Ebû Abdullah
Muhammed b. Ömer
el-Vâkıdî

@pdfkitapaylasim

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Savaşları

(Kitâbü'l-Meğâzî)

1. CİLT

ilk harf
YAYINEVİ

Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî • HZ. PEYGAMBER'İN (s.a.v.) SAVAŞLARI - 1

©İlk Harf Yayınevi, 2014
Kitabın tüm yayın hakları "İlk Harf Yayınevi"ne aittir.

❯ İlk Harf Yayınevi, 30
İslam Tarihi: 2/1

❯ ISBN
978-605-5094-29-4 (cilt: 1)
978-605-5094-28-7 (takım)

❯ Özgün adı:
Kitâbü'l-Meğâzî

❯ Yazar
Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî

❯ Tahkik
Marsden Jones

❯ Tercüme Editörü
Prof. Dr. Adnan Demircan

❯ Tercüme
Prof. Dr. Musa K. Yılmaz

❯ Kapak Resmi
Hilmi Aydın, *Sultanların Silahları*, T.S.M. Env. No: 21/130
Hz. Muhammed'in Kılıcı, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, İstanbul 2007.

❯ Yayın Yönetmeni/Editör
Ersan Güngör

❯ Sayfa Düzeni
İrfan Güngörür

❯ Kapak Tasarımı
Sercan Arslan

❯ Basım Tarihi
1. Baskı, İstanbul, Ocak 2014

❯ Baskı / Cilt
İmak Ofset
Merkez Mh. Atatürk Cd.
Göl Sk. No: 1 Yenibosna - İSTANBUL
Tel : 0212 656 49 97 Ser. No : 12531

❯ **İLK HARF YAYINEVİ**
Genel Dağıtım
Çelik Yayınevi
(Sertifika No, 14710)
Ticarethane Sok. No: 19/A Cağaloğlu/İstanbul
Tel: +90 212 511 28 11 - 513 73 19 Fax: +90 212 511 28 12
www.celikyayinevi.com celik@celikyayinevi.com

Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer
el-Vâkıdî

(130-207/747-823)

Hz. Peygamber'in
(s.a.v.)
Savaşları

(Kitâbü'l-Meğâzî)

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
KÜTÜPHANESİ
Demirbaş No: 44977
Tasnif No: 297.923/VAKıH

-1-

Tahkik
Marsden Jones

Tercüme
Prof. Dr. Musa K. Yılmaz

İlk harf
YAYINEVİ

Kısaltmalar

(a.s.) : aleyhis's-selâm, (Allah'ın selamı onun üzerine olsun)
b. : ibn (oğlu)
Bk. : Bakınız
(c.c.) : celle celâlüh (Şanı yücedir)
bt. : bt. (kızı)
(E) : Editör
(M) : Mütercim
(r.a.) : radiyallahu anhu- radiyallahu anhâ (Allah ondan razı olsun)
(s.a.v.) : sallallahu aleyhi ve sellem (Allah'ın duası ve selamı onun üzerine olsun)
v. : varak

İçindekiler

❯ **Kısaltmalar**......4

❯ **Muhakkik'in Mukaddimesi**......7
- Irak'a Yönelmesi......9
- Vefatı......12
- el-Vâkıdî'nin Kitapları......13
- el-Vâkıdî'nin Şiiliği Meselesi......20
- Sîret-i Nebeviyye'nin Temelleri ve Hicrî I ve II. Asırda Gelişmesi......24
- el-Vâkıdî......37

Kitâbü'l-Meğâzî

- Hamza b. Abdülmuttalib Seriyyesi......55
- Ubeyde b. el-Hâris'in Râbiğ'a Seriyyesi......56
- Sa'd b. Ebû Vakkâs'ın Harrâr'a Seriyyesi......57
- Ebvâ Gazvesi......58
- Büvât Gazvesi......58
- Birinci Bedir Gazvesi......59
- Zü'l-Uşeyrâ Gazvesi......59
- Nahle Seriyyesi......59

- Büyük Bedir Savaşı 66
- Asmâ bt. Mervân’ı Öldürme Seriyyesi 225
- Ebû Afek’i Öldürme Seriyyesi 227
- Kaynukâ Gazvesi 228
- es-Sevîk Gazvesi 233
- Karâretü’l-Küdr Gazvesi 235
- İbnü’l-Eşref’in Öldürülmesi 236
- Zû Emer’e Gatafân Gazvesi 246
- el-Fur Civarındaki Buhrân’da Bulunan Benî Süleym Gazvesi 248
- el-Karede Seriyyesi 249
- Uhud Gazvesi 251
- Hamrâü’l-Esed Gazvesi 387
- Ebû Seleme b. Abdülesed’in Katan’a ve Benî Esed’e Seriyyesi 393
- Bi’ru Ma‘ûne Gazvesi 399
- er-Recî Gazvesi 408

❭ **Dizin** 419

Muhakkik’in Mukaddimesi

Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî, el-Vâkıdî’nin öğrencisi ve kâtibi İbn Sa‘d’ın anlattığına göre H. 130 yılında, Mervân b. Muhammed’in hilafetinin son zamanlarında, Medine’de dünyaya geldi.[1]

es-Safedî[2] ve İbn Tağrîberdî’nin[3] anlattıklarına göre el-Vâkıdî H. 129’da dünyaya gelmiştir. Ebü’l-Ferec el-İsfahânî’nin anlattığına göre[4] el-Vâkıdî’nin annesi, baba tarafından Fars kökenli olup İsa b. Cafer b. Sâib Hâsir’in kızıdır.

el-Vâkıdî, Benî Eslem’in[5] bir boyu olan Benî Sehm’in azatlı kölesiydi. İbn Hallikân’ın anlattığı gibi, Benî Hâşim’in azatlı kölesi değildir.[6]

Kaynaklar Vâkıdî’nin hayatının ilk yılları hakkında bilgi vermiyorlar. Ancak el-Vâkıdî’nin erken yaşlarda meğâzî ve

---

[1] *et-Tabakât*, VII (2), 77.

[2] *el-Vâfî bi’l-Vefeyât*, IV, 238.

[3] *en-Nücûmü’z-Zâhire*, II, 184.

[4] *el-Eğânî*, VIII, 322.

[5] *et-Tabakât*, V, 314; *Uyûnü’l-Eser*, I, 17; İbn Nedim, *el-Fihrist*, s. 144; *Târîhu Medîneti Dımaşk*, XI, v. 5 (ب) *Tezkiret-’l-Huffâz*, I, 348; *Siyeru A‘lâmi’n-Nübelâ*, VII, v. 117 (ب); *Lisânü’l-Mîzân*, VI, 852; *Şezerâtü’z-Zeheb*, I, 640; Zehebî, II, 18; *el-Vâfî bi’l-Vefeyât*, IV, 238; *el-Cerh ve’t-Ta‘dîl*, IV, 20; ed-Dîbâcü’l-Müzehheb, s.ç 230; *Tehzîbü’t-Tehzîb*, IX, 363.

[6] *Vefeyâtü’l-A‘yân*, 1, 640.

Siyer-i Nebî hakkında malumat toplamak konusunda çaba sarf ettiği açıktır.

İbn Asâkir'in[7] el-Müseyyebî'nin anlatımıyla naklettiği rivayet şöyledir: el-Vâkıdî Mescid-i Nebevî'deki bir sütunun yanında otururdu. Kendisine, "Ne okuyorsun?" diye sorulduğunda, "Biraz meğâzî okuyorum." derdi. el-Hatîb el-Bağdadî, aynı haberi es-Semtî'den de nakletmiştir.[8]

Kaynakların büyük çoğunluğu, Vâkıdî'nin haberleri, hadisleri ve muhtelif rivayetleri toplamaya çok önem verdiğini ve bu yolda çok çaba sarf ettiğini ifade etmektedir.

İbn Asâkir, el-Hatîb el-Bağdadî ve İbn Seyyidü'n-Nâs'ın[9] rivayetlerine göre el-Vâkıdî şöyle demiştir: "Sahâbe çocuklarından, şehit çocuklarından veya mevaliden her kime rastladıysam mutlaka, 'Ailenden herhangi birisinden babanın nasıl ve nerede şehit edildiği hakkında sana haber verenler oldu mu?' diye sorardım. Eğer bana bilgi verdiyse, hemen anlatılan yere gider ve orayı gözümle görürdüm. Ben el-Müreysî Gazvesi'nin yapıldığı yere gittim ve oraya baktım. Bildiğim ne kadar gazve varsa muhakkak yapıldığı yere gittim ve orayı gözümle gördüm."

Harun el-Fervî'den benzer haberler rivayet edilmiştir. Bu rivayetlerde söyle der: el-Vâkıdî'yi Mekke'de gördüm; yanında deriden bir su matarası vardı. Kendisine, "Nereye gidiyorsun?" diye sordum; "Huneyn'i anlamak ve savaşın yapıldığı yeri görmek için Huneyn'e gitmek istiyorum." dedi.[10]

---

[7] *Târîhu Medîneti Dımaşk*, XI, v. 5 (I)

[8] *Târihu Bağdâd*, III, 7.

[9] *Târîhu Medîneti Dımaşk*, XI, v. 5 (I); *Târîhu Bağdâd*, III, 6; *Uyûnü'l-Eser*, I, 8.

[10] *Târîhu Medîneti Dımaşk*, XI, v. 5 (I); *Târîhu Bağdâd*, III, 6; *Uyûnü'l-Eser*, I, 18)

el-Vâkıdî'nin bu husustaki şöhretine Harun er-Reşîd ve Yahya el-Bermekî'nin Hac ziyaretleri şahitlik yapmaktadır. Şöyle ki: Harun er-Reşîd ve Yahya el-Bermekî hac ziyaretlerinde Medine'ye uğradıkları zaman, şehitlerin kabirlerini ve savaşların yapıldığı yerleri kendilerine gösterecek birini istediler. Ziyaretlerinde onlarla arkadaşlık yapanlar el-Vâkıdî'yi onlara gösterdiler. el-Vâkıdî, onları götürmediği bir yer veya savaş alanı bırakmadı.[11]

Yahya b. Hâlid el-Bermekî ile karşılaşması, el-Vâkıdî'ye hayır ve bereket getirdi. Aralarındaki bu dostluk ilişkisi, Bermekîlerin yıkılışına kadar devam etti.[12] Harun er-Reşîd'in kendisine verdiği bu bağışla -ki yaklaşık 10.000 dirhemdi-, çocuklarından bazılarını evlendirdiği gibi, birikmiş borçlarını ödemek için de harcadı. el-Vâkıdî bu paralarla bolluk içinde yaşamaya başladı.[13]

el-Vâkıdî'nin hayatını anlatan bütün kaynaklar, onun cömert, kerim ve sahavet sahibi olduğunu kaydetmektedirler. Öyle ki, onun bu sahaveti, maddî açıdan sıkıntı çekmesine de yol açmış, hatta hayatı boyunca bu sıkıntılarla baş etmeye çalışmıştır.

Irak'a Yönelmesi

Ebû Abdullah, H. 180 yılında Medine'den ayrılıp Irak'a gitti.[14] Hatîb el-Bağdadî'nin rivayetine göre el-Vâkıdî şöyle der: "Ben Medine'de buğday satıyordum. Ortaklık yapmak üzere elimde insanlara ait 100.000 dirhem para vardı. Paraları telef ettim. Bu yüzden Irak'a gitmeye karar verdim ve Yahya

---

[11] Hikâyenin tamamı için Bk. İbn Sa'd, *Tabakât*, V, 315.

[12] İbn Sa'd, *Tabakât*, V, 319.

[13] *Tabakât*, V, 315.

[14] *Tabakât*, VII, 77; *Târîhu Bağdâd*, III, 4.

b. Hâlid el-Bermekî'nin yanına gittim."[15] İbn Sa'd'a göre, el-Vâkıdî, bazı borçları yüzünden Irak'a gitti.[16]

Ancak onun Irak'a gitmesinin asıl sebebinin, Yahya b. Hâlid el-Bermekî ile buluşmak olduğu ortaya çıkmaktadır. Çünkü hac mevsiminde Medine'de buluşmalarıyla, el-Vâkıdî'nin şahsiyeti Yahya b. Hâlid el-Bermekî'nin dikkatini çekmiş ve ona önem vermiştir. el-Vâkıdî, adeta ilmiyle ve gelecekle ilgili emelleriyle daha geniş bir sahaya çıkmak istemişti. Zira Bağdat'ta ışıklar Harun Reşid'in incilerini parlatıyordu.[17] İbn Sa'd'ın başka bir konuda söyledikleri bunu destekliyor. İbn Sa'd el-Vâkıdî'nin şöyle dediğini nakleder: "Sonra zaman bizi yaman bir şekilde ısırdı.[18] Bunun üzerine Ümmü Abdullah (eşim) bana, 'Ey Ebû Abdullah! Emiru'l-Müminîn'in veziri (Yahya) seni tanıdığı ve senden yerine ulaştığı zaman yanına varmanı istediği halde ne diye burada oturuyorsun?' dedi. Bunun üzerine ben de Medine'den ayrıldım."[19] el-Vâkıdî Bağdat'a yetiştiğinde Halife'nin ve saray erkânının Suriye bölgesindeki Rakka'ya gittiklerini gördü. Bunun üzerine bineğini Suriye'ye sürdü ve orada onlara kavuştu.[20] Yahya b. Hâlid, Bermekîlerin, bilinen cömertlik ve esenliğiyle el-Vâkıdî'yi ağırladı.

Hayır ve ihsan, Bermekîlerin geniş sahasında, her yönden el-Vâkıdî'ye yönelmiş oldu. Bu ihsanları bir taraftan Bermekîlerden, diğer taraftan Halife er-Reşîd ile oğlu el-Me'mûn'dan alıyordu. el-Vâkıdî bize anlatır; der ki: "Sultan'dan bana 600.000 dirhem geldi. Ancak o para sebebiyle zekât bana

---

[15] *Târîhu Bağdâd*, III, 4.

[16] *Tabakât*, VII (2),77.

[17] Oradaki zenginlik ve ihtişamın el-Vâkıdî'nin ihtiyaçlarını karşılaması için ilgi çekici olduğunu ifade etmek istiyor. (E)

[18] "Feleğin sillesini yedik." anlamındadır.

[19] *Tabakât*, V, 315.

[20] Şam'a gidişiyle ilgili geniş bilgi için Bk. *Tabakât*, V, 315.

vacip olmadı."[21] el-Vâkıdî Rakka'dan Bağdat'a döner ve el-Me'mûn Horasan'dan dönünceye kadar orada kalır. İbn Sa'd'ın anlattığına göre el-Me'mûn el-Vâkıdî'yi, Bağdat'ın doğu tarafındaki el-Mehdî karargâhına kadı olarak tayin eder.[22]

İbn Hallikân'ın İbn Kuteybe'den naklettiğine göre el-Vâkıdî, Bağdat'ın batısında kadılık yaparken vefat etmiştir.[23] Horovitz, İbn Hallikân'ı yanlış bularak bu rivayeti eleştirmiştir. Şöyle der: "İbn Hallikân, İbn Kuteybe'nin sözünü anlayamamıştır. İbn Kuteybe şöyle der: 'el-Vâkıdî H. 207 yılında vefat etmiştir. Cenaze namazını Muhammed b. Semâ'a et-Temîmî kıldırmıştır. Kendisi o gün Bağdat'ın batısında kadı idi.' Buradan açıkça anlaşıldığına göre o gün Bağdat'ın batısında kadı olan el-Vâkıdî değil, Muhammed b. Semâ'a'dır."[24]

el-Vâkıdî'nin vefat ederken Bağdat'ın doğu yakasının kadısı olduğu konusunda şüphe bulunmamaktadır. Kaldı ki, el-Me'mûn el-Vâkıdî'yi el-Mehdî karargâhına kadı olarak tayin etmeden önce de, el-Vâkıdî bir müddet Bağdat'ın doğu yakasında ikamet etmiştir. Nitekim birçok kaynak bu konuda ittifak eder. el-Vâkıdî, Bağdat'ın batı yakasından ayrıldığında kitaplarının 120 kadar yük hayvanıyla taşındığı söylenir.

Yâkût'a göre ise[25] el-Me'mûn el-Vâkıdî'yi el-Mehdî ordusuna kadı olarak tayin etmeden önce Harun er-Reşîd, onu Bağdat'ın doğu yakası kadılığına tayin etmiştir. Bu, doğruya en yakın olan görüştür. Çünkü el-Vâkıdî'nin kadılığa tayin edilmesinin el-Me'mûn'un Horasan'dan gelmesine kadar tehir edilmiş olması makul değildir. Zira el-Vâkıdî Harun er-Reşîd ile çok güzel bir ilişkiye sahipti.

---

[21] *Târîhu Bağdâd*, III, 20 ["Bu para yanımda bir yıl kalmadan hepsini harcadım." demek istiyor.].

[22] *Tabakât*, VIII (2), 77.

[23] *Vefeyâtü'l-A'yân*, I, 641.

[24] J. Horovitz, *The Earliest Biographies of The Prphet And Their Autors*, Islamic Culture, 1928, 513.

[25] *Mu'cemü'l-Udebâ*, XVIII, 279.

el-Vâkıdî ile Yahya b. Hâlid el-Bermekî arasında kurulmuş bulunan dostluğa rağmen bu durum, el-Me'mûn'nun el-Vâkıdî'yi kadılığa tayin etmiş olmasına engel değildi. Hatta denilebilir ki, Yahya b. Hâlid, Bermekîlerin bertaraf edilmesinden[26] sonra da el-Vâkıdî'ye değer vermiş ve onu gözetlemiştir. Hatta el-Me'mûn, el-Vâkıdî'ye değer verme konusunda bundan daha öteye bir adım atmış ve onu, otoritenin yetkisini kullanabileceği ve yetkilerinden faydalanabileceği bir makama tayin etmiştir. İbn Hacer el-Askalânî el-Vâkıdî'yi, "Irak ve Bağdat kadısı olup[27] meşhurlardan biridir." diye tavsif etmiştir. es-Sehmî, Cürcân kadısı el-Eş'as b. Hilâl'in hayatını anlatırken, el-Vâkıdî'nin (Halife'nin yetkisini kullanarak) kendisini Bağdat kadılığına tayin ettiğini ifade eder.[28] Sonuç olarak el-Vâkıdî'yi Bağdat'ta kadı olarak görevlendirmiş; vefatından önce dört yıl boyunca el-Mehdî'nin karargâhında kadılık yapmaya devam etmiştir.[29]

Harun er-Reşîd, oğlu el-Me'mûn ve veziri Yahya b. Hâlid'in, el-Vâkıdî'ye verdikleri bunca hediye ve maaşlara rağmen el-Vâkıdî vefat ettiğinde kefen parasına bile sahip değildi. Kefenlerini el-Me'mûn göndermişti.[30] Rivayete göre el-Vâkıdî el-Me'mûn'a vasiyetini yapmış, bunun üzerine el-Me'mûn vasiyetini kabul edip borçlarını ödemiştir.[31]

Vefatı

el-Vâkıdî'nin vefat tarihinde ihtilaf edilmiştir. İbn Hallikân'a göre el-Vâkıdî H. 206'da vefat etmiştir.[32] Aralarında İbn Sa'd'ın *et-Tabakat* adlı kitabının da yer aldığı diğer bazı kaynaklar göre el-Vâkıdî H. 207'de, Zilhicce ayında vefat etmiştir.[33] Hatîb el-Bağdadî, Abdullah el-Hadramî'ye ulaşan senediyle yaptığı rivayete göre el-Vâkıdî H. 209'da vefat etmiştir.[34]

Eğer bu rivayetlerden birisini tercih edecek olursak, ikinci sırada İbn Sa'd'ın naklettiği rivayet, daha çok kabul edilebilir görünmektedir. Çünkü İbn Sa'd hem onun öğrencisi, hem ona yakın birisi, hem de onun kâtipliğini yapmıştır. Nitekim İbn Sa'd vefat gecesi, defin günü, ayı ve yılı hakkında şöyle der: "el-Vâkıdî, H. 207 yılında, Zilhicce'nin on birinde, Salı gecesi Bağdat'ta vefat etti. Salı günü, 87 yaşında iken el-Hayzürân Kabristanı'nda defnedilmiştir."[35] Bu, birçok kaynakta yer almış olması bakımından en doğru olan rivayettir.

el-Vâkıdî'nin Kitapları

el-Vâkıdî hadisleri toplama işiyle meşguldü. Ali el-Medenî'nin rivayet ettiğine göre el-Vâkıdî'nin bir araya getirdiği hadislerin sayısı 20.000'dir.[36] İbn Seyyidü'n-Nâs'ın Yahya b. Ma'în'den naklettiğine göre el-Vâkıdî Resûlullah'tan (s.a.v.) 20.000 garîb hadis rivayet etmiştir. Savaşların yapıldığı yerleri araştırdığı, sahâbîlerin ve şehitlerin çocuklarından ve mevlalarından geçmişleri hakkında sorular sorduğu yolunda, sadece ondan nakledilmek üzere sayılmayacak kadar rivayette bulunmuştuk.[37]

İbnü'n-Nedîm şöyle der: "el-Vâkıdî'nin yanında gece-gündüz kitap yazan iki genç vardı. Vefat ettiğinde, arkasında her biri ancak iki adam tarafından taşınabilen 600 koli kitap bırakmıştı."[38]

---

[26] *Şezerâtü'z-Zeheb*, II, 18.
[27] *Lisânü'l-Mîzân*, IV, 852.
[28] *Târîhu Cürcân*, s. 125.
[29] *el-Vâfî bi'l-Vefayât*, IV, 238.
[30] *Târîhu Medîneti Dımaşk*, XI, v. 3, (ب); *Târîhu Bağdâd*, II, 20.
[31] *Tabakât*, V, 321.
[32] *Vefeyâtü'l-A'yân*, I, 641.
[33] *Tabakât*, VII (2), 77; *Târîhu Medîneti Dımaşk*, XI, v. 3 (ب); *Tezkiretü'l-Huffâz*, I, 348; *Mu'cemü'l-Udebâ*, XVIII, 281.
[34] *Târîhu Bağdâd*, II, 20.
[35] *Tabakât*, VII (2), 77.
[36] *Târîhu Bağdâd*, III, 13.
[37] *Uyûnü'l-Eser*, I, 20.

el-Vâkıdî'nin, genelde İslâmî ilimlerle, özelde ise tarih ilmiyle meşgul olduğu açıktır. İbrahim el-Harbî şöyle der: "el-Vâkıdî, İslâm'ı herkesten daha iyi bilirdi. Ayrıca el-Harbî'nin dediğine göre el-Vâkıdî Cahiliye dönemi hakkında malumata sahip değildi."[39]

Bu durum, onun öğrencisi ve kâtibi İbn Sa'd'ın ve diğerlerinin ifadelerinde de ortaya çıkmaktadır. İbn Sa'd şöyle der: "el-Vâkıdî meğâzî, siyer ve fetihler konusunda, ayrıca insanların hadiste ve ahkâmda ihtilaf ettikleri ve ittifak ettikleri hususlarda bilgi sahibiydi. Bunları yazdığı, ortaya koyduğu ve tartışmaya açtığı birçok kitapta açıklamıştır."[40]

el-Vâkıdî'nin kitaplarından söz eden kaynaklara gelince; biz burada onun kitaplarını, İbnü'n-Nedîm'in *el-Fihrist* adlı kitabında zikredildiği şekliyle[41] ve diğer kaynaklarla da karşılaştırarak sıralayacağız:

1. *Kitâbü't-Târîh ve'l-Meğâzî ve'l-Meb'as*
2. *Kitâbü Târihi Mekke*
3. *Kitâbü't-Tabakât*
4. *Kitâbü Fütûhi'ş-Şâm*
5. *Kitâbü Fütûhi'l-Irâk*
6. *Kitâbü'l-Cemel*
7. *Kitâbü Makteli'l-Hüseyn*
8. *Kitâbü's-Sîre*
9. *Kitâbü Ezvâci'n-Nebî*

---

[38] *el-Fihrist*, s. 144.

[39] *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, VII, v. 117 (ب).

[40] *Tabakât*, V, 314.

[41] *el-Fihrist*, s. 144.

10. *Kitâbü'r-Ridde ve'd-Dâr*
11. *Kitâbü Harbi'l-Evs ve'l-Hazrec*
12. *Kitâbü Sıffîn*
13. *Kitâbü Vefâti'n-Nebî*
14. *Kitâbü Emri'l-Habeşe ve'l-Fîl*
15. *Kitâbü'l-Menâkıh*
16. *Kitâbü's-Sekîfe ve Bey'ati Ebî Bekr*
17. *Kitâbü Zikri'l-Kur'ân*
18. *Kitâbü Sîretî Ebî Bekr ve Vefâtihi*
19. *Kitâbü Merâ'i Kureyş ve'l-Ensâr fi'l-Katâi ve Vad'i Omer ed-Devâvîn ve Tasnîfi'l-Kabâil ve Merâtibihâ ve Esnâfihâ*
20. *Kitâbü'r-Reğîbi fî İlmi'l-Kur'ân ve Ğalati'r-Ricâl*
21. *Kitâbü Mevlidi'l-Hasan ve'l-Hüseyn ve Makteli'l-Hüseyn*
22. *Kitâbü Darbi'd-Denânîr ve'd-Derâhim*
23. *Kitâbü Târihi'l-Fukahâ*
24. *Kitâbü'l-Âdâb*
25. *Kitâbü't-Târîhi'l-Kebîr*
26. *Kitâbü Galati'l-Hadîs*
27. *Kitâbü's-Sünne ve'l-Cemâ'a ve Zemmi'l-Hevâ ve Terki'l-Havârici fi'l-Fiten*
28. *Kitâbü'l-İhtilâf*

Bu liste, Yâkût'un *Mu'cemü'l-Üdebâ* adlı eserinde zikrettikleriyle uyuşmaktadır. Ancak Yâkût, aşağıdaki kitapları farklı isimlerle zikretmiştir:

1. Altıncı sırada zikredilen kitabı *"Kitâbü Yevmi'l-Cemel"* adıyla zikretmiştir.
2. On dokuzuncu sırada zikredilen kitap isminin sonunda yer alan *"ve Tasnîfi'l-Kabâil ve Merâtibihâ ve Ensâbihâ"* şeklindeki ilaveyi zikretmemiştir.

3. Yirminci sıradaki kitap *"Kitâbü't-Terğîbi fî İlmi'l-Kur'ân"* ismiyle yer almıştır.
4. Yirmi birinci sıradaki kitabın aslında iki kitap olduğunu, birisinin *"Mevlidü'l-Hasan ve'l-Hüseyn"*, diğerinin de *"Maktelü'l-Hüseyn"* olduğunu zikretmiştir.
5. Yirmi ikinci sıradaki kitabı *"es-Sünne ve'l-Cemâa ve Zemmi'l-Hevâ"* şeklinde zikretmiştir.

Aynı şekilde es-Safedî de el-Vâkıdî'nin kitaplarını farklı bir şekilde zikretmiştir. Şöyle ki:

1. es-Safedî, sekizinci sırada yer alan *"Kitâbü's-Sîre"* ile on ikinci sırada yer alan *"Kitâbü Sıffîn"*e yer vermemiştir.
2. es-Safedî, on birinci sırada yer alan kitabı, *"Hurûbu'l-Evs ve'l-Hazrec"* adıyla zikretmiştir.
3. On sekizinci sırada yer alan kitaba *"Zikrü'l-Ezân"* adıyla yer vermiştir.
4. Yâkût'un kitap listesinde olduğu gibi, on dokuzuncu sırada yer alan kitabın isminde *"ve Tasnîfi'l-Kabâil ve Merâtibihâ ve Ensâbihâ"* kısmı yer almamıştır.
5. Yirminci sırada yer alan kitap es-Safedî'de, *"Kitâbü't-Terğîb fî İlmi'l-Meğâzî ve Galati'r-Ricâl"* ismiyle yer almıştır.
6. Yirmi birinci sırada yer alan kitap, es-Safedî'de, *"Kitâbü Mevlidi'l-Hasan ve'l-Hüseyn ve Maktelihi"* ismiyle yar almıştır.
7. Yirmi ikinci sırada yer alan kitap, es-Safedî'de, *"Kitâbü Darbi'd-Denânîr"* adıyla yer almıştır.
8. Yirmi sekizinci sırada yer alan kitap es-Safedî'de, *"Kitâbü İhtilâfi Ehli'l-Medine ve'l-Kûfe fî Ebvâbi'l-Fıkh"* ismiyle zkredilmiştir.

Hediyyetü'l-Ârifîn'in sahibinin nakline göre *Keşfü'z-Zünûn*'un müellifi, bazı isimlerdeki küçük farklarla bu kitapların tümünü zikretmiştir. Hatta *"Kitâbü Tefsîri'l-Kur'ân"* dışında bu listeye hiçbir ilavede bulunmamıştır.[42] Muhtemelen bu kitap, İbnü'n-Nedîm'in *"Kitâbü Zikri'l-Kur'ân"* adıyla zikrettiği kitaptır.

el-Vâkıdî'nin bu kitaplarından iki tanesi var ki, onların el-Vâkıdî'ye ait olduklarında asla şüphe etmemekteyiz. Birisi *Kitâbü'l-Meğâzî*, diğeri de *Kitâbü'r-Ridde*'dir. Ancak daha sonraki dönemlerde telif edilen kitaplarda onun diğer kitaplarından nakiller bulunmaktadır.

İbnü'n-Nedîm'in de belirttiği gibi, ilk kitabı olan *"Kitâbü't-Târîh ve'l-Meğâzî ve'l-Meb'as"*ın ismine baktığımız zaman ilk etapta *"Kitâbü'l-Meğâzî"*nin; tarih, meğâzî ve bi'seti içine alan ve İbn İshâk sitilinde telif edilen büyük bir kitabın küçük bir parçası olduğunu düşünürüz.

İbn Sa'd, bazen, bisetten önceki döneme ait bazı haberleri de el-Vâkıdî'den nakletmektedir.[43] Taberî ise Habeşlilerin Yemen'e saldırıları ve Abdullah b. Abdülmuttalib'in vefatı gibi bazı haberleri zikrederken el-Vâkıdî'ye dayanmaktadır.[44]

Ancak İbn Kesîr Tubbalardan[45] söz ederken el-Vâkıdî'ye itimat etmez, fakat İbn İshâk'tan rivayetler nakletmektedir. Hatta İbn Kesîr'in, bisetten önceki döneme ait haberleri el-Vâkıdî'den naklederken, daha çok Peygamber'in (s.a.v.) doğumuna[46] ve ortaya çıkmasına yakın döneme[47] ait haberleri naklettiğini görüyoruz.

---

[42] *Hediyyetü'l-Ârifîn*, II, 10.

[43] *Tabakât*, I (1), s. 22, 36, 39, 40, 41, vd.

[44] *Târîhu't-Taberî*, I, 942, 480.

[45] Tubba, Yemen'de hüküm süren hükümdarlara verilen genel bir isimdir (M).

[46] *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, II, 264.

[47] *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, II, 240.

Denilebilir ki, İbn Sa'd ve Taberî'nin el-Vâkıdî'den naklettikleri Cahiliye dönemine ait haberler, *"Kitâbü't-Târîh ve'l-Meğâzî ve'l-Meb'as"* adlı kitaptandır. Bu kitabın isminde yer alan bu üç bölüm, İbn İshâk'ın *Sîre*'sindeki "el-Mübtede ve'l-Meb'as ve'l-Meğâzî" bölümlerine benzemektedir. Kuşkusuz bu sonuç, el-Vâkıdî'den gelen İslâm öncesi Cahiliye dönemine ait zayıf haberleri gördüğümüzde, onları en az seviyede kabul etmemize yol açmaktadır.

Diğer taraftan İbn Sa'd, Taberî ve İbn Kesîr'in, meğâzî ile ilgili haberleri zikrederlerken el-Vâkıdî'den çok sayıda haberler naklettiklerini de görüyoruz. Eğer el-Meğâzî büyük bir kitabın bir bölümü olsaydı, kitabın diğer iki bölümü olan et-Târih ve el-Meb'as'tan da rivayetler nakletmeleri bu tarihçilerden beklenirdi.

Önemli bir nokta olarak şunu da belirtmeliyiz ki, Taberî Cahiliye ve İslâm öncesi döneme ait haberleri zikrederken onları İbn Sa'd yoluyla el-Vâkıdî'den nakletmektedir. Fakat meğâzî ile ilgili konuların anlatımına sıra gelince onları doğrudan el-Vâkıdî'ye dayandırmaktadır. Bu da, Taberî'nin söz konusu rivayetlerde *Kitâbü'l-Meğâzî*'yi kullandığını açıkça gösterir. Ancak Cahiliye ve İslâm öncesi döneme ait haberlerde bunu yapmamaktadır.

İbnü'n-Nedîm ve diğer kaynaklarda belirtildiği gibi *Kitâbü't-Târîh ve'l-Meğâzî ve'l-Meb'as* adlı kitabın ismi, bunun bir tek kitap değil, üç kitap olduğunu göstermektedir. Onlardan birisi *Kitâbü'l-Meğâzî*'dir. Diğer iki kitap ise, ya *Kitâbü't-Târihi'l-Kebîr* veya *Kitâbü's-Sîre* adlı kitabın bölümleridir.

Kitâbü'r-Ridde ve'd-Dâr adlı kitabın ismini düşündüğümüzde de aynı problem ortaya çıkmaktadır. Her şeyden önce, Ridde savaşları ve Osman'ın öldürülmesi meselesi, akla bir takım sorular getirmektedir. Çünkü bu iki konunun bir tek kitabın bölümleri olmaları mantığa uygun değildir. İki olay arasındaki zaman farkı neredeyse çeyrek yüzyıldır. O zaman biz sadece bir kitapla değil, iki kitapla karşı karşıya olduğumuzu söyleyebiliriz. Başka kaynaklarda yer alan bilgiler de bunu teyit etmektedir. Nitekim es-Süheylî,[48] bu kitaba sadece *"Kitâbü'r-Ridde"* ismiyle yer vermiştir. Aynı şekilde İbn Hayr el-İşbilî de Fihrist'inde[49] aynısını yapmıştır. Keza el-Yâfi'î *"Mirâtü'l-Cinân"* adlı eserinde o kitaptan bahsederken şöyle der: "el-Vâkıdî'nin kitaplarından birisi de '*Kitâbü'r-Ridde*'dir. el-Vâkıdî bu kitabında Resûlullah'ın (s.a.v.) vefatından sonra dinden dönen Araplardan ve sahâbenin Talha b. Huveylid el-Esedî, el-Esvedü'l-Ansî ve Müseylimetü'l-Kezzâb gibi adamlarla yaptıkları savaşlardan söz etmektedir."[50] Hacı Halife[51] de kitabı bu isimle zikretmiştir.[52]

Sonuç olarak, Brockelman, *"Kitâbü'r-Ridde"* adıyla bu kitabın yazma bir nüshasından söz etmektedir. Bu yazma nüsha, Hindistan Bankipore'de Hudâ-bahş Kütüphanesi'nde korunmaktadır.[53]

İbn Sa'd ve Taberî'nin Resûlullah'ın (s.a.v.) vefatından hemen sonra cereyan eden hadiselerle ilgili haberleri el-Vâkıdî'nin *"Kitâbü'r-Ridde"*sinden aldıkları açıktır. Aynı şekilde İbn Hubeyş'in *el-Gazevât* adlı eserinde zikrettiği haberlerin çoğu yine bu kitaptan alınmıştır.[54]

el-Vâkıdî'nin *Kitâbü't-Tabakât* adlı kitabını, hem öğrencisi hem de kâtibi durumunda olan Muhammed b. Sa'd'ın kitabı olan *et-Tabakâtü'l-Kebîr*'in ışığında değerlendirebiliriz.

---

[48] *er-Ravdu'l-Ünf*, II, 132.
[49] İşbilî'nin şeyhlerinden rivayet ettiği Fihrist, s. 237.
[50] *Mir'âtü'l-Cinân*, II, 36.
[51] Kâtib Çelebî'nin Araplar arasındaki meşhur lakabıdır (M).
[52] *Keşfü'z-Zünûn*, II, 1420.
[53] Bankipore'nin fihristine bak. V, 108. No: 1042.
[54] J. Horovitz, *Culture*, 1928, s. 316.

Çünkü İbn Sa‘d kitabını onun örneğinde tasnif etmiş ve ondan çok sayıda nakillerde bulunmuştur.

Tabakât konusunda kitap yazan el-Vâkıdî'nin çağdaşı olan tek yazar, el-Heysem b. Adî'dir.[55] Buna göre el-Vâkıdî, biyografik eserlerin temelini yükselten önderlerden sayılmaktadır.

Fetihlerle İlgili Kitaplar

el-Vâkıdî'nin *Fütûhu'ş-Şâm* ve *Fütûhu'l-Irak* adlı kitaplarına gelince, bunlar kaybolmuş ve onların izine rastlanmamıştır. Bugün "*Fütûhu'ş-Şâm*", "*Fütûhu'l-Irak*" ve diğer adlarla halk arasında dolaşan kitaplar ise el-Vâkıdî'ye ait değildir. Çünkü bu kitaplar el-Vâkıdî'den çok sonra telif edilmişlerdir.[56]

el-Belâzürî, *Fütûhu'l-Büldân* adlı kitabında el-Vâkıdî'den çok sayıda nakillerde bulunmuştur. Kuşkusuz bu hayret edilecek bir durum değildir. Çünkü el-Belâzürî, el-Vâkıdî'nin kâtibi olan İbn Sa‘d'ın öğrencilerindendir. Aynı şekilde Taberî ve İbn Kesîr'in yanında da bu nakillerin birçoğunu görürüz. Her şeyden önce Taberî, hicretin I. yüzyılının ikinci yarısından itibaren meydana gelen ve el-Vâkıdî'nin yaşadığı olayları el-Vâkıdî'den nakletmektedir.[57]

İbn Kesîr ise, yine H. 64'ten sonra meydana gelen tarihî olayları el-Vâkıdî'den nakletmektedir.[58]

el-Vâkıdî'nin Şiiliği Meselesi

Muhtemelen el-Vâkıdî'nin Hasan ve Hüseyin'in doğumları ve Hüseyin'in öldürülmesi hakkındaki "*Kitâbü Mevlidi'l-Hasan ve'l-Hüseyn ve Makteli'l-Hüseyn*" ve özel olarak Hüseyin'in öldürülmesini konu alan "*Kitâbü Makteli'l-Hüseyn*" adlı kitapları, onun Şiî olduğu vehmine yol açmıştır. Nitekim İbnü'n-Nedîm sadece bundan hareketle onun Şiî olduğunu ifade etmiştir. Şöyle der: "el-Vâkıdî, Şiîliği benimseyen biriydi. Şiîlik mezhebine ve takıyye prensibine bağlıydı. Tıpkı Musa'nın asası ve İsa'nın ölüleri diriltmesi gibi, Ali'nin de Peygamber'in mucizelerinden olduğunu ve bunun gibi diğer bazı haberleri rivayet eden odur."[59]

el-A‘yânu'ş-Şîa'nın sahibi bu sözü İbnü'n-Nedîm'den naklederek el-Vâkıdî'nin Şiî olduğuna delil olarak kullanmış ve bu sebepten dolayı onun hayatını anlatmıştır.[60] Aynı şekilde Ağa Büzürg Tahrânî de el-Vâkıdî'nin tarihinden söz ederken benzer sözler sarf etmiştir.[61]

Kaldı ki, insanı hayrete düşüren bir başka şey ise İbnü'n-Nedîm'in çağdaşı olan et-Tûsî'nin, ne el-Vâkıdî'ye, ne de onun herhangi bir kitabına, özellikle de Hasan ve Hüseyin'in doğumlarını ve Hüseyin'in öldürülmesini konu alan kitabına, bütün Şiî âlimlerini, tarihçilerini ve hadis toplayıcılarını ilgilendirdiği halde, *el-Fihrist* adlı kitabında yer vermemiş olmasıdır.

İbnü'n-Nedîm'in dediği gibi el-Vâkıdî'nin takıyye yaptığını kabul ettiğimiz takdirde, Ali'den herhangi bir hadis naklettiği veya ondan bir rivayet yaptığı sırada, onun Şiîliğinin ortaya çıkması gerekirdi. Oysa bunlardan hiçbir şey meydana gelmiş değildir. Üstelik tam tersi, el-Vâkıdî'nin Ali'nin değerini düşüren veya en azından onu küçümseyen hadisler naklettiğini görmekteyiz. Meselâ, Peygamber'in Uhud'dan Medine'ye dönüşünü anlatırken, Fâtıma'nın Peygamber'in yüzünden kanı sildiğini anlatır. Ali'nin ise su getirmek için el-Mihrâs adlı su kaynağına gittiğini zikreder. Gitmeden önce kılıcını Fâtıma'ya bırakır ve "Gereği kadar vazifesini yapmış olan bu kılıcı tut!" der. Peygamber (s.a.v.) Ali'nin kılıcını kanlı görünce, "Eğer sen güzel savaştıysan, Âsım b. Sâbit, el-Hâris b. es-Sımme ve Sehl b. Huneyf de güzel savaştılar. Ebû Dücâne'nin kılıcı da görevini gereği kadar yerine getirdi." dedi.[62]

---

[55] Yakût, *Mu‘cemü'l-Üdebâ*, X IX, 319.
[56] Bk. Brockelmann, *Târîhu'l-Edebi'l-Arabî*, III, 17.
[57] *Târîhu't-Taberî*, III, 2508.
[58] *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, VIII, 229.
[59] *el-Fihrist*, s. 144.
[60] *A‘yânü'ş-Şî‘a*, 46, 171.
[61] *ez-Zerî‘a ilâ Tesânîfi'ş-Şîa*, III, 293.

Öte yandan, İbn İshâk'ta Bedir'de öldürülenleri okuduğumuzda Ali'nin Tu'ayme b. Adî'yi öldürdüğünü görürüz.[63] Fakat el-Vâkıdî onu öldürenin Ali değil Hamza olduğunu nakleder.[64]

Yine Suâb'ın Uhud'da öldürülüşünü ve bu konudaki ihtilafları zikrederken el-Vâkıdî'nin şöyle dediğini görürüz: "Onun öldürülüşünde ihtilaf edildi. Bazıları 'Onu Sa'd b. Ebû Vakkâs öldürdü, bazıları Ali, bazıları da Kuzmân öldürdü.' dediler. Bize göre bu görüşlerin en doğrusu Kuzmân'nın onu öldürmüş olduğudur."[65]

Bütün bunlardan daha önemli olan da İbn Ebü'l-Hadîd gibi bizzat Şiî müelliflerin naklettikleridir. Nitekim İbn Ebü'l-Hadîd, el-Vâkıdî'yi anlatırken uzun bir pasaj nakleder, sonra birinci rivayetten farklı bir rivayet daha zikreder. İbn Ebü'l-Hadîd bu ikinci rivayete başlarken, "Şîa'dan gelen rivayetlere göre..."[66] diye söze başlar ki bu ifadeler, İbn Ebü'l-Hadîd'in kesinlikle el-Vâkıdî'yi Şiî bir kaynak olarak veya Şiî görüşü temsil eden bir müellif olarak değerlendirmediğini göstermektedir.

Bir diğer garip şey de İbn İshâk'ın Şiîliğe ve Kaderiyeciliğe[67] meyilli olmakla itham edilmiş olmasıdır. Ancak bize göre

---

[62] *el-Meğâzî*, s. 249. (Bu basım)
[63] *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, II, 366.
[64] *el-Meğâzî*, s. 148.
[65] *el-Meğâzî*, s. 228.
[66] *Şerhu Nehci'l-Belâğa*, III, 339.
[67] *Mu'cemü'l-Üdebâ*, XVIII, 7.

el-Vâkıdî ile İbn İshâk'ın Şiîlikle itham edilmeleri onların şahsî inançlarından değil, kitaplarında Şiî sözlere ve görüşlere yer vermiş olmalarından kaynaklanmaktadır. Kuşkusuz bu durum, bu konularda telifin doğasının gerektirdiği Şiîlikle ilgili açık bir inanca sahip olmalarından dolayı değildir.

Özellikle el-Vâkıdî'nin Şiîlikle itham edilmesinin sebebi, kitabının bazı yerlerinde, içlerinde Râşid Halifelerin de bulunduğu bazı sahabîleri anlatmaya başladığı zaman sarf ettiği sözlerdir. Söz gelimi, Ömer ve Osman'ı (Ehl-i Sünnet nezdinde bilinen) yer sıralamalarının dışında zikrediyor. Meselâ, bu basım için esas aldığımız yazma nüshada, Uhud günü Peygamber'den kaçanların listesinin şu sözlerle başladığını görüyoruz: "Uhud'dan kaçanlardan bazıları şunlardır: Filanca (Bazı nüshalarda, Ömer ve Osman), el-Hâris b. Hâtıb, Sa'lebe b. Hâtıb, Sevvâd b. Gaziyye, Sa'd b. Osman, Ukbe b. Osman, Hârice b. Âmir (Hârice, Mekke ile Medine arasında bulunan Melel'e kadar ulaşmıştı), Evs b. Kayzî ve Benî Hârise'den bir grup."[68] Diğer taraftan, İbn Ebü'l-Hadîd'in yanında "Filanca" yerine "Ömer ve Osman'ın yer aldığını görüyoruz. el-Belâzürî ise el-Vâkıdî'den naklen Osman'ı zikrediyor; ama Ömer'i zikretmiyor.[69]

Asıl yazma nüshadaki metinde, Uhud günü kaçanların listesinde Osman ve Ömer ya da sadece Ömer'in yer aldığı açıkça ortaya çıkmaktadır. Ancak nüshayı yazan kişi, bunu Ömer için veya Osman ve Ömer için kabul etmek istememiştir. Bu yüzden onların isimlerini ya da onlardan birisinin ismini "Filanca" kelimesiyle değiştirmiştir. Hiç şüphesiz el-Vâkıdî'nin asıl nüshası Şiîlerden bir grubun eline geçmiş ve Ömer ile Osman hakkında naklettiği bu haberleri görmüşler; böylece el-Vâkıdî'nin Şiî olduğuna inanmışlardır.

---

[68] *el-Meğâzî*, s. 277.
[69] *Ensâbü'l-Eşrâf*, I, 326.

Zikredilen delillerin ışığı altında baktığımız zaman İbnü'n-Nedîm'in, el-Vâkıdî'nin Şiîliği hakkındaki ifadeleri, onun Şiîliğine delil olmaktan uzak olup bizzat el-Vâkıdî'nin ifadelerinden alınacak başka delillere muhtaçtır.

Sîret-i Nebeviyye'nin Temelleri ve Hicrî I ve II. Asırda Gelişmesi

Hiç şüphesiz ki, "es-Sîre" kelimesi, İbn Hişâm'ın İbn İshâk'tan yaptığı rivayetlerinde yer almasından önce de "Peygamber'in Hayatı" manasında kullanılmıştır. Kelimenin bu manada kullanılması Muhammed b. Şihâb ez-Zührî'nin zamanında biliniyor olması, *Kitâbü'l-Eğânî*'de yer aldığı şekliyle açıkça ortaya çıkmaktadır. el-İsfahânî şu ifadelere yer verir: "el-Medâinî haberinde -yani Hâlid b. Abdullah el-Kasrî'nin haberinde-, İbn Şihâb bana haber verdi; dedi ki: Hâlid b. Abdullah el-Kâsrî bana, 'Benim için nesebi yaz!' dedi. Ben de Mudar'ın nesebiyle başladım ve onu bitiremedim. Bunun üzerine bana, 'Kes onu! Allah onu kökiyle birlikte kessin! Benim için es-Sîre'yi yaz!' dedi."[70]

Bununla beraber, bu iki lafız -Siyer ve Meğâzî- birbirinden ayrılmayacak şekilde bir tek manada kullanılmıştır. İbn Kesîr, İbn İshâk'ın Sîre'sinden söz ederken, "İbn İshâk el-Meğâzî'de dedi ki..." demiştir.[71] Denilebilir ki, bu her iki lafzın sahip olduğu anlam (bugünkü) anlamı ifade etmekten uzaktır. Zira lafzın kullanıldığı mana ilk etapta Peygamber'in (s.a.v.) Siyeriyle sınırlı olmadığı gibi, "Meğâzî" lafzı da ilk etapta onun gazalarıyla sınırlı değildir.

Gerçek şudur ki, manalardaki geniş çeşitlilik Sîre ve Meğâzî edebiyatında büyük önem taşır. Bu manaları, tefsir, hadis ve tarih ilimlerinin ilk gelişme dönemlerinde de görme imkânına sahibiz.

Siyer sahasında telif edilen en meşhur eserlerin İbn İshâk ve el-Vâkıdî'nin kitapları olduğu bilinmektedir. Ancak bununla beraber bu iki zat, bu ilmî sahada haber toplayan ilk insanlar değildirler.

Hiç kuşkusuz, Siyer konusu ve Siyer konusunda eserlerin telif edilmesi, İbn İshâk'ın bilinen *Siyer*'ini yazmadan önce de vardı ve bu alanda yazılan başka kitaplar mevcuttu. Şu halde, Levi Della Vida, "İbn İshâk'ın *Siyer*'i, tarihin yazılmasında devrim niteliğinde bir deneyimdir." derken hata etmiştir.[72]

Peygamber (s.a.v.) sözlerinin ve yaptıkları işlerin gerek hayatında, gerek vefatından sonra büyük öneme sahip olduklarını söylemeye gerek bile yoktur. Bu büyük önem, Peygamber'in hayatını detaylı bir şekilde düzenlemeye önem atfetmeyi ve ondan gelen hadis ve haberleri toplamayı gerekli kılmıştır. Peygamber'in hayatına ve hadislerin toplanmasına verilen önemin itici gücü, sadece takva (dinî sorumluluk) değildir; Fakat bunların asıl itici gücü, İslâm toplumunun, dinî akidelerinin tespit edilmesine ve şerî hükümlerin yerleştirilmesine olan ihtiyacıdır.

Siyer edebiyatını, hatta hadis, fıkıh ve tefsir edebiyatını, Hicrî I ve II. asırlarda meydana gelen siyasî, sosyal ve dinî hadisler ışığında değerlendirmek gerekir.

Siyerle ilgili halk hikâyelerinin, bizzat Peygamber'in (s.a.v.) hayatında da var olması ve hikâyecilerin, İslâm'dan önceki Peygamber kıssalarına değer verdikleri gibi, buna da önem vermiş olmaları muhtemeldir. Daha sonra tedvin edilen edebî Sîre'lerde, bir taraftan rüya ve uğursuzluk gibi kıssaların konuları, diğer taraftan döküldüğü üsluplar bakımından bu kıssaların bazı görüntüleri kalmıştır. -ki bu örneklere ulaşmak zor değildir.- Esasen Âtike'nin Bedir Savaşı'ndan önce gördüğü rüya, Sîret-i Nebevîyye konusunda halk hikâyelerinin tipik bir örneğidir.[73]

---

[70] *el-Eğânî*, (es-Sâsî baskısı) XIX, 59.
[71] *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, III, 243.

[72] *Encyclopedia of Islam*, Article, Sira.

Şurası muhakkaktır ki, sahabenin bir kısmı meğâzî ve siyer ilminde uzmanlaşmışlardı. Nitekim İbn Sa'd, Ebân b. Osman'ın bu iki ilimde uzmanlaşmış olduğunu anlatır.[74] el-Muğîre b. Abdurrahman ondan bazı haberler de almıştır. Fakat maalesef bize, sahâbe zamanında meğâzî ve siyer hakkında telif edilmiş herhangi bir kitap ulaşmamıştır. Hacı Halife, el-Meğâzî'den söz ederken şöyle der: "Deniliyor ki, meğâzî konusunda ilk eser yazan Urve b. ez-Zübeyr'dir. Ayrıca Vehb b. Münebbih de meğâzî ile ilgili haberleri cemetmiştir."[75]

Urve b. ez-Zübeyr

Urve b. ez-Zübeyr, Abdullah b. ez-Zübeyr'in kardeşidir. Ancak Abdullah ile Ümeyyeoğulları arasında cereyan eden savaşa katılmamıştır. Abdullah b. ez-Zübeyr'in H. 74'te öldürülmesinden sonra Urve b. ez-Zübeyr Abdülmelik b. Mervân'a biat etmiştir. Taberî'nin rivayeti, Urve'nin, İslâm'ın ilk zamanlarıyla ilgili bazı haberleri Abdülmelik'e yazdığını göstermektedir. Dedi ki: Bana babam anlattı; dedi ki: Bize Ebân el-Attâr anlattı; dedi ki: Bize Hişâm b. Urve anlattı. O da Urve'den şunu rivayet etti; dedi ki: Urve, Abdülmelik b. Mervân'a şöyle yazdı: "Allah'a hamd ve Resûlü'ne salât ve selamdan sonra... Malum olsun ki, o -Yani Resûlullah (s.a.v.)- kavmini, kendisine nazil olan hidayet ve nura davet edince, ilk davetinde ondan uzaklaşmadılar. Neredeyse hepsi onu dinliyorlardı. Hatta Peygamber (s.a.v.) onların azgınlarından

---

[73] *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, II, 258.
[74] *Tabakât*, V, 156.
[75] *Keşfü'z-Zünûn*, II, 1747.

(tağûtlarından) bile söz etti. Sonra Tâif'ten, mal sahibi olan bazı Kureyşliler geldiler ve Peygamber'in (s.a.v.) davetini hoş karşılamadılar ve ona karşı sertleştiler. Onları dinleyen Peygamber'e ters düştüler ve insanların ekserisi ondan ayrıldılar. Allah'ın korudukları dışında (ekser) insanlar onu terk ettiler. Ayrılmayanlar az idi. Allah'ın izin verdiği sürece bir müddet durdu. Sonra Kureyş'in reisleri Peygamber'e tabi olan çocuklarını, kardeşlerini ve kabilelerinden olanları dinden ayırmak için bir araya geldiler. Resûlullah'a tabi olan Müslümanlara karşı, sarsıntısı çok güçlü bir fitne meydana gelmişti. Fitneye maruz kalanlar kaldılar. Allah, istediği kimseleri de muhafaza etti. Müslümanlara bu muamele yapılınca Resûlullah (s.a.v.), Habeşistan'a gitmeleri için Müslümanlara emir verdi. Habeşistan'da Necâşî denilen âdil bir hükümdar vardı. Hiç kimse onun toprağında zulme uğramazdı. Hükümdar, bu adaletinden dolayı övülüyordu. -Habeşistan toprağı Kureyş'in ticaret yaptığı bir yerdi. Kureyş orada bol miktarda erzak, güvenlik ve ticaret yerleri bulabiliyorlardı.- Resûlullah (s.a.v.) bu yüzden ashabına, oraya gitmelerini söyledi. Mekke'de ezildiklerinde ve fitneden korktuklarında hepsi oraya gittiler. Resûlullah (s.a.v.) ise Mekke'de kaldı ve oradan ayrılmadı. Birkaç yıl daha orada kalmaya devam etti. Kureyşliler kendilerinden Müslüman olanlara şiddet uyguluyorlardı. Sonra İslâm Medine'de yayıldı. Burasının eşrafından bazı adamlar İslâm'a girdi."[76]

Doğrusu Urve b. ez-Zübeyr'in Resûlullah'ın (s.a.v.) sîresiyle ilgili özel bir mektup yazdığı hakkında elimizde bir delil yoktur. Fakat İbn İshâk ve el-Vâkıdî'nin Urve'den çokça nakillerde bulunmaları, daha sonra bilinen şekliyle ilk Siyer'i yazan kişinin Urve b. ez-Zübeyr olduğunu kesin olarak gösteriyor.

---

[76] *Târîhu't-Taberî*, I, 1180.

Vehb b. Münebbih

Vehb b. Münebbih Yemen'de dünyaya gelmiştir. Onun Hicaz'ı ziyaret ettiği biliniyorsa da hayatının çoğunu Yemen'de geçirdiği bilinmektedir. Yakût onun, sıka ve sadûk olması sebebiyle tâbiûnun en iyilerinden olduğunu ifade ediyor. Vehb İsrâiliyât olarak bilinen eski kitaplardan çokça nakillerde bulunmuştur.[77]

İbnü'n-Nedîm *"el-Mübtede"* adlı kitabı ona nispet etmiştir.[78] Ancak bu söz, bu kitap ile İbn İshâk'ın telif ettiği *Siyer*'in ilk kısmının birbirine karıştırılmış olduğuna işaret ediyor. Peygamber'in hayatıyla ilgili olarak Vehb b. Münebbih'ten çok az sayıda haber gelmiştir. Schott-Reinhardet mecmuasında el-Bürdî üzerine yazılan küçük bir bölümde, Vehb b. Münebbih'ten gelen ve içinde Akabe biatinin yer aldığı bir rivayete rastlanmıştır.[79]

İbn İshâk, Sîre'nin birinci kısmında Vehb b. Münebbih'ten rivayette bulunurken,[80] el-Vâkıdî kesinlikle ne onu zikretmiş; ne de ona işaret etmiştir.

Daha sonra bunu, H. 120'de vefat eden Âsım b. Amr b. Katâde ve H. 124'te vefat eden Muhammed b. Müslim b. Ubeydullah b. Şihâb ez-Zührî'nin eliyle, siyerin gelişmesinde diğer bir merhale takip etmiştir.

Âsım b. Amr b. Katâde

Âsım b. Amr b. Katâde, Ensâr'dan olup Zafer kabilesine mensuptu. O da ez-Zührî gibi Ümeyyeoğullarının himayesindeydi. İbn Kuteybe şöyle demektedir: "O, siyer ve meğâzî

---

[77] *Mu'cemü'l-Üdebâ*, XIX, 259.

[78] *el-Fihrist*, s. 12.

[79] J. Horovitz, *Islamic Culture*, 1927, s. 558.

[80] *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, I, 32.

sahibidir."[81] Ancak bu konuda kendisine özel bir kitap nispet edilmemiştir. İbn İshâk doğrudan ondan rivayetler almıştır. el-Vâkıdî de Muhammed b. Salih, Yunus b. Muhammed ez-Zaferî, Mu'âz b. Muhammed el-Ensârî, Ya'kûb b. Muhammed, Musa b. Muhammed ve Abdurrahman b. Abdülazîz yoluyla ondan nakillerde bulunmuştur.

ez-Zührî

Muhammed b. Müslim b. Ubeydullah b. Şihâb ez-Zührî ise, Hicretin I. ve II. asrındaki birçok siyer sahibinden farklıdır. Çünkü bu zat Medine'de değil, Mekke'de dünyaya gelmiştir.

Şunu söylemek gerekir ki, Siyer ilminin ilk merhalesinin merkezi özellikle Medine-i Münevere idi. İbn Şihâb ez-Zührî'nin Mekke'de doğmuş olması bu değerlendirmeye zarar vermez. Zira kendisi, H. 81 veya 82 senesinde Medine'den ayrılıp Şam'a yerleşinceye kadar Medine'de yaşamış ve orada eğitim görmüştür.[82]

İbn Hacer'e göre ez-Zührî, meşhur imamlardan olup Hicaz ve Şam'ın en büyük hadis âlimlerinden biridir.[83] İbn İshâk ve el-Vâkıdî'nin ondan çokça nakillerde bulunmaları, onun en büyük siyer âlimlerinden biri olduğunu açıkça gösteriyor. Tâbiûn âlimlerinin siyer konusundaki rivayetlerini ilk defa bir araya getiren ve kendi rivayetlerini de buna ilave eden kişi ez-Zührî'dir. Bundan sonra ez-Zührî, bu haberleri düzenleyerek İbn İshâk, Musa b. Ukbe ve el-Vâkıdî nezdinde bilinen tarzıyla bir Siyer-i Nebi meydana getirmiştir.

Hacı Halife meğâzîden söz ederken şöyle der: "O meğâzîlerden birisi de Muhammed b. Müslim ez-Zührî'nin *Meğâzî*'sidir."[84]

---

[81] *el-Ma'ârif*, s. 466.

[82] J. Horovitz, *Islamic Culture*, 1928, s. 37.

[83] *Tehzîbü't-Tehzîb*, IX, 445.

[84] *Keşfü'z-Zünûn*, II, 1747.

Fakat maalesef bu kitap bize ulaşmamıştır. Bu meğâzî önem itibariyle, ez-Zührî'nin siyerin gelişmesindeki önemi derecesindedir. Hatta onun önemini takdir etmek konusunda mübalağa yapmaya hiç gerek yoktur. Aksine, İbn İshâk ve el-Vâkıdî'nin kitaplarında bu kitaba çokça itimat edilmesi, kitabın değerini ifade etmek bakımından açık bir delildir. Şunu da ilave etmeliyim ki, İbn İshâk, Musa b. Ukbe, Mâlik b. Enes, Ebû Ma'şer, Ma'mer b. Râşid ve Muhammed b. Abdullah b. Ebû Sebre gibi âlimlerin her biri ez-Zührî'den ilim alan öğrencileridir. Bu son üç kişi ise el-Vâkıdî'nin kaynaklarındandır.

Çoğu zaman el-Vâkıdî'nin Ma'mer b. Râşid tarikiyle ez-Zührî'den nakiller yaptığını görürüz. Bu ise, ilk zamanlarda, siyerin üzerinde bulunduğu konumu ifade etmektedir. Yani, siyer ashabının Medine'deki ilk halkası zayıftı. Normalde yazıya geçirilen konferanslar şeklinde gelişen siyer ilmi, bu halka vasıtasıyla nesilden nesile ve şahıstan şahsa intikal etmiştir.

Abdullah b. Ebû Bekr

Siyer konusunda bir kitap telif ettiği kendisine nispet edilmeyen, fakat İbn İshâk ve el-Vâkıdî'nin çoklukla kendisinden söz ettikleri Abdullah b. Ebû Bekr b. Muhammed b. Hazm el-Ensârî de ez-Zührî'nin tabakasındandır.

Nitekim İbn İshâk doğrudan ondan rivayet etmiştir. el-Vâkıdî ise, Abdurrahman b. Abdülazîz, Yahya b. Abdullah b. Ebû Katâde ve İbn Ebû Sebre vasıtasıyla ondan rivayet etmektedir. İbn Hacer, Abdullah b. Ebû Bekr'in H. 135'te vefat ettiğini söyler. Bazılarına göre vefat tarihi H. 130'dur.[85]

Üçüncü tabaka, Sîre âlimlerinden Musa b. Ukbe (H. 141), İbn İshâk (H. 151), Ma'mer b. Râşid (H. 154) ve Ebû Ma'şer (H. 170) gibilerini içine almaktadır. Bunların hepsi de ez-Zührî'nin

---

[85] *Tehzîbü't-Tehzîb*, V, 164-165.

talebelerindendir. Bunların her birisine siyer veya meğâzî konusunda yazılmış bir kitap nispet edilmektedir.

Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî'yi (H. 207) de bunlara ilave edebiliriz. Çünkü el-Vâkıdî, İbn İshâk dışında, bunların her birisinden haberler nakletmiştir. Ma'mer b. Râşid ve Ebû Ma'şer onun en önemli kaynaklarındandır.

Musa b. Ukbe

Musa b. Ukbe b. Ayyâş el-Esedî, Musa b. Ukbe, Zübeyr b. el-Avvâm ailesinin mevlasıdır. Musa b. Ukbe, İbn İshâk ve el-Vâkıdî ile beraber, Taberî, İbn Kesîr ve İbn Seyyidü'n-Nâs gibi sonradan gelen (müteahhirûn) müelliflerin, eserlerini bina ettikleri temelleri kurmuşlardır.

Kuşkusuz Musa b. Ukbe, Meğâzî konusunda, H. X. yüzyıla kadar da var olan, fakat bize kadar ulaşmayan bir kitap yazmıştır.[86] Elbette ki, Sachau'nun neşrettiği bölümden, kitabın tümü hakkında bir fikir oluşturma imkânımız yoktur.[87] Ancak İbn Sa'd, Taberî, İbn Seyyidü'n-Nâs, İbn Kesîr ve ez-Zerkânî'nin kitaplarında bulunan nakillerden yola çıkarak, Musa b. Ukbe'nin el-Meğâzî adlı kitabının daha açık bir şeklini görebiliriz.

İlk bakışta Musa b. Ukbe'nin, telifinde, hatta verdiği birçok detaylarda İbn İshâk'ın Sîre'sine benzediği ortaya çıkmaktadır. Bu da, Siyer-i Nebî metodunun, İbn İshâk'ın telifinden önce de bilindiğine delalet etmektedir.

İbn Ebû Hatim er-Râzî senediyle Ma'n b. İsa'dan rivayet etti; dedi ki: Mâlik b. Enes'e, "Kimden meğâzî yazalım?" diye sorulduğu zaman, "Musa b. Ukbe'nin meğâzîsine yapışın.

---

[86] ed-Diyârbekrî, *Târîhu'l-Hamîs*, II, 60.

[87] E. Sachau, *Das Berliner Fragment Des Musa b. Uqba* (Sitzungsberichte der Preussischen Akademie der Wisssenschaften, 1904), s. 449.

Çünkü o sıkadır." demiştir.[88] İbn Hacer şöyle der: İbrahim b. el-Münzir Ma'n b. İsa'dan rivayet ederek dedi ki: Mâlik, "Musa b. Ukbe'nin meğâzîsine yapışın. Çünkü o sıkadır." dedi. Yine ondan gelen bir diğer rivayette, "Salih adam Musa b. Ukbe'nin meğâzîsine yapışın. Çünkü o meğâzîlerin en doğrusudur." dedi. Bir diğer rivayette Mâlik, "Çünkü o sıka bir adamdır. O meğâzîyi yaşlılığında araştırdı. Başkalarının yaptığı gibi çok şeyi yazmadı." dedi.

Yine İbrahim b. el-Münzir, Muhammed b. Talha et-Tavîl'den naklen, "Medine'de Musa b. Ukbe'den daha iyi meğâzî bilen yoktu." demiştir.[89]

Hacı Halife, "Musa b. Ukbe'nin Meğâzî'si meğâzîlerin en doğrusudur." dedi.[90]

Muhammed b. İshâk

Muhammed b. İshâk b. Yesâr, yaklaşık olarak H. 85'te Medine'de doğdu. İbn İshâk, Kays b. Mahreme b. Abdülmuttalib b. Abdümenâf'ın azatlı kölesiydi. Daha sonra Medine'yi terk etmiştir. Ne zaman Medine'yi terk ettiğini tespit etmemiz mümkün değildir.

İbn Hacer der ki: İbn Yunus şöyle dedi: İbn İshâk H. 119'da İskenderiye'ye geldi.[91] İskenderiye'ye yaptığı bu ziyaretin Medine'yi terk etmeden önce olup olmadığını bilemiyoruz. Ancak İbn İshâk'ın H. 123'te Medine'de olduğu ortaya çıkmaktadır.[92]

Durum ne olursa olsun, İbn İshâk'ın, 40 yaşına varmadan Medine'yi terk etmiş olması muhtemeldir. İbn Hacer şöyle dedi: İbn İshâk eskiden Medine'den ayrılıp Kûfe, el-Cezîre, Rey ve Bağdat'a geldi. H. 151'de vefat edinceye kadar Bağdat'ta kaldı.[93]

Şurada, İbn İshâk'ın yaşlanmadan önce Medine'yi terk ettiğini gösteren bir başka delil daha vardır. Şöyle ki: Onun diğer belde halklarından olan râvîleri, Medine halkından olan râvîlerinden daha fazladır. Hatta İbrahim b. Sa'd dışında hiçbir Medineli ondan rivayette bulunmamıştır.[94]

İbn Seyyidü'n-Nâs, İbn İshâk'ın Medine'yi terk etmesinin başlıca sebebinin, Hişâm b. Urve ve Mâlik b. Enes'in ona karşı adavetleri olduğunu zikreder.[95]

Hişâm b. Urve'ye gelince, İbn İshâk, Hişâm b. Urve'nin kitabında babası Urve'nin eşinden naklettiği rivayetler sebebiyle ondan hoşlanmıyordu. İbn Hacer'in dediği gibi, insanın cerh edilmesine sebep olacak şekilde kadınlara bakmadan onlardan rivayette bulunmak imkânsızdı.[96]

Mâlik b. Enes ise, -Prof. Guillaume'a göre- İbn İshâk'ın, bize kadar ulaşmayan *es-Sünen* adlı kitabına almış olduğu şerî hükümler sebebiyle ondan hoşlanmıyordu.[97]

Muhtemelen, Mâlik b. Enes, İbn İshâk'ı Kaderiyyecilikle itham ettiği için ondan hoşlanmıyor olabilirdi.[98]

Belki de Mâlik b. Enes'in İbn İshâk'a adavetinin en güçlü sebebi, İbn Seyyidü'n-Nâs'ın da ifade ettiği gibi, Peygamber'in (s.a.v.) gazvelerini, Müslüman olan ve Hayber, Kurayza, en-Nadîr vb. gibi, geçmişlerinin garip kıssalarını ezberlemiş olan Yahudi çocuklarından araştırmasıydı.[99]

---

[88] *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, IV, K-1, s. 154.
[89] *Tehzîbü't-Tehzîb*, X, 361.
[90] *Keşfü'z-Zünûn*, II, 1747.
[91] *Tehzîbü't-Tehzîb*, IX, 44.
[92] İbn Hâllikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, I, 621.
[93] *Tehzîbü't-Tehzîb*, IX, 44.
[94] *Tehzîbü't-Tehzîb*, IX, 44.
[95] *Uyûnü'l-Eser*, I, 11-12.
[96] *Tehzîbü't-Tehzîb*, IX, 45.
[97] A. Guillaume, *The Life Of Muhammed*, İntrod. XIII.
[98] *Tehzîbü't-Tehzîb*, IX, 42.
[99] *Uyûnü'l-Eser*, I, 17.

İbn İshâk'ın *Sîre*'si, çok yollarla bize kadar gelmiştir. Bunların içinde en meşhuru İbn Hişâm'ın el-Bekkâî'den naklettiği rivayetidir. Bunların en önemlilerinden birisi de, bize kadar ulaşmayan fakat birçok parçalarını İbn Sa'd, İbnü'l-Esîr ve İbn Kesîr'in kitaplarında bulduğumuz İbn Bükeyr'in rivayetidir. Son olarak ondan yazma bir parça Fas'taki el-Karaviyyîn Mescidi'nde bulundu. Bu parça, kitabın birinci cildini içine almaktadır.

Taberî ise Seleme b. el-Fadl el-Ebreş el-Ensârî'nin rivayetine itimat etmektedir. Diğer taraftan İbn Sa'd, İbn Bükeyr'in rivayetine ilaveten, Harun b. Sa'd'ın rivayetine de itimat etmektedir. Bununla birlikte, İbn Hişâm'ın rivayeti, İbn İshâk'ın *Sîre*'sinin asıl ve tam olan metnini temsil etmemektedir. Çünkü hem o, hem el-Bekkâî, İbn Hişâm'ın *Sîre*'sinin başında ifade ettiği gibi, metinde değişiklik yapmışlardır.[100]

Kuşkusuz İbn Hişâm'ın yaptığı ve itiraf ettiği değişikliklerden maksat, iş olsun diye değişiklik yapmak ya da denildiği gibi kısaltmak değildir. Aksine İbn Hişâm ve el-Bekkâî'nin yaptıkları bu değişiklikten asıl amaç, ilk yaratılış, peygamber kıssaları ve başkalarına ait şiirler gibi tenkitçilerin itiraz ettikleri konuları Siyer-i Nebî'den çıkartmaktır.

Siyer-i Nebî'nin H. I ve II. asırlardaki gelişmesine dikkatle baktığımız zaman, Ma'mer b. Râşid (H. 154), Ebû Ma'şer (H. 170) ve son olarak el-Vâkıdî (H. 207) gibi üç ismini daha zikretmemiz elzemdir.

Ma'mer b. Râşid

Ma'mer b. Râşid el-Ezdî, Benî el-Hadânî'nin mevlasıydı. Onun mevlası Ebû Urve b. Ebû Amr el-Basrî'dir.[101] Onun ismi de İbn İshâk, Ebû Ma'şer ve el-Vâkıdî gibi Medine'de Siyer-i Nebî'nin son gelişmesine katkısı olanlarla birlikte anılır olmuştur.

Ma'mer Kûfe'de doğmuştur. Kaynaklar onun Medine ile herhangi bir bağının bulunduğundan söz etmeseler de bize onun Medine'yi ziyaret ettiğini bildiren büyük bir ihtimal vardır. Meselâ, ez-Zührî'den ve Âsım b. Amr b. Katâde'den bazı haberler nakletmiştir. Bizzat kendisi de ez-Zührî ile el-Vâkıdî arasındaki silsilenin bir halkasıdır. Onun Yemen'e gittiği konusunda bir kuşkumuz yoktur. İbn Hacer'e göre kendisi San'a'da vefat etmiştir.[102]

Ma'mer b. Râşid, hadis ve meğâzî sahiplerinin sıka kabul ettikleri adamlardandır. Ya'kûb b. Şeybe, "Ma'mer sıka, sâlih ve doğrudur (sebtün)." dedi. Nesâî ise, "Güvenilir bir sıkadır." dedi. Ahmed b. Hanbel ez-Zührî'den, o Abdürrezzak'tan, o da İbn Cüreyc'ten nakletti; Ma'mer'i kastederek dedi ki: "Bu adama yapışın. Çağdaşlarından ondan daha âlim kimse kalmadı." İbn Hibbân da Ma'mer'i sıka âlimlerin içinde zikretmiştir.[103]

İbnü'n-Nedîm, onun meğâzî hakkında bir kitabı olduğunu zikretmiştir.[104] Ancak, bu kitaptan, özellikle el-Vâkıdî ve İbn Sa'd'ın kitaplarında bulunan bazı nakiller dışında bir şey ulaşmamıştır.

Ebû Ma'şer el-Medenî

Necîh b. Abdurrahman es-Senedî Ebû Ma'şer el-Medenî, Benî Hâşim'in mevlasıydı.[105] İbn Hacer onun için şöyle demektedir: "O Yemenli'dir. Yezîd b. el-Mühellib'in Yemâme ve Bahreyn vakasında esir düşmüş; sonra Musa b. Mehdî'nin annesi onu satın alarak azat etmiştir ya da Ebû Ma'şer Benî Mahzûm'dan bir kadının mükâteb bir kölesiydi. Adam taksitlerini ödedi. Musa b. el-Mehdî'nin annesi onu satın alıp azat etmiştir. el-Mehdî H. 160 yılında Medine'ye gelince, Irak'a dönüşünde Ebû Ma'şer'den kendisine refakat etmesini istedi. Böylece Ebû Ma'şer Medine'den Bağdat'a hicret etmiş oldu ve H. 170 senesinde vefat etti.

---

[100] *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, I, 4.

[101] *Tehzîbü't-Tehzîb*, X, 243.

[102] *Tehzîbü't-Tehzîb*, X, 245.

[103] *Tehzîbü't-Tehzîb*, X, 245.

[104] *el-Fihrist*, s. 138.

[105] *Tehzîbü't-Tehzîb*, X, 419.

Ricâl kitaplarında çokça cerh edilmesinden, hadis ricâlinin gözüyle zayıf olduğu ortaya çıkmaktadır. Çünkü Ebû Ma'şer, isnadı zayıf birisidir."[106]

Bununla birlikte Ebû Ma'şer tarih ve meğâzî konusunda sıka âlimlerden sayılmaktadır. İbn Ebû Hatim er-Râzî, Abdurrahman'dan şöyle dediğini rivayet etti: Babam Ebû Ma'şer'in meğâzîsinden söz ederken ondan işittim; şöyle dedi: Ahmed b. Hanbel onu benimsiyor ve "Meğâzî konusunda basiret sahibiydi." diyordu.[107]

el-Halîlî, "İlimde ve tarihte Ebû Ma'şer'in yeri vardır. İmamlar onun tarihine itibar ediyorlardı; ancak hadis rivayetlerini zayıf görüyorlardı." dedi.[108]

İbnü'n-Nedîm dedi ki: "Onun *el-Meğâzî* kitabı vardır."[109] Taberî'nin, tarihinde zikrettiği bazı nakillerden Ebû Ma'şer'in *Meğâzî*'sinin Musa b. Ukbe'nin *Meğâzî*'si gibi olduğu anlaşılmaktadır. Bu *Meğâzî*, Peygamber'in (s.a.v.) hicretten önceki hayatıyla ilgili haberler içermektedir.[110]

---

[106] *Tehzîbü't-Tehzîb*, X, 421.

[107] *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, IV, K-1, s. 494.

[108] *Tehzîbü't-Tehzîb*, X, 422.

[109] *el-Fihrist*, s. 136.

[110] *Târîhu't-Taberî*, , I, 1195.

el-Vâkıdî

el-Vâkıdî, Hicretin I. ve II. asırlarındaki Sîret-i Nebeviyye'nin gelişme merhalesinin sonuncusunu temsil eden *el-Meğâzî* adlı kitabını bize sunmuştur. O, doğrudan ez-Zührî'den rivayet nakletmemiştir. Ancak kendisi, genellikle ez-Zührî'den haber nakleden râvîlere itimat etmiştir. Şunu da zikretmekte fayda vardır ki, ez-Zührî'nin öğrencileri arasında el-Vâkıdî'nin yer vermediği tek kişi İbn İshâk'tır. Bu sebeple -yani el-Vâkıdî'nin onu zikretmemesi yüzünden- ve İbn İshâk'ın Sîre'sindeki bazı bölümlerle el-Vâkıdî'nin *el-Meğâzî* adlı kitabı arasındaki büyük benzerlik dolayısıyla Horovitz[111] ve Wellhausen,[112] el-Vâkıdî'nin, İbn İshâk'ın ismini anmadan ona saldırdığını söylemişlerdir. Hatta Horovitz daha da ileri giderek, el-Vâkıdî'nin *Meğâzî*'sinde isnad yerine zikredilen *"ve Kâlû"* (Dediler ki:) kelimelerinin bu saldırıya delalet ettiğini söylemiştir.[113]

Kuşkusuz Horovitz'in bu iddiası, çok zayıf bir delile dayanmaktadır. Çünkü kendisi, ilk muhaddislerin ve tarihçilerin bazıları tarafından kullanılan metoda dikkat etmemiştir. O metot da haberler verilirken senetlerde adamların toplu halde verilmesidir. Bu metodu sadece el-Vâkıdî kullanmamıştır. Nitekim İbrahim el-Harbî'ye, Ahmed b. Hanbel'in el-Vâkıdî hakkında hoş karşılamadığı şeyin ne olduğu sorulunca şöyle demiştir: Ahmed b. Hanbel'in el-Vâkıdî hakkında hoş karşılamadığı şey, senetleri bir arada zikrettikten sonra metne tek başına yer vermesiydi. İbrahim şöyle dedi: "Aslında bu bir ayıp değildir. Çünkü İbn İshâk ve ez-Zührî de aynısını yapmışlardır.[114]

---

[111] J. Horovitz, *Islamic Culture*, 1928, s. 518 seq.

[112] J. Wellhausen, *Muhammad in Medina*, İntrod, 11, seq.

[113] J. Horovitz, *Islamic Culture*, 1928, s. 518.

[114] İbn Seyyidü'n-Nâs, *Uyûnü'l-Eser*, I, 20.

el-Vâkıdî'nin İbn İshâk'a saldırdığı iddiasının yanlışlığını bu konu hakkında yazdığım bir makalede ortaya koymuştum. O makalede zikrettiğim delilleri burada tekrar etmek istemiyorum. İsteyen o makaleme müracaat edebilir.[115]

Bu konuda şu da söylenebilir: Muhtemelen el-Vâkıdî'nin, İbn İshâk'ın rivayetlerinden yüz çevirmesinin sebebi, Medine halkının onu sıka kabul etmemesi olabilir.

Fakat bizce güçlü olan görüşe göre, el-Vâkıdî'nin İbn İshâk'ın rivayetlerini terk etmesindeki asıl sebep, İbn İshâk'ın daha el-Vâkıdî doğmadan önce Medine'yi terk etmiş olmasıdır. Üstelik râvîler arasındaki şahsî karşılaşmanın, Hicretin I ve II. yüzyılındaki Sîre'nin gelişmesinde en güçlü etken olduğu açıktır. Bunun delili ise daha önce zikrettiğimiz gibi, İbn Hacer'in İbn İshâk'ın hayatını anlatırken söyledikleridir. İbn Hacer şöyle der: "Çok eskiden Medine'den çıkmıştı. İbn İshâk'ın diğer beldelerden olan râvîleri Medine'deki râvîlerinden daha fazladır. Hatta İbrahim b. Sa'd dışında hiçbir Medineli ondan rivayette bulunmamıştır."[116]

Gerçekten de ilk muhaddislerden olan hadis tenkitçilerinin çoğu el-Vâkıdî'yi hadiste zayıf kabul ederler. Buharî, er-Râzî, Nesâî ve Dârekutnî, el-Vâkıdî'nin metrûku'l-hadîs olduğunu söylemişlerdir. Fakat muhaddislerin görüşleri, tamamen el-Vâkıdî'nin aleyhinde değildir. Çünkü onlardan bazıları, değer bakımından sıka olanların vasıflarından geri olmayan vasıflarla onu tavsif etmişlerdir. Meselâ, el-Hâfız ed-Derâverdî, "Hadiste emîrü'l-müminîn'dir." diye onu tavsif etmiştir. Yezîd b. Harun, "el-Vâkıdî sıkadır." demiştir. Diğer taraftan, Ubeyd Kasım b. Sellâm da onu sıka kabul etmiştir. Aynı şekilde Ebû Bekr es-Sağânî, Mus'ab ez-Zübeyrî, Mücâhid b. Musa, el-Müseyyeb ve İbrahim el-Harbî de onu sıka kabul etmişlerdir.[117]

Âlimlerin çoğu hadis konusunda onu beğenmeseler de hiç kuşkusuz el-Vâkıdî meğâzîde imamdır. İbnü'n-Nedîm şöyle der: "el-Vâkıdî meğâzî, siyer ve fetihler konusunda, ayrıca insanların hadiste, ahkâmda ve haberlerde ihtilaf ettikleri hususlarda bilgi sahibiydi."[118]

İbn Sa'd da bunun benzerini zikretmiştir.[119] İbrahim el-Harbî şöyle dedi: "el-Vâkıdî, insanlar içinde Müslümanlara en çok güvenen kişidir."[120] Yine *Târîhu Bağdâd*'da, el-Vâkıdî'nin, siyer ve meğâzî konusunda kıymetinin yüksek olduğuna delalet eden sözler buluyoruz.

Yeni okuyucu için açıkça ortaya çıkıyor ki, el-Vâkıdî'yi siyer ve meğâzî sahipleri arasında özel bir konuma yerleştiren işaretlerin başında, onun tarihî, ilmî ve teknik bir metodu tatbik etmiş olmasıdır. Çünkü biz, -diğer ilk tarihçilerden daha fazla- el-Vâkıdî'yi okurken görüyoruz ki kendisi, olayların muhtelif detaylarını, değişmeyen mantıkî bir yolla sıralıyor. Meselâ, el-Vâkıdî, kendilerinden haber almış olduğu ricâlin isimlerinden oluşan uzun bir liste ile *Meğâzî*'sine başlıyor. Sonra, gazvenin meydana geliş tarihini dikkatle belirterek meğâzîyi tek tek anlatıyor. Ekseriyetle gazvenin geçtiği yerin coğrafî konumunun detayını da veriyor. Sonra bizzat Resûlullah'ın (s.a.v.) katıldığı gazveleri ve gazve esnasında Medine'de bıraktığı valinin ismini, son olarak da Müslümanların savaş esnasındaki parolalarını zikrediyor. Bütün bunlara ilave olarak, her gazveyi aynı üslupla anlatıyor. Önce gazvenin ismini, tarihini ve komutanını belirtiyor. Bazı gazveleri anlatırken Medine'de bırakılan valinin ismi de tekrar ediyor. Diğer taraftan kitabının mukaddimesinde zikrettiği coğrafî detaylara da yer veriyor.

---

[115] J. M. B. Jones, "İbn İshâk and al-Waqıdî: The dream of 'Atika and The raid to Nakhla in relation to the charge of plagiarism", B.S.O.A.S., XXII, I, 1959.

[116] *Tehzîbü't-Tehzîb*, IX, 44.

[117] *Tehzîbü't-Tehzîb*, IX, 364-365.

[118] *el-Fihrist*, s. 144.

[119] *Tabakât*, V, 314.

[120] *Uyûnü'l-Eser*, I, 18.

Birçok yerde ise el-Vâkıdî hadisenin kıssasını toplu bir isnatla bize takdim etmektedir. Yani adamları ve senetleri bir tek metinde bir araya getirmektedir. Eğer gazve ile ilgili çok sayıda Kur'ân ayeti indirilmiş ise el-Vâkıdî, ayetleri, tefsirleriyle birlikte ayrıca ele almakta ve gazvenin sonunda onlara yer vermektedir.

Önemli gazvelerde el-Vâkıdî, gazveye katılanların isimlerini, şehit olanların ya da öldürülenlerin isimlerini de zikreder. el-Vâkıdî'nin, bir tarihçi olarak kullandığı birleştirici metodun onun zekâsına ve idrakine delalet ettiğini söylemek küçük bir şey sayılır.

Onun kitabına aldığı coğrafî detaylar, ilim elde etmek için dünyanın doğusuna ve batısına yaptığı seyahatler esnasında topladığı haberleri ne derece ince bir gayret ve marifetle topladığına işaret etmektedir. Bu coğrafî detaylar, aynı zamanda bu meydanda, onun için anlattığımız vasıfları hak ettiğini de göstermektedir.[121]

el-Vâkıdî'nin bu coğrafî detaylara önem vermesi üzerine, onun öğrencisi ve kâtibi olan Muhammed b. Sa'd da ona uymuştur. Hatta hocası el-Vâkıdî'nin verdiği coğrafî detayları daha da arttırdığını görüyoruz.

Şunu da anlatmak gerekir ki, el-Vâkıdî'nin kitabına aldığı coğrafî detaylar, eğer ondan sonra gelen İbn Sa'd, ve el-Belâzürî gibi fetihler ve beldeler hakkında kitap telif edenlerin üzerine bina ettikleri kerpiçler ve temeller olmasa da, Arap coğrafya literatürünün ilk gerçek merhalesi sayılırlar.

---

[121] Bu mukaddime'nin başlıklarından olan "Irak'a Yönelmesi" başlığı altında anlatılanlara Bk.

el-Vâkıdî'nin *Meğâzî*'sinin en önemli ayırıcı özelliklerinden biri, tarihlerle ilgili mükemmel düzenidir. İbn İshâk tarafından tarihleri belirtilmemiş olan el-Harrâr Gazvesi, Esmâ bt. Mervân'ın öldürülmesi, Ebû Afek'in öldürülmesi, Benî Kaynukâ Gazvesi, Ka'b b. Eşref'in öldürülmesi, Katan seriyyesi, Dûmetü'l-Cendel Gazvesi, Süfyân b. Hâlid b. Nübeyh'in öldürülmesi, et-Taraf seriyyesi, Hasmâ seriyyesi, el-Kedîd seriyyesi, Zâtü Atlâh seriyyesi, Zâtü's-Selâsil Gazvesi, el-Habat seriyyesi, Hadrâ seriyyesi, Alkame b. Mücezzez seriyyesi ve Ali b. Ebû Talib'in Yemen seriyyesi gibi olayların her birisinin el-Vâkıdî'nin kitabında belli tarihleri ve özel yerleri vardır.

Deriz ki: el-Vâkıdî'nin olaylara tarih koyma ile ilgili metodu, İbn İshâk'ın metodundan çok daha mükemmeldir. Ancak -insaflı davranmak için- bazı hadislere koyduğu tarihleri ihtiyatla karşılamamız gerektiğini söylemek icap eder. Misalleri şunlardır:

a) Ka'b b. Eşref'in öldürülmesi olayında konulan tarihte ihtilaf görmekteyiz. el-Vâkıdî dedi ki: Muhammed b. Mesleme hicretin 25. ayında, Rebîülevvel'in 14. gecesinde Ka'b'ın yanına gitti.[122] el-Bakî mezarlığına kadar Resûlullah da onunla birlikte yürüyerek onlara refakat etti.[123]

b) Fakat Zî Emer kıssasında el-Vâkıdî, Peygamber'in (s.a.v.), Rebîülevvel'in 12. Perşembe günü Medine'den Gatafân'a doğru yola çıktığını söylüyor. Oysa Peygamber'in (s.a.v.) Gatafân'a hareketinden iki gün sonra Medine'ye dönüp Muhammed b. Mesleme'ye refakat etmesi mümkün değildir.

c) Yine el-Vâkıdî'nin *Meğâzî*'sine ait iki yazma nüshada Buhrân Gazvesi'yle ilgili iki tarih görüyoruz. Birisinde gazve tarihi Cemâziyelevvel, diğerinde Cemâziyelâhir olarak belirtilmiştir.[124]

---

[122] *el-Meğâzî*, s. 148, 189.

[123] *el-Meğâzî*, s. 189.

d) el-Vâkıdî er-Recî Gazvesi'ni, hicretin 36. ayının başı Safer ayı olarak tarihlemiştir.[125] Yine bu gazvede Müslümanlara yapılan saldırının, Süfyân b. Hâlid b. Nübeyh el-Hüzelî'nin öldürülmesinden hemen sonra olduğunu anlatır. Ancak başka bir yerde, Süfyân b. Hâlid b. Nübeyh'in öldürülüşünü,[126] hicretin 54. ayı olarak tarihlemiştir.

e) Yine el-Kurtâ Gazvesi'nin tarihinde diğer bir ihtilaf görüyoruz. Muhammed b. Mesleme, "Hicretin 55. ayında, Muharrem'in onunda yola çıktım." diyor.[127] Fakat el-Vâkıdî başka bir yerde "hicretin 54. ayında" diyor.[128]

f) el-Meyfa'a seriyyesinin haberini verirken "hicretin yedinci yılı Ramazan ayı" olarak tarihliyor[129] ve Resûlullah'ın (s.a.v.) mevlâsı Yesâr'ın bu gazvede bulunduğunu zikrediyor. Yine bizzat kendisi Yesâr'ın, hicretin 7. yılı Şevvâl ayında vefat ettiğini zikrediyor.[130]

g) Yine el-Vâkıdî, Benî Lihyân Gazvesi'yle ilgili olarak verdiği haberin başında, Peygamber'in (s.a.v.) hicretin 6. yılı Rebîülevvel ayının ilk günlerinde Medine'den çıktığını anlatır.[131] Fakat kendisi kıssanın sonunda Benî Lihyân Gazvesi'ni, "hicretin 6. yılı Muharrem ayı" olarak tarihlemiştir.[132] Yine bu gazvede el-Vâkıdî şöyle der: "Hubeyb b. Adî o gün Mekke'de Kureyş'in elindeydi." Hâlbuki kendisi, Hubeyb'in öldürülüşünü hicretin 4. yılı, Safer ayında verdiği er-Recî Gazvesi'nin haberi içinde anlatmaktadır.[133]

Bu tarihlerdeki ihtilaflara rağmen *el-Meğâzî*'nin, başka tarihçilerde görmediğimiz fakat el-Vâkıdî'nin tek başına birçok haberlere yer vermiş olması bir yana, benzer tarihler konusunda, diğer siyer kitaplarına göre daha dikkatli ve genelde daha doğru olduğunu görüyoruz.[134] Meselâ, ilk seriyyenin Zü'l-Kassa'ya gönderildiğini yazması, Ebû Bekr'in Necd'e gönderilen seriyyesinden ve Meyfa'a ile Zâtü Atlâh'a gönderilen seriyyelerden söz etmesi, el-Vâkıdî'nin ayırıcı özelliklerindendir.[135]

Ayrıca onun, Uhud ve Tâif gibi meşhur olayları anlatırken, diğer siyer kaynaklarından çok daha fazla ve güzel bir şekilde gösterdiği dikkati, tertip ve düzeni ve detaylı anlatımı bunlara ilave edebilirim.

Diğer taraftan el-Vâkıdî, İslâm'ın ilk dönemlerindeki hayat tarzlarına, tarım, yemek, putlar, ölülerin defnedilmesindeki gelenekler, kervanların oluşturulması ve tanzim edilmesi gibi, hulasa hicret ile Peygamber'in vefatı arasındaki döneme ait tüm hayat safhalarına ışık tutmaktadır.

Bu haberlerin değerlerini arttıran, el-Vâkıdî'nin bütün açıklığıyla ifade ettiği gibi, haberlerinin seçim ve tanziminde tenkitçi, dikkatli ve teknik bir metot takip etmiş olmasıdır. Haberlerini yazdıktan hemen sonra fazla beklemeden, yazdığı haberler hakkındaki fikrini ve düşüncesini söylemektedir. Meselâ çoğu zaman "O doğru olandır.", "Bizim yanımızda doğru olandır.", "Yanımızda üzerinde ittifak edilendir.", "Bizim yanımızda bunda ihtilaf yoktur.", "Birinci görüş bize göre daha doğrudur.", "O daha doğrudur.", "Bize göre doğru olan budur.", "Bunun üzerinde ittifak edilmiş olup bunda kuşku yoktur." vb. ifadelerle, yazdığı haberlerin değerlendirilmesinde açık görüşünü ortaya koymaktadır.

---

[124] *el-Meğâzî*, s. 196.
[125] *el-Meğâzî*, s. 354.
[126] *el-Meğâzî*, s. 531.
[127] *el-Meğâzî*, s. 531.
[128] *el-Meğâzî*, s.726.
[129] *el-Meğâzî*, s. 726.
[130] *el-Meğâzî*, s. 569.
[131] *el-Meğâzî*, s. 535.
[132] *el-Meğâzî*, s. 537.
[133] *el-Meğâzî*, s. 354.
[134] J. M. B. Jones, "The Chronology of The Maghazi",-atextual survery, B.S.O.A.S., 1957, XIX, 2.
[135] *el-Meğâzî*, s. 551.

Onun dışında diğer ilk müelliflerde, hatta el-Vâkıdî'den yedi yıl sonra vefat eden el-Belâzürî de bile görmediğimiz yukarıdaki ifadeler, el-Vâkıdî'nin *Meğâzî*'sinde yaygın olarak bulunmaktadır. Belâzürî, el-Vâkıdî'nin yaptığı gibi, naklettiği metinlerde şahsî görüşünü belirtmemektedir.

Biraz önce, bazı hadiselerin tarihlenmesiyle ilgili olarak zikrettiğim tenkitsel görüşlere rağmen -taassupsuz olarak- itiraf etmeliyim ki, el-Vâkıdî'nin *Meğâzî*'si, Peygamber'in (s.a.v.) Medine'deki hayatı için en mükemmel ve en eksiksiz ve tarafsız bir kaynaktır.

Sonra, bilinmelidir ki:

Bizler, henüz ışık yüzü görmeyen İbn Bükeyr'in rivayetine dayanan İbn İshâk'ın Siyer'i gibi ilk siyer kaynaklarının neşredilmesini istiyoruz. Ayrıca ilk meğâzî metinleri sayılan ve elimizde bulunan Musa b. Ukbe, Ma'mer b. Râşid, ve Ebû Ma'şer gibi muhtelif yazma ve basılı kaynakların bir araya getirilmesini, karşılaştırılmalarını ve tenkit edilmelerini istiyoruz. Ta ki, sağlam ilmî temellere uygun olarak, İslâm'ın ilk yüzyılına ait Siyer edebiyatının ortaya çıkmasına ve gelişmesine yeterince vâkıf olalım.

Marsden Jones

KİTÂBÜ'L-MEĞÂZÎ

Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer
EL-VÂKIDÎ
(130-207/747-823)

بسم الله الرحمن الرحيم

Bize Ebû Muhammed el-Hasan b. Ali b. Muhammed el-Cevherî anlattı; dedi ki: Bize Ebû Ömer Muhammed b. el-Abbâs b. Muhammed b. Zekeriyâ Hayyeveyh lafzen anlattı; dedi ki: Hicri 318 yılı Cemaziyelâhir ayında Cumartesi günü, sabah vakti, Şam kapısının Şebîb kısmında, Belh sokağındaki Bâbü'z-Zeheb'te bulunan Ebû Abdullah el-Varrâk'ın evinde, Abdülvehhâb b. Ebû Hayye'nin kitabından, kendisinin yanında okundu; o da ikrar etti; -ben de işitiyordum-; dedi ki: Bize Ebû Abdullah Muhammed b. Şücâ el-Selcî anlattı; dedi ki: Bana Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî anlattı; dedi ki: Ömer b. Osman b. Abdurrahman b. Sa'd b. Yerbû el-Mahzûmî ve Musa b. Muahammed b. İbrahim b. el-Hâris et-Teymî ve Muhammed b. Abdullah b. Müslim ve Musa b. Ya'kûb b. Abdullah b. Vehb b. Zem'a ve Abdullah b. Ca'fer b. Abdurrahman b. Misver b. Mahrame ve Ebû Bekr b. Abdullah b. Muhammed b. Ebû Sebre ve Sa'îd b. Osman b. Abdurrahman b. Abdullah et-Teymî ve Yunus b. Muhammed ez-Zaferî ve Âiz b. Yahya ve Muhammed b. Amr ve Mu'âz b. Muhammed el-Ensârî ve Yahya b. Abdullah b. Ebû Katâde ve Abdurrahman b. Abdülazîz b. Abdullah b. Osman b. Huneyf ve İbn Ebû Habîbe ve Muhammed b. Yahya b. Sehl b. Ebû Hasme ve Abdülhamîd b. Ca'fer ve Muhammed b. Sâlih b.

Dînâr ve Abdurrahman b. Muhammed b. Ebû Bekr ve Ya'kûb b. Muhammed b. Sa'sa'a ve Abdurrahman b. Ebü'z-Zinâd ve Ebû Ma'şer ve Mâlik b. Ebü'r-Ricâl ve İsmail b. İbrahim b. Ukbe ve Abdülhamîd b. İmrân b. Ebû Enes ve Abdülhamîd b. Ebû Abs. Bunların her birisi bana bir grup içinde anlattı. Bir kısmı da birbirinin hadisini dinlemişti. Yine bana onların dışındakiler de anlattılar. Ben de bana anlattıklarının tümünü yazdım; dediler ki: Resûlullah (s.a.v.) Rebîülevvel ayının on ikisinde Medine'ye vardı. Yine denildi ki: Rebîülevvel ayının ikinci gecesinde Medine'ye vardı. Fakat doğru olan birinci görüştür. Resûlullah (s.a.v.) ilk sancağı, Kureyş kervanına karşı çıkmak üzere hicretten yedi ay sonra, Ramazan ayında Hamza b. Abdülmuttalib için bağlamıştır. Sonra hicretten sekiz ay sonra, Şevvâl ayında, Râbiğ denilen yere gitmek üzere Ubeyde b. el-Hâris için hazırlanan seriyyedir. Râbiğ, Kudeyd'e giderken Cuhfe'ye on mil mesafededir. Sonra hicretten dokuz ay sonra Zilkâde ayında, el-Harrâr'a gitmek üzere Sa'd b. Ebû Vakkâs'ın seriyyesi hazırlandı.

Sonra Resûlullah (s.a.v.), hicretten on bir ay sonra Safer ayında Ebvâ Gazvesi'ne çıkmak üzere yola çıktı ve Ebvâ'ya vardı. Sonra herhangi bir tuzakla karşılaşmadan döndü. Resûlullah'ın (s.a.v.) Medine dışında kalması on beş gün sürdü. Sonra hicretten 13 ay sonra Rebîülevvel ayında, Kureyş kervanını karşılamak üzere Büvât Gazvesi'ne çıktı. O kervanda Ümeyye b. Halef ve Kureyş'ten 100 adam, ayrıca 2500 deve vardı. Sonra herhangi bir tuzakla karşılaşmadan döndü. Büvât, el-Cuhfe'ye yakın bir yerdedir. Sonra yine hicretten 13 ay sonra, Rebîülevvel ayında (Medine'nin hayvanlarına saldıran) Kürz b. Câbir el-Fihrî'nin peşine düşmek üzere yola çıktı. Nihayet Bedir'e ulaştı. Sonra döndü. Sonra hicretten 16 ay sonra, Cemaziyelâhir ayında, Şam'a doğru giden Kureyş kervanlarını karşılamak üzere gazveye çıktı. Bu gazveye, Zü'l-Uşeyrâ adı verilmiştir. Sonra döndü ve hicretten 17 ay sonra, Receb ayında, Abdullah b. Cahş'ı Nahle'ye gönderdi. Daha sonra, hicretten 19 ay sonra, Ramazan ayının on yedisinin sabahında, Cuma günü Bedir Savaşı'na çıktı. Daha sonra Asmâ bt. Mervân seriyyesini gönderdi. Asmâ'yı, Umeyr b. Adî b. Hareşe öldürdü. Bana Abdullah b. el-Hâris b. Fadl anlattı; o da babasından şöyle dediğini rivayet etti: Umeyr, Asmâ'yı hicretin 19. ayında, Ramazan'ın bitimine beş gün kala öldürdü.

Sonra Sâlim b. Umeyr'in seriyyesi hazırlandı. Sâlim, hicretin 20. ayı, Şevvâl ayında Ebû Afek'ı öldürdü. Ondan sonra Şevvâl'ın yarısında Benî Kaynukâ Gazvesi oldu. Daha sonra Resûlullah (s.a.v.), hicretten 22 ay sonra, Zilhicce ayında Sevîk Gazvesi'ne çıktı. Sonra Resûlullah (s.a.v.), hicretten 23 ay sonra, Muharrem ayında el-Küdr'deki Benî Süleym Gazvesi'ne çıktı. Sonra Resûlullah (s.a.v.), hicretten 25 ay sonra, Rebîülevvel ayında, İbnü'l-Eşref'in öldürülmesi için bir seriyye hazırladı. Daha sonra hicretten 25 ay sonra, Rebîülevvel ayında, Necd'de, Zû Emer denilen yerde Gatafân Gazvesi'ne çıktı. Daha sonra, Abdullah b. Üneys komutasındaki bir seriyyeyi, Süfyân b. Hâlid b. Nübeyh el-Hüzelî'nin üzerine gönderdi. Abdullah dedi ki: hicretin 35. ayında, Muharrem ayının beşinde, Pazartesi günü Medine'den yola çıktım. Çarpışma 18 gün sürdü ve Muharrem ayının bitimine yedi gün kala, Cumartesi günü döndüm. Daha sonra Resûlullah (s.a.v.) hicretin 27. ayında, Cemaziyelûlâ'da, Buhrân'daki Beni Süleym Gazvesi'ne çıktı. Daha sonra ise, hicretten 28 ay sonra, Cemaziyelâhir'de Zeyd b. Hârise komutasında el-Karede'ye bir seriyye gönderdi. Orada Ebû Süfyân b. Harb vardı.

Daha sonra Resûlullah (s.a.v.) hicretin 32. ayında, Şevvâl'de Uhud Savaşı'na çıktı. Yine hicretten 32 ay sonra, Şevvâl ayında, Hamrâü'l-Esed Gazvesi'ne çıktı. Sonra hicretten 35 ay sonra, Muharrem ayında, Ebû Seleme b. Abdülesed komutasında, Benî Esed kabilesinin bulunduğu Katan'a bir seriyye gönderdi.

Sonra hicretten 36 ay sonra, Safer ayında, el-Münzir b. Amr komutasında, Bi'ru Ma'ûne'ye bir seriyye gönderdi. Yine hicretten 36 ay sonra, Safer ayında, Mersed'in komutasında, er-Racî denilen yere bir seriyye gönderdi. Sonra Resûlullah (s.a.v.) hicretten 37 ay sonra, Rebîülevvel ayında, Benî Nâdir Gazvesi'ne çıktı. Sonra hicretten 45 ay sonra, Zilkâde ayında, Bedrü'l-Mev'id Gazvesi'ne çıktı. Sonra Resûlullah (s.a.v.), hicretten 46 ay sonra, Zilhicce ayında, İbn Atîk komutasında, İbn Ebü'l-Hukayk'a bir seriyye gönderdi. Sellâm b. Ebü'l-Hukayk öldürülünce Yahudiler Hayber'deki Sellâm b. Mişkem'e sığındılar; ancak Sellâm b. Mişkem onlara reis olmayı reddetti. Bunun üzerine Üseyr b. Zârim onlarla savaştı.

Sonra Resûlullah (s.a.v.) hicretten 47 ay sonra, Muharrem ayında, Zâtü'r-Rikâ Gazvesi'ne çıktı. Hicretten 49 ay sonra, Rebîülevvel ayında ise Dûmetü'l-Cendel Gazvesi'ne çıktı. Sonra Resûlullah (s.a.v.) hicretin 5. yılının Şaban ayında el-Müreysî Gazvesi'ne çıktı. Sonra Resûlullah (s.a.v.) hicretin 5. yılının Zilkâde ayında Hendek Gazvesi'ne çıktı. Sonra yine hicretin 5. yılında Zilkâde ve birkaç gece de Zilhicce ayında olmak üzere, Benî Kurayza Gazvesi'ne çıktı. Daha sonra, hicretin 6. yılının Muharrem ayında, İbn Üneys komutasında bir seriyyeyi, Süfyân b. Hâlid b. Nübeyh'a gönderdi. Sonra yine hicretin 6. yılı Muharrem ayında, Muhammed b. Mesleme komutasındaki bir seriyyeyi el-Kurtâ[1] kabilesine gönderdi.

Daha sonra Resûlullah (s.a.v.) hicretin 6. yılı Rebîülevvel ayında, el-Gâbe'deki Benî Lihyân Gazvesi'ne çıktı. Sonra Resûlullah (s.a.v.) aynı yılın Rebîülâhir ayında el-Gâbe'de gazveye çıktı. Yine hicretin 6. yılı Rebîülâhir ayında, Ukkâşe b. Mihsan komutasındaki bir seriyyeyi el-Gamr'a gönderdi. Yine hicretin 6. yılı Rebîülâhir ayında, Muhammed b. Mesleme komutasında,

---

[1] el-Kurtâ veya el-Kâritâ, Benî Bekr kabilesinden bir boyun adıdır (*Şerhu Mevâhibi'l-Ledûniyye*, II, 172).

Zü'l-Kassa'ya bir seriyye gönderdi. Yine aynı yılın aynı ayında, Ubeyde b. el-Cerrâh komutasındaki bir seriyyeyi Zü'l-Kassa'ya gönderdi. Yine aynı yılın aynı ayında, Rebîülâhir ayında, Zeyd b. Hârise komutasındaki bir seriyyeyi, el-Cemûm'daki Benî Süleym kabilesine gönderdi. Bu son iki seriyye bir ayda gönderilmişti. el-Cemûm Batnu Nahle ve en-Nakra arasında bir yerdedir. Sonra hicretin 6. yılı Cemaziyelûlâ ayında, Zeyd b. Hârise komutasındaki bir seriyyeyi el-Îs'e[2] gönderdi. Sonra yine hicretin 6. yılı Cemaziyelâhir ayında, Zeyd b. Hârise komutasındaki bir seriyyeyi et-Taraf'a gönderdi. et-Taraf Medine'ye 36 mil uzaklıktadır. Sonra hicretin 6. yılı Cemaziyelâhir ayında, Zeyd b. Hârise komutasındaki bir seriyyeyi Hismâ'ya gönderdi. Hismâ, Vâdi'l-Kurâ'nın arkasındadır. Sonra yine hicretin 6. yılı Receb ayında, Zeyd b. Hârise komutasındaki bir seriyyeyi Vâdi'l-Kurâ'ya gönderdi.

Yine hicretin 6. yılı Şaban ayında, Abdurrahman b. Avf komutasındaki bir seriyyeyi Dûmetü'l-Cendel'e gönderdi. Sonra hicretin 6. yılı Şaban ayında, Ali b. Ebû Tâlib komutasındaki bir seriyyeyi Fedek'e gönderdi. Yine hicretin 6. yılı Ramazan ayında, Zeyd b. Hârise komutasındaki bir seriyyeyi, Vâdi'l-Kurâ'nın yanı başındaki Ümmü Kırfe'ye gönderdi. Sonra hicretin 6. yılı Şevvâl ayında, İbn Revâha komutasındaki bir seriyyeyi, Üseyr b. Zârim'e gönderdi. Yine hicretin 6. yılı Şevvâl ayında, Kürz b. Câbir komutasındaki bir seriyyeyi el-Urenîlere karşı gönderdi.

Sonra Hz. Peygamber (s.a.v.) hicretin altıncı yılı, Zilkâde ayında, Hudeybiye'den umreye gitti. Sonra Resûlullah (s.a.v.) hicretin 7. yılı Cemaziyelûlâ ayında Hayber Gazvesi'ne çıktı. Sonra Cemaziyelâhir ayında Hayber'den Vâdi'l-Kurâ'ya döndü ve hicretin 7. yılında orada savaştı. Sonra hicretin 7. yılı Şaban ayında, Ömer b. el-Hattâb (r.a.) komutasındaki bir seriyyeyi Türbe'ye gönderdi. Mekke ile Türbe arasında altı mil vardır. Sonra hicretin 7. yılı Şaban ayında, Ebû Bekr b. Kuhâfe komutasındaki bir seriyyeyi Necd'e gönderdi. Yine hicretin 6. yılı Şaban ayında, Beşîr b. Sa'd komutasındaki bir seriyyeyi Fedek'e gönderdi. Sonra hicretin 7. yılı Ramazan ayında, Gâlib b. Abdullah komutasındaki bir seriyyeyi el-Meyfa'a'ya gönderdi. el-Meyfa'a Necd'in bir nahiyesidir. Yine hicretin 7. yılı Şevvâl ayında, Beşîr b. Sa'd komutasındaki bir seriyyeyi el-Cinâb'a gönderdi.

---

[2] Medine ile el-Îs arasında dört millik mesafe bulunmaktadır (*et-Tabakât*, II, 63).

Sonra Resûlullah (s.a.v.), hicretin 7. yılı Zilkâde ayında, kaza umresine gitti. Yine Resûlullah (s.a.v.) hicretin 7. yılı Zilhicce ayında, İbn Ebü'l-Avcâ es-Sülemî'nin gazvesi meydana geldi. Sonra hicretin 8. yılı Safer ayında, Gâlib b. Abdullah komutasında, el-Kedîd Gazvesi oldu. el-Kedîd, Kudeyd'in arkasındadır. Yine hicretin 8. yılı Rebîülevvel ayında, Şücâ b. Vehb komutasındaki bir seriyyeyi Benî Âmir b. el-Mülevveh'a gönderdi. Sonra, hicretin 8. yılı Rebîülevvel ayında, Ka'b b. Umeyr el-Gıfârî komutasında Zâtü Atlâh Gazvesi yapıldı. Zâtü Atlâh, Şam'ın nahiyelerinden olup el-Belkâ'ya bir gecelik mesafededir. Yine hicretin 8. yılında Zeyd b. Hârise komutasında Mu'te Gazvesi yapıldı. Yine hicretin 8. yılında, Cemaziyelâhir ayında, Amr b. el-Âs komutasında, Zâtü's-Selâsil'e bir gazve yapıldı. Yine hicretin 8. yılı Receb ayında, Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh komutasında el-Habat Gazvesi yapıldı. Yine hicretin 8. yılı Şaban ayında, Ebû Katâde komutasında, Hadrâ seriyyesi gönderildi. Hadrâ, Necd nahiyelerinden olup İbn Âmir bostanı yanında yer almaktadır ve Necd'e 20 mil masafededir. Sonra hicretin 8. yılı Ramazan ayında, Ebû Katâde komutasında İdam'a[3] bir seriyye gönderildi.

Sonra Resûlullah (s.a.v.) hicretin 8. yılı Ramazan ayının on üçünde, Fetih yılında Mekke fethi için gazveye çıktı. Sonra Ramazan'ın bitimine beş gün kala Uzzâ putunu yıktırdı. Onu Hâlid b. el-Velîd yıktı. Sonra Süvâ putunu yıktırdı. Onu yıkan Amr b. el-Âs'tı. Bu da Ramazan'daydı. Sonra Menât putunu yıktı. Bunu Sa'd b. Zeyd el-Eşhelî, hicretin 8. yılı Ramazan ayında yıktı. Sonra hicretin 8. yılı Şevvâl ayında, Hâlid b. el-Velîd Benî Huzeyme Gazvesi'ne çıktı. Sonra Resûlullah (s.a.v.) hicretin 8. yılı Şevvâl ayında, Huneyn Gazvesi'ne çıktı. Sonra Resûlullah (s.a.v.) hicretin 8. yılı Şevvâl ayında, Tâif Gazvesi'ne çıktı. İnsanlar 8. yılda hac farizasını eda ettiler. Denilir ki, Resûlullah (s.a.v.) Attâb b. Üseyd'i Hac emiri olarak görevlendirmiştir. Yine denilir ki, insanlar farklı gruplar halinde ve emirsiz olarak hac yaptılar.

Sonra hicretin 9. yılının Muharrem ayında Uyeyne b. Hısn komutasında Benî Temîm'e giden seriyye hazırlandı. Sonra yine 9. yılın Safer ayında, Kutbe b. Âmir komutasındaki seriyye Has'am'a gönderildi. Sonra yine 9. yılın Rebîülevvel ayında, Benî Kilâb'a gönderilen seriyye hazırlandı. Onun komutanı Dahhâk b. Süfyân idi. Yine 9. yılın Rebîülâhir ayında, Alkame b. el-Mücezziz komutasında, Habeşistan'a gönderilen bir seriyye hazırlandı. Yine 9. yılın Rebîülâhir ayında, Ali (b. Ebû Tâlib) komutasında el-Füls'e bir seriyye gönderildi. Sonra Resûlullah (s.a.v.) 9. yılın Receb ayında Tebûk Gazvesi'ne çıktı. Sonra 9. yılın Receb ayında, Hâlid b. el-Velîd komutasında Ukeydir'e gönderilen seriyye hazırlandı. Sonra Amr b. Humeme ed-Devsî'nin Zü'l-Keffeyn adlı putu yıkıldı. İnsanlar 9. yılda hac yaptılar. Ebû Bekr de 9. yılda hac yaptı.

Sonra hicretin 10. yılı Rebîülevvel ayında, Hâlid b. el-Velîd komutasında, Benî Abdülmedân seriyyesi hazırlandı. Sonra Ali (b. Ebû Tâlib) komutasında, Yemen'e gönderilen bir seriyye hazırlandı. Ali'nin iki kez Yemen'e gönderildiği söylenmektedir. Bunlardan biri 10. yılın Ramazan ayındaydı. Hicretin 10. yılında Resûlullah (s.a.v.) insanlara hac yaptırdı. Sonra Mekke'den döndü ve on günden fazla hasta kaldı. Hastalığında, Üsâme b. Zeyd'i Şam'a gitmekle görevlendirdi. Resûlullah (s.a.v.) vefat etti; fakat Üsâme henüz çıkmamıştı. Ebû Bekr, onu Resûlullah'ın vefatından sonra gönderdi. Resûlullah (s.a.v.) hicretin 11. yılı Rebîülevvel ayının 12. Pazartesi günü vefat etti.

---

[3] İdam, Mekke ile Medine arasında yol üstünde bir suyun adıdır (Yakut, *Mu'cemü'l-Büldân*, I, 281).

Böylece Resûlullah'ın (s.a.v.) bizzat katıldığı gazve sayısı 27'dir. Bizzat kendisinin savaşa katıldığı gazve sayısı ise Bedir Savaşı, Uhud, el-Müreysî, Hendek, Kurayza, Hayber, Mekke'nin fethi, Huneyn ve Tâif olmak üzere 9'dur. Hazırlayıp gönderdiği seriyye sayısı da 47'dir. Resûlullah (s.a.v.) üç kez umre yapmıştır. Denilir ki, Resûlullah (s.a.v.) Benî en-Nadîr Gazvesi'nde de savaşmış; Allah bu gazveyi ona özel bir ganimet kılmıştır. Ayrıca Hayber'den döndükten sonra Vâdi'l-Kurâ Gazvesi'nde de savaşmış ve orada ashâbından bazıları şehit olmuşlardır. Yine Resûlullah (s.a.v.) el-Gâbe'de savaşmış, hatta orada Muhriz b. Nadle şehit olmuş, düşmandan da altı kişi öldürülmüştür.

Dediler ki: Resûlullah (s.a.v.) Vuddân Gazvesi'nde Sa'd b. Ubâde'yi Medine'de görevlendirmişti. Büvât Gazvesi'nde Sa'd b. Mu'âz'ı görevlendirdi. Kürz b. Câbir el-Fihrî'yi yakalamaya çıkarken Zeyd b. Hârise'yi, Zü'l-Uşeyrâ Gazvesi'nde Ebû Seleme b. Abdülesed el-Mahzûmî'yi, Bedir ve Sevîk Gazvelerinde Ebû Lübâbe b. Abdülmünzir el-Amrî'yi, el-Küdr Gazvesi'nde İbn Ümmü Mektûm el-Ma'îsî'yi, Zû Emer Gazvesi'nde Osman b. Affân'ı Medine'de yerine vekil tayin etmişti. Yine el-Buhrân, Uhud ve Hamrâü'l-Esed Gazvelerinde İbn Ümmü Mektûm'u Medine'de görevlendirdi. Bedrü'l-Mev'id Gazvesi'nde Abdullah b. Revâha'yı, Zâtü'r-Rikâ Gazvesi'nde Osman b. Affân'ı, Dûmetü'l-Cendel Gazvesi'nde Sibâ b. Urfuta'yı, el-Müreysî Gazvesi'nde Zeyd b. Hârise'yi tayin etti. Hendek, Benî Kurayza,

Benî Lihyân, el-Gâbe ve el-Hudeybiye Gazvelerinde İbn Ümmü Mektûm'u tayin etti. Hayber'de, Sibâ b. Urfuta el-Gıfârî'yi, Kaza umresinde Ebû Rühm el-Gıfârî'yi, Mekke'nin fethi, Huneyn, Tâif ve Tebûk Gazvelerinde İbn Ümmü Mektûm'u Medine'de görevli bıraktı. Denilir ki, Tebûk Gazvesi'nde Muhammed b. Mesleme el-Eşhelî ve Resûlullah'ın (s.a.v.) hacca gittiği sene İbn Ümmü Mektûm Medine'ye görevli tayin edilmiştir.

Resûlullah'ın (s.a.v.) savaştaki parolası "يا منصور امت" (Ey Gâlip! Öldür!) şeklindeydi. Denildiğine göre muhacirlerin parolası, "*Benî Abdurrahman*", Hazreclilerin parolası "*Benî Abdullah*", Evs'in parolası "*Benî Ubeydullah*" şeklindeydi. Uhud, Benî en-Nadîr ve el-Müreysî Gazvelerinde parola "امت ! امت" (Öldür! Öldür') şeklindeydi. Hendek Gazvesi'nde parola "حميم لا ينصرون" (Hamim, Onlar muzaffer olamayacaklar) şeklindeydi. Benî Kurayza ve el-Gâbe Gazvelerinde kimseye bir isim vermemiştir. Huneyn Gazvesi'nde parola, "امت! امت" şeklindeydi. Mekke'nin fethinde ve Hayber'de Muhacirlerin parolası "*Benî Abdurrahman*", Hazreclilerin parolası "*Benî Abdullah*", Evs'in parolası da "*Benî Ubeydullah*" idi. Tâif'te ise Resûlullah (s.a.v.) kimseye bir isim vermemiştir.

Hamza b. Abdülmuttalib Seriyyesi

Hamza b. Abdülmuttalib'in seriyyesi, Resûlullah'ın (s.a.v.) hicretinden 17 ay sonra, Ramazan ayında hazırlanmıştı. Dediler ki: Resûlullah (s.a.v.) Medine'ye geldikten sonra ilk sancağı Hamza b. Abdülmuttalib'e vermiştir. Resûlullah (s.a.v.) Hamza'yı, on beşi Muhacirlerden ve on beşi Ensâr'dan olmak üzere iki kısımdan oluşan 30 süvari ile gönderdi. Muhacirlerden bazıları Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh, Ebû Huzeyfe b. Utbe b. Rebî'a, Amr b. Sürâka, Zeyd b. Hârise, Kennâz b. el-Husayn ve oğlu Mersed b. Kennâz ve Resûlullah'ın (s.a.v.) mevlası Enese'dir. Ensâr'dan ise Übey b. Ka'b, Umâre b. Hazm, Ubâde

b. es-Sâmit, Ubeyd b. Evs, Evs b. Havlî, Ebû Dücâne, el-Münzir b. Amr, Râfi b. Mâlik, Abdullah b. Amr b. Harâm, Kutbe b. Âmir b. Hadîde ve adı bize gelmeyen bazı adamlar.

Sîfü'l-Bahr denilen yere ulaştılar. Hamza, Şam'dan dönen ve Mekke'ye gitmekte olan Kureyş kervanını karşılamaya gidiyordu. Mekke ehlinden 300 yolcudan oluşan kervanın başında Ebû Cehil vardı. Nihayet kervanla karşılaştılar, hatta savaşmak için saf tuttular. Mecdî b. Amr onlar arasında arabuluculuk yapmaya başladı. Mecdî, her iki tarafın da müttefikiydi. Mecdî, sürekli iki taraf arasında gidip geldi; nihayet Hamza arkadaşlarıyla birlikte Medine'ye döndü; Ebû Cehil de kervanıyla birlikte Mekke'ye doğru yola çıktı. Aralarında bir çatışma meydana gelmedi. Hamza Medine'ye dönünce, Mecdî'nin çarpışmalarını engellemesini ve ondan gördükleri insaflı tutumu Resûlullah'a (s.a.v.) haber verdi. Daha sonra Mecdî'nin gönderdiği heyet Resûlullah'ın (s.a.v.) yanına geldi; Resûlullah (s.a.v.) onları giydirdi ve onlara iyilikte bulundu. Sonra Mecdî b. Amr'dan söz edildi. Resûlullah (s.a.v.), "Kuşkusuz, ben onun iyi karakterli ve işi mübarek bir adam olduğunu bilmiyordum." dedi. Ya da "İşi doğru bir adam olduğunu..." dedi.

Bana Abdurrahman b. Ayyâş anlattı. O Abdülmelik b. Ubeyd'den, o da İbnü'l-Müseyyeb ve Abdurrahman b. Sa'd b. Yerbû'dan rivayet etti; dediler ki: Resûlullah (s.a.v.) bizzat Bedir Gazvesi'ne katılıncaya kadar Ensâr'dan hiç kimseyi (seriyye içinde) göndermemiştir. Bu da Resûlullah'ın (s.a.v.), Ensâr'ın kentin dışında kendisine yardım etmeyeceklerini tahmin etmesindendi. Sahih olan (haber) budur.

Ubeyde b. el-Hâris'in Râbiğ'a Seriyyesi

Sonra hicretin 8. ayının Şevvâl'ında, Râbiğ'a gitmek üzere Ubeyde b. el-Hâris için sancak bağlandı. Râbiğ, Kudeyd yolunda Cuhfe'ye on mil mesafededir. Ubeyd 60 süvariyle yola çıktı.

Râbiğ denen bölgenin içinde, Ahyâ denilen bir suyun başında Ebû Süfyân b. Harb ile karşılaştı. Ebû Süfyân'ın yanında o gün 200 kişi vardı. İslâmî dönemde ilk defa ok atan kişi Sa'd b. Ebû Vakkâs oldu. Ok heybesini açtı ve arkadaşlarının önüne geçti; arkadaşları da ona kalkan oldular. Dedi ki: Sa'd heybesindeki bütün okları tüketinceye kadar attı. Attığı her ok mutlaka isabet ediyordu. Denildiğine göre heybesinde 20 ok vardı. Her ok, mutlaka bir insana ya da bir hayvana isabet edip onu yaralıyordu. O gün bunlardan başka da ok atılmadı. Bu atış ve bu çatışma dışında, insanlar kılıçlarını çekmediler ve savaşmak için karşı karşıya gelmediler. Onlar da (Müslümanlar) yanlarındaki arkadaşlarıyla döndüler, berikiler (müşrikler) de... Bana İbn Ebû Sebre'nin el-Muhâcir b. Mismâr'dan naklen anlattığına göre Sa'd b. Ebû Vakkâs şöyle dedi: "Beraberimdeki 60 kişinin tümü Kureyş'tendi." Sa'd dedi ki: "Ubeyde'ye dedim ki: Eğer onları takip etseydik perişan ederdik. Çünkü onlar korkarak kaçtılar." Sa'd dedi ki: "Fakat Ubeyde bu konuda bana uymadı. Biz de ayrılıp Medine'ye döndük."

Sa'd b. Ebû Vakkâs'ın Harrâr'a Seriyyesi

Sonra Resûlullah (s.a.v.), hicretten 9 ay sonra, Zilhicce ayında Harrâr'a gitmek üzere Sa'd b. Ebû Vakkâs için bir sancak bağladı. Harrâr, Cuhfe'den giderken Humm'a yakındır.

Bana Ebû Bekr b. İsmail b. Muhammed anlattı. O babasından, o Âmir b. Sa'd'dan, o da babasından şöyle dediğini rivayet etti: Resûlullah (s.a.v.), "Ey Sa'd! Çık ve Harrâr'a varıncaya kadar durma! Kuşkusuz ki, bir Kureyş kervanı oradan geçecektir!" dedi. Sa'd dedi ki: Ben de yanımda 20 ya da 21 adamla, yaya olarak yola çıktım. Gündüzleri saklanır, geceleri de yürüyorduk. Nihayet beşinci günün sabahında oraya vardık. Ancak kervanın bir gün önce buradan geçmiş olduğunu gördük. Resûlullah (s.a.v.) da, Harrâr'ı geçmemem konusunda bana emir vermişti. Eğer Resûlullah'ın (s.a.v.) emri olmasaydı onlara yetişmeyi umuyordum.

Denildiğine göre Resûlullah (s.a.v.) bizzat Bedir Gazvesi'ne katılmadan Ensâr'dan hiç kimseyi (seriyye içinde) göndermemiştir. Bunun sebebi de onların, Resûlullah'ı (s.a.v.) kentleri içinde korumaya söz vermiş olmalarıydı. Bunu bana Abdurrahman b. Ayyâş el-Mahzûmî anlattı. O Abdülmelik b. Ubeyd b. Sa'îd b. Yerbû'dan, o da Sa'îd b. el-Müseyyeb ve Abdurrahman b. Sa'd b. Yerbû'dan rivayet etti.

Ebvâ[4] Gazvesi

Sonra Resûlullah (s.a.v.) hicretten on bir ay sonra, Safer ayında gazveye çıktı ve Kureyş kervanını karşılamak üzere Ebvâ'ya kadar gitti. Hiçbir tuzakla karşılaşmadı. Bu gazvede, Kinâne kabilesinden Damre boyu ile üzerine gelmemeleri ve düşmanlarına yardım etmemeleri konusunda antlaşma yaptı. Sonra kendi aralarındaki bu antlaşmayı yazıya döktüler. Sonra Resûlullah (s.a.v.) döndü. Resûlullah'ın (s.a.v.) bu gazvesi on beş gece sürdü.

Büvât Gazvesi

Sonra, hicretten 13 ay sonra Rebîülevvel ayında, içinde Ümeyye b. Halef, Kureyş'ten 100 adam ve 2500 devenin bulunduğu Kureyş kervanını karşılamak üzere Büvât Gazvesi'ne çıktı. Büvât, Zû Huşub taraflarında Dabbe yakınlarında bulunan bir yerdir. Büvât ve Medine arasında üç berîd[5] vardır. Resûlullah herhangi bir tuzakla karşılaşmadan döndü.

---

[4] Ebvâ, Medine'nin banliyölerinden bir beldedir. Onunla Cuhfe arasında 23 millik mesafe vardır (*Mu'cemü'l-Büldân*, I, 92).

[5] Her berîd iki menzildir (M).

Birinci Bedir Gazvesi

Sonra Resûlullah (s.a.v.) hicretten 13 ay sonra, Rebîülevvel ayında, Kürz b. Câbir el-Fihrî'yi ele geçirmek üzere gazveye çıktı. Kürz, el-Cemmâ[6] ve civarında otlayan Medine'nin yaylım hayvanlarına saldırıda bulunmuştu. Resûlullah (s.a.v.) Bedir'e kadar gitti; fakat Kürz b. Câbir'e yetişemedi.

Zü'l-Uşeyrâ Gazvesi[7]

Sonra Resûlullah (s.a.v.) hicretten 16 ay sonra, Cemaziyelâhir ayında, Şam'a doğru yola çıkan Kureyş kervanını karşılamak üzere gazveye çıktı. Ashâbını hazırladı ve 150 kişilik, -bazılarına göre 200 kişilik- bir seriyye ile yola çıktı. Hz. Peygamber'e gelen habere göre, Kureyş'ın topladığı malların yer aldığı kervan Şam'a gitmek üzere Mekke'den ayrılmıştı. Resûlullah (s.a.v.) Benî Dînâr üzerinden yolu katederek Büyûtü's-Sukyâ'ya[8] vardı. Bu Zü'l-Uşeyrâ Gazvesi'ydi.

Nahle Seriyyesi

Daha sonra, hicretten 17 ay sonra, Receb ayında, Abdullah b. Cahş komutasında Nahle'ya giden bir seriyye hazırlandı. Nahle, İbn Âmir bostanının vadisiydi.[9]

Dediler ki: Abdullah b. Cahş şöyle dedi: Resûlullah (s.a.v.) yatsı namazını kıldıktan sonra beni çağırdı ve "Sabaha hazır ol; yanında silahın olsun. Seni bir tarafa göndereceğim!" dedi. Abdullah b. Cahş dedi ki: Sabahleyin hazırlandım; kılıcım, yayım ve ok heybem üzerimdeydi. Zırhım da beraberimdeydi. Resûlullah (s.a.v.) insanlara namaz kıldırdı; sonra ayrıldı. Beni, kendisinden önce kapısında duruyor buldu. Ben de yanımda Kureyş'ten bir grup buldum. Resûlullah (s.a.v.) Übey b. Ka'b'ı çağırdı; Übey yanına girdi. Resûlullah (s.a.v.) Übey'e bir mektup yazmasını emretti. Sonra beni çağırdı ve bana Havlânî[10] deriden bir sayfa verdi ve "Seni bu gruba komutan olarak tayin ettim. İki gece boyunca yürüdükten sonra bu mektubumu aç, sonra gereğini yap!" dedi. Bunun üzerine, "Hangi yöne gideyim ey Allah'ın Resûlü?" dedim. Resûlullah (s.a.v.), "Necd yoluna gir, Rekiyye'ye[11] doğru yönel!" dedi.

---

[6] el-Cemmâ, el-Akîk civarında bir dağdır. Onunla Medine arasında üç mil uzaklık bulunmaktadır (Bk. *Tabakât*, II, 4).

[7] Mekke ile Medine arasında Yenbu taraflarında olan bir yer (*Mu'cemü'l-Büldân*, VI, 181).

[8] Büyûtü's-Sukyâ, el-Cuhfe'den 19 mil uzaklıktadır (*Mu'cemü'l-Büldân*, V, 94).

[9] el-Bekrî dedi ki: Nahletü'l-Yemâniye, halk arasında İbn Âmir'in bostanı anlamındadır. Doğrusu Nahletü'l-Yemâniye, Übeydullah b. Ma'mer'in bostanıdır (*Mu'cemü Mâ'sta'cem*, s. 577).

Dedi ki: Abdullah b. Cahş yoluna devam etti. Nihayet İbn Dumeyra kuyusuna vardığında mektubu açtı ve okudu. Mektupta şunlar yazılıydı:

> Batnu Nahle'ye varıncaya kadar Allah'ın adı ve bereketi üzere yürü! Arkadaşlarından hiç birisini birlikte yürümeye zorlama! Emrime uygun olarak Batnu Nahle'ye varıncaya kadar yanındakilerle birlikte yürümeye devam et! Orada Kureyş kervanını gözetlemeye başla!

Abdullah b. Cahş mektubu okuyunca onlara, "Hiçbirinizi zorlayacak değilim. Şehit olmak isteyen Resûlullah'ın emri üzere devam etsin; ama dönmek isteyen şimdi dönsün!" dedi. Onlar hepsi birden, "Biz Allah'a, O'nun Resûlü'ne ve sana itaatkârız. Allah'ın bereketi üzere istediğin yere git." dediler. Bunun üzerine Abdullah b. Cahş, Nahle'ye varıncaya kadar yürüdü ve orada, Amr b. el-Hadramî, el-Hakem b. Keysân

---

[10] Havlân, Yemen vilâyetlerinden birisidir. Ayrca Şam yakınlarında bulunan bir köyün adıdır (*Mu'cemü'l-Büldân*, III, 496). Muhtemelen buradaki "el-Havlânî" kelimesi, ikisinden birisine mensuptur.

[11] Rekiyye, kuyu manasındadır (*Muhtâru's-Sıhâh*, s. 2361).

el-Mahzûmî, Osman b. Abdullah b. el-Muğîre el-Mahzûmî ve Nevfel b. Abdullah el-Muğîre el-Mahzûmî'nin bulunduğu Kureyş'e ait bir kervan buldu. Kervan sahipleri Ashâbı görünce endişelendiler ve (olaya) bir anlam veremediler. Ukkâşe o anda kafasını tıraş etti. Sonra kervandakileri teskin etmek için onlara yanaştı.

Âmir b. Rebî'a dedi ki: Ben Ukkâşe'nin başını elimle tıraş ettim. -Vâkıd b. Abdullah ile Ukkâşe onlara saldırmayı düşünüyorlardı.- Ukkâşe onlara, "Biz haram aydayız ve umreciyiz." diyordu. Ukkâşe kendini onlara gösterdi; bunun üzerine müşrikler birbirlerine, "Zararı yok; bunlar umre yapmak isteyenlerdir." dediler. Böylece kendi kendilerini güvende hissettiler. Develerini bağlayıp yaylıma bıraktılar ve yemek yapmaya başladılar. Resûlullah'ın (s.a.v.) ashâbı onlar hakkında istişare yaptılar. -Denildiğine göre Receb ayının son günü veya Şaban'ın ilk günüydü- Dediler ki: "Eğer bugün onlardan vazgeçerseniz Harem'e girerler ve artık onlara bir şey yapamazsınız. Eğer onlara dokunursanız haram aydayız." Onlardan biri, "Haram ayda mıyız değil miyiz, bilmiyoruz." dedi. Bunun üzerine dünyalık (ganimet) elde etmek isteyenlerin görüşü galip geldi ve Kureyş'e saldırıp onlarla savaştılar. Vâkıd b. Abdullah, grubu savaşa teşci ediyordu; yayını hareket ettiriyor ve (attığı) okuyla üstünlük sağlıyordu. Amr b. el-Hadramî'ye bir ok attı, (atışında hata olmazdı) onu öldürdü ve grup onlara karşı şiddetlendi. Osman b. Abdullah b. el-Muğîre ve el-Hakem b. Keysân esir alındılar. Nevfel b. Abdullah b. el-Muğîre onların arkasından kervanı çekip götürdü.

Bize Muhammed anlattı; dedi ki: Bize Muhammed[12] anlattı; dedi ki: Bana Ali b. Yezîd b. Abdullah b. Vehb b. Zem'a al-Esedî anlattı. O babasından, o halasından, o da annesi

---

[12] Bize Muhammed b. Şücâ et-Telcî anlattı; dedi ki: Bize Muhammmed b. Ömer el-Vâkıdî anlattı.

Kerîme bt. el-Mikdâd'dan, o da el-Mikdâd b. Amr'dan şöyle dediğini rivayet etti: Ben el-Hakem b. Keysân'ı esir aldım. Bizim emirimiz boynunu vurmak istedi. Ben kendisine, "Bırak; biz onu Resûlullah'a (s.a.v.) götürelim." dedim. Biz onu Resûlullah'a takdim ettik. Resûlullah (s.a.v.) onu İslâm'a davet etmeye başladı ve bu hususta sözünü uzattı. Bunun üzerine Ömer b. el-Hattâb (r.a.), "Ey Allah'ın Resûlü! Sen ne diye bununla konuşuyorsun. Vallahi bu hiç bir zaman Müslüman olamaz. Bırak, boynunu vurayım! Annesi el-Hâviye'nin yanına gitsin!" dedi. Fakat Resûlullah (s.a.v.), Keysân Müslüman oluncaya kadar Ömer'e iltifat etmedi. Bunun üzerine Ömer şöyle dedi: "Bir de baktım ki, el-Hakem b. Keysân Müslüman olmuş. Ben geçmişimi ve geleceğimi düşünmeye başladım ve (kendi kendime), 'Nasıl olur da benden daha iyi bildiği bir şey konusunda Resûlullah'a (s.a.v.) itiraz ediyorum.' dedim. Sonra (kendi kendime), 'Vallahi ben ancak Allah'a ve O'nun Resûlü'ne nasihat etmeyi kastettim.' diyordum." Ömer dedi ki: "Vallahi el-Hakem b. Keysân Müslüman oldu ve İslâmiyet'i güzel oldu. Bi'ru Ma'ûne vak'asında şehit oluncaya kadar Allah yolunda cihat etti. Allah Resûlü (s.a.v.) de ondan razıydı ve cennete girdi."

Bize Muhammed anlattı; dedi ki: Bize el-Vâkıdî anlattı; dedi ki: Bana Muhammed b. Abdullah anlattı. O da ez-Zührî'den şöyle dediğini rivayet etti: el-Hakem, "İslâm nedir?" diye sordu. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.), "Bir olan ve ortağı olmayan Allah'a ibadet edeceksin ve Muhammed'in O'nun kulu ve elçisi olduğuna şehadet edeceksin." dedi. el-Hakem, "Ben Müslüman oldum." dedi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) ashâbına dönerek, "Eğer biraz önce size uyup onu öldürseydim ateşe girerdi." dedi.

Dediler ki: Kervanı çekip götürdüler. Kervanda, Tâif'ten getirdikleri içki, deri ve kuru üzüm vardı. Onu Resûlullah'a (s.a.v.) takdim ettiler. Bunun üzerine Kureyş, "Muhammed, haram kıldığı ve bu haramı önemsediği halde haram aylarda kan dökmeyi ve mal gasp etmeyi helal kıldı." dedi. Onlara cevap verenler de "Şaban'ın bir gecesinde bu iş başınıza geldi." dediler. Ashâb kervanla birlikte geldi. Resûlullah'ın (s.a.v.) huzuruna geldiklerinde Resûlullah (s.a.v.) kervanı durdurdu ve hiçbir şey almadı. Esirleri hapsetti ve ashâbına, "Haram ayda savaşmayı size emretmedim!" dedi.

Bana İbn Ebû Sebre anlattı. O da Süleyman b. Sühaym'dan şöyle dediğini rivayet etti: "Resûlullah (s.a.v.) ne haram ayda ne de haram ayın dışında onlarla savaşmayı emretmemişti. Sadece Kureyş'ın haberlerini araştırmalarını emretmişti."

Dediler ki: Resûlullah (s.a.v.) böyle söyleyince, Abdullah b. Cahş ve arkadaşları pişman oldular, (moralleri bozuldu) ve helak olduklarını sandılar. Onların yanına gelen Müslümanlar da yaptıklarından dolayı onlara ağır sözler söylediler ve onları kınadılar. Medine ise kazan gibi kaynıyordu. Yahudiler (tefeül yaparak), "Vâkıd b. Abdullah et-Temîmî, Ömer b. el-Hadramî'yi öldürdü. Amr, 'savaş imar edildi, gelişti' demektir. Hadramî, 'savaş hazırlandı' demektir. Vâkıd, 'savaş ateşlendi' demektir." şeklinde yorumlar yaptılar.[13] İbn Vâkıd dedi ki: "Yahudiler bununla tefeül etmişlerdi. Onların bu tefeülleri, Allah tarafından Yahudilerin aleyhine çevrildi."

Dediler ki: Kureyş, arkadaşlarının kurtarılması için Resûlullah'a (s.a.v.) adam gönderdiler. Resûlullah (s.a.v.), "İki arkadaşımız (Sa'd b. Ebû Vakkâs ve Utbe b. Gazvân'ı kastediyor) gelmeden biz onları bırakmayacağız." dedi.

Bana Ebû Bekr b. İsmail b. Muhammed anlattı. O da babasından şöyle dediğini rivayet etti: Sa'd b. Ebû Vakkâs dedi ki: "Biz Abdullah b. Cahş ile birlikte yola çıktık. Nihayet Buhrân'da mola verdik. -Buhrân, Benî Süleym madeninin yanındaydı.- Develerimizi saldık. On iki kişiydik. Her iki kişi bir deveyi takip ediyordu. Ben Utbe b. Gazvân'ın arkadaşıydım; deve de onundu. Devemiz kayboldu. Biz iki gün orada kalarak deveyi aradık. Arkadaşlarımız gittiler. Onların izlerini takip ettik; ancak onları kaybettik. Onlar bizden birkaç gün önce Medine'ye geldiler. Dolayısıyla Nahle'de hazır bulunamadık. Resûlullah'ın (s.a.v.) yanına vardık. Onlar bizim yaralandığımızı zannediyorlardı. Oysa yolculuğumuzdan ötürü acıkmıştık. Biz Müleyha'dan yola çıkmıştık. -Müleyha ile Medine arasında altı berîdlik bir mesafe bulunmaktadır.- Medine ile Ma'den (Beni Süleym Madeni) arasında da bir gecelik yol vardı. Müleyha'dan cemaat halinde yola çıktık; Medine'ye gelinceye kadar yanımızda bir lokma yiyecek bile yoktu. (Dinleyenlerden birisi, "Ey Ebû İshâk, Medine ile Müleyha arasında ne kadar mesafe vardır?" dedi. Ebû İshâk "Üç günlük mesafe vardı." dedi.) Biz acıktığımız zaman bir diken yer, üzerine de su içerdik. Nihayet Medine'ye geldik; arkadaşlarını kurtarmak üzere gelen Kureyş'ten bir grup gördük. Resûlullah (s.a.v.) onları bırakmayı reddetti ve "Ben iki arkadaşım için endişe ediyorum." dedi. Biz vardığımızda Resûlullah (s.a.v.) onları serbest bıraktı.

---

[13] Amr, "İmar etmek" anlamında, Hadremî, "Hazır olmak" ve Vâkıd da, "Ateşleyen" anlamında düşünülmüştür (M).

Dediler ki: Resûlullah'ın (s.a.v.) onlara söylediği sözlerden birisi şuydu: "Eğer siz iki arkadaşımı öldürmüş iseniz ben de bu iki arkadaşınızı öldürürüm." Onların her birinin fidyesi kırk ukıyye gümüştü. Bir ukıyye kırk dirhemdir.

Bana Amr b. Osman el-Cahşî anlattı. O babasından, o da Muhammed b. Abdullah b. Cahş'tan şöyle dediğini rivayet etti: Cahiliye döneminde (reis için) ganimetin çeyreği vardı. Abdullah b. Cahş Nahle'den dönünce Resûlullah (s.a.v.) ganimetin beşte birisini aldı, geri kalanını Ashâbı arasında taksim etti. Bu İslâm'da yapılan ilk humus idi. Daha sonra *"Bilin ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri mutlaka Allah'a, Peygamber'e, onun yakınlarına, yetimlere... dir"*[14] ayeti nazil oldu.

Bana Muhammed b. Yahya b. Sehl anlattı. O Muhammed b. Sehl b. Ebû Hasme'den, o Râfi b. Hadîc'ten, o da Ebû Bürde b. Niyâr'dan şunu rivayet etti: Resûlullah (s.a.v.) Nahle'ye katılanlara ganimetleri (dağıtmayı) durdurdu; sonra Bedir Savaşı'na gitti. Nihayet Bedir'den dönünce Nahle'ye katılanların ganimetlerini Bedir ehlinin ganimetleriyle birlikte taksim etti; herkese hakkını verdi.

Dediler ki: Kur'ân'da *"Sana haram aylardan soruyorlar..."*[15] ayeti nazil oldu. Allah bu ayetle, haram ayların eskisi gibi olduğunu onlara anlattı. Ancak Allah'ın yolundan alıkoymak, O'nu inkâr etmek, Müslümanların Resûlullah'ın yanına hicret etmelerine ve Mescid-i Harâm'ın ziyaretine engel olmak, haram aylarda savaşmaktan daha büyük günah olduğunu onlara bildirdi. Allah başka bir ayette " *(Zulüm ve baskı (fitne) ise adam öldürmekten daha büyüktür."* dedi.[16] Dedi ki: Bu ayetteki fitneden maksat, Kureyş'in İsâf ve Nâile adlı putlarıdır.

"Bilin ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri mutlaka Allah'a, Peygamber'e, onun yakınlarına, yetimlere... dir."
(Enfâl, 8/41)

Bana Ma'mer anlattı. O ez-Zührî'den, o da Urve'den şöyle dediğini rivayet etti: Resûlullah (s.a.v.) Amr b. el-Hadramî'nin diyetini ödedi ve Berâe (Tevbe) Sûresi nazil oluncaya kadar, daha önce olduğu gibi haram aylarda savaşmayı yasakladı.

Bana Ebû Bekr b. Ebû Sebre anlattı. O Abdülmecîd b. Sehl'den, o da Küreyb'ten şöyle dediğini rivayet etti: Resûlullah'ın (s.a.v.) İbnü'l-Hadramî'nin diyetini verip vermediğini İbn Abbâs'a sordum. İbn Abbâs, "Hayır, ödememiştir." dedi. İbn Vâkıd dedi ki: Bizim yanımızda üzerinde ittifak edilen görüşe göre diyetini ödememiştir. Bu seriyyede Abdullah b. Cahş, "Emîrü'l-Müminîn" olarak adlandırılmıştır. Bunu bana Ebû Ma'şer anlattı.

---

[14] Enfâl, 8/41.
[15] Bakara, 2/217.
[16] Bakara, 2/191.

Abdullah b. Cahş ile Birlikte Çıkanların İsimleri

Onlar sekiz kişiydiler. Abdullah b. Cahş, Ebû Huzeyfe b. Utbe b. Rebî'a, Âmir b. Rebî'a, Vâkıd b. Abdullah et-Temîmî, Ukkâşe b. Mıhsan, Hâlid b. Ebü'l-Bükeyr, Sa'd b. Ebû Vakkâs, Utbe b. Gazvân. Bu son ikisi vakaya şahit olmamışlar. Onların 12 kişi veya 13 kişi oldukları da söylenir. Bize göre doğru olan sekiz kişidir.

Büyük Bedir Savaşı

Dediler ki: Resûlullah (s.a.v.) kervanın Şam'dan dönüşünü gözetlemeye başlayınca ashâbına, gözlerinin kervanda olmasını tavsiye etti. Resûlullah (s.a.v.) Medine'den çıkmadan on gün önce, kervanın haberini araştırmak üzere Talha b. Ubeydullah ile Sa'îd b. Zeyd'i gönderdi. Nihayet el-Havrâ'daki Nahbâr'da bulunan Keşed el-Cühenî'nin yanına indiler. Nahbâr, Zü'l-Merve'nin gerisinde bulunan sahilde bir yerdedir. Keşed, onları korumasına aldı ve onları misafir etti. Kervan oradan geçinceye kadar bir çadırda kaldılar. Talha ve Sa'îd yüksekçe bir yere çıkarak kervanı gözetlemeye başladılar. Kervan sahipleri, "Ey Keşed! Muhammed'in casuslarından kimseyi gördün mü?" diye sormaya başladılar. Keşed, "Allah'a sığınırım!" diyor ve Muhammed'in casuslarının Nahbâr'da ne işleri olacağını soruyordu. Kervan yola çıkınca sabaha kadar uyudular; sonra çıktılar. Keşed de muhafız olarak, onları Zü'l-Merve'ye götürünceye kadar onlarla birlikte gitti. Kervan sahile gelince hızlandı. Yakalanmaktan kurtulmak için gece gündüz demeden yürüdüler. Resûlullah'ın (s.a.v.) Bedir'de onlarla karşılaştığı gün Talha ve Sa'îd de Medine'ye geldiler ve Resûlullah'ı aramaya başladılar. Nihayet onu Türbân'da buldular. Türbân, Mahacce'de, Melel ile Seyyâle arasında bir yerdir. Orası şair İbn Uzeyne'nin yeri idi. Keşed el-Cühenî de daha sonra geldi. Sa'îd ve Talha, Keşed'in kendilerini koruduğunu Resûlullah'a (s.a.v.) anlattılar. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) onu selamladı; ona ikramda bulundu ve "Yenbu toprağını senin için ayırayım mı?" dedi. Keşed ise "Ben yaşlıyım; ömrüm bitti. Fakat orasını yeğenim için ayır." dedi. Resûlullah (s.a.v.) Yenbu toprağını onun için ayırdı.

Dediler ki: Resûlullah (s.a.v.) ashâbını davet etti ve "İşte bu Kureyş kervanıdır ve içinde malları vardır. Umarım Allah onu size ganimet olarak nasip eder." diye tavsiye etti. Bunun üzerine ashâb koşuşturmaya başladı; hatta insanlar, sefere katılmak için babalarıyla kura çekmeye başladılar. Mesela onlardan Sa'd b. Hayseme Bedir'e çıkmak için babasıyla kuraya girdiler. Sa'd babasına, "Eğer cennetin dışında bir şey olsaydı seni tercih ederdim. Ben bu yüzümle şehit olmayı arzu ediyorum." dedi. Hayseme ise "Sen çıkış için beni tercih et de hanımlarınla kal." dedi. Ancak Sa'd bunu reddetti. Bunun üzerine Hayseme, "Birimiz mutlaka burada kalmalıdır." dedi. Kura çektiler; kura Sa'd'a çıktı ve Bedirde şehit oldu.

Birçok sahâbe Resûlullah'tan (s.a.v.) geri kalmıştı. Onun çıkışını istemiyorlardı. Bu konuda birçok söz ve ihtilaf vardır. Aslında geride kalanlar kınanmıyorlardı; çünkü onlar savaş için değil kervan için çıkmışlardı. Ayrıca basiret sahibi ve iyi niyetli birçok kimse de geri kalmışlardı. Eğer savaş olacağını bilselerdi geri kalmazlardı. Örneğin geri kalanlardan biri, Üseyd b. Hudayr'dır. Resûlullah (s.a.v.) gelince Üseyd şöyle dedi: "Seni sevindiren ve seni düşmanlarına galip kılan Allah'a hamdolsun. Seni hak ile gönderene yemin ederim ki, nefsimi senin nefsine tercih ettiğim için, ya da bir düşmanla karşılaşacağını bildiğimden dolayı geri kalmadım. Ben sadece ortada kervan vardır diye geri kaldım." Resûlullah (s.a.v.) ona, "Doğru söylüyorsun." dedi. Allah'ın İslâm'ı aziz ve müşrikleri perişan ettiği ilk gazve buydu.

Resûlullah (s.a.v.) yanındakilerle birlikte yola çıktı. Nihayet, Ramazan'ın 12'sinde Pazar günü Benî Dînâr'ın dağ eteklerine ulaştı. Sonra el-Buk denilen yere konakladı. Burası Büyûtü's-Sukyâ idi. el-Buk, Medine'deki Benî Dînâr'ın dağlık alanıydı; es-Sukyâ ise Medine'nin evlerine bitişik idi. Resûlullah (s.a.v.) askerlerini burada konuşlandırdı ve savaşa katılmak isteyen gençler orada ortaya çıktılar. Abdullah b. Ömer, Üsâme b. Zeyd, Râfi b. Hadîc, el-Berâ b. Âzib, Üseyd b. Hudayr, Zeyd b. Erkam ve Zeyd b. Sâbit savaşmak istediklerini arz ettiler. Fakat Resûlullah (s.a.v.) onları geri çevirerek sefere katılmalarına izin vermedi.

Bana Ebû Bekr b. İsmail anlattı. O babasından, o Âmir b. Sa'd'dan, o da babasından şöyle dediğini rivayet etti: Resûlullah (s.a.v.) bizi engellemeden önce kardeşim Umeyr b. Ebû Vakkâs'ı gördüm; saklanıyordu. Ben kendisine, "Sana ne oluyor kardeşim?" dedim. Umeyr, "Resûlullah'ın (s.a.v.) beni görüp yaşımı küçük görmesinden ve beni reddetmesinden korkuyorum. Oysa ben düşmanla karşılaşmak istiyorum. Umarım Allah bana şehitliği nasip eder." dedi. Dedi ki: Umeyr Resûlullah'a (s.a.v.) arz edildi; fakat Resûlullah onu küçük kabul edip ona, "Dön!" dedi. Bunun üzerine Ümeyr ağladı. Resûlullah (s.a.v.) da ona gazveye katılma izni verdi. Dedi ki: Sa'd şöyle derdi: "Küçük olduğundan dolayı onun kılıcını ben bağladım. 16 yaşındayken Bedir'de şehit oldu."

Bana Ebû Bekr b. Abdullah anlattı; dedi ki: Bana Ayyâş b. Abdurrahman el-Eşca'î şunu anlattı: Resûlullah (s.a.v.), o gün onların kuyularından (Büyûtü's-Sukyâ) su almalarını ashâbına emretti. Resûlullah (s.a.v.) o gün onların kuyusundan su içti. Bana Abdülazîz b. Muhammed anlattı. O da Amr b. Ebû Amr'dan şunu rivayet etti: O gün onların kuyusundan ilk olarak su içen Resûlullah (s.a.v.) idi. Bana Abdülazîz b. Muhammed anlattı. O Hişâm b. Urve'den, o da babasından, o da Âişe'den şunu rivayet etti: Resûlullah'a (s.a.v.) bundan sonra Büyûtü's-Sukyâ'dan tatlı su getirilirdi.

Bana İbn Ebû Zi'b anlattı. O el-Makburî'den, o Abdullah b. Ebû Katâde'den, o da babasından şunu rivayet etti: Resûlullah (s.a.v.) Büyûtü's-Sukyâ'nın yanında iken namaz kıldı ve Medine ehli için dua edip dedi ki: "Allah'ım! Kuşkusuz İbrahim senin dostun ve peygamberin idi. Mekke ehli için dua etmişti. Ben de senin kulun ve elçinim. Medineliler için sana yalvarıyorum. Onların ölçeğine, avucuna ve meyvelerine bereket ihsan eyle. Allah'ım, bize Medine'yi sevdir. Ondaki veba hastalığını ondan alıp Cuhfe yakınındaki Humm denen yere ver. Allah'ım, dostun İbrahim Mekke'yi haram kıldığı gibi, ben de Medine'nin iki kara taşlığının arasını haram kıldım." Humm, Cuhfe'den iki mil uzaklıktadır.

Dediler ki: Adî b. Ebü'z-Zağbâ ve Besbes b. Amr Büyûtü's-Sukyâ'dan Resûlullah'ın yanına geldiler. Abdullah b. Amr b. Harâm da o gün Resûlullah'ın yanına geldi ve şöyle dedi: "Ey Allah'ın Resûlü! Senin burada konaklaman ve ashâbını burada konuşlandırman beni çok sevindirdi. Ben onunla tefeül etmiştim. Burası, bizim (Benî Selime'nin) yeridir. Bizimle Huseyke halkı arasında olanlar oldu. -Huseyketü'z-Zübâb, ez-Zübâb Medine yakınlarında bir dağdır. Huseyke'de Yahudiler vardı. Orada onların birçok evleri vardı.- Biz arkadaşlarımızı buraya kondurduk. Silah kullanabilecek olanlara izin verdik; fakat silah taşıyamayacak kadar küçük olanları geri çevirdik. Sonra Huseyke Yahudilerinin yanına gittik. Onlar, o günün en güçlü Yahudileriydi. Onlardan istediğimiz kadarını öldürdük. Diğer Yahudiler bugüne kadar bize boyun eğdiler. Ey Allah'ın

Resûlü! Bugün biz de Kureyş'le karşılaşmak istiyoruz. Allah, onlardan taraf sana göz aydınlığı verir."

Hallâd b. Amr b. el-Cemûh şöyle derdi: Gündüz olunca kendisi Hurbâ'daki[17] ailesine dönmüş. Babası Ebû Amr b. el-Cemûh ona, "Sizin gittiğinizi sanıyordum." dedi. Amr dedi ki: "Resûlullah (s.a.v.) insanları el-Buk'da konuşlandırıyor." Bunun üzerine Amr şöyle dedi: "Ne güzel fal! Vallahi Kureyş müşriklerinin mallarını ganimet yapıp onlara karşı zafer kazanmanızı arzu ediyorum. Burası, Huseyke'ye yürüdüğümüz zamanki yerlerimizdi." Hallâd dedi ki: Resûlullah (s.a.v.) oranın ismini değiştirdi ve adına "es-Sukyâ" dedi. İçimden onu satın almayı arzu ediyordum. Nihayet Sa'd b. Ebû Vakkâs onu iki genç deve karşılığında veya altı ukıyye ile satın aldı. Sa'd'ın orayı satın aldığı Resûlullah'a (s.a.v.) anlatıldı; Resûlullah (s.a.v.), "Kârlı bir alış-veriş!" dedi.

Dediler ki: Resûlullah (s.a.v.), 12 Ramazan Pazar günü, akşam vakti es-Sukyâ evlerinden hareket etti. Müslümanlar da onunla birlikteydi. Toplam 305 kişiydiler. Sekiz kişi de geride kalmıştı. Onlara da payları ve ücretleri verildi. Ayrıca yetmiş deve vardı. Müslümanlar iki, üç ve dört kişi olarak sırayla bir deveye biniyorlardı. Resûlullah (s.a.v.), Ali b. Ebû Tâlib ve Mersed (bazıları Mersed yerine Zeyd b. Hârise diyorlar) bir tek deveye nöbetleşe biniyorlardı. Hamza b. Abdülmuttalib, Zeyd b. Hârise, Ebû Kebşe ve Hz. Peygamber'in hizmetçisi Enese bir devenin üzerindeydiler. Ubeyde b. Hâris, et-Tufeyl, el-Husayn, Hâris'in iki oğlu ve Mistah b. Üsâse, Ubeyde b. el-Hâris'in İbn Ebû Dâvud el-Mâzinî'den satın aldığı, su taşıyan bir deveye biniyorlardı. Mu'âz, Avf, Mu'avviz, Benî Afrâ ve onların mevlaları Ebü'l-Hamrâ bir deveye biniyorlardı. Übey b. Ka'b, Umâre b. Hazm ve Hârise b. en-Nu'mân bir deveye biniyorlardı. Hırâş b. Sımme, Kutbe b. Âmir b. Hadîde ve Abdullah b. Amr b. Harâm da bir deveye biniyorlardı. Utbe b. Gazvân ve Tuleyb b. Umeyr, Utbe b. Gazvân'a ait olan ve el-Ubeys denilen bir deveye biniyorlardı. Mus'ab b. Umeyr, Süveybıt b. Harmele ve Mes'ûd b. Rebî, Mus'ab'a ait olan bir deveye biniyorlardı. Ammâr b. Yâsir ve İbn Mes'ûd bir deveye biniyorlardı. Abdullah b. Ka'b, Ebû Dâvud el-Mâzinî ve Sulayt b. Kays, Abdullah b. Ka'b'a ait olan bir deveye biniyorlardı. Osman, Kudâme, Abdullah b. Maz'ûn ve es-Sâib b. Osman bir deveye nöbetleşe biniyorlardı. Ebû Bekr, Ömer ve Abdurrahman b. Avf bir deveye biniyorlardı. Sa'd b. Mu'âz, kardeşi ve yeğeni el-Hâris b. Evs ve el-Hâris b. Enes, Sa'd b. Mu'âz'a ait, su taşıyan ve kendisine ez-Zeyyâl denilen bir deveye biniyorlardı. Sa'd b. Zeyd, Seleme b. Selâme, Abbâd b. Bişr, Râfi b. Yezîd ve el-Hâris b. Hazeme, Sa'd b. Zeyd'e ait olan ve su taşıyan bir deveye biniyorlardı. (Her biri), azık olarak yanına sadece bir sa hurma alabilmişti.

Bana Ubeyd b. Yahya anlattı. O Mu'âz b. Rifâ'a'dan, o da babasından şöyle dediğini rivayet etti: Resûlullah (s.a.v.) ile birlikte Bedir'e gittim. Her üç kişi bir deveye nöbetleşe biniyordu. Ben ve kardeşim Hallâd bize ait olan genç bir devenin üzerindeydik. Yürüdük, nihayet er-Revhâ'ya geldiğimizde genç devemiz bizi götüremez oldu; yorgunluk gösterdi ve çöktü. Bunun üzerine kardeşim, "Allah'ım! Üzerimizde nezir olsun, eğer Medine'ye dönersek onu keseceğim." dedi. Dedi ki: Biz o haldeyken yanımızdan Resûlullah (s.a.v.) geçti. Biz, "Ey Allah'ın Resûlü! Genç devemiz çöktü." dedik. Resûlullah (s.a.v.) biraz su istedi; ağzına koydu ve onunla abdest aldı, sonra: "Ağzını açınız!" dedi. Biz ağzını açtık. Resûlullah (s.a.v.) o suyu devenin ağzına boşalttı. Bir kısmını başına döktü, geri kalanını da kuyruğuna döktü; sonra, "Binin!" dedi ve gitti. Biz Resûlullah'a el-Munsarıf'ta[18] yetiştik; devemiz hâlâ bizi götürüyordu. Nihayet Bedir'den dönerken el-Musallâ'da (namaz yeri) tekrar çöktü. Kardeşim de onu kesti ve etini sadaka olarak dağıttı.

---

[17] Yakut bu kelimeyi kitabına almaş yerini belirlememiştir. es-Semhûdî şöyle der: Hublâ veznindeki Hurbâ, el-Mizâz ile Mescidu'l-Kıbleteyn arasında bulunan ve Benî Selime'ye ait olan bir yerdir (*Vefâü'l-Vefâ*, II, 298).

Bana Yahya b. Abdülazîz b. Sa'îd b. Sa'd b. Ubâde anlattı. O da babasından şöyle dediğini rivayet etti: Sa'd b. Ubâde Bedir'de 20 deve bağışladı.

Bana Ebû Bekr b. İsmail anlattı. O babasından, o da Sa'd b. Ebû Vakkâs'tan şöyle dediğini rivayet etti: Resûlullah (s.a.v.) ile birlikte Bedir'e çıktık; yanımızda 70 deve vardı. İki, üç ve dört kişi nöbetleşe bir deveye biniyorduk. Ben, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ashâbının en zengini, yürümeye en çok dayanıklı olanı ve en iyi ok atanıydım. Ne giderken ne de dönerken bir adım bile bineğe binmedim.

Resûlullah (s.a.v.) Büyûtü's-Sukyâ'dan ayrılırken şöyle duada bulundu: "Allah'ım! Onlar yaya ve yalın ayaktırlar, onları bindir! Açık ve çıplaktırlar, onları giydir! Açtırlar, onları doyur! Fakirdirler, onları fazl ve kereminle mal sahibi yap Allah'ım!" Dedi ki: Onlardan hiç birisi yoktu ki, dönerken binmek istediği zaman bir bineğin sırtını bulmasın. Her adamın bir veya iki devesi vardı. Çıplak olanlar giyindiler. Müşriklerin azıklarından yiyecek elde ettiler. Esirlerin fidyelerinden her aile istifade etti. Resûlullah (s.a.v.) piyadelerin başına Kays b. Ebû Sa'sa'a'yı tayin etti. (Ebû Sa'sa'a'nın adı Amr b. Zeyd b. Avf b. Mebzûl idi.) Resûlullah (s.a.v.) Büyûtü's-Sukyâ'dan ayrılırken ona Müslümanları saymasını emretti. O da onları Ebû Inebe'nin kuyusunun yanında durdurdu ve saymaya başladı. Sonra Resûlullah'a (s.a.v.) haber verdi. Resûlullah (s.a.v.) Büyûtü's-Sukyâ'dan çıktı ve Batnu'l-Akîk'a doğru yürüdü. Sonra oradan el-Müktemin yoluna girdi. Nihayet İbn Ezher'in Bathâ'sına vardı. Orada bir ağacın altında konakladı. Ebû Bekr Sıddîk (r.a.) taş getirerek ağacın altında bir mescit yaptı. Resûlullah (s.a.v.) orada namaz kıldı. Pazartesi günü oldu, henüz oradaydı. Sonra el-Hafîre ve Melel arasındaki Batnu Melel ve Türbân'da sabahladı. Sa'd b. Ebû Vakkâs dedi ki: Biz Türbân'da iken Resûlullah (s.a.v.) bana, "Ey Sa'd! Ceylana bak!" dedi. Dedi ki: Ona bir ok hazırladım. Resûlullah (s.a.v.) kalktı; çenesini omuzumla kulaklarım arasına koydu ve "At! Allah'ım, onun atışını isabet ettir!" dedi. Okum yanlış gitmedi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) tebessüm etti. Dedi ki: Ben çıkıp koşmaya başladım, ceylanı buldum. Onu kestim ve yakın bir yere konaklayıncaya kadar taşıdık. Resûlullah (s.a.v.) ashâbı arasında dağıtılmasını emretti. Bunu bana Muhammed b. Bicâd anlattı. O babasından, o da Sa'd'dan rivayet etti.

Dediler ki: Onlarla birlikte iki at vardı. Biri Mersed b. Ebû Mersed el-Ganevî'nin, biri de Benî Züheyr'ın anlaşmalısı el-Mikdâd b. Amr el-Behrânî'ye ait idi. Denildiğine göre ez-Zübeyr'in de bir atı varmış. Oysa yalnız iki at vardı. Bize göre el-Mikdâd'ın bir ata sahip olduğu hususunda ihtilaf yoktur.

Bana Musa b. Ya'kûb anlattı. O halasından, o babasından, o Dubâ'a bt. ez-Zübeyr'den, o da el-Mikdâd b. Amr'dan şöyle dediğini rivayet etti: Bedir günü benim yanımda, Sabha adında bir at vardı. Bana Sa'd b. Mâlik el-Ganevî anlattı, o da babalarından şöyle dediğini rivayet etti: Mersed b. Ebû Mersed Bedir günü, kendisine ait, es-Seyl adlı bir at üzerinde şehit oldu.

Dediler ki: Kureyş Şam'da kervanına kavuştu. Kervan 1.000 deveden oluşuyordu. Kervanda büyük mallar vardı. Mekke'de, hiç bir Kureyşli kadın veya erkeğin yanında bir miskal bile kalmamıştı; hepsini ticaret kervanına vermişlerdi. Hatta kadın değersiz bir şey göndermişti. (Kervan için) "Bunda 50.000 dinarlık (veya daha az) mal var." denirdi. Denildiğine göre o malların ekserisi Sa'îd b. el-Âs'ın (İbn Uhayha) ailesinin mallarıydı. Bunlar ya onların malıydı veya borç verme usulüyle yarı yarıya ortaktılar. Böylece kervanın tümü onların kontrolündeydi. Denildiğine göre Benî Mahzûm ailesinin 4.000 ya da 5.000 miskal altınları vardı. Yine denildiğine göre el-Hâris b. Âmir b. Nevfel'in kervanda 1.000 miskal altını vardı. Ümeyye b. Halef'in 2.000 miskal altını vardı.

---

[18] Mekke ile Bedir arasında bir yerdir. İkisi arasında dört posta vardır (*Mu'cemü'l-Büldân*, VIII, 177).

Bana Hişâm b. Umâre b. Ebü'l-Huveyris anlattı; dedi ki: Abdümenâf ailesinin kervanda 10.000 miskal altını vardı. Onların ticaret yeri de Şam'a bağlı olan Gazze idi. Bütün Kureyş boylarının kervanları bu kervanın içindeydi.

Bana Abdullah b. Ca'fer anlattı. O el-Misver'in mevlası Ebû Avn'dan, o da Mahreme b. Nevfel'den şöyle dediğini rivayet etti: Şam'a ulaştığımızda Cüzâm kabilesinden bir adama yetiştik; Muhammed'in başlangıçta kervanımıza saldırdığını ve yeniden saldırmak için dönüşümüzü beklediğini ona haber verdik. Üstelik yol sakinleri de bizim aleyhimize geçmişler ve Müslümanlara yardım ediyorlar. Mahreme dedi ki: Korkarak çıktık; gözetlendiğimizden korkuyorduk. Şam'dan ayrıldığımızda Damdam b. Amr'ı gönderdik. Amr b. el-Âs şöyle diyordu: Biz Zerkâ'dan (Zerkâ Şam'da, Ma'ân tarafında ve Şam'a iki konak uzaklıkta bir yerdir) hızlı bir şekilde Mekke'ye doğru giderken, Cüzâm kabilesinden bir adamla karşılaştık. Bize, "Muhammed, Mekke'den gelişinizde ashâbıyla birlikte size saldırdı." dedi. Biz, "Farkında değildik." dedik. Adam şöyle dedi: "Evet, orada bir ay kaldıktan sonra Yesrib'e döndü. Muhammed'in size saldırdığında o gün yükünüz hafifti. Ama o şu anda size saldırmaya daha çok arzuludur. Hatta sizin için gün sayıyor, diyebilirim. Bu yüzden kervanınızı koruyun ve düşüncelerinizi herkesle paylaşmayın. Vallahi ben bir asker, bir at izi veya bir silah göremiyorum." Bunun üzerine Mekkeliler istişare ettiler ve kervanda bulunan Damdam'ı gönderdiler. Damdam sahilde, birkaç devesinin yanında iken, Kureyş ona uğramış ve onu 20 miskal altın karşılığında kiralamıştı. Ebû Süfyân ona, Muhammed'in Kureyş kervanına saldırmak üzere olduğunu Mekkelilere söylemesini emretti. Ayrıca Mekke'ye girmek üzere iken devesinin burnunu kesmesini, yükünü çarpıtmasını, gömleğini önden ve arkadan yırtmasını ve "İmdat! İmdat!" diye bağırmasını emretti. Denildiğine göre Damdam'ı Tebûk'ten[19] göndermişlerdi. Kervanda Kureyş'ten otuz adam vardı. Amr b. el-Âs ve Mahreme b. Nevfel de onların arasındaydı.

Dediler ki: Âtike bt. Abdülmuttalib, Damdam b. Amr gelmeden önce bir rüya görmüştü. Rüya kendisini korkutmuş ve kendisine sıkıntı vermişti. Bunun üzerine kardeşi Abbâs b. Abdülmuttalib'e haber yolladı ve şöyle dedi: "Kardeşim, dün gece bir rüya gördüm ve çok korktum. Korkarım ki, senin kavmine bir kötülük, bir musibet dokunacak. İkimizin arasında kalsın; sana o rüyamı anlatayım." Âtike dedi ki: Devesine binmiş bir adam gördüm; el-Ebtah vadisine geldi ve yüksek bir sesle, "Ey vefasızlar! Üç gün içinde vurulup düşeceğiniz yere gidiniz." dedi ve bunu üç kere tekrarladı. Sonra baktım ki, insanlar onun etrafında toplanmaya başladılar. Sora Mescid-i Harâm'a girdi; arkasında da insanlar vardı. Sonra baktım; devesi onu Kâbe'nin üzerine çıkardı ve yine aynı şekilde üç kere bağırdı. Sonra baktım, devesi onu Ebû Kubeys dağına çıkardı; orada üç kere aynı şekilde bağırdı. Sonra Ebû Kubeys'ten bir kaya parçası aldı ve yuvarlattı. Kaya, dağın eteğine varıncaya kadar yuvarlandı ve orada paramparça oldu. O kayadan, bir parçanın girmediği hiç bir Mekke evi veya avlusu kalmadı. Amr b. el-Âs şöyle derdi: Bütün bunları (rüyada görülenlerin hepsini) gördüm. Hatta ben evimizde, Ebû Kubeys'ten yuvarlanan kayadan bir parça görmüştüm. Aslında bu bir ibret idi. Fakat Allah henüz Müslüman olmamızı irade etmemiş ve Müslüman olmamızı, istediği zamana tehir etmişti.

---

[19] Tebûk, Hicr ile Şam arasında bir yerdir. Hicr'den dört merhale uzaktadır (*Mu'cemü'l-Büldân*, III, 365).

Dediler ki: Benî Hâşim ve Benî Zühre'nin evlerine veya avlularına o kayadan bir parça düşmemişti. Dediler ki: Âtike'nin kardeşi (Abbâs), "Bu bir rüyadır; önemseme!" dedi. Sonra üzgün bir şekilde çıktı ve el-Velîd b. Utbe b. Rebî'a ile karşılaştı. el-Velîd onun dostuydu. Rüyayı ona anlattı ve gizli kalmasını tembih etti. Ancak rüyanın haberi halk arasında yayıldı. Abbâs dedi ki: Öğle vakti Kâbe'yi tavaf ediyordum. Ebû Cehil de Kureyş'ten bir grupla oturmuşlar; Âtike'nin gördüğü rüyayı konuşuyorlardı. Ebû Cehil, "Âtike bu rüyayı görmemiştir, yalan söylüyor." dedi. Ben de "Nasıl yani?" dedim. Ebû Cehil, "Ey Abdülmuttaliboğulları! Adamlarınız peygamber oldu, yetmedi; şimdi de kadınlarınız mı peygamber oluyor? Âtike rüyasında şöyle şöyle gördüğünü söylüyor. Biz üç gün sizi gözetleyeceğiz. Eğer dediği doğruysa zaten olacak. Eğer üç güne kadar bir şey olmazsa, Arap aileleri içinde en yalancı adamlar olduğunuzu yazacağız." dedi.

Bunun üzerine Abbâs, "Ey arkasına sarı koku süren adam![20] Sen yalanla ve bizim tarafımızdan kınanmakta daha evlasın." dedi. Ebû Cehil dedi ki: "Biz ve siz şeref yarışına girdik. Siz 'Sikâye bizdedir.' dediniz; biz ise, 'Hacılara su vermenizi önemsemiyoruz.' dedik. Siz, 'Hicâbe bizdedir.' dediniz; biz, 'Kâbe'yi giydirmenizi önemsemiyoruz.' dedik. Sonra siz, 'Nedve bizdedir." dediniz; biz, 'Yemek pişirip insanlara yedirmenizi önemsemiyoruz.' dedik. Sonra siz, 'Rifâde bizdedir.' dediniz; biz, 'Zayıflara yardım etmek için yanınızda biriktirdiğinize (mala) de önem vermiyoruz.' dedik. Ne zaman ki, biz yedirdik, siz de yedirdiniz; kervanlar çoğalıp da şerefte yarışmaya başlayınca, adeta yarışa girmiş iki at gibiydik. Bu kez siz, 'Bizden bir peygamber vardır!' dediniz; ardından da 'Bizden kadın bir peygamber var!' dediniz. Hayır; Lât ve Uzzâ'ya yemin ederim ki, bu asla olmayacaktır. Vallahi ben kıskanmış değilim; ancak inkâr ettim ve Atike'nin bir şey görmüş olabileceğini kabul etmedim." (Abbâs Dedi ki:) Akşamladığım zaman Abdülmuttalib ile akraba olan bütün kadınlar gelip şöyle dediler: "Bu fâsık ve kötü adamın sözlerine kandınız. Sonra sizin kadınlarınıza da dil uzatıyor. Üstelik söylenenleri duyduğun halde, kendinde seni gayrete getirecek ve onu susturacak bir şey bulamadın mı?" Abbâs, "Vallahi, önemsemediğim şeyler olduğu için yapmadım. Vallahi yarın onunla karşılaşacağım. Eğer söylediklerini bir daha tekrar ederse onun hakkından gelirim." dedi.

Atike'nin rüya gördüğü gecenin sabahında Ebû Cehil, "Bu birinci gün." dedi. Ertesi gün, "Bu da iki." dedi. Üçüncü gün gelince Ebû Cehil, "Bu da üçüncü gün ve geriye bir şey kalmadı." dedi. Dedi ki: Üçüncü gün öğle olunca ben son derece sinirli ve öfkeliydim. Hep, onunla ilgili olarak yapmak isteyip de kaçırdığım bir şeyi düşünüyor ve kadınların, beni sözleriyle nasıl kışkırttıklarını hatırlıyordum. (Dedim ki:) Vallahi ona doğru gideceğim; evvelce bana söylediklerinden bazılarını tekrarlayıp ona saldıracağım -Ebû Cehil hafif, zayıf yapılı, asık suratlı, dili ve bakışı sert bir adamdı- Bir de baktım ki, (Ebû Cehil) Benî Sehm kapısı tarafından hiddetle ilerliyor. Dedim ki: "Bu lanetlik adamın ne işi var acaba?" Bütün bunlar, ona söveceğimden endişelendiği için mi yani?" Meğerse Ebû Cehil Damdam b. Amr'ın sesini işitmiş; o avazı çıktığı kadar şöyle bağırıyordu: "Ey Gâlib'in oğlu Lüey'in akrabaları! Ticaretinize sahip çıkınız. Muhammed ashâbıyla ona saldırmak üzeredir. İmdat! İmdat! Vallahi kervana yetişebileceğinizi sanmıyorum." Damdam vadinin içinde böyle bağırıyordu. Devesinin iki kulağını kesmiş, gömleğini önden ve arkadan yırtmış ve yükünü bir tarafa eğmiş şöyle diyordu: "Mekke'ye girmeden önce rüyada gördüm ki, ben devemin üzerindeyim. Mekke vadisinde yukarıdan aşağıya doğru kan akıyor. Korkarak ve ürpererek uyandım. Bu rüyanın Kureyş için iyi olmadığını düşündüm. Düşündüm ki, bu onların başına gelecek bir musibete işarettir.” Denilir ki: O gün bağıran İblis’ti ve Sürâka b. Cu‘şüm’ün suretine girmişti. Damdam’ı geçti ve onları kervanlarına doğru koşturdu. Damdam ondan sonra geldi. Umeyr b. Vehb şöyle derdi: “Damdam’ın işi kadar acayip bir iş görmedim. Onun adına bağıran bir şeytandı. Çünkü Damdam’ın işlerimize bir etkisi yoktu ki, bizi zorluğa ve zillete itsin.” Hakîm b. Hizâm da şöyle derdi: “Bize gelip de bizi kervana doğru sürükleyen bir insan değildi. O ancak bir şeytandı.” Kendisine, “Nasıl ey Ebû Hâlid?” denildi. Ebû Hâlid, “Ona hayret ediyordum; zira Damdam’ın bizim işimizle bir alakası yoktu.”

---

[20] Orijinali (يا مصفر استه) şeklindedir. Bu deyim, hakaret için kullanılmaktadır. Amaç adamın erkeklikten çok kadınlığa yakın olduğunu ifade etmektir. Bazen "*Keyfinden başka bir şey düşünmeyen adam*", ya da "*çok yellenen adam*" manalarında da kullanılmaktadır. (M).

Dediler ki: İnsanlar hazırlık yapıp birbirleriyle meşgul oldular. İnsanlar iki adımdan birisini atmakla karşı karşıya bulunuyorlardı. Ya çıkacaklardı, ya da yerlerine bir başka adam göndereceklerdi. Kureyşliler Âtike’nin rüyasından endişelenmeye başladılar. Benî Hâşim ise sevinç içindeydi ve temsilcileri, “Hadyi oradan! Bizim yalan söylediğimizi ve Âtike’nin yalan söylediğini söylüyordunuz.” dediler. Kureyş üç gün boyunca hazırlık yaptı. İki gün hazırlık yaptıkları da söyleniyor. Silahlarını çıkardılar; silahlar satın aldılar ve güçlü olanlar zayıf olanlara yardım ettiler.

Süheyl b. Amr Kureyş’ten bir grup Kureyşlinin içinde ayağa kalkıp dedi ki: “Ey Kureyşliler! İşte bu Muhammed’dir; sabiîleşen gençleriniz ve Yesrib halkı da onun yanındadır. Onlar sizin kervanınıza ve Kureyş’in latîmesine musallat olmuşlardır. Deve, isteyene işte deve... Yiyecek isteyene işte yiyecek...” Latîme, ticaret demektir. Ebü’z-Zinâd dedi ki: “Latîme, develerin yüklendiği ticaret mallarının tümüdür.” Onun dışındakiler: “Latîme sadece koku (misk) manasındadır.” dediler.

Zem‘a b. el-Esved ayağa kalkıp dedi ki: “Lât ve Uzzâ’ya yemin ederim ki, bundan daha büyük bir bela bugüne kadar başınıza gelmiş değildir. Eğer Muhammed ve Yesribliler içinde geçimliklerinizin yer aldığı kervanınıza saldırmaya yelteniyorsa gazaya çıkınız. Sizden hiç biri gazadan geri kalmamalıdır. Yiyeceği olmayanlar için işte yiyecek... Vallahi eğer Muhammed kervanı ele geçirirse, sizi istila etmekten (Mekke’ye girmekten) başka hiç bir şey onları sizden geri çeviremez.”

Tu‘ayme b. Adî, “Ey Kureyşliler! Hiç şüphesiz ki, bugüne kadar bundan daha büyük bir şey başınıza gelmiş değildir; kervanınız ve Kureyş’in tüm ticareti yağmalanıyor. İçinde mallarınız ve geçim kaynaklarınız var. Vallahi Abdümenâfoğullarından hiçbir erkek ya da kadın bilmiyorum ki, bu kervanın içinde 20 dirhem ya da daha fazla hissesi bulunmasın. Yiyeceği olmayanlar için yanımızda yiyecek vardır; onun için yiyecek taşır ve ona destek oluruz.” dedi. Gücü olmayanlar için 20 deveye yiyecek yükledi, onları destekledi ve arkalarında kalan ailelerine yardım etti.

Hanzale b. Ebû Süfyân ve Amr b. Ebû Süfyân ayağa kalkıp insanları sefere katılmaları için teşvik ettiler; fakat yiyecek ve binek ortaya koymadılar. Kendilerine, “Neden siz de kavminizin davet ettiği gibi bir bineği ortaya koymadınız?” denildi. Onlar, “Vallahi bizim malımız yoktur. Olan mal Ebû Süfyân’ındır.” dediler.

Nevfel b. Mu‘âviye ed-Dîlî, Kureyş’ten yiyecek sahibi olanların yanına gitti ve gazaya çıkanlara nafaka ve binek verilmesi için onlarla konuştu. Önce Abdullah b. Ebû Rebî‘a ile konuştu. Abdullah, “Bu 500 dinardır; al bunu istediğin yere koy.” dedi. Sonra Huveytıb b. Abdüluzzâ ile konuştu. Ondan da 200 veya 300 dinar aldı. Sonra bununla silah ve binek temin etti.

Dediler ki: Kureyş’ten hiç kimse, yerine bir adam göndermeden savaştan geri kalmazdı. Kureyş’ten bir grup Ebû Leheb’in yanına gitti ve "Sen Kureyş büyüklerindensin. Eğer sen savaştan geri kalırsan kavminden olan diğer insanlar da sana itibar edecekler. Ya sen çık, ya da yerine başka bir adam gönder." dediler. Ebû Leheb, "Lât ve Uzzâ'ya yemin ederim ki, ne ben çıkarım ne başkasını yerime gönderirim." dedi. Bunun üzerine Ebû Cehil Ebû Leheb'in Müslüman olmasından korktu; onun yanına geldi ve "Ey Utbe'nin babası! Kalk ayağa! Vallahi biz sadece senin ve dedelerinin dinine (yapılanlara) olan intikamımız sebebiyle çıkıyoruz." dedi. Ebû Leheb bir şey söylemedi; ne çıktı, ne de yerine adam gönderdi. Kuşkusuz Ebû Leheb'i çıkmaktan vazgeçiren Âtike'nin rüyasından duyduğu endişeydi. O şöyle derdi: "Âtike'nin rüyası eli tutmak gibidir (gerçektir)." Deniliyor ki: Ebû Leheb, yerine el-Âs b. Hişâm b. el-Muğîre'yi göndermiştir. Çünkü Ebû Leheb'in ondan alacağı vardı. Bu yüzden adama, "Sen benim yerime çık, alacağım senin olsun." dedi. O da onun yerine çıktı.

Dediler ki: Utbe ve Şeybe kendilerine ait zırhlarını çıkardılar. Onların zırhlarını ve savaş aletlerini tamir eden Addâs[21] baktı ve "Ne yapmak istiyorsunuz?" dedi. Onlar, "Seni, Tâif'teki bağımızdan üzüm ikram etmek üzere gönderdiğimiz adamı hatırlıyor musun?" dediler. Addâs, "Evet!" dedi. Onlar, "İşte biz onun için çıkacak ve onunla savaşacağız." dediler. Bunun üzerine Addâs ağladı ve "Çıkmayın! Vallahi o bir peygamberdir." dedi. Onlar ise onu reddettiler ve çıktılar; Addâs da onlarla birlikte çıktı ve onlarla birlikte Bedir'de öldürüldü.

Dediler ki: Kureyşliler çıkışta Hübel putunun yanında fal okları attılar. Ümeyye b. Halef, Utbe ve Şeybe Hübel'in yanında "çıkın, çıkmayın" yazılı fal oklarını çektiler. "Çıkmayın" yazan ok çıktı. Bunun üzerine çıkmamak üzere görüş birliğine vardılar. Ancak Ebû Cehil onları rahatsız ederek, "Ben

---

[21] Addâs Utbe ve Şeybe'nin kölesiydi (İbn İshak, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, III, 62).

ok da atmayacağım, kervandan da geri kalmayacağım." dedi. Zû Tuvâ[22] vadisinde bulunan Zem'a b. el-Esved çıkış için yöneldiğinde fal oklarını çıkardı ve attı. Onun oku da "Çıkmayın" kısmına isabet etti. Zem'a öfkelendi ve bir daha attı. İkinci kez aynısı isabet edince oku kırdı ve "Bugünkü fal oku kadar yalancı bir ok görmedim." dedi. O, tam da bu durumdayken Süheyl b. Amr ona uğradı ve "Ey Ebû Hukeyme! Ne oluyor? Seni biraz öfkeli görüyorum." dedi. Zem'a durumu ona anlattı. Bunun üzerine Süheyl, "Boş ver be adam! Bu fal okları hep yalan söylerler. Umeyr b. Vehb de bana senin anlattığının aynısını anlattı." dedi ve bu konuşma üzerine yürüdüler.

Bize Muhammed anlattı; dedi ki: Bize el-Vâkıdî anlattı; dedi ki: Bana Musa b. Damre b. Sa'îd anlattı; dedi ki: Ebû Süfyân b. Harb Damdam'a, "Sen Kureyş'in yanına gittiğinde onlara söyle; fal okları atmasınlar." dedi.

Bana Muhammed b. Abdullah anlattı. O ez-Zührî'den, o da Ebû Bekr b. Süleyman b. Ebû Hasme'den şöyle dediğini rivayet etti: Hakîm b. Hizâm'dan işittim; şöyle diyordu: "Bana, Bedir'e gidişim kadar zor gelen hiç bir yere asla yönelmedim ve çıkmadan önce çektiğim sıkıntıyı hiçbir yönde asla çekmedim." Daha sonra şöyle derdi: "Damdam geldi ve çıkış için çağrı yaptı. Ben de fal oku attım. Her seferinde istemediğim ok çıktı. Sonra bu öfke ile çıktım; nihayet Merrü'z-Zahrân'a yetiştik. İbnü'l-Hanzaliyye (Ebû Cehil) bazı develer kesti. Fakat bazılarında hala hayat belirtisi vardı. Onların kanlarının isabet etmediği hiçbir asker çadırı kalmadı. Bu açık bir şeydi. Sonra dönmeye niyet ettim. Fakat İbnü'l-Hanzaliyye'yi ve onun kınamalarını hatırladım. Bu durum beni (niyetimden) vazgeçirdi ve gideceğim yöne doğru yürümeye devam ettim."

Hakîm şöyle derdi: Biz Seniyyetü'l-Beydâ'ya (Beyaz tepelere) ulaştığımızda -Seniyyetü'l-Beydâ, Medine'den geldiğin zaman inişe başladığın yerdedir- bir de baktım ki Addâs orada oturuyor; insanlar da oradan geçiyorlardı. Baktım ki Rebî'a'nın iki oğlu onun yanından geçtiler. Addâs onların önüne sıçradı; şöyle diyerek ayaklarının içinde bulunduğu üzengilerinden tuttu: "Anam babam size feda olsun! Vallahi o bir peygamberdir. Siz ancak öldürüleceğiniz yere götürülüyorsunuz." Gözlerinden akan yaşlar da yanaklarından aşağıya iniyordu. Bunun üzerine tekrar dönmek istedim. Sonra yine yola devam ettim. Bu kez el-Âs b. Münebbih b. el-Haccâc, Addâs'ın yanından geçti. Utbe ve Şeybe'yi vazgeçirmeye çalışırken yanında durdu ve "Seni ağlatan nedir?" dedi. Addâs, "Beni ağlatan benim ve tüm Mekke'nin efendileridir. Onlar öldürülecekleri yere çıkıyorlar ve Allah'ın elçisiyle savaşmaya gidiyorlar." dedi. Bunun üzerine el-Âs, "Peki, Muhammed Allah'ın elçisi midir?" dedi. Dedi ki: Addâs derin bir nefes aldı. Tüyleri diken diken oldu ve dedi ki: "Evet! Vallahi o bütün insanlara gönderilen Allah'ın elçisidir." Dedi ki: el-Âs b. Münebbih Müslüman oldu. Sonra kuşku içinde yola devam etti. Nihayet müşriklerle birlikte kuşku ve şüphe içinde öldürüldü. Deniliyor ki: Addâs dönmüş ve Bedir'e katılmamıştır. Yine denilir ki, Bedir'e katılmış ve o gün öldürülmüştür. Ama birinci görüş bize göre daha doğrudur.

---

[22] Mekke'de bir vadidir (*Mu'cemü Mâ'sta'cem*, s. 457).

Dediler ki: Sa‘d b. Mu‘âz Bedir'den önce umre yapmak amacıyla (Yesrib'ten yola) çıktı ve Ümeyye b. Halef'in misafiri oldu. Ebû Cehil Ümeyye'nin yanına geldi ve "Muhammed'e kucak açıp birlikte bize savaş ilan eden bu adamı mı misafir ediyorsun?" dedi. Sa‘d b. Mu‘âz, "İstediğini söylemekte serbestsin; ama (unutma ki) kervanınızın yolu bizden geçiyor!" dedi. Bunun üzerine Ümeyye b. Halef, "Lütfen sus! Ebü'l-Hakem'e bunu söyleme. Çünkü o bu Vadi'de yaşayanların efendisidir." dedi. Sa‘d b. Mu‘âz, "Bunu sen mi söylüyorsun ey Ümeyye? Vallahi ben Muhammed'in, 'Muhakkak ki Ümeyye b. Halef'i öldüreceğim.' dediğini işittim." dedi. Ümeyye, "Sen bunu işttin mi?" diye sordu. Sa‘d b. Mu‘âz, "Evet işittim!" dedi. Dedi ki: Ümeyye'nin içine (bir kurt) düştü. Ordu geldiğinde Ümeyye onlarla birlikte Bedir'e gitmek istemedi. Ukbe b. Ebû Mu‘ayt ve Ebû Cehil ona geldiler. Ukbe'nin yanında içinde buhur bulunan bir buhurdanlık vardı. Ebû Cehil'in yanında da içinde sürme bulunan bir sürmedanlık vardı. Ukbe buhurdanlığı Ümeyye'nin altına koydu ve "Buhurlan! Sen ancak bir kadınsın." dedi. Ebû Cehil de, "Gözlerine sürme sür! Sen ancak bir kadınsın." dedi. Bunun üzerine Ümeyye, "Bana bu vadinin en iyi devesini alın." dedi. Onlar da Benî Kuşeyr develerinden 300 dirheme bir deve aldılar. O deve Bedir günü ganimet olarak Müslümanların eline geçmiş ve Hubeyb b. Yesâf'ın payına düşmüştü.

Dediler ki: Kervan için yola çıkanlar arasında el-Hâris b. Âmir kadar isteksiz kimse yoktu. Kendisi, "Keşke Kureyş savaşa çıkmasaydı da kervandaki malım ve Abdümenâfoğullarının malları telef olsaydı!" dedi. Kendisine, "Sen Kureyş'in efendilerinden birisin. Kureyş'i çıkmaktan vazgeçiremez misin?" deniliyordu. el-Hâris b. Âmir şöyle dedi: "Ben Kureyş'in çıkış için kesin kararlı olduğunu görüyorum. Başında hastalık olmadıkça, azıcık gücü olan hiç kimsenin geri kalmayacağını görüyorum. Oysa ben bunun tersini düşünüyorum. Ancak İbnü'l-Hanzaliyye'nin, kavmi karşısında çok uğursuz davranan biri olduğunu bildiğim halde, Kureyş'in şu anda neler düşündüğümü bilmesini de istemiyorum. Ben onun, ancak kavmini Yesrib halkına karşı kışkırttığını biliyorum. Üstelik kendisi, Mekke'ye dönmeyecek hissi içine düştüğü için, çocukları arasında mal paylaşımını yapmıştır."

Damdam b. Amr ona (el-Hâris b. Âmir'e) geldi. el-Hâris'in onun yanında çok değeri vardı. Damdam dedi ki: "Ey Ebû Amr! Ben devemin üzerinde uyku ile uyanıklık arasındayken hiç hoşlanmadığım bir rüya gördüm. Sanki bu vadinizin yukarısından aşağısına doğru kan akıyordu." el-Hâris, "Hiç kimse herhangi bir yöne, benim bu yöne gitmemden nefret ettiğim kadar nefret etmemiştir." dedi. Bunun üzerine Damdam ona, "Vallahi bence sen gitme; otur!" dedi. Bunun üzerine el-Hâris şöyle dedi: "Eğer çıkmaya karar vermeden önce bu rüyayı senden duymuş olsaydım bir adım dahi atmazdım. Kureyş'in bunu bilmemesi için bu haberi sakla. Çünkü bu haber, Kureyş'i gitmekten vazgeçirmek isteyen herkesi itham altında bırakmaktadır." Damdam bu rüyayı Yecec[23] mevkiinde anlatmıştı.

Dediler ki: Kureyş'in aklı başında olanları gitmek istemediler. Birbirlerine gidip görüşmeler yaptılar. Bunların arasında en çok isteksiz olan da el-Hâris b. Âmir, Ümeyye b. Halef ve Rebî'a'nın çocukları Utbe ve Şeybe idiler. Ayrıca Hakîm b. Hizâm, Ebü'l-Bahterî, Ali b. Ümeyye b. Halef ve el-Âs b. Münebbih de Bedir'e gitmek istemeyenlerdendi. Nihayet Ebû Cehil onları korkaklıkla (itham ederek) susturdu. Ukbe b. Ebû Mu'ayt ve en-Nadr b. el-Hâris b. Kelede ise çıkış için Ebû Cehil'e yardım ediyorlardı. Onlar, "Yola çıkın; bu yaptığınız kadınların işidir!" diyorlardı. Kureyşliler, "Arkanızda düşmanlarınızdan bir tanesini bile bırakmayınız!" dediler.

Dediler ki: el-Hâris b. Âmir ile Utbe ve Şeybe'nin çıkışa isteksiz olduklarına getirilen delillerden birisi, hiç birinin bir binek çıkarmaması veya başkalarını da bindirmemesidir. Nitekim gücü olmayan bir anlaşmalıları ya da kendilerinden sayılan bir adam gelir, onlardan binek istediğinde ona, "Eğer malın varsa ve çıkmak istiyorsan çık; eğer yoksa kal!" derlerdi. Nihayet Kureyş onları bu şekilde tanımıştı.

Kureyş yola çıkmaya başlayınca, kendileriyle Bekroğulları arasındaki düşmanlığı hatırladılar ve geride kalanlar için onlardan endişe etmeye başladılar. En çok korkan da Utbe b. Rebî'a idi. Şöyle diyordu: "Ey Kureyşliler! İstediğinizi elde etseniz bile biz geride kalanlar için güvende değiliz. Çünkü geride kadınlar, çocuklar ve güçsüz olanlar kaldılar." Bunun ardından İblis, Sürâka b. Cu'şüm el-Müdlicî suretinde onlara göründü ve şöyle dedi: "Ey Kureyşliler! Kavmim nezdindeki şeref ve itibarımı biliyorsunuz. Sizi, Kinâne'nin, hoşlanmadığınız bir şeyi başınıza getirmesinden koruyacağım." Utbe rahatladı. Ebû Cehil şöyle dedi: "Daha ne istiyorsun? Bu adam Kinâne'nin efendisidir ve geride kalanlar için koruyucudur." Bunun üzerine Utbe, "Tamam, bir şey yok; ben çıkıyorum." dedi.

Bana Yezîd b. Firâs el-Leysî'nin Şerîk b. Ebû Nemir'den, onun da Atâ b. Zeyd el-Leysî'den rivayetle anlattığına göre Kinâne ve Kureyş arasında bulunan anlaşmazlığın aslı şudur: (Kureyş'in) Benî Ma'îs b. Âmir b. Lüey boyuna mensup olan Hafs b. el-Ahyef'in bir oğlu, kaybolan bir devesini aramaya çıkmıştı. Bu oğlanın başında bir altın ve üzerinde de ipekten bir elbise vardı. Yüzü nuranî bir çocuktu. Çocuk Dacnân'da[24] olan Âmir b. Yezîd b. Âmir b. el-Mülevvah b. Ya'mer'in yanından geçti. Adam, "Sen kimsin ey çocuk?" dedi. Çocuk, "Hafs b. el-Ahyef'in bir oğlu." dedi Sonra, "Ey Bekroğulları, sizin Kureyş'te (intikamını almayı düşündüğünüz) bir kanınız vardı, değil mi?" dedi. Onlar, "Evet!" dediler. Çocuk, "Kuşkusuz bir adam öldüren mutlaka öldürülür." dedi. Bunun üzerine Bekroğullarından bir adam çocuğu izlemeye başladı ve Kureyş'te bulunan kanlarına bedel olarak çocuğu öldürdü. Kureyş bunu çok konuştu. (Bekroğullarının lideri) Âmir b. Yezîd dedi ki: "Bizim sizde kanımız vardı. Ne istiyorsunuz? İsterseniz daha önce sizde olan hakkımızı bize verin; biz de yanımızda olanı size veririz. İsterseniz bu da bir kandı. Bir adama karşılık bir adam... İsterseniz daha öncekilerden vazgeçin, biz de daha öncekilerden vazgeçeriz." Ancak bu çocuğun öldürülmesi Kureyşlilere fazla ağır gelmedi ve "Doğru söylüyor; bir adama karşılık bir adam." dediler; onun kanını talep etmekten vazgeçtiler.

---

[23] Mekke'ye 8 mil mesafede olan bir yerdir (*Mu'cemü'l-Büldân*, VIII, 490).

[24] Mekke yakınlarında bir dağ olup Medine yolundadır (*Mu'cemü Mâ'sta'cem*, s. 618).

Bir ara (öldürülen çocuğun) kardeşi Mikrez b. Hafs, Merrü'z-Zahrân'da iken baktı ki, Bekroğullarının efendisi Âmir b. Yezîd kendisine ait bir devenin üzerindedir. Onu görünce, "Gözümle gördükten sonra başka bir iz aramam." dedi; kılıcını kuşanarak devesini çökertti ve üstüne çullanıp onu öldürdü. Sonra gece olunca Mekke'ye geldi ve Âmir b. Yezîd'in kılıcını Kâbe'nin örtülerine astı. Sabah olunca Kureyşliler, Âmir b. Yezîd'in kılıcını Kâbe'nin örtülerinde asılı gördüler ve Mikrez b. Hafs'in onu öldürdüğünü anladılar. Daha önce Mikrez'den bu konuda bir söz duyulmuştu. Bekroğulları, efendilerinin öldürülmesine çok kızdı. Kabile, Kureyş'ten iki kişinin, Kureyş büyüklerinden iki ya da üç kişinin öldürülmesi için hazır bekliyordu.

Onlar böyle bir telaş içindeyken ordu çıkış için hazırlıklara başladı. Kureyşliler, arkada bıraktıkları çoluk-çocukları için endişe ediyorlardı. Sürâka İblis suretinde söylediğini söyleyince halk cesaretlendi ve hızlı bir şekilde çıkmaya başladılar. Şarkı söyleyen ve def çalan cariyeler eşliğinde yola çıktılar. Amr b. Hâşim b. Abdülmuttalib'in cariyesi Sâre, el-Esved b. el-Muttalib'in cariyesi Azze ve Ümeyye b. Halef'in cariyesi, her bir su kaynağının başına geldiklerinde şarkı söylüyorlardı. Kureyşliler develer kesiyorlar, askerler yolda mızraklarla atışıyorlardı. Kureyş 950 savaşçı ile yola çıkmıştı. Şımarıklık ve gösteriş için 100 at sürüyorlardı. Nitekim Allah da kitabında şöyle buyuruyor: *"Şımarıklık ve insanlara gösteriş yapmak için yurtlarından çıkanlar gibi olmayın."*[25]

Ebû Cehil şöyle diyordu: "Muhammed ve arkadaşları Nahle'de bizden elde ettiklerini bir daha elde edeceklerini mi zannediyorlar? Onlar kervanımızı koruyup koruyamayacağımızı öğrenecekler." Atlar Kureyş'ten zengin olanlara ait idi. O atlardan otuz tanesi Benî Mahzûm'un idi. Ayrıca 700 develeri vardı. Üstelik at sahibi olanların hepsi zırhlıydı. Süvariler 100 kişiydi. Bunun dışında piyadelerde de zırhlar vardı.

Dediler ki: Ebû Süfyân kervanla birlikte geldi ve Medine'ye yaklaştıklarında şiddetli bir şekilde korkmuşlardı. Gecikerek Damdam'ı ve Kureyş ordusunu bekliyorlardı. Bedir suyuna yetişecekleri sabahtan önceki gece a kervan Bedir suyuna doğru yönelmeye başladı. Ama onlar Bedir'in arka taraflarında gecelemişlerdi. Niyetleri, kendilerine bir saldırı olmadığı takdirde, sabahı Bedir'de geçirmekti. Ancak kervandaki hayvanları zincirlerle bağlamadan kendilerine rahat vermediler. Bazıları iki zincirle bağlandığı halde büyük bir iştiyakla Bedir suyuna varmak istiyorlardı. Oysa suya ihtiyaçları yoktu. Çünkü kervan bir gün önce su içmişti. Kervan sahipleri, "Çıktığımız günden beri kervanın yapmadığı bir şeydir bu..." demeye başladılar. Dediler ki: "O gece üstümüze öyle bir karanlık çöktü ki, hiçbir şey göremiyorduk."

"Şımarıklık ve insanlara gösteriş yapmak için yurtlarından çıkanlar gibi olmayın."
(Enfâl, 10/47)

Besbes b. Amr ve Adî b. Ebü'z-Zağbâ haberi araştırmak üzere Bedir'de bulunan Mecdî'nin (Mecdî b. Amr) yanına geldiler. Bedir suyuna geldiklerinde develerini suya yakın bir yerde çökerttiler. Sonra kaplarıyla su aldılar. O sırada Cüheyne kabilesinden iki kızın konuşmalarını duydular. Birisine "Berze" deniliyordu. Berze, bir dirhem alacaklı olduğu kız arkadaşından parasını istiyordu. Kız arkadaşı ise, "Kervan yarın ya da öbür gün Revhâ'da konaklıyor." diyordu. Mecdî b. Amr da onları işitiyordu. Mecdî, "Doğru söyledin." dedi. Besbes ve Adî bunları duyunca Resûlullah'a (s.a.v.) dönmek üzere yola çıktılar. Onlar Irku'z-Zabye[26] denilen yerde Resûlullah'a (s.a.v.) yetiştiler ve duyduklarını ona haber verdiler.

---

[25] Enfâl, 10/47.

[26] Revhâ'ya iki mil uzaklıkta bir yer.

Bize Muhammed anlattı; dedi ki: Bize el-Vâkıdî anlattı; dedi ki: Bize Küseyyir b. Abdullah b. Amr b. Avf el-Müzenî haber verdi. O babasından, o da -el-Bekkâînden biri olan- dedesinden şöyle dediğini rivayet etti: Resûlullah (s.a.v.) şöyle dedi: "Musa (a.s.) 70.000 İsrâîloğullarıyla Revhâ vadisinden geçti." Resûlullah (s.a.v.) ve ashâbı, Irku'z-Zabye mescidinde namaz kıldılar. Burası, sola doğru çıktığın zaman, Medine'den sonra gelen Revhâ'dan iki mil uzaklıktadır.

Ebû Süfyân o gece Bedir'de sabahladı. Kervan'ı getirdi, fakat gözetilmekten dolayı korku içindeydi. Dedi ki: "Ey Mecdî! Herhangi bir kimseyi fark ettin mi? Vallahi biliyorsun ki, Mekke'de Kureyş'ten hiçbir erkek ya da kadın yoktur ki, yarım ukıyyesini -yaklaşık 20 dirhemini- bizimle göndermiş olmasın. Eğer düşmanımızın durumunu bizden saklayacak olursan, deniz bir tutam yünü ıslattığı sürece Kureyş'ten hiçbir adam seninle barış içinde olmaz." Bunun üzerine Mecdî, "Vallahi hoşlanmadığım hiç kimse görmediğim gibi seninle Yesrib arasında bir düşman görmedim. Eğer seninle Yesrib arasında bir düşman varsa bize gizli kalmaz. Ayrıca senden saklayacak da değilim. Ancak bineklerinin üzerinde iki adam gördüm; buraya geldiler. -Adî ve Besbes'in develerini çökerttikleri yere işaret ederek- Burada develerini çökerttiler." Ebû Süfyân onların develerinin terslerinden bir tanesini aldı ve elinde ufaladı; baktı ki, içinde bir çekirdek var. Bunun üzerine, "Vallahi bu Yesrib'in yemidir. Bunlar da Muhammed ve arkadaşlarının casuslarıdır. Onların buraya yakın olduklarını düşünüyorum." dedi; kervanın yönünü sahile doğru çekti ve Bedir'i soluna alarak hızla ilerlemeye başladı.

Kureyşliler Mekke'den yola çıktılar; her kaynağın başında durarak yanlarına gelenlere yemek yediriyorlar ve develer kesiyorlardı. Onlar bu şekilde yollarına devam ederlerken Utbe ve Şeybe geride kalarak konuşmaya başladılar. Onlardan biri arkadaşına, "Sen Âtike bt. Abdülmuttalib'in rüyasına bakmaz mısın? Ben ondan korktum." diyordu. Diğeri de "Anlat o rüyayı." dedi. Rüyayı anlattı; arkadan Ebû Cehil onlara yetişti ve "Ne konuşuyorsunuz?" dedi. Onlar, "Âtike'nin rüyasını konuşuyorduk." dediler. Ebû Cehil, "Bu Abdülmuttaliboğulları ne acaip adamlar yahu! Erkeklerinin bize peygamberlik iddiasında bulunmaları yetmiyormuş gibi bir de kadınları peygamberlik iddiasında bulunuyor. Vallahi eğer Mekke'ye dönersek onlara yapacaklarımızı yapacağız." dedi. Utbe, "Bizim onlarla yakın akrabalığımız vardır." dedi. Sonra onlardan birisi arkadaşına, "Sen geri dönmek istemiyor musun?" dedi. Ebû Cehil şöyle dedi: "Yola çıktıktan sonra dönecek ve kavminizi rezil mi edeceksiniz? Üstelik intikam duygularını gözünüzle gördükten sonra onlarla alakanızı kesecek misiniz? Siz Muhammed ve arkadaşlarının sizinle karşılaşacaklarını mı sanıyorsunuz? Hayır vallahi... Herkes şunu bilsin ki, benimle birlikte ailemden tam 82 kişi var. Ben nerede olsam onlar da orada olurlar. Ben nereye gitsem onlar da oraya giderler. Ama siz isterseniz geri dönün." Onlar, "Vallahi sen hem kendini hem de kavmini helak ettin." dediler. Sonra Utbe kardeşi Şeybe'ye, "Ebû Cehil uğursuz bir adamdır. O, bizim gibi Muhammed'le akraba değildir. Üstelik çocuklarımız da Muhammed'le beraberdir. Bizimle dön ve onun sözlerini bırak." dedi. Şeybe, "Vallahi yola çıktıktan sonra dönüşümüz bizim için ayıp olur ey Ebü'l-Velîd!" dedi. İkisi yola devam ettiler.

Yatsı vakti el-Cuhfe'ye[27] vardılar. Cüheym b. es-Salt b. Mahreme b. el-Muttalib b. Abdümenâf uyudu. Sonra şöyle dedi: Ben uyku ile uyanıklık arasında bir halde iken at üzerinde bir adama baktığımı gördüm; yanında bir de deve vardı. Tam benim yanımda durdu ve şöyle dedi: "Utbe b. Rebî'a, Şeybe b. Rebî'a, Zem'a b. el-Esved, Ümeyye b. Halef, Ebü'l-Bahterî,

---

[27] Medine yolunda büyük bir köydür. Mekke'ye dört konak uzaklıktadır (*Mu'cemü'l-Büldân*, III, 62).

Ebü'l-Hakem ve Nevfel b. Huveylid öldürüldü!" Ayrıca Kureyş'in eşrafından bazı isimleri daha söyledi. Sonra "Süheyl b. Amr esir alındı. el-Hâris b. Hişâm da kardeşinden kaçtı." dedi. Onlardan biri, "Vallahi, öldürüleceğiniz yere gittiğinizi düşünüyorum." diyordu. Dedi ki: Sonra o adamın devesinin boynunu vurduğunu ve onu askerlerin içine sürdüğünü gördüm. O devenin kanından bir kısmının isabet etmediği hiçbir asker çadırı kalmadı.

Bu rüya Ebû Cehil'e anlatıldı ve asker arasında duyuldu. Bunun üzerine Ebû Cehil, "Bu da Abdülmuttaliboğullarından başka bir peygamber! Yarın kimin öldürüleceği bilinecektir; biz mi yoksa Muhammed ve arkadaşları mı?" dedi. Bunun üzerine Kureyş Cüheym'e dedi ki: "Rüyanda şeytan seninle oynamış. Yarın gördüklerinin tersini göreceksin. Muhammed'in arkadaşlarından eşraftan olanlar öldürülecekler ve esir alınacaklar." Bunun üzerine Utbe kardeşine gizlice, "Dönmek ister misin? Bu rüya da Âtike'nin rüyası ve Addâs'ın sözleri gibi... Vallahi Addâs bize yalan söylemez. Yemin ederim ki, eğer Muhammed yalancı ise Araplarda onun hakkından gelecek olanlar vardır. Eğer doğru söylüyorsa, onunla Arapların en mutlu insanları oluruz. Biz onun akrabalarıyız." dedi. Şeybe ise "Dediğin gibidir; ama biz askerin arasından mı çıkıp döneceğiz?" dedi. Onlar bu halde iken Ebû Cehil geldi ve "Ne istiyorsunuz?" dedi. Onlar, "Dönmek istiyoruz. Âtike'nin ve Cüheym b. es-Salt'ın rüyasına bakmıyor musun? Ya Addâs'ın bize söylediklerine?" dediler. Ebû Cehil, "Vallahi kavminizi utandıracak ve onlarla alakanızı keseceksiniz." dedi. Onlar da "Vallahi sen helak oldun; kavmini de helak ettin." dediler ve öylece yola devam ettiler.

Ebû Süfyân Bedir'den kervanla ayrılıp kurtulduğunu anlayınca Kays b. İmruülkays'ı Kureyş'e gönderdi. -Kays kervan sahipleriyle birlikteydi; onlarla birlikte Mekke'den çıkmıştı- Ebû Süfyân onların dönmesini emrediyor ve şöyle diyordu: "Kervanınız kurtuldu; kendinizi Yesrib ehline kestirmeyiniz. Bundan ötesine ihtiyacınız yok. Siz ancak kervanınızı ve mallarını korumak için çıkmıştınız. İşte Allah onları kurtardı. Eğer seni dinlemezlerse bir tek hasletten vazgeçmeyeceklerdir; o da şarkıcı cariyeleri geri göndermeleridir. Çünkü savaş, insan yemeye başladığı zaman korkutucu bir hal alır." Kays Ebû Süfyân'ın haberini Kureyş'e götürdü; Kureyş dönmeyi reddetti ve şöyle dediler: "Şarkıcı kızlara gelince, onları geri çevireceğiz." Kızları Cuhfe'den geri gönderdiler. Elçi el-Hedde'de Ebû Süfyân'a yetişti. -el-Hedde, Mekke'den 30 mil uzakta bulunan Usfân Akabesi'ne 7 mil uzaklıkta bir yerdir.- Ona, Kureyş'in yola devam ettiğini haber verdi. Ebû Süfyân şöyle dedi: "Vah kavmim vah! Bu Amr b. Hişâm'ın işidir. Dönmek istemedi, çünkü insanlara başkanlık yapıyor ve zulmediyor. Zulüm ise noksanlık ve uğursuzluktur. Eğer Muhammed'in arkadaşları askerlere saldırırsa Mekke'ye kadar zillet içinde kalacağız."

Şarkıcı kızlar Amr b. Hişâm'ın cariyesi Sâre, Ümeyye b. Halef'in cariyesi ve Azze denilen el-Esved b. Muttalib'in cariyesiydi. Ebû Cehil dedi ki: "Vallahi biz Bedir'e varmadan dönmeyeceğiz. -Bedir Cahiliye pazarlarından bir tanesiydi. Araplar orada toplanırdı; oranın bir çarşısı da vardı.- Araplar bizim gelişimizi duysunlar. Üç gün Bedir'de kalacağız ve develer kesip yemek yedirecek ve içki içeceğiz. Câriyeler de bize şarkılar söyleyecekler. Böylece Araplar bize karşı hep saygılı olurlar."

Kureyş Mekke'den ayrılırken, Furât b. Hayyân el-İclî'yi Ebû Süfyân'a göndermişti. Amaç, Kureyş'in ayrılışını, yola çıkışını ve topladığı askerleri Ebû Süfyân'a haber vermekti. Furât Ebû Süfyân'la ters istkamete gitti. Şöyle ki: Ebû Süfyân deniz yolundan geldi; Furât ise el-Mihacce yolundan gitti. Böylece Müşriklerle el-Cuhfe'de karşılaştı. Ebû Cehil'in el-Cuhfe'de söylediklerini duydu; "Biz dönmeyeceğiz." diyordu. Furât dedi ki: "Onların nefsinde sana karşı bir arzu ve istekleri yoktur. Kuşkusuz intikamını yakından görüp dönen kişi zayıftır." O da Ebû Süfyân'ı bırakıp Kureyş ile birlikte yola devam etti. Bedir günü birkaç yerinden yaralandı ve yaya olarak kaçıp, "Bugünkü kadar uğursuz bir gün görmedim. Hiç şüphe yok ki, İbnü'l-Hanzaliyye'nin işi kutlu değildir." diyordu.

Bana Abdülmelik b. Ca'fer anlattı. O Ümmü Bekr bt. el-Misver'den, o da babasından şöyle dediğini rivayet etti: el-Ahnes b. Şerîk -Adı Übey idi ve Benî Zühre'nin anlaşmalısıydı.- dedi ki: "Ey Zühreoğulları! Allah kervanınızı kurtardı, mallarınızı halas eyledi ve arkadaşınız Nevfel b. Mahreme de kurtuldu. Siz ancak onu ve malını kurtarmaya çıkmıştınız. Muhammed ancak sizden bir adamdır. Eğer peygamber ise onunla mutlu olursunuz. Eğer yalancı ise başkasının onu öldürmesi sizin ablanızın oğlunu öldürmenizden daha iyidir. Dönün ve dönmenin korkaklığını bana yükleyin. Faydasız bir şekilde çıkmanızın bir anlamı yoktur. Bu adamın (Ebû Cehil'in) dedikleri doğru değildir. Şüphesiz o kavmini helak edecek ve onları hızlı bir şekilde bozguna uğratacaktır." el-Ahnes b. Şerîk'e itaat ettiler. Kendisi sözü dinlenen biriydi. Onu uğurlu kabul ediyorlardı. Dediler ki: "Peki, dönmek istediğimiz takdirde nasıl döneceğiz?" el-Ahnes şöyle dedi: "Kavimle birlikte yola çıkacağız. Akşam olduğunda devemin üstünden düşeceğim. Siz 'Ahnes bayıldı.' dersiniz. Onlar size, 'Haydi yola devam edin.' derlerse siz de 'Arkadaşımızın ölü mü sağ mı olduğunu bilmeden bu halde bırakamayız. Ölmüşse onu defnederiz.' dersiniz. Onlar yola devam ettiklerinde biz de geri döneriz." Benî Zühre böyle yaptı. Sabahleyin Ebvâ'dan dönerlerken insanlar Benî Zühre'nin döndüğünü anladılar. Benî Zühre'den hiç kimse Bedir'e katılmadı. Dediler ki: Sayıları 100 veya daha az idi. Adî b. Ebü'z-Zağbâ, Bedir'den Medine'ye döndüğünde ve yoldakiler etrafında olduklarında şu şiiri söyledi:

Ey Besbes! Göğüslerini ona doğru tut,
Çünkü kavmin eşrafı durdurulamıyor.
Kervanın yükü de yolda hazır duruyor.
Allah yardım etti de el-Ahnes kaçtı.

Bize Muhammed b. Şücâ es-Selcî anlattı; dedi ki: Bize Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî anlattı; dedi ki: Bana Ebû Bekr b. Abdullah anlattı. O da Ebû Bekr b. Ömer b. Abdurrahman b. Abdullah b. Ömer el-Hattâb'tan şöyle dediğini rivayet etti: Adîoğulları orduyla birlikte yola çıktılar. Nihayet Left[28] tepesine vardılar. Seher vaktinde sahil yoluna saparak Mekke'ye doğru yöneldiler. Ebû Süfyân onlara tesadüf etti ve dedi ki: "Ey Adîoğulları! Nasıl döndünüz, ne kervanda ne de orduda yer aldınız?" Dediler ki: "Sen dönmeleri için Kureyş'e haber yolladın. Dönenler döndü; devam edenler de devam etti." Adîoğullarından hiç birisi Bedir'de bulunmadı. Denildiğine göre Ebû Süfyân Merrü'z-Zahrân'da onlarla karşılaşmış ve aynı sözleri söylemiştir. Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî dedi ki: Benî Zühre el-Cuhfe'den döndü. Benî Adî ise yoldan döndüler. Merrü'z-Zahrân'dan döndükleri söyleniyor.

Resûlullah (s.a.v.) yola devam etti. Irku'z-Zabye'de Ramazan ayının 14. sabahıydı. Tihâme tarafından bir bedevi geldi. Resûlullah'ın (s.a.v.) ashâbı ona, "Ebû Süfyân b. Harb hakkında bir malumatın var mı?" dediler. Adam, "Bana ne Ebû Süfyân'dan?" dedi. Onlar, "Gel buraya, Allah'ın Resûlü'ne (s.a.v.) selam ver." dediler. Adam "Sizde Allah'ın elçisi mi var?" dedi. Onlar, "Evet." dediler. Adam, "Hanginiz Allah'ın elçisisiniz?" dedi. Onlar, "Şuradaki." dediler. Adam, "Sen Allah'ın elçisi misin?" diye sordu. Resûlullah (s.a.v.), "Evet!" dedi. Bedevi adam, "Devemin karnındaki nedir, bil bakalım eğer doğru isen?" dedi. (Resûlullah'tan önce) Seleme b. Selâme b. Vakaş, "Devene tecavüz etmişsin, senden hamile kalmıştır!"

---

[28] Mekke ile Medine arasında bir yer (*Mu'cemü Mâ'sta'cem*, s. 494).

dedi. Resûlullah (s.a.v.) Seleme'nin sözlerinden hoşlanmadı ve ondan yüz çevirdi. Resûlullah (s.a.v.) Ramazan'ın 15'inde Çarşamba günü er-Revhâ'ya gelinceye kadar yola devam etti. Revhâ kuyusunun yanında namaz kıldı.

Bana Muhammed b. Şücâ es-Selcî anlattı; dedi ki: Bana Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî anlattı; dedi ki: Bana Abdülmelik b. Abdülazîz anlattı. O Ebân b. Sâlih'ten, o da Sa'îd b. el-Müseyyeb'ten şunu rivayet etti: Resûlullah (s.a.v.) vitir namazının son rekâtından kalkınca kâfirlere lanet okudu ve şöyle dedi: "Allah'ım! Bu ümmetin Firavunu olan Ebû Cehil'i sağ bırakma. Allah'ım! Zem'a b. el-Esved'i sağ bırakma. Allah'ım! Ebû Zem'a'nın gözünü Zem'a vasıtasıyla kıpkızıl yap. Ya Rabbi, Ebû Zem'a'nın gözünü kör et. Ya Rabbi, Süheyl'i sağ bırakma. Ya Rabbi, Seleme b. Hişâm'ı, Ayyâş b. Ebû Rebî'a'yı ve mümin olan mustazafları kurtar." Resûlullah (s.a.v.) el-Velîd b. el-Velîd'e o gün dua etmedi. Bedir'de esir düştü; fakat Mekke'ye dönünce Müslüman oldu. Hatta Medine'ye dönmek istedi ve hapse atıldı. Resûlullah (s.a.v.) bundan sonra ona dua etti. Resûlullah (s.a.v.) Revhâ'da ashâbına, "Bu Arap vadilerinin en iyisidir." dedi.

Dediler ki: Hubeyb b. Yesâf cesur bir adamdı ve İslâm'ı reddediyordu. Resûlullah (s.a.v.) Bedir'e çıkınca Hubeyb ve Kays b. Muharris de çıktılar. Fakat kavimlerinin dini üzereydiler. el-Akîk'te Resûlullah'a (s.a.v.) yetiştiler. Hubeyb demirden bir miğferle başını (ve yüzünü) kapatmıştı. Resûlullah (s.a.v.) onu, başındaki tolgasının altından tanıdı. Resûlullah (s.a.v.), Sa'd b. Mu'âz'a döndü. Sa'd onun yanı başında yürüyordu. "Bu Hubeyb b. Yesâf değil mi?" dedi. Sa'd b. Mu'âz, "Evet!" dedi. Hubeyb Resûlullah'ın devesinin karnındaki yumağından (kolanından) tutacak kadar Resûlullah'a (s.a.v.) yaklaştı. Resûlullah (s.a.v.) ona ve Kays b. Muharris'e -Ona Kays b. el-Mihres ve Kays b. el-Hâris de denirdi.- dedi ki: "Sizi bizimle birlikte yola çıkaran nedir?" Onlar, "Sen bizim kız kardeşimizin oğlu ve komşumuzsun. Biz kavmimizle birlikte ganimet almak için çıktık." dediler. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.), "Bizim dinimizden olmayanlar bizimle birlikte çıkmasınlar." dedi. Hubeyb, "Kavmim biliyor ki, ben savaşta büyük bir yeterliliğe sahibim ve aynı zamanda hasmımı şiddetle mağlup ederim. Ben ganimet için sizinle birlikte savaşayım; fakat Müslüman olmak istemiyorum." dedi. Resûlullah (s.a.v.), "Hayır önce Müslüman ol, sonra savaşa katıl!" dedi. Sonra Revhâ'da Resûlullah'a (s.a.v.) yetişti ve "Rabbü'l-Âlemin olan Allah'a teslim oldum ve senin Allah'ın elçisi olduğuna şehadet ettim." dedi. Resûlullah (s.a.v.) bundan dolayı çok sevindi ve "Devam et!" dedi. Hem Bedir'de, hem de Bedir'in dışında kahramanca savaşan büyük bir savaşçıydı. Fakat Kays b. Muharris Müslüman olmayı reddetti ve Medine'ye döndü. Resûlullah (s.a.v.) Bedir'den Medine'ye dönünce o da Müslüman oldu. Sonra Uhud Savaşı'na katıldı ve orada şehit oldu.

Dediler ki: Resûlullah (s.a.v.) yola çıktı; bir ya da iki gün oruç tuttu. Sonra döndü ve onun münadisi şöyle dedi: "Ey söz dinlemeyen topluluk! Ben oruçlu değilim, siz de orucunuzu bozun." Çünkü Resûlullah (s.a.v.) daha önce onlara "Orucunuzu bozun!" dediği halde yapmamışlardı.

Dediler ki: Resûlullah (s.a.v.) Bedir'e çok yaklaştığı bir sırada Kureyş'in yola çıktığı haberini aldı. Resûlullah (s.a.v.) ashâbına, Kureyş'in yola çıktığını haber verdi ve insanlarla istişarede bulundu. Önce Ebû Bekr ayağa kalktı, konuştu; güzel konuştu. Sonra Ömer kalktı, konuştu; o da güzel konuştu; sonra şöyle dedi: "Ey Allah'ın Resûlü! Vallahi Kureyş şerefiyle yaşamaktadır. Vallahi şereflendiği günden beri zelil olmamıştır. Vallahi kâfir olduğundan beri iman etmemiştir. Vallahi şerefini asla teslim etmeyecektir. Vallahi seninle savaşacaklardır. Çalışmalarını ve hazırlığını buna göre yap." Daha sonra el-Mikdâd b. Amr ayağa kalkarak şöyle dedi: "Allah'ın emrini yerine getirmek üzere yürü, biz seninle birlikteyiz. Vallahi biz İsrâîloğullarının peygamberine dedikleri gibi, *'Sen ve Rabbin gidin onlarla savaşın; biz burada oturacağız.'*[29] demeyiz. Fakat sen ve Rabbin gidin, savaşın; biz de sizinle birlikte savaşacağız. Seni hak ile gönderene yemin olsun ki, eğer bizi Birkü'l-Gımâd'a bile götürecek olursan seninle birlikte yürürüz." -Birkü'l-Gımâd, Mekke'nin arkasında, denizden beş gece uzaklıkta bir yerdir. Mekke'den Yemen'e giderken Mekke'ye sekiz gecelik bir mesafededir.- Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) ona hayır duasında bulundu.

Sonra Resûlullah (s.a.v.) Ensâr'ı kastederek, "Ey insanlar! Bana yol gösterin!" dedi. Resûlullah (s.a.v.) Ensâr'ın ancak kendi yurtlarında ona yardım edeceklerini tahmin ediyordu. Çünkü Ensâr kendi nefislerini ve çocuklarını korudukları gibi onu da koruyacaklarına söz vermişlerdi. Resûlullah (s.a.v.), "Ey insanlar! Bana yol gösterin!" dedi. Bunun üzerine Sa'd b. Mu'âz ayağa kalkarak, "Ey Allah'ın Resûlü! Sanki Ensâr'ı kastediyor gibisin; ben onlar adına cevap vereyim." dedi. Resûlullah, "Evet aynen öyle." dedi. Sa'd dedi ki: "Ey Allah'ın Resûlü! Bana öyle geliyor ki, sana vahyolunan bir durum için yola çıktığın halde başka bir iş yapmak üzere yola çıkmış gibisin. Oysa biz sana iman ettik, seni doğruladık ve getirdiğin her şeyin hak olduğuna şehadet ettik. Ayrıca seni dinleyip sana itaat edeceğimize söz verdik. Ey Allah'ın Nebisi! Yoluna devam et! Seni hak ile gönderene yemin olsun ki, eğer bu denize yönelip de onun içine dalsan, biz de seninle birlikte dalacağız. Bizden bir adam geri kalmaz. İstediğinle ilişki kur ve istediğinle alakayı kes. Mallarımızdan istediğini al. Kuşkusuz mallarımızdan aldığın miktar, bize kalandan daha çok sevimlidir. Nefsim elinde olan Allah'a yemin olsun ki, bu yola hiç gitmedim. Bu yolu hiç bilmiyorum da... Ama yarın düşmanımızın bizimle karşılaşmasından rahatsızlık duymayız. Bizler savaşta sabırlı ve karşılaşmada doğru olacağız. Umarım Allah bizden, sana göz aydınlığı verecek şeyler gösterir."

Bize Muhammed anlattı; dedi ki: Bize el-Vâkıdî anlattı; dedi ki: Bana Muhammed b. Sâlih anlattı. O Âsım b. Ömer b. Katâde'den, o da Mahmûd b. Lebîd'den şöyle dediğini rivayet etti: Sa'd şöyle dedi: "Ey Allah'ın Resûlü! Arkamızda kavmimizden öyle adamlar bıraktık ki, onlar kadar seni sevmiyor ve onlar kadar sana itaat etmiyoruz. Onların cihada arzuları ve niyetleri vardı. Eğer senin düşmanla karşılaşacağını bilselerdi geri kalmazlardı. Onlar, işin bir kervandan ibaret olduğunu sandılar. (Arzu edersen) sana bir çardak yapar, seni içine koyar ve develerini bunun için hazırlarız. Sonra düşmanımızla karşılaşırız. Eğer Allah bize güç verir ve düşmanımızı mağlup edersek bu bizim arzu ettiğimiz bir şeydir. Eğer diğeri olursa, develerin üzerinde oturur ve arkamızda bıraktıklarımıza yetişirsin." Resûlullah (s.a.v.), "Hayır olur inşaallah!" ya da "Allah hayra hükmeder ey Sa'd!" dedi.

Dediler ki: Sa'd konuşmasını bitirince Resûlullah (s.a.v.) şöyle dedi: "Allah'ın bereketiyle yürüyün! Allah iki gruptan birisini (ya Kureyş'in elebaşlarını ya da kervanı) bana vaat etti. Vallahi sanki onların öldürülecekleri yerleri görüyor gibiyim." Dedi ki: Resûlullah (s.a.v.) o gün bize onların öldürülecekleri yerleri gösterdi ve "Bu falancanın öldürüleceği yerdir; bu filanın, şu filanın..." dedi. Hiçbir adam o yerlerin dışında öldürülmedi. Dedi ki: İnsanlar kervanın kurtulduğunu ve savaşacaklarını anladılar ve Resûlullah'ın (s.a.v.) sözleriyle zafer ümit etmeye başladılar.

Bize Muhammed anlattı; dedi ki: Bize el-Vâkıdî anlattı; dedi ki: Bana Ebû İsmail b. Abdullah b. Atıyye b. Abdullah b. Üneys anlattı. O da babasından şöyle dediğini rivayet etti: Resûlullah

---

[29] Mâide, 5/24.

(s.a.v.) o günden itibaren sancakları (liva) bağladı. O gün için üç sancak vardı. Silahı da ortaya çıkardı. Fakat Resûlullah (s.a.v.) bağlanmış bir sancağı olmadan Medine'den çıktı. Resûlullah (s.a.v.) Revhâ'dan çıktı ve dar bir geçitten yürüdü. Sonra el-Habîreteyn'e (veya el-Habreteyn) geldi.[30] İkisi arasında namaz kıldı. Sonra sağa doğru yöneldi ve vadinin içinde sola döndü. Nihayet el-Mu‘terida tepeciğine geldi. et-Teyyâ mevkiine varıncaya kadar tepeden yürümeye devam etti. et-Teyyâ'da Süfyân ed-Damrî ile karşılaştı. Resûlullah (s.a.v.) acele ediyordu. Katâde b. en-Nu‘mân ez-Zaferî onunla birlikteydi. Abdullah b. Ka‘b el-Mâzinî ve Mu‘âz b. Cebel'in de onun yanında olduğu söylenir. et-Teyyâ denilen yerde Süfyân ed-Damrî ile karşılaştı. Resûlullah (s.a.v.), "Kim bu adam?" dedi. ed-Damrî, "Ya siz kimsiniz?" dedi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.), "Sen bize, biz de sana haber verelim." dedi. ed-Damrî, "Öyle mi yani?" dedi. Resûlullah (s.a.v.), "Evet öyle." dedi.

ed-Damrî, "İstediğinizi sorun!" dedi. Resûlullah (s.a.v.), "Bize Kureyş'ten haber ver!" dedi. ed-Damrî, "Bana gelen habere göre onlar filan gün Mekke'den yola çıkmışlar. Eğer bana haber veren doğru söylemiş ise onlar bu vadinin kenarındadırlar." dedi. Resûlullah (s.a.v.), "Bana Muhammed ve ashâbından haber ver!" dedi. Adam, "Haber aldığıma göre onlar da filan gün Yesrib'ten yola çıkmışlar. Eğer bana haber veren doğru ise onlar da bu vadinin yanı başındadırlar demektir." dedi ve "Peki siz kimsiniz?" dedi. Resûlullah (s.a.v.), "Biz bir sudanız." dedi ve eliyle Irak tarafını gösterdi. ed-Damrî "Irak suyundan, öyle mi?" dedi. Sonra Resûlullah (s.a.v.) ashâbına yöneldi. Ancak taraflardan hiç birisi arkadaşının bulunduğu yeri öğrenemedi. Oysa aralarında kumdan bir tepecik vardı. Resûlullah (s.a.v.) Debbe'de,[31] sonra Seyer'de,[32] sonra Zâtü Ecdâl'da,[33] ardından Hayf'ta, en sonunda el-Habîreteyn'de namaz kılmıştı. Sonra önündeki iki dağa baktı ve "Bu dağların ismi nedir?" dedi. Onlar, "Muslih ve Muhrî" dediler. Resûlullah (s.a.v.), "Bunların yerlileri kim?" diye sordu. Onlar, "Benî en-Nâr ve Benî el-Hurak"[34] dediler. Resûlullah (s.a.v.) el-Habîreteyn'den döndü; Hayflara varıncaya kadar yürüdü. Onu soluna aldı; nihayet el-Mu‘terida'ya doğru yürümeye başladı. Tam orada Besbes ve Adî b. Ebü'z-Zağbâ onunla karşılaştılar ve haberi ona verdiler.

Resûlullah (s.a.v.) Ramazan'ın 17'sinde, Cuma gecesi (Perşembe akşamı) yatsı vaktinde Bedir vadisine konakladı. Ali, ez-Zübeyr, Sa‘d b. Ebû Vakkâs ve Besbes b. Amr'ı, suyu araştırmak üzere gönderdi. Resûlullah (s.a.v.) Zurayb'a (küçük bir dağ) işaret etti ve "Umarım, Zurayb'tan sonra gelen Kuleyb (Kalîb) (Zureyb dağının eteğinde bir kuyu) yanında haberi alırsınız." dedi. Zurayb tarafına yöneldiklerinde, Resûlullah'ın (s.a.v.) söylediği Kuleyb (Kalîb) üzerinde Kureyş'in sakalarını (sucularını) gördüler. Bazılarını yakaladılar; ancak çoğu Müslümanların elinden kurtulup kaçtı. Kurtulduğu bilinenlerden biri Uceyr adında bir adamdı. Uceyr, ilk defa Resûlullah'ın (s.a.v.) haberini Kureyş'e getiren kişiydi. Adam bağırmaya başladı ve şöyle dedi: "Ey Gâliboğulları! İşte Kebşe'nin oğlu ve arkadaşları sizin sucularınızı aldılar!" Bunun üzerine Kureyş askerleri dalgalandı ve adamın getirdiği haberden hiç hoşlanmadılar.

Hakîm b. Hizâm dedi ki: Biz kendimize ait bir çadırın içinde, kestiğimiz devenin etini pişiriyorduk; aniden haberi aldık. Yemekten kesildik ve birbirimizle konuşmaya başladık. Utbe b. Rebî‘a benim yanıma geldi ve dedi ki: "Ey Ebû Hâlid!

---

[30] Medine yakınlarında iki yüksek tepe (*Vefâü'l-Vefâ*, III, 284).

[31] Esafir ile Bedir arasında bir belde (*Mu‘cemü'l-Büldân*, IV, 24).

[32] Medine ile Bedir arasında bir tepe (*Vefâü'l-Vefâ*, II, 327).

[33] Safrâ geçidinde bir yer (*Vefâü'l-Vefâ*, II, 308).

[34] Benî Gıfâr kabilesine mensup iki boy.

Hiç kimsenin yürüyüşünün bizimki kadar acaip olduğunu bilmiyorum. Bizim kervanımız kurtulmuş; üstelik biz bir kavmin memleketine gelmiş onlara zorbalık yapıyoruz." Sonra Utbe sıcak konuya temas etti ve "İtaat edilmeyen kişinin bir görüşü olamaz. Bu İbnü'l-Hanzaliyye'nin uğursuzluğudur. Ey Ebû Hâlid! Adamların bu gece bize saldırmalarından korkuyor musun?" dedi. Ben, "Emin değilim." dedim. Utbe, "Peki, görüşün nedir ey Ebû Hâlid?" dedi. Hakîm b. Hizâm, "Sabaha kadar nöbetleşe bekleyeceğiz, sonra arkanızdakileri görürsünüz." dedi. Utbe, "Bu iyi görüş" dedi. Hakîm dedi ki: "Biz sabaha kadar etrafı gözetledik." Ebû Cehil şöyle dedi: "Bu Utbe'nin işi ne olacak? Muhammed ve arkadaşlarıyla savaşmak istemiyor. Bu gerçekten acip bir şeydir. Sizler Muhammed ve arkadaşlarının topluluğunuza saldırabileceklerini mi sanıyorsunuz? Vallahi ben kavmimi öyle bir bölgeye yerleştireceğim ki, hiç kimse bizi gözetleyemeyecektir." Ebû Cehil bir yere çekildi; gökten üzerine yağmur yağıyordu. Utbe şöyle diyordu: "Şüphesiz ki, bu bir susuzluktur. Onlar sucularınızı aldılar."

O gece Ubeyde b. Sa'îd b. el-Âs'ın kölesi Yesâr, Münebbih b. el-Haccâc'ın kölesi Eslem ve Ümeyye b. Halef'in kölesi Ebû Râfi esir alındılar. Bunlar Resûlullah'a (s.a.v.) götürüldüler. Resûlullah (s.a.v.) ayakta, namaz kılıyordu. Dediler ki: "Biz Kureyş'in sucularıyız. Bizi gönderdiler; onlara su taşıyacaktık." Müslümanlar bu haberden hoşnut olmadılar. Onlar bu adamların, Ebû Süfyân'ın ve kervanın adamları olmasını arzu ediyorlardı. Bunun üzerine onları dövmeye başladılar. Onları döverek perişan edince adamlar, "Biz Ebû Süfyân'ın adamlarıyız; biz kervanın içindeyiz. Kervan şu tepenin arkasındadır." dediler. Bunun üzerine Müslümanlar onları bıraktılar. Resûlullah (s.a.v.) selam verdi ve "Doğru söylediklerinde onları dövdünüz; ama yalan söylemeye başlayınca onları bıraktınız. Bu nasıl iş?" dedi. Ashâb, "Ey Allah'ın Resûlü! Bunlar Kureyş'in gelmiş olduğunu bize haber veriyorlar." dediler.

Resûlullah (s.a.v.), "Size doğru söylediler. Kureyş kervanı korumak için çıktı ve kervanı hakkında sizden endişe ediyorlardı." dedi. Sonra suculara yöneldi ve "Kureyş neredir?" dedi. Onlar, "Şu gördüğün tepenin arkasındadır." dediler. Resûlullah (s.a.v.), "Kaç kişidirler?" dedi. Onlar, "Çokturlar." dediler. Resûlullah (s.a.v.), "Sayıları ne kadar?" dedi. Onlar, "Sayılarını bilmiyoruz." dediler. Resûlullah (s.a.v.), "Günde kaç deve kesiyorlar?" dedi. Onlar, "Bir gün dokuz, bir gün de on deve kesiyorlar." dediler. Resûlullah (s.a.v.), "Kureyş 900 ya da 1.000 kişidirler." dedi. Sonra suculara, "Kimler Mekke'den yola çıktı?" dedi. Adamlar, "Azıcık gücü yerinde olan herkes yola çıktı." dediler. Resûlullah (s.a.v.) insanlara döndü ve "İşte bu Mekke'dir; size ciğerparelerini göndermişler." dedi. Sonra tekrar suculara döndü ve "Onlardan dönen oldu mu?" dedi. Onlar, "İbn Ebû Şurayk[35] Benî Zühre kabilesiyle birlikte döndü." dediler. Resûlullah (s.a.v.), "Akıllı davranmışlar; hem de ne akıllılık! Onların Allah'a ve O'nun kitabına düşman olmadıklarını biliyordum." dedi. Sonra, "Başka dönenler oldu mu?" diye sordu. Onlar, "Benî Adî b. Ka'b kabilesi de döndü." dediler.

Sonra Resûlullah (s.a.v.) ashâbına, "Yer konusunda bana görüşünüzü söyleyin" dedi. el-Hubâb b. el-Münzir, "Ey Allah'ın Resûlü! Burası hakkında ne dersiniz? Burası, sana Allah'ın inmeni emrettiği, bizim için ileri gidilmesi veya geri çekilmesi caiz olmayan bir yer midir? Yoksa şahsî bir görüş sonucu, bir savaş taktiği olarak mı konakladın?" dedi. Resûlullah (s.a.v.), "Hayır, burası bir görüş ve savaş taktiği icabıdır." dedi. Bunun üzerine el-Hubâb şöyle dedi: "Burası iyi yer değil ey Allah'ın Resûlü! Bizi kavmin suyuna en yakın yere götür. Ben orayı ve oranın kuyularını biliyorum. Orada, tükenmeyen ve tatlı bir suyu olan Kuleyb (Kalîb) kuyusunu biliyorum. Orada bir havuz yaparız ve kaplarımızı oraya atarız; hem içer, hem de savaşırız. Ayrıca diğer kuyuları da kapatırız."

---

[35] Daha önce adı Ahnes b. Şerîk şeklinde geçmişti (E).

Bize Muhammed anlattı; dedi ki: Bize el-Vâkıdî anlattı; dedi ki: Bana İbn Ebû Habîbe anlattı. O Dâvud b. el-Husayn'dan, o İkrime'den, o da İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti: "Cibrîl Resûlullah'a (s.a.v.) indi ve el-Hubâb'ın işaret ettiği yerin isabetli olduğunu söyledi." Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.), "Ey el-Hubâb, görüşün isabetlidir." dedi ve el-Hubâb'ın dediklerinin hepsini yerine getirdi.

Bize Muhammed anlattı; dedi ki: Bize el-Vâkıdî anlattı; dedi ki: Bana Ubeyd b. Yahya anlattı. O Mu'âz b. Rifâ'a'dan, o da babasından şöyle dediğini rivayet etti: Orası kumlu bir yerdi. Allah semaya emretti; yeri yumuşatanı (yağmuru) bize gönderdi ve bizi yolculuğumuzdan alıkoymadı. Yağmur Kureyş'e de isabet etmişti. O kadar ki, yerlerinden kımıldayamadılar. Oysa iki ordu arasında sadece kumdan bir tepe vardı. Dediler ki: O gece Müslümanlara bir uyku hali isabet etti; bu onlara Allah'tan gelmişti. Uyudular ve yağmurun verdiği sıkıntılardan kurtuldular. ez-Zübeyr b. el-Avvâm dedi ki: "O gece bize uyku musallat oldu; hatta ben uyumamak için çok çaba sarf ettim, fakat yer beni çekiyordu. Uyumanın dışında hiçbir şeye gücüm yetmedi. Resûlullah (s.a.v.) ve arkadaşları da bu durumdaydılar." Sa'd b. Ebû Vakkâs dedi ki: "Kendimi gördüm; baktım ki çenem ellerimin arasındadır. Yanım üzerine yatana kadar hiçbir şey hissetmedim." Rifâ'a b. Râfi b. Mâlik dedi ki: "Uyku bana galip geldi ve ihtilam oldum. Nihayet gecenin sonunda yıkandım."

Dediler ki: Resûlullah (s.a.v.) Kureyş sucularını alıp konaklama yerine doğru (Bedir'e) yöneldiğinde Ammâr b. Yâsir ve İbn Mes'ûd'u gönderdi. Onlar Müşrikleri dolaştılar, sonra Resûlullah'ın (s.a.v.) yanına gelerek, "Ey Allah'ın Resûlü! Kureyş telaş ve korku içindedir. At kişnemek üzereyken yüzüne vuruluyor. Üstelik gök onları toz toprak içinde bırakmış." dediler. Müşrikler sabaha çıktıklarında Nübeyh b. el-Haccâc -Nübeyh iz sürmeyi bilen bir adamdı- dedi ki: "Bu İbn Sümeyye ile İbn Ümmü Abd'ın izleridir. Bunları tanıyorum. Vallahi Muhammed bizim ahmakları ve Yesrib'in ahmaklarını peşine takmış geliyor." Sonra şöyle bir şiir okudu:

Açlık, bizim için gece uykusunu bırakmadı.
Mutlaka, ya ölmeli ya da öldürmeliyiz.

Ebû Abdullah dedi ki: Nübeyh b. el-Haccâc'ın "Açlık gece bizi uyutmadı" şeklindeki sözünü Muhammed b. Yahya b. Sehl b. Ebû Hasma'ya anlattım; dedi ki: "Yemin ederim ki, onlar toktular. Çünkü babam bana Nevfel b. Mu'âviye'den naklettiğine göre şöyle diyordu: 'O gece on deve kesmiştik. Biz onların çadırlarından birindeydik; hörgücü, ciğeri ve güzel etleri pişiriyorduk. Ancak gece baskınından korkuyorduk. Bu yüzden sabaha kadar sırayla nöbet tuttuk. Sabah beyazlığı görününce Münebbih'in şöyle dediğini işittim: 'Bu İbn Sümeyye ve İbn Mes'ûd'un izleridir.' Ayrıca şöyle dediğini de duydum: 'Korku, bizim için gece uykusunu bırakmadı; mutlaka ya ölmeli ya da öldürmeliyiz. Ey Kureyş topluluğu! Yarın Muhammed ve arkadaşlarıyla karşılaşırsak bakın; şu akrabalarınızı ellemeyin; ama Yesrib halkının hakkından gelin. Zira akrabalarımızla birlikte Mekke'ye dönecek olursak onlar, babalarının dinlerinden dönmekle ne kadar sapıkça işler yaptıklarını görürler.'"

Bize Muhammed anlattı; dedi ki: Bize el-Vâkıdî anlattı; dedi ki: Bana Muhammed b. Sâlih anlattı. O Âsım b. Ömer'den, o da Mahmûd b. Lebîd'den şöyle dediğini rivayet etti: Resûlullah (s.a.v.) Kuleyb'te (Kalîb'te) konakladığı zaman ona hurma dallarından bir çardak yapıldı. Sa'd b. Mu'âz kılıcını kuşanmış bir şekilde çardağın kapısında durdu. Resûlullah (s.a.v.), Ebû Bekr ile birlikte çardağa girdiler.

Bana Yahya b. Abdullah b. Ebû Katâde anlattı. O da Abdullah b. Ebû Bekr b. Hazm'dan şöyle dediğini rivayet etti: Kureyş meydana inmeden Resûlullah (s.a.v.) savaş düzenine geçti ve safları belirledi. Tam onları sıra halinde dizerken Kureyş göründü. Müslümanlar tanyeri ağardığından beri doldurdukları havuza kaplarını atıp su almaya çalışıyorlardı. Resûlullah (s.a.v.) sancağını Mus'ab b. Umeyr'e verdi. Mus'ab sancağı, Resûlullah'ın (s.a.v.) olmasını arzu ettiği yere götürdü. Resûlullah (s.a.v.) da durmuş saflara bakıyordu. Batıya döndü ve güneşi arkasına aldı. Bu kez müşrikler onlara yöneldiler ve yüzlerini güneşe çevirdiler. Resûlullah (s.a.v.) Şam tarafına indi; müşrikler de Yemen tarafına indiler. Nehrin iki tarafındaydılar; vadi de yanı başlarındaydı.

Resûlullah'ın (s.a.v.) ashâbından bir adam geldi ve "Ey Allah'ın Resûlü! Eğer buradaki duruşun, sana gelen bir vahiyden kaynaklanıyorsa devam et; yok, eğer Allah'tan bir vahiy değilse bana göre vadinin yukarı tarafında olman daha iyi olur. Ben, vadinin üzerinden bir rüzgârın eseceğini ve seni muzaffer kılmakla görevlendirileceğini düşünüyorum." dedi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.), "Ben saflarımı düzelttim ve bayrağımı diktim. Bunu değiştirmem." dedi. Sonra Resûlullah (s.a.v.) Allah'a (c.c.) dua etti. Duanın ardından Cibrîl ona, *"Hani Rabbinizden yardım istiyor, yalvarıyordunuz. O da 'Ben size ard arda bin melekle yardım ediyordum.' diye cevap vermişti"*[36] ayetini indirdi.

Bize Muhammed anlattı; dedi ki: Bize el-Vâkıdî anlattı; dedi ki: Bana Mu'âviye b. Abdurrahman anlattı. O Yezîd b. Rûmân'dan, o da Urve b. ez-Zübeyr'den şöyle dediğini rivayet etti: O gün Resûlullah (s.a.v.) safları düzeltti. Sevâd b. Gaziyye safın önüne geçti. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) onun karnına dokundu ve "Hizaya geç ey Sevâd!" dedi. Sevâd da Resûlullah'a (s.a.v.), "Seni Peygamber olarak gönderene yemin olsun ki, sen bana eziyet ettin, bana kısas hakkı ver ey Allah'ın Resûlü!" dedi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) karnını açtı ve ona, "Kısas yap!" dedi. Sevâd hemen Resûlullah'ı kucakladı ve öptü. Resûlullah (s.a.v.), "Bunu sana yaptıran neydi?" dedi. Sevâd, "Gördüğün gibi Allah'ın emri vaki olmuştur. Öldürülmekten korktum da bir daha görüşemeyeceğiz diye son olarak seni kucaklamak istedim." dedi. Dediler ki: Resûlullah (s.a.v.) o gün safları düzeltirken sanki oklarla düzeltiyormuş gibi dümdüz yapıyordu.

Bize Muhammed anlattı; dedi ki: Bize el-Vâkıdî anlattı; dedi ki: Bana Musa b. Ya'kûb anlattı. O Ebü'l-Huveyris'ten, o Muhammed b. Cübeyr b. Mut'im'den, o da Benî Evd kabilesine mensup bir adamdan şöyle dediğini rivayet etti: Ali'den duydum; Kûfe'de hutbe okurken şöyle diyordu: "Bir ara Bedir'in Kuleyb (Kalîb) kuyusundan kova ile su almaya çalışırken, aniden benzerini hiç görmediğim şiddetli bir rüzgâr esmeye başladı. Sonra o rüzgâr gitti; yenisi geldi. Bu yeni gelenin benzerini görmemiştim; ancak ondan önce esen rüzgâr onun gibiydi. Sonra bir rüzgâr daha, bir rüzgâr daha geldi; her seferinde ancak önceki rüzgârın şiddeti sonrakine benziyordu. İlk rüzgâr, bin melekle gelen Cibrîlin rüzgârıydı. İkincisi, Resûlullah (s.a.v.) ve Ebû Bekr'in sağından bin melekle gelen Mîkâîl idi. Üçüncü rüzgâr, Resûlullah'ın (s.a.v.) solundan bin melekle gelen İsrâfîl idi. Ben de sol taraftaydım. Allah, düşmanlarını mağlup edince Resûlullah (s.a.v.) beni atına bindirdi. At beni koşturdu. At koşunca ben atın boynuna kaydım. Rabbime yalvardım; beni tuttu da kendimi düzelttim. Ben kim, at kim! Benim ancak koyunlarım vardı. Atın sırtında kendimi düzeltince bu elimi incittim. Hatta koltuk altıma kadar kıpkırmızı kesilmişti."

"Hani Rabbinizden yardım istiyor, yalvarıyordunuz. O da 'Ben size ard arda bin melekle yardım ediyordum.' diye cevap vermişti."
(Enfâl, 8/9)

---

[36] Enfâl, 8/9.

Dediler ki: O gün sağ tarafta Hz. Ebû Bekr vardı. Müşriklerin süvarilerinin başında Zem'a b. el-Esved vardı. Bana Yahya b. el-Muğîre b. Abdurrahman anlattı. O da babasından şöyle dediğini rivayet etti: Müşriklerin süvarilerinin başında el-Hâris b. Hişâm vardı. Sağ cenahın komutanı Hübeyre b. Ebû Vehb, sol cenahın komutanı ise Zem'a b. el-Esved idi. Birisi dedi ki: Sağ cenahın komutanı el-Hâris b. Âmir, sol cenahın komutanı ise Amr b. Abd idi.

Bize Muhammed anlattı; dedi ki: Bize el-Vâkıdî anlattı; dedi ki: Bana Muhammed b. Sâlih anlattı. O Yezîd b. Rûmân ve İbn Ebû Habîbe'den, onlar da Dâvud b. el-Husayn'dan şöyle dediğini rivayet ettiler: Bedir günü, Resûlullah'ın (s.a.v.) sağında ve solunda bilinen kimse yoktu. Biz kimseyi işitmedik. İbn Vâkıd dedi ki: Bu görüş bize göre de doğrudur.

Bize Muhammed anlattı; dedi ki: Bize el-Vâkıdî anlattı; dedi ki: Bana Muhammed b. Kudâme anlattı. O da Ömer b. Hüseyn'den şöyle dediğini rivayet etti: Resûlullah'ın (s.a.v.) sancaklarından en büyüğü Mus'ab b. Umeyr'de olan Muhacirlerin sancağıydı. Hazreclilerin sancağı el-Hubâb b. el-Münzir'deydi. Evs'in sancağı da Sa'd b. Mu'âz'ın elindeydi. Kureyş'in de üç sancağı vardı. Birisi Ebû Azîz'de, bir sancak Nadr b. el-Hâris'te, bir sancak da Talha b. Ebû Talha'daydı.

Dediler ki: Resûlullah (s.a.v.) o gün hitap etti. Önce Allah'a hamd ve sena etti; sonra onları mükâfat almaya çağırarak ve teşvik ederek şöyle dedi: "Sizi Allah'ın teşvik ettiğine teşvik ediyor, size yasakladığını yasaklıyorum. Allah'ın şanı yücedir. Her zaman hakkı emreder ve doğruluğu sever. İyiliğin ehli olanlara, yanındaki makamlarına göre iyilik verir. İyilikle anılırlar ve iyilik için fazilet yarışına girerler. Bugün sizler hakkın menzillerinden birinde sabahladınız. Allah, kendi rızası için olmayan hiçbir ameli kimseden kabul etmeyecektir. Sıkıntıların olduğu yerde sabretmek, Allah'ın kederleri defetmesine

vesile olmaktadır. Sabır, sahibini sıkıntıdan kurtarmaktadır. Sabırla âhirette kurtuluşa ereceksiniz. İçinizde Allah'ın elçisi vardır; size emrediyor ve sizi sakındırıyor. Bugün, Allah'ın size gazaba gelmesine vesile olacak bir iş yapmaktan sakının. Allah şöyle buyuruyor: *'Allah'ın gazabı, sizin kendinize olan kötülüğünüzden elbette daha büyüktür.'*[37] Size kitabından emirler veren, size ayetlerini gösteren ve zillet içindeyken sizi izzet sahibi yapana dikkatle bakın. Onun emirlerine sımsıkı sarılın, Rabbiniz sizden razı olsun. Bu yerlerde Rabbinizin emirlerine uyun ki, size vaadettiği rahmet ve mağfiretini hak edesiniz. Çünkü onun vaadi haktır, sözü doğrudur ve azabı şiddetlidir. Ben ve siz, ancak hay ve kayyûm olan Allah sayesinde varız; sırtımızı O'na dayanmış, O'na bağlanmış ve O'na tevekkül etmişiz. Dönüş O'nadır. Allah beni ve Müslümanları mağfiret eylesin."

"Allah'ın gazabı, sizin kendinize olan kötülüğünüzden elbette daha büyüktür."
(Mümin, 40/10)

Bize Muhammed anlattı; dedi ki: Bize el-Vâkıdî anlattı; dedi ki: Bana Muhammed b. Abdullah anlattı. O ez-Zührî'den, o Urve b. ez-Zübeyr ve Muhammed b. Sâlih'ten, onlar Âsım b. Ömer'den, o da Yezîd b. Rûmân'dan şöyle dediğini rivayet etti: Resûlullah (s.a.v.), Kureyş'in vadiden indiğini görünce -İlk görünen müşrik kendisine ait bir atın üzerindeki Zem'a b. el-Esved idi, arkasında da oğlu vardı. Atıyla dolaştı; Kureyş için bir yer arıyordu.- şöyle dedi: "Allah'ım! Sen bana kitabı indirdin, bana savaşmayı emrettin ve iki gruptan birini bana vaat ettin. Sen vaadinden dönmezsin. Allah'ım! İşte bu Kureyş'tir; olanca kibir ve gururlarıyla geliyorlar ve olanca övünmeleriyle sana meydan okuyorlar ve senin Resûlü'nü tekzip ediyorlar. Allah'ım! Bana yapmış olduğun yardım vaadini yerine getir! Allah'ım! Onları sabahleyin helak et." Sonra Utbe b. Rebî'a kırmızı bir devenin üzerinde göründü. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.), "Eğer kavim içinde birisinde hayır olsaydı, bu kırmızı devenin sahibinde olurdu. Eğer ona uysalardı doğru yolu bulurlardı." dedi.

---

[37] Mümin (Gafir), 40/10.

Bize Muhammed anlattı; dedi ki: Bize el-Vâkıdî anlattı; dedi ki: Bana Muhammed b. Abdullah anlattı. O ez-Zührî'den, o da Abdullah b. Mâlik'ten şöyle dediğini rivayet etti: Kureyş Îmâ b. Rahda'nın yanından geçince Îmâ, onlara hediye etmek üzere, bir oğluyla on (kesimlik) devesyi topluluğa göndererek şöyle dedi: "Eğer silah ve adamlarla size yardım etmemizi istiyorsanız yaparız. -Bunun için hazırız ve isteğinizi hemen yerine getireceğiz.-" Kureyş ona şu haberi gönderdi: "Sen, akrabalığın gereğini yaptın ve üzerine düşeni yerine getirdin. Vallahi eğer insanlarla savaşacaksak, hiçbir şekilde onlara karşı bizde zafiyet olmaz. Ama Muhammed'in dediği gibi, eğer Allah ile savaşacaksak, hiç birimizin Allah'a karşı gelecek bir gücü yoktur."

Bize Muhammed anlattı; dedi ki: Bize el-Vâkıdî anlattı; dedi ki: Bana Abdurrahman b. el-Hâris anlattı. O dedesi Ubeyd b. Ebû Ubeyd'den, o da Hufâf b. Îmâ b. Rahda'dan şöyle dediğini rivayet etti: Babam, insanların arasını bulmaktan hoşlandığı kadar hiçbir şeyden hoşlanmıyordu. Adeta bu işle görevli gibiydi. Kureyş yanımızdan geçince babam onlara benimle birlikte on (kesimlik) deveyi hediye olarak gönderdi. Ben develeri yürütüyordum; babam da arkamdan geliyordu. Onları Kureyş'e takdim ettim; onlar da kabul ettiler. Develeri kabilelere taksim ettiler. Babam Utbe b. Rebî'a'ya uğradı. -Utbe o gün insanların efendisiydi.- Babam ona, "Ey Ebü'l-Velîd! Bu gidiş nereye böyle?" dedi. Utbe, "Bilmiyorum vallahi; mağlup oldum ben." dedi. Babam ona şöyle dedi: "Sen aşiretin efendisisin. İnsanları geri çevirip arkadaşının (Amr b. el-Hadramî'yi kastediyor) kanını üstlenmekten, sonra Nahle'deki kervanı tazmin edip kavmine dağıtmaktan seni alıkoyan neydi? Vallahi siz Muhammed'e karşı ancak bunu talep edebilirsiniz.

Vallahi ey Ebü'l-Velîd! Siz Muhammed ve arkadaşlarıyla değil, kendinizle savaşacaksınız."

Bana İbn Ebü'z-Zinâd anlattı. O da babasından şöyle dediğini rivayet etti: Utbe b. Rebî'a dışında malı olmadığı halde lider olabilen kimse duymadık.

Bize Muhammed anlattı; dedi ki: Bize el-Vâkıdî anlattı; dedi ki: Bana Musa b. Ya'kûb anlattı. O Ebü'l-Huveyris'ten, o da Muhammed b. Cübeyr b. Mut'im'den şöyle dediğini rivayet etti: Topluluk Bedir'e inince Resûlullah (s.a.v.) Ömer b. el-Hattâb'ı (r.a.) Kureyş'e gönderdi ve onlara, "Geri dönün; çünkü başkalarıyla savaşmak, bana sizinle çarpışmaktan daha sevimlidir. Başkasının benimle savaşması da, sizin benimle savaşmanızdan daha çok hoşuma gider." mesajını iletti. Bunun üzerine Hakîm b. Hizâm, "İnsaflı davranmıştır; kabul edin. Vallahi bu insafı size arzettikten sonra (savaşırsanız) muzaffer olamazsınız." dedi. Ebû Cehil şöyle dedi: "Vallahi, Allah bize onları yenme fırsatını vermişken dönmeyeceğiz ve gördükten başka iz sürmeyeceğiz. Bundan sonra bir daha kervanımıza saldırı yapılmayacaktır."

Dediler ki: Kureyş'ten bir grup su havuzuna varıncaya kadar geldiler. Onların arasında Hakîm b. Hizâm da vardı. Müslümanlar onları kovmak istediler. Resûlullah (s.a.v.), "Onları çağırın!" dedi. Adamlar suya gelip içtiler. Onlardan, Hakîm b. Hizâm hariç su içip de öldürülmeyen hiç kimse kalmadı.

Bana Ebû İshâk anlattı. O Abdurrahman b. Muhammed b. Abd'dan, o da Sa'îd b. el-Müseyyeb'ten şöyle dediğini rivayet etti: Allah Hakîm b. Hizâm'ın hayrını murad ettiği için iki defa feleğin çemberinden kurtulmuştu. Resûlullah (s.a.v.) (Mekke'de iken) müşriklerden bir grubun yanından geçti. Onlar oturmuş onu bekliyorlardı. Resûlullah (s.a.v.) Yâ-sîn Sûresi'ni okudu ve onların üzerine bir parça toprak attı. Hakîm b. Hizâm dışında o gruptan öldürülmeyen kalmadı. Yine Bedir günü, Hakîm b. Hizâm dışında havuza gelen müşriklerin tümü öldürüldü.

Dediler ki: Topluluk sakinleşince Umeyr b. Vehb el-Cümahî'yi -fal okları vardı- gönderdiler. Ona, "Muhammed ve ashâbı hakkında bize tahminî bilgi getir." dediler. Bunun üzerine Umeyr atıyla ordugâhın etrafında dolaşmaya başladı. Sonra hedefe yönelerek vadinin içinde tırmandı. "Belki de Müslümanların (arkada bekleyen) askerî bir yardımı ya da kurdukları bir pusu olabilir." diye düşünüyorlardı. Sonra dönerek şöyle dedi: "Ne yardım, ne de pusu var. Kavmin tümü 300 kişidir; belki biraz fazla olabilir. Yetmiş develeri ve iki atları var." Sonra şöyle dedi: "Ey Kureyş topluluğu! Develer ölüm taşırlar. Yesrib'in atları öldürücü zehir taşıyorlar. Öyle bir kavim ki, kılıçlarından başka sığınakları ya da güçleri yoktur. Onları görmüyor musunuz ki, konuşmayan dilsizler gibidirler. Yılanlar gibi sürekli dilleriyle dudaklarını yalıyorlar. Vallahi, bizden birini öldürmeden onlardan birisinin öldürüleceğini düşünmüyorum. Eğer sayıları kadar sizden adam öldürürlerse bundan sonra artık hayatın hiçbir anlamı kalmayacaktır. Karar verirken iyi düşünün!"

Bize Muhammed anlattı; dedi ki: Bize el-Vâkıdî anlattı; dedi ki: Bana Yunus b. Muhammed ez-Zaferî anlattı. O da babasından şöyle dediğini rivayet etti: Umeyr b. Vehb onlara bu sözleri söyleyince Ebû Üsâme el-Cüşemî'yi -Süvari idi.- gönderdiler. Resûlullah (s.a.v.) ve ashâbını dolaştı. Sonra onlara döndü. Ona, "Ne gördün?" dediler. Dedi ki: "Vallahi ne bir kuvvet, ne sayıca çokluk, ne bir cephane, ne de atlar gördüm. Fakat ölüme susamış ve ailelerine dönmeyi düşünmeyen bir kavim gördüm. Kılıçlarından başka sığınakları ya da güçleri yoktu. Gözleri mavi; sanki kalkan altındaki kumlara benziyorlardı." Sonra, "Onların pusuları ya da ek kuvvetleri olmasından korkuyorum." dedi. Bu yüzden vadinin içinde hedefe yönelerek tırmandı. Sonra döndü ve "Hayır! Onların ne bir pusuları, ne de ilave güçleri vardı. Artık görüş sizindir." dedi.

Bize Muhammed anlattı; dedi ki: Bize el-Vâkıdî anlattı; dedi ki: Bize Abdullah anlattı. O ez-Zührî'den, o Urve ve Muhammed b. Sâlih'ten, o da Âsım b. Ömer ve İbn Rûmân'dan şöyle dediklerini rivayet ettiler: Hakîm b. Hizâm Umeyr b. Vehb'in dediklerini duyunca insanlar arasında yürüyerek Utbe b. Rebî'a'nın yanına geldi ve ona dedi ki: "Ey Ebü'l-Velîd! Sen Kureyş'in büyüğü ve efendisisin. Sana itaat da ediliyor. Ukâz gününde yaptığın gibi son olarak Kureyş'e bir iyilik yapmak istemez misin?" Utbe o zaman Kureyş'in reisiydi; dedi ki: "Ey Ebû Hâlid! Bu nasıl olur?" Hakîm b. Hizâm, "İnsanları geri döndererirsin ve anlaşmalının (Amr b. el-Hadramî'nin) kanını ve Muhammed'in Batnu Nahle'de kervandan elde ettiği malların bedelini üstlenirsin, (olur biter). Çünkü siz Muhammed'den bu kan ve kervandan başka bir şey talep etmiyorsunuz." dedi. Bunun üzerine Utbe, "Tamam kabul ettim; sen de bu konuda bana yardımcı ol!" dedi. Dedi ki: Sonra Utbe devesine bindi; Kureyş müşriklerinin arasında dolaşarak şöyle diyordu: "Ey kavmim! Beni dinleyin; bu adamla ve arkadaşlarıyla savaşmayın. Bu işin sorumluluğunu bana yükleyin ve beni korkaklıkla itham edin. Zira onların içinde size çok yakın adamlar vardır. Sizden bazıları sürekli babasının ve kardeşinin katiline bakacaktır. Bu durum onların arasında kin ve düşmanlığa yol açacaktır. Üstelik onlar sizden yeterli sayıda adam öldürmeden siz onları öldürmeye muvaffak olamazsınız. Siz bu adamdan sadece (Amr b. el-Hadramî'nin) kanı ve kervandan aldıkları dışında bir şey talep etmediğiniz halde, mağlup olmayacağınızdan emin değilim. Ben o kanı ve kervanın bedelini üstleniyorum; onları ödemeyi yükleniyorum. Ey Kavmim! Eğer Muhammed yalancı biri ise, sizin yerinize Arapların fakirleri ona kâfidir. Eğer kral ise sizler yeğeninizin mülkünde yaşarsınız. Eğer peygamber ise sizler onun sayesinde insanların en mutlusu olursunuz. Lütfen nasihatimi geri çevirmeyin ve görüşümü akılsızca telakkî etmeyin."

Dedi ki: Ebû Cehil onun konuşmasını duyunca hasetlendi ve (kendi kendine) şöyle dedi: "Eğer Utbe'nin konuşması sebebiyle insanlar dönerse Utbe halkın reisi olur." Utbe onlar içinde en güzel konuşan, ikna kabiliyeti en iyi ve en yakışıklı olanıydı. Daha sonra Utbe dedi ki: "Allah aşkına, kandil gibi olan şu yüzleri, yılanların yüzüne benzeyen bu yüzlere düşman yapmayın." Utbe konuşmasını bitirince Ebû Cehil dedi ki: "Utbe bu yolu size gösteriyor; çünkü onun oğlu, Muhammed'le beraberdir. Ayrıca Muhammed onun amcasının oğludur. Kuşkusuz o oğlunun ve amcasının oğlunun öldürülmesini istemiyor. Vallahi ciğerin şişti ey Utbe! Kemerin iki halkası birleşince (kuşanınca) korktun da savaşı bırakmak için aramızda dolaşıyor ve bize geri dönmeyi emrediyorsun. Herkes bilsin ki, Allah bizimle Muhammed arasına hükmetmeden dönmeyeceğiz." Bunun üzerine Utbe kızdı ve "Ey arkasına sarı koku süren adam! Hangimizin daha korkak ve daha kötü olduğunu bileceksin. Kureyş de, kavmini ifsad eden korkağın kim olduğunu bilecektir." dedi ve şu şiiri okudu:

Ben emrimi verdim. Bu korkaklık mıdır?
Amr'ın ölümünü annesine müjdele!

Sonra Ebû Cehil Nahle'de öldürülen Amr'ın kardeşi Âmir el-Hadramî'nin yanına gitti ve "Bu (yani Utbe) senin dostundur. Sen intikamını bizzat alma imkânın doğduğu halde insanları geri döndürmek istiyor ve insanları savaşmaktan vazgeçirmeye çalışıyor. Güya senin kardeşinin kanını üstlenmiş ve diyeti ödeyeceğini söylüyor. Sen kardeşinin katilini öldürebileceğin halde diyet almaya utanmıyor musun? Kalk ve verdiğin sözü insanlara hatırlat." dedi. Bunun üzerine Âmir b. el-Hadramî kalktı; başını açarak başına toprak saçtı ve "Ah Amr! Vah Amr!" diyerek bağırmaya başladı. O bununla Utbe'yi utandırmak istiyordu. Çünkü Utbe Kureyş'ten olan anlaşmalısı idi. Böylece Utbe'nin önerisinin insanları etkilemesini engelledi. Âmir ayrıca Muhammed'in ashâbından bazılarını öldürmeden dönmeyeceğine yemin etti. Sonra Umeyr b. Vehb'e, "İnsanları tahrik et!" dedi. Bunun üzerine Umeyr, Müslümanların safını dağıtmak için bir hamle yaptı; fakat Müslümanlar yerlerinde sabit kaldılar ve ayrılmadılar. Sonra İbnü'l-Hadramî öne çıktı ve saldırmaya başladı; böylece savaş başlamış oldu.

Bize Muhammed anlattı; dedi ki: Bize el-Vâkıdî anlattı; dedi ki: Bana Âiz b. Yahya anlattı. O Ebü'l-Huveyris'ten, o Nâfi b. Cübeyr'den, o da Hakîm b. Hizâm'dan şöyle dediğini rivayet etti: Ebû Cehil insanların fikrini bozunca ve Âmir b. el-Hadramî halkı tahrik edince Âmir atını öne çıkardı. Onun karşısına ilk çıkan Ömer'in mevlası Mihca idi. Âmir onu öldürdü.

Müslümanlardan ilk şehit olan Ensâr'dan Hârise b. Sürâka idi. Onu, Hibbân b. el-Arika öldürdü. İlk şehidin Umeyr b. el-Humâm olduğu da söylenir. Onu, Hâlid b. el-A'lem el-Ukaylî öldürdü. Bize Muhammed anlattı; dedi ki: Bize el-Vâkıdî anlattı; dedi ki: Hiçbir Mekkeliden, (öldürülen ilk Müslüman'ın) Hibbân b. el-Arika'dan başka kimse duymadım.

Dediler ki: Ömer b. el-Hattâb (r.a.) halife olduğunda dedi ki: "Ey Umeyr b. Vehb! Sen Bedir günü bizi müşriklere ayartıyordun; bir dağa tırmanıyor, bir iniyordun. O gün senin altında olan atına bakıyor gibiyim. Müşriklere, 'Bize kurulmuş bir pusu ve ek bir yardım yoktur.' diyordun." Umeyr dedi ki: "Doğru vallahi ey Müminlerin Emiri! Bir şey daha vardı. Vallahi, ben o gün insanlar arasında dolaşarak onları savaşa teşvik ediyordum. Fakat Allah İslâm'ı getirdi ve bizi onunla hidayete erdirdi. Doğrusu, şirkin bizdeki izleri bundan çok daha büyüktü." Ömer, "Doğru söyledin." dedi.

Dediler ki: Utbe, Hakîm b. Hizâm'la konuştu ve şöyle dedi: "İbnü'l-Hanzaliyye dışında (geri dönmek hususunda) hiç kimsede bir tereddüt yoktur. Ona git ve 'Utbe, anlaşmalısının (Amr b. el-Hadramî'nin) kanını üstlenecek ve kervanın zararını da karşılayacaktır.' şeklinde söyle." Hakîm dedi ki: Ebû Cehil'in yanına gittim. Halûk[38] sürünüyordu. Zırhı da önündeydi. Ona, "Utbe beni senin yanına gönderdi." dedim. Ebû Cehil öfkeyle bana yöneldi ve "Utbe bana, senden başka gönderecek adam bulamadı mı?" dedi. Bunun üzerine, "Vallahi eğer başkası beni gönderseydi bu konuda bir adım atmazdım. Fakat ben insanların arasını bulmak için yürüdüm; Ebü'l-Velîd aşiretin başıdır." dedim. O gün Ebü'l-Velîd Kureyş'in başındaydı. Ebû Cehil bir daha öfkelendi ve "Bir de 'Aşiretin başıdır.' diyorsun, öyle mi?" dedi. Ben de "Ben de söylüyorum, bütün Kureyş de söylüyor." dedim. Bunun üzerine Ebû Cehil Âmir b. el-Hadramî'ye, insanlara verdiği eski sözünü bağırarak hatırlatmasını emretti. Sonra üstünü başını açarak, "Dostlar! Utbe açtır; ona biraz kavrulmuş un (çorbasını) içirin!" dedi. Müşrikler de "Utbe açtır; ona biraz kavrulmuş un (çorbasını) içirin" diyorlardı. Ebû Cehil, müşriklerin Utbe'ye yaptıklarına çok seviniyordu. Hakîm dedi ki: "Münebbih b. el-Haccâc'a gittim ve Ebû Cehil'e söylediklerimi ona söyledim. Münebbih, 'Utbe'nin davet (arzu) ettiği ve onun için yürüdüğün şey, ne kadar güzel!' dedi. Bunun üzerine Utbe'nin yanına geri döndüm; onu, Kureyş'in sözlerinden dolayı öfkelenmiş buldum." Utbe devesinden indi. Kendisi Kureyş'in arasında dolaşarak onları savaştan menetmeye çalışmıştı; ama onlar (bu teklifi) reddettiler.

Bunun üzerine Utbe kızarak zırhını giydi. Onun için uygun bir miğfer aradılar; ancak kafasının büyüklüğü sebebiyle ordu içinde ona uygun bir miğfer bulamadılar. Utbe bunu görünce

---

[38] Muhteviyatının çoğu safran olan bir çeşit koku (E).

sadece sarığını sardı, sonra kardeşi Şeybe ve oğlu el-Velîd'ın yanına gitti. Bir de baktık ki, Ebû Cehil dişi bir atın üzerinde (geliyor). Utbe hemen onun hizasında durdu; kılıcını kınından çıkardı. "Vallahi Utbe, Ebû Cehil'i öldürecek!" denildi. Utbe kılıçla atın arka ayaklarındaki damarlara vurdu. At aniden kuyruğunu arka bacakları arasına kıstı. Ben, "Bugün gibisini görmedim." dedim. Dediler ki: Utbe, Ebû Cehil'e, "İn atından; bugün ata binme günü değildir. Senin bütün kavmin ata binmiyor." dedi. Ebû Cehil atından indi; Utbe, "Yarın hangimizin aşireti için daha uğursuz olduğunu öğreneceksin!" diyordu. Sonra Utbe (Müslümanları) çarpışmaya davet etti. Resûlullah (s.a.v.) çardaktaydı. Onun Ashâbı da saflarında bekliyorlardı. Resûlullah (s.a.v.) uzandı ve uyukladı; ashâbına, "Ben size izin vermeden savaşmayın. Eğer üzerinize üşüşürlerse onlara ok atın. Onlar size saldırmadan siz kılıçlarınızı kınlarından çıkarmayın. Ebû Bekr (r.a.), "Ey Allahın elçisi! Topluluk yaklaştı; bize yetiştiler" dedi. Resûlullah (s.a.v.) uyandı. Allah rüyasında, onları ona az göstermişti. Onların bir kısmı (Müşrikler) bir kısmının (Müslümanların) gözünde azalmaya başladı. Resûlullah (s.a.v.) elini kaldırarak yalvardı; Allah'tan söz verdiği yardımı istiyor ve şöyle diyordu: "Allah'ım! Eğer bu (müşrik) grubu bize galip yaparsan şirk galip olacak ve senin için bir din kalmayacaktır." Ebû Bekr, "Ey Allah'ın Resûlü! Vallahi Allah sana yardım edecek ve senin yüzünü ak çıkaracaktır." diyordu. İbn Revâha da "Ey Allah'ın Resûlü! Sana söylüyorum -Oysa Allah Resûlü, kendisine bir şey söylenmekten daha yücedir- Hiç şüphesiz Allah, vaadini yerine getirmesini istemenden daha yücedir." dedi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.), "Ey İbn Revâha! Ben Allah'tan vaadini yerine getirmesini istemeyeyim mi? Allah vaadinden dönmez." dedi.

Utbe savaşmak için yöneldi. Hakîm b. Hizâm ona, "Ey Ebü'l-Velîd! Yavaş... Yavaş... Sen bir şeyden men ediyorsun, sonra da onu ilk başlatan oluyorsun." dedi. Hufâf b. Îmâ dedi ki: Bedir günü Resûlullah'ın (s.a.v.) ashâbını gördüm; insanlar sıra olmuş ve birbirine yaklaşmışlardı. Resûlullah'ın (s.a.v.) ashâbını gördüm; oklar onlara doğru hareket etmek üzere oldukları halde henüz kılıçlarını kınlarından çıkarmamışlardı. Birbirlerine yakın ve aralarında açıklık bulunmayan saflarla birbirlerine kalkan oluyorlardı. Diğerleri ise göründükleri gibi kılıçlarını çıkardılar. Ben buna hayret etmiştim. Sonra bu durumu Ensâr'dan bir adama sordum; şöyle dedi: "Resûlullah (s.a.v.), bize saldırmadıkları sürece kılıçlarımızı çıkarmamamızı emretti."

Dediler ki: İnsanlar birbirlerine yaklaştıklarında el-Esved b. Abdülesed el-Mahzûmî (Müslümanların) su havuzuna yaklaştığında, "Allah'a söz veriyorum; ya onların havuzlarından içeceğim, ya o havuzu yıkacağım, ya da orada öleceğim." dedi. el-Esved hızla yürüdü; havuza yaklaşınca Hamza b. Abdülmuttalib onu karşıladı; ona vurdu ve bir ayağını uçurdu. el-Esved havuzun içine girinceye kadar yürüdü. Havuzu sağlam ayağıyla yıktı ve havuzdan su içti. Hamza de onun peşindeydi; onu havuzun içinde vurdu ve öldürdü. O sırada müşrikler kendi saflarına bakıyorlar ve galip geleceklerini düşünüyorlardı. İnsanlar daha da birbirlerine yaklaştı. Utbe, Şeybe ve el-Velîd saftan ayrılıp dışarı çıktılar ve çarpışmaya davet ettiler. Onların karşısına üç Ensârlı genç çıktı. Onlar da Afrâ boyundan el-Hâris'in çocukları Mı'âz, Mu'avviz ve Avf idiler. Deniliyor ki: Üçüncüleri Abdullah b. Revâha idi. Bizce doğru olan onların Benî Afrâ boyundan olmalarıdır. Resûlullah (s.a.v.) bu durumdan hayâ etti ve Müslümanların müşriklerle karşılaştıkları ilk savaşta, ilk çıkanların Ensâr'dan olmasından hoşlanmadı. İstedi ki, sıkıntının büyüğü kavminde ve amca çocuklarında olsun. Bu yüzden onlara emretti; onlar saflarına geri döndüler ve onlara teşekkür etti.

Sonra Müşriklerin çağırıcısı şöyle bağırdı: "Ey Muhammed! Kavmimizden, bize denk olanları karşımıza çıkar." Resûlullah (s.a.v.), "Ey Benî Hâşim! Kalkın ve Allah'ın peygamberini

gönderdiği hak aşkına savaşın. Çünkü onlar Allah'ın nurunu söndürmek için yiğitleriyle gelmişler." dedi. Bunun üzerine Hamza b. Abdülmuttalib, Ali b. Ebû Tâlib (r.a.) ve Ubeyde b. el-Hâris b. el-Muttalib b. Abdümenâf kalktılar ve müşriklere doğru yürüdüler. Utbe, "Konuşunuz; sizi tanıyalım. -Başlarında tolga olduğu için onları tanımadılar.- Eğer bize denk iseniz sizinle savaşırız." dedi. Bunun üzerine Hamza, "Ben Abdülmuttalib'in oğlu, Allah ve Resûlü'nün arslanı Hamza'yım." dedi. Utbe, "Güzel bir denk!" dedi. Sonra Utbe, "Ben de çöl arslanıyım.[39]

---

[39] İbn Ebi'l-Hadîd şöyle dedi: Bu kelime (el-Ahlâf) başka bir siğa ile "انا اسد الاحلاف" şeklinde de rivayet edildiği gibi "انا اسد الاحلاف" şeklinde de rivayet edilmiştir. Bu iki kelimenin açıklaması için şöyle dediler: Utbe burada "انا سيد اهل الحف المطيبين" (Ben Mutayyibîn olan anlaşmalıların efendisiyim) demek istemiştir. Bu anlaşmaya katılanlar da Abdi Menaf oğuları, Benû Esed b. Abduluzzâ oğulları, Benû Temîm, Benû Zühre ve Benu'l-Hâris b. Fihr oğulları olmak üzere beş kabileydi. Ancak bazıları bu tevili reddederek, "Mutayyibînlere الحلفاء veya الاحلاف denilmiyordu. Bu lakaplar, kendileri sebebiyle aralarında anlaşma yaptıkları hasımlarının ve düşmanlarının lakaplarıydı. Onlar da Benû Abduddâr, Benû Mahzûm, Benû Sehm, Benû Cumah ve Benû Adî b. Ka'b olmak üzere beş kabileydi. Bazıları الاحلاف kelimesinin açıklaması için şöyle dediler: "Utbe bununla حلف الفضول'u kastetmiştir. Çünkü bu, el-Mutayyibînlerin anlaşmasından bir hayli zaman sonra olmuştur. Resûlullah (s.a.v.), küçük yaşlarda iken İbn Cud'an'ın evinde حلف الفضول'da hazır bulunmuştur. Sebebi şuydu: Yemenli bir adam bazı eşyalarla Mekke'ye gelmişti. El-As b. Vâil es-Sehmî o eşyayı satın aldı. Ancak parasını vermeyi, onu yoracak kadar geciktirdi. Bunun üzerine Yemenli adam Haceru'l-Esved'in yanında durdu ve başına getirilen zulmü haykırdı. Bunun üzerine Benû Hâşim, Benû Esed b. Abduluzzâ, Benû Zühre ve Benû Temîm İbn Cud'an'ın evinde toplandılar. Ka'be'nin rükûnlerini Zemzem suyu ile yıkadıktan sonra ellerini Zemzem suyuna batırarak, deniz bir tutam yünü ıslattığı sürece Mekke'de zulme uğrayan herkese yardım edip tazminatını ödeyeceklerine, zalimin zulmüne engel olacaklarına ve çirkin olan her fili engelleyecklerine yaminleştiler. Bu anlaşma faziletli olduğu için ona "حلف الفضول" denildi." Aslında bu açıklama da doğru değildir. Çünkü Benû Abdişems Hilfu'l-Fudûl'da yoktu. Dolayısıyla el-Vâkıdî'nin zikrettiği mana daha sağlam ve daha sahihtir." (*Nehcu'l-Belağa*, III, 334)

Ya bu yanındaki iki kişi kim?" dedi. Hamza, "Bunlar Ali b. Ebû Tâlib (r.a.) ve Ubeyde b. el-Hâris'tirler." dedi. Utbe, "İkisi de güzel denktirler." dedi.

İbn Ebü'z- Zinâd babasından rivayetle dedi ki: Ben hiçbir zaman Utbe'den " انا اسد الحلفاء " - الحلفاء 'dan çölü kastediyor- sözünden daha anlamsız bir söz duymadım. Sonra Utbe oğluna, "Kalk ey el-Velîd" dedi. el-Velîd kalktı; Ali de ona karşılık kalktı. Ali en küçük askerdi. Ali onu öldürdü. Sonra Utbe kalktı; ona karşı da Hamza ayağa kalktı. Birbirlerine birer darbe attılar; Hamza onu öldürdü. Sonra Şeybe kalktı; ona karşı da Ubeyde b. el-Hâris kalktı. -Ubeyde o gün Resûlullah'ın ashâbının en yaşlısıydı.- Şeybe, kılıcın ucuyla Ubeyde'nin ayağına bir darbe vurdu. Darbe, bacağının adalesine isabet etti ve kopardı. Bunun üzerine Hamza ve Ali Şeybe'nin üzerine hamle yaparak onu öldürdüler. Sonra Ubeyde'yi sırtlarına alarak onu safa götürdüler. Uyluğunun içindeki ilik de akıyordu. Ubeyde, "Ey Allah'ın Resûlü! Ben şehit değil miyim?" dedi. Resûlullah (s.a.v.), "Evet şehitsin." dedi. Ubeyde dedi ki: Vallahi, eğer Ebû Tâlib sağ olsaydı, o zaman söylediği şiire daha çok layık olduğumu anlardı:

Muhammed'i yalnız bırakıp,
Size teslim edeceğimizi mi sandınız?
Allah'ın evine yemin olsun ki, yalan söylediniz.
Onun uğrunda kılıçlarla çarpışır ve ok atarız.
Onun etrafında ölünceye kadar ona yardım ederiz.
Bu uğurda çocuklarımızdan ve eşlerimizden de vazgeçeriz.

O sırada, *"Şu iki grup, Rableri hakkında çekişen iki hasımdır"*[40] ayeti nazil oldu.

Hamza, Resûlullah'tan (s.a.v.) dört yaş büyüktü. Abbâs ise Resûlullah'tan (s.a.v.) üç yaş büyüktü.

---

[40] Hac, 22/19.

Dediler ki: Utbe b. Rebî'a çarpışmaya davet edince oğlu Ebû Huzeyfe onunla karşılaşmak üzere ayağa kalktı. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.), "Otur!" dedi. Askerler Utbe'ye karşı çıkınca oğlu Huzeyfe de bir darbe ile onlara yardım etti.

Bize Muhammed anlattı; dedi ki: Bize el-Vâkıdî anlattı; dedi ki: Bize İbn Ebü'z-Zinâd anlattı. O da babasından şöyle dediğini rivayet etti: Şeybe, Utbe'den üç yaş büyüktü.

Bize Muhammed anlattı; dedi ki: Bize el-Vâkıdî anlattı; dedi ki: Bana Ma'mer b. Râşid anlattı. O ez-Zührî'den, o da Abdullah b. Sa'lebe b. Su'ayr'dan şöyle dediğini rivayet etti: Ebû Cehil Bedir günü yardım istedi ve şöyle dedi: "Allah'ım! (Resûlullah'ı kastederek) Akrabalık bağlarını kesti ve bize bilinmeyen bir din getirdi. Onu bugün helak et ya Rabbi!" Allah (c.) şu ayeti indirdi: *"(Ey kâfirler!) Eğer siz fetih (yardım) istiyorsanız, işte size fetih geldi! (Yenelim derken yenildiniz.) Eğer (inkârdan) vazgeçerseniz bu sizin için daha iyidir..."*[41]

"(Ey kâfirler!) Eğer siz fetih (yardım) istiyorsanız, işte size fetih geldi! (Yenelim derken yenildiniz.) Eğer (inkârdan) vazgeçerseniz bu sizin için daha iyidir."
(Enfâl, 8/19)

Bana Ömer b. Ukbe anlattı. O da İbn Abbâs'ın mevlası Şu'be'den şöyle dediğini rivayet etti: İbn Abbâs'tan işittim; şöyle diyordu: İnsanlar (savaşa) ara verince Resûlullah'a (s.a.v.) uyku galip geldi ve bir saat uyudu. Sonra üstündeki örtü kaldırıldı; Resûlullah (s.a.v.) Cibrîl'in, bir melek ordusuyla insanların sağında olduğunu müminlere müjdeledi. Mîkâîl'in de ayrı bir ordu ile Resûlullah'ın solunda olduğunu ve İsrâfîl'in 1.000 kişilik başka bir orduyla (yardıma) geldiklerini müjdeledi. İblis de Sürâka b. Cu'şüm'ün suretinde müşrikleri savaşa teşvik ediyor ve hiç kimsenin onlara galip gelemeyeceğini haber veriyordu. Allah'ın düşmanı (Şeytan) melekleri görünce, "Ben sizden uzağım; sizin görmediklerinizi görüyorum." dedi ve gerisin geriye döndü. el-Hâris b. Hişâm onu öldürmeye teşebbüs etti; çünkü onun Sürâka olduğunu görüyordu ve sesini işitiyordu. İblis, el-Hâris'in göğsüne bir darbe vurdu; el-

---

[41] Enfâl, 8/19.

Hâris yere düştü. Sonra İblis kaçtı; denize düşünceye kadar (bir daha) görülmedi. İblis ellerini kaldırdı ve "Allah'ım! Bana verdiğin vaadin (verdiğin fırsat bu kadardı)!" dedi.

Ebû Cehil arkadaşlarına yöneldi ve onları savaşa teşvik ederek şöyle dedi: "Sürâka b. Cu'şüm'ün yenilgisi sizi aldatmasın. Bu, ancak Muhammed ve ashâbına verdiği bir söz idi. Kudeyd'e[42] döndüğümüzde kimin kavmine ne yaptığını orada görecektir. Utbe, Şeybe ve el-Velîd'in öldürülmesi sizi korkutmasın. Onlar savaşırken acele edip azdılar. Allah'a yemin ederim ki, Muhammed ve ashâbını iplerle bağlamadan dönmeyeceğiz. Sizden birisinin onlardan birisini öldürdüğünü görmeyeyim. Ancak onları yakalayın. Biz onlara, dininizden ayrılıp babalarının taptıklarından yüz çevirmekle yaptıklarının ne anlama geldiğini göstereceğiz."

Bize Muhammed anlattı; dedi ki: Bize el-Vâkıdî anlattı; dedi ki: Bana İbn Ebû Habîbe anlattı. O Dâvud b. el-Husayn'dan, o Urve'den, o da Âişe'den şöyle dediğini rivayet etti: "Resûlullah (s.a.v.) Bedir günü Muhacirlerin parolasını "*Ya Benî Abdurrahman*" şeklinde; Hazrec'in parolasını, "*Ya Benî Abdullah*" şeklinde; Evs'in parolasını da "*Ya Benî Ubeydullah*" şeklinde belirledi.

Bize Muhammed anlattı; dedi ki: Bize el-Vâkıdî anlattı; dedi ki: Bana Abdullah b. Muhammed b. Ömer b. Ali anlattı. O İshâk b. Sâlim'den, o da Zeyd b. Ali'den şöyle dediğini rivayet etti: Bedir günü Resûlullah'ın parolası, "يا منصور امت" (Ey Muzaffer, öldür) şeklindeydi.

Dediler ki: Kureyş'ten yedi genç Müslüman olmuşlar ve babaları onları hapse atmışlardı. Onlar da Kureyşle birlikte Bedir'e geldiler. Fakat tereddüt içindeydiler. Onlar Kays b.

---

[42] Kudeyd, Mekke ile Medine arasında bir yer olup bol suyu bulunmaktadır (*Vefâü'l-Vefâ*, II, 360).

el-Velîd b. el-Muğîre, Ebû Kays b. el-Fâkih b. el-Muğîre, el-Hâris b. Zem'a, Ali b. Ümeyye b. Halef ve el-Âs b. Münebbih b. el-Haccâc idiler. Onlar Bedir'e gelip Resûlullah'ın (s.a.v.) ashâbının azlığını gördüklerinde, "Dinleri, bu adamları aldatmış." dediler. Allah (c.) şöyle buyuruyor: "*Hâlbuki kim Allah'a dayanırsa, bilsin ki Allah mutlak galiptir, hikmet sahibidir.*" Onlar şimdi öldürülmüşlerdir. Allah şöyle buyuruyor: "*O zaman münafıklarla kalplerinde hastalık bulunanlar, (sizin için), 'Bunları, dinleri aldatmış' diyorlardı.*"[43] "*Allah katında, yürüyen canlıların en kötüsü kâfir olanlardır. Çünkü onlar iman etmezler.*"[44] "*Eğer savaşta onları yakalarsan, ibret almaları için onlar ile (onlara vereceğin ceza ile) arkalarında bulunan kimseleri de dağıt.*"[45] Allah şunu demek istiyor: "Onlar geliyorlar. Onlara ve onların arkasındaki tüm Araplara ibret olsun diye onları dağıt." Allah şöyle buyuruyor: "*Eğer onlar barışa yanaşırlarsa sen de ona yanaş ve Allah'a tevekkül et, çünkü O işitendir, bilendir.*"[46] Demek istiyor ki, eğer onlar açıkça "Müslüman olduk." derlerse bunu onlardan kabul et. "*Eğer sana hile yapmak isterlerse, şunu bil ki, Allah sana kâfidir. O, seni yardımıyla ve müminlerle destekleyendir. (Allah), onların kalplerini birleştirmiştir.*" Demek istiyor ki, Allah onların kalplerini İslâm üzerine birleştirmiştir. "*Sen yeryüzünde bulunan her şeyi verseydin, yine onların gönüllerini birleştiremezdin, fakat Allah onların aralarını bulup kaynaştırdı. Çünkü O, mutlak galiptir, hikmet sahibidir.*"[47]

Bize Muhammed anlattı; dedi ki: Bize el-Vâkıdî anlattı; dedi ki: Bana Abdurrahman b. Muhammed b. Ebü'r-Reccâl anlattı. O Amr b. Abdullah'tan, o da Muhammed b. Ka'b el-

---

[43] Enfâl, 8/49.
[44] Enfâl, 8/55.
[45] Enfâl, 8/57.
[46] Enfâl, 8/61.
[47] Enfâl, 8/62-63.

Kurazî'den şöyle dediğini rivayet etti: Allah, Bedir gününde, sabrettikleri takdirde 20 kişinin 200 kişiyi mağlup edecek kadar onlara güç vermişti. Allah, müminlerde bir zafiyet olduğunu görünce, (çok sayıdaki düşmana karşı savaşma sorumluluğunu) onlar için hafifletmiş ve Bedir günü 2.000 meleği de onlara yardımcı olarak göndermişti. Resûlullah'ın (s.a.v.) Bedir'den dönüşü esnasında Allah, İslâm'a karşı kalplerinde kuşku olup da Bedir'de müşriklerle birlikte öldürülenler ve Mekke'de kalıp çıkmaya gücü yetmeyenler hakkında üç ayet indirdi: *"Kendilerine haksızlık ederlerken meleklerin canlarını aldıkları kimseler: 'Biz hiçbir kötülük yapmıyorduk.' diyerek teslim olurlar. (Melekler onlara şöyle der:) 'Hayır, Allah, sizin yaptıklarınızı elbette çok iyi bilendir.'"*[48] -Kalbinde şüphe olanlar yedi kişiydiler. Babaları onları hapsetmişti. İbn Ebû Habîbe'nin durumu gibi... el-Velîd b. Utbe b. Rebî'a da onlardandı-

Dedi ki: Muhacirler, Mekke'de kalıp da Müslüman olanlara bu ayeti yazıp gönderdiler. Bunun üzerine Cündüb b. Damre el-Cündu'î, "Artık benim için Mekke'de kalmanın bir gerekçesi de bir mazereti de kalmadı." dedi. Kendisi hastaydı. Ailesine, "Beni dışarı çıkarın da biraz hava alayım." dedi. Onlar, "Ne tarafa gitmeyi istersin?" dediler. Cündüb, "Ten'îm tarafına." dedi. Dedi ki: Onu Ten'îm tarafına götürdüler. Medine yolunda, Mekke ile Ten'îm arasında dört mil vardı. Cündüb, "Allah'ım! Ben sana doğru hicret edip geliyorum." dedi. Bunun üzerine Allah şu ayeti indirdi: *"Allah yolunda hicret eden kimse yeryüzünde gidecek birçok güzel yer ve bolluk (imkân) bulur. Kim Allah ve Resûlü uğrunda hicret ederek evinden çıkar da sonra kendisine ölüm yetişirse artık onun mükâfatı Allah'a düşer. Allah da çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir."*[49] Mekke'deki Müslümanlar duruma bakınca, gücü yetenler Mekke'den çıkmaya başladılar. Ebû Süfyân müşriklerden birkaç adam gönderip onları geri çevirerek hapsetti. Bunun üzerine bazı kimseler sıkıntıya düştüler. Sıkıntıya düşenler de başlarına bela gelenlerdi. Allah şu ayeti indirdi: *"İnsanlardan kimi vardır ki, 'Allah'a inandık' der; fakat Allah uğrunda eziyete uğratıldığı zaman, insanların işkencesini Allah'ın azabı gibi tutar. Hâlbuki Rabbinden bir nusret gelecek olsa, mutlaka, 'Doğrusu biz de sizinle beraberdik.' derler. İyi de, Allah, herkesin kalbindekileri en iyi bilen değil midir?"*[50] Muhacirler, Mekke'de kalıp da Müslüman olanlara bu ayetleri yazıp gönderdiler. Mektup gelince şöyle dua ettiler: "Allah'ım! Sana söz veriyoruz; eğer buradan kurtulursak artık yoldan çıkmayacağız." İkinci kez hicret için yola çıktılar. Ebû Süfyân yine onları dağlarda kovaladı. Nihayet Medine'ye ulaştılar.

Medine yolundan dönenler büyük sıkıntılarla karşılaştılar. Müşrikler onları dövüp eziyet ettiler ve dinden dönmeye zorladılar. İbn Ebû Serh dinden döndü ve müşriklere, "Muhammed'e bu bilgileri veren, Hıristiyan bir köle olan İbn Kammata'dan başkası değildir. Ben Muhammed'e kâtiplik yapıyordum; istediğimi çeviriyordum." dedi. Bunun üzerine Allah, *"Şüphesiz biz onların, 'Kur'ân'ı ona ancak bir insan öğretiyor.' dediklerini biliyoruz. Kendisine nisbet ettikleri şahsın dili yabancıdır. Hâlbuki bu (Kur'ân) apaçık bir Arapçadır"*[51] ayetini ve ondan sonraki ayeti indirdi. Ebû Süfyân ve arkadaşlarının geri döndürüp eziyet ettikleri Müslümanlar hakkında da Allah, *"Kalbi imanla dolu olduğu halde zorlanan kimse hariç, inandıktan sonra Allah'ı inkâr eden ve böylece göğsünü küfre açanlara Allah'tan gazap iner ve onlar için büyük bir azap vardır."*[52] ayetini ve ondan sonraki üç ayeti indirdi. Kalbini kâfirliğe açanlardan birisi de İbn Ebû Serh idi. Daha sonra Allah, işkenceye sabrettikten sonra Ebû Süfyân'dan kurtulup Resûlullah'ın

"Kalbi imanla dolu olduğu halde zorlanan kimse hariç, inandıktan sonra Allah'ı inkâr eden ve böylece göğsünü küfre açanlara Allah'tan gazap iner ve onlar için büyük bir azap vardır."
(Nahl, 16/106)

---

[48] Nahl, 16/28, 29, 30.

[49] Nisâ, 4/100.

[50] Ankebût, 29/10.

[51] Nahl, 16/103.

[52] Nahl, 16/106.

(s.a.v.) yanına gidenler hakkında, *"Sonra şüphesiz Rabbin, eziyet edildikten sonra hicret edip, ardından da sabrederek cihad edenlerin yardımcısıdır. Bütün bunlardan sonra Rabbin elbette çok bağışlayan, pek esirgeyendir."*[53] ayetini indirdi.

Bize Ebü'l-Kâsım Abdülvehhâb b. Ebû Hayye haber verdi; dedi ki: Bize Muhammed b. Şücâ es-Selcî anlattı; dedi ki: Bize Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî anlattı; dedi ki: Bana Ebû İshâk b. Muhammed anlattı. O İshâk b. Abdullah'tan, o da Ömer b. el-Hakem'den şöyle dediğini rivayet etti: O gün Nevfel b. Huveylid b. el-Adeviyye şöyle bağırdı: "Ey Kureyş topluluğu! Kuşkusuz siz Sürâka'nın kavmini ve her yerde size karşı gösterdikleri hainliği biliyorsunuz. Savaşta mahir olan kişileri arayıp bulun. Ben biliyorum ki, Rebî'a'nın iki oğlu, karşılaştıkları kişilerle dövüşürken acele etmişlerdir."

Bize el-Vâkıdî haber verdi; dedi ki: Bana Ubeyd b. Yahya anlattı. O Mu'âz b. Rifâ'a b. Râfi'den, o da babasından şöyle dediğini rivayet etti: Biz o gün İblis'in böğürtüsünü işitiyorduk. İblis o gün belayı ve yok olmayı haykırıyordu. Kendisi Sürâka b. Cu'şüm'ün suretine girmişti. Nihayet kaçtı ve denizde kayboldu. Ellerini kaldırıp, "Ya Rabbi! Bana vaat ettiğini yapıyorum!" diyordu. Kureyş o günden sonra Sürâka'nın yaptığını hep ayıplamışlardı. Kendisi de, "Vallahi bu dediklerinizden hiç birini yapmadım." diyordu.

Bize Muhammed anlattı; dedi ki: Bize el-Vâkıdî anlattı; dedi ki: Bana Ebû İshâk el-Eslemî anlattı. O Benî el-Abbâs'ın mevlası el-Hasan b. Ubeydullah b. Huneyn'den, o da Umâre b. Ükeyme el-Leysî'den şöyle dediğini rivayet etti: Bana avcılık yapan bir yaşlı adam anlattı. Kendisi o gün deniz kenarında, yüksek bir yerden denize bakıyormuş. Dedi ki: "Eyvah... Mahvolduk!" şeklinde vadiyi dolduran bir ses işittim. Baktım; bir de ne göreyim! Sürâka b. Cu'şüm... Ona yaklaştım ve "Anam babam sana feda olsun, sana ne oldu?" dedim. Bana hiçbir şey söylemedi. Sonra baktım denizde kaybolmaya başladı ve ellerini yukarıya uzatıp, "Ya Rabbi, bana vaat ettiğini yaptım!" diyordu. Bu, tam güneşin meylettiği (öğle) zamandı. Yani Bedir'de müşriklerin mağlup oldukları gündü.

---

[53] Nahl, 16/110.

Dediler ki: Meleklerin alameti, omuzları arasında sarkıttıkları sarıklarıydı. Yeşil, sarı ve kırmızı nurdandılar. Atlarının alınlarında da yün vardı.

Bize Muhammed anlattı; dedi ki: Bize el-Vâkıdî anlattı; dedi ki: Bana Muhammed b. Sâlih anlattı. O Âsım b. Ömer'den, o da Mahmûd b. Lebîd'den şöyle dediğini rivayet etti: Resûlullah (s.a.v.), "Melekler atlarını salmışlar, siz de salınız. Melekleri, atların alnındaki yün ve arkalarına saldıkları sarıklarıyla tanıyın." dedi.

Bize el-Vâkıdî haber verdi; dedi ki: Bana Musa b. Muhammed anlattı. O da babasından şöyle dediğini rivayet etti: Karşılaşmalarda Resûlullah'ın ashâbından dört kişi kendilerine nişan takmışlardı. Onlardan birisi Hamza b. Abdülmuttalib idi. Bedir'de kendisine bir deve kuşu tüyünü nişan yapmıştı. Ali, beyaz bir yünü nişan yapmıştı. ez-Zübeyr ise, sarı bir sarığı nişan yapmıştı. ez-Zübeyr anlatıyor: "Melekler Bedir günü alacalı atlar üzerinde indiler. Başlarında sarı renkte sarıklar vardı." O gün ez-Zübeyr'in üzerinde de sarı renkte bir sarık vardı. Ebû Dücâne, kırmızı bir sarıkla biliniyordu.

Bize el-Vâkıdî anlattı; dedi ki: Bana Abdullah b. Musa b. Ümeyye b. Abdullah b. İbn Ebû Ümeyye anlattı. O Mus'ab b. Abdullah'tan, o da Süheyl'in bir mevlasından şöyle dediğini rivayet etti: Süheyl b. Amr'dan işittim; şöyle diyordu: "Ben Bedir günü alacalı atlar üzerinde beyaz adamlar gördüm; nişanları vardı. Hem öldürüyor, hem esir alıyorlardı." Ebû Üseyd es-Sâ'idî, âmâ olduktan sonra, "Bunda şek ve şüphe etmiyorum; eğer o zaman yanınızda bulunsaydım ve görme yeteneğimi

"Sonra şüphesiz Rabbin, eziyet edildikten sonra hicret edip, ardından da sabrederek cihad edenlerin yardımcısıdır. Bütün bunlardan sonra Rabbin elbette çok bağışlayan, pek esirgeyendir."
(Nahl, 16/110)

kaybetmemiş olsaydım, meleklerin çıktıkları deliği size gösterecektim." diyordu. Kendisi, Benî Gıfâr kabilesinden bir adamdan söz ediyordu. Ona şöyle anlatmış: "Bedir günü ben ve amcam oğlu dağın tepesine çıktık. Biz müşrik idik ve Bedir'in iki tepecikten birinin -kumdan oluşmuş Şam tarafındaki tepeciğin- üzerindeydik. Yağmalayanlarla birlikte yağmalayalım diye kimin mağlup olacağını bekliyorduk. Birden, bize yaklaşmakta olan bir bulut gördüm. O bulutun içinde at kişnemelerini, üzengi ve demir şıkırtılarını işittim. Birisi de 'İlerle ya Hayzûm!' diyordu. Benim amcam oğlunun ödü koptu ve öldü; ben de az daha ölüyordum. Tutunmaya çalıştım ve bulutun gittiği tarafa baktım. Baktım ki, bulut Resûlullah ve arkadaşlarının yanına gidiyor. Sonra döndüm; işittiklerimden hiçbir şey yoktu."

Bize Muhammed anlattı; dedi ki: Bize el-Vâkıdî anlattı; dedi ki: Bana Hârice b. İbrahim b. Muhammed b. Sâbit b. Kays b. Şemmâs anlattı. O da babasından şöyle dediğini rivayet etti: Resûlullah (s.a.v.) Cibrîl'e, "Bedir günü 'İlerle ya Hayzûm' diyen melek kimdi?" diye sordu. Cibrîl, "Ya Muhammed! Ben bütün gök ehlini tanımıyorum ki!" dedi.

Dedi ki: Ayrıca bana Abdurrahman b. el-Hâris anlattı. O babasından, o dedesi Ubeyd b. Ebû Ubeyd'den, o Ebû Rühm el-Gıfârî'den, o da bir amca çocuğundan şöyle dediğini rivayet etti: "Ben ve bir amcam oğlu Bedir suyunun üzerindeyken, Muhammed'in yanındakilerin ne kadar az ve Kureyş'in ne kadar çok olduklarını görünce, kendi kendimize, 'İki grup karşılaşınca biz Muhammed ve arkadaşlarının tarafına geçeriz.' dedik. Bu amaçla Muhammed'in ashâbının sol tarafına yanaşmaya başladık. Biz 'Bunlar Kureyş'in dörtte biri kadardırlar.' diyorduk. Biz sol tarafta yürürken, baktık; bir bulut geldi ve üstümüzü örttü. Gözümnüzü ona doğru diktik; adamların ve silahların seslerini işittik. Bir adamın sesini duyduk; atına 'İlerle ya Hayzûm' diyordu. Ayrıca onların 'Yavaş olun! Geriden gelenlere önderlik yapın!' dediklerini de duyduk. Onlar Resûlullah'ın (s.a.v.) sağ tarafına indiler. Sonra onlar gibi başka bir grup geldi. Bunlar Resûlullah (s.a.v.) ile beraberlerdi. Resûlullah (s.a.v.) ve ashâbına baktık; Kureyş'ten kat kat fazlaydılar. Benim amcamın oğlu (korkudan) öldü. Ben tutunmaya çalıştım ve Hz. Peygamber'e durumu bildirdim." Müslüman oldu ve Müslümanlığı da güzel oldu.

Dediler ki: Resûlullah (s.a.v.) şöyle dedi: *"Şeytan, Arefe gününde olduğu kadar hiçbir gün bu kadar öfkeli, küçülmüş ve hakir görülmedi. Rahmetin nüzulünü ve Allah'ın büyük günahları affettiğini görüyor da ondan. Sadece Bedir günü, Arefe gününden daha hakir görüldü."* Onlar, "Ey Allah'ın elçisi, Şeytan Bedir günü ne gördü?" dediler. Resûlullah (s.a.v.), "O, Bedir günü Cibrîl'i, melekleri görev başına gönderirken gördü." Dediler ki: Resûlullah (s.a.v.) o gün, "İşte bu Cibrîl'dir; tıpkı Dihye el-Kelbî'ye benziyor ve rüzgârı yönlendiriyor. Ben Sabâ rüzgârıyla yardım olundum. Âd kavmi de Batı rüzgârıyla helak oldu." dedi.

Bize Muhammed anlattı; dedi ki: Bize el-Vâkıdî anlattı; dedi ki: Bana Ebû İshâk b. Ebû Abdullah anlattı. O Abdülvâhid b. Ebû Avn'dan, o da Sâlih b. İbrahim'den şöyle dediğini rivayet etti: Abdurrahman b. Avf şöyle diyordu: "Bedir günü, birisi Resûlullah'ın (s.a.v.) sağında, diğeri solunda olmak üzere iki adam gördüm; şiddetli bir şekilde savaşıyorlardı. Sonra arkadan üçüncü bir adam onlara katıldı. Sonra önden dördüncü birisi daha onlara katıldı."

Bize Muhammed anlattı; dedi ki: Bize el-Vâkıdî anlattı; dedi ki: Bana Ebû İshâk b. Ebû Abdullah anlattı. O Abdülvâhid b. Ebû Avn'dan, o Sa'd'ın mevlası Ziyâd'dan, o da Sa'd'dan şöyle dediğini rivayet etti: "Bedir günü, birisi Resûlullah'ın (s.a.v.) sağında, diğeri solunda olmak üzere iki adam gördüm;

savaşıyorlardı. Resûlullah'ı (s.a.v.) görüyordum; Allah'ın kendisine verdiği zafer sevinciyle bir sağındakine, bir de solundakine bakıyordu."

Bize Muhammed anlattı; dedi ki: Bize el-Vâkıdî anlattı; dedi ki: Bana İshâk b. Yahya anlattı. O Hamza b. Suheyb'ten, o da babasından şöyle dediğini rivayet etti: "Bedir günü kaç kesik el ve karın bölgesine isabet edip de yarası kanamayan kaç darbe gördüğümü bilmiyorum."

Bize Muhammed anlattı; dedi ki: Bize el-Vâkıdî anlattı; dedi ki: Bana Muhammed b. Yahya anlattı. O Ebû Ufeyr'den, o Râfi b. Hadîc'ten, o da Ebû Bürde b. Niyâr'dan şöyle dediğini rivayet etti: "Bedir günü Resûlullah'ın (s.a.v.) huzuruna üç baş götürdüm. Dedim ki: 'Ey Allah'ın Resûlü! Bu ikisini ben öldürdüm. Bu üçüncüsüne gelince, uzun boylu beyaz bir adam gördüm; buna vurdu ve başı önünde yuvarlanmaya başladı. Ben de başını aldım.' Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.), 'O adam meleklerden filancaydı.' dedi." İbn Abbâs şöyle derdi: "Melekler Bedir günü dışında savaşmamışlardır."

Bana İbn Ebû Habîbe anlattı. O Dâvud b. el-Husayn'dan, o İkrime'den, o da İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti: Melek, insanların tanıdığı bir şahsın suretine giriyor ve müminlere yerlerinde kalmalarını söylüyorlardı. Melek mümine şöyle diyordu: "Ben onlara (müşriklere) yaklaştım. Birbirlerine 'Eğer üzerimize gelirlerse yerimizde duramayız, kaçacağız.' diyorlardı. Onlar (müşrikler) bir şey değil." İşte bu Allah'ın, *"Hani Rabbin meleklere, 'Muhakkak ben sizinle beraberim; haydi iman edenlere destek olun; Ben kâfirlerin yüreğine korku salacağım; vurun boyunlarına. Vurun onların bütün parmaklarına' diye vahyediyordu"*[54] şeklindeki ayetidir.

---

[54] Enfâl, 8/12.

Bana Musa b. Muhammed anlattı; o da babasından şöyle dediğini rivayet etti: es-Sâib b. Ebû Hubeyş el-Esedî, Hz. Ömer zamanında anlatıyor ve "Vallahi Bedir günü hiçbir insan beni esir almadı." diyordu. Kendisine, "Peki kim?" diye soruldu. Şöyle diyordu: "Kureyş mağlup olduğu zaman ben de onlarla birlikte mağlup oldum. Yerle gök arasında alacalı bir at üzerinde bulunan uzun boylu beyaz bir adam, arkadan bana yetişti ve beni bağladı. Abdurrahman b. Avf geldi ve beni bağlı buldu. Abdurrahman askerlere doğru, 'Kim bunu esir aldı?' diye bağırıyordu. Beni esir aldığını söyleyen kimse çıkmadı. Sonra beni Resûlullah'ın (s.a.v.) yanına götürdü. Resûlullah (s.a.v.), 'Ey İbn Ebû Hubeyş, seni kim esir aldı?' dedi. Ben, 'Tanımıyorum.' dedim ve gördüğümü söylemek istemedim. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.), 'Onu şerefli bir melek esir almıştır. Al esirini götür ey İbn Avf.' dedi. Abdurrahman beni götürdü." es-Sâib dedi ki: "Bu sözleri ezberledim. Daha sonra Müslüman oluncaya kadar İslâm'a girmem gecikti."

Bize Muhammed anlattı; dedi ki: Bize el-Vâkıdî anlattı; dedi ki: Bana Âiz b. Yahya anlattı. O Ebü'l-Huveyris'ten, o Umâre b. Ükeyme el-Leysî'den, o da Hakîm b. Hizâm'dan şöyle dediğini rivayet etti: "O gün kendimizi gördüğümüzde, Hals vadisinde gökten, ufukları kapatan siyah şeyler iniyordu. -Hals vadisi, er-Rüveyse tarafındadır.- Bir de baktık ki, vadi karınca kaynıyor. Bunun, Muhammed'i desteklemek için gökten inen bir şey olduğu içime düştü. Sonuç ancak yenilgi idi. Onlar meleklerdi."

Dediler ki: Resûlullah (s.a.v.) Ebü'l-Bahterî'nin öldürülmesini yasakladı. Bir gün Mekke'de Hz. Peygamber'e (s.a.v.) eziyet edildiğinde o da silah kuşanmış ve "Bugün Muhammed'e eziyet edeceğini söyleyen kimseye mutlaka silahımı saplarım." demişti. Resûlullah (s.a.v.) bunun için ona teşekkür etti. Ebû Dâvud el-Mâzinî dedi ki: "Ona yetiştim ve 'Elini versen

"Hani Rabbin meleklere, 'Muhakkak ben sizinle beraberim; haydi iman edenlere destek olun; Ben kâfirlerin yüreğine korku salacağım; vurun boyunlarına. Vurun onların bütün parmaklarına' diye vahyediyordu."
(Enfâl, 8/12)

ya (artık dost olsak), Resûlullah senin öldürülmeni yasakladı.' dedim." Ebü'l-Bahterî şöyle dedi: "Benden ne istiyorsun? Eğer benim öldürülmemi yasaklamışsa ben daha önce onu denemiştim. Elimi vermeye gelince, Lât ve Uzzâ'ya yemin olsun ki, Mekke'deki kadınlar elimi vermeyeceğimi biliyorlar. Senin beni bırakmayacağını da öğrendim. İstediğini yap." Bunun üzerine Ebû Dâvud ona bir ok attı ve "Allah'ım, bu senin okun, Ebü'l-Bahterî de senin kulundur. Bu oku ölümcül bir yere koy!" şeklinde dua etti. Ebü'l-Bahterî'nin üzerinde zırh vardı. Ok zırhı delip onu öldürdü. Ebü'l-Bahterî'yi el-Mücezzer b. Ziyâd'ın onu tanımadan öldürdüğü de söylenir. el-Mücezzir bu konuda bir şiir söylemiş; onu nasıl öldürdüğünü anlatıyor. Ayrıca Resûlullah (s.a.v.) el-Hâris b. Âmir b. Nevfel'in öldürülmesini de yasakladı ve "Onu esir alın, ama onu öldürmeyin!" dedi. Kendisi Bedir'e istemeyerek gelenlerdendi. Hubeyb b. Yesâf bilmeden onu öldürmüştü. Durum Resûlullah'a (s.a.v.) bildirilince, "Eğer onu öldürmeden önce bulsaydım, kadınlarına bağışlardım." dedi. Ayrıca Zem'a b. el-Esved'in öldürülmesini de yasakladı. Sabir b. el-Ceza onu tanımadan öldürdü.

Dediler ki: Savaş başlamaya hazır hale gelince Resûlullah (s.a.v.) da ellerini semaya kaldırıp Allah'tan zaferi ve vaad ettiğini isteyerek şöyle diyordu: "Allah'ım, Eğer bu topluluk mağlup olursa şirk galip gelecek ve senin için din kalmayacaktır." Ebû Bekr de şöyle diyordu: "Ey Allah'ın Resûlü! Vallahi Allah sana zafer verecek ve Allah senin yüzünü ak edecektir." Bunun üzerine Allah ard arda, düşman saflarının içine 1.000 melek indirdi. Resûlullah (s.a.v.), "Müjde Ey Ebû Bekr! İşte Cibrîl, başına sarı renkte bir sarık sarmış ve yerle gök arasında atının yularından tutmuştur. Yeryüzüne inince bir ara görünmez oldu. Sonra tekrar ortaya çıktı. Ön dişleri üzerinde toz vardı. Bana: 'Sen dua ettiğin an Allah'ın yardımı geldi.' diyordu."

Dediler ki: Resûlullah (s.a.v.) emretti; kumluktan bir avuç kum alındı. Resûlullah (s.a.v.) onlara doğru attı ve "Yüzleri kara olasıca! Allah'ım! Onların kalplerini korku ve ayaklarına titreme ver!" diye dua etti. Allah'ın düşmanları hezimete uğradı. Onlar bir şeye eğilip bakamıyorlardı. Müslümanlar ise hem öldürüyorlar, hem de esir alıyorlardı. Resûlullah'ın (s.a.v.) attığı o kumdan, yüzüne ve gözlerine girmeyen hiçbir müşrik kalmadı. Gözünün ağrısından nereye yöneleceğini bilmiyordu. Hem müminler, hem de melekler onları öldürüyordu.

Adî b. Ebü'z-Zağbâ Bedir günü şöyle dedi:

Ben Adî'yim bu da benim Sahlim (zırhım),
Koçlar gibi yürüyorum onlarla...

Zırhını kastediyordu. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.), "Adî kimdir?" dedi. İnsanların içinden bir adam, "Ben Adî'yim ey Allah'ın Resûlü" dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.), "Kim bu?" dedi. Onlar, "Filancanın oğludur." dediler. Resûlullah (s.a.v.), "Hayır, sen Adî değilsin!" dedi. Bunun üzerine Adî b. Ebü'z-Zağbâ, "Adî benim ey Allah'ın Resûlü!" dedi. Resûlullah (s.a.v.), "Bu kimdir?" dedi. Adam, "Sahlim vardır; koçlar gibi onunla yürüyorum." dedi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.), "Sahl Nedir?" dedi. Adam, "Zırh demektir ey Allah'ın Resûlü!" dedi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.), "Adî ne iyi adamdır; Adî b. Ebü'z-Zağbâ!"

Ukbe b. Ebû Mu'ayt o sıralarda Mekke'deydi; Resûlullah (s.a.v.) Medine'ye hicret etmişti. Ukbe şöyle diyordu:

Ey dişi deveye, el-Kasvâ'ya binen yolcu!
Az sonra göçeceğiz; beni bir atlı olarak görürsün.
İçinize sokup çıkaracağım mızrağımı...
Kılıcım da sizdeki tüm giysileri söküp alacaktır.

İbn Ebü'z-Zinâd bana bu şiiri okudu. Bu adam Resûlullah'a (s.a.v.) ulaştı; Resûlullah (s.a.v.), "Allah'ım! Onun burnunu sürt ve onu öldür!" dedi. Dedi ki: Bedir günü Ukbe'nin atı tökezledi ve onu düşürdü. Abdullah b. Seleme el-Aclânî onu yakaladı. Resûlullah (s.a.v.) Âsım b. Sâbit b. Ebü'l-Aklah'a emretti; Âsım onun boynunu vurdu.

Abdurrahman b. Avf şöyle derdi: "Ben Bedir günü, insanlar çekildikten sonra zırhları topluyordum. Baktım ki, Cahiliye döneminde dostum olan Ümeyye b. Halef karşımda duruyor. Benim ismim de Abduamr idi. İslâm gelince bana Abdurrahman ismi verildi. Ümeyye benimle karşılaştığında 'Ey Abduamr' derdi. Ben ona cevap vermezdim. O zaman Ümeyye, 'Ben sana Abdurrahman demeyeceğim. Çünkü Yemâme'deki Müseylime kendisine Rahman adını vermiştir. Ben seni o isimle çağırmam.' derdi. Bu kez beni 'Abdülilâh' diye çağırırdı. Bedir günü onu kül rengindeki bir deve üzerinde gördüm. Oğlu Ali b. Ümeyye de onun yanındaydı. Beni 'Ey Abduamr!' diye çağırdı. Cevap vermek istemedim. Bu kez, 'Ey Abdülilâh!' diye seslendi. 'Buyur!' dedim. Ümeyye, 'Sizin süte ihtiyacınız yok mu?[55] Biz senin için, topladığın bu zırhlardan daha hayırlıyız.' dedi.[56] Ben onlara, 'Yürüyün bakalım!' dedim. Onları önümde sürüyordum. Bu arada Ümeyye kısmen emniyette olduğunu düşünmeye başladı. Bunun üzerine bana, 'Bugün sizde nişanlı bir adam gördüm; göğsünde devekuşu tüyü vardı. O kimdi?' diye sordu. Ben, 'O Hamza b. Abdülmuttalib'ti.' dedim. Ümeyye, 'Asıl o başımıza türlü işler getirdi.' dedi. Ümeyye, 'Ya başında kırmızı sarığı olup kısa boylu ve tıknaz adam kimdi?' diye sordu. Ben, 'O Simâk b. Hareşe denilen Ensâr'dan bir adamdı.' dedim. Bunun üzerine Ümeyye, 'Ey Abdülilâh! Onun yüzünden de sizin için kesimlik hayvanlara döndük.' dedi. Ümeyye ve oğlu Ali benim önümde; ben onu önümde götürürken, aniden

---

[55] Kendisini esir edene fidye olarak sütü bol develer vereceğini kastediyor (*es-Sîretü'n-Nebeviyye*, II, 284).

[56] Ümeyye bu sözüyle, kendisini kurtarmak isteyenlere sütü bol bir deve vereceğini ima ediyor (İbn Hişâm, *Sîre*, II, 284).

Bilâl onu gördü. Bilâl kendine biraz hamur yoğuruyordu. Elini hamurdan çekerek hamuru bıraktı ve bağırmaya başladı, 'Ey Ensâr! İşte küfrün lideri Ümeyye b. Halef! Eğer o kurtulursa yaşamak bana haram olsun.' dedi."

Abdurrahman dedi ki: Ensâr, yeni doğum yapmış ceylanın yavrularına koşması gibi koşuştular. Nihayet Ümeyye sırt üstü yatırıldı. Ben onun üzerine oturdum. el-Hubâb b. el-Münzir geldi ve kılıcıyla burnunu kesti. Ümeyye burnunu kaybedince bana, "Beni bunlardan kurtar!" dedi. Abdurrahman dedi ki: Ben Hassân'ın "Veya o kesik burundan..." şeklindeki beytini hatırladım. Sonra Hubeyb b. Yesâf ona yöneldi ve öldürünceye kadar vurdu. Ümeyye de Hubeyb b. Yesâf'ın kolunu omuzundan kopardı. Resûlullah (s.a.v.) kollarını yerine yapıştırdı ve eskisi gibi oldu. Bedir Savaşı'ndan sonra Hubeyb, Ümeyye b. Halef'in kızıyla evlendi. Kız, Hubeyb b. Yesâf'ın omuzunda darbenin izini gördü, "Allah bunu yapan adamın elini felç etsin" dedi. Hubeyb, "Vallahi ben de onu öldürmüştüm." dedi.

Hubeyb şöyle diyordu: "Ben boyun kısmından yukarıya vuruyordum. Boynunu kesiyordum; nihayet yakasına kadar ulaşıyordum ve 'Al sana; ben İbn Yesâf'ım.' diyordum. Sonra silahını aldım; zırhı da parçalanmıştı. Bu kez Ali b. Ümeyye geldi. el-Hubâb ona yöneldi ve ayağını kesti. Ali b. Ümeyye acısından öyle bir bağırdı ki, böyle bir bağırma asla duyulmuş değildi. Sonra Ammâr onunla karşılaştı ve onu öldürdü." Deniliyor ki: Ammâr el-Hubâb'ın darbesinden önce Ali ile karşılaşmış; karşılıklı birkaç darbe vuruşmuşlardı. Sonra Ammâr onu öldürmüştü. Birinci görüş, yani ayağı kesildikten sonra Ammâr'ın onu öldürmüş olması bize göre daha doğrudur. Kuşkusuz Ümeyye'nin öldürülmesi konusunda bundan başka haberler de işittik.

Bize el-Vâkıdî anlattı; dedi ki: Bana Ubeyd b. Yahya anlattı. O Mu'âz b. Rifâ'a b. Râfi'den, o da babasından şöyle dediğini rivayet etti: Bedir günü Ümeyye b. Halef'i gördüğümüzde -onun Müslümanlara karşı özel bir durumu vardı.- benim mızrağım yanımda, onun mızrağı da yanındaydı. Mızraklarımız elimizden düşünceye kadar çarpışmaya başladık. Sonra kılıçlarımızı çektik. Kılıçlar da körleşinceye kadar vuruştuk. Sonra onun zırhında, koltuğunun altında bir sökük gözüme ilişti. Kılıcımı oradan soktum; onu öldürünceye kadar sokup çıkarmaya devam ettim. Kılıç içinden çıkarken böbrek yağları kılıcın üzerindeydi. Bundan başka anlatımlar da işittik.

Bana Muhammed b. Kudâme b. Musa anlattı. O babasından, o da Âişe bt. Kudâme'den şöyle dediğini rivayet etti: Safvân b. Ümeyye b. Halef, Kudâme b. Maz'ûn'a, "Ey Kudâme! Sen mi Bedir günü babamı insanlara göstermiştin?" dedi. Kudâme, "Hayır vallahi; ben öyle bir şey yapmadım. Eğer yapmış olsaydım, bir müşrikin öldürülmesinden pişmanlık duymazdım." dedi. Bunun üzerine Safvân b. Ümeyye, "Peki, ey Kudâme! Bedir günü babamı insanlara gösteren kimdi?" dedi. Kudâme, "Ben Ensâr'dan bir grup gencin ona yöneldiğini görmüştüm. Ma'mer b. Habîb b. Ubeyd b. el-Hâris onların arasındaydı. Kılıcını indirip kaldırıyordu." dedi. Bunun üzerine Safvân, "Vay maymun babası vay!" dedi. Ma'mer çirkin bir adamdı. Bunu el-Hâris b. Hâtıb işitti ve Safvân'a karşı öfkelendi. Safvân'ın annesi Kerîme bt. Ma'mer b. Habîb'in yanına girdi ve "Safvân ne Cahiliye'de ne de İslâm'da bize eziyet etmeyi terk etmiyor." dedi. Kadın, "Mesele nedir?" dedi. Safvân'ın Ma'mer için "Maymun babası" dediğini ona haber verdi. Bunun üzerine Safvân'ın annesi, "Ey Safvân! Sen Bedir ehlinden olan Ma'mer b. Habîb'e laf atıyorsun. Öyle mi? Vallahi bir yıl boyunca seninle bir daha karşılaşmayacağım." dedi. Safvân ise "Anne, vallahi bir daha böyle bir şey yapmayacağım. Düşüncesizce bir söz söyledim ben." dedi.

Bize Muhammed anlattı; dedi ki: Bana el-Vâkıdî anlattı; dedi ki: Bana Muhammed b. Kudâme anlattı. O babasından, o da Âişe bt. Kudâme'den şöyle dediğini rivayet etti: Safvân b. Ümeyye'nin annesine, "Senin oğlun Ali b. Ümeyye'nin ayağını kesen el-Hubâb b. el-Münzir'e Mekke'de bakabildin mi?" denildi. Kadın, "Şirk üzerine öldürülenlerin sözünü etmeyin. Allah el-Hubâb b. el-Münzir'in darbesiyle Ali'yi zelil etmiş; el-Hubâb'ı da Ali'ye vurduğu darbe sebebiyle şereflendirmiştir. O karnımdan çıktığında İslâm üzereydi. Fakat başka bir şey üzerine öldürüldü." dedi.

Dediler ki: ez-Zübeyr b. el-Avvâm şöyle dedi: Bedir günü bir at üzerindeki Ubeyde b. Sa'îd b. el-Âs'la karşılaştım. Üzerinde bir tolga vardı; sadece gözleri görünüyordu. -Onun omuzunda küçük bir kızı vardı. Kızın karnında şişlik vardı, hastaydı- Ubeyde, "Ben şiş karınlının babasıyım! Ben şiş karınlının babasıyım!" diye meydan okuyordu. ez-Zübeyr dedi ki: Elimde küçük bir mızrak vardı. O mızrağı gözüne soktum; adam yere düştü. Sonra ayaklarımla yanakları üzerine çıktım; mızrağı gözünden çıkarıncaya kadar bastırdım. Gözünü de çıkardım. Resûlullah (s.a.v.) mızrağı aldı. O mızrak onun yanında bulunduruluyordu; ondan sonra Ebû Bekr, Ömer ve Osman'ın yanında bulunduruldu.

Müslümanlar dolaşmaya başlayınca ve birbirine karışınca Âsım b. Ebû Avf b. Subeyre es-Sehmî bir kurt edasıyla geldi; şöyle diyordu: "Ey Kureyş topluluğu! Akrabalık bağlarını koparan, cemaati dağıtan ve bilinmeyen şeyleri getiren Muhammed'i öldürün! Eğer o kurtulursa benim için yaşamak haram olsun." Ebû Dücâne onun karşısına çıktı. Vuruşmaya başladılar. Ebû Dücâne onu vurup öldürdü. Onun eşyalarını almak için üzerinde durdu. Tam bu haldeyken Ömer b. el-Hattâb (r.a.) yanından geçti ve "Düşman mağlup oluncaya kadar onun eşyalarını bırak. Ben senin lehinde şahitlik yaparım." dedi. Birden Ma'bed b. Vehb geldi ve Ebû Dücâne'ye bir darbe vurdu. Ebû Dücâne tıpkı devenin çökmesi gibi tökezledi, sonra kalktı ve Ma'bed'e yöneldi. Ona birkaç darbe vurdu; ancak kılıcı onda tesir etmedi. Nihayet Ma'bed göremediği önündeki bir çukura düştü. Ebû Dücâne üzerine çullandı; onu kesti ve eşyalarını aldı.

Dediler ki: Bedir günü Benî Mahzûm kabilesi öldürülenleri gördüklerinde, "Ebü'l-Hakem, kendisine ulaşılmayan birisidir. Rebî'a'nın iki oğluna gelince, onlar acele edip azdılar; akrabaları da onları korumasız bıraktı." dediler. Benî Mahzûm kabilesi toplandı; Ebû Cehil'i gözetlediler ve sık bir ağaçlık gibi onun etrafını sardılar. Bu amaçla, Ebû Cehil'in tolgasını kendilerinden olan başka bir adama giydirmeye karar verdiler. Önce Abdullah b. el-Münzir b. Ebû Rifâ'a'ya giydirdiler. Ali b. Ebû Tâlib, Ebû Cehil diye ona karşı çıktı ve onu öldürdü. Ali onu öldürdükten sonra, "Al sana; ben Benî Abdülmuttalib'lerdenim." diyordu. Sonra Ebû Cehil'in başlığını Ebû Kays b. el-Fâkihe b. el-Muğîre'ye giydirdiler. Bu kez Hamza ona yöneldi ve onu Ebû Cehil sanarak vurdu ve öldürdü. "Al sana; ben Benî Abdülmuttalib'lerdenim." diyordu. Sonra onu Harmele b. Amr'a giydirdiler. Bu sefer de Ali ona yöneldi ve onu öldürdü. Ebû Cehil arkadaşlarının yanındaydı. Sonra onun başlığını Hâlid b. el-A'lem'e giydirmek istediler. Fakat Hâlid o gün giymek istemedi.

Mu'âz b. Amr b. el-Cemûh şöyle anlatır: "Ben Ebû Cehil'e baktım; adeta sık bir ağaçlık gibi onun etrafını sarmışlardı. Onlar, 'Ebû Cehil ulaşılmaz biridir.' diyorlardı. Fakat ben onun Ebû Cehil olduğunu anladım ve 'Vallahi, bugün ya bu yolda öleceğim, ya da ona ulaşacağım.' dedim ve ona yönelmeye başladım. Nihayet bir gaflet imkânı bulduğumda ona hamle yaptım. Ona bir darbe vurdum ve ayağını dizden koparıp fırlattım. Onu, taş altından kurtulup fırlayan çekirdeğe benzettim. Sonra oğlu İkrime bana yöneldi; boynuma vurdu. Elim boynumdan koptu, fakat derisiyle duruyordu. Bir deri parçasıyla kalan elimi arkamdan çekiyordum. Bana acı verince ayağımı üzerine koydum ve kopardım. Sonra İkrime b. Ebû Cehil ile karşılaştım. O da kaçıyordu. Eğer elim benimle olsaydı, onu öldürebilme umudum vardı." Mu'âz b. Amr b. Cemûh, Osman zamanında vefat etti.

Bize Muhammed b. anlattı; dedi ki: Bize el-Vâkıdî anlattı; dedi ki: Bana Mervân anlattı. O İshâk b. Abdullah'tan, o Âmir b. Osman'dan, o da Câbir b. Abdullah'tan şöyle dediğini rivayet etti: Abdurrahman b. Avf bana haber verdi; dedi ki: Resûlullah (s.a.v.), İkrime'yi çağırıp, "Senin babanı kim öldürmüştü?" diye sormuştu. İkrime de "Elini kestiğim adam." dedi. İkrime Mu'âz b. Amr'ın elini kesmişti. Daha sonra Resûlullah (s.a.v.) Ebû Cehil'in kılıcını Mu'âz b. Amr b. el-Cemûh'a ganimet olarak verdi. -Üzerinde bir gedik olan o kılıç, bugüne kadar Mu'âz b. Amr ailesinin yanında bulunuyor.-

Bana Sâbit b. Kays anlattı. O da Nâfi b. Cübeyr b. Mut'im'den şöyle dediğini işittiğini rivayet etti: Benî el-Muğîre, Ebü'l-Hakem'in kılıcının Mu'âz b. Amr b. el-Cemûh'a geçmiş olduğunda şüphe etmiyorlar. Çünkü Mu'âz onu Bedir günü öldürmüştü.

Bize Muhammed b. Şücâ anlattı; dedi ki: Bize el-Vâkıdî anlattı; dedi ki: Bana Ebû İshâk anlattı. O da Yunus b. Yusuf'tan şöyle dediğini rivayet etti: Mu'âz b. Amr'ın anlattığı kimseler bana şunu anlattı: Resûlullah (s.a.v.), Ebû Cehil'in eşyalarını kendisine verdi. Mu'âz b. Amr "Zırhını ve kılıcını aldım. Daha sonra kılıcını sattım." dedi. Onun öldürülmesi ve selebinin alınması hakkında başka haberler de işittim.

Bana Abdülhamîd b. Ca'fer anlattı. O Amr b. el-Hakem b. Sevbân'dan, o da Abdurrahman b. Avf'tan şöyle dediğini rivayet etti: Resûlullah (s.a.v.) gece bizi saflara ayırdı. Sabaha kadar saflarımızı koruyorduk. Baktım, iki çocuk geldi; (küçük oldukları için) kılıçları boyunlarına asılıydı. Onlardan birisi bana yanaştı ve "Amca, onlardan hangisi Ebû Cehil'dir?" dedi. Ben, "Yeğenim, sen ona ne yapacaksın?" dedim. Çocuk, "Duydum ki, o adam Resûlullah'a (s.a.v.) sövüyormuş. Eğer onu görürsem, ya ölürüm ya da onu öldürürüm, diye yemin ettim." dedi. Ben de Ebû Cehil'i ona gösterdim. Diğer çocuk da bana yöneldi. O da aynı şeyleri bana söyledi. Ebû Cehil'i ona da gösterdim; sonra "Siz kimsiniz?" dedim. Onlar, "Biz el-Hâris'in çocuklarıyız." dediler. O iki çocuk hep Ebû Cehil'i gözlediler. Nihayet savaş kızışınca ona ulaştılar; onlar Ebû Cehil'i öldürdüler; Ebû Cehil de onları öldürdü.

Bize Muhammed anlattı; dedi ki: Bize el-Vâkıdî anlattı; dedi ki: Bana Mu'avviz b. Afrâ'nın çocuklarından olan Muhammed b. Avf anlattı. O da İbrahim b. Yahya b. Zeyd b. Sâbit'ten şöyle dediğini rivayet etti: Bedir günü olunca Abdurrahman (b. Avf) sağında ve solundaki o çocuklara bakarak, "Keşke yanımda bu iki gençten daha güçlü birileri olsaydı!" dedi. Abdurrahman dedi ki: Ben henüz hareket etmemiştim ki, baktım Avf (adlı çocuk) bana yöneldi ve "Hangisi Ebû Cehil'dir?" diye sordu. Ben de, "Şu gördüğün adam." dedim. O çocuk, bir yırtıcı gibi ona doğru koşmaya başladı. Ardından onun kardeşi ona yetişti. Ben onlara bakıyorum; kılıçla vuruyorlar. Sonra Resûlullah'a (s.a.v.) baktım; öldürülen Müslümanların yanından geçiyordu; o iki çocuk da Ebû Cehil'in yanında yatıyorlardı.

Bize Muhammed anlattı; dedi ki: Bize el-Vâkıdî anlattı; dedi ki: Bize Muhammed b. Rifâ'a b. Sa'lebe b. Ebû Mâlik haber verdi; dedi ki: Babamdan duydum; insanların Afrâ'nın iki oğlunun küçüklükleri hakkında söylediklerini reddediyordu. Babam şöyle diyordu: "Bedir günü onlardan küçük olanı 35 yaşındaydı. Bu yaşta olan birisi mi kılıcını boynuna bağlar?" Ancak birinci görüş daha doğrudur.

Bize Muhammed anlattı; dedi ki: Bize el-Vâkıdî anlattı; dedi ki: Bana Abdülhamîd b. Ca'fer ve Abdullah b. Ebû Ubeyde

anlattılar. Onlar Ebû Ubeyde b. Muhammed b. Ammâr b. Yâsir'den, o da Rubeyyi bt. Mu'avviz'den şöyle dediğini rivayet etti: Hz. Ömer zamanında Ebû Cehil'in annesi Muharribe'nin kızı Esmâ'nın yanına gittim. Onun oğlu Abdullah b. Ebû Rebî'a ona Yemen'den koku getirmiş; (hayır kurumuna) bağış için onu satıyordu. Biz de ondan satın alacaktık. (Kokuyu) benim şişeme doldurup arkadaşlarım için tarttığı gibi benim için de tartınca, "Benim sizler üzerindeki hakkımı yazınız." dedi. Ben de "Tamam, Rubeyyi bt. Mu'avviz üzerine yazacağım." dedim. Bunun üzerine Esmâ, "Vay başıma gelen! Sen Efendisini (Ebû Cehil'i kastediyor) öldürenin (Mu'avviz'in) kızı mısın?" dedi. Ben de, "Hayır; kölesini öldürenin kızıyım." dedim. Esmâ, "Vallahi sana asla bir şey satmayacağım." dedi. Ben de "Vallahi ben de senden asla bir şey almayacağım. Vallahi o hoş bir koku değildir." dedim. Doğrusu ey oğulcuğum, ondan daha güzel bir kokuyu hiç koklamamıştım. Fakat vallahi ey oğulcuğum öfkelenmiştim."

Dediler ki: Savaş sona erince, Resûlullah (s.a.v.) Ebû Cehil'in aranmasını emretti. İbn Mes'ûd dedi ki: Ben onu, son nefesini verirken buldum; ayağımı onun boğazına koydum ve "Seni zillet içinde perişan eden Allah'a hamdolsun." dedim. Ebû Cehil, "Allah ancak Ümmü Abd'ın kölesini perişan eder. Sen zor bir makama yükseldin ey koyun çobanı! Zafer kimindir?" dedi. Ben de "Zafer Allah ve Resûlü'nündür." dedim. İbn Mes'ûd dedi ki: Kafasından tolgasını aldım ve "Senin kâtilin benim ey Ebû Cehil!" dedim. Ebû Cehil, "Sen efendisini öldüren ilk köle değilsin. Doğrusu bugün nefsimin hiç hoşlanmadığı tek şey, senin beni öldürmendir. Keşke Ahlâf'tan[57] veya Mutayyebûn'dan[58] birisi beni öldürmüş olsaydı!" dedi. Sonra

---

[57] Mekke'deki görevlerin paylaşımıyla ilgili ihtilaf sırasında Abdüddâroğullarını destekleyen grup (M).

[58] Mekke'deki görevlerin paylaşımıyla ilgili ihtilaf sırasında Abdümenâfoğullarını destekleyen grup (M).

Abdullah ona son bir darbe vurdu; başı önüne düştü. Sonra eşyasını aldı. Onun cesedine baktığı zaman; yan tarafını gördüğünde, adeta kamçı (simsiyah) gibiydi. Abdullah onun silahını, zırhını ve tolgasını alıp Resûlullah'ın (s.a.v.) önüne koydu ve "Allah düşmanı Ebû Cehil'in ölümünü sana müjdeliyorum Ey Allah'ın Resûlü!" dedi. Resûlullah (s.a.v.), "Doğru mu ey Abdullah? Nefsim elinde olan Allah'a yemin ederim ki, bu müjde bana kırmızı develerden daha sevimlidir." dedi ya da bunun gibi bir şey söyledi. Abdullah dedi ki: Ben Resûlullah'a, Ebû Cehil'in üzerindeki izleri anlattım. Resûlullah (s.a.v.), "Onlar meleklerin vurma izleridir." dedi. Resûlullah (s.a.v.) şöyle dedi: "İbn Cüd'ân'ın sofrasında Ebû Cehil'i itmiştim. Onun dizinin derisi o zaman soyulmuştu." Bunun üzerine araştırdılar ve bu izi buldular.

Denilir ki: Ebû Seleme b. Abdülesed el-Mahzûmî o esnada Resûlullah'ın (s.a.v.) yanındaydı. (Ebû Cehil'in bu şekilde hakaret görmesinden) bir rahatsızlık duydu. İbn Mes'ûd'a yöneldi ve "Sen mi onu öldürdün?" dedi. İbn Mes'ûd, "Evet, Allah onu öldürdü." dedi. Ebû Seleme dedi ki: "Sen onun ölümünü üstlendin yani?" İbn Mes'ûd, "Evet" dedi. Ebû Seleme, "Eğer isteseydi seni yenine koyardı." dedi. Bunun üzerine İbn Mes'ûd, "Vallahi ben onu öldürdüm ve onu soydum da." dedi. Ebû Seleme, "Peki, işaretleri neydi?" diye sordu. İbn Mes'ûd, "Sağ bacağının iç tarafında bir siyah ben vardı." dedi. Ebû Seleme alameti bildi ve "Sen onu soydun ve onun dışında hiçbir Kureyşli soyulmadı." dedi. İbn Mes'ûd, "Vallahi ne Kureyş'te, ne de Kureyş'in yandaş kabilelerinde Allah'a ve O'nun Resûlü'ne onun kadar düşman olan birisi yoktu. Vallahi yaptığım hiç bir şeyden pişman değilim." dedi. Ebû Seleme böylece susturuldu. Daha sonra Ebû Seleme'nin, Ebû Cehil ile ilgili olarak söylediklerinden dolayı Allah'tan af dilediği işitilmişti.

Resûlullah (s.a.v.) Ebû Cehil'in öldürülmesinden çok sevinç duydu; "Allah'ım! Bana verdiğin sözü yerine getirdin. Benim üzerimdeki nimetini tamamla Allah'ım!" diye dua etti. Dedi ki: İbn Mes'ûd'un ailesi, "Ebû Cehil'in kılıcı yanımızdadır; kabzası gümüşle kaplıdır. O gün Abdullah b. Mes'ûd onu ganimet almıştı." derlerdi. Bizim arkadaşlarımızın kabul ettikleri görüşe göre, Mu'âz b. Amr ve Afrâ'nın iki çocuğu Ebû Cehil'i tesirsiz hale getirdiler; son nefesinde de İbn Mes'ûd onun boynunu vurmuştur. Böylece onun öldürülmesinde, her birisinin katkısı olmuştur.

Dediler ki: Resûlullah (s.a.v.) Afrâ'nın iki çocuğunun öldürüldükleri yerde durdu ve "Allah Afrâ'nın iki oğluna rahmet etsin. Onlar, bu ümmetin Firavununun öldürülmesinde ortak oldular." dedi. Bunun üzerine, "Ey Allah'ın Resûlü! Onlarla birlikte kim onu öldürdü?" denildi. Resûlullah (s.a.v.), "Melekler; sonra İbn Mes'ûd onu son anda öldürdü. Onların her birisi onun öldürülmesinde ortak olmuşlardır." dedi.

Bize Muhammed anlattı; dedi ki: Bize el-Vâkıdî anlattı; dedi ki: Bana Ma'mer anlattı. O da ez-Zührî'den şöyle dediğini rivayet etti: Resûlullah (s.a.v.), "Allah'ım, Nevfel b. Huveylid'in hakkından gel!" şeklinde dua etti. Bedir günü Nevfel, arkadaşlarının öldürüldüğünü görünce ürkmüş bir şekilde geldi; sesini yükselterek ve şamata yaparak, "Ey Kureyş topluluğu! Bugün yükseliş günüdür." şeklinde bağırıyordu. Fakat Kureyş'in dağılmaya başladığını görünce bu kez Ensâr'a, "Sizin kanımıza ne ihtiyacınız var? Kimleri öldürdüğünüzü görmüyor musunuz? Sizin süte ihtiyacınız yok mudur?" diye bağırdı. Bunun üzerine Cebbâr b. Sahr onu esir aldı ve önünde yürütüyordu. Nevfel, Ali'nin karşıdan ona doğru geldiğini görünce Cebbâr'a, "Ey Ensâr kardeş! Bu gelen kimdir? Lât ve Uzzâ'ya yemin olsun ki, beni öldürmek isteyen bir adam görüyorum." dedi. Cebbâr, "O Ali b. Ebû Tâlib'tir." dedi. Dedi ki: O gün, kavmi içinde onun kadar (Ali kadar) süratli yürüyen birini görmedim. Ali (r.a.) Nevfel'e yöneldi ve ona vurmaya başladı. Ali kılıcını onun göğsünün içine sokuyor; bir müddet sonra çıkarıyor ve baldırlarına vuruyordu. Nevfel'in zırhı bacaklarına kadardı. Ali onu parçaladı. Sonra üzerine gitti ve onu öldürdü. Resûlullah (s.a.v.), "Nevfel b. Huveylid hakkında bilgisi olan var mı?" dedi. Ali, "Onu ben öldürdüm." dedi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) tekbir getirerek, "Nevfel hakkındaki duamı kabul eden Allah'a hamd olsun." dedi.

el-Âs b. Sa'îd gelip insanları savaşa teşvik ediyordu. Ali (r.a.) ile karşılaştı; Ali onu öldürdü. Ömer b. el-Hattâb (r.a.) onun oğlu Sa'îd b. el-Âs'a şöyle derdi: "Bana küs gibi duruyorsun. Babanı öldürdüğümü mü zannediyorsun? Bir müşriki öldürmekten pişmanlık duymam; ama vallahi ben senin babanı öldürmedim. Fakat ben dayım el-Âs b. Hişâm b. el-Muğîre'yi kendi ellerimle öldürdüm." Bunun üzerine Sa'îd b. el-Âs, "Eğer onu öldürmüşsen, kuşkusuz o batıl üzerinde, sen ise hak üzerindeydin." dedi. Ömer b. el-Hattâb (r.a.) dedi ki: "Kureyş sabır ve emanet yönünden insanların en büyüğüdür. Onlardan birisi kindarlığa yönelirse mutlaka Allah onu yüzüstü yerde süründürür."

Ali b. Ebû Tâlib (r.a.) şöyle derdi: Bedir günü, güneş yükselip de bizimle müşriklerin safları karışınca, onlardan bir adamı takip ettim. Baktım ki, onlardan birisi ve Sa'd b. Hayseme bir kum tepeciğinin üzerinde çarpışıyorlar. Nihayet müşrik Sa'd'ı öldürdü. Müşrik hem atlı, hem de zırhlara bürünmüştü. Onda nişan vardı; o beni tanıdı, fakat ben onu tanımadım. Atından indi ve "Düelloya gel ey İbn Ebû Tâlib" dedi. Ona yöneldim. Kısa boylu olduğum için çökerek bana yöneldi. Bana doğru inmesi için ben de çöktüm. Doğrusu kılıcıyla benden yukarıda olmasını istemedim. Müşrik, "Ey İbn Ebû Tâlib, kaçacak mısın?" dedi. Ben de "Ey fahişenin oğlu! Kaçış yakındır!" dedim. İki ayağım iyice yerleşip sabitlendikten sonra bana yöneldi. Bana yaklaştı ve beni vurdu. Ben de

deriden olan kalkana yapıştım; kılıcı düştü ve yere yapıştı. Bu kez üzerinde zırh olduğu halde ben boynuna vuruyordum. Titremeye başladı. Benim kılıcım da onun zırhını yardı. O kadar ki, kılıcım onu öldürecek sandım. Baktım ki, arkamdan bir kılıcın ışıltısı görünüyor. Başımı eğdim; kılıç indi; müşrikin başındaki tolgaya vurdu ve "Al sana, ben Abdülmuttalib'in oğluyum." diyordu. Arkama döndüm; Hamza b. Abdülmuttalib olduğunu gördüm.

Bize Muhammed anlattı; dedi ki: Bize el-Vâkıdî anlattı; dedi ki: Bana Ömer b. Osman el-Cahşî anlattı. O babasından, o da halasından şöyle dediğini rivayet etti: Ukkâşe b. Mihsan dedi ki: Bedir günü kılıcım kırıldı. Resûlullah (s.a.v.) bana bir odun parçası verdi. Bir de baktım ki, beyaz ve uzun bir kılıç oluvermiş. Allah müşrikleri mağlup edinceye kadar onunla savaştım. Ukkâşe vefat edinceye kadar da kılıç onun yanındaydı.

Bize Muhammed anlattı; dedi ki: Bize el-Vâkıdî anlattı; dedi ki: Bana Üsâme b. Zeyd anlattı. O Dâvud b. el-Husayn'dan, o da Benî Abdüleşhel'e mensup çok sayıdaki adamdan şöyle dediklerini rivayet etti: Bedir günü Seleme b. Eslem b. Harîş'in kılıcı kırıldı ve silahsız kaldı. Resûlullah (s.a.v.), ona hurma dalından bir dal verdi ve "Bununla vur!" dedi. Bir de baktı ki, güzel bir kılıç olmuş. Seleme, Cisru Ebû Ubeyde[59] gününde öldürülünceye kadar kılıç onun yanında kaldı. Dedi ki: Bir ara Hârise b. Sürâka su havuzuna dalınca, nereden geldiği belli olmayan bir ok boğazına saplandı. İnsanlar akşama doğru onun kanıyla karışmış olan suyu içti. Onun ölüm haberi, Medine'de bulunan annesine ve kız kardeşine ulaştı. Annesi, "Vallahi, Resûlullah (s.a.v.) geldiğinde ona sormadan ağlamayacağım. Eğer oğlum cennette ise ağlamayacağım. Eğer oğlum ateşte ise ağlayacağım. Allah'a yemin olsun ki, onu ben büyüttüm."

---

[59] Hz. Ömer döneminin başında meydana gelen Köprü savaşı (E).

dedi. Resûlullah (s.a.v.) Bedir'den gelince annesi Resûlullah'ın (s.a.v.) yanına geldi ve "Ey Allah'ın Resûlü! Hârise'yi ne kadar sevdiğimi biliyorsun. Onun için ağlamak istedim. Ama Resûlullah'a sormadan ağlamayacağım, dedim. Ey Allah'ın Resûlü! Eğer oğlum cennette ise ona ağlamayacağım. Eğer ateşte ise ağlayacağım; çünkü onu ben büyüttüm." dedi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.), "Akıllı! Bir tek cennet mi var, zannediyorsun? Çok cennetler vardır. Nefsim elinde olan Allah'a yemin ederim ki, oğlun en yüksek Firdevs cennetindedir." buyurdu. Bunun üzerine annesi, "O halde ben asla ona ağlamayacağım." dedi. Resûlullah (s.a.v.) bir kap su istedi; elini içine koydu ve ağzını çalkaladı. Sonra Hâris'in annesine verdi; annesi o suyu içti. Sonra kızına verdi; o da içti. Sonra Resûlullah (s.a.v.) onlara, suyu göğüslerinden içeriye doğru serpmelerini emretti. Onlar da öyle yaptılar ve Resûlullah'ın (s.a.v.) yanından döndüler. Medine'de onlardan daha neşeli ve gözleri daha aydın iki kadın yoktu.

Dediler ki: Hübeyre b. Ebû Vehb, müşriklerin hezimete uğradıklarını görünce sırtına bir ağrı girdi; adeta ödü koptu ve bir daha ayağa kalkamadı. Onun anlaşmalısı Ebû Üsâme el-Cüşemî yanına geldi; zırhını çıkardı ve onu kaldırdı. Deniliyor ki: Ebû Dâvud el-Mâzinî onu vurdu; zırhını kesti; sonra yüzüne vurdu ve Hübeyre yere yapıştı. Ebû Dâvud onu öldürmekten vazgeçti. Onun anlaşmalıları olan Züheyr el-Cüşemî'nin iki oğlu Ebû Üsâme ve Mâlik onu gördüler. Onu alıp götürdüler ve onu kurtardılar. Ebû Üsâme onu kaldırmıştı; Mâlik de onu arkadan destekliyordu. Resûlullah (s.a.v.), "Onun iki köpeği onu korudular. Ebû Üsâme gibi dost, tıpkı uzun hurmaya benzer." dedi. Deniliyor ki: Hübeyre'yi vuran Mücezzer b. Ziyâd idi.

Bize Muhammed anlattı; dedi ki: Bize el-Vâkıdî anlattı; dedi ki: Bana Musa b. Ya'kûb anlattı. O da amcasından şöyle

dediğini rivayet etti: Ebû Bekr b. Süleyman b. Ebû Hasme'den işittim; şöyle diyordu: Mervân b. el-Hakem, Hakîm b. Hizâm'a Bedir gününü soruyordu. Yaşlı adam anlatmak istemiyordu. Nihayet Mervân çok ısrar etti. Hakîm dedi ki: Karşılaştık ve birbirimizi öldürdük. Ben, tıpkı çakıl taşlarının leğen içine düşmesi gibi, gökten yere doğru gelen bir ses işittim. Resûlullah (s.a.v.) o kumlardan bir avuç aldı ve düşmana attı; böylece mağlup olduk.

Bize Muhammed anlattı; dedi ki: Bize el-Vâkıdî anlattı; dedi ki: Bana Ebû İshâk b. Muhammed anlattı. O Abdurrahman b. Muhammed b. Abd'dan, o da Abdullah b. Sa'lebe b. Su'ayr'dan şöyle dediğini rivayet etti: Nevfel b. Mu'âviye ed-Dîlî'den işittim; şöyle diyordu: Bedir günü mağlup olduk. Önümüzden ve arkamızdan, çakıl taşlarının leğene düşmesi gibi sesler işitiyorduk. Bu durum bizi çok korkutmuştu.

Hakîm b. Hizâm şöyle diyordu: Bedir günü mağlup olduk; ben koşuyor ve şöyle diyordum: "Allah İbnü'l-Hanzaliyye'nin belasını versin. Gündüzün bittiğini iddia ediyordu. Vallahi gündüz olduğu gibi duruyor!" Hakîm dedi ki: "Benim tek arzum, Müslümanların bizi aramaktan vazgeçmeleri için gecenin gelmesiydi." Bir deve üzerinde olan el-Avvâm'ın çocukları Ubeydullah ve Abdurrahman, Hakîm b. Hizâm'a yetişiyorlar. Abdurrahman kardeşine, "İn de Ebû Hâlid'i bindir!" diyor. Ubeydullah da sakat bir adamdı; iyi yürüyemiyordu. Ubeydullah, "Gördüğün gibi ben yürüyemiyorum." dedi. Abdurrahman ise "Vallahi bizi ve bizim yerimize geçecek olan çoluk-çocuğumuzu geçindirmeye yetecek bir adamı bindirmeyip de kimi bindireceğiz?" dedi. Bunun üzerine Abdurrahman ve kardeşi -kardeşi sakattı- deveden indiler ve onu bindirdiler. Sırayla deveye biniyorlardı. Mekke'ye yaklaştıklarında, Merrü'z-Zahrân'da iken, Hakîm dedi ki: "Vallahi şurada gördüğüm işin benzerini hiç kimse işlememiş ve işlemeyi de düşünmemiştir.

Fakat (her şey) İbnü'l-Hanzaliyye'nin uğursuzluğu idi. Burada develer kesilmişti ve onların kanına bulaşmayan bir çadır kalmamıştı." Bunun üzerine çocuklar, "Biz bunu gördük. Fakat senin de kavmimizle gittiğinizi gördük; biz de sizinle birlikte yürüdük. Bizim sizinle bir işimiz olmadı." dediler.

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla... Bu bölüm, Ebü'l-Kâsım b. Ebû Hayye'nin yanında okundu; dedi ki: Bize Ebû Abdullah Muhammed b. Şücâ anlattı; dedi ki: Bana Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî anlattı; dedi ki: Bana Abdurrahman b. el-Hâris anlattı. O Mahled b. Hufâf'tan, o da babasından şöyle dediğini rivayet etti: Kureyş'te zırhlar çoktu. Mağlup olunca onları atmaya başladılar. Müslümanlar da onları arayıp, attıkları zırhları topluyorlardı. O gün üç zırh toplayıp aileme getirdiğimi hatırlıyorum. Hala yanımızdadırlar. Kureyş'ten bir adam, o zırhlardan birisini yanımda gördü; onu tanıdı ve "Bu zırh, el-Hâris b. Hişâm'ın zırhıdır." dedi.

el-Vâkıdî dedi ki: Bana Muhammed b. Ebû Humeyd anlattı. O da Abdullah b. Amr b. Ümeyye'den şöyle dediğini rivayet etti: Ebû Amr b. Ümeyye'den işittim; dedi ki: Bedir günü mağlup olan biri bana haber verdi; o kendi kendine şöyle diyormuş, "Bu iş gibisini görmedim. Ondan ancak kadınlar kaçar."

Dediler ki: Kubâs b. Eşyem el-Kinânî şöyle diyordu: Müşriklerle beraber Bedir'de hazır bulundum. Muhammed'in ashâbının gözümde ne kadar az göründüğüne, bizdeki adamların ve atların çokluğuna bakıyorum. Mağlup olanların içinde ben de mağlup oldum. Hatırlıyorum; ben her açıdan müşriklere bakıyordum ve kendi kendime, "Bu iş gibisini görmedim. Bundan ancak kadınlar kaçar." diyordum. Bir adam benimle arkadaş oldu. Bir ara o yanımda yürürken baktık ki, arkamızdaki bize ulaştı. Ben arkadaşıma, "Sende bir canlanma var mı?" dedim. Arkadaşım "Hayır vallahi bende yok." dedi. Arkadaşım korkudan donakaldı. Ben de adeta kanatlandım ve Sukyâ'nın solundaki Gayka'da sabahladım. -Onunla el-Furğ'un arası bir gecedir. Medine ise oradan güneşe doğru sekiz berîddir- Ben yolu buldum ve doğru olan yolda yürümedim. Aranmaktan korktuğum için yoldan sapıyordum. Gayka'da kavmimden bir adam bana ulaştı ve "Arkanda ne var?" dedi. Ben, "Bir şey yok; öldürüldük ve esir alındık. Yanında bir binek var mı?" dedim. Adam beni devesine bindirdi ve bana yiyecek verdi; nihayet Cuhfe yoluna ulaştım. Sonra Mekke'ye girinceye kadar devam ettim. Mekke'ye giderken, el-Gamîm'de,[60] el-Haysumân b. Hâbis el-Huzâ'î'ye bakıyordum. Mekke'ye gelip kötü haberi Kureyş'e bildireceğini anladım. Eğer onu geçmek isteseydim, geçerdim. Fakat günün bir kısmında beni geçinceye kadar yoldan saptım. Ben Mekke'ye geldiğimde Kureyş'in ölüm haberi onlara ulaşmıştı. Kureyşliler el-Huzâ'î'ye lanet okuyor ve "Bize güzel bir haber getirmedi." diyorlardı.

Mekke'de kaldım. Hendek günü olunca kendi kendime, "Medine'ye gitsem de Muhammed'in ne dediğine baksam!" dedim. Müslüman olmak da kalbime düşmüştü. Medine'ye geldim ve Resûlullah'ı (s.a.v.) sordum. "Şurada; bir grup ashâbıyla mescidin gölgesindedir." dediler. Ona geldim. Ashâbının arasında onu tanımamıştım. Selâm verdim; Resûlullah (s.a.v.), "Ey Kubâs b. Eyşem! Sen Bedir günü 'Bu iş gibisini görmedim. Bundan ancak kadınlar kaçar.' diyordun; öyle değil mi?" dedi. Ben, "Şehadet ederim ki, sen Allah'ın Resûlü'sün. Vallahi bu düşüncem asla içimden dışarıya çıkmamıştı. Hatta dudaklarımı dahi kımıldatmamıştım. Sadece kendi kendime öyle düşünmüştüm. Eğer sen peygamber olmasaydın, Allah seni bundan haberdar etmezdi. Lütfen elini ver; sana biat edeyim." dedim ve Müslüman oldum.

Dediler ki: Müslümanlarla müşrikler sıra halinde dizilip karşı karşıya gelince Resûlullah (s.a.v.), "Kim bir adamı

---

[60] Râbî ile Cuhfe arasında bir yerdir (*Vefâü'l-Vefâ*, II, 353).

öldürürse şu... şu onundur. Kim bir adamı esir ederse şu... şu onundur.” dedi. Müşrikler mağlup olunca insanlar üç kısma ayrıldılar. Bir kısmı Resûlullah’ın çadırının yanındaydılar. Ebû Bekr (r.a.) çadırdaydı. Bir kısmı savaş alanındaki malları talan etti. Bir grup da düşmanı arıyor; esir ediyor ve ganimet alıyordu. Resûlullah’ın çadırında bulunanlardan birisi olan Sa‘d b. Mu‘âz konuşarak şöyle dedi: “Ey Allah’ın Resûlü! Daha çok sevap kazanmak için neden düşmanı aramıyoruz? Üstelik düşmandan korkmuyoruz. Sadece senin bulunduğun yerin tenhalaşmasından endişe ediyoruz. Çünkü müşriklerden bir atlı ya da adamlarından bir grup buraya yönelebilir. Üstelik Ensâr ve Muhacirlerden birçok değerli insan senin çadırının yanında bulunuyor. Onlardan hiç birisi de topluluktan ayrılmamıştır. Ey Allah’ın Resûlü! İnsanlar çoktur. Onlara (ganimet) verdiğin zaman ashâbına az bir şey kalır. Esirler ve ölüler çok, fakat ganimet azdır.” Bunun üzerine ihtilaf etmeye başladılar. Allah, *“Ey Muhammed! Sana ganimetleri soruyorlar. De ki: Ganimetler Allah’a ve Resûlü’ne aittir.”*[61] ayetini indirdi. Bunun üzerine insanlar döndüler ve ganimetten onlara bir şey verilmedi. Daha sonra Allah, *“Bilin ki, ganimet Allah’a, Peygamber’e, onun yakınlarına, yetimlere, yoksullara ve yolculara aittir.”*[62] ayetini indirdi. Bu kez Allah’ın elçisi ganimeti aralarında taksim etti.

Bana Ya‘kûb b. Mücâhid Ebû Hazre anlattı. O Ubâde b. el-Velîd b. Ubâde’den, o babasından, o da dedesi Ubâde b. es-Sâmit’ten şöyle dediğini rivayet etti: Ganimetler Allah ve Resûlü içindi. Resûlullah (s.a.v.) Bedir ganimetlerini beşe bölmedi. Daha sonra *“Bilin ki, ganimet Allah’a, Peygamber’e, onun yakınlarına, yetimlere, yoksullara ve yolculara aittir.”* ayeti nazil oldu. Bedir’den sonraki ilk ganimette Resûlullah (s.a.v.) humusa (beşe taksim etmeye) yöneldi. Bana Abdülmüheymin b. Abbâs b. Sehl babasından, o da Ebû Üseyd es-Sâ‘idî’den benzerini anlattı.

Bana Ebû Bekr b. Abdullah b. Muhammed b. Ebû Sebre anlattı. O Süleyman b. Suhaym’dan, o da İkrime’den şöyle dediğini rivayet etti: Bedir günü insanlar ganimetler konusunda ihtilafa düştüler. Resûlullah (s.a.v.) ganimetlerin hazineye iade edilmesini emretti. Geri verilmeyen bir ganimet kalmadı. Savaşta yiğitlik gösterenler, Resûlullah’ın ganimetleri zayıf olanlara değil sadece kendilerine vereceğini sandılar. Sonra Resûlullah (s.a.v.), ganimetlerin aralarında eşit bir şekilde paylaşılmasını emretti. Bunun üzerine Sa‘d (b. Mu‘âz), “Ey Allah’ın Resûlü! Topluluğu koruyan süvarisine, zayıf olanlara verilenin aynısı mı verilir?” dedi. Resûlullah (s.a.v.), “Annen seni kaybedesice! Siz ancak zayıflarınız sayesinde yardım olunuyorsunuz.” dedi.

“Bilin ki, ganimet Allah’a, Peygamber’e, onun yakınlarına, yetimlere, yoksullara ve yolculara aittir.” (Enfâl, 8/41)

Bana Abdülhamîd b. Ca‘fer anlattı; dedi ki: Musa b. Sa‘d b. Zeyd b. Sâbit’e, “Resûlullah (s.a.v.) Bedir günü esirler, ölülerin eşyaları ve ganimetleri hakkında ne yaptı?” diye sordum; dedi ki: O gün Resûlullah’ın münadisi yüksek sesle, “Kim bir kişiyi öldürürse eşyası onundur.” diye bağırdı: Resûlullah (s.a.v.), şirk ordusunda bulunan ve savaşsız ele geçirilen malları eşit şekilde Müslümanların arasında taksim etti. Abdülhamîd b. Ca‘fer’e, “Ebû Cehil’in eşyası kime verildi?” diye sordum; dedi ki: Bize göre bunda ihtilaf edildi. Birisine göre Mu‘âz b. Amr b. el-Cemûh onun eşyasını aldı. Bir başkasına göre Resûlullah (s.a.v.) onu İbn Mes‘ûd’a verdi. Abdülhamîd’e, “Bunu sana kim haber verdi?” diye sordum. “Onun Mu‘âz b. Amr’a verildiğini, Hârice b. Abdullah b. Ka‘b bana haber verdi. İbn Mes‘ûd’a verildiğini ise bana Sa‘îd b. Hâlid el-Kârizî anlattı.” dedi. Dediler ki: Ali b. Ebû Tâlib (r.a.), el-Velîd b. Utbe’nin zırhını, miğferini ve tolgasını aldı. Hamza b. Abdülmuttalib, Utbe’nin silahını aldı. Ubeyde b. el-Hâris ise, Şeybe b. Rebî‘a’nın zırhını aldı. Hatta ondan varislerine miras kalmıştı.

---

[61] Enfâl, 8/1.

[62] Enfâl, 8/41.

Bana Muhammed b. Yahya b. Sehl anlattı. O da amcası Muhammed b. Sehl b. Ebû Hasme'den şöyle dediğini rivayet etti: Resûlullah (s.a.v.) esirlerin, öldürülenlerin eşyası ve alınan ganimetlerin iade edilmesini emretti. Sonra esirleri aralarında kura ile taksim etti. Bizzat gazinin, öldürdüğü adamdan aldığı eşya, bir de ordudan alınan eşya eşit şekilde dağıtıldı. Bize göre doğru olan şudur: Resûlullah'ın (s.a.v.) kişilere verdiği eşya sahiplerine teslim edildi. Ama kişilere ait olmayan eşya aralarında taksim edildi. Kuşkusuz ganimetler toplandı; Resûlullah (s.a.v.) Abdullah b. Ka'b b. Amr el-Mâzinî'yi, onların üzerine görevli tayin etti. Bunu bana Muhammed b. Yahya b. Sehl b. Ebû Hasme anlattı. O babasından, o dedesinden, o da Resûlullah'tan (s.a.v.) rivayet etti. Resûlullah (s.a.v.) ganimetleri Seyer denilen yerde taksim etti. -Seyer, Safrâ geçidinde bir yerdir.- Resûlullah'ın (s.a.v.) Bedir ganimetleri üzerine Habbâb b. el-Eret'i görevlendirdiği de söylenmiştir.

Bana İbn Ebû Sebre anlattı. O el-Misver b. Rifâ'a'dan, o Abdullah b. Müknif el-Hârisî'den -Ensâr'ın Hârise'sindendir.- şöyle dediğini rivayet etti: Ganimetler toplanınca; içinde deve, ev eşyası, deriler ve elbiseler vardı. Görevli şahıs onları dağıttı. Bazen bir adama bir deve bir de ev eşyası düşüyordu. Bazen birisine iki deve düşüyordu. Bir başkasına deri parçaları düşüyordu. Ganimet 317 hisseye ayrılmıştı. Adamlar da 313 kişiydi. İki at vardı; onlara dört hisse verildi. Sekiz kişi Bedir harbinde hazır bulunmadıkları halde Resûlullah (s.a.v.) onların paylarını ve sevaplarını takdir etti. Bunların hepsi Bedir'de hak sahibi olanlardı. O sekiz kişiden üçü Muhacirlerdendi ve bu konuda bizce bir ihtilaf söz konusu değildir. Birisi Osman b. Affân'dı. Resûlullah (s.a.v.) (hasta olan) kızı Rukayye'ye bakması için onu Medine'de bırakmıştı. Zeyd b. Hârise'nin (zafer müjdesiyle Medine'ye) geldiği gün vefat etmişti. Diğerleri, Talha b. Ubeydullah ve Sa'îd b. Zeyd b. Amr b. Nüfeyl'di. Resûlullah (s.a.v.), kervan hakkında bilgi almaları

için onları göndermişti. Onlar el-Havrâ'ya kadar ulaşmışlardı. -el-Havrâ, Zü'l-Merve'nin arkasında bir yerdir. İkisi arasında sahil boyunda iki gece vardır. Zü'l-Merve ile Medine arasında ise sekiz berîd ya da daha fazla mesafe vardır.- Ensâr'dan Ebû Lübâbe b. Abdülmünzir; Resûlullah (s.a.v.) onu Medine'de görevlendirmişti. Bir de Âsım b. Adî; Resûlullah (s.a.v.) onu Kubâ[63] ve el-Âliye'de görevlendirmişti.- el-Hâris b. Hâtıb -Resûlullah (s.a.v.) onu Benî Amr b. Avf'ta görevlendirmişti.- Havvât b. Cübeyr ve el-Hâris b. Sımme vardı. Bu ikisi er-Revhâ'da takatten kesildiler (yorgun düştüler). Bize göre bunlarda bir ihtilaf yoktur.

Rivayet edildiğine göre Resûlullah (s.a.v.) Sa'd b. Ubâde'nin payını ve ücretini takdir etti ve Bedir'deki savaşı bitirince, "Eğer Sa'd b. Ubâde Bedir'de hazır olmasaydı, Bedir savaşı için çok arzulu olacaktı." dedi. Şöyle ki: Resûlullah (s.a.v.) cihad için harekete geçince, Sa'd b. Ubâde Ensâr'ın evlerini dolaşarak onları çıkmaya teşvik ediyordu. Fakat (bu sırada) bir yerde bir yılan tarafından sokuldu. Bu durum onun sefere katılmasına engel oldu. Resûlullah (s.a.v.) onun payını ve ücretini takdir etti. Yine Sa'd b. Mâlik es-Sâi'dî'nin payını ve ücretini takdir etmiştir. Sa'd b. Mâlik Bedir için hazırlık yaparken hastalandı, Resûlullah'ın (s.a.v.) yola çıkışından sonra vefat etti ve vasiyetini Resûlullah'a (s.a.v.) yaptı. Resûlullah (s.a.v.) bundan başka Ensâr'dan olan iki adam için daha hisse takdir etmiştir. Ancak bu dört kişi, daha önce zikredilen sekiz kişi kadar üzerinde ittifak yapılmamıştır.

Bana İbn Ebû Sebre anlattı. O Ya'kûb b. Zeyd'den, o da babasından şunu rivayet etti: Resûlullah (s.a.v.) Bedirde şehit olan on dört adam için de hisse tayin etmiştir. Zeyd b. Talha dedi ki: Bana Abdullah b. Sa'd b. Hayseme anlattı; dedi ki: Ganimetler taksim edildiğinde Resûlullah'ın (s.a.v.), (şehit olan) babam için takdir ettiği hissesini aldık. Onun hissesini de Uveym b. Sâ'ide yükleyip bize getirdi.

---

[63] Medine'nin bir mahallesi; Benî Amr b. Avf, Hatma ve Vâil'in evleri oradaydı. (*Vefâu'l-Vefa*, II, 357).

Bana İbn Ebû Sebre anlattı. O el-Misver b. Rifâ'a'dan, o da Abdullah b. Müknif'ten şöyle dediğini rivayet etti: es-Sâib b. Ebû Lübâbe'den işittim; şunu haber veriyordu: Resûlullah (s.a.v.) Mübeşşir b. Abdülmünzir için bir pay ayırdı. Onun payını Ma'n b. Adî bize getirdi.

Bedir günü ganimet olarak ele geçen develerin sayısı 150 idi. Develerle birlikte, ticaret için yüklenmiş yiyecekler de vardı. Müslümanlar o gün onları ganimet olarak aldı. O gün Müslümanların ele geçirdikleri şeyler arasında kırmızı bir halı da vardı. Bazıları, "O halıyı göremiyoruz; herhalde Resûlullah onu aldı." dediler. Bunun üzerine Allah, *"Hiçbir peygamberin emanete ihanet etmesi düşünülemez. Kim ihanet ederse, kıyamet günü ihanet ettiği şeyle birlikte gelir."*[64] ayetini indirdi. Bir adam Resûlullah'a geldi ve "Ey Allah'ın Resûlü! Filan adam o kırmızı halıyı saklamıştır." dedi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) adama sordu; adam, "Ben yapmadım ey Allah'ın Resûlü!" dedi. Fakat muhbir adam, "Ey Allah'ın Resûlü! Şurayı kazın." dedi. Resûlullah (s.a.v.) emretti; orayı kazdılar ve kırmızı halı oradan çıkarıldı. Bir adam iki kere veya birkaç kere, "Ey Allah'ın Resûlü! Filan adam için Allah'tan af dile!" dedi. Resûlullah (s.a.v.), *"Suç işlemiş adamı bırak!"* dedi.

Atlar da iki taneydi. Birisi el-Mikdâd'ın atıydı; ona Sebha deniliyordu. Birisi de ez-Zübeyr'in atıydı. İkinci atın Mersed'e ait olduğu da söylenir. el-Mikdâd şöyle diyordu: "O gün Resûlullah (s.a.v.) bana bir hisse, atıma da bir hisse takdir etmişti." Bir başkası da şöyle diyordu: "O gün Resûlullah at için iki hisse, sahibi için de bir hisse takdir etmişti."

---

[64] Âl-i İmrân, 3/161.

Bana Abdülmecîd b. Abs anlattı. O da Ebû Ufeyr Muhammed b. Sehl'den şöyle dediğini rivayet etti: Ebû Bürde b. Niyâr, Bedir günü ganimet aldığı bir atla döndü. At Zem'a b. el-Esved'e aitti ve Ebû Bürde'nin hissesine düşmüştü. Müslümanlar, müşriklerin atlarından on tanesini ele geçirmişlerdi. Ayrıca silah ve cephane de ele geçirmişlerdi. Ebû Cehil'in devesi de onların arasındaydı. Resûlullah (s.a.v.) onu aldı. O deve hep Resûlullah'ın (s.a.v.) yanında kaldı; Hudeybiye'de onu kurbanlık yapana kadar ona biniyor, onunla gazaya çıkıyordu. Müşrikler Hudeybiye günü o deveyi yüz deve karşılığında almak istediler. Bunun üzerine Peygamber (s.a.v.), "Eğer biz onu kurban olarak nezretmeseydik dediğinizi yapardık." dedi. Ganimet taksim edilmeden önce Resûlullah'ın (s.a.v.) kendisi için ayırdığı bazı şeyler (es-Safî)[65] vardı.

"Hiçbir peygamberin emanete ihanet etmesi düşünülemez. Kim ihanet ederse, kıyamet günü ihanet ettiği şeyle birlikte gelir."
(Âl-i İmrân, 3/161)

Bana Abdurrahman b. Abdullah b. Zekvân anlattı. O babasından, o Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe'den, o da İbn Abbâs'tan ricayet etti. Ayrıca Muhammed b. Abdullah'tan'tan, o ez-Zührî'den, o da Sa'îd b. el-Müseyyeb'ten rivayet etti; dediler ki: Resûlullah (s.a.v.) Zülfikâr adlı kılıcını Bedir'de ganimet aldı. O Münebbih b. el-Haccâc'ın kılıcıydı. Resûlullah (s.a.v.), Sa'd b. Ubâde'nin kendisine hediye ettiği el-Adb adlı kılıçla Bedir'e çıkmıştı. Onun zırhının adı da Zâtü'l-Fudûl idi. Ben İbn Ebû Sebre'den işittim; şöyle diyordu: Sâlih b. Keysân'dan işittim; şöyle diyordu: "Resûlullah (s.a.v.) yanında kılıç olmadan Bedir'e çıktı. İlk kuşandığı kılıç Münebbih b. el-Haccâc'ın kılıcıydı. Onu da Bedir gününde ganimet almıştı."

Ebû Üseyd es-Sâ'idî, Abdülmüheymin b. Abbâs b. Sehl'in bana anlattığını anlatıyordu. O babasından, o da Ebû Üseyd'den rivayet etti. Ebû Üseyd, Erkam b. Ebü'l-Erkam'dan söz edince: "O kalıbının adamı değildir." dedi. Bu kez ona, "Nedir mesele?"

---

[65] Safî, ganimet taksim edilmeden önce başkanın kendisi için ayırdığı şeylere verilen addır. (M)

denilince şöyle dedi: Resûlullah (s.a.v.) herkesin, ganimetten aldıklarını iade etmelerini emretti. Ben de İbn Âiz el-Mahzûmî'nin kılıcını geri verdim. Kılıcın adı da el-Merzubân'dı. Kılıcın bir değeri vardı. Ben de bana geri verilmesini istiyordum. Erkam b. Ebü'l-Erkam kılıç hakkında Resûlullah (s.a.v.) ile görüştü. Resûlullah (s.a.v.) da kendisinden istenen bir şeye yok demezdi ve kılıcı Erkam'a verdi. Ayrıca benim ergenlik çağında olan bir oğlum yola çıkmıştı. Aniden bir dişi gülyabani ona göründü ve onu sırt üstü çökertti. Ebû Üseyd'e, "O zaman gülyabani var mıydı?" diye soruldu. Ebû Üseyd, "Evet vardı, fakat helâk oldular." dedi. Oğlum İbn Erkam'ı gördü; ona koştu, ağladı ve ondan yardım istedi. İbnü'l-Erkam, "Kimsin sen?" dedi. Oğlum durumunu ona bildirdi. Bu kez gülyabani, "Ben onu büyüttüm." dedi. İbnü'l-Erkam ondan uzaklaştı. Çocuk da gülyabaninin yalan söylediğini söylüyordu. İbnü'l-Erkam, çocukla ilgilenmedi. (Bir diğer husus da şu:) bir atım vardı, yularını koparıp avludan çıktı. İbnü'l-Erkam el-Gâbe'de[66] onunla karşılaştı ve ona bindi. Medine'ye yaklaştığında at elinden kaçmış. Benden özür dileyerek atın elinden kaçtığını söyledi. Bugüne kadar da ben ata ulaşmış değilim.

Bana Ebû Bekr b. İsmail b. Muhammed anlattı. O babasından, o Âmir b. Sa'd'dan, o da babasından şöyle dediğini rivayet etti: Bedir günü el-Âs b. Münebbih'in kılıcını Resûlullah'tan (s.a.v.) istedim; bana verdi. Bunun üzerine *"Sana ganimetleri soruyorlar..."*[67] ayeti benim hakkımda nazil oldu.

Dediler ki: Resûlullah (s.a.v.), Bedir'e gelip de hisse almayan kölelere de pay verdi. Onlar üç kişiydiler. Birisi, Hâtıb b. Ebû Belte'a'nın, birisi Abdurrahman b. Avf'ın, birisi de Sa'd b. Mu'âz'ın kölesiydi. Resûlullah'ın (s.a.v.) kölesi Şukrân da esirler üzerinde görevlendirilmişti. Resûlullah (s.a.v.) esir başına, hür bir insan olduğu takdirde ganimetten alacağı pay kadar ona pay verdi.

Bana Ebû Bekr b. İsmail anlattı. O babasından, o Âmir b. Sa'd'dan, o da babasından şöyle dediğini rivayet etti: Bedir günü Süheyl b. Amr'a bir ok attım; baldırının alt tarafındaki damarları kopardı. Kan izini takip ettim; baktım ki, Mâlik b. ed-Duhşüm onu almış; perçeminden tutmuş. Ben, "O benim esirimdir. Ona ben ok attım." dedim. İkisi Resûlullah'ın yanına gittiler. Resûlullah (s.a.v.) onu ikisinden de aldı. Süheyl, er-Revhâ'da Mâlik b. ed-Duhşüm'un elinden kurtuldu. Mâlik, insanlara seslendi ve onu aramaya çıktı. Resûlullah (s.a.v.), "Onu bulan öldürsün." dedi. Fakat Resûlullah (s.a.v.) kendisi onu buldu ve onu öldürmedi.

Bana İsa b. Hafs b. Âsım anlattı. O da babasından şöyle dediğini rivayet etti: Ebû Bürde b. Niyâr müşriklerden, Ma'bed b. Vehb adında bir adamı esir almıştı. Adam Benî Sa'd b. Leys oymağına mensuptu. Ömer b. el-Hattâb (r.a.) ona yetişti. Ömer (r.a.) esirlerin öldürülmesini teşvik ediyordu. Kimin elinde bir esir görseydi öldürülmesini emrederdi. Tabii bu, insanlar (savaşçılar) ayrılmadan önceydi. Ebû Bürde'nin elinde esir olan Ma'bed Ömer'e yetişti ve "Ya Ömer! Siz gerçekten galip geldiğinizi mi düşünüyorsunuz? Lât ve Uzzâ'ya yemin olsun ki, hayır!" dedi. Bunun üzerine Ömer (r.a.), "Ey Allah'ın Müslüman Kulları! Dikkatli olun!" dedi. Sonra Ma'bed'e dönüp, "Sen elimizde esir olduğun halde bir de konuşuyorsun öyle mi?" dedi. Sonra onu Ebû Bürde'nin elinden aldı ve boynunu vurdu. Bazılarına göre Ebû Bürde onu öldürdü.

Bana Ebû Bekr b. İsmail anlattı. O babasından, o da Âmir b. Sa'd'dan şöyle dediğini rivayet etti: Resûlullah (s.a.v.), "Sa'd'a, kardeşinin (Umeyr'in) öldürüldüğünü haber vermeyiniz. Yoksa elinizdeki bütün esirleri öldürür." dedi.

---

[66] İbn Sa'd'ın zikrettiği gibi Şam yolunda Medine'den bir berîdlik mesafede olan bir yerdir (*et-Tabakât*, II, 58).

[67] Enfâl, 8/1.

Bana Benî Hâşim'in mevlası Hâlid b. el-Heysem anlattı. O da Yahya b. Ebû Küseyyir'den şöyle dediğini rivayet etti: Resûlullah (s.a.v.), "Sizden birisi kardeşinin esirini değiştirip onu öldürmesin." dedi. Esirler getirilince Sa'd b. Mu'âz bu durumdan hoşlanmadı. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.), "Ey Ebû Amr! Adamların esir alınması hoşuna gitmemiş gibi." dedi. Sa'd, "Evet ey Allah'ın Resûlü! Müşriklerle karşılaştığımız ilk savaştı. Allah'ın onları zelil etmesini ve ölümün onlarda çok olmasını arzu ederdim." dedi.

Bedir günü el-Mikdâd, en-Nadr b. el-Hâris'i esir almıştı. Resûlullah (s.a.v.) Bedir'den çıkınca el-Üseyl'e[68] geldiğinde esirler ona arz edildi. Resûlullah (s.a.v.) en-Nadr b. el-Hâris'e baktı ve uzun müddet gözünü ondan ayırmadı. En-Nadr, yanındaki bir adama, "Vallahi Muhammed beni öldürecek. Bana, içinde ölüm olan iki gözle baktı." dedi. Yanındaki adam ise "Vallahi sen ancak korkuyorsun." dedi. Sonra en-Nadr, Mus'ab b. Umeyr'e, "Ey Mus'ab! Sen bunlardan akraba olarak bana daha yakınsın. Arkadaşına söyle; beni arkadaşlarımdan biri gibi kabul etsin. Eğer yapmazsan vallahi beni öldürecektir." dedi. Mus'ab ise "Sen Allah'ın kitabı hakkında şöyle şöyle diyordun; Allah'ın elçisi hakkında şöyle şöyle diyordun." dedi. En-Nadr, "Ey Mus'ab! Beni diğer arkadaşlarım gibi kabul etsin. Eğer onlar öldürülecekse ben de öldürülürüm. Eğer kendilerine iyilik yapılırsa bana da iyilik yapılmış olur." dedi. Mus'ab ise "Sen Allah elçisinin ashâbına eziyet ediyordun." dedi. En-Nadr, "Vallahi eğer Kureyş seni esir almış olsaydı, ben sağ olduğum sürece öldürülmezdin." dedi. Mus'ab ise "Vallahi doğru söylediğini düşünüyorum; fakat ben senin gibi değilim. İslâm dostlukları koparmıştır." dedi. Bunun üzerine el-Mikdâd, "Benim esirim bu!" dedi. Resûlullah (s.a.v.), "Boynunu vur. Allah'ım! el-Mikdâd'ı fazlından zengin kıl." dedi. Bunun üzerine Ali (r.a.) el-Üseyl'de onu kılıçla öldürdü.

Süheyl b. Amr esir edilince Ömer (r.a.), "Ey Allah'ın Elçisi! Dişlerini sök; dili dışarı çıksın; bir daha senin aleyhinde konuşamaz." dedi. Resûlullah (s.a.v.), "Ben ona eziyet edemem; ben peygamber olduğum halde Allah da bana eziyet eder. Umarım bir gün hoşlanacağın bir duruma gelir." dedi. Hz. Ebû Bekr'in hitabetiyle Resûlullah'ın (s.a.v.) vefatını Mekke'de haber alan Süheyl b. Amr, onu dinlemiş gibi kalktı ve Mekke'de bir konuşma yaptı. Süheyl'in konuşması kendisine ulaşınca Ömer, "Senin Allah'ın elçisi olduğuna şehadet ederim." dedi. Ömer burada, Resûlullah'ın (s.a.v.), "Umarım bir gün hoşlanacağın bir duruma gelir." sözünü kastediyordu.

Ali (r.a.) şunu anlatıyordu: Cibrîl Peygamber'e (s.a.v.) geldi ve onu, esirleri öldürmek ya da fidye karşılığında serbest bırakmak konusunda muhayyer bıraktı. Ancak ileride onların sayısı kadar sizlerden şehit olacağını bildirdi. Hz. Peygamber (s.a.v.) ashâbını çağırdı ve şöyle dedi: "Bu Cibrîl'dir; esirler konusunda seçim yapmanızı istiyor. İster boyunlarını vuralım; istersek de fidye karşılığında serbest bırakalım. Ancak ileride onların sayısı kadar sizden şehitler olacaktır." Ashâb şöyle dedi: "Biz fidye alıp istifade edelim; sonra da şehit olup cennete gidelim." dediler. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) esirlerden fidye kabul etti; Uhud Savaşı'nda da müminlerden o esirler kadar şehit edildi.

Dediler ki: Esirler Bedir'de hapsedilince, -Resûlullah'ın (s.a.v.) kölesi Şukrân onların üzerine görevlendirilmişti. Müslümanlar onlar hakkında kura çekiyorlardı.- Müşrikler hayatta kalmayı umarak şöyle dediler: "Ebû Bekr'e haber göndersek... O akrabalarımız konusunda Kureyş'in en merhametlisidir. Muhammed'in yanında onun kadar değerli birisini de bilmiyoruz." Ebû Bekr (r.a.) onların yanına geldi; ona şöyle dediler: "Ey Ebû Bekr!

---

[68] Bedir ile Safrâ arasında bir yerdir (*Vefâü'l-Vefâ*, II, 242).

Bizim babalarımız, çocuklarımız, kardeşlerimiz, amcalarımız ve amca çocuklarımız vardır. Bizim en uzağımız bile yakındır. Arkadaşına söyle; biz iyilikte bulunsun ya da fidye karşılığında serbest bıraksın." Ebû Bekr (r.a.), "Peki, inşaallah iyiliği sizden uzaklaştırmayacağım." dedi; sonra Resûlullah'ın (s.a.v.) yanına gitti. Esirler, "Bir de Ömer b. el-Hattâb'a (r.a.) haber gönderin. O, sizin bildiğiniz bir kimsedir. İşinizi bozmayacağından emin değiliz. Belki de sizden vazgeçebilir." dediler. Ömer b. el-Hattâb'a (r.a.) da haber yolladılar. Ömer onlara geldi; Ebû Bekr'e söylediklerinin aynısını ona da söylediler. Ömer (r.a.), "Sizden herhangi bir kötülüğü uzaklaştırmayacağım!" dedi. Sonra Ömer Resûlullah'ın (s.a.v.) yanına gitti; baktı ki, Ebû Bekr (r.a.) orada ve etrafında insanlar var. Ebû Bekr (r.a.) Peygamber'i (s.a.v.) yumuşatmaya çalışıyor, öfkesini dindiriyor ve şöyle diyordu: "Ey Allah'ın Resûlü! Anam babam sana feda olsun; senin kavmin; onların babaları, çocukları, amcaları, kardeşleri ve amca çocukları vardır. Onların en uzakları da sana yakındır. Onlara bir iyilik yap; Allah da sana iyilik yapsın; ya da onları fidye karşılığında serbest bırak; Allah senin sayende onları ateşten kurtarır. Onlardan alacağın fidyeleri Müslümanlara kuvvet olarak alırsın. Belki de Allah onların kalplerini sana yönlendirir." Sonra Ebû Bekr (r.a.) kalktı ve biraz uzaklaştı. Resûlullah (s.a.v.) ise susuyor ve ona cevap vermiyordu.

Sonra Ömer geldi; Ebû Bekr'in yerine oturdu ve şöyle dedi: "Ey Allah'ın Resûlü! Onlar Allah'ın düşmanlarıdır. Seni tekzip ettiler, seninle savaştılar ve seni Mekke'den çıkardılar. Onların boyunlarını vur. Onlar küfrün reisleri ve dalalet önderleridirler. Allah bunların öldürülmesiyle İslâm'ı güçlendirir; müşrikleri de zelil eder." Resûlullah (s.a.v.) susuyor ve ona cevap vermiyordu. Bu kez Ebû Bekr (r.a.) ilk yerine geldi ve şöyle dedi: "Ey Allah'ın Resûlü! Anam babam sana feda olsun; onlar senin kavmindir. Onların babaları, çocukları, amcaları, kardeşleri ve amca çocukları var. Onların en uzakları da sana yakındır. Onlara bir iyilik yap ya da onları fidye karşılığında serbest bırak. Onlar senin soyun ve kavmindirler. Onları kökten yok edenlerin ilki olma. Allah'ın onlara hidayet etmesi, onları öldürmenden daha hayırlıdır." Resûlullah (s.a.v.) sesini çıkarmıyor ve ona hiçbir cevap vermiyordu. Sonra Ebû Bekr (r.a.) oradan uzaklaştı. Bu kez Ömer ayağa kalktı, Ebû Bekr'in yerine oturdu ve şöyle dedi: "Ey Allah'ın Resûlü! Onları ne diye bekletiyorsun? Onların boyunlarını vur. Allah bunların öldürülmesiyle İslâm'ı güçlendirir; müşrikleri de zelil eder. Onlar Allah'ın düşmanlarıdırlar. Onlar seni yalanladılar, seninle savaştılar ve seni Mekke'den çıkardılar. Müminlerin yüreğini soğut. Eğer onlar bu şekilde bizi ele geçirmiş olsalardı, bize asla fırsat vermezlerdi." Resûlullah (s.a.v.) susuyor ve cevap vermiyordu. Ömer ayağa kalkip az öteye gitti ve oturdu.

Bu kez Ebû Bekr (r.a.) geldi ve ilk konuşması gibi bir konuşma yaptı. Resûlullah (s.a.v.) ona cevap vermedi. Ebû Bekr (r.a.) uzaklaştı; bu kez Ömer geldi. İlk konuşması gibi bir konuşma yaptı; Resûlullah (s.a.v.) ona da cevap vermedi. Sonra Resûlullah (s.a.v.) kalktı ve çadırına girdi; orada bir süre kaldı. Sonra çıktı; insanlar esirler hakkında konuşmaya dalmışlardı. Bazıları, "Ebû Bekr'in dediği doğrudur." diyorlardı. Bazıları da "Ömer'in dediği doğrudur." diyorlardı. Resûlullah (s.a.v.) çıkınca şöyle dedi: "Bu iki arkadaşınızın görüşleri hakkında ne diyorsunuz? Onları çağırın; onların bir misali vardır. Ebû Bekr'in misali Mîkâîl'in misali gibidir. O Allah'ın rızasını ve kullarını affetmesini indiriyor. Peygamberlerdeki misali de İbrahim'in misali gibidir. İbrahim kavmi karşısında baldan daha yumuşaktı. Kavmi onun için ateş yakıp onu içine attılar. İbrahim ise, *'Yazıklar olsun, size de; Allah'ı bırakıp tapmakta olduğunuz putlarınıza da... Hala aklınızı başınıza almayacak mısınız?'*[69] *Sözünden fazla bir şey söylemedi. Bir de şunu söyledi,*

---

[69] Enbiya, 21/67.

'Artık kim bana uyarsa o bendendir. Kim de bana karşı gelirse, şüphesiz sen çok bağışlayan ve çok merhamet edensin.'[70] *Bir de İsa'nın misali gibidir ki şöyle diyordu: 'Eğer onlara azap edersen şüphe yok ki onlar senin kullarındır. Eğer onları bağışlarsan yine şüphe yok ki sen mutlak güç sahibisin.'*[71] *Ömer'in misali ise Cibrîl'in misali gibidir. Allah'ın düşmanlarına öfkeyi ve gazabı indiriyor. Peygamberlerdeki misali de Nuh'un misali gibidir. Nuh, 'Ey Rabbim! Kâfirlerden hiç birisini yeryüzünde bırakma!'*[72] *dediğinde kavmi karşısında taştan daha sert idi. Bir de Musa'nın misali gibidir ki, şöyle demiştir: 'Ey Rabbimiz! Sen onların mallarını silip süpür ve kalplerine darlık ver. Çünkü onlar elem dolu azabı görünceye kadar iman etmezler.'*[73] *Ashâbım! Siz fakir insanlarsınız; bu adamlardan hiç birisi bir fidye vermeden yahut boynu vurulmadan elinizden çıkmasın."*

Bunun üzerine Abdullah b. Mes'ûd, "Ey Allah'ın Resûlü! Süheyl b. Beydâ bunun dışında olsun. Çünkü ben Mekke'de onun Müslümanlığını açıkladığını gördüm." dedi. (İbn Vâkid dedi ki: Bu söz bir vehimdir. Zira Süheyl b. Beydâ Habeş Muhacirlerindendir. O Bedir'e gelmemiştir. Onun bir kardeşi vardı; ona Sehl deniliyordu.) Resûlullah (s.a.v.) sustu ve ona cevap vermedi. Abdullah b. Mes'ûd, "Bana bu an kadar zor gelen bir an görmedim. Allah ve Resûlü'nün huzurunda konuşmaya başladım diye, üzerime taş yağdıracak korkusuyla semaya bakıyordum." dedi. Resûlullah (s.a.v.) başını kaldırdı ve "Süheyl b. Beydâ hariç!" buyurdu. İbn Mes'ûd, "Resûlullah (s.a.v.) bu sözü söyledi diye, o an kadar mutlu olduğum bir anı hatırlamıyorum." dedi. Sonra Resûlullah (s.a.v.) şöyle dedi: "Allah kalbi öyle sertleştirir ki, adeta taştan daha sert olur. Kalbi öyle yumuşatır ki, adeta tereyağından daha yumuşak olur." Resûlullah (s.a.v.) esirlerden fidyeyi kabul etti ve şöyle buyurdu: "*Eğer Bedir günü bir azap inseydi, Ömer'in dışında kimse ondan kurtulmazdı.*" Ömer, "Öldür ve fidye alma!" diyordu. Aynı şekilde Sa'd b. Mu'âz da "Öldür, fidye alma!" diyordu.

Bana Ma'mer anlattı. O ez-Zührî'den, o Muhammed b. Cübeyr b. Mut'im'den, o da babasından şöyle dediğini rivayet etti: Bedir günü Resûlullah (s.a.v.), "Eğer Mut'im b. Adî sağ olsaydı bu kokuşmuşları ona hibe ederdim." dedi. Resûlullah (s.a.v.) Tâif'ten dönerken, Mut'im b. Adî onu himaye etmişti.

Bana Muhammed b. Abdullah anlattı. O ez-Zührî'den, o da Sa'îd b. el-Müseyyeb'ten şöyle dediğini rivayet etti: Resûlullah (s.a.v.) Bedir günü, Ebû Azze Amr b. Abdullah b. Umeyr el-Cümahî'yi serbest bıraktı. Amr, şairdi. Resûlullah (s.a.v.) onu azat etti. Adam, "Ey Muhammed! Benim beş kızım var ve onların hiçbir şeyleri yok. Beni onlara bağışla!" dedi. Resûlullah (s.a.v.) da onu bağışladı. Bunun üzerine Ebû Azze, "Sana söz veriyorum; bir daha seninle savaşmayacak ve senin hakkında söz söylemeyeceğim." dedi. Resûlullah (s.a.v.) onu serbest bıraktı. Kureyş Uhud için çıkmaya başlayınca Safvân b. Ümeyye ona gitti ve "Bizimle birlikte sen de çık." dedi. Ebû Azze şöyle dedi: "Ben Muhammed'e, bir daha onunla savaşmamaya ve hakkında laf söylememeye söz verdim. Muhammed bana iyilikte bulundu ve başka kimseye bu iyiliği yapmadı. Onları ya öldürdü ya da fidye karşılığında serbest bıraktı." Bunun üzerine Safvân, öldürüldüğü takdirde, kızlarını kendi kızlarıyla birlikte tutacağını ve eğer yaşarsa, çoluk-çocuğunun ona yük olmayacak kadar ona çok mal vereceğini vaat etti. Bunun üzerine Ebû Azze çıktı; Arapları çağırıyor ve topluyordu. Sonra Kureyş'le birlikte Uhud'a gitti. Bu kez Uhud'da esir alındı. Ondan başka hiçbir Kureyşli esir alınmadı. Peygamber'e (s.a.v.), "Ya Muhammed! Ben zorla getirildim. Benim kızlarım var; lütfen bana iyilik yap!" dedi. Fakat Peygamber (s.a.v.) şöyle

"Eğer Bedir günü bir azap inseydi, Ömer'in dışında kimse ondan kurtulmazdı."
(Hadisi şerif)

---

[70] İbrahim, 14/36.
[71] Mâide, 5/118.
[72] Nuh, 71/26.
[73] Yunus, 10/88.

dedi: "Bana verdiğin söz nerede kaldı? Hayır, vallahi; yanakların Mekke'ye değmeyecektir. Sonra Sen, 'Muhammed'i iki kere kandırdım.' diyeceksin."

Bana İshâk b. Hâzim anlattı. O Rebî'a b. Yezîd'den, o ez-Zührî'den, o da Sa'îd b. el-Müseyyeb'ten şöyle dediğini rivayet etti: Resûlullah (s.a.v.), *"Bir mümin bir delikten iki kez sokulmaz.* Ey Âsım b. Sâbit! Götür; boynunu vur!" dedi. Âsım onu götürdü ve boynunu vurdu.

Dediler ki: Resûlullah (s.a.v.) Kuleyb (Kalîb) kuyularının köreltilmesini (kumla doldurulmasını) ve Ümeyye b. Halef dışında bütün ölülerin oraya atılmasını emretti. Çünkü Ümeyye çok şişmandı ve ilk günden beri şişmişti. Onu kuyuya atmak istediklerinde etleri dökülmeye başladı. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.), "Onu bırakın!" dedi. Resûlullah (s.a.v.) Utbe'nin Kuleyb (Kalîb) kuyusuna doğru çekildiğini görünce -Utbe iri-yarı bir adamdı ve yüzünde çiçek hastalığı izi vardı- onun oğlu Ebû Huzeyfe'nin yüzü (üzüntüden) değişti. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.), "Ey Ebû Huzeyfe! Sanki babana gelen kötülük seni üzmüş gibi." dedi. Ebû Huzeyfe, "Hayır vallahi ey Allah'ın Resûlü! Fakat ben babamın akıllı ve şerefli bir adam olduğunu düşünüyordum ve Allah onu İslâm'a hidayet eder, umuyordum. O bu konuda yanlış yapınca ve başına gelenleri de görünce üzüldüm." dedi. Ebû Bekr (r.a.), "Ey Allah'ın Resûlü! Utbe kabilede diğerlerinden daha yapıcıydı. Kendisi onun (Ebû Cehil'in) yüzüne karşı hoş söylemezdi. Fakat sıkıntı ve kötü karşılaşmalar işte..." dedi. Resûlullah (s.a.v.), "Ebû Cehil'in yüzünü alçaltan, onu öldüren ve bizi ondan kurtaran Allah'a hamd olsun." dedi. Müşriklerin bütün cenazeleri Kuleyb'e (Kalîb'e) atılınca; -Onların cesetleri yerdeyken- Resûlullah (s.a.v.) onları dolaşıyordu. Ebû Bekr (r.a.) de tek tek onları gösteriyordu. Resûlullah (s.a.v.) Allah'a hamd ediyor ve ona şükrediyordu.- Resûlullah (s.a.v.),

"Bana verdiği sözü yerine getiren Allah'a hamd olsun. İki gruptan birisini bana vaat etmişti." dedi.

Dedi ki: Sonra Resûlullah (s.a.v.) Kuleyb (Kalîb) ehlinin başında durdu ve tek tek onlara şöyle seslendi: "Ey Utbe b. Rebî'a, ey Şeybe b. Rebî'a, ey Ümeyye b. Halef ve ey Ebû Cehil b. Hişâm! Rabbinizin size hak olarak vaat ettiğini buldunuz mu? Ben, Rabbimin hak olarak bana vaat ettiğini buldum. Siz Peygamberiniz için ne kötü bir kavim idiniz! Beni yalanladınız, ama insanlar beni tasdik etti. Beni çıkardınız, fakat insanlar bana kucak açtılar. Siz benimle savaştınız, fakat insanlar bana yardım ettiler." Dediler ki: "Ey Allah'ın Resûlü! Ölmüş adamlarla mı konuşuyorsun?" Resûlullah (s.a.v.), "Onlar, Rablerinin onlara vaat ettiğinin hak olduğunu anladılar." dedi.

Dediler ki: Müşriklerin yenilgileri ve çekilmeleri öğle vaktindeydi. Resûlullah (s.a.v.) Bedir'de durdu ve Abdullah b. Ka'b'a ganimetlerin toplanıp yüklenmesini emretti. Ayrıca ashâbından bir gruba, ona yardım etmeleri talimatını verdi. Resûlullah (s.a.v.) Bedir'de ikindi namazını kıldı, sonra yola koyuldu. Güneş batmadan önce el-Üseyl'den geçti ve orada konakladı. -el-Üseyl, uzunluğu üç mil olan bir vadidir. Onunla Bedir arasında iki mil vardır. Sanki Resûlullah (s.a.v.) Bedir'den dört mil sonra mola vermiş gibiydi.- Resûlullah el-Üseyl'de geceledi; ashâbından yaralılar vardı; fakat yaralılar çok değildi. Resûlullah (s.a.v.) ashâbına, "Bu gece kim bizi koruyacak?" dedi. İnsanlar sessiz kaldılar. Bir adam ayağa kalktı. Resûlullah (s.a.v.), "Kimsin sen?" dedi. Adam, "Zekvân b. Abdükays!" dedi. Resûlullah (s.a.v.), "Otur!" dedi. Sonra bir süre durdu; sonra bir adam (daha) ayağa kalktı. Resûlullah (s.a.v.), "Kimsin sen?" dedi. Adam, "İbn Abdükays" dedi. Resûlullah (s.a.v.), "Otur!" dedi. Bir süre durdu; sonra bir adam (daha) ayağa kalktı. Resûlullah (s.a.v.), "Sen kimsin?" dedi. Adam, "Ebû Sebû" dedi.

Sonra bir müddet durdu ve "Üçünüz kalkınız!" dedi. Zekvân b. Abdükays yalnız ayağa kalktı. Resûlullah (s.a.v.), "Senin arkadaşın nerede?" dedi. Adam, "Ey Allah'ın Resûlü! Gece size cevap veren bendim." dedi. Resûlullah (s.a.v.), "Allah seni muhafaza etsin!" dedi. Zekvân o gece Müslümanları korudu. Nihayet gecenin sonunda ayrıldı. el-Vâkıdî dedi ki: Deniliyor ki: Resûlullah (s.a.v.) ikindi namazını el-Üseyl'de kıldı. Bir rekât kılınca tebessüm etti. Selâm verince, neden tebessüm ettiği soruldu. Resûlullah (s.a.v.) şöyle dedi: "Mîkâîl yanımdan geçti; kanatları üzerinde toz vardı. Bana bakıp tebessüm etti ve 'Ben müşrikleri arıyordum.' dedi." Yine Resûlullah (s.a.v.) Bedir ehlinin savaşını bitirince Cibrîl, perçemi bağlı olan dişi bir at üzerinde Peygamber'e geldi; dişleri tozlanmıştı. Cibrîl, "Ey Muhammed! Allah beni sana gönderdi ve razı olmayıncaya kadar senin yanından ayrılmamamı istedi. Sen razı oldun mu?" dedi. Resûlullah (s.a.v.), "Evet razı oldum." dedi.

Resûlullah (s.a.v.) esirlerle birlikte geliyordu. Nihayet Irku'z-Zabye'ye vardığında Âsım b. Sâbit b. Ebü'l-Aklah'a, Ukbe b. Ebû Mu'ayt'ın boynunu vurmasını emretti. Ukbe'yi, Abdullah b. Seleme el-Aclânî esir almıştı. Ukbe şöyle diyordu: "Eyvah! Eyvah! Ey Kureyş topluluğu! Bu kadar insan arasından ne diye ben öldürülüyorum?" Resûlullah (s.a.v.), "Allah'a ve O'nun Resûlü'ne düşmanlığın sebebiyle." dedi. Ukbe, "Ey Muhammed! Senin minnetin daha güzeldir. Lütfen beni de kavmimden biri gibi kabul et. Eğer onları öldüreceksen, beni de öldürürsün. Ama eğer onlara iyilikte bulunacaksan bana da iyilikte bulunmuş olursun. Eğer onlardan fidye alırsan ben de onlardan biri gibi olayım. Ey Muhammed! Beni öldürürsen çocuklara kim bakacak?" dedi. Resûlullah (s.a.v.), "Ateş! Ey Âsım, onu götür, boynunu vur!" dedi. Âsım onu götürdü ve boynunu vurdu. Resûlullah (s.a.v.), "Sen ne de kötü bir adamdın; vallahi Allah'ı, Resûlü'nü ve Allah'ın kitabını inkâr eden ve onun peygamberine senin kadar eziyet eden birini bilmiyorum. Seni öldüren ve bana göz aydınlığı veren Allah'a hamd ederim." dedi. Seyer'e -Safrâ geçidinde bir yer- geldiklerinde Resûlullah (s.a.v.) ganimetleri ashâbı arasında taksim etti. Bunu bana, Muhammed b. Yahya b. Sehl b. Ebû Hasme anlattı. O babasından, o da dedesinden rivayet etti.

Resûlullah (s.a.v.) Zeyd b. Hârise ve Abdullah b. Revâha'yı önden gönderdi. Pazar günü, tam kuşluk vakti geldiler. Abdullah, el-Akîk'te Zeyd'den ayrıldı. Abdullah devesinin üzerinde şöyle bağırıyordu: "Ey Ensâr! Müjdeler olsun; Resûlullah (s.a.v.) sağ-salimdir; müşrikler öldürüldü ve esir alındılar. Rebî'a'nın iki oğlu, el-Haccâc'ın iki oğlu, Ebû Cehil, Zem'a b. el-Esved ve Ümeyye b. Halef öldürüldüler. Süheyl b. Amr Zü'l-Enyâb, birçok esir arasında bulunmaktadır." Âsım b. Adî dedi ki: Ona doğru kalkıp ona yanaştım ve "Ey İbn Revâha! Söylediklerin doğru mu?" dedim. Abdullah b. Revâha, "Evet vallahi! İnşaallah yarın Resûlullah (s.a.v.) geliyor ve esirler bağlı bir şekilde onunla birlikte olacaklar." dedi. Sonra el-Âliye'deki -Benî Amr b. Avf, Hatme ve Vâil'in evlerinin bulunduğu yer- Ensâr'ın evlerini dolaşmaya başladı. Ev ev onlara müjdeyi veriyordu. Çocuklar da onunla birlikte bağrışıyorlar ve şöyle diyorlardı: "Fâsık olan Ebû Cehil öldürüldü!" Onunla birlikte Benî Ümeyye b. Zeyd'in mahallesine kadar gittiler.

Zeyd b. Hârise Resûlullah'ın (s.a.v.) el-Kasvâ adlı devesinin üzerinde, Medine ehline müjdeyi veriyordu. Musallaya gelince devesinin üzerinde bağırmaya başladı ve "Rebî'a'nın iki oğlu, el-Haccâc'ın iki oğlu, Ebû Cehil, Ebü'l-Bahterî, Zem'a b. el-Esved ve Ümeyye b. Halef öldürüldüler. Süheyl b. Amr Zü'l-Enyâb, birçok esir arasında bulunmaktadır." İnsanlar ise Zeyd b. Hârise'ye inanmıyorlar ve "Zeyd ancak bize mağlûbiyet haberini getirmiştir!" diyorlardı. Hatta Müslümanlar bu sebepten öfkelenip korkmaya başladılar. Zeyd geldiğinde, insanlar el-Bakî'de Resûlullah'ın (s.a.v.) kızı Rukayye'nin üzerine toprak örtüyorlardı.

Münafıklardan birisi Üsâme b. Zeyd'e, "Arkadaşınız, yanındakilerle birlikte öldürüldü." dedi. Yine münafıklardan birisi Ebû Lübâbe b. Abdülmünzir'e, "Arkadaşlarınız öyle bir dağıldılar ki, bir daha bir araya gelemezler. Muhammed ve onun önemli arkadaşları öldürüldüler. İşte bu, onun devesidir; onu tanıyoruz. Bu da Zeyd'dir; korkudan ne dediğini bilmiyor. Gerçekte mağlûbiyet haberini getirmiştir." dedi. Bunun üzerine Ebû Lübâbe, "Allah senin sözlerini yalanlayacaktır." dedi. Yahudiler de "Zeyd ancak mağlûbiyet haberini getirmiştir." dedi.

Üsâme b. Zeyd şöyle dedi: Ben geldim; babamla yalnız kaldım ve ona,"Baba, bu senin dediklerin doğru mu?" dedim. Babam, "Evet oğlum, vallahi doğrudur." dedi. Ben kendi nefsimde moral buldum ve o münafığa dönüp, "Sen Allah'ın Elçisi ve Müslümanlar hakkında müfsidlik yapıyorsun. Allah Resûlü geldiğinde seni getirip boynunu vuracaktır." dedim. Bunun üzerine bana, "Ey Ebû Muhammed! Bu benim dediğim, insanların sözleriydi. Ben de onlardan işittim." dedi.

Esirler getirildi; başlarında da Resûlullah'ın (s.a.v.) kölesi Şukrân vardı. Onlar 49 kişiydiler. -Aslında toplam 70 kişiydiler. Bu konuda şüphe de yoktur.- Resûlullah'ın (s.a.v.) kölesi Şukrân onlardan sorumluydu. Şukrân Bedir'e gelmiş ve henüz onu azat etmemişti. İnsanlar er-Revhâ'da onun yanına gidiyor ve Allah'ın verdiği fetihden dolayı onu tebrik ediyorlardı. Hazrec'in ileri gelenleri de onun yanına gittiler. Seleme b. Selâme b. Vakaş şöyle dedi: "Ne diye bizi tebrik ediyorsunuz acaba? Vallahi biz ancak yaşlı dazlakları öldürdük." dedi. Resûlullah (s.a.v.) tebessüm etti ve şöyle dedi: "Ey kardeşim! Onlar liderlerdi. Eğer onları görseydin onların heybetinden etkilenirdin. Eğer sana emretselerdi, onlara itaat ederdin.

Eğer kendi davranışlarını onların davranışlarıyla karşılaştırsaydın kendi davranışlarını küçümserdin. Peygamberlerine karşı bu durumda olan insanlar ne kötü insanlardır!" Bunun üzerine Seleme, "Allah'ın ve Resûlü'nün gazabından Allah'a sığınırım. Kuşkusuz ey Allah'ın Resûlü! Biz işin başlangıcında, er-Revhâ'da olduğumuzdan beri benden hep yüz çevirdin." dedi. Resûlullah (s.a.v.) şöyle dedi: "Ama sen de bir bedeviye, 'Sen devenle birleştin ve deven senden hamile kaldı.' dedin; çok çirkin konuştun ve hakkında bilgi sahibi olmadığın bir şey söyledin. Ama topluluk (müşrikler) hakkında söylediklerine gelince, sen Allah'ın nimetlerinden birisini söylemeyi kastettin ve onu azımsadın." Bunun üzerine Seleme Resûlullah'tan (s.a.v.) özür diledi; Resûlullah (s.a.v.) da onun özrünü kabul etti. Seleme Resûlullah'ın (s.a.v.) ileri gelen arkadaşlarından biriydi.

Bana Muhammed b. Abdullah anlattı. O da ez-Zührî'den şöyle dediğini rivayet etti: Ferve b. Amr'ın mevlası Ebû Hind el-Beyâdî Resûlullah'la karşılaştı. Yanında Hays[74] dolu bir tulum vardı. Resûlullah (s.a.v.), "Ebû Hind, Ensâr'dan bir adamdır. Onu evlendirin ve onunla evlenin." dedi.

Bana İbn Ebû Sebre anlattı. O da Abdullah b. Ebû Süfyân'dan şöyle dediğini rivayet etti: Üseyd b. Hudayr Resûlullah (s.a.v.) ile karşılaştı; dedi ki: "Seni muzaffer kılan ve sana göz aydınlığı veren Allah'a hamd olsun. Vallahi ey Allah'ın Resûlü! Benim Bedir'den geride kalmam, düşmanla karşılaşmayacağınızı sanmamdandır. Ben, ticaret kervanına gittiğinizi sanıyordum. Eğer düşmanla karşılaşacağınızı bilseydim geride kalmazdım." Resûlullah (s.a.v.), "Doğru söyledin." dedi.

Bana Abdullah b. Nûh anlattı. O da Hubeyb b. Abdurrahman'dan şöyle dediğini rivayet etti: Abdullah b. Üneys Türbân'da

---

[74] Hurmanın yağ ve keşle karıştırılıp yoğrulması suretiyle yapılan bir çeşit yemek (E).

Resûlullah (s.a.v.) ile karşılaştı; dedi ki: "Ey Allah'ın Resûlü! Senin selamet ve güven içinde gelmen ve muzaffer olmandan dolayı Allah'a hamd olsun. Ey Allah'ın Resûlü! Çıktığın gecelerde ben sıtmaya tutulmuştum. Daha düne kadar sıtma beni bırakmadı. Şimdi kurtuldum; sizi karşılamaya geldim." Resûlullah (s.a.v.), "Allah seni sevap sahibi eylesin." dedi.

Süheyl b. Amr Şenevke'de iken -Şenevke, Sukyâ ile Melel arasında bir yerdir.- onu esir alan Mâlik b. ed-Duhşüm ile birlikteydi. Amr, "Beni tuvalet için serbest bırak!" dedi. Mâlik onu serbest bıraktı. Bunun üzerine Süheyl, "Ben utanıyorum; benden uzak dur!" dedi. Mâlik ondan uzaklaştı; Süheyl de ileriye doğru yürümeye başladı. Ellerini ipten çıkardı ve gitti. Süheyl, Mâlik'in yanına gelmekte gecikince (kaçtığını anladı) ve insanlar içinde bağırdı. Onu aramaya çıktılar. Resûlullah (s.a.v.) da onu aramaya çıktı ve "Kim onu bulursa öldürsün!" dedi. Süheyl Semüre ağaçları arasında gizlenmişti. Resûlullah (s.a.v.) onu buldu ve ellerinin boynuna bağlanmasını emretti. Sonra onu devesine bağladı. Medine'ye kadar bir adım bile binmedi. Medine'de Üsâme b. Zeyd ile karşılaştı.

Bana İshâk b. Hâzim anlattı. O Abdullah b. Miksem'den, o da Câbir b. Abdullah'tan şöyle dediğini rivayet etti: Resûlullah (s.a.v.) Üsâme b. Zeyd ile karşılaştı. O, el-Kasvâ adlı devesinin üzerindeydi. Resûlullah (s.a.v.) onu önüne oturttu. Süheyl de elleri boynuna bağlı bir şekilde yanı başındaydı. Üsâme Süheyl'e bakınca, "Ey Allah'ın Resûlü! Bu Ebû Yezîd'dir." dedi. Resûlullah (s.a.v.), "Evet bu, Mekke'de ekmek yediren adamdır." dedi.

Bana Abdurrahman b. Abdülazîz anlattı. O Abdullah b. Ebû Bekr b. Hazm'dan, o Yahya b. Abdullah'tan, o da Abdurrahman b. Sa'd b. Zürâre'den şöyle dediğini rivayet etti: Resûlullah (s.a.v.) Medine'ye geldi; esirler de getirildi. Sevde bt. Zem'a da Avf ve Mi'avviz'den dolayı Afrâ ailesinin taziyesindeydi. Bu olay, Resûlullah'ın hanımlarına örtü arkasından konuşmalarının yasaklanmasından önceydi. Sevde dedi ki: Biz geldik; bize, "Bunlar getirilen esirlerdir." denildi. Ben evime çıktım; Resûlullah (s.a.v.) oradaydı. Bir de baktım ki, Ebû Yezîd, elleri boynunda, evin bir köşesinde bekliyor. Vallahi onu elleri boynunda bağlı bir şekilde gördüğümde kendimi tutamadım ve "Ey Ebû Yezîd! Ellerinizi (bağlamaları için) teslim ettiniz? Şerefinizle ölseydiniz ya!" dedim. Vallahi, hiçbir şey değil, ancak Resûlullah'ın (s.a.v.) evden gelen sesi beni susturdu. Resûlullah, "Ey Sevde! Allah'ın ve O'nun Resûlü'nün aleyhine mi?" dedi. Bunun üzerine dedim ki: "Ey Allah'ın Elçisi! Seni hak peygamber olarak gönderene yemin ederim ki, Ebû Yezîd'i, elleri boynunda bağlı bir şekilde gördüğümde nefsime hâkim olmadım ve dediğimi dedim."

Bana Hâlid b. İlyâs anlattı; dedi ki: Bana Ebû Bekr b. Abdullah b. Ebû Cehm anlattı; dedi ki: (Esirlerden) Hâlid b. Hişâm ve Ümeyye b. Ebû Huzeyfe, Ümmü Seleme'nin evine girdiler. Ümmü Seleme de Afrâ ailesinin taziyesindeydi. Ona, "Esirler getirildi." denildi. Çıktı ve onların yanına girdi. Ümmü Seleme dönünceye kadar da onlarla konuşmadı. Nihayet Resûlullah'ı (s.a.v.) Âişe'nin evinde buluyor ve şöyle diyor: "Ey Allah'ın Resûlü! Benim amca çocuklarım evime gelmişler, onları misafir etmemi, saçlarını yağlamamı ve dağınık saçlarını düzeltmemi istiyorlar. Kuşkusuz sana sormadan bunları yapmak istemedim." Resûlullah (s.a.v.), "Bu dediklerinden hiç birinden hoşnutsuzluk duymam. Git, bunlardan yapabildiğini yap." dedi.

Bana Muhammed b. Abdullah anlattı. O da ez-Zührî'den şöyle dediğini rivayet etti: Resûlullah (s.a.v.), "Esirlere karşı iyi davranın." dedi. (Esirlerden) Ebü'l-Âs b. er-Rebî şöyle dedi: "Ben Ensâr'dan bir grupla birlikteydim; Allah onların hayrını versin. Akşam yemek yediğimizde, kendileri hurma yiyorlar, bana da ekmek veriyorlardı. Ekmek onlarda azdı. Fakat hurma onların azığıydı. Hatta onlardan birisinin eline bir parça ekmek düştüğünde bana uzatıyorlardı." el-Velîd b. el-Velîd de bunun benzerini söylüyordu; Hatta "Bizi bindirip kendileri yürüyorlardı." ilavesini yapıyorlardı.

Bana Muhammed b. Abdullah anlattı. O da ez-Zührî'den şöyle dediğini rivayet etti: Resûlullah (s.a.v.) gelmeden bir gün önce esirler getirildi. Resûlullah'ın (s.a.v.) geldiği gün gurub vaktinde getirildikleri de söylenir.

Dediler ki: Müşrikler Bedir'e yöneldiklerinde, geride kalan bir grup genç, gece boyunca, Zû Tuvâ denilen yerde, ay ışığında hayvan otlatıyorlardı. Kendi kendilerine şiir okuyup konuşuyorlardı. Bir gece onlar oradayken, kendilerine yakın yerden bir ses işittiler. Fakat konuşanı göremiyorlardı. Sesini yükselterek şarkı söylüyor ve şöyle diyordu:

Hanîfîler, musibet olarak Bedir'i ziyaret edecekler mi?
Bedir'de Kisrâ ve Kayser'in temelleri çökecek mi?
Dağlardaki kayalar haykıracak ve
el-Vetîr ile Hayber arasındaki kabileleri korkutacak mı?
Mekke'deki Ebû Kubeys ve el-Ahmer dağlarını savuşturacak,
Hür kadınlar yırtınıp hasretle göğüslerine vuracaklar mı?

Bana Abdullah b. Ebû Ubeyde bu şiiri okudu. O da Muhammed b. Ammâr b. Yâsir'den rivayet etti. Gençler sesi dinlediler; fakat kimseyi göremediler. Sonra aramaya çıktılar; yine de kimseyi görmediler. Gençler korkuyla çıktılar. Nihayet Hicr'e (Kâbe'ye) geldiler. Orada deve otlatmış yaşlılar gördüler; durumu onlara haber verdiler. Onlar, "Eğer sizin dediğiniz doğruysa, Muhammed ve arkadaşlarına 'Hanîfîler' deniliyor." dediler. Gençler o güne kadar "Hanîfîlik" ismini duymamışlardı. Zû Tuvâ'daki gençlerin hepsi hastalandılar. Ancak iki veya üç gece kaldılar ki, el-Haysumân b. Hâbis el-Huzâ'î, Bedir ehlinin ve orada öldürülenlerin haberini getirdi. el-Haysumân onlara Rebî'a'nın iki oğlu Utbe ve Şeybe, el-Haccâc'ın iki oğlu, Ebü'l-Bahterî ve Zem'a b. el-Esved'in öldürüldüklerini haber veriyordu.

Dediler ki: Safvân b. Ümeyye Hicr'de (Kâbe'de) oturuyor ve "Bu adam (Kureyş'e haberi getiren el-Haysumân) ne konuştuğunu bilmiyor. Beni ona sorun." diyordu. Onlar da "Safvân b. Ümeyye hakkında bilgin var mı?" dediler. Adam, "Şurada, Hicr'de oturuyor. Onun babası ve kardeşini de öldürülmüş olarak gördüm." dedi. Adam devamla, "Süheyl b. Amr ve en-Nadr b. el-Hâris'in esir edildiklerini de gördüm." dedi. Onlar, "Nasıl anladın?" dediler. Adam, "Onların iple bağlı olduklarını gördüm." dedi.

Dediler ki: Kureyş'in ölüm haberi ve Allah Resûlü'nün zafer haberi Necâşî'ye ulaştı. Beyaz iki elbise içinde çıktı ve yere oturdu. Sonra Ca'fer b. Ebû Tâlib ve arkadaşlarını çağırdı ve "Hanginiz Bedir'i tanıyorsunuz?" dedi. Ona haber verdiler. Necâşî dedi ki: "Ben Bedir'i tanıyorum. Onun etrafında koyun otlattım. Sahilden yarım gün uzaklıktadır. Fakat ben sizden de tahkik ettirmek istiyordum. Allah, elçisine Bedir'de zafer ihsan etmiştir. Bunun için Allah'a hamd ediyorum." Onun patrikleri, "Allah kralı ıslah etsin. Bu, yaptığınız bir şey değildir. İki elbise giyiyor ve yere oturuyorsunuz." dediler. Bunun üzerine Necâşî, "Ben öyle bir kavimdenim ki, Allah onlara bir nimet verdiği zaman tevazuları artar." dedi. Deniliyor ki: Meryem oğlu İsa (a.s.), kendisine bir nimet verildiği zaman tevazuu artıyordu.

Kureyş Mekke'ye dönünce Ebû Süfyân b. Harb ayağa kalkarak onlara şöyle dedi: "Ey Kureyş topluluğu! Sakın öldürülen yakınlarınıza ağlamayın ve onlar için yas tutmayın. Ayrıca bir şair de onlara ağlamasın (mersiye söylemesin). Güçlü ve şerefli olduğunuzu ortaya koyun. Eğer öldürülen yakınlarınıza yas tutar ve şiirlerle onlara ağlarsanız (mersiyeler okursanız) bu sizin öfkenizi götürür; dolayısıyla Muhammed ve ashâbına karşı adavetinizi yok eder. Üstelik eğer haber Muhammed ve arkadaşlarına ulaşırsa bu durumunuza çok sevinirler. Onların size sevinmeleri ise, iki musibetin en büyüğü olur. Umarım intikamınızı alırsınız. (Bir daha) Muhammed'le savaşıncaya kadar bana koku ve kadınlar haram olsun." Bunun üzerine Kureyş bir ay durdu; onlardan ne bir şair öldürülenlere ağladı, ne de bir kadın onlara yas tuttu.

Esirler getirilince, Allah onların getirilişiyle müşriklerin, münafıkların ve Yahudilerin başlarını eğdi. Bedir Savaşı dolayısıyla boynunu bükmeyen bir Yahudi ve münafık kalmadı. Abdullah b. Nebtel, "Keşke onunla beraber çıksaydık da onunla birlikte biraz ganimet alsaydık!" dedi. Bedir Savaşı'nın ertesi sabahında Allah imanla küfrü birbirinden ayırdı. Yahudiler kendi aralarında, "Vallahi kitaplarımızda sıfatını bulduğumuz (peygamber) odur. Vallahi bugünden sonra, onun adına kaldırılıp da galip gelmeyen bir bayrak olmaz." dediler. Ka'b b. el-Eşref de "Bugün yerin dibi üstünden daha hayırlıdır. Bunlar Arapların eşrafı, büyükleri, hükümdarları, Harem ve emniyet ehliydiler; hepsi öldürüldüler." dedi ve Mekke'ye gidip Ebû Vedâ'a b. Dubeyre'nin misafiri oldu. Ka'b b. el-Eşref orada müşriklerin, Bedir'de öldürülen adamlarına mersiye söylüyor ve Müslümanları hicvediyordu. Ka'b b. Eşref şu beyitleri söylemişti:

Kendi sahiplerini öğüttü, Bedir değirmeni...
Kılıç çıkarılır ve gözyaşı dökülür, Bedir gibi olaylara.
İnsanların şereflileri öldürüldü, şerefleri uğruna.
Zira krallar da yere serilir; garipsemeyin bunu.
Öfkelerinden kahrolduğum bazı kavimler,
Ka'b b. Eşref, yırtınıp duruyormuş, derler.
Doğru derler; keşke öldürüldükleri zaman yer küre,
Ehlini yutacak hale gelseydi, paramparça ederek...
Bana gelen habere göre, Yesrib'i ziyaret etmek için
Onların el-Hâris b. Hişâm'ları insanların içinde,
İyilikler yapıyor ve adam topluyormuş,
Şeref için, ancak şerefli ve heybetli olanlar uğraşır.

el-Vâkıdî dedi ki: Bu beyitleri bana Abdullah b. Ca'fer, Muhammed b. Sâlih ve İbn Ebü'z-Zinâd yazdırdılar. Dediler ki: Resûlullah (s.a.v.) Hassân b. Sâbit el-Ensârî'yi çağırdı ve Ka'b b. el-Eşref'in Ebû Vedâ'a'nın yanındaki durumunu ona haber verdi. Hassân da Ka'b Medine'ye dönünceye kadar Ebû Vedâ'a'nın yanında misafir olanı hicvetmeye başladı. Ka'b bu beyitleri söyleyince insanlar bunları ondan aldılar ve mersiyeler söylemeye başladılar. Hatta genç kızlar ve çocuklarla karşılaşanlar, Mekke'de bu beyitleri okuduklarını görmeye başladılar. Sonra Mekkeliler bu şiirleri mersiye şeklinde okudular. Kureyşliler bir ay boyunca öldürülen yakınlarına ağıtlar yaktılar. Mekke'de, içinde ağıt sesi olmayan bir ev kalmadı. Kadınlar saçlarını yoldular. Hatta öldürülen adamın devesi veya atı getiriliyor; hayvan onların arasında duruyor; onlar da etrafında yas tutuyorlardı. Kadınlar sokaklara çıkıp yolları kesiyor, oralara sergiler serip yas tutuyorlardı. (Resûlullah'ın halası) Âtike ve Cüheym b. es-Salt'ın rüyalarını tasdik ettiler.

el-Esved b. el-Muttalib'in gözleri kör olmuştu. el-Esved Bedir'de öldürülen oğlu için çok üzülmüş; onun için ağlamak istiyordu. Ancak Kureyş bunu engelliyordu. Bu kez iki günde bir kölesine, "Deveme içki yükle ve Ebû Hukeyme'nin gittiği boğaza doğru yürü!" derdi. Kölesi onu yola götürür; bir boğazda dururdu. Kölesi sarhoş oluncaya kadar ona içki içirir; Ebû Hukeyme ve kardeşleri için ağlamaya başlardı. Sonra başına toprak atar ve kölesine, "Aman ha, bu durumumu Kureyş'ten gizle. Çünkü Kureyş öldürülen yakınları için ağlamayı yasaklamış!" derdi.

Bana Mus'ab b. Sâbit anlattı. O İsa b. Ma'mer'den, o Abbâd b. Abdullah b. ez-Zübeyr'den, o da Âişe'den (r.a.) şöyle dediğini rivayet etti: Bedir ehli öldürülüp de Kureyş Mekke'ye döndüğünde şöyle dedi: "Öldürülen yakınlarınıza ağlamayın; çünkü bu Muhammed ve arkadaşlarına ulaşırsa çok sevinirler. Esirlerinizi de istemeye kalkmayın; yoksa fidyeyi ağırlaştırırlar. Aman ha, ağlamayın!" Dedi ki: el-Esved b. el-Muttalib'in Zem'a, Ukayl ve el-Hâris b. Zem'a adlarında üç oğlu öldürülmüştü. O, öldürülen çocuklarına ağlamak istiyordu. Bu durumdayken gecenin içinden ağıt yakan bir kadının sesini işitti. Gözü görmüyordu; kölesine, "Kureyş, öldürülen yakınlarına mı ağlıyor acaba? O halde, belki ben de oğlum Ebû Hukeyme (yani Zem'a) için ağlayabileceğim. Çünkü içim yanıyor." dedi. Bunun üzerine köle gitti, (durumu öğrendi); ona geri döndü ve "O ses, kaybolan devesi için ağlayan bir kadının sesiydi." dedi. İşte o zaman el-Esved b. el-Muttalib şöyle diyordu:

Bir devesi kaybolmuş diye ağlıyor kadın;
Ve uykusuzluk onu uykusundan ediyor.
Ey Kadın! Bir deve üzerine değil,
Fakat yanakların aşağılandığı Bedir üzerine ağla!
Ağlayacaksan Hâris için ağla!
Bir de Arapların efendisi Ukayl için...
İsim vermeden, hepsine birden ağla!
Zira Bedir'de, Benî Husays'ın büyükleri arasında,
Ne Mahzûm'un, ne de Ebü'l-Velîd'in ailesi arasında,
Ebû Hukeyme'nin bir benzeri yoktur.
Hey! Onlardan sonra bazı adamlar lider oldular.
Eğer Bedir olmasaydı lider olamazlardı.

Bana İbn Ebü'z-Zinâd haber verdi; dedi ki: Babamdan işittim; "Tesâğğarati'l-Hudûd" [yanakların aşağılandığı] şeklinde okuyor, fakat "el-Cüdûd" [şanslar] şeklindeki okuyuşları da inkâr etmiyordu.

Dediler ki: Kureyş kadınları Hind bt. Utbe'nin yanına gittiler ve "Sen babana, kardeşine, amcana ve aile efradına ağlamaz mısın?" dediler. Hind şöyle dedi: "Boğazına dert düşesi! Ben ağlayayım da Muhammed, onun ashâbı ve Hazrec'in kadınları bunu duysun ve sevinsinler mi? Hayır vallahi! Muhammed ve ashâbından intikam alıncaya kadar... Muhammed'le karşılaşıncaya kadar başıma yağ sürmek haram olsun. Vallahi, eğer hüznün kalbimden çıkacağını bilseydim ağlardım; fakat dostların katillerinden gözlerimle intikam aldığımı görmeden hüzün kalbimden gitmeyecektir." Hind asla yağa yanaşmadan o şekilde kaldı ve yemin ettiği günden itibaren Uhud Savaşı'na kadar Ebû Süfyân'ın yatağına yaklaşmadı.

Kureyş ile birlikte Bedir'de hazır bulunan Nevfel b. Mu'âviye ed-Dîlî ailesinin yanındayken, Kureyş'in öldürülen yakınları için ağladıklarını haber aldı. Bunun üzerine Mekke'ye geldi ve şöyle dedi: "Ey Kureyş topluluğu! Rüyalarınız hafifleşti; düşünceleriniz basitleşti ve kadınlarınıza uydunuz. Öldürülen yakınlarınız, üzerlerinde ağlanacak insanlar mıdır? Onlar ağlamaktan daha yüce insanlardı. Üstelik bu şekilde ağlamanız, Muhammed ve arkadaşlarının düşmanlığına olan öfkenizi giderir. Oysa düşmanlarınızdan intikam almadan öfkenin kaybolması uygun olmaz." Ebû Süfyân b. Harb, onun sözlerini duyunca ona şöyle dedi: "Vallahi sana yanlış anlatılmıştır. Bugüne kadar Benî Abdüşems ailesinden hiçbir kadın, öldürülen yakınları için ağıt yakmış değildir. Muhammed ve ashâbından intikamımızı alıncaya kadar hiç bir şair de onları ağlatmamıştır; ağlatmışsa da onu engellemişimdir. Ben kendim çok sinirli ve öfkeliyim. Hanzale'nın iki oğlu ve bu vadinin efendileri öldürüldü. Doğrusu onların kaybedilmesi karşısında bu vadi oldukça gergin hale gelmiştir."

Bana Mı'âz b. Muhammed el-Ensârî anlattı. O da Âsım b. Ömer b. Katâde'den şöyle dediğini rivayet etti: Kureyş'in liderleri ve eşrafı Bedir'e öldürülüp de ordu Mekke'ye döndüğünde, Umeyr b. Vehb b. Umeyr el-Cümahî, Hicr'de oturan Safvân b. Ümeyye'nin yanına gelip oturdu. Safvân b. Ümeyye, "Allah, Bedir'de öldürülenlerden sonra hayatın belasını versin!"

dedi. Umeyr b. Vehb şöyle dedi: "Evet vallahi, onlardan sonra yaşamanın anlamı kalmadı. Eğer ödeyemediğim borçlarım ve kendilerine bir şey bırakamayacağım çoluk-çocuğum olmasaydı, Muhammed'e gider ve gözüm onu görseydi kendisini öldürürdüm. Duydum ki, Muhammed sokaklarda dolaşıyormuş. Aslında benim onlara söyleyecek bir bahanem de vardır. Ben onlara, 'Esir olan şu oğlumu görmeye geldim.' derim." Safvân, onun bu sözlerinden dolayı sevindi ve "Ey Ebû Ümeyye! Gerçekten seni, bu işi yapacak biri olarak görelim mi?" dedi. Umeyr, "Bu binanın Rabbinin hakkı için evet!" dedi. Safvân şöyle dedi: "Senin borcun bana ait olsun. Senin çoluk-çocuğun da benimkilerin yanında olur. Sen bilirsin ki, benim kadar çoluk-çocuğuna geniş imkânlar hazırlayan birisi yoktur." Umeyr, "Bunu biliyorum ey Ebû Vehb!" dedi. Safvân, "Senin çoluk-çocuğun benimkilerle beraber olacak. Mümkün olduğu kadar onlardan hiçbir şey esirgenmeyecek. Borcun da benim olsun." dedi. Sonra Safvân onu bir deveye bindirdi, ona silah ve mühimmat verdi ve kendi çoluk-çocuğuna harcadıklarını onunkine de harcamaya başladı. Safvân, keskinleştirilip zehirlendirildikten sonra kılıcını Umeyr'e verdi. Umeyr Medine'ye doğru yola çıktı. Safvân'a "Medine'ye varıncaya kadar birkaç gün bu durumumu kimseye söyleme!" dedi. Sonra çıktı; Safvân kimseye ondan bahsetmedi. Umeyr Medine'ye geldi; mescidin kapısında indi ve devesini bağladı. Sonra kılıcını aldı ve kuşandı. Sonra Resûlullah'a (s.a.v.) doğru yöneldi. Ömer b. el-Hattâb (r.a.) onu gördü. Ömer bir grup arkadaşıyla konuşuyorlar ve Allah'ın Bedir'de kendilerine verdiği nimeti anlatıyorlardı. Ömer (r.a.) Umeyr'i üzerindeki kılıçla gördü, korkmaya başladı ve arkadaşlarına, "Şu köpeği yakalayın! Bedir günü bizi bozmaya çalışan, müşrikler için bizim sayımızı tahmin eden, aşağı inip yukarı çıkan, pusumuzun ve ihtiyat kuvvetimizin olmadığını müşriklere haber veren bu adamdır." dedi. Ömer ve arkadaşları onu yakalayıp Resûlullah'a (s.a.v.) götürdüler.

Ömer, "Ey Allah'ın Resûlü! Bu Umeyr b. Vehb'tir. Üzerinde silah olduğu halde mescide girdi. Bu öyle hain ve zalim birisidir ki, ona güvenmemiz mümkün değildir." dedi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.), "Onu yanıma getirin!" dedi. Ömer çıktı; kılıcının ipini ellerine bağladı. Diğer elinden tutarak onu Resûlullah'ın (s.a.v.) yanına götürdü. Resûlullah (s.a.v.) onu görünce, "Ey Ömer onun yanından uzaklaş!" dedi. Umeyr Resûlullah'a (s.a.v.) yaklaşınca, "Hayırlı sabahlar!" dedi. Resûlullah (s.a.v.), "Allah, senin selamlaman yerine bize daha iyi bir selamlama ihsan etmiş ve selamlamamızı 'es-Selâm' şeklinde kılmıştır. O cennet ehlinin selamlamasıdır." dedi. Umeyr, "Senin bu selamlama ile tanışman çok eski değildir, yenidir." dedi. Resûlullah (s.a.v.), "Allah bize daha hayırlısını vermiştir. Seni buraya getiren nedir ey Umeyr?" dedi. Umeyr, "Benim sizde bir esirim var. Siz aşiret ve akrabasınız; beni onunla görüştürün." dedi. Resûlullah (s.a.v.), "Peki, bu kılıç ne?" dedi. Umeyr, "Hay Allah belasını versin; bir işe de yarasaydı bari. Doğrusu deveden inerken boynumda unutmuşum. Yemin ederim ki, ondan daha önemli bir işim var!" dedi. Resûlullah (s.a.v.), "Doğru söyle; seni buraya getiren nedir?" dedi. Umeyr, "Sadece esirimi görmek için geldim." dedi. Resûlullah (s.a.v.), "Hicr'de Safvân b. Ümeyye ile ne pazarlık yaptın?" dedi. Umeyr korktu ve "Ne pazarlık yapmışım ben?" dedi. Resûlullah (s.a.v.), "Beni öldürmene karşılık senin borçlarını ödeyecek ve çocuklarına bakacaktı. Allah benimle senin aranda bir perdedir." dedi. Umeyr şöyle dedi: "Senin doğru olduğuna, Allah'ın bir ve senin onun hak elçisi olduğuna şehadet ederim. Ey Allah'ın Resûlü! Sana gelen vahyi ve gökten sana gelenleri tekzib ediyorduk. Oysa bu söz, senin de dediğin gibi, sadece benimle Safvân arasında geçmişti. Benden ve ondan başka kimse bu sözü bilmiyordu. Üstelik buraya gelişimi saklamasını ona söylemiştim. Ama Allah bunu sana bildirdi. Ben Allah'a ve O'nun Resûlü'ne inandım ve senin getirdiğinin hak olduğuna şehadet ettim. Beni bu yola getiren Allah'a hamd olsun."

Allah onu hidayete eriştirince Müslümanlar sevindiler. Ömer b. el-Hattâb (r.a.) da "Vallahi ilk göründüğünde, bir domuz bana ondan daha çok sevimliydi. Ama şimdi bana bazı çocuklarımdan daha çok sevimlidir." dedi. Resûlullah (s.a.v.), "Kardeşinize Kur'ân'ı öğretin ve esirini serbest bırakın." dedi. Bunun üzerine Umeyr, "Ey Allah'ın Resûlü! Ben Allah'ın nurunu söndürmeye çalışan biriydim. Bana hidayet nasip ettiği için ona hamd olsun. Bana izin ver; Kureyş'in yanına gideyim ve onları İslâm'a davet edeyim. Belki Allah onlara hidayet verir ve onları helak olmaktan kurtarır." dedi. Resûlullah (s.a.v.) ona izin verdi. Umeyr çıktı ve Mekke'ye gitti. Safvân da Medine'den gelen her kervandan Umeyr'i soruyor ve "Acaba Medine'de bir olay oldu mu?" diye öğrenmek istiyordu. Safvân Kureyş'e de "Size Bedir olayını unutturacak bir olay müjdeleyeceğim." diyordu. Bir adam Medine'den geldi; Safvân Umeyr'i ona sordu. Adam, "O Müslüman oldu." dedi. Safvân ona lanet okudu ve Mekkeliler de onu lanetlediler ve "Umeyr Sabiî dinine girdi." dediler. Safvân da onunla asla konuşmayacağına ve ona bir menfaat dokundurmayacağına dair yemin etti. Sonra onun çoluk-çocuğunu kovdu. Umeyr, Kureyşlileri bu hal üzerine buldu, onları İslâm'a davet etti ve Resûlullah'ın doğruluğunu onlara haber verdi. Birçok insan onun sayesinde Müslüman oldu.

Bana Muhammed b. Ebû Humeyd anlattı. O da da Abdullah b. Amr b. Ümeyye'den şöyle dediğini rivayet etti: Umeyr b. Vehb Mekke'ye geldiğinde ailesinin yanına gitti ve Safvân'a yaklaşmadı. Açıkça Müslüman olduğunu ilan etti ve insanları İslâm'a davet etti. Haber Safvân'a ulaştı ve "Benden önce ailesine gittiğinde durumu anlamıştım. Oysa giderken yanımdan çıkıp gitmişti. Üstelik çok kötü bir duruma düştüğü belliydi. Vallahi onunla asla konuşmayacağım ve onun çoluk-çocuğuna asla bir fayda dokundurmayacağım." dedi. Bir keresinde Safvân Hicr'de iken Umeyr onun üstünde durdu ve "Ey Ebû Vehb!" dedi. Safvân ondan yüz çevirdi. Bunun üzerine Umeyr, "Sen büyüklerimizdensin ey Safvân. Bizim taşa yaptığımız ibadeti ve ona kestiğimiz kurbanı görüyor musun? Bu bir din midir yani? Allah'ın bir olduğuna ve Muhammed'in onun kulu ve elçisi olduğuna şehadet ederim." dedi. Safvân bir tek kelime bile cevap vermedi.

Bedir'de Yemek Yediren Müşrikler

Abdümenâf kabilesinden yemek yedirenler el-Hâris b. Âmir b. Nevfel ve Rebî'a'nın iki oğlu Şeybe ve Utbe; Benî Esed kabilesinden Zem'a b. el-Esved b. el-Muttalib b. Esed ve Nevfel b. Huveylid b. el- Adeviyye; Benî Mahzûm kabilesinden Ebû Cehil; Benî Cümah kabilesinden Ümeyye b. Halef; Benî Sehm kabilesinden el-Haccâc'ın iki oğlu Nübeyh ve el-Münebbih idi.

Dedi ki: Sa'îd b. el-Müseyyeb şöyle dermiş: "Bedir'de yemek yediren herkes mutlaka öldürüldü." Dedi ki: Bedir'de yemek yediren müşrikler hakkında yanımızda ihtilaf edildi. Ama bize göre en doğru olanı budur. Başkalarını da zikredenler oldu. Süheyl ve Ebü'l-Bahterî onlardandır.

Bana Hişâm b. Umâre anlattı. O Osman b. Ebû Süleyman'dan, o Nâfi b. Cübeyr b. Mut'im'den, o da babasından şöyle dediğini rivayet etti: "Esirlerin fidyesi için Medine'ye, Resûlullah'ın (s.a.v.) yanına gittim. İkindiden sonra Mescit'te uzandım. Uykusuzluk beni sardığı için uyumuştum. Akşam namazı için kamet getirildi. Resûlullah'ın (s.a.v.) akşam namazında

'والطور وكتاب مسطور'[75] okuyuşunu duyunca korkuyla uyandım. Mescit'ten çıkıncaya kadar onun okuyuşunu dinledim. İslâm'ın ilk olarak kalbime girdiği an, o gündü."

Bana Abdullah b. Osman b. Ebû Süleyman anlattı. O da babasından şöyle dediğini rivayet etti: Adamlarını kurtarmak üzere Kureyş'ten on iki kişi (Medine'ye) geldi.

Bana Şu'ayb b. Ubâde anlattı. O da Beşîr b. Muhammed b. Abdullah b. Zeyd'den şöyle dediğini rivayet etti: Adamlarını kurtarmak üzere Kureyş'ten on beş adam (Medine'ye) geldi. Onlardan ilk gelen de el-Muttalib b. Ebû Vedâ'a idi. Diğerleri ondan üç gün sonra geldiler.

Bana Muhammed b. Sâlih anlattı. O Âsım b. Ömer b. Katâde'den, o Yezîd b. en-Nu'mân b. Beşîr'den, o da babasından şöyle dediğini rivayet etti: Resûlullah (s.a.v.) Bedir günü, esir fidyesini adam başına 4.000 (dirhem) olarak belirledi.

Bana İshâk b. Yahya anlattı; dedi ki: Nâfi b. Cübeyr'e "Fidye ne kadardı?" diye sordum; şöyle dedi: En yükseği 4.000 idi. Parası olmayanlar için 3.000, 2.000 ve 1.000'e kadar da oluyordu. Resûlullah (s.a.v.) onlara iyilik yapıyordu. Mesela Resûlullah (s.a.v.) Ebû Vedâ'a hakkında, "Onun Mekke'de akıllı ve zengin bir oğlu vardır ve onu yüksek bir parayla alacaktır." dedi ve onu 4.000 dirhem karşılığında serbest bıraktı. Fidye karşılığında ilk serbest bırakılan esir de o idi. Şöyle ki:

Kureyş, Ebû Vedâ'a'nın oğlu el-Mutallib'in, babasına gitmek üzere hazırlık yaptığını görünce şöyle dedi: "Acele etme! Doğrusu biz esirlerimiz hakkında ifsad edilmekten korkuyoruz. Muhammed bize fidyeyi yüksek tutarak mahvolmamızı istiyor. Sen yüksek fidyeyi ödeyebilecek durumda olsan bile kavminden olan herkes senin bulabildiğin kadar (malı) bulamayabilirler." Bunun üzerine el-Muttalib, "Siz çıkmadan ben çıkmayacağım." dedi. Aslında o bu sözüyle onları kandırdı. Onlar ondan gaflet edince de gece vakti devesine binip doğuya doğru gitmeye başladı. Dört gece içinde Medine'ye vardı ve babasını 4.000 (dirhem) karşılığında kurtardı. Kureyşliler, bu hareketinden dolayı onu kınadılar. Bunun üzerine el-Muttalib, "Sizler sırt üstü uzanmışken, babamı adamların elinde esir olarak bırakacak değildim." dedi. Ebû Süfyân b. Harb ise "Bu kendini beğenmiş, yeni yetme bir gençtir. Oyunbozanlık yaptı. Vallahi Muhammed onu göndermedikçe bir yıl kalsa bile Amr b. Ebû Süfyân'ı kurtaracak değilim. Vallahi ben sizin en yoksulunuz da değilim. Fakat hoşunuza gitmeyen bir şeyin bana yapılmasını istemediğim gibi size karşı yapılmasını da istemem. Amr da sizden biri olacaktır." dedi.

Bedir'de Esir Edilenler

Benî Abdüşems'ten el-Velîd b. Ukbe b. Ebû Mu'ayt ve Ebü'l-Âs'ın kardeşi Amr b. er-Rebî; *Benî Nevfel b. Abdümenâf*'tan Cübeyr b. Muti'm; *Abdüddâr*'dan Talha b. Ebû Talha; *Benî Esed*'den Osman b. Ebû Hubeyş; *Benî Mahzûm*'dan, Abdullah b. Ebû Rebî'a, Hâlid b. el-Velîd, *Hişâm b. el-Velîd b. el-Muğîre, Ferve b. es-Sâib* ve İkrime b. Ebû Cehil; *Benî Cümah*'tan Übey b. Halef ve Umeyr b. Vehb; *Ebû Sehm*'den el-Muttalib b. Ebû Vedâ'a ve *Amr b. Kays*; *Benî Mâlik b. Hısl*'dan *Mikrez b. Hafs b. el-Ahyef.*

Bana el-Münzir b. Sa'd anlattı. O İsa b. Ma'mer'den, o Abbâd b. Abdullah'tan, o da Âişe'den (r.a.) şöyle dediğini rivayet etti: Mekke ehli esirlerini kurtarmak için heyet gönderdiklerinde Resûlullah'ın (s.a.v.) kızı Zeyneb de kocası Ebü'l-Âs b. er-Rebî'in kurtulması için girişimde bulundu. Fidye olarak da Hadîce'ye ait bir gerdanlığı göndermişti. Denildiğine göre o gerdanlık Zafâr[76] bölgesinden gelmişti. Müminlerin annesi

---

[75] Tûr, 52/1-2.

[76] Yemen'de San'â yakınlarında bir yerdir. Gerdanlık oraya nispet edilir (*el-Kâmûsü'l-Muhît*, II, 81).

Hadîce bt. Huveylid, Zeyneb'i Ebü'l-Âs ile evlendirdiğinde o gerdanlığı ona hediye etmişti. Resûlullah (s.a.v.) gerdanlığı görünce onu tanıdı ve duygulandı. Hadîce'yi hatırladı; ona rahmet okudu ve "İsterseniz esirini salıverin ve fidyesini de iade edin; ne dersiniz?" dedi. Onlar, "Olur ey Allah'ın Resûlü!" dediler. Bunun üzerine Ebü'l-Âs'ı salıverdiler ve Zeyneb'in fidyesini de ona geri verdiler. Resûlullah (s.a.v.) Zeyneb'i (hicret etmesi için) serbest bırakması hususunda Ebü'l-Âs'tan söz aldı. O da Resûlullah'a (s.a.v.) söz verdi ve kardeşi Amr b. er-Rebî'in fidye karşılığında kurtarılmasına çalıştı. Onu esir eden de Havvât b. Cübeyr'in kardeşi Abdullah b. Cübeyr b. en-Nu'mân idi.

Enfâl Sûresi

(Ya Muhammed) *"Sana ganimetler hakkında soruyorlar..."*[77] Dedi ki: Resûlullah (s.a.v.) Bedir günü ganimetler ele geçirince ihtilaf ettiler. Her grup daha çok ganimet hak ettiğini iddia etmeye başladı. Bunun üzerine şu ayet nazil oldu: *"Müminler ancak, Allah anıldığı zaman yürekleri titreyen, kendilerine Allah'ın ayetleri okunduğunda imanlarını artıran ve yalnız Rablerine dayanıp güvenen kimselerdir."*[78] Ayette geçen *"imân"* kelimesi *"yakîn"* manasındadır. Bir sonraki ayette, *"İşte onlar gerçekten müminlerdir..."*[79] kısmında geçen *"Hakkan"* kelimesi de *"Yakînen"* manasındadır. Bir sonraki ayette Allah şöyle buyuruyor: *"Nasıl ki, Rabbin seni hak uğruna evinden çıkarmıştı."*[80] Yani, Rabbin Bedir'e çıkmak üzere sana emrettiğinde o hak bir emirdi. Bana İbn Cüreyc anlattı. O, ayette geçen "من بيتك *=evinden*" ifadesi hakkında Muhammed b. Abbâd b. Ca'fer el-Mahzûmî'den şunu rivayet etti: "Yani Medine'den...".

---

[77] Enfâl, 8/1.
[78] Enfâl, 8/2.
[79] Enfâl, 8/4.
[80] Enfâl, 8/5.

Bundan sonra yer alan *"Müminlerden bir grup ise, bu konuda kesinlikle isteksizlerdi. Gerçek apaçık ortaya çıktıktan sonra sanki göz göre göre ölüme sürükleniyorlarmış gibi seninle o konuda tartışıyorlardı."*[81] ayeti hakkında şöyle dediler: Resûlullah'ın (s.a.v.) ashâbından bazıları onun Bedir'e çıkmasını istemiyorlardı. Onlar, "Biz azız. Çıkış akıllıca değildir." diyorlardı. Hatta bu konuda büyük tartışmalar oldu. Bundan sonra gelen *"Hani Allah size iki taifeden birini, o sizindir diye vaat ediyordu."*[82] ayeti hakkında şöyle dediler: Resûlullah (s.a.v.) Bedir'in gerisinde iken Cibrîl yanına geldi ve Kureyş'in (savaş için) hareket ettiğini haber verdi. Resûlullah (s.a.v.) ise ticaret kervanının peşindeydi. Allah müminlere, ya kervanı ele geçireceklerini ya da Kureyş'le karşılaşıp onları yeneceklerini vaat etti. Bedir'e ulaştıklarında sularını aldılar; Kureyş'in ticaret kervanını soruyorlardı. Sorulanlar ise Kureyş'ten haber veriyorlardı. Oysa Müslümanlar bundan hoşlanmıyorlardı, çünkü zordu; onlar ticaret kervanını ele geçirmek istiyorlardı.

Ayetin devamında yer alan, *"Oysa Allah sözleriyle hakkı meydana çıkarmak istiyor."* kısmı, "Allah dinini açıkça ortaya koymak istiyor." manasındadır. *"Ve kâfirlerin ardını kesmek istiyordu."* kısmı ise, Bedir'de öldürülen Kureyş'e işarettir. Bir sonraki ayette geçen *"Suçlular hoşlanmasa da..."* Kureyş'e işarettir. *"Allah'ın hakkı ortaya çıkarması..."* dinini izhar etmesi anlamındadır. *"Ve batılı ortadan kaldırması..."* kısmı ise, Kureyş'in getirdikleri şeyler anlamındadır. Bir sonraki ayette yer alan *"Hatırlayın ki, siz Rabbinizden yardım istiyordunuz. O da, ben peşpeşe gelen bin melek ile size yardım edeceğim, diyerek duanızı kabul buyurdu."* kısmındaki *"مردفين = peş peşe"* kelimesi *"birbiri ardınca"* anlamındadır. Bir sonraki ayette, *"Allah bunu sadece bir müjde olsun ve onunla kalpleriniz*

---

[81] Enfâl, 8/6.
[82] Enfâl, 8/7.

yatışsın diye yapmıştı."[83] kısmı yer almaktadır. Burada geçen "*bunu*"dan maksat meleklerin sayısıdır ve Allah'ın size yardım edeceğini bilmenizi istiyor.

Sonraki ayette "*Hani Allah kendi katından sizi hafif bir uykuya daldırıyor...*"[84] kısmı geçiyor. Yani Allah, katından bir güvenlik eseri olarak sizi uykuya daldırıyor ve uykuyu kalbinize atıyor. Ayette yer alan, "*Allah sizi temizlemek için üzerinize gökten yağmur yağdırıyor...*" kısmı gösteriyor ki, onların bazıları cünüp olmuşlardı. "*Sizden şeytanın vesvesesini gidermek... istiyor*" kısmı ise, namaz kıldığı halde yıkanmayanların olduğuna işaret ediyor. "*ve kalplerinizi pekiştirmek istiyor...*" kısmı da, onların kalbine itminan verdiğini ifade ediyor. "*ve ayaklarınızı sağlam bastırmak için...*" kısmı, toprağın yumuşak olduğunu ve yağmurdan sonra sertleştirilmiş olduğunu gösteriyor. Bir sonraki ayette yer alan "*Hani Rabbin meleklere, 'Ben sizinle beraberim. İman edenlere destek verin...' diye vahyediyordu...*"[85] kısmı gösteriyor ki, melek adam şekline giriyor ve yanındaki mümine, "*Dayanın! Bunlar bir şey değillerdir.*" diyordu. Bir sonraki ifade olan "*Ben kâfirlerin kalplerine korku salacağım...*" kısmı gösteriyor ki, onların kalpleri iki tehlikeden ötürü, tıpkı leğene atılan çakıl taşı gibi çırpınıyordu. Ayetin devamında yer alan "*Boyunlarının üstüne vurun...*" kısmı, "Boğazlarını kesin!" anlamındadır. "*Onların bütün parmaklarına vurun...*" kısmı, "Onların ellerini ve ayaklarını kesin!" anlamındadır.

Bir sonraki ayette yer alan "*Bu onların Allah'a ve O'nun Resûlü'ne karşı gelmelerindendir.*"[86] kısmı "Onlar Allah'ı ve O'nun Resûlü'nü inkâr ettiler." anlamındadır. Bir sonraki ayette yer

---

[83] Enfâl, 8/10.
[84] Enfâl, 8/11.
[85] Enfâl, 8/12.
[86] Enfâl, 8/13.

alan "*İşte şimdi siz tadın onu!*"[87] ifadesi "Bedir'de ölümü tadın." anlamındadır. Devamında "*Kâfirlere de Cehennem azabı vardır.*" buyrulmaktadır. Bundan sonraki ayette "*Ey iman edenler! Savaş düzeninde iken kâfirlerle karşılaştığınız zaman sakın onlara arkanızı dönmeyin.*"[88] kısmından "*Onun varacağı yer de Cehennemdir. Ne kötü varılacak yerdir orası...*"[89] kısmına kadarki bölüm özellikle Bedir gününden bahsetmektedir. Bundan sonra gelen ayette geçen "*Onları siz öldürmediniz, fakat Allah onları öldürdü.*"[90] kısmının nüzûl sebebi şöyledir: Resûlullah'ın (s.a.v.) ashâbından bazıları, "Filanı ben öldürdüm." diyorlardı. Nitekim Resûlullah (s.a.v.) bir avuç toprak attığı zaman da Allah, "*Attığın zaman da sen atmadın, fakat Allah attı.*" buyurdu. Ayetin sonunda "*Müminleri, tarafından güzel bir imtihanla denemek için Allah öyle yaptı.*" buyrulmuştur. Burada, Allah'ın Bedir günü müminlere yaptığı yardım kastediliyor.

Bir sonraki ayette, "*Eğer fetih istiyorsanız işte size fetih geldi.*"[91] buyrulmuştur. Bu ayet Ebû Cehil'in sözüne işaret ediyor. Ebû Cehil, "Allah'ım! Bizi birbirimizden ayırdı; tanımadığımız şeyleri bize getirdi; onu helak et ya Rabbi!" şeklinde beddua etmişti. Ayetin devamında yer alan "*Eğer peygamber'e karşı gelmekten vazgeçerseniz bu sizin için daha hayırlı olur.*" kısmı, Kureyş'in geri kalanlarına bir hitaptır. Yani eğer Müslüman olursanız... "*Eğer dönerseniz*", yani savaşa dönerseniz, "*Biz de döneriz...*" yani biz de sizi öldürmeye döneriz. "*Çok olsa bile topluluğunuz size hiç fayda vermez.*" kısmının nüzûl sebebi şudur: Onlar, "Bizim Mekke'de büyük bir topluluğumuz vardır. Muhammed'i ortadan kaldıracak bir savaş yapabiliriz." diyorlardı.

---

[87] Enfâl, 8/14.
[88] Enfâl, 8/15.
[89] Enfâl, 8/16.
[90] Enfâl, 8/17.
[91] Enfâl, 8/18.

Bir sonraki ayette Allah, *"Ey İman edenler! Allah'a ve Resûlü'ne itaat edin ve dinlediğiniz halde ondan yüz çevirmeyin!"* buyuruyor.[92] Yani duayı dinlediğiniz halde... Bu ayet Uhud günü hakkında nazil olmuştur. Allah, Uhud yenilgisi sebebiyle müminleri kınıyor. Enfâl Sûresi 27. ayette Allah, *"Ey İman edenler! Allah'a ve O'nun Resûlü'ne hainlik etmeyin. Bile bile kendi emanetlerinize de hainlik etmeyin!"* buyuruyor. Yani, münafıklık yapmayın ve size emanet edilen her şeyi gerçek sahibine verin. Bir sonraki ayette, *"Bilin ki, mallarınız ve çoluk çocuğunuz birer deneme aracıdır."*[93] buyruluyor. Yani, bir kimsenin malı çoğaldığı zaman imtihanı da büyür ve onu hayırdan alıkoyar. Çocukları çoğaldığı zaman da kendisinin eşraftan ve ümeradan olduğunu sanmaya başlar. Bir sonraki ayette *"O size, iyiyi kötüden ayırt edecek bir anlayış verir."* buyruluyor.[94] Yani, size bir çıkış yolu gösterir, demektir.

Bir sonraki ayette, *"Hani kâfirler seni tutuklamak veya öldürmek ya da çıkarmak için tuzak kuruyorlardı."* buyrulmuştur.[95] Bu plan, hicretten önce, Resûlullah (s.a.v.) Medine'ye hicret etmek istediği sırada, Mekke'de yapılmıştı. Bir sonraki ayette, *"Onlara karşı ayetlerimiz okunduğu zaman 'Duyduk; istesek biz de bunun benzerini elbette söyleriz. Bu eskilerin masallarından başka bir şey değildir' dediler."* denilmiştir.[96] Bir sonraki ayette, *"Hani onlar 'Allah'ım, eğer şu (Kur'ân) senin katından inmiş hak (kitap) ise, hemen üzerimize gökten taş yağdır veya bize elem dolu bir azap getir.' demişlerdi."* buyrulmuştur.[97] Dedi ki: Bunu söyleyen en-Nedr b. el-Hâris idi. Bunun üzerine Allah Saffat Sûresi'nde onun hakkında şu ayetleri indirmişti: *"Yoksa onlar azabımızı acele mi istiyorlar. Fakat azabımız onların yurtlarına indiğinde o uyarılmış olanların sabahı ne kötü olur!"*[98] İşte o azap Bedir günü gelmiştir. Enfâl Sûresi'nde, bir sonraki ayette Allah, *"Oysa sen onların içinde iken Allah onlara azap edecek değildir."* buyuruyor.[99] Yani, sen Mekke'de iken... Sonra devamla, *"Bağışlanma dilerlerken de Allah onlara azap edecek değildir."* buyurdu. Yani, namaz kıldıkları takdirde... Sonra şöyle buyurdu: *"Onlar mescid-i haramdan alıkoyarken ve oranın bakımına ehil değillerken Allah onlara ne diye azap etmesin?"* buyuruyor. Yani, Allah neden onlara ölüm ve yenilgi vermesin?

Bir sonraki ayette yer alan, *"Öyle ise, inkâr etmekte olduğunuzdan dolayı tadın azabı!"* buyruluyor.[100] Yani, Bedir gününün azabını tadın. Bir sonraki ayet şöyledir: *"Kuşkusuz inkâr edenler, insanları Allah yolundan alıkoymak için harcarlar ve harcayacaklardır. Sonra bu mallar onlara bir iç acısı (hasret) olacaktır. Sonra da yenilgiye uğrayacaklardır. İnkâr edenler hepsi bir arada Cehenneme sürükleneceklerdir."*[101] Buradaki iç acısından (hasretten) maksat onların isteksiz bir şekilde Bedir'e çıkmalarıdır. Yenilgiden maksat ise, Bedir günündeki yenilgidir. Daha sonraki ayette, *"Ey Muhammed, inkâr edenlere söyle; eğer vazgeçerlerse geçmiş günahları bağışlanır."* buyruluyor.[102] Yani, eğer Müslüman olurlarsa eski günahları affedilir. Eğer düşmanlığa geri dönerlerse, Bedir'de nasıl öldürüldüklerini gördüler. Daha sonra Allah, *"Baskı ve şiddet kalmayıncaya ve din tamamen Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın!"* buyuruyor.[103] Yani, şirk kalmayıncaya kadar savaşın. *"Din tamamen Allah'ın oluncaya kadar..."* yani, İsâf ve Nâile gibi putlardan söz edilmeyinceye kadar...

---

[92] Enfâl, 8/20.
[93] Enfâl, 8/28.
[94] Enfâl, 8/29.
[95] Enfâl, 8/30.
[96] Enfâl, 8/31.
[97] Enfâl, 8/32.
[98] Saffât, 37/176-177.
[99] Enfâl, 8/33.
[100] Enfâl, 8/35.
[101] Enfâl, 8/36.
[102] Enfâl, 8/38.
[103] Enfâl, 8/39.

Sonra Allah şöyle buyuruyor: *"Bilin ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri mutlaka Allah'a, Peygamber'e, onun yakınlarına, yetimlere, yoksullara ve yolculara aittir."*[104] Dedi ki: Allah'a ait olan kısın Resûlullah'a aittir. Zü'l-Kurbâ'dan maksat Resûlullah'ın (s.a.v.) akrabalarıdır. Ayetin devamında, *"Eğer Allah'a ve hak ile batılın birbirinden ayrıldığı gün, iki ordunun karşılaştığı gün kulumuza indirdiğimize inandıysanız..."* buyruluyor. Yani, Bedir günü hak ile batıl birbirinden ayrılmıştır. Sonraki ayette şöyle buyruluyor: *"Hani siz vadinin yakın tarafında, onlar uzak tarafında, kervansa sizin aşağınızdaydı."*[105] *"Siz"*den maksat, Resûlullah'ın (s.a.v.) Ashâbıdır. Onlar Bedir'e inmişler; müşrikler de vadinin uzak tarafındaydılar. Aralarında kumdan bir tepecik vardı. Kervandan maksat da Ebû Süfyân'ın kervanıdır. Çünkü kervan, Bedir'den aşağı tarafta, sahil yolunu takip ediyordu. Ayetin devamında, *"Şayet buluşmak üzere sözleşmiş olsaydınız sözleşmenizde ayrılığa düşerdiniz."* buyruluyor. Çünkü mutlaka bir kervan bir kervandan önce gelir. *"Fakat Allah olacak bir işi gerçekleştirmek için böyle yaptı ki..."* Yani, Bedir'de öldürülenler öldürüldü. *"Ta ki, ölen açık bir delille ölsün ve yaşayan da açık bir delille yaşasın..."* Yani, Allah öyle yaptı ki, öldürülen kimse bir hüccetle ve bir mazeretle öldürülsün. Yaşayan da bir mazeret ve bir hüccet sebebiyle yaşasın.

Sonra Allah şöyle buyuruyor: *"Hani Allah onları uykunda az gösteriyordu."*[106] Dedi ki: Bedir günü Resûlullah (s.a.v.) uyudu ve rüyasında müşrikler gözüne çok az göründüler. Devamında şöyle diyor: *"Eğer onları sana çok gösterseydik elbette gevşerdiniz."* Yani korkardınız. Ardından *"ve o iş hakkında birbirinizle çekişirdiniz."* diyor. Yani ihtilafa düşerdiniz. *"Fakat Allah sizi bunlardan kurtardı."* Yani sizi o ihtilaftan kurtardı. *"Çünkü Allah göğüslerdekini (kalplerde olanı) hakkıyla bilendir."* Yani, kalbinizdeki zafiyeti en iyi bilendir. Daha sonra Allah şöyle diyor: *"Ey iman edenler! Bir toplulukla karşılaştığınız zaman sebat edin ve Allah'ı çok anın."*[107] Yani tümünüz Allah'ı zikredin. Kaçmayın ve tekbir getirin. Sonraki ayette *"Birbirinizle çekişmeyin. Sonra gevşersiniz ve gücünüz, devletiniz elden gider. Sabırlı olun!"*[108] buyruluyor. Yani kılıç karşısında sabırlı olun. Diyor ki: İçinizden tekbir getirin ve açık tekbir getirmeyin. Çünkü savaşta açık tekbir getirmek gücü kaybettirir. Sonra şöyle diyor: *"Şımarıp böbürlenmek, insanlara gösteriş yapmak ve halkı Allah yolundan alıkoymak için yurtlarından çıkanlar gibi olmayın!"*[109] Yani, Kureyş'in Bedir'e çıkışı gibi yapmayın.

Allah şöyle buyuruyor: *"Hani şeytan onlara yaptıklarını güzel gösterdi de, 'Bugün insanlardan size galip gelecek kimse yoktur, şüphesiz ben de sizin yardımcınızım.' dedi."*[110] Bütün bunlar Sürâka b. Cu'şüm'ün sözleriydi. Görenler demişler ki: O gün İblis Sürâka'nın suretine girmişti. *"Fakat iki ordu birbirini görünce..."* Yani Hz. Peygamber (s.a.v.) ve Kureyş görününce İblis geri çekildi. Çünkü İblis meleklerin insanları nasıl öldürüp esir aldıklarını görüyordu. *"İblis ardına döndü ve "Ben sizden uzağım, ben sizin göremediklerinizi (melekleri) görüyorum."* dedi." Yani İblis melekleri görüyordu. Allah daha sonra şöyle buyurdu: *"O zaman münafıklarla kalplerinde hastalık bulunanlar, (sizin için), "Bunları, dinleri aldatmış." diyorlardı."*[111] İslâm'ı kabul eden bir grup vardı. Resûlullah'ın (s.a.v.) ashâbı onların gözünde az gözükünce savaşmaktan kaçındılar ve bu sözü söylediler. Böylece küfürleri üzere öldüler. Allah şöyle buyurdu: *“Melekler yüzlerine ve arkalarına vurarak ve ‘Tadın yakıcı cehennem azabını!’ (diyerek) o kâfirlerin canlarını alırken onları bir görseydin!”*[112] Yani popolarına vuruyorlardı. Fakat Allah kinaye ile söyledi. Bunu bize es-Sevrî haber verdi. O Ebû Hâşim'den, o Mücâhid ve Üsâme b. Zeyd'den, o da babasından rivayet etti.

---

[104] Enfâl, 8/41.
[105] Enfâl, 8 42.
[106] Enfâl, 8/43.

[107] Enfâl, 8/45.
[108] Enfâl, 8/46.
[109] Enfâl, 8/47.
[110] Enfâl, 8/48.
[111] Enfâl, 8/49.

Sonra Allah şöyle buyurdu: *“Bunların durumu tıpkı Firavun ailesi ve onlardan öncekilerin durumu gibidir.”*[113] Yani, Firavun ailesinin yaptığı gibi yaptılar. Allah, *“Şüphesiz Allah katında yeryüzünde yürüyen canlıların en kötüsü inkâr edenlerdir.”*[114] buyurdu. Bunlardan maksat Benî Kaynukâ, Benî en-Nadîr ve Benî Kurayza Yahudileridir. Allah *“Eğer onları savaşta yakalarsan, bunlara vereceğin ceza ile arkalarındakileri de dağıt ki, ibret alsınlar.”*[115] buyurdu. Yani, onları öldür. *“Eğer bir kavmin hainlik yapmasından korkarsan...”*[116] Bu ayet Benî Kaynukâ hakkında nazil olmuştur. Resûlullah (s.a.v.) bu ayetle onların üzerine harekete geçti. *“Onlara karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet ve savaş atları hazırlayın.”*[117] ayetinde geçen güçten maksat ok atmaktır. Ayrıca kişneyen ve görünen atlar yetiştirin. *“Bunlardan başka sizin bilmediğiniz fakat Allah'ın bildiği diğer düşmanları...”* Bu düşmandan maksat Hayber'dir. Allah şöyle buyurdu: *“Eğer onlar barışa yanaşırlarsa sen de ona yanaş...”*[118] Onlardan maksat Kurayza ve Benî en-Nadîr'dir. Onlar, “Biz Müslüman olup sana tabi olacağız.” demişlerdi.

Allah şöyle buyurdu: *“Ey Peygamber! Sana ve sana tabi olan müminlere Allah yeter.”*[119] Yani savaş konusunda Allah size yeter. *“Eğer içinizde sabreden yirmi kişi bulunsa...”*[120] Bu ayet Bedir'de nazil olmuş; sonra, *“Şimdi ise Allah yükünüzü hafifletti ve sizde muhakkak bir zaaf olduğunu bildi. Eğer içinizde 100 kişi sabırlı olursa 200 kişiye galip gelirler.”*[121] ayetiyle neshedildi. Böylece bir adam iki adamı mağlup edebiliyordu. Allah bir sonraki ayette şöyle buyuruyor: *“Yeryüzünde düşmanı tamamıyla sindirip hâkim duruma gelmedikçe hiçbir peygambere esir almak yakışmaz.”*[122] Yani, Müslümanların Bedir günü esir almaları uygun değildir. *“Siz geçici dünya menfaatini istiyorsunuz...”* Yani, fidye almak peşindesiniz. “Hâlbuki Allah âhireti istiyor.” Yani onların öldürülmelerini istiyor. *“Eğer Allah'tan, daha önce verilmiş bir hüküm olmasaydı, aldığınız şeyden dolayı size büyük bir azap dokunurdu.”*[123] Yani, daha önce ganimet helal edilmemiş olsaydı... *“Artık elde ettiğiniz ganimetten helal ve temiz olarak yeyin.”*[124] Dedi ki: Bu ayet ganimetleri helal kılmıştır.

Allah daha sonra şöyle buyurdu: *“İman edip hicret eden ve Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihad edenler ve barındırıp onlara yardım edenler var ya...”*[125] Yani, Bedir'den önce hicret eden Kureyşliler ve onları evlerinde barındıran Ensâr. *“İman edip hicret etmeyenlere gelince, onların velayetleri size ait değildir.”* Yani, onlar hicret etmedikçe sizinle onlar arasında bir veraset söz konusu değildir. *“Eğer din konusunda sizden yardım isterlerse, sizinle aralarında sözleşme bulunan bir kavme karşı olmadıkça, onlara yardım etmek üzerinize borçtur.”* Yani sözleşme süresi boyunca... *“İnkâr edenler de birbirlerinin velileridirler. Eğer siz bunların gereğini yapmazsanız yeryüzünde büyük bir karışıklık ve bozulma meydana*

---

[112] Enfâl, 8/50.
[113] Enfâl, 8 52.
[114] Enfâl, 8/55.
[115] Enfâl, 8/57.
[116] Enfâl, 8/58.
[117] Enfâl, 8/60.
[118] Enfâl, 8/61.
[119] Enfâl, 8/64.
[120] Enfâl, 8/65.
[121] Enfâl, 8/66.
[122] Enfâl, 8/67.
[123] Enfâl, 8/68.
[124] Enfâl, 8/69.
[125] Enfâl, 8/72.

gelir."[126] Yani, inkârcılardan kimseyi dost edinmeyin. Onlar birbirlerinin dostudurlar. *"Allah'ın kitabında, kan akrabaları birbirine varis olmaya daha layıktır."*[127] ayeti, Müslümanların birbirlerine vâris olmalarını neshetti.

Allah birçok ayette Bedir gününe işaret ediyor. Şöyle ki: *"Onları en şiddetli yakalayışla yakalayacağımız günü hatırla."*[128] ayetinde geçen gün Bedir günüdür. *"Öyle ise azap yakanızı bırakmayacaktır."*[129] ayeti Bedir gününe işaret ediyor. *"...Yahut da anlara kısır bir günün azabı gelip çatıncaya dek..."*[130] Bu ayette geçen "kısır gün" Bedir günüdür. *"Sonunda onlara şiddetli bir azap kapısı açtığımızda bir de bakarsın ki...*[131]*" Bu ayette geçen "azap kapısı" Bedir günüdür. "O topluluk yakında bozguna uğrayacak ve arkalarını dönüp kaçacaklardır.*[132]*" Bu ayete geçen "bozgun" Bedir günü yaşanan bozgundur. "... Ecellerinin yaklaşmış olabileceğine hiç bakmadılar mı?"*[133] Bu ayetin nüzulünden sonra, Bedir gününe kadar onlardan çok az kişi öldü. *"Nimet içinde yüzen o yalanlayıcıları bana bırak ve onlara biraz mühlet ver."*[134] Bu ayet Bedir olayından az önce nazil olmuştur. *"Katından bana yardımcı bir kuvvet ver."*[135] Bedir gününe işaret ediyor. *"Allah hükmünü verinceye kadar sabret. O, hüküm verenlerin en hayırlısıdır."*[136] Yani, hükmün verileceği gün olan Bedir gününden önce sabret. *"Böyle bir günde kim onlara arkasını dönerse mutlaka o,*

---

[126] Enfâl, 8/73.
[127] Enfâl, 8/75.
[128] Duhan, 43/16.
[129] Furkân, 25/77.
[130] Hac, 22/55.
[131] Müminûn, 23/77.
[132] Kamer, 54/45.
[133] A'râf, 7/185.
[134] Müzzemmil, 73/11.
[135] İsra, 17/80.
[136] Yunus, 10/109.

Allah'ın gazabına uğramış olur."[137] Bu ayette geçen "gün", Bedir günüdür. Müslümanlardan yirmi kişi, 200 kâfirle karşılaştığı takdirde kaçmamaları farzdı. Sonra durum onlar hakkında hafifletildi ve Allah şöyle buyurdu: *"Eğer sizden sabırlı yüz kişi olursa, iki yüz kişiye galip gelirler."*[138] Birinci ayette geçen hüküm neshedilmiş oldu. Abdullah b. Abbâs şöyle derdi: "İki kişiden kaçan olursa cenkten firar etmiş olur. Ama üç kişiden kaçan olursa firar etmiş sayılmaz."

Bir diğer ayette Allah şöyle buyurdu: *"Allah'ın nimetini küfre değişenleri ve kavimlerini helak yurduna, yaslanacakları Cehenneme sürükleyenleri görmedin mi?"*[139] Bedir günü Kureyş kavmini helak yurduna sürüklemiştir. *"Nihayet refah ve bolluk içinde olanlarını azapla kıskıvrak yakaladığımız zaman..."*[140] Ayette geçen "azap"tan maksat Bedir günü müşriklerin tattığı kılıçlardır. *"Andolsun, dönsünler diye biz onlara en büyük azaptan önce yakın azabı elbette ki tattıracağız."*[141] Yakın azaptan maksat Bedir günü kılıçla yapılan azaptır.

Bana Muhammed b. Hilâl anlattı. O babasından, o da Ebû Hüreyre'den şunu rivayet etti: *"Refah ve bolluk içinde olanlarını azapla kıskıvrak yakaladığımız zaman..."* ayeti Bedir gününe işaret ediyor.

es-Sevrî bize anlattı. O Alkame b. Mersed'den, o da Mücâhid'den şöyle dediğini rivayet etti: O azap Bedir günü kılıçlarla gerçekleşti.

Bize Ömer b. Osman el-Mahzûmî anlattı. O Abdülmelik b. Ubeyd'den, o Mücâhid'den, o da Übey b. Ka'b'tan şunu rivayet etti: *"Yahut da anlara kısır bir günün azabı gelip*

---

[137] Enfâl, 8/16.
[138] Enfâl, 8/66.
[139] İbrahim, 14/28.
[140] Müminûn, 23/64.
[141] Secde, 32/21.

çatıncaya dek..." ayetinde geçen "Kısır gün"den maksat Bedir günüdür.

Müşriklerden Esir Alınanlar

Bana Musa b. Muhammed b. İbrahim anlattı. O da babasından şöyle dediğini rivayet etti. Yine bana Muhammed b. Sâlih anlattı. O Âsım b. Ömer b. Katâde'den, o da Mahmûd b. Lebîd'den şöyle dediklerini rivayet etti:

Benî Hâşim'den Ukayl b. Ebû Tâlib esir alınmıştı. Mahmûd dedi ki: Onu Ubeyd b. Evs ez-Zaferî esir almıştı. Cebbâr b. Sahr da, Nevfel b. el-Hâris'i ve Benî Fihr kabilesinden olup Benî Hâşim'in anlaşmalılarından olan Utbe'yi esir almıştı.

Bana Âiz b. Yahya anlattı. O da Ebü'l-Huveyris'ten şöyle dediğini rivayet etti: *Benî el-Muttalib b. Abdümenâf*'tan iki kişi esir alınmıştı; es-Sâib b. Ubeyd ve Ubeyd b. Abd b. Alkame. Onları, Seleme b. Eslem b. Harîş el-Eşhelî esir almıştı. Bunu bana İbn Ebû Habîbe de anlattı. O da Abdurrahman b. Abdurrahman el-Ensârî'den rivayet etti. Onları kurtarmak için kimse gelmedi. Onların paraları da yoktu. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) onları fidyesiz serbest bıraktı.

Benî Abdüşems b. Abdümenâf'tan Ukbe b. Ebû Mu'ayt vardı. es-Safrâ'da öldürüldü. Onu Resûlullah'ın (s.a.v.) emriyle öldüren Âsım b. Sâbit b. Ebü'l-Aklah idi. Onu esir alan da Abdullah b. Seleme el-Aclânî idi. Bir de el-Hâris b. Ebû Vecze vardı. Bunu esir alan Sa'd b. Ebû Vakkâs idi. el-Velîd b. Ukbe b. Ebû Mu'ayt onu kurtarmak için geldi ve 4.000'e (dirheme) onu kurtardı. Bana Muhammed b. Yahya b. Sehl anlattı. O da Ebû Ufeyr'den şunu rivayet etti: Resûlullah (s.a.v.) esirlerin (bir araya getirilmeleri amacıyla) geri verilmesini emrettiği zaman ilk geri verilen, Sa'd b. Ebû Vakkâs'ın esiriydi. Sonra kura çekildi, o esir yine onun payına düştü. Amr b. Ebû Süfyân, kura sonucu Resûlullah'ın (s.a.v.) hissesinde kaldı. Amr'ı Ali b. Ebû Tâlib (r.a.) esir almıştı. Resûlullah (s.a.v.) fidyesiz olarak onu, Benî Mu'âviye'den olan Sa'd b. en-Nu'mân b. Ekkâl'e gönderdi. Umre yapmak üzere yola çıktı; fakat Mekke'de tutuklandı. Ebü'l-Âs b. er-Rebî'i Hırâş b. es-Sımme esir almıştı. Onu bana İshâk b. Hârice b. Abdullah anlattı. O da babasından şöyle dediğini rivayet etti: Kardeşi Amr b. er-Rebî Ebü'l-Âs'ı kurtarmak için Medine'ye geldi. Bir de onların bir anlaşmalısı olan Ebû Rîşe vardı. Onu da Amr b. er-Rebî kurtardı. Bir de Amr b. el-Ezrak vardı. Onu da Amr b. er-Rebî kurtardı. Bu Amr b. el-Ezrak, Hırâş b. es-Sımme'nin mevlasının payına düşmüştü. Bir de Ukbe b. el-Hâris el-Hadramî vardı. Onu esir alan Umâre b. Hazm idi. Kura sonucu Übey b. Ka'b'ın payına düşmüştü. Amr b. Süfyân b. Ümeyye onu kurtardı. Bir de Ebü'l-Âs b. Nevfel b. Abdüşems vardı. Onu Ammâr b. Yâsir esir almıştı. Amcasının oğlu onu kurtarmaya geldi.

Benî Nevfel b. Abdümenâf'tan Adî b. el-Hıyâr vardı. Onu esir alan Hırâş b. es-Sımme idi. Bunu bana Eyyûb b. en-Nu'mân anlattı. Bir de, Utbe b. Gazvân'ın yeğeni Osman b. Abdüşems vardı. Onların anlaşmalısıydı. Onu, Hârise b. en-Nu'mân esir almıştı. Bir de Ebû Sevr vardı. Bunların üçünü de Cübeyr b. Mut'im kurtardı. Ebû Sevr'i, Ebû Mersed el-Ganevî esir etmişti. Toplam üç kişydiler.

Benî Abdüddâr b. Kusay'dan Ebû Azîz b. Umeyr vardı. Onu Ebü'l-Yeser esir almıştı. Sonra kura sonucu Muhriz b. Nadle'nin payına düşmüştü. Ebû Azîz, Mus'ab b. Umeyr'in öz kardeşiydi. Mus'ab Muhriz'e, "Onu sıkı tut. Mekke'de çok zengin bir annesi var." dedi. Bunun üzerine Ebû Azîz, "Kardeşim! Senin bana yapacağın iyilik bu mu?" dedi. Bunun üzerine Mus'ab, "Benim kardeşim odur, sen değil!" dedi. Annesi, onu kurtarmak için 4.000 (dirhem) gönderdi. Bu, annesi, bir Kureyşlinin en çok kaç paraya kurtarıldıklarını sorduktan ve cevabında "4.000 (dirhem)." dendikten sonra oldu. Bir de el-Esved b. el-Hâris b. es-Sebbâk vardı. Onu Hamza b. Abdülmuttalib esir almıştı. Bu ikisini kurtarmak için Talha b. Ebû Talha Medine'ye geldi. (Bu kabileden esir edilenler) iki kişidir.

Benî Esed b. Abdüluzzâ'dan es-Sâib b. Ebû Hubeyş b. el-Muttalib b. Esed vardı. Onu Abdurrahman b. Avf esir almıştı. Bir de el-Hâris b. Âiz b. Esed vardı. Onu Hâtıb b. Ebû Belte'a esir almıştı. Bir de Sâlim b. Şemmâh vardı. Onu Sa'd b. Ebû Vakkâs esir almıştı. Osman b. Ebû Hubeyş, her adam karşılığında 4.000 (dirhem) olmak üzere üçünü kurtarmaya geldi.

Benî Teym'den Mâlik b. Abdullah b. Osman vardı. Onu Kutbe b. Âmir b. Hadîde esir almıştı. Esir olarak Medine'de öldü.

Benî Mahzûm'dan Hâlid b. Hişâm b. el-Muğîre vardı. Onu Sevâd b. Gaziyye esir almıştı. Bir de Ümeyye b. Ebû Huzeyfe b. el-Muğîre vardı. Onu Bilâl esir almıştı. Bir de Osman b. Abdullah b. el-Muğîre vardı. Osman, Nahle gününde de kurtulmuştu. Bedir günü, Vâkıd b. Abdullah et-Temîmî onu esir almıştı. Vâkıd, "Seni elime düşüren Allah'a hamd olsun. Nahle gününde birinci defa kurtulmuştun." dedi. Abdullah b. Ebû Rebî'a onları kurtarmaya geldi. Her biri için 4.000 (dirhem) verdi. Bir de el-Velîd b. el-Velîd b. el-Muğîre vardı. Onu Abdullah b. Cahş esir almıştı. Onu kurtarmak için kardeşleri Hâlid b. el-Velîd ve Hişâm b. el-Velîd geldiler. Abdullah b. Cahş, 4.000 (dirhem) almadan onu serbest bırakmak istemedi. Çünkü Hişâm bu kadar vermek istemiyor; 3.000 (dirhem) ödemek istiyordu. Bunun üzerine Hâlid b. el-Velîd kardeşi Hişâm'a, "O senin ananın oğlu değildir. Vallahi, eğer şu meblağdan aşağı serbest bırakılmayacak, denilse o kadarını veririm." dedi. Sonra onu aldılar ve Mekke'ye götürmek üzere yola çıktılar. Onu Zü'l-Huleyfe'ye götürdüklerinde ellerinden kaçıp Resûlullah'ın (s.a.v.) yanına geldi. Kendisine, "Neden fidyeden önce Müslüman olmadın?" denildi. el-Velîd, "Arkadaşlarımın kurtuldukları meblağ kadar bir fidye ödenmeden Müslüman olmak istemedim." dedi ve Müslüman oldu. Bana Yahya anlattı. O da babasından şunu rivayet etti: Babam

bunun aynısını bana haber verdi. Ancak babam, "Onu Selît b. Kays el-Mâzinî esir almıştı." dedi. Bir de Kays b. es-Sâib vardı. Onu, Abde b. el-Hashâs esir almıştı. Parası vardır zannederek onu bir müddet yanında tuttu. Nihayet kardeşi Ferve b. es-Sâib onu kurtarmak için geldi. Uzun bir zaman orada kaldı ve onu, içinde aynî malların da yer aldığı 4.000 dirheme kurtardı.

Benî Ebû Rifâ'a'dan Sayfî b. Ebû Rifâ'a b. Âbid b. Abdullah b. Ömer b. Mahzûm vardı. Onun parası yoktu. Mslümanlardan birisi onu esir almıştı. Bir müddet onların yanında kaldı; sonra onu gönderdiler. Bir de Ebü'l-Münzir b. Ebû Rifâ'a vardı. 2.000 dirhem karşılığında serbest bırakıldı. Bir de Abdullah vardı. O Ebû Atâ b. es-Sâib b. Âbid b. Abdullah'tır. Onu Sa'd b. Ebû Vakkâs esir almıştı; 1.000 dirheme serbest bırakıldı. Bir de el-Muttalib b. Hantab b. el-Hâris b. Ubeyd b. Ömer b. Mahzûm vardı. Onu Ebû Eyyûb el-Ensârî esir almıştı. Parası yoktu; bir müddet sonra onu serbest bıraktı. Bir de Ukayl kabilesine mensup olup onların anlaşmalısı olan Hâlid b. el-A'lem vardı. O şöyle demişti:

Geri dönüp de yaraları kanayanlardan değiliz.
Fakat ayaklarımız üzerindeyken bizden kan akar.

Onu kurtarmak için İkrime b. Ebû Cehil geldi. Onu esir alan el-Hubâb b. el-Münzir b. el-Cemûh idi. (Bu kabileden esir edilenler toplam) sekiz kişiydiler.

Benî Cümah'tan Abdullah b. Übey b. Halef vardı. Onu esir alan Ferve b. Amr el-Beyâdî idi. Onu kurtarmak için babası Übey b. Halef geldi. Ferve bir müddet onu vermek istemedi. Bir de Ebû Azze Amr b. Abdullah b. Vehb vardı. Resûlullah (s.a.v.) ona iyilikte bulundu; hakkında bir daha konuşmamaya yemin ettirerek onu fidyesiz olarak serbest bıraktı. Fakat Uhud günü esir alındı ve öldürüldü. Bir de Vehb b. Umeyr b. Vehb b. Halef vardı. Babası Umeyr b. Vehb b. Halef onu kurtarmak için geldi. Safvân b. Ümeyye onu, (Resûlullah'ı (s.a.v.) öldürmek üzere) Resûlullah'ın yanına göndermişti. Fakat Müslüman oldu ve oğlu fidyesiz bir şekilde serbest bırakıldı. Rifâ'a b. Râfi ez-Zürakî onu esir almıştı. Bir de Rebî'a b. Derrâc b. el-Anbes b. Vehbân b. Vehb b. Huzâfe b. Cümah vardı. Onun da parası yoktu. Resûlullah (s.a.v.) ondan (basit) bir şey alıp onu serbest bıraktı. Bir de Ümeyye b. Halef'in kölesi el-Fakîh vardı. Sa'd b. Ebû Vakkâs onu esir almıştı. (Bu kabileden esir edilenler toplam) dört kişiydiler.

Benî Sehm b. Amr'dan Ebû Vedâ'a b. Dubeyre vardı. Fidye karşılığında ilk serbest bırakılan esir oydu. Onu kurtarmak için oğlu el-Muttalib gelmişti. Onu 4.000 dirheme kurtardı. Bir de Ferve b. Huneys b. Huzâfe b. Sa'îd b. Sa'd b. Sehm vardı. Onu Sâbit b. Akram esir almıştı. Ferve'yi kurtarmak için Amr b. Kays Medine'ye gelmiş ve onu 4.000 (dirhem) karşılığında serbest bıraktırmıştı. Bir de Hanzale b. Kabîse b. Huzâfe b. Sa'îd b. Sa'd b. Sehm vardı. Onu Osman b. Maz'ûn esir almıştı. Bir de el-Haccâc b. el-Hâris b. Sa'd vardı. Onu Abdurrahman b. Avf esir almıştı. Abdurrahman'ın elinden kaçtı, fakat Ebû Dâvud el-Mâzinî onu yakaladı. (Bu kabileden esir edilenler toplam) dört kişiydiler.

Benî Mâlik b. Hısl'dan ise, Süheyl b. Amr b. Abdüşems b. Abdüvüd İbn Nasr b. Mâlik vardı. Onu kurtarmak için Mikrez b. Hafs b. el-Ahyef geldi. Onu Mâlik b. ed-Duhşüm esir almıştı. Mâlik dedi ki:

Süheyl'i esir aldım ve onu hiçbir milletle,
Asla değişmek istemedim.
Hındıf biliyor ki, asıl delikanlı,
Süheyldir; ondan şikâyetçi olunca.
Eğilinceye kadar kılıçla vurdum,
İşaretli (dudağı çatlak) olana nefsimi zorladım.

Mikrez Medine'ye geldiğinde onları razı etti ve 4.000 dirhemlik fidyeyi ödedi. Onlar, "Paramızı verin." dediler. O ise "Tamam; adamın yerine bir başka adamı koyun ve onu serbest bırakın." dedi. Abdullah b. Ca'fer, "Bir adama karşı bir adam." derdi. Muhammed b. Sâlih ve İbn Ebü'z-Zinâd ise, "Bir adama karşı bir adam; siz Süheyl'i serbest bırakın, onun yerine Mikrez b. Hafs'ı hapsedin." Süheyl Mekke'den, kendi yerine para gönderdi. Bir de Abd b. Zem'a b. Kays b. Nasr b. Mâlik vardı. Onu Süheyl b. Amr'ın mevlası Umeyr b. Avf esir almıştı. Bir de Abdüluzzâ b. Meşnû b. Vefdân b. Kays b. Abdüşems b. Abdüvüd vardı. Resûlullah (s.a.v.) ona "Abdurrahman" ismini koymuştu. En-Nu'mân b. Mâlik onu esir almıştı. (Bu kabileden esir edilenler toplam) üç kişiydiler.

Bana Muhammed b. Ömer anlattı. O da Muhammed b. Yahya b. Hibbân'dan şöyle dediğini rivayet etti: Sayılan esirler 49 kişiydiler.

Bana Ömer b. Osman anlattı. O Abdülmelik b. Ubeyd'den, o da İbnü'l-Müseyyeb'ten şöyle dediğini rivayet etti: Esirler yetmiş, öldürülenler de yetmiş kişiydiler.

Bana Hamza b. Abdülvâhid anlattı. O Amr b. Ebû Amr'dan, o Ebû İkrime'den, o da İbn Abbâs'tan aynısını rivayet etti.

Bana Muhammed b. ez-Zührî anlattı; dedi ki: Esirler ve öldürülenler yetmişten fazlaydı.

Bana Ya'kûb b. Muhammed b. Ebû Sa'sa'a anlattı. O da Abdurrahman b. Abdullah b. Ebû Sa'sa'a'dan şöyle dediğini rivayet etti: Bedir günü yetmiş dört kişi esir alınmıştı.

Bedir Yolunda Yemek Yediren Müşrikler

Bana Abdullah b. Ca'fer anlattı. O Muhammed b. Osman el-Yerbû'î'den, o da Abdurrahman b. Sa'd b. Yerbû'dan şöyle dediğini rivayet etti: Bedir'de yemek yediren müşrikler dokuz kişiydiler. *Abdümenâf*'tan üç kişi: el-Hâris b. Âmir b. Nevfel b. Abdümenâf ve Rebî‘a'nın iki oğlu Şeybe ve Utbe. *Benî Esed*'den iki kişi: Zem‘a b. el-Esved b. el-Muttalib b. Esed ve Nevfel b. Huveylid b. el-Adeviyye. *Benî Mahzûm*'dan bir kişi: Ebû Cehil b. Hişâm. *Benî Cümah*'tan bir kişi: Ümeyye b. Halef. *Benî Sehm*'den ise iki kişi: el-Haccâc'ın iki oğlu Nübeyh ve Münebbih.

Bana İsmail b. İbrahim anlattı. O da Musa b. Ukbe'den şöyle dediğini rivayet etti: Müşrikler için ilk deve kesen Ebû Cehil'di; Merrü'z-Zahrân'da on deve kesmişti. Sonra Usfân'da Ümeyye b. Halef dokuz deve kesmişti. Sonra Süheyl b. Amr, Kudeyd'de on deve kesmişti. Su bulmak için deniz tarafına yöneldiler ve yolu kaybettiler. Orada bir gün kaldılar; Utbe b. Rebî‘a onlara dokuz deve kesti. Sonra el-Cuhfe'de sabahladılar. Utbe b. Rebî‘a onlar için dokuz deve kesti. Sonra el-Ebvâ'da sabahladılar; Kays el-Cümahî onlara dokuz deve kesti. Sonra başka birisi onlara on deve kesti. el-Hâris b. Âmir onlara dokuz deve kesti. Sonra Ebü'l-Bahterî Bedir suyu üzerinde onlara on deve kesti. Yine Mıkyes Bedir suyu üzerinde onlara dokuz deve kesti. Sonra savaşla meşgul oldular ve yanlarında getirdikleri azıklarından yemeye başladılar. İbn Ebü'z-Zinâd dedi ki: Vallahi Mıkyes'in bir tek deve dahi kesebileceğini sanmıyorum. Ayrıca el-Vâkıdî Kays el-Cümahî'yi tanımıyor. Bana Abdullah b. Ca‘fer anlattı. O Ümmü Bekr bt. el-Misver'den, o da babasından şöyle dediğini rivayet etti: Ordu yemeğe katılırdı; yemek bir adama nisbet edilir ve diğerlerinden söz edilmezdi.

Bedir'de Şehid Olan Müslümanlar

Bana Abdullah b. Ca‘fer anlattı; dedi ki: ez-Zührî'ye "Bedir'de kaç Müslüman şehid edildi?" diye sordum. ez-Zührî, "On dört kişi." dedi. Sonra onları bana anlattı. İşte onlar, isimlerini saydıklarımdır. Bana Muhammed b. Sâlih anlattı. O da Âsım b. Ömer b. Rûmân'dan benzerini rivayet etti. Muhacirlerden altı kişi ve Ensâr'dan sekiz kişiydi. *Benî el-Muttalib b. Abdümenâf*'tan Ubeyde b. el-Hâris; onu Şeybe b. Rebî‘a şehit etti. Resûlullah (s.a.v.) onu es-Safrâ'da defnetti. *Benî Zühre*'den Umeyr b. Ebû Vakkâs; onu Amr b. Abd şehit etti. -Bunu bana Ebû Bekr b. İsmail b. Muhammed babasından rivayet ederek haber verdi.- Bir de Umeyr b. Abduamr Zü'ş-Şimâleyn; onu Ebû Üsâme el-Cüşemî şehit etti. *Benî Adî b. Ka‘b*'tan Âkil b. Ebü'l-Bükeyr; Benî Sa‘d b. Bekr kabilesinden olup Benî Adî'nin anlaşmalısıydı. Onu, Mâlik b. Züheyr el-Cüşemî şehit etti. Bir de Ömer b. el-Hattâb'ın (r.a.) mevlası Mihca; onu, Âmir b. el-Hadramî şehit etti. Bunu bana İbn Ebû Habîbe, Dâvud b. el-Husayn'dan rivayet ederek anlattı. Dedi ki: Yine bana Muhammed b. Abdullah, ez-Zührî'den rivayet ederek anlattı. Deniliyor ki: Muhacirlerden ilk öldürülen kişi Ömer'in mevlası Mihca idi. *Benî el-Hâris b. Fihr*'den Safvân b. el-Beydâ vardı. Onu Tu‘ayme b. Adî şehit etti. Bunu bana Muhriz b. Ca‘fer anlattı. O Amr'dan, o da Ca‘fer b. Amr'dan rivayet etti.

Ensâr'dan ise; *Benî Amr b. Avf*'tan Mübeşşir b. Ebü'l-Münzir; onu, Ebû Sevr şehit etti. Bir de Sa‘d b. Hayseme; onu, Amr b. Abd şehit etti. Bazılarına göre onu şehit eden Tu‘ayme b. Adî idi. *Benî Adî b. en-Neccâr*'dan Hârise b. Sürâka; ona Hibbân b. el-Arika bir ok attı. Ok boğazına saplandı ve onu şehit etti. (el-Vâkıdî dedi ki: Mekkelilerden duydum; "İbn Arika" diyorlardı.). *Benî Mâlik b. en-Neccâr*'dan Afrâ'nın iki oğlu Avf ve Mu‘avviz; onları Ebû Cehil şehit etti. *Benî Selime b. Harâm*'dan Umeyr b. el-Humâm b. el-Cemûh; onu, Hâlid b. el-A‘lem şehit etti. Bana Muhammed b. Sâlih anlattı; dedi ki: Ensâr'dan ilk öldürülen şahıs İbn Humâm idi. Onu, Hâlid b. el-A‘lem şehit etti. Bazılarına göre Ensâr'dan ilk öldürülen kişi, İbn Arika'nın okla şehit ettiği Hârise b. Sürâka idi. *Benî Zurayk*'tan Râfi b. el-

Mu'allâ; onu İkrime b. Ebû Cehil şehit etti. *Benî el-Hâris b. el-Hazrec*'ten Yezîd b. el-Hâris b. Füshum; onu, Nevfel b. Mu'âviye ed-Dîlî şehit etti. Bana İbn Ebû Habîbe anlattı. O Dâvud b. el-Husayn'dan, o İkrime'den, o da İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti: Resûlullah'ın mevlası Enese Bedir'de öldürüldü. Bana es-Sevrî anlattı. O ez-Zübeyr b. Adî'den, o da Ata'dan şunu rivayet etti: Resûlullah (s.a.v.) Bedir şehitleri üzerine namaz kıldı. Bana Abdürabbih b. Abdullah anlattı. O Atâ'dan, o da İbn Abbâs'tan benzerini rivayet etti.

Bana Yunus b. Muhammed ez-Zaferî anlattı; dedi ki: Babam bana es-Safrâ boğazındaki Seyer'de dört kabir gösterdi. Bana, "Bunlar Bedir'de şehid düşen Müslümanların kabirleridir." dedi. Yine el-Aynü'l-Müsta'cele'nin aşağısındaki ed-Debe'de üç kabir gösterdi. Yine kanalın aşağısındaki boğazda bulunan Zâtü Ecdâl'da Ubeyde b. el-Hâris'in kabrini gösterdi. Bana Yunus b. Muhammed anlattı. O da Mu'âz b. Rifâ'a'dan şunu rivayet etti: Mu'âz b. Mâ'is Bedir'de yaralandı ve yarasından ötürü Medine'de vefat etti. Yine Ubeyd b. es-Seken, rahatsızlandı ve Medine'ye döndüğünde vefat etti.

Bana Yahya b. Abdülazîz anlattı. O da Sa'îd b. Amr'dan şöyle dediğini rivayet etti: Ensâr'dan ilk öldürülen şahıs Âsım b. Sâbit b. Ebü'l-Aklah idi. Âmir b. el-Hadramî onu Bedir'de şehit etti. Muhacirlerden ilk öldürülen kişi de Mihca idi. Onu da Âmir b. el-Hadramî şehit etti. Ensâr'dan ilk öldürülen şahıs Umeyr b. el-Humâm idi. Onu, Hâlid b. el-A'lem şehit etti. Bazılarına göre ilk öldürülen Hârise b. Sürâka idi. Hibbân b. el-Arika ona bir ok atmış ve onu öldürmüştü.

Bedir'de Öldürülen Müşrikler

Benî Abdüşems b. Abdümenâf'tan Hanzale b. Ebû Süfyân b. Harb; onu Ali b. Ebû Tâlib (r.a.) öldürdü. Bunu bana Musa b. Muhammed babasından rivayet ederek anlattı. Yine bana Yunus b. Muhammed, babasından rivayet ederek benzerini anlattı. Dedi ki: Bunu bana İbn Ebû Habîbe de anlattı. O da Dâvud b. el-Husayn'dan rivayet etti. Bir de el-Hâris b. el-Hadramî; onu Ammâr b. Yâsir öldürdü. Bir de Âmir el-Hadramî; onu Âsım b. Sâbit b. Ebü'l-Aklah öldürdü. Bunu bana Abdullah b. Ca'fer anlattı. O İbn Ebû Avn'dan rivayet etti. Bir de Umeyr b. Ebû Umeyr; onun oğlu ve iki kölesi; Ebû Huzeyfe'nin mevlası Sâlim Umeyr b. Ebû Umeyr'i öldürdü. Bir de Ubeyde b. Sa'îd b. el-Âs; onu ez-Zübeyr b. el-Avvâm öldürdü. Bunu bana Ebû Hamza Abdülvâhid b. Meymûn anlattı. O da Urve b. ez-Zübeyr'den rivayet etti. (İbn Hayyeveyh dedi ki: Eski bir nüshada, "Ebû Hamza Abdülmelik b. Meymûn" şeklinde gördüm.) Bunu bana Muhammed b. Sâlih anlattı. O da Âsım b. Ömer b. Katâde'den rivayet etti. Bir de el-Âs b. Sa'id; onu Ali b. Ebû Tâlib öldürdü. Bunu bana Muhammed b. Sâlih anlattı. O da Âsım b. Ömer b. Rûmân'dan rivayet etti. Ayrıca bana bunun benzerini Musa b. Muhammed, babasından rivayet ederek anlattı. Bir de Ukbe b. Ebû Mu'ayt; onu, Resûlullah'ın emriyle Âsım b. Sâbit kılıçla es-Safrâ'da öldürdü. Bir de Utbe b. Rebî'a; onu Hamza b. Abdülmuttalib öldürdü. Şeybe b. Rebî'a; onu, Ubeyde b. el-Hâris yaraladı. Sonra Hamza ve Ali de onun işini bitirdiler. el-Velîd b. Utbe b. Rebî'a; onu Ali b. Ebû Tâlib (r.a.) öldürdü. Bir de *Enmâr*'dan olup Benî Abdüşems b. Abdümenâf'ın anlaşmalılarından olan Âmir b. Abdullah; onu Ali b. Ebû Tâlib (r.a.) öldürdü. Bana İbn Ebû Habîbe anlattı. O da Dâvud b. el-Husayn'dan şöyle dediğini rivayet etti: Âmir'i öldüren Sa'd b. Mu'âz idi. Toplam on iki kişiydiler.

Benî Nevfel b. Abdümenâf'tan el-Hâris b. Âmir b. Nevfel; onu Hubeyb b. Yesâf öldürdü. Tu'ayme b. Adî; onu Hamza b. Abdülmuttalib öldürdü. Toplam iki kişiydiler.

Benî Esed'den Rebî'a b. el-Esved; onu Ebû Dücâne öldürdü. Bunu bana Abdullah b. Ca'fer, İbn Ebû Avn'dan rivayet ederek anlattı. Yine bana Abdullah b. Ca'fer anlattı. O da Ca'fer b. Amr'dan şöyle dediğini rivayet etti: Rebî'a b. el-Esved'i öldüren Sâbit b. el-Ciz idi. el-Hâris b. Rebî'a; onu Ali b. Ebû Tâlib (r.a.) öldürdü. Akîl b. el-Esved b. el-Muttalib; onu Hamza ve Ali birlikte öldürdüler. Bana Ebû Ma'şer anlattı; dedi ki: Onu Ali b. Ebû Tâlib (r.a.) tek başına öldürdü. Ebü'l-Bahterî; o el-Âs b. Hişâm'dır. Onu el-Mücezzer b. Ziyâd öldürdü. Bunu bana Sa'îd b. Muhammed anlattı. O Umâre b. Gaziyye'den, o da Muhammed b. Yahya b. Hibbân'dan rivayet etti. Bana Sa'îd b. Muhammed anlattı. O Umâre b. Gaziyye'den, o da Abbâd b. Temîm'den şöyle dediğini rivayet etti: Ebü'l-Bahterî'yi öldüren Ebû Dâvud el-Mâzinî idi. Bana Ya'kûb b. Muhammed b. Ebû Sa'sa'a anlattı. O da Eyyûb b. Abdurrahman b. Ebû Sa'sa'a'dan şöyle dediğini rivayet etti: Onu öldüren Ebû Dâvud el-Mâzinî idi. Bana Eyyûb b. en-Nu'mân anlattı. O da babasından şöyle dediğini rivayet etti: Onu öldüren Ebü'l-Yeser idi. Nevfel b. Huveylid b. Esed; o İbnü'l-Adeviyye'dir. Onu Ali b. Ebû Tâlib (r.a.) öldürdü. Bunu bana Muhammed b. Sâlih anlattı. O da Âsım b. Ömer b. Rûmân'dan şöyle dediğini rivayet etti: Ayrıca bana İbn Ebû Habîbe anlattı. O Dâvud b. el-Husayn'dan şöyle dediğini rivayet etti: Ayrıca bana Amr b. Ebû Âtike anlattı. O Ebü'l-Esved'den rivayet etti. Toplamı beş kişiydiler.

Benî Abdüddâr b. Kusay'dan en-Nadr b. el-Hâris b. Kelede; onu Ali b. Ebû Tâlib (r.a.), Resûlullah'ın (s.a.v.) emriyle, el-Üseyl'de kılıçla öldürdü. Umeyr b. Hâşim b. Abdümenâf b. Abdüddâr'ın mevlası Zeyd b. Mulays; onu Ali b. Ebû Tâlib (r.a.) öldürdü. Bunu bana Eyyûb b. en-Nu'mân anlattı. O da İkrime b. Mus'ab el-Abdî'den rivayet etti. Yine bana Abdullah b. Ca'fer anlattı. O da Ya'kûb b. Utbe'den şöyle dediğini rivayet etti: Zeyd b. Mulays'ı Bilâl öldürdü.

Benî Temîm b. Mürre'den Umeyr b. Osman b. Amr b. Ka'b b. Sa'd b. Teym; onu Ali b. Ebû Tâlib (r.a.) öldürdü. Bunu bana Musa b. Muhammed anlattı. O da babasından rivayet etti. Osman b. Mâlik b. Ubeydullah b. Osman; onu Suheyb öldürdü. Bunu bana Musa b. Muhammed anlattı. O da babasından rivayet etti. Toplam iki kişiydiler.

Benî Mahzûm b. Yakaza'nın *Benî el-Muğîre b. Abdullah b. Amr b. Mahzûm* kolundan Ebû Cehil; onu Mu'âz b. Amr b. el-Cemûh ve Afrâ'nın iki oğlu Avf ve Mi'avviz vurdular. Abdullah b. Mes'ûd da işini bitirdi. el-Âs b. el-Muğîre; onu Ömer b. el-Hattâb (r.a.) öldürdü. Bunu bana İbrahim b. Sa'd anlattı. O Muhammed b. İkrime b. Abdurrahman b. el-Hâris b. Hişâm'dan, o Nâfi b. Cübeyr'den rivayet etti. Ayrıca bana Muhammed b. Sâlih anlattı. O da Âsım b. Ömer b. Rûmân'dan benzerini rivayet etti. Onların anlaşmalılarından olan Yezîd b. Temîm et-Temîmî; onu Ammâr b. Yâsir öldürdü. Bunu bana Abdullah b. Ebû Ubeyde anlattı. O da babasından rivayet etti. Bazılarına göre onu öldüren Ali b. Ebû Tâlib'tir. Onların anlaşmalılarından olan Ebû Müsâfi el-Eş'arî; onu Ebû Dücâne öldürdü. Harmele b. Amr b. Ebû Utbe; onu Ali b. Ebû Tâlib (r.a.) öldürdü. Bütün arkadaşlarımız bu görüştedirler.

Benî el-Velîd b. el-Muğîre'den Ebû Kays b. el-Velîd; onu Ali b. Ebû Tâlib (r.a.) öldürdü. Bunu bana Abdullah b. Ca'fer anlattı. O da Ca'fer b. Amr'dan rivayet etti.

Benî el-Fâkihe b. el-Muğîre'den Ebû Kays b. el-Fakîhe b. el-Muğîre; onu Hamza b. Abdülmuttalib öldürdü. İshâk b. Hârice bana, "Onu Hubâb b. el-Münzir öldürdü." dedi.

Benî Ümeyye b. el-Muğîre'den Mes'ûd b. Ebû Ümeyye; onu Ali b. Ebû Tâlib (r.a.) öldürdü.

Benî Âbid b. Abdullah b. Amr b. Mahzûm'nın Benî Rifâ'a boyundan - ki o da Rifâ'a, Ümeyye b. Âbid'dir- Rifâ'a b. Ebû Rifâ'a; onu Sa'd b. er-Rebî öldürdü. Ebü'l-Münzir b. Ebû Rifâ'a; onu Ma'n b. Adî el-Aclânî öldürdü. Abdullah b. Ebû Rifâ'a; onu

Ali b. Ebû Tâlib (r.a.) öldürdü. Züheyr b. Ebû Rifâ'a; onu Ebû Üseyd es-Sâ'idî öldürdü. Bunu bana Übey b. el-Abbâs b. Sehl anlattı. O da babasından rivayet etti. es-Sâib b. Ebû Rifâ'a; onu Abdurrahman b. Avf öldürdü.

Benî Ebü's-Sâib'ten -O, Sayfî b. Âbid b. Abdullah b. Ömer b. Mahzûm'dur.- es-Sâib b. Ebü's-Sâib; onu ez-Zübeyr b. el-Avvâm öldürdü. el-Esved b. Abdülesed b. Hilâl b. Abdullah b. Amr b. Mahzûm; onu Hamza b. Abdülmuttalib öldürdü. Bütün arkadaşlarımız bize bunu haber verdiler. Bir de Tay kabilesinden olup onların anlaşmalıları olan iki kişi: Onlardan biri Amr b. Süfyân; onu Yezîd b. Rukayş öldürdü. Onun kardeşi Cebbâr b. Süfyân; onu Ebû Bürde b. Niyâr öldürdü.

Benî İmrân b. Mahzûm'dan Hâciz b. es-Sâib b. Uveymir b. Âiz; onu Ali b. Ebû Tâlib (r.a.) öldürdü. Uveymir b. Âiz b. İmrân b. Mahzûm; onu en-Nu'mân b. Ebû Mâlik öldürdü. Toplam dokuz kişiydiler.

Benî Cümah b. Amr b. Husays'tan Ümeyye b. Halef; onu Hubeyb b. Yesâf ve Bilâl öldürdüler. Bana İbn Ebû Tuvâle haber verdi. O da Hubeyb b. Abdurrahman'dan rivayet etti. Ayrıca Muahmmed b. Sâlih haber verdi. O da Âsım b. Ömer'dan ve Yezîd b. Rûmân haber verdiler. Yine bana Ubeyd b. Yahya anlattı. O da Mu'âz b. Rifâ'a b. Râfi'den şöyle dediğini rivayet etti: Ümeyye'yi, Rifâ'a b. Râfi b. Mâlik öldürdü. Ali b. Ümeyye b. Halef; onu Ammâr b. Yâsir öldürdü. Evs b. el-Mi'yar b. Levzân; onu Osman b. Maz'ûn ve Ali b. Ebû Tâlib (r.a.) birlikte öldürdüler. Bana Kudâme b. Musa anlattı. O da Âişe bt. Kudâme'den şöyle dediğini rivayet etti: Onu Osman b. Maz'ûn öldürdü. Münebbih b. el-Haccâc; onu Ebü'l-Yeser öldürdü. Bazılarına göre Ali b. Ebû Tâlib (r.a.) öldürdü. Bazılarına göre de Ebû Üseyd es-Sâ'idî öldürdü. Bana Übey b. Abbâs anlattı. O babasından, o da Ebû Üseyd'den şöyle dediğini rivayet etti: Münebbih b. el-Haccâc'ı ben öldürdüm.

Nübeyh b. el-Haccâc; onu Ali b. Ebû Tâlib (r.a.) öldürdü. el-Âs b. Münebbih; onu Ali b. Ebû Tâlib (r.a.) öldürdü. Ebü'l-Abbâs b. Kays b. Adî b. Sa'd b. Sehm; onu Ebû Dücâne öldürdü. Bana Ebû Ma'şer anlattı. O da arkadaşlarından rivayet etti; dediler ki: Onu Ali b. Ebû Tâlib (r.a.) öldürdü. Ayrıca bunu bana Ali'nin mevlası Hafs b. Amr b. Abdullah b. Cübeyr anlattı. Âsım b. Ebû Avf b. Dubeyre b. Sa'îd b. Sa'd; onu Ebû Dücâne öldürdü. Toplam yedi kişiydiler.

Benî Âmir b. Lüey'in Mâlik b. Hısl boyundan Mu'âviye b. Abdükays; -onların anlaşmalısıydı.- onu Ukkâşe b. Mihsan öldürdü. Yine Kelb kabilesinden olup onların anlaşmalısı olan Ma'bed b. Vehb; onu Ebû Dücâne öldürdü. Bunu bana İbn Ebû Sebre anlattı. O da Yahya'nın kardeşi olan Sa'd b. Sa'îd'den rivayet etti. Yine bana Abdullah b. Ca'fer anlattı. O da Ya'kûb b. Utbe'den rivayet etti. Yine bana Muhammed b. Sâlih anlattı. O da Âsım'dan şöyle dediğini rivayet etti: Ma'bed b. Vehb'i Ebû Dücâne öldürdü. Öldürülenlerin tümü 49 kişidir. (Ali b. Ebû Tâlib'ın bizzat öldürdüğü veya öldürmesinde ortak olduğu adamların sayısı 22'dir.)

Kureyş ve Ensâr'dan Bedir'e Katılanlar

Kureyşliler (Muhacirler)

Bizzat vakaya katılan veya orada olmadığı halde Resûlullah'ın (s.a.v.) kendilerine ganimetten pay verdiği kimselerin sayısı 313'tür.

Bana Muhammed b. Abdullah anlattı. O ez-Zührî'den, o da Urve'den şöyle dediğini rivayet etti: Yine bana İbn Ebû Habîbe anlattı. O Dâvud b. el-Husayn'dan, o da İkrime'den rivayet etti. Yine bana Muhammed b. Sâlih anlattı. O Âsım b. Ömer ve Yezîd b. Rûmân'dan rivayet etti. Yine bana Musa b. Muhammed anlattı. O da babasından şunu rivayet etti. (Bedir'e katılmadıkları halde) Resûlullah'ın (s.a.v.) kendilerine ganimetten pay ayırdığı şahıslar sekiz kişiydi.

Bana Süleyman b. Bilâl anlattı. O Amr b. Ebû Amr'dan, o İkrime'den, o da İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti: Bedir'e mevaliden 20 kişi katıldı. Bana Abdullah b. Ca'fer anlattı; dedi ki: Abdullah b. Hasan'dan işittim; şöyle diyordu: Bedir'e sadece Kureyşliler ve Ensâr veya onların anlaşmalıları ve köleleri katıldı.

Benî Hâşim'den Resûlullah (s.a.v.) faziletli ve mübarek Muhammed, Hamza b. Abdülmuttalib, Ali b. Ebû Tâlib (r.a.), Zeyd b. Hârise, Hamza'nın iki anlaşmalısı Ebû Mersed Kennâz b. el-Husayn el-Ganevî ve Mersed b. Ebû Mersed, Resûlullah'ın (s.a.v.) mevlası Enese ve Ebû Kebşe. Yine Resûlullah'ın mevlası olan Şukrân Bedir'de bulundu; fakat Resûlullah (s.a.v.) ona hisse ayırmadı. Kendisi esirlere bakmakla yükümlüydü. Esir sahibi olan herkes ona bir şeyler verdi. Böylece onun hissesine düşen, diğerlerinin hissesine düşenden daha fazlaydı. Şukrân hariç sekiz kişiydiler.

Bana Abdülazîz b. Muhammed anlattı. O Ca'fer b. Muhammed'den, o da babasından şunu rivayet etti: Resûlullah (s.a.v.) Ca'fer b. Ebû Tâlib'n hissesini ve ücretini ayırdı. Fakat arkadaşlarımız bundan söz etmediler. Kitabın başında da onu ismi geçmiyor.

Benî el-Muttalib b. Abdümenâf'tan Ubeyde b. el-Hâris b. Abdülmuttalib b. Abdümenâf, el-Husayn b. el-Hâris b. Abdülmuttalib, et-Tufeyl b. el-Hâris b. Abdülmuttalib ve Mistah b. Üsâse b. Abdülmuttalib. Toplam dört kişiydiler.

Benî Abdüşems b. Abdümenâf'tan Osman b. Affân b. Ümeyye b. Abdüşems -Bedir'e katılmadı. Osman, Resûlullah'ın (s.a.v.) kızı Rukayye ('nin hastalığı) sebebiyle savaştan geri kaldı. Resûlullah (s.a.v.) onun payını ve ücretini ayırdı. Herkes bunu zikretmiştir-, Ebû Huzeyfe b. Utbe b. Rebî'a, Ebû Huzeyfe'nin mevlası Sâlim, onların anlaşmalılarından olan Benî Ganm b. Dûdân kabilesinden Abdullah b. Cahş b. Riâb, Ukkâşe b. Mihsan, Ebû Sinân b. Mihsan, Sinân b. Ebû Sinân b. Mihsan, Şücâ b. Vehb ve Utbe b. Vehb. Bir de Rebî'a b. Eksem, Yezîd b. Rukayş ve Muhriz b. Nadle b. Abdullah. Onların anlaşmalılarından olan Benî Süleym kabilesinden Mâlik b. Amr, Midlâc b. Amr ve Sakaf b. Amr da vardı. Yine onların anlaşmalılarından Tay kabilesinden Süveyd b. Mahşî vardı. Bunu bana Ebû Ma'şer ve İbn Ebû Habîbe anlattı. O da Dâvud b. el-Husayn'dan şöyle dediğini rivayet etti: Abdullah b. Ca'fer ez-Zührî, bana Süveyd b. Mahşî'nin, Erbed b. Humeyre olduğunu ve "Ebû Mahşî" olarak künyelediğini, ayrıca Benî Esed b. Huzeyme kabilesinden olduğunu iddia etti. Bize arkadaşlarımızdan bazıları şunu haber verdiler. el-Âs'ın mevlası Subeyh Bedir için hazırlandı; fakat hastalandı. Ebû Seleme b. Abdülesed onu devesine bindirdi. Sonra Resûlullah (s.a.v.) ile birlikte bütün savaşlara katıldı. Subeyh'in dışında sayıları toplam on altıdır.

Benî Nevfel b. Abdümenâf'tan Utbe b. Gazvân b. Câbir b. Üheyb b. Nüseyb b. Mâlik b. el-Hâris b. Mâzin b. Mansûr b. İkrime. Süleym onun kardeşidir. Benî Mâzin'den de Utbe b. Gazvân'ın mevlası Hubâb vardı. Toplam iki kişiydiler.

Benî Esed b. Abdüluzzâ'dan ez-Zübeyr b. el-Avvâm, onların anlaşmalısı Hâtıb b. Ebû Belte'a ve Hâtıb'ın mevlası Sa'd. Toplam üç kişiydiler.

Benî Abd b. Kusay'dan Tuleyb b. Umeyr b. Vehb. Bunu bana Abdullah b. Ca'fer anlattı. O da İsmail b. Muhammed ve Muhammed b. Abdullah b. Amr'dan rivayet etti. Yine bunu bana Kudâme b. Musa rivayet etti. O da Âişe bt. Kudâme'den rivayet etti.

Benî Abdüddâr b. Kusay’dan, Mus‘ab b. Umeyr ve Suveybit b. Harmele b. Mâlik b. Umeyle b. es-Sebbâk b. Abdüddâr b. Kusay. Toplam iki kişiydiler.

Benî Zühre b. Kilâb’tan Abdurrahman b. Avf b. Abdülhâris b. Zühre, Sa‘d b. Ebû Vakkâs b. Üheyb b. Abdümenâf b. Zühre ve Umeyr b. Ebû Vakkâs. Onların anlaşmalılarından Abdullah b. Mes‘ûd el-Hüzelî, el-Mikdâd b. Amr b. Sa‘lebe b. Mâlik b. Rebî‘a b. Sümâme b. Matrûd b. Züheyr b. Sa‘lebe b. Mâlik b. eş-Şerîd b. Fe’s b. Züreym b. el-Kayn b. Ehved b. Behra. Kendisine el-Mikdâd b. el-Esved b. Abdüyağûs b. Abd b. el-Hâris b. Zühre denilen kişi oydu. Bir de Ümmü Sibâ bt. Enmâr’ın mevlası olan Habbâb b. el-Eret b. Cendele b. Sa‘d b. Huzeyme b. Ka‘b b. Sa‘d vardı. Habbâb’ın nesebini bana Musa b. Ya‘kûb b. Abdullah b. Vehb b. Zem‘a anlattı. O da Urve’nin yetimi olan Ebü’l-Esved Muhammed b. Abdurrahman b. Nevfel b. Esed b. Abdüluzzâ’dan rivayet etti. Bir de Arabistan yarımadasından olan Mes‘ûd b. Rebî ve Huzâ‘a’dan olan ve “Zü’l-Yedeyn” denilen Umeyr b. Abduamr b. Nadle b. Gubşân b. Süleym b. Mâlik b. Efsâ vardı. Toplam sekiz kişiydiler.

Benî Teym’den Ebû Bekr es-Sıddîk (r.a.). Asıl adı Abdullah b. Osman b. Âmir b. Ka‘b b. Sa‘d b. Teym’dir. Talha b. Ubeydullah (r.a.); Resûlullah (s.a.v.) onun payını ve ücretini ayırmıştı. Bilâl b. Rebâh, Ebû Bekr’in mevlası Âmir b. Füheyre ve Suheyb b. Sinân. Toplam beş kişiydiler.

Benî Mahzûm b. Yakaza’dan Ebû Seleme b. Abdülesed b. Hilâl b. Abdullah b. Amr b. Mahzûm, Şemmâs b. Osman b. eş-Şerîd, Erkam b. Ebü’l-Erkam, Ammâr b. Yâsir ve Huzâ‘a’dan olup onların anlaşmalısı olan Mı‘attib b. Avf b. el-Hamrâ. Toplam beş kişiydiler.

Benî Adî b. Ka‘b’tan Ömer b. el-Hattâb b. Nüfeyl b. Abdüluzzâ b. Riyâh, Zeyd b. el-Hattâb ve Sa‘îd b. Zeyd b. Amr b. Nüfeyl. Resûlullah (s.a.v.) kervanı takip etmek üzere onu ve Talha’yı görevlendirmişti. Bu yüzden onun payını ve ücretini takdir etmişti. Bir de Amr b. Sürâka b. el-Mu‘temir b. Enes b. Ezât b. Riyâh vardı. Benî Sa‘d b. Leys’ten olup onların anlaşmalısı olan ve Bedir’de şehit olan Âkil b. Ebü’l-Bükeyr, er-Recî gününde öldürülen Hâlid b. Ebü’l-Bükeyr, İyâs b. Ebü’l-Bükeyr, Âmir b. Ebü’l-Bükeyr ve Yemen’den olup Ömer’in mevlası olan Mihca. Yine onların anlaşmalısı olan Havlî ve oğlu, Âmir b. Rebî‘a el-Anzî (Anz, Rebî‘a’nın bir boyudur) ve anlaşmalıları Vâkıd b. Abdullah et-Temîmî. Toplam on üç kişiydiler.

Benî Cümah b. Amr’dan Osman b. Maz‘ûn, Kudâme b. Maz‘ûn, Abdullah b. Maz‘ûn ve es-Sâib b. Osman b. Maz‘ûn. Bir de Ma‘mer b. el-Hâris. Toplam beş kişiydiler.

Benî Sehm b. Amr’dan Huneys b. Huzâfe b. Kays vardı.

Benî Mâlik b. Hısl’dan Abdullah b. Mahreme b. Abdüluzzâ ve Abdullah b. Süheyl b. Amr. Abdullah önce müşriklerle birlikteydi; sonra Müslümanların tarafına geçti. Bir de Vehb b. Sa‘d b. Ebû Serh vardı. Bunu bana Muhammed b. Abdullah anlattı. O da ez-Zührî’den şöyle dediğini rivayet etti: Yine bana İbn Ebû Habîbe anlattı. O Dâvud b. el-Husayn’dan, o da İkrime’den şöyle dediğini rivayet etti: Yine bana Abdullah b. Ca‘fer anlattı. O da İsmail b. Muhammed’den rivayet etti. Ebû Sebre b. Ebû Rühm ve Süheyl b. Amr’ın mevlası Umeyr b. Avf da vardı. Ayrıca Yemenli olup onların anlaşmalısı olan Sa‘d b. Havle vardı. Yine Hâtıb b. Amr b. Abdüşems b. Abdüvüd de vardı. Bunu bana Abdullah b. Ca‘fer anlattı. O Abdürabbih b. Sa‘îd’den, o da Muhammed b. Amr b. Atâ’dan rivayet etti. Bunların tümü, Hâtıb’ın dışında, altı kişiydiler. Bana Atâ b. Muhammed b. Amr b. Atâ anlattı. O da babasından şöyle dediğini rivayet etti: Abdullah b. Süheyl babasıyla birlikte çıkmışlardı. Çıktıklarında Süheyl oğlunun kesinlikle kendi dini üzere olduğundan şüphe etmiyordu. Yaklaştıklarında Abdullah b. Süheyl ayrıldı; nihayet savaştan önce Resûlullah’ın (s.a.v.) yanına geldi. Bu durum babasını çok öfkelendirmişti; ancak "Allah bu durumu hem benim için, hem de onun için hayır kılsın." diye dua etti.

Benî el-Hâris b. Fihr'den Ebû Ubeyde -Asıl adı Âmir b. Abdullah b. el-Cerrâh'tır.-, Safvân b. Beydâ, Süheyl b. Beydâ, Iyâd b. Züheyr, Ma'mer b. Ebû Serh ve Amr b. Ebû Amr. Bunlar Benî Dabbe'dendirler. Toplam altı kişiydiler.

Bana Nâfi b. Ebû Nâfi Ebü'l-Hasîb ve İbn Ebû Sebre anlattılar. Onlar Hişâm b. Urve'den, o da babasından şöyle dediğini rivayet etti: Bedir günü Kureyş'in paylarının toplamı yüzdü. Bana Musa b. Muhammed anlattı. O da babasından şöyle dediğini rivayet etti: Kureyş'in toplamı 86 adamdı. Ensâr ise 227 adamdı. Bana Abdurrahman b. Abdülazîz anlattı. O Ebü'l-Huveyris'ten, o da Muhammed b. Cübeyr'den şöyle dediğini rivayet etti: Kureyşli Müslümanlar 73 adamdı. Ensâr ise 240 adamdı.

Ensâr'dan Olanlar

Ensâr'ın Benî Abdüleşhel kabilesinden Sa'd b. Mu'âz b. en-Nu'mân b. İmruülkays b. Zeyd b. Abdüleşhel, Amr b. Mu'âz b. en-Nu'mân, el-Hâris b. Evs b. Mu'âz b. en-Nu'mân ve el-Hâris b. Enes b. Râfi b. İmruülkays.

Benî Abd b. Ka'b b. Abdüleşhel b. Ze'ûra'dan Sa'd b. Mâlik b. Abd b. Ka'b, Seleme b. Selâme b. Vakaş, Abbâd b. Bişr b. Vakaş, Seleme b. Sâbit b. Vakaş ve Râfi b. Yezîd b. Kürz b. Seken b. Ze'ûra b. Abdüleşhel vardı. Bir de el-Kavâkıle'den Benî Hârise boyundan olup onların anlaşmalısı olan el-Hâris b. Hazeme b. Adî b. Ebû Ganm b. Sâlim b. Avf b. Amr b. Avf vardı. Onun evi onların yanındaydı. Yine Benî Hârise'den Muhammed b. Mesleme b. Hâlid b. Adî b. Mecde'a b. Hârise b. el-Hâris vardı. Ayrıca Seleme b. Eslem b. Harîş b. Adî b. Mecde'a vardı; hicretin 14. yılında Ebû Ubeyd'in Köprü vakasında öldürüldü. Belî kabilesinden olup yine onların anlaşmalılarından olan Ebü'l-Heysem b. et-Tehiyyân ve Ubeyd b. et-Teyyihân vardı. Bir de Abdullah b. Sehl. Toplam 15 kişiydiler.

Benî Hârise b. el-Hâris b. Hazrec b. Amr b. Mâlik b. el-Evs'ten Mes'ûd b. Abdüsa'd b. Âmir b. Adî b. Cüşem b. Mecde'a b. Hârise ve Ebû Abs b. Cebr b. Amr b. Zeyd b. Cüşem b. Hârise vardı. Belî'den olup onların anlaşmalılarından olan Ebû Bürde b. Niyâr da vardı. Toplam üç kişiydiler. Bana Abdülmecîd b. Ebû Abs anlattı. O da babasından rivayet etti. Yine bana Muhammed b. Sâlih anlattı. O Âsım b. Ömer'den, o da Mahmûd b. Lebîd'den benzerini rivayet etti. Râvî, Abdülmecîd b. Ebû Abs b. Muhammed b. Ebû Abs b. Cebr'dir.

Benî Zafer'den Sevâd b. Ka'b'tan Katâde b. en-Nu'mân b. Zeyd ve Ubeyd b. Evs b. Mâlik b. Sevâd.

Benî Rizâh b. Ka'b'tan Nasr b. el-Hâris b. Abdürizâh b. Zafer b. Ka'b vardı. Belî'den olup onların anlaşmalısı olan Abdullah b. Târık b. Mâlik b. Temîm b. Şu'be b. Sa'dullah b. Ferân b. Belî b. Amr b. el-Hâf b. Kudâ'a da vardı. er-Recî'de öldürüldü. Bir de onun anneden kardeşi olan Mı'attib b. Ubeyd b. Ünâs b. Teym b. Şu'be b. Sa'dullah b. Ferân b. Belî b. Amr b. el-Hâf b. Kudâ'a vardı. Toplam sekiz kişiydiler. Bunu bana Abdülmecîd b. Ebû Abs anlattı. O da babasından rivayet etti. Ayrıca bana Muhammed b. Sâlih anlattı. O Âsım b. Ömer'den, o da Mahmûd b. Lebîd'den rivayet etti. Yine bana İbn Ebû Habîbe anlattı. O da Dâvud b. el-Husayn'dan benzerini rivayet etti.

Benî Ümeyye b. Zeyd b. Mâlik b. Avf'tan Mübeşşir b. Abdülmünzir b. Zenber vardı. Bedir'de şehit oldu. Yine Rifâ'a b. Abdülmünzir, Sa'd b. Ubeyd b. en-Nu'mân b. Kays b. Amr b. Ümeyye b. Zeyd b. Ümeyye, Uveym b. Sâ'ide, Râfi b. Ancede (Annesinin ismi Ancede idi.), Ubeyd b. Ebû Ubeyd, Sa'lebe b. Hâtıb ve Ebû Lübâbe b. Abdülmünzir katılmışlardı. Resûlullah (s.a.v.) Ebû Lübâbe'yi yerine vekil olarak Medine'de görevlendirmiş, onun payını ve ücretini ayırmış ve onu er-Revhâ'dan geri çevirmişti. Yine el-Hâris b. Hâtıb vardı. Resûlullah (s.a.v.) onu da er-Revhâ'dan geri çevirmiş ve payını ve ücretini ayırmıştı. Toplam dokuz kişiydiler.

Benî Dubey'a b. Zeyd b. Mâlik b. Avf b. Amr b. Avf'tan Âsım b. Sâbit b. Kays ve Kays Ebü'l-Aklah vardı. Bunun künyesi İbn İsme b. Mâlik b. Ümeyye b. Dubey'a'dır. er-Reci'de öldürülmüştür. Yine onun çocuklarından olan şair el-Ahvas, Mu'attib b. Kuşeyr b. Müleyl b. Zeyd b. el-Attâf ve Ebû Müleyl b. el-Ez'ar b. Zeyd b. el-Attâf vardı. Bunun zürriyeti devam etmemiştir. Bir de Umeyr b. Ma'bed b. el-Ez'ar vardı. Onun zürriyeti devam etmemiştir. Bir de Sehl b. Huneyf b. Vâhib b. Ukeym b. el-Hâris b. Sa'lebe vardı. Toplam beş kişiydiler.

Benî Ubeyd b. Zeyd b. Mâlik b. Amr b. Avf'tan Üneys b. Katâde b. Rebî'a b. Hâlid b. el-Hâris b. Ubeyd b. Zeyd; Uhud'da şehit edildi. Kendisi Hansâ bt. Hıdâm'ın kocasıydı. Fakat zürriyeti devam etmemiştir. Onların anlaşmalılarından Ma'n b. Adî b. el-Ced b. el-Aclânî; Yemâme gününde şehit olmuştur. Rib'î b. Râfi ve Sâbit b. Akrem. Tulayha gününde[142] şehit olmuştur. Abdullah b. Seleme b. Mâlik b. el-Hâris b. Adî b. el-Ced b. el-Aclân; bunun zürriyeti devam etmemiştir. Âsım b. Adî b. el-Ced b. el-Aclân; Bedir'e çıktı, fakat Resûlullah (s.a.v.), onu geri çevirdi; payını ve ücretini ayırdı. Mescid-i Dırâr ile ilgili olarak duyduğu bir şeye kadar da ona güvenmeye devam etti. Sübeyte b. Ye'âr'ın mevlası Sâlim; Yemâme günü şehit edilmiştir. Bana Eflah b. Sa'd anlattı. O Sa'îd b. Abdurrahman b. Rukayş'tan, o da Ebü'l-Bedâh b. Âsım'dan bunu bana rivayet etti. Toplam sekiz kişiydiler.

Benî Sa'lebe b. Amr b. Avf'tan Abdullah b. Cübeyr b. en-Nu'mân; Resûlullah'ın (s.a.v.) Uhud gününde okçulara tayin

---

[142] Tuleyha b. Huveylid ile yapılan savaşta (E).

ettiği emir olarak Uhud'da şehit edildi. Âsım b. Kays, Ebû Dayyâh b. Sâbit, Ebû Hanne (Bedir'de Ebû Hanne yoktu.), Sâlim b. Umeyr -Sâlim, el-Bekkâîn[143] diye bilinenlerden birisidir.-, el-Hâris b. en-Nu'mân b. Ebû Hazme ve Havvât b. Cübeyr b. en-Nu'mân. Havvât er-Revhâ'da yaralanmıştı. Bana Abdülmelik b. Süleyman anlattı. O Havvât b. Sâlih'ten, o da babasından bunu bana rivayet etti. Toplam sekiz kişiydiler.

Benî Cehcebâ b. Külfe b. Avf b. Amr b. Avf'tan, el-Münzir b. Muhammed b. Ukbe b. Uhayha b. el-Cülâh b. Harîş b. Cehcebâ b. Külfe; el-Münzir'in zürriyeti devam etmemiştir. Ancak Uhayha'nın başkasından nesli devam etmiştir. Benî Üneyf'ten olup onların anlaşmalılarından olan Ebû Ukayl b. Abdullah b. Sa'lebe b. Beyhân vardı. Ebû Ukayl'ın adı Abdüluzzâ idi. Resûlullah ona *"Abdurrahman Aduvvu'l-Evsân"* [Putların düşmanı Abdurrahman] adını koymuştu. Yemâme harbinde şehid edildi. Şeceresi Ebû Ukayl b. Abdullah b. Sa'lebe b. Beyhân b. Âmir b. Üneyf b. Cüşem b. Abdullah b. Teym b. Yerâş b. Âmir b. Ubeyle b. Kasmîl b. Ferân b. Belî b. Amr b. el-Hâf b. Kudâ'a şeklindedir.

Benî Ganm b. es-Selm b. İmruülkays b. Mâlik b. Evs b. Hârise'den Sa'd b. Hayseme; Bedirde şehid edildi. el-Münzir b. Kudâme, Mâlik b. Kudâme, İbn Arfece ve Benî Ganm b. es-Selm'in mevlası Temîm. Toplam beş kişiydiler.

Buraya kadar saydıklarımız Evs'tendir.

Benî Mu'âviye b. Mâlik b. Avf b. Amr b. Avf'tan Câbir b. Atîk b. el-Hâris b. Kays b. Heyşe b. el-Hâris b. Mu'âviye vardı. Bir de Müzeyne kabilesinden olup onların anlaşmalısı olan Mâlik b. Sâbit b. Nümeyle, yine Belî kabilesinden olup onların anlaşmalısı olan Nu'mân b. Asar ve el-Hâris b. Kays b.

---

[143] Tebûk seferine katılmak istedikleri halde binekleri olmayan ve kendilerine binek temin edilemediği için sefere katılmadıkları için ağlayan kimseler (E).

Heyşe b. el-Hâris b. Ümeyye vardı. Bu sondakinin katıldığı sabit değildir.

Benî Mâlik b. en-Neccâr b. Amr b. el-Hazrec'ten, Benî Ganm b. Mâlik boyunun, Benî Sa'lebe b. Abduavf b. Ganm kolundan Ebû Eyyûb[144] vardı. İsmi Hâlid b. Zeyd b. Kuleyb b. Sa'lebe idi. Mu'âviye zamanında Rum diyarında vefat etti.

Benî Useyre b. Abduavf'tan Sâbit b. Hâlid b. en-Nu'mân b. Hansâ b. Useyre vardı.

Benî Amr b. Abduavf'tan Umâre b. Hazm b. Zeyd ve Sürâka b. Ka'b b. Abdüluzzâ b. Gaziyye b. Amr b. Abd vardı.

Benî Ubeyd b. Sa'lebe b. Ganm b. Mâlik'ten Hârise b. en-Nu'mân ve Süleym b. Kays b. Kahd vardı. Kahd'ın ismi, Hâlid b. Kays b. Sa'lebe b. Ubeyd b. Sa'lebe b. Ganm idi.

Benî Âiz b. Sa'lebe b. Ganm'dan Süheyl b. Râfi b. Ebû Amr b. Âiz b. Sa'lebe b. Ganm ve Adî b. Ebü'z-Zağbâ vardı. Ebü'z-Zeğbâ'nın ismi Sinân b. Subey b. Sa'lebe b. Rebî'a b. Büdeyl b. Sa'd b. Adî b. Nasr b. Kâhil b. Nasr b. Mâlik b. Gatafân b. Kays b. Cüheyne'dir. Toplam sekiz kişiydiler.

Benî Zeyd b. Sa'lebe b. Ganm'dan Mes'ûd b. Evs b. Zeyd, Ebû Huzeyme b. Evs b. Asram b. Zeyd b. Sa'lebe ve Râfi b. el-Hâris b. Sevâd b. Zeyd b. Sa'lebe. Toplam üç kişiydiler.

Benî Sevâd b. Mâlik b. Ganm b. Avf'tan Avf, Mu'avviz ve Mu'âz; bunlar el-Hâris b. Rifâ'a b. Sevâd ve Afrâ'nın çocuklarıdır. Afrâ, Ubeyd b. Sa'lebe'nin kızıdır. Bir de Nu'aymân b. Amr b. Rifâ'a b. el-Hâris b. Sevâd, Âmir b. Muhalled b. Sevâd, Abdullah b. Kays b. Hâlid b. Halede b. el-Hâris b. Sevâd, Amr b. Kays b. Sevâd, Kays b. Amr b. Kays b. Zeyd b. Sevâd ve Sâbit b. Amr b. Zeyd b. Adî b. Sevâd. Ayrıca Onların anlaşmalısı olan Huleyfe ve kendisine Vedî'a b. Amr b. Cürâd b. Yerbû b. Tuhayl

---

[144] İstanbul muhasarası sırasında vefat eden Ebû Eyyûb el-Ensârî (M).

b. Amr b. Ganm b. er-Rebe'a b. Rüşdân b. Kays b. Cüheyne denilen bir adam daha vardı. Bana Abdullah b. Ebû Ubeyde anlattı. O da babasından şöyle dediğini rivayet etti: Mu'avviz b. Afrâ'nın kızı er-Rubey'den işittim; şöyle diyordu: el-Hâris b. Rifâ'a'nın mevlası Ebü'l-Hamrâ Bedir'e katılmıştır.

Dedi ki: Bana İbn Ebû Habîbe anlattı. O da bana Dâvud b. el-Husayn'dan bunun benzerini rivayet etti. Ebü'l-Hamrâ ile birlikte toplam on iki kişiydiler. Benî Ganm b. Mâlik b. en-Neccâr'dan olup Bedir'e katılanların toplam sayısı Ebü'l-Hamrâ ile beraber 23'tür.

Benî Âmir b. Mâlik b. en-Neccâr'ın, Benî Amr b. Mebzûl boyundan, Benî Atîk b. Amr b. Mebzûl kolundan Sa'lebe b. Amr b. Mihsan b. Amr b. Atîk, Sehl b. Atîk b. en-Nu'mân b. Amr b. Atîk ve el-Hâris b. Sımme b. Amr b. Atîk vardı. el-Hâris er-Revhâ'da yaralandı; Resûlullah (s.a.v.) onun payını ve ücretini ayırdı. el-Hâris Bi'ru Ma'ûne'de şehit edildi. Bunu bana bütün arkadaşlarımız anlattılar. Toplam üç kişiydiler.

Benî Amr b. Mâlik'in- Bunlar aynı zamanda Benî Hudeyle'dirler.- Benî Kays b. Ubeyd b. Zeyd b. Rifâ'a b. Mu'âviye b. Amr b. Mâlik boyundan Übey b. Ka'b b. Kays b. Ubeyd ve Enes b. Mu'âz b. Enes b. Kays b. Ubeyd vardı. Toplam iki kişiydiler.

Benî Adî b. Amr b. Mâlik b. en-Neccâr'dan Evs b. Sâbit b. el-Münzir b. Harâm -Hassân b. Sâbit'in kardeşi- ve Ebû Şeyh vardı. Ebû Şeyh'in ismi, Übey b. Sâbit b. el-Münzir b. Harâm b. Amr idi. Bir de Ebû Talha vardı. Ebû Talha'nın ismi Zeyd b. Sehl b. el-Esved b. Harâm idi. Toplam üç kişiydiler.

Benî Adî b. en-Neccâr'dan Hârise b. Sürâka b. el-Hâris b. Adî b. Mâlik vardı. Bedir'de şehit edildi. Bir de Amr b. Sa'lebe b. Vehb b. Adî b. Mâlik b. Adî vardı. Amr'ın künyesi Ebû Hakîme idi. Bir de Selît b. Kays b. Amr b. Ubeyd b. Mâlik b. Adî b. Âmir ve Ebû Selît vardı. Bunun ismi Useyre b. Amr b. Âmir

b. Mâlik’ti. Uhud’da şehit edildi. Amr’ın künyesi Ebû Hârice b. Kays b. Mâlik b. Adî b. Âmir b. Hansâ b. Amr b. Mâlik b. Adî b. Âmir idi. Bir de Âmir b. Ümeyye b. Zeyd b. el-Hashâs b. Mâlik b. Adî b. Âmir, Muhriz b. Âmir b. Mâlik b. Adî b. Âmir b. Ganm b. Adî ve Sâbit b. Hansâ b. Amr b. Mâlik b. Adî b. Âmir vardı. Sâbit Uhud’da şehit edilmiştir. Bir de Belî kabilesinden olup onların anlaşmalısı olan Sevâd b. Gaziyye b. Üheyb vardı. Toplam sekiz kişiydiler.

Benî Harâm b. Cündüb b. Âmir b. Ganm b. Adî b. en-Neccâr’dan, Kays b. es-Seken b. Kays b. Zeyd b. Harâm vardı. Kays’ın künyesi Ebû Zeyd idi. Bir de Ebü’l-A‘ver Ka‘b b. el-Hâris b. Cündüb b. Zâlim b. Abs b. Harâm b. Cündüb, Süleym b. Milhân ve Harâm b. Milhân b. Hâlid b. Zeyd b. Harâm vardı. Toplam beş kişiydiler.

Benî Mâzin b. en-Neccâr’ın, Benî Avf b. Amr b. Avf b. Mebzûl b. Amr b. Ganm b. Mâzin boyundan Kays b. Ebû Sa‘sa‘a vardı. Kays’ın adı Amr b. Zeyd b. Avf b. Mebzûl idi. Bana Ya‘kûb b. Muhammed anlattı. O Abdullah b. Abdurrahman’dan şunu rivayet etti: Resûlullah (s.a.v.) Kays b. Sa‘sa‘a’yı piyadelere komutan yapmıştı. Bir de Abdullah b. Ka‘b b. Amr b. Avf b. Mebzûl b. Ganm b. Mâzin vardı. Resûlullah (s.a.v.) Abdullah b. Ka‘b’ı, Bedir günü ganimetlerden sorumlu yapmıştı. Bir de Benî Esed kabilesinden olup onların anlaşmalısı olan Usaym vardı. Toplam üç kişiydiler.

Benî Hansâ b. Mebzûl b. Amr b. Ganm b. Mâzin’den Umeyr vardı; künyesi Ebû Dâvud b. Âmir b. Mâlik b. Hansâ idi. Bir de Sürâka b. Amr b. Atıyye b. Hansâ b. Mebzûl vardı. Toplam iki kişiydiler.

Benî Sa‘lebe b. Mâzin’den Kays b. Muhalled b. Sa‘lebe b. Sahr b. Habîb b. el-Hâris b. Sa‘lebe b. Mâzin vardı.

Benî Dînâr b. en-Neccâr’ın, Benî Mes‘ûd b. Abdüleşhel b. Hârise b. Dînâr boyundan en-Nu‘mân b. Abdi Amr b. Mes‘ûd b. Abdüleşhel, ed-Dahhâk b. Abduamr b. Mes‘ûd b. Abdüleşhel ve Süleym b. el-Hâris b. Sa‘lebe vardı. Süleym, Abduamr’ın iki oğlu olan en-Nu‘mân ve ed-Dahhâk’ın annebir kardeşleridir. Bir de Ka‘b b. Zeyd vardı. Ka‘b, Bi’ru Ma‘ûne gününde öldürülenler arasından yaralı olarak çıkarıldı ve Hendek savaşında şehit edildi. Bir de Câbir b. Hâlid b. Abdüleşhel b. Hârise ve Sa‘îd b. Süheyl b. Abdüleşhel b. Hârise b. Dînâr vardı.

Benî Kays b. Mâlik b. Ka‘b b. Hârise b. Dînâr’dan da Ka‘b b. Zeyd b. Mâlik ve Büceyr b. Ebû Büceyr vardı. Büceyr onların anlaşmalısıydu. Toplam sekiz kişiydiler.

Benî el-Hâris b. el-Hazrec’in, Benî İmruülkays b. Sa‘lebe boyundan Sa‘d b. Rebî b. Amr b. Ebû Züheyr b. Mâlik b. İmruülkays vardı. Uhud’da şehit edildi. Bir de Abdullah b. Revâha b. Sa‘lebe b. İmruülkays vardı. Abdullah Mu’te’de şehit edildi. Bir de Hallâd b. Süveyd b. Sa‘lebe b. Amr b. Hârise b. İmruülkays vardı. Hallâd, Benî Kurayza gününde şehit edildi. Bir de Hârice b. Zeyd b. Ebû Züheyr b. Mâlik vardı. Hârice Hz. Ebû Bekr es-Sıddîk’in kayınpederiydi. Onun kızı Hârice Hz. Ebû Bekr’in eşiydi. Hârice b. Zeyd Uhud’da şehit edildi. Toplam dört kişiydiler.

Benî Zeyd b. Mâlik b. Sa‘lebe b. Ka‘b b. el-Hazrec b. el-Hâris b. el-Hazrec’ten Beşîr b. Sa‘d b. Sa‘lebe b. Cülâs vardı. Aynü’-Temr gününde Hâlid b. el-Velîd ile birlikte şehit edildi. Bir de Subey b. Kays b. Ayşe b. Ümeyye b. Âmir b. Adî b. Ka‘b b. el-Hazrec, Ubâde b. Kays b. Mâlik, Simâk b. Sa‘d, Abdullah b. Umeyr ve Yezîd b. el-Hâris b. Kays b. Mâlik b. Ahmer b. Hârise b. Sa‘lebe b. Ka‘b b. el-Hazrec vardı. Kendisine “Füshum” denilen zat bu idi. Toplam altı kişiydiler.

Benî Cüşem b. el-Hâris b. el-Hazrec ve onun ikiz kardeşi olan *Zeyd b. el-Hâris b. el-Hazrec*’ten, Hubeyb b. Yesâf b.

Inebe b. Amr b. Hadîc b. Âmir b. Cüşem ve Abdullah b. Zeyd b. Sa'lebe b. Abdürabbih b. Zeyd b. el-Hazrec b. el-Hâris vardı. Abdullah b. Zeyd kendisine ezan rüyası gösterilen sahâbîdir. Bir de onun kardeşi Hureys b. Zeyd vardı. Bunu bana Şu'ayb b. Ubâde anlattı. O Beşîr b. Muhammed'den, o da babasından şunu rivayet etti: Hureys Bedir'e katılmıştır. Bizim arkadaşlarımız da bu görüştedirler. Bir de Süfyân b. Bişr vardı; toplam beş kişiydiler.

Benî Cüdâre b. Avf b. el-Hâris b. el-Hazrec'ten Temîm b. Ye'âr b. Kays b. Adî b. Ümeyye b. Cüdâre, yine *Benî Cüdâre*'den Abdullah b. Umeyr, Yezîd b. el-Müzeyyen ve Abdullah b. Urfuta vardı. Toplam dört kişiydiler.

Benî el-Ebcer b. Avf b. el-Hâris b. el-Hazrec'ten sadece Abdullah b. er-Rebî b. Kays b. Abbâd b. el-Ebcer vardı.

Benî Avf b. el-Hazrec'in, Benî Ubeyd b. Mâlik b. Sâlim b. Ganm b. el-Hazrec boyundan -ki bunlara Benî el-Hublâ [hamile] da denir. Çünkü Sâlim'in karnı büyüktü. Bu yüzden onlara el-Hublâ denirdi.- Abdullah b. Abdullah b. Übey b. Mâlik b. el-Hâris b. Ubeyd b. Mâlik -İbnü's-Selûl- vardı. es-Selûl bir kadın olup Übey'in annesiydi. Bir de Evs b. Havlî b. Abdullah b. el-Hâris b. Ubeyd b. Mâlik vardı. Toplam iki kişiydiler.

Benî Cez b. Adî b. Mâlik b. Sâlim b. Ganm'dan Zeyd b. Vedî'a b. Amr b. Kays b. Cez, Rifâ'a b. Amr b. Zeyd b. Sa'lebe b. Mâlik b. Sâlim b. Ganm ve Yemenli olup onların anlaşmalılarından olan Âmir b. Seleme b. Âmir b. Abdullah vardı. Bir de Benî Abdullah b. Gatafân boyundan olup onların anlaşmalısı olan Ukbe b. Vehb b. Kelede vardı. Bir de Ma'bed b. Abbâd b. Kaş'ar b. el-Kadm b. Sâlim b. Ganm vardı. Künyesi Ebû Hamîse idi. Yine onların bir anlaşmalısı olan Âsım b. el-Ukeyr vardı. Toplam altı kişiydiler.

Benî Sâlim b. Amr b. Avf b. el-Hazrec'in, Benî el-Aclân b. Ganm b. Sâlim boyundan Nevfel b. Abdullah b. Nadle b. Mâlik b. el-Aclân, Gassân b. Mâlik b. Sa'lebe b. Amr b. el-Aclân, Müleyl b. Vebre b. Hâlid b. el-Aclân ve İsme b. el-Husayn b. Vebre b. el-Aclân. Toplam dört kişiydiler.

Benî Asrem b. Fihr b. Ganm b. Sâlim'den Ubâde b. es-Sâmit b. Asrem ve kardeşi Evs b. es-Sâmit vardı.

Benî Da'd b. Fihr b. Ganm'dan en-Nu'mân b. Mâlik b. Sa'lebe b. Da'd vardı. Da'd, kendisine Kavkal denilen kişi idi. el-Vâkıdî dedi ki: Ona Kavkal denilmesinin sebebi, bir adam kendisine sığındığı zaman ona, "Yesrib'in en yüksek tepesine çık ve en aşağısına in; sen güvendesin." derdi. Bu yüzden ona Kavkal adı verilmişti.

Benî Kuryûş b. Ganm b. Sâlim'den Ümeyye b. Levzân b. Sâlim b. Sâbit b. Hezzâl b. Amr b. Kuryûş b. Ganm vardı.

Benî Da'd'dan iki adam vardı.

Benî Mardaha b. Ganm b. Mâlik'ten sadece Mâlik b. ed-Duhşüm vardı.

Benî Levzân b. Ganm'dan Rebî b. İyâs, kardeşi Varaka b. İyâs b. Amr b. Ganm ve onların Yemenli bir anlaşmalıları olan Amr b. İyâs vardı. Bir de onların Belî kabilesinin Benî Gusayne boyundan anlaşmalıları olan el-Mücezzer b. Ziyâd b. Amr b. Zemere b. Amr b. Ammâre, Abde b. el-Hashâs b. Amr b. Zemere, Bahhâs b. Sa'lebe b. Hazme b. Asrem b. Amr b. Ammâre ve kardeşi Abdullah b. Sa'lebe b. Hazme b. Asrem vardı. Yine Behrâ'dan olup kendisine Utbe b. Rebî'a b. Halef b. Mu'âviye denilen bir anlaşmalıları daha vardı. Bunu bana Şu'ayb b. Ubâde anlattı. O Beşîr b. Muhammed'den, o da babasından rivayet etti. Dedi ki: Bütün arkadaşlarımıza göre bu (son) anlaşmalının Bedir'e katıldığı hususu doğrudur. Toplam sekiz kişiydiler.

Benî Sâ'ide b. Ka'b b. el-Hazrec'in, Benî Zeyd b. Sa'lebe b. el-Hazrec boyundan Ebû Dücâne vardı. Onun adı Simâk b.

Hareşe b. Levzân b. Abdüvüd b. Sa'lebe idi. Yemâme'de şehit edilmiştir. Bir de el-Münzir b. Amr vardı. Bi'ru Ma'ûne'de Resûlullah'ın komutanıydı ve orada şehit edildi. Toplam iki kişiydiler.

Benî Sâ'ide'nin Benî el-Bedî b. Âmir b. Avf kolundan Ebû Üseyd es-Sâ'idî vardı. İsmi Mâlik b. Rebî'a b. el-Bedî idi. Bir de Mâlik b. Mes'ûd vardı. Bunlar el-Bedî boyundandılar. bana Übey b. Abbâs b. Sehl anlattı. O babasından, o da dedesinden şöyle dediğini rivayet etti: Sa'd b. Mâlik Bedir'e çıkmak üzere hazırlık yaptı; (yolda) hastalandı ve vefat etti. Onun kabri İbn Fârıt'ın evinin yanındaydı. Resûlullah (s.a.v.) onun payını ve ücretini ayırmıştı. Bana Abdulmüheymin anlattı. O babasından, o da dedesinden şöyle dediğini rivayet etti: Sa'd b. Mâlik, er-Revhâ'da vefat etti. Resûlullah (s.a.v.) onun payını ayırdı. Kendisi el-Bedî boyundandı.

Benî Tarîf b. el-Hazrec b. Sâ'ide'den Abdürabbih b. Hak b. Evs b. Kays b. Sa'lebe b. Tarîf, Gassân'dan bir anlaşmalıları olan Ka'b b. Cemmâz b. Mâlik b. Sa'lebe ve Damre b. Amr b. Ka'b b. Adî b. Âmir b. Rifâ'a b. Küleyb b. Merdağa b. Adî b. Ganm b. er-Rebe'a b. Rüşdân b. Kays b. Cüheyne ve Besbes b. Amr b. Sa'lebe b. Hareşe b. Zeyd b. Amr b. Sa'îd b. Zubyân b. Rüşdân b. Kays b. Cüheyne. Toplam beş kişiydiler.

Benî Cüşem b. el-Hazrec'in, Benî Selime b. Sa'd b. Ali b. Esed b. Sâride b. Tezîd b. Cüşem boyunun Benî Harâm b. Ka'b b. Ganm b. Ka'b b. Selime kolundan Hırâş b. es-Sımme b. Amr b. el-Cemûh b. Harâm, Umeyr b. Harâm, Hırâş b. es-Sımme'nin mevlası Temîm ve Umeyr b. el-Humâm b. el-Cemûh. Umeyr Bedir'de şehit edilmiştir. Bir de Mu'âz b. el-Cemûh, Mu'avviz b. Amr b. el-Cemûh b. Zeyd b. Harâm ve Abdullah b. Amr b. Sa'lebe b. Harâm vardı. Abdullah b. Amr Uhud'da şehit edilmiştir. Onun künyesi Ebû Câbir'dir. Bir de Hubâb b. el-Münzir b. el-Cemûh b. Zeyd b. Harâm b. Ka'b, Hallâd b. Amr b. el-Cemûh b. Zeyd b. Harâm, Ukbe b. Âmir b. Nâbî b. Zeyd b.

Harâm, onların kölesi Habîb b. el-Esved, kendisine el-Ciz denilen Sâbit b. Sa'lebe b. Zeyd b. Sa'lebe ve Umeyr b. el-Hâris b. Sa'lebe b. Harâm. Toplam on bir kişiydiler.

Bana Abdülazîz b. Muhammed anlattı. O Yahya b. Üsâme'den, o Câbir'in iki oğlundan, onlar da babalarından şunu rivayet ettiler: Mu'âz b. es-Sımme b. Amr b. el-Cemûh Bedir'e katılmıştır. Fakat onun Bedir'e katıldığı hususunda ittifak yoktur.

Benî Ubeyd b. Adî b. Ganm b. Ka'b b. Selime'nin, Benî Hansâ b. Sinân b. Ubeyd boyundan Bişr b. el-Berâ b. Ma'rûr b. Sahr b. Sinân b. Sayfî b. Sahr b. Hansâ, Abdullah b. el-Ced b. Kays b. Sahr b. Hansâ, Sinân b. Sayfî b. Sahr b. Hansâ, Utbe b. Abdullah b. Sahr b. Hansâ ve Eşca'ın Benî Dühmân'ın boyundan olup onların anlaşmalısı olan Hamza b. el-Humeyyir -el-Vâkıdî dedi ki: Onun isminin Hârice b. el-Humeyyir olduğunu da işittim.- ve Abdullah b. el-Humeyyir.

Benî Nu'mân b. Sinân b. Ubeyd b. Abd b. Adî b. Ganm'dan Abdullah b. Abdümenâf b. en-Nu'mân b. Sinân ve onların kölesi Nu'mân b. Sinân, Câbir b. Abdullah b. Riâb b. en-Nu'mân ve Huleyde b. Kays b. en-Nu'mân b. Sinân. Buna Lebde b. Kays de denirdi. Toplam dört kişiydiler.

Benî Hunâs b. Sinân b. Ubeyd b. Adî'den Yezîd b. el-Münzir b. Serh b. Hunâs, kardeşi Ma'kıl b. el-Münzir b. Serh b. Hunâs ve Abdullah b. en-Nu'mân b. Belzeme b. Hunâs. Toplam üç kişiydiler.

Benî Hansâ b. Ubeyd'den sadece Cebbâr b. Sahr b. Ümeyye b. Hansâ b. Ubeyd vardı.

Benî Sa'lebe b. Ubeyd'den Dahhâk b. Hârise b. Sa'lebe b. Ubeyd ve Sevâd b. Zeyd b. Sa'lebe b. Ubeyd vardı.

Benî Adî b. Ganm b. Ka'b b. Selime'den Abdullah b. Kays b. Sahr b. Harâm b. Rebî'a b. Adî b. Ganm ve kardeşi Ma'bed b. Kays b. Sahr b. Harâm b. Rebî'a b. Adî b. Ganm vardı.

Benî Sevâd b. Ganm b. Ka'b b. Selime'nin, Benî Hadîde boyundan Yezîd b. Âmir b. Hadîde vardı. Künyesi Ebü'l-Münzir idi. Bir de Süleym b. Amr b. Hadîde, Kutbe b. Âmir b. Hadîde ve Süleym b. Amr b. Hadîde'nin mevlası Antere vardı.

Benî Adî b. Nâbî b. Amr b. Sevâd'dan, Abs b. Âmir b. Adî b. Sa'lebe b. Ganeme b. Adî, Sa'lebe b. Ganeme ve Ebü'l-Yeser vardı. Bunun ismi Ka'b b. Amr b. Abbâd b. Amr b. Sevâd'dır. Bir de Sehl b. Kays b. Ebû Ka'b b. el-Kayn vardı. Sehl, Uhud'da şehit edilmiştir. Ayrıca Mu'âz b. Cebel b. Âiz b. Adî b. Ka'b ve Üneys'in Benî Seleme'nin putlarını kıran iki oğlu olan Sa'lebe ve Abdullah vardı.

Benî Zurayk b. Âmir b. Abdühârise b. Mâlik b. Gadb b. Cüşem b. el-Hazrec'in, Benî Muhalled b. Âmir b. Zureyk boyundan Kays b. Mihsan b. Hâlid b. Muhalled, el-Hâris b. Kays b. Hâlid b. Muhalled, Cübeyr b. İyâs b. Hâlid b. Muhalled ve Sa'îd b. Osman b. Hâlid b. Muhalled vardı. Sa'îd'in künyesi Ebû Ubâde idi. Bir de Ukbe b. Osman b. Hâlid, Zekvân b. Abdükays b. Hâlid b. Muhalled ve Mes'ûd b. Halde b. Âmir b. Muhalled vardı. Toplam yedi kişiydiler.

Benî Hâlid b. Âmir b. Zureyk'ten sadece Abbâd b. Kays b. Âmir b. Hâlid b. Âmir b. Zureyk vardı.

Benî Hâlid b. Âmir b. Zureyk'ten Es'ad b. Yezîd b. el-Fâkih b. Zeyd b. Halde b. Âmir, el-Fâkih b. Bişr b. el-Fâkih b. Zeyd b. Halde, Mu'âz b. Mâ'is b. Kays b. Halde, Mu'âz'ın kardeşi Âiz b. Mâ'is ve Mes'ûd b. Sa'd b. Kays b. Halde. Mes'ûd, Bi'ru Ma'ûne'de şehit edilmiştir. Toplam beş kişiydiler.

Benî el-Aclân b. Amr b. Âmir b. Zureyk'ten Rifâ'a b. Râfi b. Mâlik b. el-Aclân, Hallâd b. Râfi b. Mâlik b. el-Aclân ve Ubeyd b. Zeyd b. Âmir b. el-Aclân. Toplam üç kişiydiler.

Benî Habîb b. Abdühârise b. Mâlik b. Gadb b. Cüşem b. el-Hazrec'ten Râfi b. el-Mua'llâ b. Levzân b. Hârise b. Sa'lebe b. Adî b. Mâlik ve kardeşi Hilâl b. el-Mua'llâ. Hilâl Bedir'de şehit edildi. Toplam iki kişiydiler.

Benî Beyâda b. Âmir b. Zureyk b. Âmir b. Abdühârise'den Ziyâd b. Lebîd b. Sa'lebe b. Sinân b. Âmir b. Adî b. Ümeyye b. Beyâda, Ferve b. Amr b. Vezfe b. Ubeyd b. Âmir, Hâlid b. Kays b. Mâlik b. el-Aclân b. Ali b. Âmir b. Beyâda ve Ruhayle b. Sa'lebe b. Hâlid b. Sa'lebe b. Beyâda. Toplam dört kişiydiler.

Benî Ümeyye b. Beyâda'dan Huleyfe b. Adî b. Amr b. Mâlik b. Âmir b. Füheyre b. Âmir b. Beyâda, Gannâm b. Evs b. Gannâm b. Evs b. Amr b. Mâlik b. Âmir b. Beyâda ve Atıyye b. Nüveyre b. Âmir b. Atıyye b. Âmir b. Beyâda vardı. Bana bunu Hâlid b. el-Kâsım anlattı. O da Zür'a b. Abdullah b. Ziyâd b. Lebîd'den şunu rivayet etti: Son iki kişinin Bedir ehli oluşları sahihtir. Fakat üzerinde ittifak edilememiştir.

Asmâ bt. Mervân'ı Öldürme Seriyyesi

Bana Abdullah b. el-Hâris anlattı. O da babasından şunu rivayet etti: Benî Ümeyye b. Zeyd boyundan Asmâ bt. Mervân, Yezîd b. Zeyd b. Hısn el-Hatmî'nin hanımıydı. Bu kadın Resûlullah'a (s.a.v.) eziyet ediyor, İslâm'a hakaret ediyor ve insanları Resûlullah'ın (s.a.v.) aleyhine teşvik ediyordu. Şöyle bir şiir de söylemişti:

Benî Mâlik'in ve en-Nebît'in poposuna,
Avf ve Benî el-Hazrec'in de poposuna...
Sizden olmayan yabancılara uydunuz.
Ne Yemenli Murad ne de Mezhic'ti onlar...
Reislerin öldürülmesinden sonra ona abandınız,
Tıpkı olgun hurma çorbasına abanıldığı gibi...

Bu kadının sözü, Umeyr b. Adî b. Hareşe b. Ümeyye el-Hatmî'nin kulağına gidince Umeyr, "Allah'ım! Eğer Resûlullah'ı

Medine'ye ulaştırırsan o kadını öldüreceğim!" dedi. Resûlullah (s.a.v.) o zaman Bedir'deydi. Resûlullah (s.a.v.) Medine'ye dönünce Umeyr b. Adî geceleyin kadının evine girdi. Etrafında da uyuyan çocukları vardı. Onlardan birisi de göğsünde süt emiyordu. Önce o süt emen çocuğu ondan uzaklaştırdı; sonra kılıcını göğsüne dayayarak sırtından çıkarıncaya kadar bastırdı. Sonra çıktı; Medine'de Resûlullah (s.a.v.) ile birlikte sabah namazını kıldı. Resûlullah (s.a.v.) namazdan ayrılınca Umeyr'e baktı ve "Mervân'ın kızını öldürdün mü?" dedi. Umeyr, "Evet, babam sana feda olsun ey Allah'ın Resûlü!" dedi. Umeyr, onu öldürmekle Resûlullah'a bir zarar vermiş olabileceğinden endişe etti ve "Onu öldürdüğüm için üzerimde bir şey var mı ey Allah'ın Resûlü?" dedi. Resûlullah (s.a.v.), "Bu meselede iki keçi toslaşmaz."[145] dedi. Resûlullah'ın (s.a.v.) bu deyimi kullandığı ilk defa duyuldu. Umeyr dedi ki: Resûlullah (s.a.v.) etrafındakilere döndü ve "Eğer Allah'a ve O'nun Resûlü'ne habersiz bir şekilde yardım eden birisine bakmak isterseniz Umeyr b. Adî'ye bakın!" dedi. Bunun üzerine Ömer b. el-Hattâb (r.a.), "Allah'a itaat etmede yoğunlaşan bu köre bakın!" dedi. Resûlullah (s.a.v.), "Ona kör deme, o görüyor!" dedi. Umeyr Resûlullah'ın yanından döndükten sonra, o kadının oğullarının annelerini defnettiklerini gördü. Umeyr'in Medine'den geldiğini görünce oğulları, "Ey Umeyr! Sen mi annemizi öldürdün?" dediler. Umeyr, "Evet, ben öldürdüm. Elinizden ne gelirse ardınıza koymayın. Vallahi eğer sizler de onun dediğini söylemiş olsaydınız, öldürünceye kadar veya ölünceye kadar bu kılıcımla hepinizi vururdum." dedi. O gün Benî Hatme ailesinde İslâm gelişmeye başladı. O zamana kadar onlardan bazıları kavmin korkusundan Müslümanlıklarını gizliyorlardı. Hassân b. Sâbit, Umeyr b. Adî'yi methederken şöyle dedi: -Bize bu şiiri Abdullah b. el-Hâris okudu.-

---

[145] "Kesinlikle üzerinde bir şey yoktur." anlamındadır (M).

Benî el-Hazrec'in dışında Benî Vâil,
Benî Vâkıf ve Hatme...
Ne zaman kız kardeşiniz acıklı haline çağırırsa,
Ölüm geliyor imdat çığlıklarıyla...
Onun çığlıkları, damarları şerefli olan bir genci tahrik etti,
Girişleri ve çıkışları şerefli olan bir genci...
Onu kara kanla bulaştırdı,
Hiç çekinmeden ve sabahtan az önce.
Allah seni cennettin serinliğine alsın,
Sevinçli bir sekide (eyvan) ve nimetler içinde.

Bana Abdullah b. el-Hâris anlattı. O da babasından şöyle dediğini rivayet etti: Asmâ'nın öldürülmesi, hicretin 19. ayının başlarında, Ramazan'ın bitimine sekiz gün kala meydana gelmişti. Yani Resûlullah'ın (s.a.v.) Bedir'den dönüşünde olmuştu.

Ebû Afek'i Öldürme Seriyyesi

Bana Sa'îd b. Muhammed anlattı. O da Umâre b. Gaziyye'den rivayet etti. Yine bize bunu Ebû Mus'ab b. İsmail b. Mus'ab b. İsmail b. Zeyd b. Sâbit anlattı. O da kendi şeyhlerinden rivayet etti. İkisi dediler ki: Benî Amr b. Avf'tan, Ebû Afek denilen yaşlı bir adam, Resûlullah (s.a.v.) Medine'ye geldiğinde 120 yaşlarına ulaşmıştı. Adam insanları Resûlullah'a düşmanlığa teşvik ediyordu. İslâm'a da girmemişti. Resûlullah (s.a.v.) Bedir Gazvesi'ne çıkınca, dönüşte Allah'ın zaferiyle döndü. Yaşlı adam onu kıskandı ve öfkeyle şöyle dedi:

Uzun zaman yaşadım da insanlardan,
Ne bir yurt, ne de topluluk gördüm.
Onlar kadar çok akıllı ve şiddetli yağmura gelen,
Ve adam çağırdığında süratle gelenleri görmedim.
Bir süvari onların yetkilerini ellerinden almış,
Helal veya haram hepsi birlikte...
Eğer onun devletine inanıyor,
Ve onun zaferine tabi oluyorsanız...

Bunun üzerine Sâlim b. Umeyr -Benî en-Neccâr kabilesinden olup Bekkâînlerden biriydi.- dedi ki: "Ebû Afek'i öldürmek bana farz olsun; ya da bu uğurda ben öleceğim." dedi. Ona mühlet verdi ve bir gaflet zamanını kollamaya başladı. Nihayet Ebû Afek bir yaz gecesi Benî Amr b. Avf mahallesindeki bahçesinde uyuyordu. Sâlim b. Umeyr ona doğru yöneldi. Kılıcı, döşekten çıkıncaya kadar ciğerlerinin üzerine bastırdı. Allah düşmanı bağırmaya başladı. Onun gibi olanlardan bazıları onun etrafında toplandılar. Onu evine indirip defnettiler. Sonra, "Onu kim öldürdü? Vallahi onu kimin öldürdüğünü bilsek biz de onu öldürürüz." dediler. Bunun üzerine Müslüman bir kadın olan en-Nehdiyye şöyle dedi:

Allah'ın dinini ve insanların efendisi Ahmed'i tekzip edersin,
Seni şimdiye dek unutturana yemin olsun; ne kötü bir unutulma!
Bir Müslüman gecenin sonunda sana yaklaşıp bir darbe vurdu.
Ey Ebû Afek! Bu yaşlı halinle al o darbeyi!
Kuşkusuz ben, ins veya cin, senin katilini bilmiyorum,
O katil ki, seni gecenin cesur vaktinde geceletti.

Bana Ma'n b. Ömer anlattı; dedi ki: Bana İbn Rukayş haber verdi; dedi ki: Ebû Afek hicretin 20. ayının başında, Şevvâl ayında öldürüldü.

Kaynukâ Gazvesi

Kaynukâ Gazvesi, hicretin 20. ayında, Şevvâl'ın yarısında, Cumartesi günü meydana gelmişti. Resûlullah (s.a.v.), Zilkâde ayının başına kadar onları kuşatma altında tuttu.

Bana Abdullah b. Ca'fer anlattı. O el-Hâris b. Fudayl'dan, o da İbn Ka'b el-Kurazî'den şöyle dediğini rivayet etti: Resûlullah (s.a.v.) Medine'ye geldiği zaman bütün Yahudiler onunla barıştılar. Resûlullah (s.a.v.) Yahudilerle bir antlaşma imzaladı ve her kavmin, kendi anlaşmalılarıyla birlikte zikretti. Ayrıca kendisi ile diğer kavimler arasında da bir güvence sözleşmesi imzaladı. Bu sözleşmeye bazı şartlar koydu. O şartlardan birisi de Resûlullah'ın düşmanlarına yardım etmemeleriydi. Resûlullah (s.a.v.) Bedir'den dönüp Medine'ye gelince Yahudiler saldırganlığa başlayıp onunla aralarındaki sözleşmeyi ihlâl ettiler. Resûlullah (s.a.v.) onları çağırdı; topladı ve onlara şöyle dedi: "Ey Yahudi topluluğu! Kureyş'in başına gelen bir bela başınıza gelmeden gelin Müslüman olun. Vallahi siz benim Resûlullah olduğumu biliyorsunuz!" Onlar şöyle dediler: "Ya Muhammed! Elde ettiğin zafer seni mağrur etmesin. Sen cahil, savaşmasını bilmeyen bir kavmi mağlup etmişsin. Vallahi biz savaşçıyız. Eğer bizimle savaşacak olsaydın, bizim gibilerle asla savaşmamış olduğunu öğrenecektin."

Onlar tam bu sırada düşmanlıklarını ortaya koyarken, Araplardan kabilesinden olmayan bir adamla evlenmiş olan ve Ensâr'dan bir adamın eşi olan bir kadın Benî Kaynukâ pazarına geldi. Kadın kendisine ait bir ziynetle bir kuyumcunun yanında oturuyordu. Kaynukâ Yahudilerinden bir adam, kadından habersiz bir şekilde kadının arkasında oturup kadının eteğini bir dikenle sırtına iliştirdi. Kadın ayağa kalktığında avreti ortaya çıktı ve insanlar ona güldüler. Müslümanlardan bir adam o adamı öldürdü. Bunun üzerine Benî Kaynukâ toplanmaya ve hareketlenmeye başlayıp Müslüman adamı öldürdüler. Antlaşma metnini Resûlullah'ın üzerine atıp savaşmaya başladılar ve kalelerine sığındılar. Resûlullah (s.a.v.) onların üzerine yürüyerek onları kuşattı. Resûlullah'ın (s.a.v.) üzerlerine yürüdüğü ilk (Yahudi) kavim onlardı. Kaynukâ Yahudileri sürüldüler. İlk savaşan Yahudiler de onlardı.

Bana Muhammed b. Abdullah anlattı. O ez-Zührî'den, o da Urve'den şöyle dediğini rivayet etti: *"Antlaşma yaptığın bir kavmin hainlik etmesinden korkarsan, sen de antlaşmayı* *bozduğunu aynı şekilde onlara bildir. Çünkü Allah hainleri sevmez."*[146] *ayeti nazil olunca, Resûlullah (s.a.v.) bu ayetin hükmüyle onların üzerine yürüdü.*

Dediler ki: Resûlullah (s.a.v.) onları on beş gün boyunca kalelerinde şiddetli bir şekilde kuşatma altında tuttu. Nihayet Allah onların kalplerine korku saldı. Sonunda, "Biz kalemizden inip çıkalım mı?" dediler. Resûlullah (s.a.v.), "Hayır; ancak benim hükmümle olabilir." dedi. Onlar Resûlullah'ın (s.a.v.) hükmü üzere kalelerinden indiler. Resûlullah (s.a.v.) emretti; hepsi bağlandılar. Dediler ki: Yahudilerin elleri arkalarına bağlanmıştı. Resûlullah (s.a.v.) onların iplerinin çözülmemesi için el-Münzir b. Kudâme es-Sâlimî'yi görevlendirdi. İbn Übey yanlarından geçti ve "Onları çözün!" dedi. el-Münzir, "Resûlullah'ın (s.a.v.) bağladığı bir kavmi mi çözüyorsunuz? Vallahi onların ellerini çözenin boynunu vururum!" dedi. Bunun üzerine İbn Übey, Resûlullah'ın yanına fırladı. Elini arkadan Resûlullah'ın (s.a.v.) zırhının yan tarafına soktu ve "Ey Muhammed! Benim dostlarıma bir iyilikte bulun!" dedi. Resûlullah (s.a.v.) öfkeyle döndü ve "Sana ne oluyor; beni bırak!" dedi. İbn Übey ise, "Dostlarıma karşı bir iyilik yapmadan seni bırakmayacağım. Ey Muhammed! Bunlar dört yüz zırhlı, 300 zırhsız adamdır. el-Hadâik ve Bu'âs günlerinde beni kırmızıdan ve siyahtan korudular.[147] *Bunların tümünü bir günde öldürmek mi istiyorsun? Ben felaketlerden korkan bir insanım ya Muhammed!" dedi. Resûlullah (s.a.v.) ise, "Bırakın bunları! Allah onlara lanet etsin." dedi ve onlarla birlikte İbn Übey'e de lanet etti. İbn Übey, onlar için Resûlullah'tan ricacı olunca Resûlullah (s.a.v.) onları öldürmedi ve Medine'den sürgün edilmelerini emretti.*

Adamlar çıkmaya başlamışlardı ki, İbn Übey anlaşmalılarıyla beraber geldi. Resûlullah (s.a.v.) ile konuşup Yahudilerin kendi yurtlarında kalmalarını sağlamaya çalışıyordu. İbn Übey Resûlullah'ın (s.a.v.) kapısında Uveym b. Sâ'ide'yi gördü. Girmek istedi, fakat Uveym onu engelledi ve "Resûlullah (s.a.v.) sana izin vermeden girmeyeceksin!" dedi. Bunun üzerine İbn Übey onu itti. Uveym de ona karşı sertleşti ve İbn Übey'in yüzünü duvara çarptı. Yüzü kanamaya başladı. Yahudi dostları bağrıştılar ve "Ey Ebü'l-Hubâb! Senin yüzünü bu hale getiren -değiştiremeyeceğimiz- bir memlekette asla ikamet etmeyeceğiz." dediler. Bu kez İbn Übey, yüzünden kanı silerek onlara seslenmeye başladı ve "Ne oluyor size? Burada kalın!" dedi. Onlar ise bağrışarak, "Biz, senin yüzünü bu hale getiren -değiştiremeyeceğimiz- bir memlekette asla kalmayacağız." diyorlardı. O grubun içinde yer alanlar Yahudilerin en cesurlarıydı. Bu kez İbn Übey kaleye girmelerini onlara emretti ve kendisinin de onlarla birlikte kaleye gireceğini söyledi. Ama İbn Übey onları kandırdı ve onlarla birlikte kaleye girmedi. Onlar kalelerinde kaldılar; Resûlullah (s.a.v.) onlar hakkında bir hüküm verinceye kadar bir ok atmadılar ve kimseyle savaşmadılar. Nihayet Resûlullah (s.a.v.) hükmünü verdi; malları Resûlullah'a (s.a.v.) kalacaktı. Kale kapılarını açıp kaleden indiklerinde, onların mallarını alan ve onları sürgüne yollayan Muhammed b. Melseme idi. Resûlullah (s.a.v.) onların yaylarından üç yay aldı. Onlardan birisine el-Ketûm denirdi ve Uhud'da kırıldı. Birisine er-Revhâ; birisine de el-Beydâ denirdi. Yine silahlarından iki zırh da aldı. Birisine es-Sağdiyye, diğerine de Fidda denirdi. Ayrıca üç kılıç aldı. Kılıçlardan biri Kala'î idi.[148] *Birine Bettâr denirdi. Bir de başka bir kılıç daha vardı. Resûlullah (s.a.v.) üç mızrak da almıştı. Dedi ki: Müslümanlar onların kalelerinde çok sayıda silah ve kuyumculuk aleti buldular. Onlar kuyumcuydular.*

Muhammed b. Mesleme dedi ki: Resûlullah (s.a.v.) onların zırhlarından birisini bana hediye etmişti. Yine Sa'd b. Mu'âz'a

"Antlaşma yaptığın bir kavmin hainlik etmesinden korkarsan, sen de antlaşmayı bozduğunu aynı şekilde onlara bildir. Çünkü Allah hainleri sevmez."
(Enfâl, 8/58)

---

[146] Enfâl, 8/58.

[147] "Her türlü düşmana ve tehlikeye karşı korudular." anlamındadır (M).

[148] Bâdiye'de el-Kal'a'da yapılırdı.

da "es-Sahl" denilen bir zırh vermişti. Onların arazileri ve çiftlikleri yoktu. Resûlullah (s.a.v.) onlardan ele geçen malları beş kısma ayırdı. Bir kısmını kendisi aldı; geri kalan malları da ashâbı arasında paylaştırdı. Resûlullah (s.a.v.) Ubâde b. es-Sâmit'e, onları sürgüne göndermelerini emretti. Kaynukâ Yahudileri ise, "Ey Ebü'l-Velîd! Evs ve Hazrec arasında bir tek dostumuz sendin ve sen bize bunu yapıyorsun?" dediler. Ubâde onlara şöyle dedi: Siz savaşmaya başlayınca ben Resûlullah'a geldim ve "Ey Allah'ın Resûlü! Ben onlardan ve onların dostluğundan uzağım." dedim. İbn Übey ve Ubâde onlarla dostluk konusunda aynı statüdeydiler. Abdullah b. Übey, Ubâde b. es-Sâmit'e, "Sen dostlarının dostluğundan uzaklaşıyorsun öyle mi? Onlar sana bunu yapmazlardı." dedi ve Yahudilerin cesaret gösterdikleri çok yerleri ona hatırlattı. Bunun üzerine Ubâde, "Ey Ebü'l-Hubâb! Kalbler değişti ve İslâm antlaşmaları sildi. Vallahi sen öyle bir işe yapışmışsın ki, yarın onun zararını göreceksin." dedi. Kaynukâ Yahudileri dediler ki: "Ya Muhammed! Bizim insanlara borcumuz vardır; bize müsaade et." Peygamber (s.a.v.), "Acele edin ve borcunuzu ödeyin!" dedi. Ubâde b. es-Sâmit de onları yola hazırlayıp sürgüne göndermeye çalışıyordu. Onlar (birkaç gün) süre istediler. Ubâde, "Bir tek saat bile izin veremem. Sadece size üç gün izin var. Hiç ilave yapmayacağım. Bu, Resûlullah'ın (s.a.v.) emridir. Eğer ben olsaydım size hiç süre vermezdim." dedi. Üç gün geçtikten sonra onları yollarına koydu ve Şam'a gittiler. Ubâde şöyle diyordu: "En uzak bölgelere (Meşarif-i Şam'a-Şam'ın varoşlarına) gidiniz; uzağa, daha uzağa gidiniz!" Kendisi de peşlerinden Zübâb denilen yere kadar gitti; sonra geri döndü. Onlar Ezri'ât denilen Şam'ın bir bölgesine yerleştiler. Onların, sözleşmeyi bozduklarında sürgün edilmeleri hususunda İbn Ka'b'ın hadisinden başka hadisler de işittik.

Bana Muhammed anlattı. O ez-Zührî'den, o da Urve'den şöyle dediğini rivayet etti: Resûlullah (s.a.v.) Bedir'den dönünce

Yahudiler kıskandılar ve kinlerini belli ettiler. Bunun üzerine Cibrîl, "Antlaşma yaptığın bir kavmin hainlik etmesinden korkarsan, sen de antlaşmayı bozduğunu aynı şekilde onlara bildir. Çünkü Allah hainleri sevmez."[149] ayetini indirdi. Dedi ki: Cibrîl vahyi bitirince Resûlullah (s.a.v.), "Onlardan korkuyorum." dedi. Resûlullah (s.a.v.) bu ayetin hükmüyle onların üzerine yürüdü; nihayet onun hükmüne razı oldular. Çocukları ve kadınları onlara, malları da Resûlullah'a (s.a.v.) kaldı.

Bana Muhammed b. el-Kâsım anlattı. O babasından, o er-Rebî b. Sebre'den, o da babasından şöyle dediğini rivayet etti: Ben Şam'dan dönerken el-Felceteyn denilen yerdeydim; baktım Benî Kaynukâ Yahudileri, çocuklarını ve hanımlarını taşıyorlar. Onları develere bindirmişler, kendileri de yürüyorlardı. Onlara [bunun sebebini] sordum; onlar, "Muhammed mallarımızı aldı ve bizi sürdü." dediler. Ben, "Nereye gidiyorsunuz?" dedim. Onar, "Şam'a gidiyoruz." dediler. Sebre dedi ki: Vâdi'l-Kurâ'ya konakladıklarında orada bir ay kaldılar. Vâdi'l-Kurâ'daki Yahudiler onlardan yaya olanlarını bindirdiler ve onlara destek verdiler. Oradan Ezri'ât denilen yere gittiler; oradadırlar. Orada az kalmadılar.

Bana Yahya b. Abdullah b. Ebû Katâde anlattı; o Abdullah b. Ebû Bekr b. Hazm'dan şöyle dediğini rivayet etti: Resûlullah (s.a.v.) Ebû Lübâbe b. Abdülmünzir'i üç kere Medine'ye vali tayin etti; Bedir Savaşı'nda, Benî Kaynukâ olayında ve es-Sevîk Gazvesi'nde.

es-Sevîk Gazvesi

Sevîk Gazvesi hicretin 22. ayında, Zilhicce'de meydana geldi. Resûlullah (s.a.v.) Zilhicce'den beş gece geçmişken Pazar günü yola çıktı. Resûlullah (s.a.v.) beş gün Medine'nin dışında kalmıştı.

---

[149] Enfâl, 8/58.

Bana Muhammed b. Abdullah anlattı. O ez-Zührî ve İshâk b. Hâzim'den, onlar da Muhammed b. Ka'b'tan şöyle dediğini rivayet ettiler: Müşrikler Bedir'den Mekke'ye döndüklerinde Ebû Süfyân, Muhammed ve arkadaşlarından, kavminin intikamını almadıkça koku sürünmeyi kendisine yasakladı. ez-Zührî'nin hadisine göre Ebû Süfyân 200 kişilik bir süvari taburla -İbn Ka'b'ın hadisine göre 40 kişilik bir süvari grubuydu- en-Necdiyye yoluna girdiler. Gece vakti Benî en-Nadîr'in yanına geldiler. Resûlullah'ın (s.a.v.) haberlerini almak için Huyey b. Ahtab'ın kapısını çaldılar. Huyey açmak istemedi. Bu kez Sellâm b. Mişkem'in kapısını çaldılar; Sellâm kapıyı açtı ve onlara ikramda bulundu. Ebû Süfyân'a da içki içirdi. Ayrıca Resûlullah (s.a.v.) ve ashâbının haberlerini onlara anlattı. Ebû Süfyân sabaha doğru çıktı ve Urayd[150] denilen yerden geçti. Ensâr'dan bir adamın, yanındaki bir işçisiyle tarlada çalıştıklarını gördü. Hem Ensârî'yi hem de işçisini öldürdü. Urayd'da iki evi ve ekinlerini yaktı. Böylece yeminini yerine getirdiğini düşündü. Sonra kaçmaya başladı. Peşinden gidilmesinden korktu. Haber Resûlullah'a (s.a.v.) ulaştı; Resûlullah (s.a.v.), ashâbına emretti; onu takip etmeye başladılar. Ebû Süfyân ve arkadaşları (kaçarken) ağırlıklarını atmak istiyorlardı. Dolayısıyla kavrulmuş un çuvallarını atıyorlardı. Azıklarının çoğu kavrulmuş undu. Müslümanlar da onların izinde yürüyüp unları alıyorlardı. Bu yüzden bu gazveye "Sevîk Gazvesi" denilmiştir. Nihayet Resûlullah (s.a.v.) Medine'ye vardı. ez-Zührî'nin hadisine göre Ebû Süfyân şu beyitleri söylemiştir:

Ben susamışken Kümeyt ve Mudâme içkilerini,
Sellâm b. Mişkem bana doyunca içirmişti.
Bu adam Ebû Amr'dır, cömerttir; evi de;
Yesrib'tedir; beyaz olan her cömerdin sığınağıdır.

---

[150] Medine'de bir vadidir (*Vefâü'l-Vefâ*, II, 344).

ez-Zührî ona Ebû Amr künyesini veriyorken, insanlar ona Ebü'l-Hakem künyesini veriyorlar. Bu gazvede Resûlullah (s.a.v.) Medine'ye Ebû Lübâbe b. Abdülmünzir'i vali olarak tayin etmiştir.

Bana Muhammed anlattı. O da ez-Zührî'den şöyle dediğini rivayet etti: Sevîk Gazvesi hicretin 22. ayında Zilhicce ayındaydı.

Karâretü'l-Küdr Gazvesi[151]

Bu gazve, hicretin 23. ayında, Muharrem ayının yarısında Benî Süleym ve Gatafân'a karşı yapmıştır. Resûlullah (s.a.v.) on beş gece Medine'den uzak kalmıştır.

Bana Abdullah b. Ca'fer anlattı. O İbn Ebû Avn'dan, o da Ya'kûb b. Utbe'den şöyle dediğini rivayet etti: Resûlullah (s.a.v.) Medine'den, Karâretü'l-Küdr'e doğru yola çıktı. Resûlullah'ı buna sevk eden ise orada Gatafân ve Süleym'den bir grubun toplanmış olduğu yolundaki haberin kendisine ulaşmasıydı. Resûlullah (s.a.v.) onlara doğru yürüdü ve yollarını tuttu. Nihayet oraya vardı; hayvanların izlerini ve su kaynaklarını buldu. Ancak meydanda kimseyi bulamadı. Ashâbından bir grubu vadinin en yukarı tarafına gönderdi, kendisi de vadinin içinde onları karşılayacaktı. Orada çobanlar buldu; içlerinde Yesâr adında bir köle vardı. Ona insanları sordular. Yesâr, " "Onlar hakkında hiç bilgim yok. Ben sadece dört günde bir sulanan (sulandıktan sonra üç gün bekleyen, dördüncü gün sulanan) develere su veriyorum. Bu gün dördüncü gündür. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) dönmeye karar verdi. Resûlullah (s.a.v.) bazı hayvanlar ele geçirmişti. Hızlı bir şekilde Medine'ye geldi ve sabah namazını kıldı. Bir de ne görsün; Yesâr namaz kılıyor. Resûlullah (s.a.v.), ganimetlerini taksim etmeleri için insanlara emir verdi. İnsanlar ise, "Ey Allah'ın Resûlü! Tüm hayvanları taksim edelim. Çünkü içimizde, kendisine düşecek payı az bulacak olanlar vardır." dediler. Resûlullah (s.a.v.), "Taksim edin!" dedi. Onlar ise, "Ey Allah'ın Resûlü! Namaz kıldığını gördüğün köle vardı ya; işte o senin payında olsun." dediler. Resûlullah (s.a.v.), "Bu taksimden memnun musunuz?" dedi. Onlar, "Evet ey Allah'ın Resûlü!" dediler. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) o köleyi kabul etti ve azat etti. İnsanlar gittiler; Resûlullah (s.a.v.) Medine'ye geldi. Ganimetlerini taksim ettiler; her birisinin payına yedi deve düştü. Gazveye katılanların sayısı 200 idi.

---

[151] Bu gazveye Karkaretü'l-Küdr Gazvesi de denir. Burası Seddü Ma'ûne'nin gerisinde el-Ahdiye'nin yakınında Benî Süleym Ma'den'i civarındadır. Ma'den ile Medine arasında sekiz berîdlik mesafe vardır. (İbn Sa'd, *Tabakat*, II, 21).

Bana Abdüssamed b. Muhammed es-Sa'dî anlattı; O Hafs b. Amr b. Ebû Talha'dan, o da kendisine haber verenlerden, o da Ebû Ervâ ed-Devsî'den şöyle dediğini rivayet etti: Ben o seriyyedeydim ve hayvanları çekip götürüyordum. Biz Sırâr'da iken -Medine'ye üç mil uzaklıkta bir yer- hayvanlar taksim edildi. 500 hayvan vardı. Resûlullah önce humusu (beşte birini) ayırdı; sonra geri kalan dört payı (beşte dördü) dağıttı. Herkese ikişer deve düştü.

Bana Abdullah b. Nûh anlattı. O da Ebû Ufeyr'den şöyle dediğini rivayet etti: O gün Resûlullah (s.a.v.) Medine'ye İbn Ümmü Mektûm'u vekil olarak tayin etti. İbn Ümmü Mektûm insanları toplar ve minberin yanında onlara hutbe okurdu. Minberi soluna alırdı.

İbnü'l-Eşref'in Öldürülmesi

Onun öldürülmesi hicretin 25. ayı Rebîülevvel ayında meydana geldi.

Bana Abdülhamîd b. Ca'fer anlattı. O Yezîd b. Rûmân'dan rivayet etti. Bir de bana Ma'mer anlattı. O da ez-Zührî'den, o

da İbn Ka'b b. Mâlik'ten rivayet etti. Ayrıca bana İbrahim b. Ca'fer anlattı. O babasından, o da Câbir b. Abdullah'tan rivayet etti. Bunların her birisi bir gruptan naklederek anlattı. Üzerinde ittifak ettikleri şey şu idi: Dediler ki: İbnü'l-Eşref şair idi. Resûlullah'ı (s.a.v.) ve ashâbını hicvediyor ve şiirinde Mekke kâfirlerini Müslümanların aleyhine teşvik ediyordu.

Resûlullah (s.a.v.) Medine'ye geldiğinde halkı karışıktı. Onlardan, İslâm davetinin bir araya getirdiği Müslümanlar, kalelerde yaşayanlar (Yahudiler), bir de Evs ve el-Hazrec adlı iki boyun anlaşmalısı olanlar vardı. Resûlullah (s.a.v.) Medine'ye geldiğinde hepsini bir araya getirip aralarında bir antlaşma yapmak istedi. Bazen bir adam Müslüman oluyor, fakat babası müşrik oluyordu. Medineli müşrikler ve Yahudiler Resûlullah'a (s.a.v.) ve onun ashâbına şiddetli eziyet ediyorlardı. Allah, elçisine sabretmesini ve onları affetmesini emretti. Onlar hakkında şu ayet nazil oldu: *"Sizden önce kendilerine kitap verilenlerden ve müşriklerden birçok üzücü sözler işiteceksiniz. Eğer sabreder ve takvâ gösterirseniz, muhakkak ki bu, (yapılacak) işlerin en değerlisidir."*[152] Yine onlar hakkında Allah şu ayeti de indirdi: *"Ehl-i Kitap'tan çoğu, hakikat kendilerine apaçık belli olduktan sonra, sırf içlerindeki kıskançlıktan ötürü, sizi imanınızdan vazgeçirip küfre döndürmek istediler. Yine de siz, Allah onlar hakkındaki emrini getirinceye kadar affedip bağışlayın. Şüphesiz Allah her şeye kâdirdir."*[153]

"Sizden önce kendilerine kitap verilenlerden ve müşriklerden birçok üzücü sözler işiteceksiniz. Eğer sabreder ve takvâ gösterirseniz, muhakkak ki bu, (yapılacak) işlerin en değerlisidir."
(Âl-i İmrân, 3/186)

Hz. Peygamber (s.a.v.) ve ashâbı Ka'b b. el-Eşref'i uyardıkları halde Ka'b b. el-Eşref Resûlullah'a ve onun ashâbına eza etmekten vazgeçmedi. Bir de Zeyd b. Hârise müşriklerin Bedir'de öldürülüp esir alındıkları müjdesini Medine'ye getirip de Ka'b b. el-Eşref esirlerin iplerle birbirine bağlı olduklarını gördüğünde adeta yıkıldı ve perişan oldu. Sonra kavmine,

---

[152] Âl-i İmrân, 3/186.
[153] Bakara, 2/109.

"Yazıklar olsun size! Vallahi bugün yerin altı yerin üstünden daha hayırlıdır. İnsanların efendisi olanlar öldürülüyor ve esir ediliyor. Siz ne düşünüyorsunuz?" dedi. Onlar da "Yaşadığımız sürece ona düşmanlık yapmak istiyoruz." dediler. İbnü'l-Eşref, "Muhammed'in kavmi (Kureyş müşrikleri) ezilip ve öldürülürken siz ne yapıyorsunuz? Ben Kureyş'in yanına gideceğim, onları (savaşa) teşvik edeceğim ve ölülerine ağlayacağım. Umarım onlar hazırlık yaparlar, ben de onlarla birlikte (savaşa) çıkarım." dedi. Ka'b b. el-Eşref Medine'den çıkıp Mekke'ye gitti. Yükünü Ebû Vedâ'a b. Dubeyre es-Sehmî'nin yanına bıraktı. Ebû Vedâ'a'nın hanımı Âtike bt. Üseyd b. Ebü'l-Îs idi. Ka'b b. el-Eşref Kureyş'e mersiye okuyarak şöyle diyordu:

Bedir değirmeni, kendi sahiplerini öğüttü.
Bedir gibi olaylara kılıç çıkarılır ve gözyaşı dökülür.
Şerefleri uğruna insanların şereflileri öldürüldü.
Garipsemeyin bunu; zira krallar da yere serilir.
Öfkelerinden kahrolduğum bazı kavimler derler ki:
Ka'b b. Eşref, yırtınıp duruyormuş;
Doğru derler; keşke öldürüldüklerinde yer küre,
Ehlini parçalayarak yutacak hale gelseydi.
Bedir'de nice beyaz şeref sahipleri öldürüldü ki,
Onlar güzellik sahibi ve fakirlerin sığınağıydı.
Yağmurlar kesildiğinde bile onların eli açıktı;
Ağırlıkların hamalı, şeref sahibi ve ganimet alıcıydılar.
Bana gelen habere göre tüm Benî el-Muğîre,
Ebü'l-Hakem'in ölümüne boyun eğmiş ve budanmışlar,
Rebî'a'nın iki oğlu ve Münebbih de oradadırlar.
Acaba bu helak olanların akıbetine kimse dûçar olur mu?

Hassân b. Sâbit de ona cevaben şöyle diyordu:

Ka'b için ağlayıp sonra akan gözyaşıyla hastalandı mı?
Sonra burnu-kulağı budanmış olarak yaşadı mı?
Kuşkusuz Bedir'in içinde onlardan ölüler gördüm;
Öyle ölüler ki, gözler onlar için yaş akıtır.

Yas tut ey kadın! Kuşkusuz sen alçak bir köleye ağlıyorsun,
Tıpkı bir köpek yavrusunun köpeğin ardında gitmesi gibi...
Kuşkusuz Rahman onlardan efendi olan birisini kurtardı;
Ve onunla savaşanları helak etti; onlar öldürüldü.
Kalbi hüzün dolu olanların bir kısmı kurtuldu onlardan,
Korkusundan ötürü neredeyse parça parça olacak.
Bir de kötülük peşinde olan, hezimete uğramış,
Ve kaçmış da çirkinleşmiş olanlar kurtuldu.

Resûlullah (s.a.v.) Hassân'ı çağırdı ve Ka'b b. el-Eşref'in falancaya (Âtike bt. Üseyd) misafir olduğunu haber verdi. Bunun üzerine Hassân şöyle dedi:

Hey dostlar! Benden Üseyd'e bir mektup götürün;
Senin dayın serabın kölesidir ve tecrübe edilmiştir.
Yemin olsun ki, Üseyd komşusuna vefalı davranmamıştır;
Hâlid de, şişman Zeyneb de.
Attâb da dostluğa karşı vefalı biri değildir.
Yalancıdır, kemik kafalı ve eğitilmiş bir maymundur.

Hassân b. Sâbit'in hicvi Âtike'ye ulaşınca, "Bize ne bu Yahudi'den? Hassân'ın bize neler söylediğini görmüyor musun?" dedi ve Ka'b b. el-Eşref'in yükünü attı. Ka'b b. el-Eşref (Mekke'de) birisinin yanına yerleşince Resûlullah (s.a.v.) Hassân'ı çağırıp "İbnü'l-Eşref filancanın yanında misafirdir." diyordu. Hassân da, Ka'b'ın eşyalarını atıncaya kadar, onu misafir eden şahsı hicvediyordu. Resûlullah (s.a.v.) İbnü'l-Eşref'in Mekke'den geldiğini haber alınca, "Allah'ım! Kötülüğü ilan etmesi ve şiirler söylemesi sebebiyle onu sana havale ediyorum." diye beddua etti. Sonra, "Kim İbnü'l-Eşref hakkından gelecek?" dedi. Muhammed b. Mesleme, "Ben onun hakkından geleceğim; ben onu öldüreceğim ey Allah'ın Resûlü!" dedi. Resûlullah (s.a.v.), "O halde yapacağını yap!" dedi. Muhammed b. Mesleme birkaç gün durdu; yemek yemiyordu. Resûlullah (s.a.v.) onu çağırdı ve "Ey Muhammed! Sen yemeği-içmeyi terk ettin?" dedi.

Muhammed b. Mesleme, "Ey Allah'ın Resûlü! Sana bir söz söyledim; senin için yerine getirebilir miyim, bilmiyorum." dedi. Resûlullah (s.a.v.), "Sana çaba düşer." dedi. Sonra Resûlullah (s.a.v.), "Ya Muhammed! Onun işi için Sa'd b. Mu'âz'a danış." dedi. Bunun üzerine Muhammed b. Mesleme Evs'ten Abbâd b. Bişr, Ebû Nâile Silkân b. Selâme, el-Hâris b. Evs ve Ebû Abs b. Cebr gibi bazı adamlarla bir araya geldi. Bunlar Resûlullah'ın yanına giderek, "Ey Allah'ın Resûlü! Onu biz öldüreceğiz. Bize izin ver, (yalan) söyleyelim. Mutlaka onu öldürmeliyiz." dediler. Resûlullah (s.a.v.), "Tamam; söyleyin." dedi. Önce Ebû Nâile onun yanına çıktı. Ka'b onu görünce, durumdan kuşkulandı. Ka'b endişeliydi; arkasında bir pusunun bulunmasından korkuyordu. Ebû Nâile, "Ey Ka'b! Sana bir işimiz düştü." dedi. Ka'b, kavminin toplantısında iken şöyle dedi: "Yaklaş; ihtiyacını bana haber ver." Fakat Ka'b'ın benzi sararmış ve korkmuştu. Ebû Nâile ve Muhammed b. Mesleme Kab b. el-Eşref'in sütkardeşleriydi. Bir saat konuştular ve şiirler okudular. Ka'b rahatlamıştı; bu arada, "Derdini söyle!" diyordu. Ebû Nâile ise sürekli şiir okuyordu.

Nihayet Ka'b, "Derdini söylemedin. Galiba yanımızdakilerin kalkmalarını istiyorsun." dedi. İnsanlar bunu duyduklarında kalktılar. Ebû Nâile şöyle dedi: "Doğrusu insanların bizim konuşmamızın özünü öğrenmelerini istemiyordum. Bir şey düşünürler sonra. Bu adamın (Medine'ye) gelişi bizim için bir beladır. Araplar bizimle savaştı ve aynı yaydan bize ok attılar.[154] Yollar bizim için parçalandı; kişiler dara düştü ve çoluk-çocuk perişan oldu. Yiyecek ekmeğimiz yok, bizden sadaka almaya başladı." Bunun üzerine Ka'b, "Vallahi ey İbn Selâme! Ben de bunu seninle konuşmak istiyordum; iş varacağı yere varır." dedi. Bunun üzerine Ebû Nâile, "Benimle birlikte bazı adamlar var. Onlar da aynen benim fikrimdedirler. Onları sana getirmek istiyordum; senden bazı yiyecek ya da hurma satın almak istiyorduk. Sen de bize ikramda bulunurdun. Biz rehin olarak istediğin güvenceyi sana verirdik" dedi. Ka'b b. el-Eşref, "Doğrusu taslarım, içinde dişlerin kaybolduğu Acve hurmasıyla dopdolu. Vallahi ey Ebû Nâile! Sende böyle bir fakirliği görmek istemem. Çünkü sen benim için insanların iyisisin. Sen kardeşimsin; seninle, bir meme için münakaşa etmişizdir." dedi. Bunun üzerine Silkân, "Ey Ka'b! Lütfen Muhammed hakkında sana söylediklerimiz aramızda kalsın!" dedi. Ka'b ise "Anlattıklarınızdan bir tek harf söylemem." dedi. Sonra, "Ey Ebû Nâile! Bana doğru söyle; bu adam için ne düşünüyorsunuz?" dedi. Ebû Nâile, "Onun perişanlığını ve ondan uzaklaşmayı istiyoruz." dedi. Ka'b şöyle dedi: "Beni sevindirdin ey Ebû Nâile! Peki, ne rehin bırakacaksınız bana? Eşlerinizi ve çocuklarınızı mı?" dedi. Ebû Nâile, "Sen bizi mahcup edip durumumuzu açıklamak istiyorsun galiba. Fakat biz istediğin silahı sana rehin bırakmak istiyoruz." dedi. Ka'b, "Doğrusu silahta vefa vardır." dedi. Silkân o sözü söylemişti; ta ki silahları getirdiklerinde acayip karşılamasın.

Ebû Nâile, belli bir süre sonra dönmek üzere yanından çıktı. Arkadaşlarının yanına geldi. Bir araya gelerek akşama onun yanına, randevularına gitmeyi kararlaştırdılar. Sonra Resûlullah'ın (s.a.v.) yanına giderek durumu ona haber verdiler. Resûlullah (s.a.v.) Bakî Mezarlığı'na kadar onlarla yürüdü, sonra onları gönderdi ve "Allah'ın bereketi ve yardımıyla gidin!" dedi. Deniliyor ki: Resûlullah (s.a.v.) yatsı namazından sonra onları gönderdi. Hicretin 25. ayında, Rebîülevvel'in on dördünde, gündüz gibi mehtaplı bir gecede gittiler.

Dedi ki: İbnü'l-Eşref'e gittiler. Kalesine vardıklarında Ebû Nâile yavaş bir sesle ona seslendi. İbnü'l-Eşref yakın bir zamanda damat olmuştu. Yataktan fırladı; hanımı yorganından tuttu ve "Nereye gidiyorsun? Sen savaşçı bir adamsın. Senin gibiler bu saatte evden çıkmazlar." dedi. İbnü'l-Eşref, "Birisiyle buluşmam vardı. O benim kardeşim Ebû Nâile'dir. Vallahi eğer beni uykuda bulsa uyandırmaz." dedi. Sonra eliyle yorgana vurdu şöyle diyordu: "Bir delikanlı bir kavga için bile çağrılsa cevap verir." Sonra onların yanına indi ve onları selamladı. Sonra oturdular; Ka‘b onlara açılıncaya kadar bir süre konuştular. Sonra ona,"Ey İbnü'l-Eşref, Şercü'l-Acûz'a kadar gidelim mi? Gecemizin kalan kısmını orada geçirelim." dediler. Dedi ki: Çıktılar ve yürümeye başladılar. Nihayet eş-Şerc'e doğru yöneldiler. Ebû Nâile elini Ka‘b'ın başına koydu ve "Yahu, ey Ebü'l-Eşref! Senin bu kokun ne kadar güzel!" dedi. İbnü'l-Eşref de her zaman su ve amber ile ufaltılan miski kullanır; şakaklarına sürerdi. Adam kıvırcık saçlı ve yakışıklıydı. Sonra, kendisine güven verinceye kadar bir süre daha yürüdüler ve geri döndüler. Elini onun saçlarına attı, saçlarının bölüğünden tuttu ve arkadaşlarına, "Allah'ın düşmanını öldürün!" dedi. Kılıçlarıyla onu vurdular. Kılıçlar üstüne toplandı; birbirlerini ittikleri için bir şey yapamadılar. Ka‘b, Ebû Nâile'ye yapıştı. Muhammed b. Mesleme dedi ki: Kılıcımda ince bir demir çubuk vardı; onu hatırladım ve onu göbeğine dayadım. Sonra ona yüklendim ve mesanesine kadar kestim. Allah düşmanı öyle bir bağırdı ki, üzerinde ateş yanmayan hiçbir Yahudi kalesi kalmadı. Benî Hârise Yahudilerinden bir Yahudi olan İbn Süneyne, aralarında üç mil mesafe bulunduğu halde, "Yesrib'te akıtılan bir kan kokusunu alıyorum." dedi. Gruptan biri (yanlışlıkla) kılıcıyla el-Hâris b. Evs'e dokunmuş ve ayağını yaralamıştı. İbnü'l-Eşref'in işini bitirdikten sonra kafasını kesip yanlarına aldılar. Sonra çıkıp hızla koşmaya başladılar. Onlar nöbetçi Yahudilerden çekiniyorlardı. Önce Benî Ümeyye b. Zeyd'in, sonra Benî Kurayza'nın yanından geçtiler. Onların ateşleri yanıyordu. Sonra Bu‘âs'tan geçtiler. Nihayet Urayd toprağına geldiklerinde el-Hâris b. Evs'in kanı fazla akmaya başladı ve onlardan geri kaldı. Arkadaşlarını çağırdı ve "Resûlullah'a (s.a.v.) selam söyleyin." dedi. Onlar onu aralarına aldılar ve Resûlullah'a (s.a.v.) ulaştırıncaya kadar taşıdılar. Bakî el-Garkad mezarlığına geldiklerinde tekbir getirmeye başladılar. Resûlullah (s.a.v.) o gece namaz kılmak için kalkmıştı. Resûlullah (s.a.v.) onların el-Bakî'de getirdikleri tekbirleri işitince tekbir getirdi ve onu öldürdüklerini anladı. Sonra koşarak geldiler; Resûlullah'ı (s.a.v.) Mescid'in kapısında buldular. Resûlullah (s.a.v.), "Gazanız mübarek olsun!" dedi. Onlar, "Senin de ey Allah'ın Resûlü!" dediler ve İbnü'l-Eşref'in başını Resûlullah'ın önüne attılar. Resûlullah (s.a.v.) öldürüldüğü için Allah'a hamd etti. Sonra arkadaşları el-Hâris b. Evs'i getirdiler; Resûlullah (s.a.v.) onun yarasına tükürdü; artık onu rahatsız etmedi. Bunun üzerine Abbâd b. Bişr bu hususla ilgili olarak şöyle dedi:

---

[154] "Bize karşı birlik oldular." anlamındadır (E).

Sesime doğru hızlanmadı; ona seslendiğimde,
Fakat kasrın üstünden çıkan yalancı sabaha baktı.
Döndü; "Bu çağıran kimdir?" dedi.
"Kardeşin Abbâd b. Bişr" dedim.
Muhammed (b. Mesleme), "Çabuk aşağıya gel,
Bize iyilikte bulunman için geldik." dedi.
Ve bizi doyurman için; çünkü biz aç geldik.
Yarım deve yükü hurma ya da buğday için geldik.
Al senin yanında rehin olsun, bu bizim zırhlarımız,
Bir ay, ya da yarım ay boyunca...
Dedi ki: Bizim aşiretimiz, aç ve yoksul olmuşlar,
Yoksullaşıp varlıklarını kaybetmişler.
Hızlı bir şekilde bize doğru koşmaya başladı adam...
Ve bize, "Bir iş için mi geldiniz?" dedi.
Oysa parlayan keskin kılıçlar vardı sağ elimizde.
Onlarla kâfirleri yarıyoruz; tecrübeli kılıçlar bunlar...
Kahraman İbn Mesleme güçlü bir aslan gibi,
İki eliyle boynundan yakaladı, onun.
Ve yöneldi ona keskin kılıcıyla...
Ebû Abs b. Cebr ise parçaladı onu.
İki arkadaşımla hallettik onu.

Alçağı öldürdük; tıpkı puta kesilen kurban gibi.
Kerim insanlar götürdü, onun kellesini...
Sıdkın ve iyiliğin zirvesinde olanlar...
Bize Allah yardım etti.
En güzel nimet ve en şerefli zaferle haberdar edildik.

İbn Ebû Habîbe dedi ki: Ben bu şiirin sahibini gördüm. İbn Ebü'z-Zinâd dedi ki: "Eğer İbn Ebû Habîbe'nin sözü olmasaydı, onun sahih olduğunu sanırdım."

Dediler ki: İbnü'l-Eşref'in öldürüldüğü gecenin sabahında Resûlullah (s.a.v.), "Yahudi adamlarından kimi öldürebilirseniz öldürün!" dedi. Bunun üzerine Yahudiler korktular; büyükleri ortaya çıkmamaya başladı ve konuşmadılar. İbnü'l-Eşref gibi artık gece dışarı çıkmaya korktular.

Benî Hârise Yahudilerinden olan İbn Süneyne, Huveyyisa b. Mes'ûd'un anlaşmalısıydı. Huveyyisa'nın Müslüman olan kardeşi Muhayyisa İbn Süneyne'ye saldırıp onu öldürmüştü. Bu kez, Muhayyisa'dan büyük olan Huvayyisa onu dövüyor ve "Ey Allah'ın düşmanı! İbn Süneyne'yi öldürdün öyle mi? Vallahi senin karnındaki yağın ekserisi onun malındandır." diyordu. Muhayyisa ise "Vallahi, eğer onu öldürmemi emreden zat seni öldürmemi emrederse seni de öldürürüm." dedi. Huveyyisa ise, "Yani eğer Muhammed beni öldürmeni emrederse beni öldürürsün öyle mi?" dedi. Muhayyisa, "Evet!" dedi. Huveyyisa, "Vallahi bu düzeye gelmiş olan bir din çok acayiptir." dedi. O gün Huveyyisa da Müslüman oldu. Bunun üzerine Muhayyisa Şu şiiri söyledi: -Bu, sahihtir; bunu reddeden kimse görmedim.-

Annemin oğlu beni kınıyor; onu öldürmekle emrolunsam,
Keskin kılıcımla keserim, onun şah damarını...
Tuz renginde keskin bir kılıç; ne zaman doğrultsan onu,
Parçalar onun karnını, yalan söyleyecek değil...
Beni sevindirmez, itaat ederek seni öldürmek;
Busra ile Me'rib'in arası benim olsa bile...

Yahudiler ve onlarla birlikte hareket eden müşrikler korktular ve sabaha çıktıklarında Peygamber'e (s.a.v.) geldiler ve "Büyüklerimizden birisi olan arkadaşımızın kapısı çalındı; bildiğimiz bir suçu, bir olayı olmadığı halde dün gece suikast sonucu öldürüldü." dediler. Resûlullah (s.a.v.), "Eğer kendi fikrinde olan diğer insanlar gibi rahat dursaydı suikasta uğramazdı. Fakat adam bize eziyet edip şiirle hicvetmiştir. Sizden birisi bunu yaptığı takdirde onun için sadece kılıç olacaktır." dedi ve onları, içinde bulundukları durumu sona erdirmek için bir sözleşme yapmaya davet etti. Bunun üzerine, Remle bt. el-Hâris'in evinde, bir hurma ağacının altında, kendileri ile Resûlullah (s.a.v.) arasında bir sözleşme yazdılar. Bunun üzerine, Ka'b b. el-Eşref'in öldürüldüğü günden itibaren Yahudiler çekindiler, korktular ve zelil oldular.

Bana İbrahim b. Ca'fer anlattı. O da babasından şöyle dediğini rivayet etti: Mervân b. el-Hakem Medine valisiydi. Yanında İbn Yâmîn en-Nadrî vardı. Mervân, "Sence İbnü'l-Eşref'in öldürülmesi nasıl bir olaydı?" dedi. İbn Yâmîn, "Bir zulümdü." dedi. Yaşlı bir adam olan Muhammed b. Mesleme de oturuyordu. Mervân'a dönerek şöyle dedi: "Ey Mervân! Sana göre Resûlullah (s.a.v.) zulüm yapmış öyle mi? Vallahi biz onu ancak Resûlullah'ın (s.a.v.) emriyle öldürdük. Vallahi bir daha, Mescit dışında hiçbir ev ikimizi bir araya getiremez. Sana gelince ey İbn Yâmîn, adağım olsun; eğer buradan çıksan ve elimde bir kılıç olsa ve sana gücüm yeterse başını bu kılıçla keserim." dedi. Bunun üzerine İbn Yâmîn, bir elçiyle Muhammed b. Mesleme'yi kontrol etmeden Benî Kurayza mahallesine[155] çıkmazdı. Bir ihtiyacı olduğunda iner, ihtiyacını giderir; sonra dönerdi. Aksi halde inmezdi. Bir ara Muhammed b. Mesleme bir cenazede iken İbn Yâmîn de el-Bakî Mezarlığı'ndaydı. Muhammed b. Mesleme bir tahtırevan gördü;

---

[155] Kurayzaoğullarının cezalandırılmadan önce ikamet ettikleri mahalle kastediliyor olmalıdır (E).

üzerinde bir kadına ait yaş hurma dalları vardı. Muhammed b. Mesleme geldi, onları çözdü. İnsanlar kalktılar ve "Ey Ebû Abdurrahman! Ne yapacaksın? Yardım edelim." dediler. Muhammed b. Mesleme İbn Yâmîn'e doğru gitti ve o dalların hepsini tek tek onun yüzünde ve başında kırana kadar ona vurmaya devam etti. Onda sağlam bir yer bırakmadı. Sonra onu güçsüz bir şekilde salıverdi. Ardından, "Vallahi eğer kılıca gücüm yetseydi kılıçla sana vururdum." dedi.

Zû Emer'e Gatafân Gazvesi

Hicretin 25. ayı, Rebîülevvel ayındaydı. Resûlullah (s.a.v.) Rebîülevvelin 12. Perşembe günü çıktı. On bir gün Medine'de yoktu.

Bana Muhammed b. Ziyâd b. Ebû Hüneyde anlattı; dedi ki: Bana İbn Ebû Attâb anlattı. Ayrıca bana Osman b. Dahhâk b. Osman anlattı. Ayrıca bana Abdurrahman b. Muhammed b. Ebû Bekr anlattı. O da Abdullah b. Ebû Bekr'den rivayet etti. Bu hadiste bazıları bazılarına ilavede bulundu. Başkaları da bana anlattılar. Dediler ki: Sa'lebe ve Muhârib kabilesinden bir grubun Zû Emer'de toplanarak Resûlullah'ın (s.a.v.) (hâkim olduğu Medine'nin) çevresine saldırmak istedikleri yönünde bir haber Resûlullah'a (s.a.v.) geldi. Du'sûr b. Muhârib denilen bir adam onları bir araya getirmişti. Resûlullah (s.a.v.) Müslümanları çağırdı; 450 adamla yola çıktı. Onlarla birlikte atlar da vardı. Resûlullah (s.a.v.) önce el-Münekkâ[156] yolunu tuttu, sonra el-Hubeyt[157] vadisine girdi. Sonra Zü'l-Kassa'ya çıktı. Zü'l-Kassa'da, Benî Sa'lebe'den Cebbâr adında bir adam yakaladı. Ona, "Nereye gidiyorsun?" dediler. Adam, "Yesrib'e gitmek istiyorum." dedi. Onlar, "Yesrib'te ne işin var?" dediler. Adam, "Kendime biraz yiyecek alacaktım ve bakacaktım." dedi. Onlar, "Bir topluluğun yanından geçtin mi, ya da senin kavmine ait bir haber aldın mı?" dediler. Adam, "Hayır; ancak duydum ki, Du'sûr b. el-Hâris kavminden bir grup insanla ayrılmış." dedi. Adamı Resûlullah'ın (s.a.v.) yanına götürdüler. Resûlullah (s.a.v.) onu İslâm'a davet etti; adam Müslüman oldu ve "Ya Muahammed! Seninle karşılaşmayı göze alamazlar. Geldiğini duysalar dağ başlarına kaçarlar. Seninle geleceğim ve onların açıklarını sana göstereceğim." dedi. Resûlullah (s.a.v.) onunla birlikte çıktı ve onu Bilâl'e emanet etti.

Adam Resûlullah'ı (s.a.v.), Kesîb'ten onların üzerine indirecek bir yoldan götürdü. Badiye Arapları onun korkusundan dağlara kaçmaya başladılar. Bundan önce de hayvanlarını ve çocuklarını (ailelerini) dağların zirvelerinde kaybettirdiler. Bu yüzden Resûlullah (s.a.v.) onlardan hiç birisiyle karşılaşmadı. Sadece dağların tepelerinde onlara bakıyordu. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) Zû Emer'e indi ve karargâhı orada kurdu. Orada onlara çok yağmur isabet etti. Resûlullah (s.a.v.) def-i haceti için dışarı çıktı; bu yağmur ona da isabet etti ve elbisesini ıslattı. Resûlullah (s.a.v.) Zû Emer vadisini, kendisiyle ashâbı arasında bir sınır yaptı. Sonra elbisesini çıkardı ve kuruması için serdi. Elbisesini bir ağacın üzerine attı; sonra ağacın altında uzandı. Badiye Arapları da tepelerden onun bütün yaptıklarını izliyorlardı. Badiye Arapları, efendileri ve en cesurları olan Du'sûr'a, "Şu anda Muhammed'i öldürme fırsatı var. Muhammed arkadaşlarından da ayrıldı. Arkadaşlarından yardım istese bile, sen onu öldürene kadar yardıma gelemezler." dediler. Bunun üzerine Du'sûr kılıçlarından keskin bir kılıç seçti; sonra kılıcı kuşanarak Resûlullah'a (s.a.v.) yöneldi. Kılıcını kınından çıkararak Resûlullah'ın (s.a.v.) başının üzerinde durdu ve "Ey Muhammed! Bu gün seni benden kim kurtaracak?" dedi. Resûlullah (s.a.v.), "Allah!" dedi. Dedi ki: Cibrîl (a.s.) onu göğsünden itti; kılıç elinden yere düştü. Bu kez Resûlullah (s.a.v.) kılıcı aldı ve başının üstünde durarak

---

[156] Uhud ile Medine arasındaki yerin adıdır.
[157] Medine'ye bir berîd uzaklıktadır.

"Peki, bugün seni benden kim kurtaracak?" dedi. Adam, "Hiç kimse!" dedi. Sonra, "Ben Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in onun elçisi olduğuna şehadet ederim. Vallahi asla sana karşı bir toplulukta yer almayacağım." dedi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) kılıcını kendisine verdi. Sonra adam sırtını döndü; sonra geri dönerek, "Allah'a yemin ederim ki, sen benden daha hayırlısın." dedi. Resûlullah (s.a.v.) da "Ben bu söze, senden daha çok layığım." dedi. Adam kavmine geldi; kavmi kendisine, "İmkânın varken ve kılıç elindeyken sen neler söylüyordun?" dediler. Adam, "Doğru, aynen dediğiniz gibi; fakat vallahi ben beyaz ve uzun bir adama bakıyordum. Göğsüme vurdu ve beni sırtüstü yere serdi. Onun bir melek olduğunu anladım ve Allah'ın bir olduğuna ve Muhammed'in de onun elçisi olduğuna şehadet ettim. Vallahi bir daha ona karşı gelmeyeceğim." dedi ve kavmini İslâm'a davet etti. Bunun üzerine, *"Ey iman edenler! Allah'ın size olan nimetini unutmayın; hani bir topluluk size el uzatmaya yeltenmişti de Allah, onların ellerini sizden çekmişti. Allah'tan korkun ve müminler yalnızca Allah'a güvensinler"*[158] ayeti nazil oldu. Hz. Peygamber'in Medine dışında kalışı on bir gün sürdü. Resûlullah (s.a.v.) Medine'ye Osman b. Affân'ı görevlendirdi.

el-Fur Civarındaki Buhrân'da Bulunan Benî Süleym Gazvesi

Hicretin 27. ayında, Cemâziyelevvel ayından birkaç gece geçtikten sonra Resûlullah (s.a.v.) on gün Medine'nin dışında kaldı.

Bana Ma'mer b. Râşid anlattı. O da ez-Zührî'den şöyle dediğini rivayet etti: Resûlullah (s.a.v.), Benî Süleym kabilesinden büyük bir topluluğun Buhrân'da toplandığı haberini alınca zaman kaybetmeden hazırlık yapmaya başladı.

---

[158] Mâide, 5/11.

Ashâbından 300 adamla yola çıktı ve hızlı yürümeye başladılar. Nihayet Buhrân'a bir gece kala Benî Süleym'den bir adamla karşılaştı. Kavimden ve toplanmalarından istihbarat aldılar. Adam, onların dağılıp sularına geri döndüklerini haber verdi. Resûlullah (s.a.v.) emretti; adam kavimden bir adamla hapsedildi. Sonra Resûlullah (s.a.v.) Buhrân'a varıncaya kadar yürüdü. Buhrân'da kimse yoktu. Orada birkaç gün kaldı; sonra döndü ve herhangi bir tuzakla karşılaşmadı. Resûlullah (s.a.v.) adamı serbest bıraktı. Resûlullah'ın (s.a.v.) Medine dışında kalışı on gündü.

Bana Abdullah b. Nûh anlattı. O da Muhammed b. Sehl'den şöyle dediğini rivayet etti: Resûlullah (s.a.v.) Medine'ye İbn Ümmü Mektûm'u görevli olarak tayin etti.

el-Karede[159] Seriyyesi

O seriyyede Zeyd b. Hârise vardı. Zeyd'in (r.a.) emir olarak çıktığı ilk seriyye idi. Zeyd hicretin 27. ayında, Cemaziye'l-ahirin başında yola çıktı.

Bana Muhammed b. el-Hasan b. Üsâme b. Zeyd anlattı. O da ailesinden şöyle dediklerini rivayet etti: Kureyşliler, Şam yolundan gitmekten çekiniyorlardı. Çünkü Resûlullah (s.a.v.) ve ashâbından korkuyorlardı. Onlar ticaretle meşgul olan bir kavimdiler. Safvân b. Ümeyye dedi ki: "Muhammed ve arkadaşları ticaret yolumuzu bize körelttiler. Onun arkadaşlarına ne yapacağımızı bilmiyoruz. Sahilden ayrılmıyorlar; sahil ehli de onlarla anlaşmış ve ekserisi onlarla birlikte hareket ediyorlar. Nereden gideceğimizi bilemiyoruz. Eğer burada, yurdumuzda kalırsak sermayelerimizi yer ve artık nafakalarımız kalmaz. Biz buraya ticaret için yerleşmişiz; yazın Şam'a,

"Ey iman edenler! Allah'ın size olan nimetini unutmayın; hani bir topluluk size el uzatmaya yeltenmişti de Allah, onların ellerini sizden çekmişti. Allah'tan korkun ve müminler yalnızca Allah'a güvensinler."
(Mâide, 5/11)

---

[159] el-Karede, Rebeze ve el-Gamre arasında bulunan Zâtü Irk bölgesinde Necd arazisindendir (İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 24).

kışın da Habeş toprağına gidiyoruz." el-Esved b. el-Muttalib ona, "Sahilden sap ve Irak yolunu tut." dedi. Safvân kendisine, "Sen oraları bilmezsin." dedi. Ebû Zem'a, "Ben sana o yolun en uzman kılavuzunu göstereyim; inşaallah yolda gözü kapalı gider." dedi. Safvân, "Kimdir o?" dedi. Ebû Zem'a, "Furât b. Hayyân el-İclî'dir. Oraları çiğnemiş ve oralarda yürümüştür." dedi. Safvân, "İşte bu, vallahi!" dedi ve Furât'a haber gönderdi. Furât Safvân'a geldi. Safvân, "Ben Şam'a gitmek istiyorum; fakat Muhammed yolumuzu bize köreltmiştir. Çünkü kervanlarımızın yolu onun üzerinden geçiyor. Ben Irak yolunu istiyorum." dedi. Furât ise "Ben seni Irak yolundan götürürüm. Muhammed'in arkadaşlarından hiç birisinin ayağı oraya düşmez. Orası ağaçsız ve çöl yerlerdir." dedi. Safvân, "İşte ihtiyacım budur. Çöllere gelince kış aylarındayız ve bugün suya ihtiyacımız azdır." dedi. Safvân b. Ümeyye hazırlık yaptı. Ebû Zem'a da 300 miskal altın ve biraz da altın-gümüş karışımı külçe gönderdi. Ayrıca Kureyş'ten bazı adamları da, bazı mallarla birlikte onunla gönderdi. Safvân ile birlikte Abdullah b. Ebû Rebî'a, Huveytıb b. Abdüluzzâ ve Kureyş'ten diğer bazı adamlar da yola çıktılar. Safvân çok malla çıkmıştı: Külçe gümüş ve 300.000 dirhem değerinde altın tabak vardı. Onlar Zâtü Irk yolundan çıktılar.

Kavminin dini üzerinde olan Nu'aym b. Mes'ûd el-Eşca'î Medine'ye geldi. Benî en-Nadîr kabilesinde Kinâne b. Ebü'l-Hukayk'ın evine misafir oldu. Birlikte içtiler. Salît b. en-Nu'mân b. Eslem de onlarla birlikte içti. Henüz içki yasaklanmamıştı. Salît, Benî en-Nadîr'e gelir ve içkilerinden içerdi. Nu'aym Safvân b. Ümeyye'nin bir kervanla çıkışını ve yanlarında bulunan malları anlattı. Salît o anda çıktı, Resûlullah'ın (s.a.v.) yanına geldi ve durumu ona haber verdi. Resûlullah (s.a.v.) Zeyd b. Hârise'yi 100 atlı ile gönderdi. Kervanla karşılaşıp onu ele geçirdiler. Kavmin ileri gelenleri kurtuldular, ancak bir ya da iki adamı esir aldılar. Kervanı Resûlullah'ın (s.a.v.) yanına götürdüler. Resûlullah (s.a.v.) malları beşe taksim etti. O günkü humus (beşte bir), 20.000 dirhem değerindeydi. Geri kalanını da seriyyeye katılanlara dağıttı. Esirler arasında Furât b. Hayyân da vardı. Furât getirildi ve kendisine, "İslâm'a gir. Eğer Müslüman olursan seni öldürmeyiz." denildi. Furât Müslüman oldu ve öldürülmekten kurtuldu.

Uhud Gazvesi

Hicretin 32. ayında, Şevvâl'ın yedisi, Cumartesi günüydü. Resûlullah (s.a.v.) Medine'ye İbn Ümmü Mektûm'u görevlendirdi.

Bana Muhammed b. Şücâ anlattı; dedi ki: Bize Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî anlattı; dedi ki: Bize Muhammed b. Abdullah b. Müslim, Musa b. Muhammed b. İbrahim b. el-Hâris, Abdullah b. Ca'fer, İbn Ebû Sebre, Muhammed b. Sâlih b. Dînâr, Mu'âz b. Muhammed, İbn Ebû Habîbe, Muhammed b. Yahya b. Sehl b. Ebû Hasme, Abdurrahman b. Abdülazîz, Yahya b. Abdullah b. Ebû Katâde, Yunus b. Muhammed ez-Zaferî, Ma'mer b. Râşid, Abdurrahman b. Ebü'z-Zinâd, Ebû Ma'şer, isimlerini zikredemeyeceğim kişilerden rivayet ettiler. Bütün bunlar bana bu hadisin bir kısmını anlattılar. Bazıları diğerlerinden daha çok anlayışlıydı. Bana anlattıklarının hepsini bir araya getirdim; dediler ki: Bedir savaşına katılan müşrikler Mekke'ye döndüklerinde, Ebû Süfyân b. Harb'ın getirdiği ticaret kervanının malları Dârü'n-Nedve'de bekletilmekteydi -Onlar böyle yaparlardı.- Mal sahiplerinin hazır olmayışları sebebiyle Ebû Süfyân, kervanı hareket ettirmedi ve dağıtmadı. Bu yüzden Kureyş eşrafı Ebû Süfyân'ın yanına gittiler. Onların başında da el-Esved b. el-Muttalib, Cübeyr b. Mut'im, Safvân b. Ümeyye, İkrime b. Ebû Cehil, el-Hâris b. Hişâm, Abdullah b. Ebû Rebî'a, Huveytıb b. Abdüluzzâ ve Huceyr b. Ebû İhâb vardı; dediler ki: "Ey Ebû Süfyân! Şu getirip de hapsettiğin kervana bak. Sen biliyorsun ki, bunlar Mekkelilerin mallarıdır ve Kureyş'in ıtriyatıdır. Onlar temiz nefisli insanlardır. Bu kervanla Muhammed'le savaşmak üzere bir ordu donatmak istiyorlar. Babalarımızdan, çocuklarımızdan ve aşiretimizden kimlerin öldürüldüğünü de biliyorsun." Ebû Süfyân, "Peki, Kureyş bundan hoşnut olacak mı?" dedi. Onlar, "Evet!" dediler. Ebû Süfyân, "O halde buna ilk cevap veren benim ve Abdümenâf da benimle birliktedir. Vallahi, intikam hırsıyla yanıp tutuşan biriyim. İbnü'l-Hanzale ve kavmimin eşrafı Bedir'de öldürüldü." dedi. Uhud'a doğru harekete geçmek için hazırlık yapılıncaya kadar kervanın malları orada tutuldu. O zaman malları sattılar, altına çevirdiler ve Ebû Süfyân'ın yanında emanet bırakıldı.

Deniliyor ki: Onlar, "Ey Ebû Süfyân, kervanın mallarını sat; sonra kârını ayır." demişlerdi. Kervan yüz develikti. Malların toplam değeri de 50.000 dinardı. Ticaretlerinde bir dinara karşılık bir dinar kazanıyorlardı. Ticaret yerleri de Şam'ın Gazze bölgesiydi. Oradan başka yere gitmiyorlardı. Ebû Süfyân, Zühre'nin kervanındaki mallarını alıkoymuştu; çünkü onlar Bedir yolundan dönmüşlerdi. Mahreme b. Nevfel, kardeşlerinin ve Benî Abdümenâf b. Zühre'nin mallarını onlara teslim etmişti. Bunun üzerine Mahreme, Benî Zühre'nin mallarının tamamı teslim edilmeden kendi mallarını almak istemedi. el-Ahnes, "Benî Zühre'nin mallarının, Kureyş'in diğer kervanlarından ne farkı var?" dedi. Ebû Süfyân, "Çünkü onlar Kureyş'ten döndüler (vazgeçtiler)." dedi. el-Ahnes ise, "Sen Kureyş'e, 'Dönün! Kervanı koruduk. Boş yere çıkmayın.' diye haber gönderdin; biz de döndük." dedi. Zühre kabilesi mallarını aldı." dedi. Mekkeli olup güç ve aşiret sahibi olmayan zayıf bazı insanlar da, kervandaki her şeylerini aldılar. Bu da gösteriyor ki, müşrikleri (yeniden) savaşa çıkaran kervanın kârlarıydı. Bu malların savaş yolunda kullanılmasıyla ilgili olarak Allah şu ayeti indirdi: *"Şüphesiz ki, inkâr edenler mallarını, (insanları) Allah yolundan alıkoymak için harcıyorlar. Daha da harcayacaklar. Ama sonunda bu, onlara yürek acısı olacak ve en sonunda mağlup olacaklardır. Kâfirlikte ısrar edenler ise cehenneme toplanacaklardır."*[160]

Savaşa gitmek üzere ittifak ettiklerinde şöyle dediler: "Arapların içinde yürürüz; onlardan ve onlara tabi olanlardan (Ehâbîş)[161] yardım dileriz. Kuşkusuz ki, Abdümenât bizden geri kalacak değillerdir. Onlar, Arapların içinde akrabalarımıza en yakın duranlardır. Bu yüzden Arapları yardıma çağırmak üzere Kureyş'ten dört adam göndermeyi kararlaştırdılar. Amr b. el-Âs, Hübeyre b. Ebû Vehb, İbnü'z-Zağberî ve Ebû Azze el-Cümahî'yi bu işle görevlendirdiler. Ebû Azze dışındakiler itaat ettiler; fakat Ebû Azze görevi reddetti ve "Bedir günü Muhammed başkalarına değil, sadece bana iyilikte bulundu. Ona karşı hiçbir düşmanla birlikte olmayacağıma dair yemin ettim." dedi. Bunun üzerine Safvân b. Ümeyye yanına gitti ve "Çık!" dedi. Ebû Azze reddetti ve "Bedir günü ona karşı hiçbir düşmanla birlikte olmayacağıma dair söz verdim. Ona verdiğim sözü yerine getireceğim. Adam bana iyilikte bulundu ve benim dışımdakilere iyilikte bulunmadı. Ya öldürüldüler veya fidye ile serbest bırakıldılar." dedi. Safvân b. Ümeyye yine ona, "Bizimle çık! Eğer sağ kalırsan sana istediğin kadar mal vereceğim. Eğer öldürülürsen senin çoluk-çocuğun benimkilerle beraber olacaklar." dedi. Ebû Azze yine

"Şüphesiz ki, inkâr edenler mallarını, (insanları) Allah yolundan alıkoymak için harcıyorlar. Daha da harcayacaklar. Ama sonunda bu, onlara yürek acısı olacak ve en sonunda mağlup olacaklardır. Kâfirlikte ısrar edenler ise cehenneme toplanacaklardır."
(Enfâl, 8/36)

---

[160] Enfâl, 8/36.

[161] Bazılarına göre Mekke'ye altı mil mesafede bulunan Hubşî dağının (Bk. *Mu'cemü'l-Büldân*, II, 214) eteğinde toplanan Araplara verilen bir addır. Rivayete göre Hûn b. Huzeyme ve Mustalıkoğulları, Mekke'nin aşağısındaki Hubşî dağının eteğinde toplanıp gecenin karanlığı ve gündüzün aydınlığı devam ettiği ve Hubşî dağı yerinde durduğu sürece düşmanlarına karşı iş birliği yapmak üzere Kureyşlilerle ahitleşmişlerdi. Bu yüzden, Hubşî dağına izafeten onlara Ahâbîş adı verilmiştir. Bu görüş doğru olsa bile, daha sonra savaşlarda Kureyş'e yardım eden ve onlarla iş birliği yapan tüm taşradaki Arap kabilelerine de Ahâbîş denilmiştir (M).

reddetti. Safvân b. Ümeyye ümitsiz bir şekilde onun yanından ayrıldı. Ertesi gün, Safvân ve Cübeyr b. Mut'im onun yanına geldiler. Safvân daha önceki teklifini yineledi; ancak Ebû Azze reddetti. Cübeyr ise, "Ebû Vehb'in (Cübeyr b. Mut'im'in) bir işi için sana gelip de onu reddedeceğin bir anı yaşayacağımı sanmıyordum. Ona saygılı ol!" dedi. Bunun üzerine Ebû Azze, "Çıkıyorum!" dedi. Arapların içine gitti; onları savaş için topluyor ve şöyle diyordu:

Ey Savaşta sebat eden Abdümenâtoğulları!
Siz koruyucusunuz ve babalarınız da koruyucuydu.
Beni Müslüman yapmayınız; İslâm bu topraklara yerleşmeyecektir.
Bana vaad etmeyin, bir yıl sonra yardım etmeyi.

Dedi ki: Ebû Azze ile birlikte diğerleri de çıktı. Arapları belli yerlerde bir araya getirdiler. Sakîf kabilesine kadar gittiler; onların tümü savaşa katıldı. Onlarla birlikte olan Araplarla bir araya gelip yürümeye karar verdiklerinde Kureyş, kadınların kendileriyle birlikte çıkarılmaları konusunda ihtilaf etti.

Bana Bükeyr b. Mismâr anlattı. O Sa'd'ın mevlası Ziyâd'dan, o da Nistâs'tan şöyle dediğini rivayet etti: Safvân b. Ümeyye, "Kadınlarla birlikte çıkın; bunu ilk yapan ben olacağım. Çünkü kadınlar sizi korumaya daha elverişli ve Bedir ölülerini size hatırlatmaya daha çok layıktırlar. Zira Bedir henüz yenidir ve bizler ölümü arzulayan bir kavimiz. İntikamımızı almadan ya da bu uğurda ölmeden evlerimize dönmek istemeyiz." dedi. Bunun üzerine İkrime b. Ebû Cehil, "Senin davet ettiğin şeye ilk icabet edecek olan benim." dedi. Amr b. el-Âs da bunun benzerini söyledi. Nevfel b. Mu'âviye ed-Dîlî yürüdü ve bu konuda şöyle dedi: "Ey Kureyş topluluğu! Kadınların çıkarılması, hanımlarınızı düşmanlarınıza göstermeniz bana göre doğru değildir. Üstelik hezimetin onların olacağından emin değilim; kadınlarınız konusunda rezil olursunuz." Safvân b. Ümeyye ise, "Bunun dışında asla bir şey olmayacaktır." dedi. Bunun üzerine Nevfel, Ebû Süfyân'ın yanına geldi ve aynı sözleri ona söyledi. Hind bt. Utbe bağırarak, "Vallahi, sen Bedir'de kurtuldun ve hanımlarına döndün. Evet, çıkacağız ve savaşı göreceğiz. Gençler Bedir seferinde iken Cuhfe'den çevrildiler ve dostlar o gün öldürüldü." dedi. Ebû Süfyân, "Kureyş'e muhalefet edecek değilim. Ben Kureyş'ten biriyim. Yaptığını yaparım." dedi ve kadınlarla birlikte çıktılar.

Dediler ki: Ebû Süfyân b. Harb iki kadınla yola çıktı: Hind bt. Utbe ve Ümeyme bt. Sa'd b. Vehb b. Eşyem b. Kinâne. Safvân b. Ümeyye iki kadınla yola çıktı: Berze bt. Mes'ûd es-Sakafî; bu Abdullah el-Ekber'in annesiydi. Bir de eşi el-Beğûm bt. el-Mu'azzil b. Kinâne; bu da Abdullah b. Safvân el-Âsğar'ın annesiydi. Talha b. Ebû Talha, Sülâfe bt. Sa'd b. Şüheyd adındaki hanımıyla çıkmıştı. Bu kadın Evs kabilesindendi. Sülâfe Talha'nın çocuklarının annesiydi; yani Müsâfi, el-Hâris, Kilâb ve Cülâs'ın anneleriydi. İkrime b. Ebû Cehil, Ümmü Cüheym bt. el-Hâris b. Hişâm adlı hanımıyla çıktı. el-Hâris b. Hişâm, Fâtıma bt. el-Velîd b. el-Muğîre adlı hanımıyla çıktı. Amr b. el-Âs, Hind bt. Münebbih b. el-Haccâc adlı hanımıyla çıktı. Hind, Abdullah b. Amr b. el-Âs'ın annesiydi. Hunâs bt. Mâlik b. el-Mudarrib, Ebû Azîz b. Umeyr el-Abderî adlı oğluyla yola çıkmıştı. el-Hâris b. Süfyân b. Abdülesed, Remle bt. Târık b. Alkame adlı hanımıyla yola çıktı. Kinâne b. Ali b. Rebî'a b. Abdüluzzâ, Ümmü Hakîm bt. Târık adlı eşiyle yola çıktı. Süfyân b. Uveyf, Kuteyle bt. Amr b. Hilâl adlı eşiyle yola çıktı. Mesku'z-Zi'b'in iki oğlu en-Nu'mân ve Câbir, anneleri ed-Duğuniyye ile yola çıkmışlardı. Gurâb b. Süfyân b. Uveyf, Amre bt. el-Hâris b. Alkame adlı eşiyle yola çıkmıştı. Kureyş'in sancağı yere düştüğünde yerden kaldıran bu kadındı. Kureyş onun elindeki sancağa doğru yönelinceye kadar sancağı elinde tutmuştu. Dediler ki: Süfyân b. Uveyf on çocuğuyla çıkmıştı. Benî Kinâne bir araya getirilmişti. Mekke'den çıktıklarında, Dârü'n-Nedve'de bağladıkları üç sancak vardı. Birisini Süfyân b. Uveyf taşıyordu. Bir sancak Ehâbîş'in elindeydi ve onu onlardan bir adam taşıyordu. Bir sancağı da Talha b. Ebû Talha taşıyordu. Deniliyor ki: Kureyş yola çıktı ve tüm Kureyş, Talha b. Ebû Talha'nın taşıdığı bir tek sancağın arkasındaydı. İbn Vâkıd, "Bize göre bu daha doğrudur." dedi.

Kendilerine katılanlarla birlikte Kureyş yola çıktığında 3.000 kişiydi. Sakîf kabilesinden 100 adam vardı. Çıktıklarında büyük bir hazırlık ve çok sayıda silahla çıktılar. Orduda 200 atlı, 700 zırhlı ve 3.000 deve vardı. Yürümeye karar verdiklerinde Abbâs b. Abdülmuttalib bir mektup yazıp mühürledi ve Benî Gıfâr kabilesinden bir adam kiralayıp gönderdi. Ancak mektubun Resûlullah'a (s.a.v.) üç günde ulaşmasını şart koştu. Mektupta şunları haber veriyordu: "Kureyş sana doğru yürümek için bir araya geldi. Sana geldiklerinde ne yapacaksan onu yap. Onlar sana yöneldiler. İçlerinde 200 atlı, 700 zırhlı ve 3.000 deve olmak üzere toplam 3.000 kişidirler. Çok sayıda silahları var."

Gıfârî adam geldi, fakat Resûlullah'ı (s.a.v.) Medine'de bulamadı; onu Kubâ'da buldu. Medine'den çıktı; nihayet Resûlullah'ı (s.a.v.) Kubâ Mescidi'nin kapısında, eşeğine binerken buldu. Mektubu ona verdi. Übey b. Ka'b mektubu ona okudu. Resûlullah (s.a.v.) Übey'den, mektubun içeriğinin gizli kalmasını istedi. Sonra Resûlullah (s.a.v.) Sa'd b. er-Rebî'in evine girdi ve "Evde kimse var mı?" dedi. Sa'd, "Hayır! Derdini söyle ey Allah'ın Resûlü!" dedi. Resûlullah (s.a.v.) Abbâs b. Abdülmuttalib'in mektubunu ona haber verdi. Sa'd, "Ey Allah'ın Resûlü! Umarım bunda bir hayır vardır." dedi. Medine Yahudileri ve münafıklar fitne çıkarmaya başladılar ve "Muhammed'e, sevdiği bir haber gelmemiştir." dediler. Resûlullah (s.a.v.) Medine'ye döndü ve Sa'd'ın haberi gizli tutmasını istedi. Resûlullah (s.a.v.) evden çıkınca Sa'd'ın hanımı

yanına geldi ve "Resûlullah (s.a.v.) sana ne söyledi?" dedi. Sa'd, "Anasız kalasıca! Sana ne bundan" dedi. Bu kez hanımı, "Ama ben sizi duydum." dedi ve haberi ona anlattı. Bunun üzerine Sa'd "انا لله وانا اليه راجعون [Allah'a aidiz ve ona döneceğiz.]. Ben Resûlullah'a, 'Derdini anlat!' derken senin bizi dinlemiş olacağını düşünmedim." dedi. Eşinin boynundan tuttu ve köprüde Resûlullah'a (s.a.v.) yetişinceye kadar onu koşturdu; kadın halsiz kalmıştı. Sa'd, "Ey Allah'ın Resûlü! Hanımım, senin söylediklerini bana sordu; ben gizlemeye çalıştım. Fakat kendisi, 'Ben Resûlullah'ın (s.a.v.) söylediklerini işittim.' dedi ve olayın tümünü anlattı. Ey Allah'ın Resûlü! Bundan bir şey çıkmasından ve senin sırrını ifşa ettiğimi zannetmenden endişe ettim." dedi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.), *"Onu bırak!"* dedi. Kureyş'in savaş için yola çıktığı haberi halk arasında yayıldı. Amr b. Sâlim el-Huzâ'î, Huzâ'a kabilesinden bir grupla geldi. Mekke'den dört kişi olarak gelmişlerdi. Gelirken Kureyş'e rastlamışlardı. Kureyş, karargâhını Zû Tuvâ'da kurmuştu. Onlar da Resûlullah'a (s.a.v.) haberi verdiler. Sonra döndüklerinde Kureyş'i Râbiğ vadisinde gördüler; ancak onlara görünmediler. Râbiğ, Medine'ye birkaç gece uzaklıktadır.

Bana Abdullah b. Amr b. Züheyr anlattı. O da Abdullah b. Amr b. Ebû Hukeyme el-Eslemî'den şöyle dediğini rivayet etti: Ebû Süfyân sabahleyin el-Ebvâ'da iken, Amr b. Sâlim ve arkadaşlarının bir gün önce yalın kılıçlarıyla Mekke'ye gittikleri haberini aldı. Bunun üzerine Ebû Süfyân, "Allah'a yemin ederim ki, onlar Muhammed'e gelmiş ve yürüyüşümüzü ona haber vermişler, onu sakındırmışlar ve sayılarımızı ona bildirmişlerdir. Onlar şimdi kalelerine girerler. Öyle görünüyor ki, biz onları elde edemeyeceğiz." dedi. Bunun üzerine Safvân b. Ümeyye, "Eğer onlar meydana çıkmazlarsa biz de Evs ve Hazrec'in hurmalarına yönelir ve onları keseriz. Onları tamamen malsız bırakacağız. Bir daha asla onu iyileştiremezler. Eğer bizimle savaşmak için meydana çıkarlarsa sayımız ve silahımız onların silahından çoktur. Bizim atlarımız vardır; onlarda at yoktur. Bizim onlara karşı bir saldırganlık arzumuz vardır; ama onların bize karşı bir saldırganlık arzusu yoktur." dedi.

Fâsık olan Ebû Âmir, Resûlullah'ın (s.a.v.) Medine'ye döndüğü sıralarda Evsullah kabilesinden 50 adamla yola çıkarak onları Mekke'ye götürerek Kureyş'in yanında kalmıştı. Adam kavmini savaşa davet ederek şöyle dedi: "Muhammed güçlü bir insandır. Gelin yardım edebileceğimiz bir kavmin yanına gidelim." Adam Kureyş'in yanına gitti; onları teşvik ve tahrik ediyor ve hak üzere olduklarını, Muhammed'in getirdiği şeylerin batıl olduğunu onlara bildiriyordu. Kureyş Bedir'e çıkmış; ama onlar Kureyş'le birlikte çıkmamışlardı. Kureyş Uhud'a çıkınca onlar da Kureyş'le birlikte yola çıktılar. Kureyş'e, "Eğer ben kavmimin yanına varacak olsam onlardan iki kişi bile size itirazda bulunmaz. İşte benimle birlikte 50 adam var." dedi. Onlar da onu tasdik ettiler ve yardımına umut bağladılar.

Kadınlar teflerle birlikte yola çıktılar. Onları savaşa teşvik ediyorlar ve konakladıkları her yerde Bedir'de öldürülenleri onlara hatırlatıyorlardı. Kureyş her su kaynağında konaklıyor, topladıkları kervandaki develeri kesiyor, böylece yolculuklarında güçlü kalmaya çalışıyor ve biriktirdikleri azıklarından yiyorlardı. Kureyş, el-Ebvâ'dan geçerken içlerinden bazıları şöyle dedi: "Sizler kadınlarınızla birlikte yola çıktınız. Doğrusu biz kadınlarımız için endişe ediyoruz. Gelin Muhammed'in annesinin kabrini eşelim. Kadınlar mahremdir. Eğer kadınlarınızdan birisini ele geçirecek olursa, 'Bunlar senin annenin kemikleridir.' dersiniz. Eğer söylediği gibi annesine saygılı biri ise sizi annesinin kemiklerine karşılık serbest bırakır. Şayet kadınlarınızdan birini ele geçirmezse, eğer annesine saygılı ise, kemiklerini almak için çok miktarda mal verecektir." Ebû Süfyân bu konuyu rey sahibi bazı adamlarla istişare

etti. Onlar, "Bunu asla söylemeyin. Eğer yaparsak Benî Bekr ve Huzâ‘a da kabirlerimizi eşerler." dediler.

Kureyş, Mekke'den çıkışından on gün sonra, hicretin 32. ayında, Şevvâl'in beşinde, Perşembe günü, sabah vakti Zü'l-Huleyfe'de idi. Yanlarında 3.000 deve ve iki yüz atlı vardı. Zü'l-Huleyfe'de sabahladıklarında Ebû Süfyân birkaç atlıyı el-Vitâ denilen yere indirdi. Resûlullah (s.a.v.) Fedâle'nin iki oğlu olan Enes ve Mu'nis'i gözcü olarak gönderdi. el-Akîk'te Kureyş'i gözetlemeye başladılar. Nihayet el-Vitâ denilen yere gelinceye kadar onlarla birlikte yürüdüler. Sonra Resûlullah'a (s.a.v.) gelerek durumu haber verdiler.

Müslümanlar el-Ird denilen yerde ziraat yapıyorlardı. el-Ird, Uhud'daki el-Vitâ'dan el-Cürf ve el-Arsa'ya kadar (bugün oraya Arsatü'l-Bakal deniliyor) uzanıyordu- Oranın sahipleri Benî Selime, Hârise, Zafer ve Abdüleşhel aileleriydi. O gün el-Cürf'te suyu çok az olan kuyular vardı. Mu‘âviye b. Ebû Süfyân'ın kazdırdığı el-Gâbe çeşmelerinin suyu götürülünceye kadar su taşıyan devenin sürücüsü bir meclisten ayrılmadan deve ancak bir saatte dönebiliyordu. Ziraatçılar tarım aletlerini Perşembe günü Medine'ye getiriyorlardı. Müşrikler onların tarlalarına girdiler; atlarını ve develerini ekinlerinin içine saldılar. Üstelik ekinler ciddi bir şekilde sulanmıştı. Üseyd b. Hudayr'ın el-Ird'da, arpayı sulayan yirmi devesi vardı. Müslümanlar; develer, işçiler ve tarım aletleri hakkında endişe ediyorlardı. Müşrikler, Perşembe günü akşama kadar hayvanlarını otlattılar. Akşam olunca da onlara, topladıkları olgunlaşmamış ekinleri verdiler. Cuma gecesi atlarına da olgunlaşmamış ekinleri verdiler. Cuma sabahı olunca eşyalarını ve atlarını bırakıp, içinde yeşillik kalmayan el-Ird'ı terk ettiler.

Kureyş konakladığında ve problemlerini çözüp rahatladıklarında Resûlullah (s.a.v.) onlara Hubâb b. el-Münzir b. el-Cemûh'u gönderdi. Hubâb onların içine girdi; sayılarını tahmin etti ve bilgi talep ettiği tüm konularda araştırma yaptı. Resûlullah (s.a.v.) Hubâb'ı gizli göndermişti ve ona, "Sakın Müslümanlar arasında bana haber verme. Ancak az bir grup varsa o başka." dedi. Hubâb döndü ve Resûlullah (s.a.v.) yalnız iken durumu ona bildirdi. Resûlullah (s.a.v.), "Ne gördün?" dedi. Hubâb, "Ey Allah'ın Resûlü! Çok insan gördüm. Onları 3.000 tahmin ettim. Biraz az veya biraz fazla olabilirler. Atlar 200'dü. Çok sayıda zırh gördüm. Onları 700 olarak tahmin ettim" dedi. Resûlullah (s.a.v.), "Kadınları gördün mü?" dedi. Hubâb, "Kadınları da gördüm; yanlarında tefler ve davullar vardı." dedi. Resûlullah (s.a.v.), "Onlar kavmi tahrik edip Bedir'de öldürülenleri onlara hatırlatmak istiyorlar. Haberleri bu şekilde bana geldi. Onlar hakkında hiç kimseye bir şey söyleme. Allah bize kâfidir; o ne güzel vekildir! Ya Rabbi, senin gücünle dolaşıyor ve senin gücünle düşmana hücum ediyorum." dedi.

Seleme b. Selâme b. Vakaş Cuma günü çıktı; el-Ird'ın aşağısına geldiğinde, on attan oluşan müşriklerin öncü kuvvetini gördü. Müşrikler onun izini takip ettiler. Seleme el-Harre'de bir tepede durdu. Onlar peşini bırakıncaya kadar onlara, bazen ok bazen de taş atmaya başladı. Ondan vazgeçtiklerinde el-Ird'ın aşağısındaki çiftliğine geldi; çiftliğin kenarında gömülü bulunan kılıcını ve zırhını çıkardı ve çıkıp Abdüleşheloğullarına gelinceye kadar koştu. Müşriklerin, başına getirdiklerini kavmine anlattı. Müşriklerin gelişleri Şevvâl'in beşinde, Perşembe günüydü. Uhud Savaşı ise Şevvâl'in yedisinde, Cumartesi günüydü.

Evs ve Hazrec'in ileri gelenlerinden olan Sa'd b. Mu'âz, Üseyd b. Hudayr, Sa'd b. Ubâde, Cuma gecesi, müşriklerin gece saldırmalarından endişe ettikleri için bir grupla birlikte, Mescitte Resûlullah'ın kapısında gecelediler. O gece sabaha kadar Medine korundu. Cuma gecesi Resûlullah (s.a.v.) bir rüya gördü. Sabah olup da Müslümanlar toplandıklarında Resûlullah onlara hitap etti.

Bana Muhammed b. Sâlih anlattı. O Âsım b. Ömer b. Katâde'den, o da Mahmûd b. Lebîd'den şöyle dediğini rivayet etti: Hz. Peygamber (s.a.v.) minbere çıktı; Allah'a hamd ve sena etti; sonra şöyle dedi: "Ey insanlar! Ben bir rüya gördüm. Sanki güçlü bir zırhın içindeyim. Sanki kılıcım Zü'l-Fikâr kenarından kırılmış görünüyordu. Ayrıca kesilen sığırlar gördüm. Bir de sanki ben bir koçun peşine düşüyordum." İnsanlar, "Ey Allah'ın Resûlü! Bu rüyayı nasıl tevil ettin?" dediler. Resûlullah (s.a.v.) şöyle dedi: "Güçlü zırh Medine'dir. Kılıcımın kenarının kırılması bana bir musibetin geleceğine işarettir. Kesilen sığırlar ise ashâbımdan bazılarının öldürülmesidir. Peşine düştüğüm koç ise, ordunun (müşriklerin) koçudur; onu öldüreceğiz inşaallah."

Bana Ömer b. Ukbe anlattı. O da Sa'îd'den şöyle dediğini rivayet etti: İbn Abbâs'tan işittim; şöyle diyordu: Resûlullah (s.a.v.), "Kılıcımın kırılması Ehl-i Beyt'imden birisinin öldürülmesidir." dedi.

Bana Muhammed b. Abdullah anlattı. O ez-Zührî'den, o Urve'den, o da el-Misver b. Mahreme'den şöyle dediğini rivayet etti: Resûlullah (s.a.v.) şöyle dedi: "Kılıcımda bir gedik gördüm ve ondan rahatsız oldum." O gedik, Resûlullah'ın yüzüne isabet eden kılıç darbesine işarettir.

Resûlullah (s.a.v.), "Bana yol gösterin." dedi. O, gördüğü rüya sebebiyle Medine'nin dışına çıkmamayı düşünüyordu. Resûlullah (s.a.v.) görüşüne uymalarını ve gördüğü rüyanın tabirine dikkat edilmesini istiyordu. Bunun üzerine Abdullah b. Übey ayağa kalktı ve şöyle dedi: "Ey Allah'ın Resûlü! Biz Cahiliye döneminde bu kentte savaşıyorduk. Kadınları ve çocukları bu kalelere yerleştiriyorduk. Onlara taşlar veriyorduk. Vallahi çoğu kez çocuklar, düşmanımıza atmak üzere bir ay boyunca bize taş taşıyorlardı. Kentte, iç içe binalar yapıyorduk; kent böylece her yönden kale gibi oluyordu. Kadınlar ve çocuklar yüksek evlerden ve kalelerden taş atıyorlar, bizler de sokaklarda kılıçlarımızla çarpışıyorduk. Ey Allah'ın Resûlü! Bizim kentimiz bâkiredir ve hiçbir zaman aleyhimize dağılmış değildir. Ne zaman dışarıda bir düşmanla karşılaşmışsak mutlaka bize zarar vermiştir. Ne zaman bir düşman (biz şehirdeyken) bize saldırmışsa mutlaka onu mağlup etmişiz. Onları bırak ey Allah'ın Resûlü! Eğer buraya gelirlerse kötü bir hapishane ile karşılaşırlar. Eğer dönerlerse hezimete uğrar ve zararlı bir şekilde dönerler; hiç hayır görmezler. Ey Allah'ın Resûlü! Bu işte bana uyun. Bilin ki, bu görüşü kavmimin büyüklerinden ve görüş sahibi olanlarından miras aldım. Onlar savaş ehli ve tecrübe sahibiydiler."

Resûlullah'ın (s.a.v.) görüşü de Abdullah b. Übey'in görüşüne uygundu. Bu görüş Muhacir ve Ensâr'dan büyük sahabîlerin de görüşüydü. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.), "Medine'de kalın. Kadın ve çocukları de yüksek evlere yerleştirin. Eğer şehre saldırırlarsa dar sokaklarda onlarla savaşırız. Çünkü sokakları onlardan daha iyi biliyoruz. Kalelerin ve yüksek evlerin üzerinden onlara taş atınız. Daha önce Medine'yi her yönden binalarla örmüşler. Kent adeta kale gibidir." dedi. Bedir'de hazır bulunmayan bazı gençler söz aldılar ve Resûlullah'tan (s.a.v.) düşmanlarına karşı çıkmayı talep ettiler. Onlar şehadeti arzuluyor ve düşmanla karşılaşmayı istiyorlardı ve "Bizi düşmanımıza karşı çıkar ey Allah'ın Resûlü!" diyorlardı. İçlerinde Hamza b. Abdülmuttalib, Sa‘d b. Ubâde, en-Nu‘mân b. Mâlik b. Sa‘lebe ile Evs ile Hazrec'ten diğer bazılarının yer aldığı bir grup yaşlı ve itibarlı adamlar şöyle dediler: "Ey Allah'ın Resûlü! Biz düşmanımızın, korktuğumuzdan dolayı onlarla karşılaşmayı istemediğimizi zannetmelerinden korkuyoruz. Bu, bize karşı onlara cüret verir. Sen Bedir'de 300 adamla bulundun; Allah seni onlara muzaffer kıldı. Bugün çok sayıda insanız. Böyle bir günü arzuluyor ve Allah'tan istiyorduk. Allah düşmanı bizim sahamıza getirmiştir." Resûlullah (s.a.v.) ise onların bu ısrarlarından hoşlanmıyordu. Onlar silah kuşanmış, böbürlenerek kılıçlarını birbirlerine gösteriyor ve koçlar gibi birbirlerine nispet yapıyorlardı.

Ebû Sa‘îd el-Hudrî'nin babası olan Mâlik b. Sinân şöyle dedi: "Ey Allah'ın Resûlü! Vallahi biz iki güzellik arasındayız. Ya Allah bizi onlara karşı muzaffer kılar ki, biz bunu istiyoruz. Allah onları bizim için zelil eder. Bu da Bedir savaşı gibi bir savaş olur. Onlardan sadece avare olanlar kalır. Diğer güzellik de ey Allah'ın Resûlü! Allah bize şehadeti nasip eder. Vallahi ey Allah'ın Resûlü! Hangi güzellik olursa, hiç umurumda değildir. Her ikisinde de hayır vardır." Resûlullah'ın Mâlik b. Sinân'a cevap verdiği yolundaki haber bize ulaşmamış ve sükût etmiştir. Bunun üzerine Hamza b. Abdülmuttalib, "Sana kitabı indiren Allah'a yemin ederim ki kılıcımla, Medine'nin dışında onlarla çarpışmadan yemek yemeyeceğim." dedi. Denildiğine göre Hamza Cuma ve Cumartesi günleri oruçluydu. Oruçluyken onlarla karşılaştı.

Dediler ki: Benî Sâlim'den en-Nu‘mân b. Mâlik b. Sa‘lebe dedi ki: "Ey Allah'ın Resûlü! Şehadet ederim ki, kesilen sığırlar senin ashâbından öldürülecek olanlardır ve ben onlardan biriyim. Neden bizi cennetten mahrum ediyorsun? Allah'a yemin ederim ki, ben cennete gireceğim." Resûlullah (s.a.v.), "Ne ile cennete gireceksin?" dedi. en-Nu‘mân b. Mâlik, "Allah'ı ve O'nun Resûlü'nü seviyorum ve savaş günü kaçmıyorum." dedi. Resûlullah (s.a.v.), "Doğru söyledin." dedi. en-Nu‘mân Uhud'da şehit edildi. İyâs b. Evs b. Atîk şöyle dedi: "Ey Allah'ın Resûlü! Biz Abdüleşheloğulları kesilmiş sığırlardanız. İstiyoruz ki, ey Allah'ın Resûlü! Onların içinde kesilelim, onlar da bizim içimizde kesilsinler. Biz cennete gidelim, onlar da ateşe gitsinler. Bununla birlikte ey Allah'ın Resûlü!

Kureyş'in kavmine dönüp, 'Muhammed'i Yesrib'in yüksek evlerinde ve kalelerinde kuşattık.' demelerini istemiyorum. Bu, onlar için bir cüret olur. Eğer biz el-Ird denilen toprağımızı koruyamayacaksak ekin ekmezdik. Oysa ey Allah'ın Resûlü! Daha önce Cahiliye dönemindeydik ve Araplar bize gelirlerdi. Kılıçlarımızla onları karşılayıp onları başımızdan savmadan böyle bir talana yeltenmezlerdi. Biz bugün daha çok hak sahibiyiz. Çünkü Allah seninle bizi destekledi ve yolumuzu tanıdık. Kendimizi evlerimizde hapsetmeyelim."

Hayseme Ebû Sa'd b. Hayteme ayağa kalktı ve şöyle dedi: "Ey Allah'ın Resûlü! Kureyş bir yıl durdu; toplulukları bir araya getirdi; Arapları ve onlara tabi olan kabileleri çöllerinden celbetti. Sonra atların üstünde ve develerin sırtında bize geldiler. Nihayet topraklarımıza indiler ve bizi evlerimizde ve kalelerimizde kuşatacaklar. Sonra bolluk içinde ve yaralanmadan dönecekler. Bu durum, onlara aleyhimizde cesaret verecek; hatta üzerimize baskınlar düzenleyecekler, kenarlardaki mallarımızı ele geçirecekler, casus ve gözcülerini üstümüze koyacaklardır. Ekinlerimize yaptıklarını bir tarafa bırakalım; etrafımızdaki Araplar da bize karşı cesaretlenirler ve onları defetmek üzere onlara çıkmadıklarımızı gördüklerinde bize tamah edeceklerdir. Umarız Allah onlara karşı bizi muzaffer kılar. Bize göre bu Allah'ın âdetidir. Ya da diğeri olur ki, bu da şehit olmaktır. Kuşkusuz Bedir'e gitmeye çok hırslı olduğum halde Bedir vakası beni yanılttı. Hatta hırsım öyle bir dereceye ulaşmıştı ki, şehit olmayı çok arzuladığım halde, Bedir'e çıkmak için oğlumla kuraya girdim; kura oğluma çıktı ve şehit oldu. Ertesi gün rüyada, oğlumu cennet bahçelerinde ve nehirlerinde dolaşırken gördüm; şöyle diyordu: 'Bize katıl; cennette bize arkadaşlık edersin. Ben, Rabbimin bana vaat ettiğini hak olarak buldum.' Vallahi ey Allah'ın Resûlü! Cennette oğlumla arkadaşlık etmeye istekli bir şekilde sabahladım. Üstelik yaşım ilerlemiş, kemiklerim incelmiş ve Rabbime kavuşmayı arzuluyorum. Ey Allah'ın Resûlü! Şehit olmam ve cennette oğlum Sa'd ile arkadaşlık etmem için bana dua et." Resûlullah (s.a.v.) bu konuda ona dua etti ve Uhud'da şehit olarak öldürüldü.

Dediler ki: Enes b. Katâde, "Ey Allah'ın Resûlü! Bu iki güzellikten birisidir. Ya şehit olmak ya da onları öldürüp ganimet ve zafer elde etmektir." dedi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.), "Kuşkusuz ki, ben sizin hezimete uğramanızdan endişe ediyorum." dedi.

Dediler ki: Ashâb çıkıştan başka diğer seçenekleri reddedince Resûlullah (s.a.v.) insanlara Cuma namazını kıldırdı; sonra insanlara ciddiyet ve cihad etmek konusunda nasihat etti. Sabrettikleri takdirde zaferin kendilerinin olacağını onlara haber verdi. Resûlullah (s.a.v.), düşmanlarına karşı çıkacaklarını bildirdiği için insanlar çok sevindiler. Fakat bu çıkıştan hoşlanmayan çok sayıda sahabî vardı. Hz. Peygamber (s.a.v.), düşmanlarına karşı iyi hazırlanmalarını ashâba emretti. Sonra Resûlullah (s.a.v.) ikindi namazını kıldırdı. İnsanlar toplanıyorlardı. Medine'nin yüksek yerlerindeki insanlar da gelmişlerdi. Kadınları yüksek binalara çıkardılar. Benî Amr b. Avf ve taifesi, en-Nebît ve taifesi hazırlanmışlar ve silah kuşanmışlardı. Resûlullah (s.a.v.) evine girdi; onunla birlikte Ebû Bekr (r.a.) ve Ömer de girdiler. Onun sarığını sardılar ve elbisesini giydirdiler. İnsanlar onun hücresi ile minberi arasında dizilmişler; Resûlullah'ın çıkışını bekliyorlardı. Sa'd b. Mu'âz ve Üseyd b. Hudayr onların yanına geldiler ve "Siz diyeceklerinizi Resûlullah'a (s.a.v.) dediniz ve onu şehir dışına çıkmaya zorladınız. Oysa emir ona gökten nazil oluyor. Derhal emri ona geri iade ediniz. Size ne emrederse onu yapınız. Onun istediği veya görüş belirttiği bir husus varsa ona itaat ediniz." dediler. Bazı insanlar, "Sa'd'ın dediği gibidir." diyorlardı; bazı insanlar da düşmana karşı çıkmanın daha akıllıca olacağını düşünüyorlardı. Bazıları ise şehir dışına çıkmak istemiyorlardı. Onlar bu durumdayken Resûlullah'ın (s.a.v.) zırhını giymiş olarak çıktığını gördüler. Zırhını giymiş, onu gösteriyordu. Ortasına da, deriden yapılmış bir kılıcın bağını kuşak olarak bağlamıştı. Bu kuşak daha sonra Resûlullah'ın (s.a.v.) mevlası Ebû Râfi ailesinin yanındaydı. Sarığını bağlamış ve kılıcını da kuşanmıştı. Resûlullah (s.a.v.) çıkınca hepsi de yaptıklarına pişman oldular.

Resûlullah'ın (s.a.v.) şehir dışına çıkması için ısrar edenler, "Resûlullah'ın arzusunun hilafına bir işte ısrarcı olmak bizim haddimiz değildir." dediler. Medine'de kalmayı tavsiye edenler de onları pişman ettirmişlerdi. Dolayısıyla Resûlullah'a, "Ey Allah'ın Resûlü! Sana muhalefet etmek bizim haddimiz değildir. Nasıl istiyorsan öyle yap. Emir önce Allah'ın, sonra da senin olduğu halde seni bir işe zorlayamayız." dediler. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.), "Ben sizi bu hususa davet ettim; ancak sizi kabul etmediniz. Bir peygamber zırhını giydikten sonra, Allah onunla düşmanları arasında hüküm vermedikçe onları geri indirmesi kendisine yakışmaz." dedi. Resûlullah'tan (s.a.v.) önceki peygamberler de böyleydi. Bir peygamber zırhını giydikten sonra, Allah onunla düşmanı arasında hüküm vermedikçe onları geri indirmezdi. Sonra Resûlullah (s.a.v.), "Size emrettiklerime dikkatle dinleyin ve ona uyun. Allah'ın adıyla yürüyün. Sabrettiğiniz sürece zafer sizin olacaktır." dedi.

Bana Ya'kûb b. Muhammed ez-Zaferî anlattı. O da babasından şöyle dediğini rivayet etti: Mâlik b. Amr en-Neccârî Cuma günü vefat etti. Resûlullah (s.a.v.) evine girip de zırhını giyip çıktıktan sonra Mâlik b. Amr'ın cenaze yerine konulduğunu gördü. Onun namazını kıldı; sonra bineğini istedi, bindi ve Uhud'a doğru yola çıktı.

Bize Üsâme b. Zeyd anlattı. O da babasından şöyle dediğini rivayet etti: Resûlullah (s.a.v.) Uhud'a doğru yönelmişken Cu'âl b. Sürâka kendisine, "Ey Allah'ın Resûlü! Bana, 'Yarın öldürüleceksin!' denildi." Dedi. Sıkıntıyla nefes alıp veriyordu. Resûlullah (s.a.v.) eliyle göğsüne vurdu ve "Zaman hep yarından mı ibarettir?" dedi.

Sonra Resûlullah (s.a.v.) üç mızrak istedi ve üç sancak bağladı. Evs'in sancağını Üseyd b. Hudayr'a, Hazrec'in sancağını el-Hubâb b. el-Münzir b. el-Cemûh'a -bazılarına göre Sa'd b. Ubâde'ye-, Muhacirlerin sancağını da Ali b. Ebû Tâlib'e -bazılarına göre Mus'ab b. Umeyr'e- verdi. Sonra atını istedi ve ona bindi. Resûlullah (s.a.v.) yayı aldı ve mızrağı da eline aldı. -O zamanlar mızrağın dipçiği bakırdandı.- Müslümanlar silah kuşanmışlar ve zırhlarını elbiselerinin üstüne giymişler, onları gösteriyorlardı. Müslümanlarda 100 zırhlı vardı. Resûlullah (s.a.v.) atına binince iki Sa'd önünde koşmaya başladılar: Sa'd b. Ubâde ve Sa'd b. Mu'âz. Her iki de zırhlıydılar. İnsanlar da sağında ve solunda yürüyorlardı. Resûlullah (s.a.v.), el-Bedâî yoluna girdi. Sonra eş-Şeyhayn denilen yere gelinceye kadar el-Hisy sokağına girdi. eş-Şeyhayn, Cahiliye döneminde iki burçtu. İçlerinde ikisi de kör olan yaşlı bir erkek ve kadın vardı. Bu yüzden bu iki burca eş-Şeyhayn deniliyordu. Nihayet Resûlullah (s.a.v.) tepenin başına çıktı. Döndü; baktı ki, silahlı ve yüksek sesli olan bir bölük arkasından geliyor. Resûlullah (s.a.v.), "Bu nedir?" dedi. Ashâb, "Bunlar İbn Übey'in Yahudilerden olan anlaşmalılarıdır ey Allah'ın Resûlü!" dediler. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.), *"Müşriklere karşı müşriklerden yardım istenilmez."* dedi. Resûlullah (s.a.v.) yürümeye devam etti. Nihayet eş-Şeyhayn'a geldi. Orada ordugâhı kurdu. Bazı çocuklar ona arz edildi: Abdullah b. Ömer, Zeyd b. Sâbit, Üsâme b. Zeyd, en-Nu'mân b. Beşîr, Zeyd b. Erkam, el-Berâ b. Âzib, Üseyd b. Züheyr, Arâbe b. Evs, Ebû Sa'îd el-Hudrî, Semüre b. Cündüb ve Râfî b. Hadîc. Resûlullah (s.a.v.) onları geri çevirdi. Râfî b. Hadîc dedi ki: Züheyr b. Râfi, "Ey Allah'ın Resûlü! Râfi b. Hadîc okçudur." dedi. Ben de ayaklarımdaki

"Müşriklere karşı müşriklerden yardım istenilmez."
(Hadisi şerif)

mestlerin (pabuçların) üzerine basarak uzun görünmeye çalıştım. Resûlullah (s.a.v.) beni kabul etti. Beni kabul edince Semüre b. Cündüb, annesinin kocası Mürey b. Sinân el-Hârisî'ye, "Baba! Resûlullah (s.a.v.) Râfi b. Hadîc'i kabul etti; fakat beni reddetti. Oysa ben güreşte onu yeniyorum." dedi. Bunun üzerinm Mürey b. Sinân el-Hârisî, "Ey Allah'ın Resûlü! Oğlumu reddettin; fakat Râfi b. Hadîc'i kabul ettin. Oysa oğlum onu güreşte yeniyor." dedi. Resûlullah (s.a.v.), "O zaman güreşiniz." dedi. Semüre, Râfi b. Hadîc'i yendi. Resûlullah (s.a.v.) onu kabul etti. Onun annesi Benî Esed'den bir kadındı.

İbn Übey geldi ve askerlere yakın bir yerde durdu. Onun dostları ve onunla birlikte olan münafıklar kendisine, "Sen ona görüşünü bildirdin ve bu görüşün de, babalarından kalma bir görüş olduğunu söyledin. Üstelik onun görüşü de senin görüşüne uygundu; fakat kabul etmeyi reddetti ve yanındaki çoluk-çocuğun sözlerine uydu." dediler. İbn Übey'den nifak ve aldatma gördüler.

Resûlullah (s.a.v.) eş-Şeyhayn'da geceledi. İbn Übey de arkadaşlarıyla orada geceledi. Resûlullah (s.a.v.) ashâbının anlattıklarını dinlemeyi bitirdi. Güneş de batmıştı. Bilâl hemen akşam ezanını okudu. Resûlullah (s.a.v.) ashâbına namaz kıldırdı. Sonra Yatsı ezanını okuttu ve ashâbına yatsı namazını kıldırdı. Resûlullah (s.a.v.) Benî en-Neccâr kabilesinin yanındaydı. Gece güvenliği için de Muhammed b. Mesleme komutasında elli kişiyi görevlendirmişti. Bunlar, Resûlullah gece kalkıp yürüyünceye kadar asker arasında dolaşıyorlardı. Müşrikler, Resûlullah'ın gece kalıp yürüdüğünü ve eş-Şeyhayn'da indiğini görmüşlerdi. Onlar da atlarını ve güçlerini bir araya getirdiler, güvenlikleri için de İkrime b. Ebû Cehil'in başkanlığında müşriklerden bir grup atlıyı görevlendirdiler. Atları sabaha kadar durmadan kişnediler. Onların öncüleri de yaklaştı; nihayet el-Harre'ye ulaştılar. Öncü kuvvetler, atları dönünceye kadar yukarı çıkmadılar; el-Harre denilen yerden ve Muhammed b. Mesleme'den korktular.

Resûlullah (s.a.v.) yatsı namazını kıldırırken, "Bu gece bizi kim koruyacak?" dedi. Bir adam ayağa kalkarak, "Ben ey Allah'ın Resûlü!" dedi. Resûlullah (s.a.v.), "Sen kimsin?" dedi. Adam, "Zekvân b. Abdükays!" dedi. Resûlullah (s.a.v.), "Otur!" dedi. Sonra Resûlullah (s.a.v.), "Bu gece hangi adam bizi koruyacak?" dedi. Bir adam kalktı ve "Ben!" dedi. Resûlullah (s.a.v.), "Sen kimsin?" dedi. Adam, "Ben Ebû Sebû ey Allah'ın Resûlü!" dedi. Resûlullah (s.a.v.), "Otur!" dedi. Sonra Resûlullah (s.a.v.), "Bu gece hangi adam bizi koruyacak?" dedi. Bir adam kalktı ve "Ben!" dedi. Resûlullah (s.a.v.), "Sen kimsin?" dedi. Adam, "Ben İbn Abdükays ey Allah'ın Resûlü!" dedi. Resûlullah (s.a.v.), "Otur!" dedi. Sonra Resûlullah (s.a.v.), "Üçünüz ayağa kalkın!" dedi. Zekvân b. Abdükays ayağa kalktı. Resûlullah (s.a.v.), "Diğer arkadaşların neredeler?" dedi. Zekvân, "Gece hep sana cevap veren bendim ey Allah'ın Resûlü!" dedi. Resûlullah (s.a.v.), "Git; Allah seni korusun!" dedi. Dedi ki: Adam zırhını giydi; deri kalkanını aldı. O gece askerleri dolaşıyordu. Deniliyor ki: Zekvân Resûlullah'ı (s.a.v.) korudu ve ondan ayrılmadı.

Resûlullah (s.a.v.) gece kalkıncaya kadar uyudu. Seher vaktinde, "Rehberler neredeler? Bize rehberlik yapacak ve tepecikten adamların üzerine çıkaracak yolu gösterecek bir adam yok mu?" dedi. Ebû Hasme el-Hârisî, "Ben gösteririm ey Allah'ın Resûlü!" dedi. Deniliyor ki: Evs b. Kayzî, bazılarına göre de Muhayyisa yol göstermişti. Fakat bize göre en doğru olan Ebû Hasme'dir. Dedi ki: Resûlullah (s.a.v.) çıktı ve atına bindi. Atını Benî Hârise yurdundan sürdü. Sonra malların arasından yürümeye devam etti. Nihayet Mirba b. Kayzî'nin bahçesine uğradı. Mirba kör ve münafık idi. Resûlullah (s.a.v.) ve ashâbı onun bahçesine girdiklerinde yüzlerine toprak atmaya başladı ve "Eğer Allah'ın elçisiysen bahçeme girme!" dedi.

Bunun üzerine Sa'd b. Zeyd el-Eşhelî elindeki bir yayla ona vurdu; kafasını kırdı ve kan akmaya başladı. Benî Hârise kabilesinden olup onun görüşünde (münafık) olan bazı kimseler Sa'd b. Zeyd'e öfkelendiler ve "Bu sizin bize olan düşmanlığınızdır ey Benî Abdüleşhel. Bize karşı bu düşmanlığı asla terk etmezsiniz!" dediler. Bunun üzerine Üseyd b. Hudayr, "Hayır vallahi değil! Fakat bu sizin münafıklığınızdır. Vallahi eğer Resûlullah'ın (s.a.v.) bunu uygun görmeyeceğini bilmeseydim onun boynunu ve onun görüşünde olanların boynunu vururdum." dedi. Bunun üzerine (Resûlullah (s.a.v.) tarafından) susturuldular.

Resûlullah (s.a.v.) yürümeye devam etti. O yürürken aniden Ebû Bürde b. Niyâr'ın atı kuyruğunu salladı, kılıcının halkasına değdi ve kılıcı kınından çıktı. Resûlullah (s.a.v.), "Ey kılıç sahibi! Kılıcını kokla. Kılıçlar kınından çıkınca ileride çok çıkacaklarına işaret olacağını sanıyorum." dedi. Resûlullah (s.a.v.), (karşılaştığı olayları) hayra yormayı seviyor; uğursuzluğa yormaktan hoşlanmıyordu.

Resûlullah (s.a.v.) eş-Şeyhayn'da bir tek zırh giydi. Uhud'a varınca bir zırh daha giydi. Bir de miğfer ve miğferin üzerine bir tolga giydi. Resûlullah (s.a.v.) eş-Şeyhayn'dan kalkınca müşrikler sıkı bir hazırlığa giriştiler. Nihayet İbn Âmir'in bugünkü arazisinin bulunduğu yere geldiler. Resûlullah (s.a.v.) Uhud'a, bugünkü köprüye varınca, namaz vakti gelmişti ve müşrikleri görüyordu. Hemen Bilâl'e emretti; ezan okudu ve kamet getirdi. Resûlullah (s.a.v.) ashâbına saf halinde sabah namazı kıldırdı. İbn Übey, adeta deve kuşuna benzeyen bir bölükle o yerden ayrıldı; onların önündeydi. Bunun üzerine Abdullah b. Amr b. Harâm ardına düştü ve "Size Allah'ı, dininizi ve Peygamberinizi hatırlatıyorum. Ayrıca nefsinizi, aile ve çocuklarınızı koruyacağınız şeylerden Resûlullah'ı da koruyacağınız yönündeki sözünüzü de size hatırlatıyorum." dedi. Bunun üzerine İbn Übey, "Aralarında bir savaş çıkacağını sanmıyorum. Ey Ebû Câbir! Eğer beni dinlersen sen de dön! Çünkü rey ve akıl sahipleri döndüler. Biz şehrimizde ona yardım edenleriz. Danıştığında kendisine doğruyu söylediğim halde reddetti; sadece çocukların sözüne uydu. İbn Übey, Abdullah b. Amr b. Harâm'ın geri dönme teklifini reddedip Medine'nin sokaklarına girdiğinde Ebû Câbir onlara, "Allah sizi (merhametinden) uzaklaştırsın! Allah Peygamber'i ve müminleri sizin yardımınıza muhtaç etmeyecektir." dedi. İbn Übey dönüp gitti ve giderken, "Bana isyan edip çocukların peşinden mi gider?" diyordu. Abdullah b. Amr b. Harâm döndü ve Peygamber'e (s.a.v.) yetişinceye kadar koştu. Peygamber (s.a.v.) safları düzeltiyordu. Nitekim Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ashâbı şehit olunca İbn Übey çok sevindi ve keyiflenerek, "Bana isyan ediyor da aklı olmayanların peşinden gidiyor!" dedi.

Resûlullah (s.a.v.) arkadaşlarını sıra halinde diziyordu. Elli okçuyu Ayneyn tepesine yerleştirdi. Başlarında da Abdullah b. Cübeyr vardı. Bazılarına göre başlarında Sa'd b. Ebû Vakkâs vardı. İbn Vâkıd dedi ki: Bize göre doğru olan başlarında Abdullah b. Cübeyr'in olduğudur. Resûlullah (s.a.v.) ashâbını sıra halinde diziyordu. Uhud'u arkasına alarak yüzünü Medine'ye çevirdi ve Ayneyn'i soluna aldı. Müşrikler vadiden gelmeye başladılar; Medine'yi arkalarına alarak Uhud'a yöneldiler. Deniliyor ki: Resûlullah (s.a.v.) Ayneyn'i arkasına almış ve sırtını güneşe çevirmişti. Müşrikler ise güneşe yüzlerini çevirmişlerdi. Ancak bize göre doğru olan birinci görüştür. Yani Uhud Resûlullah'ın (s.a.v.) arkasındaydı ve yüzünü Medine'ye çevirmişti.

Bana Ya'kûb b. Muhammed ez-Zaferî anlattı. O el-Husayn b. Abdurrahman b. Amr'dan, o da Mahmûd b. Amr b. Yezîd b. es-Seken'den şöyle dediğini rivayet etti: Resûlullah (s.a.v.)

Uhud'a vardığında Müşrikler de Ayneyn'deydiler. Resûlullah (s.a.v.) Uhud'u arkasına aldı ve kendisi emretmedikçe kimsenin savaşmamasını söyledi. Umâre b. Ziyâd b. es-Seken bu emri duyunca, "Benî Kayle'nin (Evs ve Hazrec'in) ekinlerinin otlatılması mı gerekir ki, henüz çarpışmıyoruz?" dedi.

Müşrikler geldiler; onlar da saflarını düzenlemişlerdi. Sağ cenaha Hâlid b. el-Velîd'i, sol cenaha da İkrime b. Ebû Cehil'i komutan olarak görevlendirmişlerdi. Onların sağ ve sol cenahta 200 attan oluşan iki birlikleri vardı. Safvân b. Ümeyye'yi süvarilerin komutanı görevlendirdiler. Deniliyor ki: Süvarilerin üzerine görevlendirilen Amr b. el-Âs idi. Okçuların üzerine de Abdullah b. Rebî'a görevlendirilmişti. Toplam 100 okçuydular. Müşrikler sancağı Talha b. Ebû Talha'ya verdiler. -Ebû Talha'nın ismi, Abdullah b. Abdüluzzâ b. Osman b. Abdüddâr b. Kusay idi.- O gün Ebû Süfyân şöyle bağırdı: "Ey Abdüddâroğulları! Biz sizin, sancak için bizden daha layık olduğunuzu biliyoruz. Bize Bedir günü de sancak verilmişti. İnsanlara, sancakları sebebiyle gelinir. Sancağınıza yapışın ve onu koruyun. Bizi Muhammed'le baş başa bırakın. Biz ölümü arzulayan gergin insanlarız. Yakın zamanda olanlar sebebiyle intikamımızı almak istiyoruz." Ebû Süfyân ayrıca, "Sancaklar gidince ondan sonra insanlar kalır mı?" diyordu. Bunun üzerine Abdüddâroğulları kızarak "Biz mi sancağımızı teslim edeceğiz? Böyle bir şey asla olmayacaktır. Onu korumaya gelince, o ileride görülecektir!" dediler. Sonra mızraklarını Ebû Süfyân'a çevirerek gözlerini sancağa diktiler ve ona biraz sert davrandılar. Bunun üzerine Ebû Süfyân, "Tamam, biz ayrı bir sancak edinelim." dedi. Onlar, "Olur, fakat o sancağı da ancak Abdüddâroğullarından birisi taşır. Başka türlü asla olmaz!" dediler.

Resûlullah (s.a.v.) ayakları üzerine yürüyerek safları düzeltiyor ve ashâbını savaşa hazırlıyordu. Şöyle diyordu: "Öne çık ey falan! Geriye çekil ey falan!" Hatta bir adamın omzunun fazla dışarı çıktığını gördüğünde onu geriye çekerdi. Resûlullah (s.a.v.), fal oklarını düzeltir gibi onları aynı hizaya getiriyordu. Nihayet safları aynı hizaya getirince, "Müşriklerin sancağı kimde?" diye sordu. "Abdüddâroğullarında." denildi. Resûlullah (s.a.v.), "Biz vefaya onlardan daha çok layığız! Mus'ab b. Umeyr nerede?" dedi. Mus'ab, "İşte buradayım ey Allah'ın Resûlü!" dedi. Resûlullah (s.a.v.), "Sancağı al." dedi. Mus'ab b. Umeyr sancağı aldı ve Resûlullah'ın (s.a.v.) önüne geçti.

Sonra Resûlullah (s.a.v.) kalktı ve insanlara hitap etti; şöyle buyurdu:

> Ey insanlar! Allah'ın bana kitabında vasiyet ettiğini size vasiyet ediyorum; o da Allah'a itaat etmek ve haramlarından sakınmaktır. Bugün sizler, sorumluluğunu idrak eden ve nefsini sabra, yakine ve gayrete alıştıranların ecir, ihlâs ve mükâfatı mesabesindesiniz.[162] Kuşkusuz ki, düşmanla cihad etmek zordur; savaşın derdi çetindir. Allah'ın doğru yola ilettiği kimseler dışında cihada sabreden az olur. Şüphe yok ki, Allah, kendisine itaat edenlerle beraberdir. Şeytan da, Allah'a isyan edenlerle birlikte olur. Amelinizde başarılı olmanız için cihad üzerine sabretmeyi Allah'tan isteyin. Allah'ın size vaat ettiğini Allah'tan talep edin. Allah'ın size emrettiklerinden ayrılmayın. Muhakkak ki ben, doğruyu bulmanız konusunda hırslıyım. Biliniz ki, ihtilaf, tartışma ve vazgeçirme, acizlik ve zayıflıktan olup Allah'ın sevmediği şeylerdir. Bu durumda olanlara zafer ve galibiyet verilmez. Ey insanlar! Kalbime geldi ki Allah, haram üzerine olan kimse ile arasını ayırır. Kim Allah için haramdan sakınırsa Allah onun günahlarını affeder. Kim ki bana bir salât getirirse, onun karşılığında Allah ve melekleri ona on salât getirir. Müslüman olsun kâfir olsun, kim bir iyilik yaparsa onun ücreti, ya bu dünyada ya da âhirette Allah'a ait olur. Kim

---

[162] *Yani "O kişilerin ecir, ihlâs ve mükâfatı adeta sizlerde tecessüm etmiştir."* (M).

Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsa Cuma günü Cuma namazını kılsın. Ancak bir çocuk, bir kadın, bir hasta veya bir köle olursa, bu müstesnadır. Kim Cuma namazından yüz çevirirse Allah da ondan yüz çevirir. Allah muhtaç değildir ve hamd edilmeye layıktır.

Biliniz ki, sizi Allah'a yaklaştıracak ne amel biliyorsam, mutlaka onu size emrettim. Ayrıca sizi ateşe yaklaştıracak ne amel biliyorsam mutlaka sizi ondan sakındırdım. Biliniz ki, Rûhu'l-Emin bana vahyetti ki, bir nefis, en uzak mesafedeki rızkını da almadan asla vefat etmeyecektir. Geç gelecek bile olsa o rızıktan bir şey eksiltilmez. Allah'tan korkunuz ve rızkınızı güzel bir şekilde talep ediniz. Rızkın geç gelmesi, Rabbinize isyan ederek rızkı aramanıza yol açmasın. Hiç kuşkusuz, ancak Allah'a itaat etmekle onun yanındaki elde edilebilir. Allah size helali ve haramı açıklamıştır. Ancak helal ve haram arasında şüpheli bazı şeyler vardır. Kendini muhafaza edemeyen birçok insan o şüphelileri bilemez. O şüpheli şeyleri terk eden, dinini ve ırzını korumuş olur. O şüpheli şeylerin içine düşen kimse, koruluğun etrafında hayvanlarını otlatan çoban gibi her an koruluğun içine düşebilir. Her hükümdarın mutlaka bir koruluğu vardır. Biliniz ki, Allah'ın koruluğu onun haramlarıdır. Müminin mümine göre olan durumu, başın cesede göre olan durumuna benzer. Baş rahatsızlandığında bütün ceset onunla rahatsız olur. Ve's-Selâmü Aleyküm.

Bana İbn Ebû Sebre anlattı. O Hâlid b. Rebâh'tan, o da el-Muttalib b. Abdullah'tan şöyle dediğini rivayet etti: İlk defa Müslümanlarla müşrikler arasında harbi başlatan Ebû Âmir idi. İçinde Kureyş'in kölelerinin de yer aldığı kavminden elli adamla göründü. Ebû Âmir, "Ey Evsoğulları! Ben Ebû Âmirim." diye seslendi. Onlar da, "Sana merhabalar olmasın! Hoş bulmadık! Lanet sana ey fâsık!" dediler. Bunun üzerine Ebû Âmir, "Doğrusu benden sonra benim kavmime kötülük dokundu." dedi. Yanında Mekkelilerin köleleri de vardı. Onlar ve Müslümanlar birbirlerine taş atmaya başladılar. Hatta bu durum

bir saat kadar sürdü. Nihayet Ebû Âmir ve arkadaşları vazgeçtiler. Ebû Âmir, Talha b. Ebû Talha'yı çarpışmaya davet etti. Deniliyor ki: Köleler savaşmadılar; onlara, karargâhı koruma emri vermişlerdi.

Dedi ki: İki grup karşılaşmadan müşriklerin kadınları müşrik saflarının önünde def ve davullar çalıyorlar; sonra dönüp arka tarafa gidiyorlardı. Müşrikler bize yaklaştıklarında kadınlar geri kalıp safların arkasında kalıyorlardı. Onlardan bir adam ortaya çıktıkça kadınlar onu teşvik ediyorlar ve Bedir'de öldürülenleri ona hatırlatıyorlardı.

Kuzmân adında münafıklardan bir adam, Uhud'dan geri kalmıştı. Sabah olunca Benî Zafer kabilesinin kadınları onu ayıpladılar ve "Ey Kuzmân! Erkekler çıktılar, bir tek sen kaldın. Yaptığından utanmıyor musun? Sen ancak bir kadınsın. Kavmin savaş için çıktı; sen evde kaldın." dediler ve onu kışkırttılar. Kuzmân da kalktı evine gitti; yayını, ok heybesini ve kılıcını çıkardı -Cesur bir adam olarak bilinirdi- ve evden çıkıp Resûlullah'ın (s.a.v.) yanına varıncaya kadar koşmaya başladı. Resûlullah (s.a.v.) tam o sırada Müslümanların saflarını düzeltiyordu. Kuzmân safların arkasından ön safa geldi ve ilk safta yer aldı. Müslümanlardan ilk oku atan Kuzmân idi. Bir ok gönderdiği zaman adeta mızrak gibi gidiyordu. Kuzmân deve gibi böğürüyordu. Sonra kılıca döndü ve büyük beceriler gösterdi. Nihayet en sonunda kendini öldürdü. Resûlullah (s.a.v.) onu hatırladığı zaman "O cehennemliktir." diyordu. Müslümanlar geri çekilince kılıcının kını kırıldı. Şöyle diyordu: "Ölüm kaçmaktan daha iyidir. Ey Evsoğulları! Şeref uğruna savaşın ve benim yaptığım gibi yapın." Dedi ki: Kuzmân kılıçla müşriklerin arasına giriyor; hatta "Öldürüldü." deniliyordu. Sona aniden ortaya çıkıyor ve "Ben Zafer kabilesinin genciyim." diye bağırıyordu. Kuzmân müşriklerden yedi kşiyi öldürmüştü. Sonra yaralandı;

yarası derindi ve yere düştü. Katâde b. en-Nu'mân ona uğradı ve "Ey Ebü'l-Gaydak!" dedi. Kuzmân, "Buyurun." dedi. Ebû Katâde, "Şehitlik sana helal olsun!" dedi. Kuzmân, "Vallahi ya Ebû Amr! Ben bir din uğruna savaşmadım. Şehri korumak için savaştım. Kureyş'in gelip hurmalıklarınızı çiğnemelerini istemediğim için savaştım." dedi. Onun yaralandığı haberi Resûlullah'a (s.a.v.) bildirildi. Resûlullah (s.a.v.), "O cehennemliktir." dedi. Yara tüm vücudunu sardı; sonunda kendini öldürdü. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.), "Allah fasık kimselerle bu dini destekleyecektir." dedi.

Dediler ki: Resûlullah (s.a.v.) okçuların yanına gitti ve onlara şöyle dedi: "Arkamızı koruyunuz. Bize arkadan gelinmesinden korkuyoruz. Eğer onları yenilgiye uğrattığımızı görseniz dahi, biz onların karargâhlarına girmedikçe burada kalın ve buradan ayrılmayın. Yerinizden ayrılmayınız. Eğer öldürüldüğümüzü görseniz dahi bize yardım etmeyin ve bizi savunmayın. Ya Rabbi! Seni onlara şahit tutuyorum. Onların atlarına ok atınız; çünkü atlar okların üzerine gelmezler." Müşriklerin iki kanadı vardı. Sağ tarafta Hâlid b. el-Velîd vardı; sol tarafta da İkrime b. Ebû Cehil vardı. Resûlullah (s.a.v.) askerlerini sağ ve sol diye iki kısma ayırdı. Büyük sancağı Mus'ab b. Umeyr'e, Evs'in sancağını Üseyd b. Hudayr'a, Hazrec'in sancağını da Sa'd veya el-Hubâb'a verdi. Okçular da onların sırtlarını koruyorlardı. Müşriklere ok atıyorlar ve kaçarak geri çekiliyorlardı. Okçulardan bazıları, "Oklarımızı attık; ancak bir adam ve bir at hariç, bir tek okumuzun bile atları yere düşürdüğünü görmedik." dediler. Dediler ki: Müslümanlarla müşrikler birbirlerine yaklaştılar. Müşriklerin sancaktarı Talha b. Ebû Talha öne çıktı; saflarını düzelttiler. Kadınlar da erkeklerin arkasında def ve davul çalıyorlardı. Hind ve arkadaşları da habire teşvik ediyor, öfkelendirip kükretiyorlar ve Bedir'de öldürülenleri hatırlatıp şöyle diyorlardı:

Zühre'nin kızlarıyız biz,
Yastıklar üstünde yürürüz biz.
İlerlerseniz kucaklaşır,
Sırt çevirirseniz bize,
Ayrılırız biz,
Hem de sevgisiz bir ayrılışla...

Talha b. Ebû Talha bağırarak, "Kim benimle çarpışacak?" dedi. Hz. Ali b. Ebû Tâlib (r.a.), "Benimle çarpışabilir misin?" dedi. Talha, "Evet çarpışırım." dedi. İki saf arasında çarpıştılar. Resûlullah (s.a.v.) da bayrağın altında oturuyordu. Üzerinde iki zırh, bir miğfer ve bir tolga vardı. Ali (r.a.) üzerine hamle yaptı ve kafasına bir darbe indirdi. Sakalına varıncaya kadar başını yardı. Talha yere düştü; Ali (r.a.) de ayrıldı. Ali'ye, "Onun işini bitirseydin?" denildi. Ali (r.a.), "Düştüğü zaman avreti bana göründü; ona acıdım. Biliyordum ki, Allah onu öldürecektir." dedi. Talha bölüğün koçuydu.

Deniliyor ki: Talha Ali'nin üzerine bir hamle yaptı, fakat Ali (r.a.) onu kalkan ile karşıladı ve Talha'nın kılıcı bir şey yapamadı. Bu kez Ali (r.a.) Talha'ya bir hamle yaptı; Talha'nın üzerinde kısa bir zırh vardı. Ali onun bacaklarına vurdu ve iki ayağını kesti. Sonra üzerine gidip işini bitirmek istedi; Talha ondan merhamet diledi. Bunun üzerine Ali onu bıraktı ve işini bitirmedi. Nihayet bazı Müslümanlar oradan geçtiler ve işini bitirdiler. Bazılarına göre Ali onun işini bitirmişti. Talha b. Ebû Talha öldürülünce Resûlullah (s.a.v.) çok sevindi ve yüksek sesle tekbir getirdi. Müslümanlar da tekbir getirdiler. Sonra Resûlullah'ın (s.a.v.) ashâbı müşriklerin bölükleri üzerine hamleler yaptılar. Safları dağılıncaya kadar onlara vurmaya devam ettiler. O ana kadar sadece Talha öldürülmüştü. Talha'dan sonra onların sancağını Osman b. Ebû Talha, yani Ebû Şeybe taşımaya başladı. Ebû Şeybe kadınların lideriydi. Recez bahrinden şiir söyler ve şöyle derdi:

Sancak sahiplerinin üzerine haktır,
Mızrağın ucu ya kana boyanmalı ya da kırılmalıdır.

Osman b. Ebû Talha sancakla öne çıktı. Kadınlar [savaşçıları] teşvik edip tef çalıyorlardı. Hamza b. Abdülmuttalib ona bir hamle yaptı ve kılıçla sırtının üst kısmına vurdu; elini ve omzunu, izarın bağlandığı yere kadar kesti. Hatta ciğerleri bile ortaya çıktı. Sonra Hamza döndü. "Ben hacılara su verenin oğluyum." diyordu. Sonra müşriklerin sancağını Sa'd b. Ebû Talha kaldırdı. Sa'd b. Ebû Vakkâs ona bir ok attı; ok boğazına isabet etti. Aslında kendisi zırhlıydı ve üzerinde miğfer de vardı; fakat miğferin etekleri yoktu. Dolayısıyla boğazı dışarıdaydı. Dili, köpeğin dili gibi dışarı çıktı. Deniliyor ki: Ebû Sa'd b. Ebû Talha sancağı kaldırınca kadınlar arkasında durup şöyle dediler:

Vurun Abdüddâroğulları, vurun ha vurun;
Arkayı kollayanlar! Haydi, görelim sizi, vurun!
Her türlü keskin kılıçla vurun!

Sa'd b. Ebû Vakkâs dedi ki: "Ben ona vuruyorum ve sağ elini kesiyorum. Sancağı sol eliyle tutuyor. Bu kez sol eline hamle yapıyor ve onu kesiyorum; bu sefer sancağı iki koluyla tutuyor ve göğsüne yapıştırıyordu. Sonra sırt üstü yere yattı." Sa'd b. Ebû Vakkâs dedi ki: "Kılıcın ucunu miğfer ile zırh arasına koyuyor ve miğferi başından çıkarıp arkasına attım. Sonra öldürünceye kadar vurdum. Sonra onun üstündekilerini soymaya başladım. Tam o sırada Subey b. Abduavf ve onunla birlikte bir grup ortaya çıktılar ve onu soymama engel oldular. Doğrusu onun üstündekiler, müşriklerin en iyilerinden sayılırdı. Üzerinde, geniş bir zırh, bir miğfer ve iyi bir kılıç vardı. Fakat onunla arama perde konuldu." Bu, iki sözden en doğru olandır. Sa'd b. Ebû Vakkâs'ın onu öldürdüğü hakkında fikir birliğine varılmıştır.

Sonra müşriklerin sancağını Müsâfi b. Talha b. Ebû Talha kaldırdı. Âsım b. Sâbit b. el-Aklah ona bir ok attı ve "Al sana, ben İbn Aklah'ım!" dedi ve onu öldürdü. Adam, kadınların yanında bulunan annesi Sülâfe bt. Sa'd b. eş-Şüheyd'ın yanına götürüldü. Annesi, "Seni kim vurdu?" dedi. Adam, "Bilmiyorum. Ancak, 'Al sana; ben İbn Aklah'ım!' dediğini işittim." dedi. Annesi, "Vallahi Aklah kabilesindendir (yani bizdendir)." dedi.

Deniliyor ki: Âsım b. Sâbit, "Al sana; ben İbn Kisre'yim!" demiştir. Çünkü Cahiliye döneminde onlara "Benî Kiser ez-Zeheb" denirdi. Annesi, "Seni kim öldürdü?" dediği zaman adam, "Bilmiyorum; yalnız 'Al sana; ben İbn Kisre'yim!' dediğini işittim." dedi. Annesi Sülâfe ise, "Çok kötü; Vallahi o Kisre kabilesinden biridir." dedi. Kadın "O bizden biridir." diyormuş. O gün kadın, Âsım b. Sâbit'in kafatasında içki içeceğine yemin etti. "Onu bana getirene yüz deve vardır." diyordu.

Sonra sancağı Kilâb b. Talha b. Ebû Talha kaldırdı. ez-Zübeyr b. el-Avvâm onu öldürdü. Sonra Cülâs b. Talha b. Ebû Talha sancağı kaldırdı. Onu Talha b. Ubeydullah öldürdü. Sonra sancağı Ertât b. Şürahbîl kaldırdı. Onu da Ali b. Ebû Tâlib (r.a.) öldürdü. Sonra sancağı Şureyh b. Kâriz kaldırdı. Ancak onu öldüreni bilmiyoruz. Sonra onların kölesi Suâb sancağı kaldırdı. Onun öldürülmesinde ihtilaf edildi. Bazısı "Sa'd b. Ebû Vakkâs öldürdü."; bazısı "Ali b. Ebû Tâlib (r.a.) öldürdü."; bazısı da "Kuzmân öldürdü." diyorlar. Dedi ki: Kuzmân ona yanaşıp bir hamle yaptı ve sağ elini kesti. Suâb sancağı sol eline aldı. Sonra sol elini de kesti; bu kez kollarıyla sancağın üzerine abandı. Sonra sırtüstü yere düştü ve "Ey Abdüddâroğulları! Artık mazeret sahibi sayılır mıyım?" dedi. Kuzmân ona bir hamle daha yapıp onu öldürdü.

Dediler ki: Allah hiç bir yerde, Uhud'daki kadar Peygamberini muzaffer kılmamıştı. Fakat Ashâb Peygamber'in emirlerini yerine getirmeyip ona muhalefet edince durum değişti.

Çünkü sancak sahipleri öldürülmüş, müşrikler hezimete uğramış ve dönüp arkalarına bakmıyorlardı; kadınları da, ilk karşılaştığımızda tef çalıp sevinirken şimdi, "Eyvah!" deyip bağırıyorlardı. (el-Vâkıdî şöyle dedi: Uhud'a katılmış birçok sahâbî rivayet ederek onlardan her birisi dedi ki:) Vallahi ben Hind'e ve arkadaşlarına bakıyordum; elde etmek istedikleri hiçbir şeyi almadan perişan bir vaziyetteydiler. Hâlid b. el-Velîd, saldırmak için Resûlullah'ın (s.a.v.) sol tarafından ve dağ eteğinden gelmek istedikçe, okçular onu geri çeviriyorlardı. Hatta bunu defalarca yaptılar. Fakat Müslümanlara, okçular tarafından (arkadan) gelindi. Resûlullah (s.a.v.) onlara şunu emretmişti: "Buradaki saflarınızda kalın ve sırtımızı koruyun. Ganimet topladığımızı dahi görseniz bize katılmayın. Öldürüldüğümüzü bile görseniz bize yardım etmeyin." Ne zaman ki, müşrikler hezimete uğradı da Müslümanlar onların arkasından gidip istedikleri gibi silahlarıyla vurup, nihayet müşrikleri mağlup edip onları karargâhtan çıkararak karargâhı yağmalamaya başlayınca, okçulardan bazıları bazılarına, "Neden hiçbir şey yapmadan burada duruyorsunuz? Allah, düşmanı yenilgiye uğrattı. Şunlar da sizin kardeşlerinizdir ve karargâhı yağmalıyorlar. Müşriklerin karargâhına girin ve kardeşlerinizle birlikte siz de yağmalayın." dediler. Bunun üzerine bazı okçular bunlara şöyle dediler: Allah Resûlü'nün (s.a.v.) size, "Sırtımızı koruyun ve yerlerinizden ayrılmayın. Öldürüldüğümüzü görseniz bile bize yardım etmeyin. Ganimet topladığımızı dahi görseniz bize katılmayın; siz bizim sırtımızı koruyun." demedi mi?

Diğer bazı okçular, "Resûlullah (s.a.v.) böyle demek istemedi. Üstelik Allah müşrikleri perişan edip onları mağlup etmiştir. Karargâha girin ve kardeşlerinizle birlikte yağmalayın." dediler. Okçular ihtilafa düşünce komutanları Abdullah b. Cübeyr onlara hitap etti. O gün üzerinde beyaz bir elbise vardı. Önce Allah'a hamd etti ve layık olduğu şekliyle Allah'ı övdü. Sonra Allah'a ve O'nun Resûlü'ne (s.a.v.) itaati emredip hiç bir zaman Resûlullah'ın hilafına bir iş yapılamayacağını söyledi. Fakat onlar isyan edip dağıldılar. Okçulardan, komutanları Abdullah b. Cübeyr'le birlikte sadece sayıları onu geçmeyen küçük bir grup kaldı. Onlardan birisi de el-Hâris b. Enes b. Râfi idi. Şöyle diyordu: "Ey kavmim! Peygamberinizin size olan tavsiyesini hatırlayın ve komutanınıza itaat edin." Dedi ki: Onlar kabul etmediler ve müşriklerin karargâhına girip yağmalamaya başladılar. Dağı boş bırakıp yağmalamaya başladılar. Müşriklerin safları çözüldü, adamları kaçtı ve rüzgâr yön değiştirdi. Günün başlangıcından müşriklerin kaçmalarına kadar Saba rüzgârı hâkimdi. Müşrikler geri dönmeye başlayıp da, Müslümanlar yağmalama ve ganimetleri toplama peşindeyken batı rüzgârına dönüştü.

Safvân b. Ümeyye'nin mevlası Nistâs dedi ki: -Nistâs İslâm'a girmiş ve Müslümanlığı güzel olmuştu- Ben köleydim ve ordunun gerisinde bırakılmıştım. O gün Vahşî ve Abdüddâroğullarının mevlası Suâb dışında hiçbir köle savaşmadı. Ebû Süfyân şöyle dedi: "Ey Kureyş topluluğu! Kölelerinizi eşyalarınızın yanında bırakın. Onlar sizin yüklerinizi koruyacaklardır." Biz de yükleri bir araya getirdik ve develeri bağladık. Kureyş, sağlı ve sollu olarak teçhizatlarını almaya gitti. Halıları yüklerin üzerine örttük. Nihayet insanlar birbirlerine yaklaştılar; bir süre savaştılar. Hezimete uğradık. Muhammed'in arkadaşları karargâhımıza girdiler. Yüklerin yanındaydık. Bizi kuşattılar; ben esirler arasındaydım. Karargâhtaki mallara en kötü biçimde baskın yaptılar. Hatta onlardan (Müslümanlardan) birisi, "Safvân b. Ümeyye'nin malları nerede?" diye sordu. Ben de, "O sadece nafakasını yükledi ve onlar da yüklerin arasındadır." dedim. Adam, yüz elli miskalı heybeden çıkarıncaya kadar beni sürükledi. Arkadaşlarımız geri çekildiler. Biz ise onlardan ümidimizi kestik. Kadınlar dağıldılar; onlar, o gün kendilerini isteyecek olanlara teslim edecek durumdaydılar. Yağmalanan mallar adamların elindeydi. Ben tam teslim olmak üzeriyken, aniden dağa baktım; atların geldiğini gördüm. Karargâha girdiler ve onları geri çevirecek kimse yoktu. Okçuların yer aldığı hendek terk edilmiş, yağmaya gelmişler ve yağmalıyorlardı. Ben onların sert ve silahşor adamlarına bakıyorum; her birisinin elinde veya kucağında (ganimet olarak) aldığı bir şey vardı. Süvarilerimiz girince, kendinden emin ve gafil bir kavmin içine girdiler. Kılıçlarıyla onlara saldırdılar ve seri bir şekilde onlardan birçok adam öldürdüler. Müslümanlar her taraftan dağılıyorlardı. Yağmaladıklarını bırakıp karargâhımızdan çekildiler. Daha sonra eşyalarımızı geri aldık; bir tek şeyi bile kaybetmedik. Esirlerimizi de bıraktılar. Altını savaş alanında bulduk. Ben Müslümanlardan bir adam gördüm; Safvân b. Ümeyye ona bir hamle yaptı; adamın öldüğünü sandım. Nihayet ona yetiştim; daha onda hayat kalıntısı vardı. Yanımdaki bir hançeri ona sapladım; yere düştü. Daha sonra onun kim olduğunu sordum; "Benî Sâ'ide'den bir adamdı." dediler. Daha sonra Allah beni İslâm ile şereflendirdi.

Bana İbn Ebû Sebre anlattı. O İshâk b. Abdullah'tan, o da Ömer b. el-Hakem'den şöyle dediğini rivayet etti: Yağmalamaya katılan Resûlullah'ın (s.a.v.) ashâbından, iki adam dışında, hiç birisinin yanında, aldıkları altından bir şey kaldığını bilmiyoruz. Onlardan birisi Âsım b. Sâbit b. Ebü'l-Aklah'tır. O, karargâhta bir yere geldi; orada elli dinar vardı. Onları elbiselerinin altında ve böğrünün üzerine bağladı. Abbâd b. Bişr de, içinde on üç miskal bulunan bir kese getirdi. O da elbisesinin cebine koymuştu. Onun üzerinde bir elbise, üzerinde de bir zırh vardı. Zırhın ortasını bağlamıştı. O iki adam, aldıklarını Uhud'da Resûlullah'ın (s.a.v.) yanına getirdiler. Resûlullah (s.a.v.) o paraları humusa koymadı ve o iki kişiye verdi.

Râfi b. Hadîc dedi ki: Okçular ayrılıp da geride kalanlar orada kalınca, Hâlid b. el-Velîd dağın boşluğuna ve oradaki koruyucuların azlığına baktı. Atlarla hücum etti; İkrime b. Ebû Cehil de onu izledi. Orada kalan okçuların üzerine hücum ettiler. Okçular, yaralanıncaya kadar onlara ok atmaya devam etiler. Abdullah b. Cübeyr de okları bitinceye dek ok atmaya devam etti. Sonra mızrağı kırılıncaya kadar mızrakla çarpıştı. Sonra kılıcının ortası kırıldı ve şehit oluncaya kadar onlarla savaştı. Sonra Cu'âl b. Sürâka ve Ebû Bürde b. Niyâr geldiler. Bunların ikisi Abdullah b. Cübeyr'in öldürülmesinde hazır bulunmuşlardı. Bunlar, dağdan en son inenlerdi. Nihayet onlar da arkadaşlarına kavuşmuşlardı ve müşrikler atların sırtındaydılar. Saflarımızı bozdular. İblis, Cu'âl b. Sürâka'nın suretine girerek üç defa, "Muhammed öldürüldü." diye bağırdı. İblis, Cu'âl b. Sürâka'nın suretine girince o gün Cu'âl'in başına büyük bir bela geldi. Cu'âl Müslümanlarla şiddetli bir savaşa girişti. O, Ebû Bürde b. Niyâr ve Havvât b. Cübeyr'in yanı başındaydı. Vallahi o güne kadar, müşriklerin bize sağladıkları üstünlük gibi hiçbir üstünlük görmedik. Müslümanlar da Cu'âl b. Sürâka'nın üzerine giderek onu öldürmek istiyorlar ve "İşte, 'Muhammed öldürüldü!' diyen adam budur." diyorlardı. Havvât b. Cübeyr ile Ebû Bürde b. Niyâr, adam bağırdığında onun yanı başlarında olduğunu görmüşlerdi. Onlar, bağıranın başkası olduğunu biliyorlardı. Râfi dedi ki: Daha sonra onun için şahitlik yaptım.

Râfi b. Hadîc dedi ki: Başımıza ne geldiyse kendi nefsimizden ve Peygamberimize yaptığımız isyandan ötürüydü. Müslümanlar şuurlarını kaybetmişlerdi. Hem öldürülüyorlardı; hem de birbirlerini öldürmeye başlamışlardı. Fakat aceleden ve şaşkınlıktan ne yaptıklarının farkında değillerdi. O gün Üseyd b. Hudayr iki yara almıştı. O yaralardan birisini Ebû Bürde bilmeden vurmuş ve "Al sana; ben Ensârlı gencim!" diyordu. Ebû Za'ne, savaşın şiddetli olduğu bir anda dönüp bilmeden Ebû Bürde'ye iki darbe vuruyor ve "Al sana; ben Ebû Za'ne'yim!" diyordu. Nihayet daha sonra onu tanıdı. Ebû Bürde, Uhud'dan sonra onunla karşılaştığında, "Bana yaptığına bak!" diyordu. Ebû Za'ne ise, "Sen de bilmeden Üseyd b. Hudayr'a vurdun. Fakat bu vuruşlar Allah yolundaydı." diyordu. Bu durum Resûlullah'a (s.a.v.) anlatıldı. Resûlullah (s.a.v.), "Evet, o darbeler Allah yolundadır. Ey Ebû Bürde! Sen müşriklerden birini vurmuş gibi senin için sevabı vardır. Kim bu şekilde öldürülürse o şehittir." dedi.

el-Yemân Huseyl b. Câbir ve Rifâ'a b. Vakaş iki yaşlı adamdı. Kadınlarla birlikte yüksek evlere çıkarılmışlardı. Onlardan birisi arkadaşına, "Babasız kalasıca! Biz nefsimiz için daha ne isteriz? Vallahi, ya bugünün ya da yarının insanlarıyız. Ecelimizden, ancak bir hayvanın iki kere su içmesi arası kadar bir süre kalmıştır. Kılıçlarımızı alsak da Resûlullah'a (s.a.v.) yetişsek; belki Allah bize şehadet nasip eder." dedi. Dedi ki: Gündüz vakti, Uhud'da Resûlullah'a (s.a.v.) yetiştiler. Rifâ'a'yı müşrikler öldürdü. Huseyl b. Câbir'e gelince, Müslümanlar birbirlerine karıştıklarında, onu tanımadıklarından kılıçlarıyla onu öldürdüler. (Oğlu) Huzeyfe ise, (babası) öldürülünceye kadar "Baba... Baba..." diye bağırdı. Huzeyfe dedi ki: "Ne yaptınız siz? Allah sizi affetsin. O Erhamü'r-Râhimîn'dir." Sonra Resûlullah'ın (s.a.v.) yanında onu daha fazla hayırla yadetti. Resûlullah (s.a.v.) diyetinin verilmesi için emir verdi. Onu öldüren kişinin, Utbe b. Mes'ûd olduğu söyleniyor. Huzeyfe b. el-Yemân, babasının diyetini Müslümanlara sadaka olarak dağıttı.

O gün el-Hubâb b. el-Münzir b. el-Cemûh, "Ey Selime ailesi!" diye bağırıyordu. Bunun üzerine bir tek grup haline gelerek, "Buyur ey Allah'a çağıran adam! Buyur." dediler. O gün Cebbâr b. Sahr, bilmeden onun başına ağır bir darbe vurmuştu. Nihayet kendi aralarında "امت ... امت ..." (Öldür! Öldür!)

şeklinde bir işaret belirlediler de, böylece birbirlerine zarar vermekten kurtuldular.

Bana ez-Zübeyr b. Sa'd anlattı. O da Abdullah b. el-Fadl'dan şöyle dediğini rivayet etti: Resûlullah (s.a.v.) Mus'ab b. Umeyr'e sancağı vermişti. Mus'ab öldürülünce onun şeklindeki bir melek sancağı aldı. Resûlullah (s.a.v.) ise günün sonunda Mus'ab'a, "Öne geç, ey Mus'ab!" deyince melek dönüp, "Ey Allah'ın Resûlü! Ben Mus'ab değilim." dedi. Resûlullah (s.a.v.) onun, Mus'ab'ın desteklenmesi için gönderilen bir melek olduğunu anladı. Ebû Ma'şer'in de, bunun benzerini söylediğini işittim.

Bana Ubeyde bt. Nâil anlattı. O Âişe bt. Sa'd'dan, o da babası Sa'd b. Ebû Vakkâs'tan şöyle dediğini rivayet etti: "Ben hatırlıyorum; o gün Uhud'da ok atıyordum; güzel yüzlü, beyaz elbiseli bir adam okumu bana geri getiriyordu. Daha sonra da onu hiç tanıyamadım. Onun bir melek olduğunu anladım."

Bana İbrahim b. Sa'd anlattı. O babasından, o dedesinden, o da Sa'd b. Ebû Vakkâs'tan şöyle dediğini rivayet etti: "Üzerlerinde beyaz elbise olan iki adam gördüm. Birisi, Resûlullah'ın (s.a.v.) sağında, diğeri de solunda duruyordu. Bu iki adam şiddetli bir şekilde çarpışıyorlardı. Onları ne daha önce, ne de sonra gördüm."

Bana Abdülmelik b. Süleym anlattı. O Katan b. Vehb'ten, o da Ubeyd b. Umeyr'den şöyle dediğini rivayet etti: Kureyşliler Uhud'dan döndüklerinde toplantılarında kazandıkları zaferi konuşuyorlar ve "Bedir'de gördüğümüz alaca atları ve beyaz adamları görmedik." diyorlardı. Ubeyd b. Umeyr dedi ki: Melekler Uhud'da savaşmadılar.

Bana İbn Ebû Sebre anlattı. O Abdülhamîd b. Süheyl'den, o da Ömer b. el-Hakem'den şöyle dediğini rivayet etti: Resûlullah (s.a.v.) Uhud'da bir tek melekle bile desteklenmedi. Melekler Bedir günü yardıma gelmişlerdi.

Bana İbn Hadîc anlattı. O Amr b. Dînâr'dan, o da İkrime'den bunun benzerini rivayet etti.

Bana Ma'mer b. Râşid anlattı. O İbn Ebû Luhayh'tan, o da Mücâhid'den şöyle dediğini rivayet etti: "Melekler Uhud'da hazır bulundular, fakat savaşmadılar."

Bana Süfyân b. Sa'îd anlattı. O Abdullah b. Osman'dan, o da Mücâhid'den şöyle dediğini rivayet etti: "Melekler sadece Bedir günü savaşmışlardır."

Bana İbn Ebû Sebre anlattı. O Sevr b. Zeyd'den, o Ebü'l-Gays'tan, o da Ebû Hüreyre'den şöyle dediğini rivayet etti: "Allah onlara, sabrettikleri takdirde yardım edeceğini vaat etmişti. Müminler dağıldıklarında melekler o gün savaşmadılar."

Bana Ya'kûb b. Muhammed b. Ebû Sa'sa'a anlattı. O Musa b. Damre b. Sa'îd'den, o babasından, o da Ebû Beşîr el-Mâzinî'den şöyle dediğini rivayet etti: "Ezebbü'l-Akabe" adındaki şeytan "Muhammed öldürüldü!" diye bağırınca, Allah da bunu murad ettiği için, iş Müslümanların elinden çıktı ve her birisi bir tarafa dağılıp dağa tırmandılar. İlk defa Resûlullah'ın (s.a.v.) sağ-salim olduğunu Müslümanlara müjdeleyen şahıs Ka'b b. Mâlik idi. Ka'b dedi ki: "Ben bağırıyordum; Resûlullah (s.a.v.) da parmağını dudaklarının üzerine koyarak susmamı işaret ediyordu.

Bana Musa b. Şeybe b. Amr b. Abdullah b. Ka'b b. Mâlik anlattı. O Umeyre bt. Ubeydullah b. Ka'b b. Mâlik'ten, o da babasından şöyle dediğini rivayet etti: "Uhud'da insanlar dağılınca, Resûlullah'ı (s.a.v.) ilk tanıyan bendim. Onun sapasağlam olduğunu müminlere müjdeledim." Ka'b dedi ki: "Ben vadinin içindeydim; Resûlullah (s.a.v.) Ka'b'ın zırhını istedi. -Onun zırhı veya bir kısmı sarıydı.- Resûlullah (s.a.v.) kendi zırhını çıkarıp onun zırhını giydi. Ka'b da Resûlullah'ın (s.a.v.) zırhını giydi. Ka'b o gün, on yedi yerinden yaralanıncaya kadar çok şiddetli bir şekilde çarpıştı.

Bana Ma'mer b. Râşid anlattı. O ez-Zührî'den, o İbn Ka'b b. Mâlik'ten, o da babasından şöyle dediğini rivayet etti: Uhud günü Resûlullah'ı (s.a.v.) ilk tanıyan bendim. Onun gözlerini miğferin altından tanıdım ve "Ey Ensâr topluluğu! Müjdeler olsun! İşte Resûlullah (s.a.v.) buradadır!" diye bağırdım. Resûlullah (s.a.v.) ise, sumam için bana işaret etti.

Bana İbn Ebû Sebre anlattı. O Hâlid b. Rebâh'tan, o da el-A'rec'ten şöyle dediğini rivayet etti: Şeytan, "Muhammed öldürüldü!" diye bağırınca Ebû Süfyân b. Harb, "Ey Kureyş topluluğu! Hanginiz Muhammed'i öldürdünüz?" dedi. İbn Kamîe adlı birisi, "Onu ben öldürdüm." dedi. Ebû Süfyân ise, "Acemler kahramanlarına bilezik taktıkları gibi sana bilezik takacağız." dedi. Ardından Ebû Süfyân, Muhammed'i öldürülenler arasında bulabilir mi diye Ebû Âmir el-Fâsık ile beraber dolaşmaya başladı. Derken, Ebû Âmir el-Fâsık, Hârice b. Zeyd b. Ebû Züheyr'in yanından geçti ve "Ey Ebû Süfyân! Bu öldürülenin kim olduğunu biliyor musun?" dedi. Ebû Süfyân, "Hayır, bilmiyorum." dedi. Ebû Âmir, "Bu Hârice b. Zeyd b. Ebû Zühre el-Hazrecî'dir. Bu Belhâris b. el-Hazrec'in efendisidir." dedi. Yine Abbâs b. Ubâde b. Nadle'nin yanından geçti ve "Bu da İbn Kavkal'dir. Bu şeref ailesinin şeriflerindendir." dedi. Sonra Zekvân b. Abdükays'ın yanından geçti ve "Bu da onların büyüklerindendir." dedi. Sonra oğlu Hanzale'nin yanından geçti. Ebû Süfyân, "Bu kimdir ey Ebû Âmir?" dedi. Ebû Âmir, "Bütün bunların içinde bana en ağır gelen budur. Bu Hanzale b. Ebû Âmir'dir." dedi. Ebû Süfyân, "Muhammed'in ölüsüne rastlamadık. Eğer İbn Kamîe onu öldürmüş olsaydı onu görürdük. Demek ki, İbn Kamîe yalan söyledi." dedi. Sonra Hâlid b. el-Velîd'e rastladı ve ona, "Muhammed'in öldürülmüş olduğunu düşünüyor musun?" dedi. Hâlid, "Bir grup ashâbıyla birlikte dağa tırmandığını gördüm." dedi. Ebû Süfyân, "Doğru olan budur. İbn Kamîe onu öldürdüğünü söyleyerek yalan söyledi." dedi.

Bana İbn Ebû Sebre anlattı. O Hâlid b. Rebâh'tan, o da İbn Ebû Ahmed'in mevlası Ebû Süfyân'dan şöyle dediğini rivayet etti: Muhammed b. Mesleme'den işittim; şöyle diyordu: Uhud'da insanların dağa çekildikleri ve geriye dönüp bakmadıkları o gün, iki gözümle gördüm ve iki kulağımla Resûlullah'ın (s.a.v.) şöyle dediğini işittim, "Bana gel ey falan! Bana gel ey falan! Ben Resûlullah'ım!" diyordu. Onlardan hiç birisi ona dönmedi ve kaçmaya devam ettiler.

Bana İbn Ebû Sebre anlattı. O da Ebû Bekr b. Abdullah b. Ebû Cehm'den -Ebû Cehm'in ismi Ubeyd'dir- şöyle dediğini rivayet etti: Hâlid b. el-Velîd Şam'da konuşurken şöyle diyordu: "Beni İslâm'la şereflendiren Allah'a hamd olsun. Uhud'da Müslümanların mağlup olup ortada dolaştıkları zaman kendimi ve Ömer b. el-Hattâb'ı hatırlıyorum. Ömer'in yanında hiç kimse yoktu. Ben o gün kaba ve sert bir bölüğün içindeydim. Benden başka kimse Ömer'i tanımadı. Ondan ayrı bir yola saptım. Yanımdakileri ona yönlendirdiğim takdirde ona saldırmalarından korktum. Ona baktım; kayalıklara yönelmiş, gidiyordu."

Bana İbn Ebû Sebre anlattı. O İshâk b. Abdullah b. Ebû Ferve'den, o Ebü'l-Huveyris'ten, o da Nâfi b. Cübeyr'den şöyle dediğini rivayet etti: Muhacirlerden bir adamdan işittim; şöyle diyordu: Uhud'da bulundum; baktım, oklar her taraftan geliyor. Resûlullah (s.a.v.) da okların ortasındaydı. Fakat tüm oklar ondan uzaklaştırılıyordu. O gün Abdullah b. Şihâb ez-Zührî'yi gördüm; "Muhammed'i bana gösterin. Eğer o kurtulursa yaşamak bana haram olsun." diyordu. Oysa Resûlullah (s.a.v.) onun yanı başındaydı ve yanında kimse yoktu. Sonra onu geçti. Ardından Abdullah b. Şihâb, Safvân b. Ümeyye ile karşılaştı; Safvân ona, "Hayırsız seni! Muhammed'i öldürüp bu düşmanlığı sona erdiremez miydin? Oysa Allah onu öldürme fırsatını sana vermişti." dedi. Abdullah b. Şihâb, "Sen onu gördün mü?" dedi. Safvân, "Evet, sen onun yanı başındaydın." dedi. Abdullah, "Vallahi ben onu görmedim. Allah'a yemin ederim ki, o bizden korunuyor. Biz dört kişi onu öldürmek için anlaştık ve sözleştik, fakat buna muvaffak olamadık." dedi.

Bana İbn Ebû Sebre anlattı. O Hâlid b. Rebâh'tan, o Ya'kûb b. Ömer b. Katâde'den, o da Nemle b. Ebû Nemle'den -Ebû Nemle'nin ismi Abdullah b. Mu'âz idi. Onun babasu Mu'âz el-Berâ b. Ma'rûr'un anneden kardeşiydi- şöyle dediğini rivayet etti: O gün Müslümanlar çekilince Resûlullah'a (s.a.v.) baktım; yanında birkaç kişiden başka kimse yoktu. Muhacir ve Ensâr'dan olan arkadaşları onu aralarına alarak kayalığa doğru götürdüler. Müslümanların ayakta kalan tek bir sancakları yoktu. Ortada savaşan bir grup ya da topluluk da yoktu. Müşriklerin bölükleri de, onları vadinin içinde öne ve arkaya doğru hareketlendirip duruyorlardı. Bir toplanıyorlar; bir dağılıyorlardı. İnsanlardan kimi görseler çeviriyorlardı. Ben de Resûlullah'ı (s.a.v.) izlemeye başladım; ona bakıyordum. Resûlullah (s.a.v.) ashâbının önündeydi. Sonra müşrikler karargâhlarına doğru döndüler, bizi arayıp bulmak ve Medine'ye girmek konusunda istişareler yapmaya başladılar. Müşrikler ihtilaf etmeye devam ediyorlardı. Resûlullah (s.a.v.) ashâbına göründü; onlar Resûlullah'ı (s.a.v.) sağ-salim gördüklerinde, başlarına hiçbir şey gelmemiş gibi sevindiler.

Bana İbrahim b. Muhammed b. Şürahbîl el-Abderî anlattı. O da babasından şöyle dediğini rivayet etti: Mus'ab sancağı kaldırdı; Müslümanlar dağılmaya başlayınca onu sıkı sıkıya tuttu. At üstünde olan İbn Kamîe onun sağ koluna vurdu ve kesti. Mus'ab, *"Muhammed ancak bir peygamberdir; ondan önce de peygamberler geçmişti."*[163] ayetini okuyordu. Mus'ab sancağı sol eline aldı ve sancağın üzerine eğildi. Fakat sol eli de kesildi. Bu kez Mus'ab sancağın üzerine abandı ve onu pazılarıyla göğsüne bastırmaya çalıştı ve *"Muhammed ancak bir peygamberdir; ondan önce de peygamberler geçmişti."*[164] ayetini okuyordu. Sonra İbn Kamîe üçüncü kez ona hamle yapıp onun işini bitirdi ve mızrak kırıldı. Mus'ab düştü; sancak da yere düştü. Benî Abdüddâr'dan Suveybit b. Harmele ve Ebü'r-Rûm adında iki adam sancağı hemen yerden aldılar. Ebü'r-Rûm, Müslümanlar Medine'ye dönünceye kadar sancağı elinden düşürmedi.

Bana Musa b. Ya'kûb anlattı. O halasından, o annesinden, o da el-Mikdâd'dan şöyle dediğini rivayet etti: Bizler savaş için dizilmeye başladığımızda Resûlullah (s.a.v.) Mus'ab'ın sancağının altında oturdu. Sancak sahipleri öldürülüp de müşrikler ilk hezimetlerini yaşadıklarında, Müslümanlar onların karargâhlarına hücum ettiler. Sonra müşrikler arkadan Müslümanların üzerine hamle yaptıklarında insanlar dağılmaya başladı. Resûlullah (s.a.v.) da sancak sahiplerine çağrıda bulundu. Mus'ab b. Umeyr sancağı aldı, sonra öldürüldü. Hazreclilerin sancağını Sa'd b. Ubâde aldı. Resûlullah (s.a.v.) da o sancağın altındaydı ve ashâbı etrafını kuşatmışlardı. Muhacirlerin sancağı Ebü'r-Rûm el-Abderî'ye verilmişti. Evs'in sancağına baktım; Üseyd b. Hudayr'ın elindeydi. Müşriklerle bir süre vuruştular ve safları karışık bir şekilde savaştılar. Müşrikler, "Ey Uzzâ'ya tapanlar! Ey Hübel'i sevenler!" şeklinde kendilerine ait işaretlerle birbirlerini çağırdılar. Vallahi, müşrikler ağır darbelerle bizi öldürdüler. Üstelik Resûlullah'a (s.a.v.) kadar ulaştılar. Onu hak ile gönderene yemin ederim ki Resûlullah'ı (s.a.v.), bir karış kadar düşmana yakın gördüm.

---

[163] Âl-i İmrân, 3/144.

[164] Âl-i İmrân, 3/144.

Onun ashâbından bir grup da bir üzerine toplanıyorlar, bir dağılıyorlardı. Düşmanları püskürtmek için çoğu zaman yayından bir ok attığını ya da bir taş fırlattığını görüyordum. Resûlullah'ı (s.a.v.), kendisiyle birlikte sabreden grubun içinde sebat etti. Onu koruyanlar on dört adamdı. Onlardan yedisi Muhacirlerden, yedisi de Ensâr'dandı. Ebû Bekr (r.a.), Abdurrahman b. Avf, Ali b. Ebû Tâlib (r.a.), Sa'd b. Ebû Vakkâs Talha b. Ubeydullah, Ubeyde b. el-Cerrâh ve ez-Zübeyr b. el-Avvâm Muhacirlerdendi. Ensâr'dan olanlar ise el-Hubâb b. el-Münzir, Ebû Dücâne, Âsım b. Sâbit, el-Hâris b. es-Sımme, Sehl b. Huneyf, Üseyd b. Hudayr ve Sa'd b. Mu'âz idi. Deniliyor ki: Sa'd b. Ubâde ve Muhammed b. Mesleme de Resûlullah'ın (s.a.v.) yanındaydılar. Bu ikisini, Üseyd b. Hudayr ve Sa'd b. Mu'âz'ın yerine saymışlar.

O gün, Muhacirlerden üç kişi ve Ensâr'dan beş kişi olmak üzere sekiz kişi, Resûlullah'a ölümüne biat ettiler. Muhacirleredn Ali, Talha ve ez-Zübeyr idi. Ensâr'dan ise, Ebû Dücâne, Âsım b. Sâbit ve Sehl b. Huneyf idi. Onlardan hiç birisi öldürülmedi. Müminlerin bir kısmı el-Mihrâs adlı suya varıncaya kadar çekilmişlerdi. Resûlullah (s.a.v.) onları arkalarından çağırıyordu.

Bana Utbe anlattı. O da Ya'kûb b. Ömer b. Katâde'den şöyle dediğini rivayet etti: Uhud günü Resûlullah'ın (s.a.v.) önünde, (onu savunmak için) otuz adam kalmıştı. Her birisi de, "Oklar senin yüzüne değil, benim yüzüme gelsin ey Allah'ın Resûlü! Ben öleyim, sen değil ey Allah'ın Resûlü! Sonsuza dek sana selam olsun ey Allah'ın Resûlü!" diyorlardı.

Dediler ki: Resûlullah (s.a.v.) savaşın ortasında kalıp savaş ona yetiştiğinde, Mus'ab b. Umeyr ve Ebû Dücâne ondan uzaklaşıp da yaraları çoğalınca Resûlullah (s.a.v.), "Kendini feda edecek bir adam yok mu?" demeye başladı. Bunun üzerine Ensâr'dan beş kişilik bir grup öne çıktı. Umâre b. Ziyâd b.

es-Seken de onlardan biriydi. Umâre takatsiz kalıncaya kadar savaştı. Ardından bir grup Müslüman Allah'ın düşmanlarını uzaklaştırıncaya kadar savaştılar. Resûlullah (s.a.v.) Umâre b. Ziyâd'a, "Bana yaklaş; gel, gel!" dedi. Onu, ayaklarına dayandırıncaya kadar kendine yaklaştırdı. On dört yarası vardı ve şehit oldu. Resûlullah (s.a.v.) insanları savaşmaya teşvik ediyor ve onları cesaretlendiriyordu. Müşriklerden oluşan bir grup da Müslümanları ok atışlarıyla zayıflatmışlardı. Hibbân b. el-Arika ve Ebû Üsâme el-Cüşemî onlardandı. Resûlullah (s.a.v.) Sa‘d b. Ebû Vakkâs'a, "At ya Sa‘d! Anam babam sana feda olsun, at!" diyordu. Hibbân b. el-Arika bir ok attı. Ok arkadan Ümmü Eymen'in eteğine isabet etti ve eteğini üzerinden kaldırdı. -Ümmü Eymen o gün yaralılara su vermek için gelmişti.- Adam aşırı bir şekilde gülmeye başladı. Bu durum, Resûlullah'ın (s.a.v.) zoruna gitti. Bunun üzerine Sa‘d b. Ebû Vakkâs'a demiri olmayan bir ok verdi ve "At" dedi. Sa‘d'ın attığı ok Hibbân'ın boğazına saplandı; Hibbân sırt üstü yer düştü ve avreti ortaya çıktı. Sa‘d dedi ki: "O gün Resûlullah'ın (s.a.v.), azı dişleri görününceye kadar güldüğünü gördüm." Sonra Resûlullah (s.a.v.), "Sa‘d kadının intikamını aldı. Allah senin duanı kabul etsin ve atışını isabet ettirsin." dedi.

O gün Ebû Üsâme el-Cüşemî'nin kardeşi Mâlik b. Züheyr el-Cüşemî de ok atıyordu. O ve kardeşi Hibbân b. el-Arika bir kayanın arkasına gizlenmiş, Müslümanlara ok atıyorlardı. Resûlullah'ın (s.a.v.) çok sayıda Ashâbını okla öldürdüler. Onlar bu durumdayken Sa‘d b. Ebû Vakkâs, Mâlik b. Züheyr'i kayanın arkasında gördü. Mâlik bir ok attı ve başını çıkardı. Sa‘d ona bir ok attı; ok gözüne isabet edip kafasından çıktı. Önce yukarıya baktı, sonra dönüp yere düştü. Allah (Azze ve celle) onu öldürdü.

Resûlullah (s.a.v.), o gün yayı parçalanıncaya kadar onunla ok attı. Bunun üzerine, Resûlullah'ın yanında bulunan Katâde b. en-Nu‘mân yayı aldı. O gün Katâde'nin gözüne ok isabet etti; hatta gözü yanakları üzerine düştü. Katâde b. en-Nu‘mân dedi ki: "Ben Resûlullah'a geldim ve 'Ey Allah'ın Resûlü! Benim genç ve güzel bir eşim var. O beni, ben de onu seviyorum. Ben gözümün yerinin kötü olmasından korkuyorum.' dedim. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) gözümü aldı ve yerine koydu. Hemen görmeye başladım ve gözüm eskisi gibi oldu. Ne gece, ne de gündüz, bir an bile görmemi engellemedi." Katâde yaşlandığında da "Vallahi o, iki gözümün en güçlüsüdür." derdi. O, iki gözün en güzeliydi.

Resûlullah (s.a.v.) bizzat savaşa katıldı. Okları bitinceye kadar ok attı. Hatta yayının başı parçalandı; daha önce de kirişi kopmuştu. Elinde, bir karış kadar şey kalmıştı. Ukkâşe b. Mıhsan yayı aldı; kirişini bağlamaya çalışıyordu. Fakat "Ey Allah'ın Resûlü! Kiriş yetişmiyor." dedi. Resûlullah (s.a.v.), "Uzat, yetişir." dedi. Ukkâşe dedi ki: Onu hak ile gönderene yemin olsun ki, kirişi uzattım ve yayın başına iki veya üç defa doladım. Sonra Resûlullah (s.a.v.) yayını aldı. Sürekli bir şekilde onlara ok atıyordu. Ebû Talha da onların önünde, Resûlullah'ı koruyordu. Hatta baktım ki, Resûlullah'ın (s.a.v.) yayı parçalanmış. Katâde b. en-Nu‘mân onu aldı. Uhud günü Ebû Talha ok heybesini Resûlullah'ın önünde açtı. Ebû Talha iyi ok atar ve yüksek sesle konuşurdu. Resûlullah (s.a.v.), "Ebû Talha'nın ordu içindeki sesi kırk adamdan daha hayırlıdır." dedi. Heybesinde elli ok vardı. Onu Resûlullah'ın (s.a.v.) önüne serdi ve "Ölüm bana gelsin, sana değil ey Allah'ın Resûlü!" diye bağırmaya başladı. Ebû Talha durmadan o okları teker teker atmaya başladı. Resûlullah (s.a.v.) başını, Ebû Talha'nın başı ve omuzları arasından çıkarıyordu. Okları bitince okların bulunduğu yere bakıyordu. Ebû Talha, "Ben öleyim, sen değil ya Resûlullah! Allah beni sana kurban etsin!" diyordu. Resûlullah (s.a.v.) yerden bir odun parçası alıp, "Ey Ebû Talha at!" dediğinde, Ebû Talha onu güzel bir ok olarak atıyordu.

Resûlullah'ın (s.a.v.) okçu ashâbı, Sa'd b. Ebû Vakkâs, es-Sâib b. Osman b. Maz'ûn, el-Mikdâd b. Amr, Zeyd b. Hârise, Hâtıb b. Ebû Belte'a, Utbe b. Gazvân, Hırâş b. es-Sımme, Kutbe b. Âmir b. Hadîde, Bişr b. el-Berâ b. Ma'rûr, Ebû Nâile Silkân b. Selâme, Ebû Talha, Âsım b. Sâbit b. Ebü'l-Aklah ve Katâde b. en-Nu'mân'dan oluşuyordu.

O gün Ebû Rühm el-Gıfârî'nin boğazına bir ok isabet etti. Ebû Rühm Resûlullah'ın (s.a.v.) yanına geldi; Resûlullah (s.a.v.) üzerine tükürdü ve iyileşti. Bu yüzden Ebû Rühm'e "el-Menhûr" (Boğazlanan) denirdi.

Kureyş'ten dört kişi Resûlullah'ı (s.a.v.) öldürmeyi kararlaştırmış ve sözleşmişlerdi. Müşrikler de onları bu işle ilgilenen kimseler olarak biliyorlardı. Abdullah b. Şihâb, Utbe b. Ebû Vakkâs, İbn Kamîe ve Übey b. Halef... Utbe o gün Resûlullah'a (s.a.v.) dört taş attı. Resûlullah'ın (s.a.v.) ön dişlerinin, sağ alt kısmının iç tarafını kırdı. İki yanağında da yarık meydana getirdi. Hatta miğferin halkası, yanaklarındaki yarıkta kayboluyordu. Dizleri de isabet almış ve tahriş olmuşlardı. Ebû Âmir el-Fâsık Müslümanlar için, hendekler gibi çukurlar kazımıştı. Resûlullah (s.a.v.) farkında olmadan o çukurlardan birisinin üstünde oturuyordu. Bizim tespitlerimize göre Resûlullah'ın (s.a.v.) yanaklarını yaran kişi İbn Kamîe'dir. Onun dudaklarına taş atan ve ön dişlerini kıran kişi ise, Utbe b. Ebû Vakkâs'tır. İbn Kamîe geliyor ve "Muhammed'i bana gösterin, kendisine yemin edilene yemin olsun ki, onu görürsem öldüreceğim." diyordu. İbn Kamîe Resûlullah'a kılıcı kaldırdı; Utbe b. Ebû Vakkâs da kılıcın kaldırıldığı aynı anda ona taş attı. Resûlullah'ın (s.a.v.) üzerinde iki zırh vardı. Resûlullah (s.a.v.) önündeki çukura düştü. İki dizi tahriş oldu. İbn Kamîe'nin kılıcı bir şey yapamadı. Ancak kılıcın ağırlığıyla darbenin etkisini azalttı. Resûlullah (s.a.v.) bununla çukura düştü. Resûlullah (s.a.v.) ayağa kalktı; Talha onu arkadan kaldırıyordu. Ali ise ayakların üstünde duruncaya kadar ellerinden tuttu.

Bana Dahhâk b. Osman anlattı. O Damre b. Sa'îd'den, o da Ebû Beşîr el-Mâzinî'den şöyle dediğini rivayet etti: "Uhud günü çocuktum ve savaş alanındaydım. Baktım; İbn Kamîe bir kılıçla Resûlullah'ın (s.a.v.) üzerinde duruyor. Sonra baktım; Resûlullah (s.a.v.) iki dizi üzerinde önündeki bir çukura düşmüş, hatta içinde kaybolmuştu. Ben çocuktum ve bağırıyordum. Sonra baktım ki, insanlar ona doğru koşmaya başladılar. Ben Talha b. Ubeydullah'a bakıyordum; Resûlullah'ın (s.a.v.) bağrından tutmuştu, nihayet Resûlullah (s.a.v.) ayağa kalkmıştı."

Deniliyor ki: Resûlullah'ın yüzünü yaran kişi İbn Şihâb'tır. Onun ön dişlerini kıran ve dudaklarını kanatan kişi de Utbe b. Ebû Vakkâs'tır. Miğferin halkası yarıkta kaybolacak kadar Resûlullah'ın (s.a.v.) yanaklarını yaran kişi ise İbn Kamîe'dir. Resûlullah'ın (s.a.v.) yüzünden kan akmaya başladı; hatta kan sakalına bulaştı. Ebû Huzeyfe'nin mevlası Sâlim, Resûlullah'ın (s.a.v.) yüzünden kanı su ile siliyor; Resûlullah (s.a.v.) ise şöyle diyordu: "Peygamberine bunu yapan bir kavim nasıl iflah olur?" Hz. Peygamber (s.a.v.) onları Allah'a davet ediyordu. Bunun üzerine Allah, *"Allah'ın, onların tövbelerini kabul veya onlara azap etmesi işiyle senin bir ilgin yoktur."*[165] ayetini indirdi.

Sa'd b. Ebû Vakkâs dedi ki: Resûlullah'tan (s.a.v.) işittim şöyle diyordu: *"Resûlullah'ın ağzını kanatan kavme, Allah'ın gazabı şiddetlenmiştir. Resûlullah'ın yüzünü kanatan kavme, Allah'ın gazabı şiddetlenmiştir. Resûlullah'ın öldürdüğü adama, Allah'ın gazabı şiddetlenmiştir."* Sa'd dedi ki: "Beni kardeşim Utbe b. Ebû Vakkâs'ı öldürmekten kurtaran Resûlullah'ın (s.a.v.) duası oldu. Kuşkusuz, onu öldürmek için gösterdiğim hırsı hiçbir şeye karşı göstermemiştim. Benim bildiğim

---

[165] Âl-i İmrân, 3/128.

Utbe, kötü ahlaklı ve anne-babasına karşı saygısızdı. Kardeşim Utbe'yi öldürmek için tam iki kez müşriklerin saflarına dalarak onu aramaya başladım. Fakat her seferinde tıpkı tilki gibi benden sıvışabildi. Üçüncü bir hamle yapmak istediğimde Resûlullah (s.a.v.), "Ey Abdullah! Sen ne yapmak istiyorsun? Kendini mi öldürmek istiyorsun?" dedi. Bunun üzerine onu öldürmekten vazgeçtim. Resûlullah (s.a.v.), "Ya Rabbi! Bunların hiçbirisinin üzerinden yıl geçmesin" dedi. Sa'd dedi ki: "Vallahi, Resûlullah'a ok atan ya da onu yaralayanlardan hiçbirisinin üzerinden yıl geçmedi. Kardeşim Utbe öldü. İbn Kamîe'ye gelince; bunda ihtilaf edilmiştir: Bazıları onun savaş meydanında öldürüldüğünü söylerler. Bazılarına göre İbn Kamîe bir ok atmış ve "Al sana, ben İbn Kamîe'yim." demiş, attığı ok Mus'ab b. Umeyr'e isabet etmiş ve onu öldürmüştür. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.), "Allah onu kahretsin!" demiştir. Sonra sağmak için bir koyuna yanaşmış; koyun onu boynuzuyla toslayarak öldürmüştür. İbn Kamîe, Resûlullah'ın bedduası sebebiyle dağlar arasında ölü bulunmuştur. Allah düşmanı İbn Kamîe, arkadaşlarına dönmüş ve Muhammed'i öldürdüğünü onlara haber vermişti. İbn Kamîe Benî Fihr kabilesinin Benî el-Edrem (Teym b. Gâlib) boyuna mensup bir adamdı.

Abdullah b. Humeyd b. Züheyr Resûlullah'ı bu vaziyette (yaralı bir şekilde) görünce, demir zırhlara bürünmüş bir şekilde atını mahmuzlayarak, "Ben İbn Züheyr'im; bana Muhammed'i gösterin. Vallahi ya onu öldüreceğim, ya da bu uğurda öleceğim." diyordu. Ebû Dücâne onun karşısına çıktı ve "Muhammed'in nefsini kendi nefsiyle koruyacak olan adam gelsin beriye bakalım." dedi ve atına bir darbe vurarak atının arka ayaklarındaki kirişleri kopardı. At tısmaya başladı (kuyruğunu bacağının arasına koydu). Sonra kılıçla üzerine gitti ve "Al sana, ben İbn Hareşe'yim." diyordu. Resûlullah (s.a.v.) ona bakıyor ve "Allah'ım! Ben ondan razı olduğum gibi sen de İbn Hareşe'den razı ol!" diyordu.

Bana İshâk b. Yahya b. Talha anlattı. O İsa b. Talha'dan, o da Âişe'den (r.a.) şöyle dediğini rivayet etti: Ebû Bekr'den (r.a.) işittim; şöyle diyordu: Uhud günü Resûlullah (s.a.v.) okla yaralanıp da miğferin iki halkası şakaklarına batınca, Resûlullah'a (s.a.v.) doğru koşmaya başladım. Bir insan da doğu tarafından adeta uçarak geliyordu. Ben, "Allah'ım! Bu gelen Talha b. Ubeydullah olsun!" dedim. Nihayet Resûlullah'ın (s.a.v.) yanına vardık; baktım ki, gelen Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh'tır. Beni geçti ve "Ey Ebû Bekr! Allah için beni bırak da, şunu Resûlullah'ın yüzünden çıkarayım." dedi. Ben de onu bıraktım. Resûlullah (s.a.v.) da, "Arkadaşınıza sahip çıkın!" diyordu. Resûlullah Talha b. Ubeydullah'ı kastediyordu. Ebû Ubeyde, iki ön dişiyle miğferin halkasını tuttu, çıkardı ve sırt üstü yere düştü. Ebû Ubeyde'nin ön dişi de düştü. Sonra miğferin diğer halkasını da diğer dişiyle çekti. Ebû Ubeyde insanlar arasında ön dişi olmayan biri olarak bilinirdi.

Deniliyor ki: Miğferin halkalarını Resûlullah'ın (s.a.v.) yüzünden çıkaran kişi Ukbe b. Vehb b. Kelede'dir. Ona Ebü'l-Yeser de denir. Bize göre en doğru olan da Ukbe b. Vehb b. Kelede'dir.

Ebû Sa'îd el-Hudrî anlatıyor: Resûlullah'ın (s.a.v.) yüzü Uhud günü yaralanmıştı. Miğferin iki halkası onun şakaklarına batmıştı. Halkalar çıkarılınca, eski tulumdan su akar gibi yüzünden kan akmaya başladı. Mâlik b. Sinân kanı ağzıyla emiyor ve yutuyordu. Resûlullah (s.a.v.), "Kanı benim kanıma karışan adama bakmak isteyen Mâlik b. Sinân'a baksın." dedi. Mâlik'e, "Sen kan mı içiyorsun?" denildi. Mâlik, "Evet, Resûlullah'ın (s.a.v.) kanını içiyorum." dedi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.), "Kanı benim kanıma temas eden birisine ateş isabet etmez." dedi. Ebû Sa'îd el-Hudrî dedi ki: Biz eş-

Şeyhayn denilen yerden geri çevrilenlerdendik. Savaşanlarla birlikte değildik. Gün ortasına doğru gelip de Resûlullah'ın (s.a.v.) yaralandığı ve insanların etrafından dağıldıkları haberi bize gelince, Hudre ailesinden bazı çocuklarla birlikte geldim; Resûlullah'ın (s.a.v.) yanına gitmek istiyor ve onun sağ-salim olduğuna bakmak ve bu şekilde ailemize dönmek istiyorduk. Medine vadilerinden olan ve Kanât denilen yerde, Müslümanlarla karşılaştık; dönüyorlardı. Bizim hiçbir amacımız yoktu; sadece Resûlullah'a (s.a.v.) bakmak istiyorduk. Resûlullah (s.a.v.) bana bakınca, "Sa'd b. Mâlik'sin değil mi?" dedi. Ben, "Anam babam sana feda olsun ey Allah'ın Resûlü! Ben Sa'd b. Mâlik'im." dedim. Sonra ona yaklaştım ve dizlerini öptüm; o atının üzerindeydi. Sonra bana, "Allah seni babana bağışlasın." dedi. Sonra yüzüne baktım. Baktım ki, her yanağında bir dirhem büyüklüğünde yara ve alnındaki kılların dibinde bir yarık var. Ayrıca alt dudağının da kanadığını gördüm. Sonra ön dişinin de kırık olduğunu gördüm. Sonra yarasının üzerinde siyah bir şey olduğunu fark ettim. "Resûlullah'ın (s.a.v.) yüzündeki nedir?" diye sordum. "Yanmış hasırdır." dediler. "Onun yanaklarını yaran kim?" diye sordum. "İbn Kamîe'dir." denildi. "Kim alnını yardı?" diye sordum. "İbn Şihâb yardı." denildi. "Kim dudağını yaraladı?" diye sordum. "Utbe b. Ebû Vakkâs." denildi. Evinin kapısına varıncaya kadar Resûlullah'ın (s.a.v.) önünde koşmaya başladım. Resûlullah (s.a.v.) ancak yardımla atından inebildi. Dizlerinin de tahriş olduğunu gördüm. Yürürken iki Sa'd'a (Sa'd b. Ubâde ve Sa'd b. Mu'âz) dayanıyordu.

Güneş batıp da Bilâl namaz için ezan okuyunca Resûlullah (s.a.v.) aynı hal üzere çıktı; iki Sa'd'a dayanıyordu. Sonra evine döndü; insanlar ise mescitteydi. Ateş yakmış; onunla yaraları yakıyorlardı. Sonra akşam kızıllığı kaybolunca Bilâl yatsı namazı için ezan okudu. Resûlullah (s.a.v.) hiç çıkmadı. Bilâl onun kapısının yanındaydı. Nihayet gecenin üçte biri geçince, "Ey Allah'ın Resûlü! Namaz" diye seslendi. Resûlullah (s.a.v.) uyuyordu. Ona baktım; yürüyüşünde, akşam eve girdiği durumundan daha hafifti. Onunla birlikte yatsıyı kıldım. Sonra Resûlullah (s.a.v.) evine döndü. Adamlar mescit ile evi arasında dizilmişlerdi. Resûlullah eve girinceye kadar da tek başına yürüyordu. Ben evime döndüm ve Resûlullah'ın (s.a.v.) iyi olduğunu aileme bildirdim. Onlar hamdederek uyudular. Evs ve Hazrec'in ileri gelenleri de, Kureyş bir daha hücum eder endişesiyle mescitte, Peygamber'in (s.a.v.) kapısında nöbet tutuyorlardı.

Dediler ki: Fâtıma birkaç kadınla çıktı. Resûlullah'ın (s.a.v.) yüzündeki yarayı görmüştü. Hemen onu kucakladı ve yüzünden kanı silmeye başladı. Resûlullah (s.a.v.) ise, "Resûlullah'ın yüzünü kanatanlara Allah'ın gazabı şiddetlenmiştir." diyordu. Ali b. Ebû Tâlib (r.a.), Mihrâs'tan bir su almaya giderken Fâtıma'ya, "Gereği kadar vazifesini yapmış olan bu kılıcı tut!" dedi. Sonra kalkanında biraz su getirdi. Resûlullah (s.a.v.) susamıştı ve ondan içmek istiyordu. Fakat içemedi. Sonra sudan, hoşlanmadığı bir koku hissetti. Bunun üzerine, "Bu tadı bozuk bir sudur." dedi. Ağzındaki kandan ötürü o suyu ağzına aldı ve çalkaladı. Fâtıma babası üzerindeki kanı sildi. Peygamber (s.a.v.) Ali'nin kılıcını Fâtıma'nın elinde kanlı görünce, "Eğer sen güzel savaştıysan, Âsım b. Sâbit, el-Hâris b. es-Sımme ve Sehl b. Huneyf de güzel savaştılar. Ebû Dücâne'nin kılıcı da, görevini gereği kadar yerine getirdi." dedi ve o sudan içemedi. Muhammed b. Mesleme kadınlarla birlikte su aramaya çıktı. Onlar on dört kadın olarak (Uhud'a) gelmişlerdi. Onlardan birisi de Resûlullah'ın (s.a.v.) kızı Fâtıma idi. Kadınlar sırtlarında yiyecek ve içecek taşıyorlar, yaralılara su veriyorlar ve onları tedavi ediyorlardı.

Ka'b b. Mâlik dedi ki: Uhud günü Ümmü Süleym bt. Milhân ve Âişe'yi gördüm; sırtlarında taşıdıkları su kırbaları vardı. Hamne bt. Cahş, susamış askerlere su taşıyor ve yaralıları tedavi ediyordu. Ümmü Eymen de yaralılara su veriyordu. O gün Resûlullah (s.a.v.) şiddetli bir şekilde susamıştı. Muhammed b. Mesleme onların yanında içecek su bulamayınca bir su arkına gitti ve -bu günkü Teymîlerin evlerinin yanında bulunan- kumluk bir çukurdan su alıp Resûlullah'a (s.a.v.) getirdi. Resûlullah (s.a.v.) suyu içti ve Muhammed b. Mesleme'ye hayır duasında bulundu. Yüzünden akan kan kesilmiyordu. Resûlullah (s.a.v.), "Siz Rüknü (Hacerü'l-Esved'i) selamlayana kadar (Mekke'yi fethedinceye kadar) müşrikler bir daha bugünkü gibi bize zarar veremeyeceklerdir." dedi. Fâtıma Resûlullah'ın yüzündeki kanı yıkıyor, Hz. Ali de matarayla üzerine su döküyordu. Kanın durmadığını görünce bir hasır parçasını aldı, kül oluncaya kadar onu yaktı. Sonra o külü yaraya bastırdı ve kan durdu. Bazılarına göre Fâtıma, onu yakılmış bir yün parçasıyla tedavi etmişti. Resûlullah (s.a.v.) daha sonra yüzündeki yarayı, izi kayboluncaya kadar çürümüş bir kemikle tedavi ediyordu. Resûlullah (s.a.v.) bir ay boyunca veya daha fazla bir süre, İbn Kamîe'nin boynuna vurduğu darbenin acısını hissediyordu. Yüzündeki yarayı da çürümüş kemikle tedavi ediyordu.

Bana Muhammed b. Abdullah anlattı. O ez-Zührî'den, o da Saʿîd b. el-Müseyyeb'ten şöyle dediğini rivayet etti: Uhud günü Übey b. Halef atını mahmuzlayarak geliyordu. Nihayet Resûlullah'a (s.a.v.) yaklaşınca Resûlullah'ın (s.a.v.) ashâbından bir grup onu öldürmek için karşısına çıktılar. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.), "Ondan uzaklaşın!" dedi. Resûlullah (s.a.v.) ayağa kalktı; mızrağı da elindeydi. Tam zırh ile miğfer arasındaki boşluğa attı ve oradan onu yaraladı. Übey atından düştü ve kaburgalarından birisi kırıldı. Onu sırtlayarak kaldırdılar. Kafile halinde Mekke'ye döndüklerinde yolda öldü. Bunun üzerine, *"Siz öldürmediniz, fakat Allah öldürdü onları; attığın zaman da sen atmadın, fakat Allah attı."*[166] ayeti nazil oldu.

Bana Yunus b. Muhammed ez-Zaferî anlattı. O Âsım b. Ömer'den, o Abdullah b. Ka'b b. Mâlik'ten, o da babasından şöyle dediğini rivayet etti: Übey b. Halef oğlunu kurtarmak için (Medine'ye) gelmişti. Çünkü oğlu Bedir günü esir edilmişti. Übey b. Halef, "Ya Muhammed, yanımda bir at var. Her gün en değerli yem olan darıyla onu besliyorum. O atın üzerinde seni öldüreceğim." dedi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.), "Hayır! İnşaallah ben seni o at üzerinde öldüreceğim." dedi. Deniliyor ki, Übey b. Halef bu sözü Mekke'de söylemiş; söz Medine'de Resûlullah'a ulaşmıştı. Resûlullah (s.a.v.), "O atın üzerinde ben onu öldüreceğim inşaallah." demişti.

Dediler ki: Resûlullah (s.a.v.) savaşta arkasına dönüp bakmazdı. Ashâbına, "Übey b. Halef'in arkamdan gelmesinden korkuyorum. Onu gördüğünüzde bana bildiriniz." diyordu. Derken Übey b. Halef, atının üzerine çıkageldi. O Resûlullah'ı (s.a.v.) görmüş ve onu tanımıştı. Übey b. Halef yüksek sesiyle, "Ya Muhammed! Eğer kurtulursan yaşamak bana haram olsun." diye bağırdı. Bunun üzerine insanlar Resûlullah'a (s.a.v.), "Ey Allah'ın Resûlü! Yanına gelinceye kadar bir şey yapmayacak mısın? Sana doğru geliyor. Eğer istersen bazılarımız ona yönelir." dediler. Resûlullah (s.a.v.) bunu kabul etmedi. Übey b. Halef yaklaştı; Resûlullah (s.a.v.) el-Hâris b. es-Sımme'den mızrağı aldı; sonra ashâbının arasında deve gibi silkelendi. Bizler küçük sinekler gibi etrafından dağılmaya başladık. Resûlullah (s.a.v.) ciddileştiği zaman hiç birimiz ona benzemezdik. Sonra Resûlullah (s.a.v.) mızrağı aldı; Übey atının üstündeyken onu boğazından yaraladı. Übey öküz gibi böğürmeye başladı. Arkadaşları kendisine, "Ey Ebû Amr! Vallahi sende ciddi bir şey yoktur. Eğer sendeki yara, birimizin

"Siz öldürmediniz, fakat Allah öldürdü onları; attığın zaman da sen atmadın, fakat Allah attı." (Enfâl, 8/17) gözünde olsaydı ona zarar vermezdi." dediler. Übey ise, "Lât ve Uzzâ'ya yemin olsun ki, eğer bendeki yara, Zü'l-Mecâz ehlinde olsaydı hepsi ölürlerdi. Muhammed 'Muhakkak seni öldüreceğim.' dememiş miydi?" dedi. Onu hemen kaldırdılar; bu durum, onları Resûlullah'ı (s.a.v.) aramaktan alıkoydu. Resûlullah (s.a.v.) da vadide, Ashâbının büyük kısmına yetişti. Deniliyor ki: Resûlullah (s.a.v.) mızrağı ez-Zübeyr b. el-Avvâm'dan almıştı.

---

[166] Enfâl, 8/17.

İbn Ömer şöyle diyordu: "Übey b. Halef (Mekke'ye dönüşlerinde) Râbiğ'de öldü. Çünkü ben gecenin bir saatinde Râbiğ'den geçiyordum; parlayan bir ateş gördüm, hemen ona yöneldim. Baktım ki, bir adam çektiği bir zincirin içinde oradan çıktı. "Su... Su..." diye bağırıyordı. Baktım; bir adam da "Ona su vermeyin; Resûlullah (s.a.v.) onu öldürmüştür. Bu Übey b. Halef'tir." diyordu. Ben de "Allah'ın rahmetinden uzak olsun!" dedim. Bazılarına göre Übey, Mekke'ye altı mil mesafede bulunan Serif'te öldü. Deniliyor ki: Resûlullah (s.a.v.) ez-Zübeyr'den mızrağı alınca, Übey Resûlullah'a vurmak için hamle yaptı. Bunun üzerine Mus'ab b. Umeyr, kendisini onunla Resûlullah'ın arasına koyarak onu karşıladı. Mus'ab b. Umeyr onun yüzüne bir darbe indirdi; Resûlullah (s.a.v.) da zırh ile miğfer arasında bir boşluk gördü ve oradan onu yaraladı. Übey yere düştü ve böğürmeye başladı. Dedi ki: Osman b. Abdullah b. el-Muğîre el-Mahzûmî, kendisine ait alaca bir atla Resûlullah'a (s.a.v.) doğru gelmeye başladı. Üstünde de tam teçhizat vardı. Resûlullah (s.a.v.) da vadiye doğru ilerliyordu. el-Mahzûmî Resûlullah'a, "Eğer sen kurtulursan yaşamak bana haram olsun." diye bağırıyordu. Resûlullah (s.a.v.) duruyor; el-Mahzûmî'nin atının ayağı kayıyor ve Ebû Âmir'in (el-Fâsık) kazdığı çukurlardan birisine düşüyor. At yüzüstü çukura düşüyor. Ancak at çıplak olarak çukurdan çıkıyor. Resûlullah'ın (s.a.v.) ashâbı o Mahzûmî'yi alıyorlar ve onu yaralıyorlar. el-Hâris b. Sımme ona doğru yürüdü ve iki kılıçla bir süre çarpıştılar. Sonra el-Hâris onun ayağına vuruyor. Üzerindeki zırh genişti. Adam diz üstü çöktü; el-Hâris b. Sımme de işini bitirdi. el-Hâris o gün güzel bir zırh, miğfer ve güzel bir kılıç elde etti. O gün, ondan başka böyle güzel seleb (öldürülenin eşyası) elde eden kimse duyulmadı. Resûlullah (s.a.v.) da onların çarpışmalarına bakıyordu. Resûlullah (s.a.v.) adamın kim olduğunu sordu. Onun Osman b. Abdullah b. el-Muğîre olduğunu öğrendi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.), "Onu helak eden Allah'a hamd olsun." dedi. Abdullah b. Cahş daha önce Batnu Nahle'de onu esir almış ve onu Resûlullah'ın (s.a.v.) huzuruna getirmişti. Ama adam fidye karşılığında serbest kalmış ve Kureyş'e dönmüştü. Nihayet Uhud'a katıldı ve orada öldürüldü. Ubeyd b. Hâciz el-Âmirî -Âmir b. Lüey- onun öldürüldüğünü gördü ve bir yırtıcı gibi koşmaya başladı. el-Hâris b. Sımme'nin boynuna bir darbe vurdu; el-Hâris yaralı olarak yere düştü. Arkadaşları onu kaldırdılar. Ebû Dücâne Ubeyd'in üzerine gitti ve gündüzün bir vaktinde yaman bir şekilde çarpıştılar. Her birisi de kalkanla kendisini kılıç darbesinden koruyordu. Sonra Ebû Dücâne ona bir hamle yapıp onu kucaklayıp yere serdi. Sonra koyun kesilir gibi kılıçla onu kesti ve dönüp Resûlullah'a (s.a.v.) yetişti.

Dediler ki: Sehl b. Huneyf okla Resûlullah'ı (s.a.v.) müdafaa ediyordu. Resûlullah (s.a.v.), "Sehl'e ok veriniz; çünkü o rahat savaşan biridir." dedi. Müslümanlar hezimete uğramış iken Resûlullah (s.a.v.) Ebü'd-Derdâ'ya baktı ve "Uveymir ne iyi bir süvaridir!" dedi. el-Vâkıdî dedi ki: "Ancak Ebü'd-Derdâ'nın Uhud Savaşı'na katılmadığı söyleniyor."

el-Vâkıdî dedi ki: Bana İbn Ebû Sebre anlattı. O Muhammed b. Abdullah b. Ebû Sa'sa'a'dan, o da el-Hâris b. Abdullah b. Ka'b b. Mâlik'ten şöyle dediğini rivayet etti: Bana, Uhud günü Ebû Useyre b. el-Hâris b. Alkame'ye bakan birisi anlattı. Ebû Useyre Benî Avf kabilesine mensup birisiyle karşı karşıya gelmiş ve birbirlerine karşılıklı darbeler vurmuşlardı. O darbelerden her biri, kişinin rakibinden ürkmesine sebep oluyordu. Dedi ki: Adam ikisine baktı; sanki zararlı birer yırtıcı gibiydiler. Bir kez duruyor, bir kez de savaşıyorlardı. Sonra birbirlerine sarılıyorlar; biri arkadaşını tutuyor ve birlikte yere düşüyorlardı. Bir defasında Ebû Useyre hasmının üstüne çıktı ve bir koyun keser gibi onu kılıcıyla kesti ve ayağa kalktı. Hâlid b. el-Velîd, alnı ve ayakları beyaz olan gri bir at üzerinde karşıdan geliyordu ve arkasından uzun bir mızrak sürüklüyordu. Ebû Useyre'yi arkadan vurdu. Mızrağının ucuna baktım; göğsünden çıkmıştı. Ebû Useyre ölmüş olarak yere düşmüştü. Hâlid b. el-Velîd de döndü. "Ben Ebû Süleyman'ım!" diyordu.

Dediler ki: Talha b. Ubeydullah o gün, Resûlullah'ın (s.a.v.) önünde şiddetli bir şekilde savaştı. Talha şöyle diyordu: Resûlullah'ın ashâbı hezimete uğrayıp da müşrikler hamle yaparak Resûlullah'ı her taraftan kuşattıklarını gördüğümde, Resûlullah'ın önünde mi, arkasında mı, sağında mı, yoksa solunda kalayım; bilemedim. Müşrikler çekilinceye kadar bir kez kılıçla onları önünden uzaklaştırıyorum; bir kez de arkasından uzaklaştırıyorum. Resûlullah (s.a.v.) Talha için, "Kendisini feda etti." diyordu. Sa'd b. Ebû Vakkâs Talha'dan bahsederken şöyle diyordu: Allah onu esirgesin; Uhud günü Resûlullah'ı en fazla savunanımızdı. Kendisine, "Nasıl oluyordu ey Ebû İshâk?" diye soruldu. Sa'd, "Biz Resûlullah'ın (s.a.v.) yanından ayrılıyor, sonra tekrar ona dönüyorduk. Talha ise sürekli Resûlullah'ın yanındaydı. Ben onu gördüm; Resûlullah'ın etrafında dönüyor ve kendisini ona siper ediyordu." dedi.

Talha'ya, "Ey Ebû Muhammed! Parmağına ne oldu?" diye soruldu. Talha, "Resûlullah'ı (s.a.v.) öldürmek isteyen Züheyr b. Mâlik el-Cüşemî bir ok atmıştı. Onun attığı ok şaşmazdı. Elimle Resûlullah'ın (s.a.v.) yüzünü korudum; ok parmağıma isabet etti." dedi. Talha'nın parmağı delindi ve uyuştu. Hatta Züheyr b. Mâlik ok atınca Talha, "Hassî" (خصي) demişti.[167] Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.), "Eğer 'Bismillah' deseydi, insanlar ona bakarken o cennete girecekti. Cennet ehlinden olup da dünyada yürüyen bir adama bakmak isteyen, Talha b. Ubeydullah'a baksın. Talha kendisini feda edenlerdendir." dedi.

Talha dedi ki: Müslümanlar saldırıya geçtikten sonra geri çekildikleri zaman, Benî Âmir b. Lüey b. Mâlik b. el-Mudarreb'ten bir adam, alnı beyaz olan kırmızı bir at üzerinde geldi. Kendisine ait bir mızrağı arkasından sürüklüyordu. Adam zırha bürünmüş ve "Ben Zâtü'l-Vedâ'ın babasıyım! Bana Muhammed'i gösterin!" diye bağırıyordu. Ben atının arka ayaklarındaki kirişlere vurdum; atı tökezledi ve çöktü. Sonra onun mızrağını aldım. Vallahi gözüne nişan aldım; mızrak tam gözüne isabet etti ve öküz gibi böğürmeye başladı. Ölümü ona giydirinceye (tattırıncaya) kadar ayaklarımı onun yanaklarından kaldırmadım." Talha'nın başında haç şeklinde bir yara izi vardı. Müşriklerden bir adam ona iki darbe vurmuştu. Bir darbeyi karşıdan gelirken, diğerini ondan ayrılırken vurmuştu. Ondan kan akıyordu. Ebû Bekr es-Sıddîk (r.a.) dedi ki: Uhud günü Resûlullah'ın (s.a.v.) yanına geldim! Bana, "Amcan oğluna dikkat et." dedi. Hemen Talha b. Ubeydullah'a geldim; ondan kan akıyordu. O baygın yatarken, ben de yüzüne su serpiyordum. Sonra ayıldı ve "Resûlullah ne yaptı?" dedi. Ben de, "İyidir; o beni sana gönderdi." dedim. Bunun üzerine Talha, "Allah'a hamd olsun. Ondan (o iyi olduktan) sonra her musibet küçüktür." dedi.

Dırâr b. el-Hattâb el-Fihrî şöyle diyordu: Talha b. Ubeydullah'a baktım. Bir umre esnasında, Merve'de saçını tıraş etmişti. Başında bulunan haç şeklindeki yara izine baktım. Dırâr dedi ki: Vallahi Talha'ya o darbeleri ben vurmuştum. Karşıdan geldi ona vurdum; sonra yüzünü döndü bir darbe daha vurmuştum.

---

[167] "Hassî" (خصي) kelimesi, can yakıcı bir olay insanın başına geldiğinde söylenen bir kelimedir (*en-Nihâye fî Garîb'il-Hadîs*, I, 227).

Dediler ki: Cemel günü Ali b. Ebû Tâlib (r.a.) insanlardan öldürdüklerini öldürüp Basra'ya girince, Araplardan birisi huzuruna geldi, konuşmaya başladı ve Talha'nın aleyhinde konuştu. Ali b. Ebû Tâlib (r.a.) onu azarladı ve "Ey adam! Sen Uhud'u görmedin. Talha'nın İslâm'a yaptığı fedakârlığı ve Resûlullah'ın yanındaki makamını bilmiyorsun." dedi. Bunun üzerine adam bozuldu ve sustu. Kavimden bir adam, "Allah ona rahmet etsin. Talha'nın Uhud günündeki fedakârlığı ve imtihanı nasıldı?" dedi. Ali b. Ebû Tâlib (r.a.), "Evet, Allah ona rahmet etsin. Onu, kendisini Resûlullah'a siper yaparken gördüm. O haldeyken kılıçlar üstünü örtmüş; her taraftan oklar üzerine yağıyordu. O ancak nefsini Resûlullah'a (s.a.v.) siper yapmıştı." dedi. Bir adam, "O gün öyle bir gündü ki, Resûlullah'ın (s.a.v.) ashâbı öldürülüyordu. Resûlullah (s.a.v.) da yaralanmıştı." dedi. Ali b. Ebû Tâlib (r.a.) şöyle dedi: Şehadet ederim ki, Resûlullah (s.a.v.), "Keşke ben Uhud dağının aşağısındakilerle (Nuhsu'l-Cebel) birlikte olsaydım." diyordu. İbn Ebü'z-Zinâd dedi ki: *"Nuhsu'l-Cebel"*, "dağın eteği, aşağısı" manasındadır. Ali b. Ebû Tâlib (r.a.) dedi ki: "Hatırlıyorum; o gün müşrikleri bir taraftan uzaklaştırıyordum. Ebû Dücâne de başka bir grubu dağıtıyordu. Sa'd b. Ebû Vakkâs da başka bir grubu dağıtmakla meşguldü. Nihayet Allah bizi tümünden kurtardı. Hatırlıyorum; o gün müşriklerden sert bir grup ayrılmıştı; içlerinde İkrime b. Ebû Cehil de vardı. Kılıçla grubun içine daldım ve onlara vurmaya başladım. Üzerime çullandılar; nihayet onlardan sonuncuya ulaştım. Sonra tekrar onlara doğru hamle yaptım ve geldiğim yerden geri çıktım. Fakat ecel tehir edilmiş ve Allah olacak bir şeyi yerine getirmişti."

el-Vâkıdî dedi ki: Bana Câbir b. Süleym anlattı. O Osman b. Safvân'dan, o da Umâre b. Huzeyme'den şöyle dediğini rivayet etti: Bana Uhud günü, el-Hubâb b. el-Münzir b. el-Cemûh'a bakan kişi anlattı. el-Hubâb koyun sürüsünü toplar gibi müşrikleri önüne katıyordu. Müşrikler onun üzerine çullanıyorlardı; hatta "Hubâb öldürülmüştür." deniliyordu. Sonra tekrar elinde kılıçla ortaya çıkıyor ve müşrikler ondan kaçıyorlardı. el-Hubâb onlardan bir grup üzerine hamle yapıyor; onlar da ondan kaçıyorlardı. el-Hubâb sonunda Resûlullah'ın (s.a.v.) yanına varıyordu. O gün el-Hubâb, miğferindeki yeşil bir sarıkla bilinmekteydi.

O gün Abdurrahman b. Ebû Bekr sadece gözü göründüğü halde ve zırha bürünmüş şekilde bir at üzerinde ortaya çıktı ve "Ben Abdurrahman b. Atîk'im! Kim benimle çarpışmak ister?" dedi. Dedi ki: Ebû Bekr (r.a.) kılıcını kınından çıkarmış olduğu halde ona doğru kalktı ve "Ey Allah'ın Resûlü! Onunla savaşayım mı?" dedi. Resûlullah (s.a.v.), "Kılıcını yerine koy, yerine dön ve nefsinle bize faydalı olmaya çalış." dedi.

Resûlullah (s.a.v.), "Şemmâs b. Osman'ın, sadece kalkana benzediğini gördüm." dedi. Yani, Şemmâs b. Osman'ın o gün Resûlullah'a kendisini siper edip onu ne kadar müdafaa ettiğni ifade etmek istiyor. Resûlullah (s.a.v.) sağa veya sola bir ok attığı zaman mutlaka Şemmâs b. Osman'ın kılıcıyla müşrikleri dağıtmaya çalıştığını görüyordu. Nihayet Resûlullah (s.a.v.) bayıldı; Şemmâs da öldürülünceye kadar kendisini ona siper yaptı. İşte Peygamber'in (s.a.v.), "Şemmâs b. Osman'ın, sadece kalkana benzediğini gördüm." şeklindeki sözünün anlamı budur.

Geri kaçıştan (geri çekilmeden) sonra Ensâr'dan bir grupla (Medine'ye) ilk gelen Kays b. Muharris idi. Onlar Benî Hârise yurduna kadar gelmişlerdi; fakat süratle geri döndüler ve dönüşlerinde bir grup müşrikle karşılaşıp onların ortasına girdiler. Onlardan hiç birisi kurtulmayarak hepsi öldürüldüler. Kays b. Muharris onlarla çarpıştı ve kılıcıyla savunma yaptı; hatta onlardan bazı adamları da öldürdü. Ancak müşrikler onu mızraklarla öldürüp paramparça ettiler. Vücudunda, ölümüne yol açan on dört mızrak yarası bulundu. Ayrıca bedeninde de on kılıç darbesi bulundu.

Abbâs b. Ubâde b. Nadle, Hârice b. Zeyd b. Ebû Züheyr ve Evs b. Erkam b. Zeyd bir aradaydılar. Abbâs sesini yükselterek şöyle diyordu: "Ey Müslümanlar! Allah aşkına peygamberinize sahip çıkın. Size gelen bu bela, peygamberinize yaptığınız masiyet sebebiyledir. O size zafer vaat etti; fakat siz sabretmediniz." Sonra Abbâs miğferini başından indirdi, zırhını çıkardı ve Hârice b. Zeyd'e, "Benim zırhımı ve miğferimi almaz mısın?" dedi. Hârice ise "Hayır; senin arzu ettiğini ben de arzuluyorum." dedi. İkisi müşriklerin içine karıştılar. Abbâs, "Bizde gören bir göz olduğu sürece Resûlullah'a (s.a.v.) bir zarar gelecek olsa Allah'ın yanında hiç mazeretimiz olmaz." diyordu. Hârice b. Zeyd ise "Allah'ın yanında hiç bir mazeretimiz ya da hüccetimiz olamaz." diyordu. Abbâs'ı, Süfyân b. Abdüşems es-Sülemî öldürdü. Abbâs da ona iki darbe vurmuştu ve onda iki büyük yara açmıştı. O gün yaralı olarak bulunmuş, bir yıl yaralı kalmış, sonra kurtulmuştu. Hârice b. Zeyd mızraklarla isabet aldı ve on küsur yerden yaralanmıştı. Safvân b. Ümeyye yanından geçti, onu tanıdı ve "Bu Muhammed'in en büyük Sahâbîlerinden biridir ve son nefesini vermektedir." dedi ve hemen işini bitirdi. Evs b. Erkam da öldürüldü.

Safvân b. Ümeyye, "Hubeyb b. Yesâf'ı gören var mıdır?" dedi. Safvân onu arıyor fakat ona gücü yetmiyordu. O gün Hârice'ye müsle yaparak (organlarını keserek) dedi ki: "Bu Bedir günü, babama en çok saldıranlardan biriydi. -Ümeyye b. Halef'i kastediyor- Şu anda Muhammed'in ashâbından ona denk olanları öldürünce rahatladım. İbn Kavkal'i, İbn Züheyr'i ve Evs b. Erkam'ı öldürdüm."

Resûlullah (s.a.v.) Uhud günü, "Kim bu kılıcı alıp hakkını verir?" dedi. Ashâb, "Kılıcın hakkı nedir?" dediler. Resûlullah (s.a.v.), "Onunla düşmana vuracak." dedi. Ömer, "Ben alırım ey Allah'ın Resûlü!" dedi. Ancak Resûlullah (s.a.v.) ondan yüzünü çevirdi. Sonra Resûlullah (s.a.v.) aynı şartla kılıcı tekrar arz etti. ez-Zübeyr ayağa kalktı ve "Ben alırım ey Allah'ın Resûlü!" dedi. Resûlullah (s.a.v.) ondan da yüzünü çevirdi. Hatta Ömer ve ez-Zübeyr biraz alındılar. Sonra üçüncü defa kılıcı arz etti; bu kez Ebû Dücâne, "Ben onu hakkıyla alırım ey Allah'ın Resûlü!" dedi. Resûlullah (s.a.v.) kılıcı ona verdi. Ebû Dücâne düşmanla karşılaşıncaya kadar kılıca sahip çıktı ve kılıcın hakkını verdi. İki adamdan (Ömer veya ez-Zübeyr) birisi, "Vallahi, Resûlullah'ın bana vermeyip de kılıcı kendisine verdiği bu adamı takip edeceğim." dedi. Dedi ki: Ebû Dücâne'yi izledim. Vallahi onun gibi savaşan bir adam görmedim. O kılıç körelinceye kadar onunla vurduğunu gördüm. Hatta kılıcın artık kesmeyeceğinden korkmaya başlayınca onu taşlara sürtüp keskinleştiriyordu. Sonra tekrar onunla vuruyordu. Sonra onu adeta bir tırpan gibi Resûlullah'a (s.a.v.) geri verdi. Resûlullah (s.a.v.) ona kılıcı verdiğinde Ebû Dücâne iki saf arasında böbürlenerek yürümeye başladı. Resûlullah (s.a.v.) onun böyle yürüdüğünü görünce, "Kuşkusuz Allah bu tür yürüyüşe buğz eder, ancak böyle yerler hariç." dedi.

Resûlullah'ın (s.a.v.) ashâbından dört kişi savaşlarda öne çıkarlardı. Onlardan birisi Ebû Dücâne idi. Ebû Dücâne başına kırmızı bir sarık bağlardı. Onun arkadaşları da böyle bir sarık bağladığında iyi savaşacağını biliyorlardı. Ali b. Ebû Tâlib (r.a.) de beyaz yünden yapılmış bir başlık kullanıyordu. ez-Zübeyr sarı bir sarık bağlardı. Hamza ise bir deve kuşu tüyünü başına takardı.

Ebû Dücâne dedi ki: Ben o gün bir kadına bakıyordum; insanlara bir şeyler atıyor ve onlara kötü tuzaklar kuruyordu. Kılıcı üzerine kaldırdım; onu erkek sanıyordum. Ebû Dücâne dedi ki: Resûlullah'ın (s.a.v.) kılıcıyla bir kadın öldürmek istemiyordum. Kadın da Amre bt. el-Hâris idi.

Ka'b b. Mâlik şöyle diyordu: Uhud günü yaralandım. Müşriklerin, en şiddetli ve en çirkin bir şekilde Müslümanların ölülerinin organlarını kestiklerini (müsle yaptıklarını) gördüğümde, kalktım ve uzaklaşıncaya kadar ölülerin arasından geçtim. Ben yerimdeydim; bir de baktım ki, teçhizat toplayan Hâlid b. el-A'lem el-Ukaylî geldi. Hâlid, Müslümanları topluyor ve şöyle diyordu: "Uyuz sürüyü götürür gibi onları sürünüz." Adam zırha bürünmüş olduğu halde şöyle bağırıyordu: "Ey Kureyş topluluğu! Muhammed'i öldürmeyiniz. Yaptıklarını ona anlatabilmemiz için onu esir alınız." Fakat Kuzmân ona yöneliyor, kılıçla boynuna bir darbe vuruyor ki, dışarı çıkan ciğerini gördüm. Sonra Kuzmân kılıcını aldı ve döndü. Fakat Kuzmân'ın üzerine başka bir müşrik geldi; gözlerinden başka bir yerini göremiyordum. Ona bir tek darbe vurdu ve onu ikiye böldü. Dedi ki: "Bu kimdir?" dedik. Dedi ki: el-Velîd b. el-Âs b. Hişâm'dır. Sonra Ka'b diyor ki: O gün ben bakıyor ve şöyle diyordum, "Bu Kuzmân gibi cesurca kılıç kullanan birini görmedim. Sonra kendisi için takdir edilen akıbete uğradı." Birisi, "Ona takdir edilen akıbet neydi?" diye sorar. Ka'b, "O cehennemlikti ve o gün kendini öldürdü." dedi.

Ka'b dedi ki: Teçhizat toplayan müşriklerden bir adamın, "Uyuz sürüyü sürer gibi onları sürün." diye bağırdığını gördüm. Baktım; üzerinde tam teçhizat bulunan Müslümanlardan bir adam geldi. Ben onun arkasına ulaşıncaya kadar yürüdüm. Sonra kâfiri ve Müslüman'ı gözümle ayırt etmeye başladım. Baktım; kâfir hazırlık ve teçhizat bakımından Müslüman'dan daha iyiydi. Kâfir ve Müslüman karşılaşıncaya kadar onlara baktım. Müslüman, kılıçla kâfirin boynuna bir darbe vurdu. Kılıç kalçalarına varıncaya kadar onu kesti ve müşrik ikiye bölündü. Müslüman yüzünü açtı ve "İyi yaptım mı ey Ka'b? Ben Ebû Dücâne'yim!" dedi.

Dedi ki: Benî Mu'âviye'nin mevlası Ruşeyd el-Fârisî, Benî Kinâne'den bir müşrikle karşılaştı. Adam demirden zırha bürünmüş; "Ben Ebû Uveym'im!" diye bağırarak meydan okuyordu. Hâtıb'ın mevlası Sa'd onun karşısına çıktı; ona bir darbe vurdu, onu ikiye böldü. O sırada: "Al sana, Ben Farslı köleyim!" diyordu. Resûlullah (s.a.v.) da bunu görüyor ve dediğini işitiyordu. Resûlullah (s.a.v.), "Neden 'Al sana ben Ensâr'dan olan köleyim!' demedin?" dedi. Bu kez onun kardeşi ona karşı çıkıyor, köpek gibi ona doğru koşuyor ve "Ben Ebû Uveym'im!" diyordu. Başında miğfer olduğu halde Rüşeyd onun kafasına vurdu; kafasını yardı ve "Al sana, ben Ensâr'dan olan köleyim!" dedi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) tebessüm etti ve "Güzel yaptın ey Ebû Abdullah!" dedi. Ruşeyd'in çocuğu olmadığı halde Resûlullah (s.a.v.) ona künye takmıştı.

Ebü'n-Nemir el-Kinânî dedi ki: Uhud günü geldim; baktım ki, Müslümanlar dağılmışlar. Ben de müşriklerle beraberdim. On kardeşlimle birlikte Uhud'a gelmiştim. Onlardan dördü öldürüldü. İlk karşılaşmamızda rüzgâr Müslümanlardan yanaydı. Geri çekildiğimizi hatırlıyorum. Resûlullah'ın (s.a.v.) ashâbı askerin mallarına yönelmeye başladı. Hatta ben yaya olarak el-Cemmâ'ya kadar gittim. Sonra süvarilerimiz hamle yaptılar. Biz de "Vallahi, atlar bir şey görmezlerse hamle yapmazlar." dedik. Bu kez biz de atlar gibi, yaya olarak döndük. Nihayet insanların birbirlerini tutup düzensiz savaştıklarını gördük. Hatta kim, kimi vurduğunu bilmiyordu. Üstelik Müslümanların ayakta olan bir sancağı yoktu. Bizim sancağımız ise, Abdüddâroğullarından bir adamdaydı.

Ben Muhammed'in ashâbının kendi aralarındaki "أمت ... أمت ..." (Öldür! Öldür!) şeklindeki parolalarını işitiyordum. Ben de kendi kendime "Kimi öldüreyim?" diyordum. Resûlullah'a (s.a.v.) bakıyordum; onun ashâbı etrafını kuşatmışlardı. Oklar, onun sağından ve solundan geçiyor; önünden ve arkasından çıkıyorlardı. O gün elli kadar ok attım. Onlardan bazılarıyla Resûlullah'ın (s.a.v.) bir kısım ashâbını vurdum. Sonra Allah beni İslâm'la şereflendirdi.

Amr b. Sâbit b. Vakaş, İslâm konusunda kuşku içindeydi. Onun kavmi İslâm hakkında kendisiyle tartışıyorlardı. Kendisi, "Eğer sizin dediğinizin hak olduğunu bilseydim ondan geri kalmazdım." derdi. Nihayet Uhud günü İslâm hakikati ona göründü. Resûlullah (s.a.v.) da Uhud'daydı. Amr b. Sâbit Müslüman oldu; kılıcını aldı, müminlerin safına girmek üzere çıktı ve durduruluncaya kadar savaştı. Kendisi öldürülenler arasında yaralanmış, ölmek üzereyken bulundu. Ona yaklaştılar; son nefesini vermek üzereydi. Ona,"Seni buraya getiren neydi ey Ebû Amr?" dediler. Ebû Amr, "İslâm'dı. Allah'a ve O'nun Resûlü'ne iman ettim. Sonra kılıcımı aldım ve geldim. Allah bana şehadeti nasip etti." dedi ve ellerinde vefat etti. Resûlullah (s.a.v.), "O cennet ehlindendir." dedi.

Dediler ki: el-Vâkıdî şöyle dedi: Bana Hârice b. Abdullah b. Süleyman anlattı. O Dâvud b. el-Husayn'dan, o da İbn Ebû Ahmed'in mevlası Ebû Süfyân'dan şöyle dediğini rivayet etti: Ebû Hüreyre'den (r.a.) işittim; etrafındaki insanlara, "Bana, bir kere bile Allah için secdeye gitmemiş olduğu halde cennet ehlinden olan bir adam gösterin?" diyordu. Etrafındaki insanlar susarlardı; Ebû Hüreyre şöyle derdi: O Abdüleşheloğullarından Amr b. Sâbit b. Vakaş idi.

Dediler ki: Yahudi olan el-Muhayrîk Yahudi âlimlerindendi. Resûlullah Uhud'da iken Cumartesi günü şöyle dedi: "Ey Yahudi topluluğu! Vallahi sizler Muhammed'in peygamber olduğunu biliyor ve ona yardım etmenin sizin üzerinizde bir hak olduğunu da biliyorsunuz." Yahudiler ise "Bu gün Cumartesi günüdür." dediler. Muhayrîk, "Cumartesi yoktur!" dedi. Sonra silahını aldı, Resûlullah (s.a.v.) ile birlikte Uhud'da hazır bulundu ve öldürüldü. Resûlullah (s.a.v.), "Muhayrîk Yahudilerin en hayırlısıydı." dedi. Muhayrîk Uhud'a çıkarken, "Eğer öldürülürsem mallarım Muhammed'in olacaktır. Allah ona nasıl gösterdiyse malları orada harcar." dedi. Onun malları Resûlullah'ın (s.a.v.) genel sadakalarından biriydi.

Hâtıb b. Ümeyye münafık idi. Onun oğlu Yezîd b. Hâtıb ise doğru bir adamdı. Resûlullah (s.a.v.) ile birlikte Uhud'a gelmiş ve orada yaralanmıştı. Akrabaları onu evine götürdüler. Ev halkı onun yanında ağlamaya başlarken babası, "Vallahi oğluma bunu siz yaptınız!" dedi. Onlar, "Nasıl yani?" dediler. Babası, "Onu kandırdınız; o da çıktı ve öldürüldü. Sonra başka bir konuda sizden olmaya başladı; ona, gireceği üzerlik otundan bir cennet vaad ediyorsunuz." dedi. Onlar, "Allah seni kahretsin!" dediler. O da, "O öyledir!" dedi ve İslâm'ı kabul etmedi.

Dediler ki: Kuzmân'ın kimden olduğu bilinmiyordu, ancak Benî Zaferden sayılırdı. Kendisi Benî Zafer için koruyucuydu ve onları seviyordu. Kendisi fakir bir adamdı; karısı ve çocukları yoktu. Kuzmân, Arapların kendi aralarındaki savaşlarında kahraman olarak biliniyordu. Uhud'a geldi ve orada şiddetli bir şekilde savaştı; altı veya yedi kişiyi öldürdü. Sonra yaralandı. Resûlullah'a (s.a.v.), "Kuzmân yaralandı. O şehiddir." denildi. Resûlullah (s.a.v.), "O cehennemliktir." dedi. Sonra Kuzmân'ın yanına gelindi ve kendisine, "Şehitlik sana helal olsun ey Ebü'l-Gaydak!" denildi. Kuzmân, "Bana ne müjdesini veriyorsunuz? Vallahi biz sadece şeref uğruna savaştık." dedi. Onlar, "Sana cenneti müjdeliyoruz." dediler. Kuzmân, "Üzerlik otundan bir cennet mi? Vallahi biz cennet ya da ateş üzerine savaşmadık. Biz sadece şerefimiz uğruna savaştık." dedi ve ok heybesinden bir ok çıkarıp onunla kendini öldürmeye çalıştı. Demirli okun kendisini öldürmesi gecikince kılıcını aldı, sırtından çıkıncaya kadar üzerine dayandı. Bu durum Resûlullah'a (s.a.v.) anlatıldı; Resûlullah (s.a.v.), "O cehennemliktir." dedi.

Amr b. el-Cemûh topal bir adamdı. Uhud Savaşı olunca onun çocukları -Amr b. el-Cemûh'un Resûlullah (s.a.v.) ile birlikte aslanlar gibi savaşan dört oğlu vardı.- onu hapsetmek istediler ve "Sen topal bir adamsın ve mazursun. Üstelik senin çocukların Resûlullah (s.a.v.) ile birlikte gitmişlerdir." dediler. Adam, "Vay, Vay! Onlar cennete gitsinler, ben de burada sizin yanınızda oturayım, öyle mi?" dedi. Karısı Hind bt. Amr b. Harâm şöyle dedi: Zırhını ve kalkanını alıp geri dönerken ona bakar gibiyim. "Ya Rabbi, beni mahcup olarak aileme çevirme!" diyordu. Amr b. el-Cemûh çıktı; çocukları ona yetişip kalması için ikna etmeye çalıştılar. Amr Resûlullah'a (s.a.v.) gelerek, "Ey Allah'ın Resûlü! Çocuklarım, seninle birlikte çıkmamam için beni hapsetmek istiyorlar. Vallahi ben bu topallığımla beraber cennete girmek istiyorum." dedi. Resûlullah (s.a.v.), "Sana gelince, Allah seni özürlü kılmış; cihad senin üzerine farz değildir." dedi. Adam kabul etmek istemedi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) çocuklarına, "Onu engelleyemezsiniz. Belki Allah ona şehadet nasib eder." dedi. Bunun üzerine onu serbest bıraktılar; Amr b. el-Cemûh o gün şehit oldu.

Ebû Talha dedi ki: Müslümanlar çekilip de sonra geri döndüklerinde Amr b. el-Cemûh'a baktım. O ilk gruptaydı. Şu anda onun ayağındaki aksaklığa bakar gibiyim. "Vallahi ben cennete çok arzuluyum." diyordu. Sonra oğluna bakıyordum; ikisi birlikte öldürülünceye kadar oğlu arkasından koşuyordu.

Resûlullah'ın (s.a.v.) zevcesi Âişe (r.a.), haber almak üzere bir grup kadınla birlikte yola çıktı. -O zaman [Resûlullah'ın hanımlarına] perde arkasından konuşma farz kılınmamıştı- Âişe Benî Hârise yurdundan vadiye doğru iniyordu. Nihayet el-Harre'nin yol kavşağına geldiğinde Abdullah b. Amr b. Harâm'ın kız kardeşi Hind bt. Amr b. Harâm'la karşılaştı. Kendisine ait bir deveyi güdüyordu. Kocası Amr b. el-Cemûh, oğlu Hallâd b. Amr ve kardeşi Ebû Câbir Abdullah b. Amr b. Harâm (cenazeleri) devenin üzerindeydi. Âişe, "Yanında bir haber var mıdır, arkanda ne var?" dedi. Hind, "Hayırdır; Resûlullah (s.a.v.) sağ-salimdir. O sağ olduktan sonra her musibet küçüktür. Allah müminlerden şehit almıştır. *'Allah o inkâr edenleri hiçbir fayda elde edemeden öfkeleriyle geri çevirdi. Allah'ın yardımı savaşta müminlere yetti. Allah güçlüdür, mutlak galiptir.'*[168] dedi. Âişe, "Bunlar kimlerdir?" dedi. Hind, "Kardeşim, oğlum Hallâd ve kocam Amr b. el-Cemûh..." dedi. Âişe, "Bunları nereye götürüyorsun?" diye sordu. Hind, "Medine'ye götürüyorum; onları orada defnedeceğim." dedi. Kadın devesine, "Dur!" diye seslendi. Sonra devesini çökertti. Ben de "Üzerindeki yükten dolayı mı?" dedim. Hind, "Hayır ondan değil; o çoğu zaman iki devenin yükünü kaldırıyor. Fakat onda başka bir şey görüyorum; bu yüzden onu uyardım." dedi. Sonra ayağa kalktı. Onu Medine'ye doğru yönlendirince çökmeye başladı. Fakat onu Uhud'a doğru yönlendirince koşmaya başladı. Resûlullah'ın (s.a.v.) yanına geldim ve bu durumu ona haber verdim. Resûlullah (s.a.v.), "Deve de memurdur. Amr bir şey söylemiş miydi?" dedi. Dedi ki: Amr b. el-Cemûh Uhud'a doğru yola çıktığında kıbleye yöneldi ve "Ya Rabbi! Beni aileme mahcup olarak geri çevirme ve bana şehadeti nasip eyle." dedi. Resûlullah (s.a.v.) şöyle dedi: "İşte onun için deve gitmiyordu. Ey Ensâr topluluğu! Sizden bazıları var ki, eğer Allah'a yemin ederse onu yemininde doğru çıkarır. Onlardan birisi de Amr b. el-Cemûh'tur. Ey Hind! Kardeşin öldürüldüğü andan itibaren melekler ona gölge yapıyorlar ve nereye gömüleceğine

"Allah o inkâr edenleri hiçbir fayda elde edemeden öfkeleriyle geri çevirdi. Allah'ın yardımı savaşta müminlere yetti. Allah güçlüdür, mutlak galiptir."
(Ahzâb, 33/25)

---

[168] Ahzâb, 33/25.

bakıyorlardı." Sonra Resûlullah (s.a.v.), onları defnedinceye kadar bir müddet durdu ve "Ey Hind! Hepsi cennette bir araya geldiler; kocan Amr b. el-Cemûh, oğlun Hallâd ve kardeşin Abdullah..." dedi. Hind ise, "Ey Allah'ın Resûlü! Allah'a dua et de, belki ben de onlarla birlikte olayım." dedi.

Câbir b. Abdullah dedi ki: Uhud günü, bazı insanlar içkili olarak sabahlamışlardı. Onlardan birisi de babamdı. Hepsi şehit oldular.

Câbir dedi ki: Uhud günü Müslümanlardan ilk öldürülen babamdı. Ebû Ebü'l-A'ver es-Sülemî Süfyân b. Abdüşems onu öldürdü. Hezimetten önce Resûlullah (s.a.v.) onun üzerinde namaz kıldı.

Câbir dedi ki: Babam öldürüldüğünde, halam ağlamaya başladı. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) "Neden ağlıyor? Defnedilinceye kadar melekler hep onun üzerine kanatlarıyla gölge yaptılar." dedi.

Abdullah b. Amr b. Harâm dedi ki: Uhud gününden birkaç gün önce rüyamda gördüm; sanki ben Mübeşşir b. Abdülmünzir'i görüyorum; "Birkaç gün içinde bize geleceksin." diyordu. Ben de, "Neredesin?" dedim. Mübeşşir, "Cennetteyim. Orada istediğimiz gibi dolaşırız." dedi. Kendisine, "Sen Bedir günü öldürülmedin mi?" dedim. Mübeşşir, "Evet, öldürüldüm, sonra diriltildim." dedi. Bu durum Resûlullah'a (s.a.v.) anlatıldı. Resûlullah (s.a.v.), "Bu şehadettir ey Câbir!" dedi.

Resûlullah (s.a.v.) Uhud günü, "Abdullah b. Amr b. Harâm'ı ve Amr b. el-Cemûh'u bir kabirde defnedin." dedi. Deniliyor ki: Onlar öldürülenler arasında bulundular; onların organları tek tek kesilmişti (müsle yapılmıştı). Bu yüzden vücutları tanınmıyordu. Resûlullah (s.a.v.), "Hepsini bir kabre koyun!" dedi. Deniliyor ki: Resûlullah'ın (s.a.v.) onları bir kabre defnetmesinin sebebi, aralarındaki samimiyet idi. Bu yüzden, "Dünyada birbirlerini çok seven bu ikisini bir kabre koyun." demiştir. Abdullah b. Amr b. Harâm kırmızı ve başının ön tarafında saç bulunmuyordu. Uzun bir adam değildi. Amr b. el-Cemûh ise uzun boyluydu. Onların kabirleri tanınıyordu. Kabirleri selin olacağı yerdeydi ve onların üzerine sel geldi. Kabirleri kazıldı; üzerlerinde siyah-beyaz çizgili bir örtü vardı. Abdullah yüzünden yaralanmıştı ve eli yüzündeydi. Eli yüzünden alınınca kan akmaya başladı. Sonra eli tekrar eski yerine bırakıldı ve kan durdu.

Câbir dedi ki: Babamı kabrinde gördüm; uyumuş gibiydi. Onun vücudu -az veya çok- hiç değişmemişti. Câbir'e, "Kefenlerini gördün mü?" denildi. Câbir şöyle dedi: "Babamın yüzü siyah-beyaz çizgili bir örtüyle örtülmüştü; ayaklarının üzerinde de bir üzerlik otu vardı. Örtüyü eskiden olduğu gibi gördük. Ayakların üzerindeki üzerlik otu da eskisi gibiydi. Kabri açıldığı zaman ile defnedildiği zaman arasında 46 yıl geçmişti. Câbir, kendilerine misk sürülmesi hususunda arkadaşlarıyla istişarede bulundu. Resûlullah'ın (s.a.v.) ashâbı buna engel oldular ve "Onlara hiçbir şey yapmayın." dediler. Deniliyor ki: Mu'âviye Kazâme'yi[169] akıtmak istediği zaman Medine'de bir münadi, "Kimin Uhud'da şehidi varsa oraya gelsin." diye çağrıda bulundu. Bunun üzerine insanlar şehitlerine gittiler. Baktılar ki, şehitleri taptaze ve iki kıvrım uzanıyorlar. Hatta kürek birisinin ayağına değince kan akmaya başlamıştı. Ebû Sa'îd el-Hudrî, "Bundan böyle hiçbir inkârcı artık inkâr edemeyecektir." dedi. Abdullah b. Amr ve Amr b. el-Cemûh bir kabirde bulundu. Hârice b. Zeyd b. Ebû Züheyr ve Sa'd b. Rebî de bir kabirdeydiler. Abdullah b. Amr ve Amr b. el-Cemûh'un kabri değiştirildi. Çünkü su kanalı kabirlerinin üzerinden geçiyordu. Hârice b. Zeyd ve Sa'd b. Rebî'in kabirleri ise eskisi gibi bırakıldı. Çünkü onların yerleri tenhaydı.

---

[169] Mu'âviye'nin yer altında kanallar kazarak suları toplatmak suretiyle yaptırdığı pınar (M).

Ancak üzerlerine toprak atıldı. Adamlar toprak kazıyorlardı; üç parmak kazdıkça onların üzerine topraktan misk kokusu yayılıyordu.

Dediler ki. Resûlullah (s.a.v.) Câbir'e, "Ey Câbir sana müjdeyi vereyim mi?" dedi. Câbir dedi ki: Ben, "Anam babam sana feda olsun, ver ey Allah'ın Resûlü!" dedim. Resûlullah (s.a.v.) şöyle dedi: "Allah senin babanı diriltti; sonra onunla konuştu ve 'Rabbinden ne istersen iste!' dedi. Bunun üzerine baban, 'Ya Rabbi! Geri dönüp senin peygamberinle birlikte savaşmak istiyorum. Sonra tekrar diriltilip senin Peygamberinle birlikte savaşmak istiyorum.' dedi. Allah (c) ise, 'İnsanların dünyaya geri dönmeyecekleri husuunda kesin karar verdim.' dedi."

Dediler ki: Umâre'nin annesi Nüseybe bt. Ka'b, Gaziyye b. Amr'ın karısıydı. Kendisi, kocası ve iki oğlu Uhud'a geldiler. Kendisi sabahın erken saatlerinde çıktığında, yaralılara su vermek için yanında bir tulum vardı. Nüseybe o gün savaştı ve güzel sınav geçirdi. Kılıç ya da mızrak darbesiyle on iki yerinden yaralanmıştı.

Ümmü Sa'd bt. Sa'd b. Rebî şöyle derdi: Ümmü Umâre'nin yanına girdim ve kendisine, "Ey Hala! Durumunu bana anlat." dedim. Şöyle dedi: "Sabahın erken saatlerinde Uhud'a çıktım. İnsanların ne yaptıklarına bakıyordum. Yanımda da, içinde su bulunan bir kap vardı. Resûlullah'ın yanına kadar gittim; ashâbının arasındaydı. Üstünlük ve rüzgâr Müslümanlardan yanaydı. Müslümanlar mağlup olunca hemen Resûlullah'ın (s.a.v.) yanına gittim ve bizzat savaşmaya başladım. Kılıçla ve okla Resûlullah'ı savunmaya başladım. Nihayet yaralandım." Onun boynunda kuru ve derin bir yara gördüm ve "Ey Ümmü Umâre! Bunu sana kim yaptı?" dedim. Ümmü Umâre şöyle dedi: İnsanlar Resûlullah'ın etrafından çekildiklerinde İbn Kamîe geldi ve "Muhammed'i bana gösterin; eğer o kurtulursa yaşamak bana haram olsun!" diye bağırdı. Mus'ab b. Umeyr ve yanındaki bazı insanlar ona karşı koydular. Ben de onlarla birlikteydim. İbn Kamîe bana bu darbeyi vurdu; ben de ona çok sayıda darbe vurdum; fakat Allah düşmanının üzerinde iki zırh vardı." Ben, "Ya elin... Eline ne oldu?" dedim. Ümmü Umâre şöyle dedi: Yemâme gününde yaralanmıştı. Bedevî Araplar Müslümanları mağlup etmeye başlayınca Ensâr, "Bizi kurtarın!" diye bağırdılar. Ensâr kurtarıldı. Ben de onlarla birlikteydim. Nihayet ölüm bahçesine ulaştık. Orada bir saat çarpıştık; hatta Ebû Dücâne bahçenin kapısında öldürüldü. Ben bahçeye girdim. Allah'ın düşmanını (Müseylime'yi) arıyordum. Onlardan bir adam karşıma çıktı, elime vurdu ve kesti. Vallahi ben, Habis'i (Müseylime'yi) öldürülmüş olarak bulana kadar elimin kesilmiş olmasının farkında bile değildim ve ona eğilmedim. Oğlum Abdullah b. Zeyd el-Mâzinî de kılıcını onun elbisesiyle siliyordu. Ben oğluma, "Onu öldürdün mü?" dedim. Oğlum, "Evet!" dedi. Bunun üzerine Allah'a şükür secdesine kapandım.

Damre b. Sa'îd de ninesinden bahsediyordu. O da su vermek için Uhud'a gelmişti. Dedi ki: Resûlullah'tan (s.a.v.) işittim; "Kuşkusuz bugün Nüseybe bt. Ka'b'ın makamı filan ve filancanın makamından daha hayırlıdır." diyordu. Resûlullah (s.a.v.) Nüseybe'nin şiddetli bir şekilde çarpıştığını görmüştü. Nüseybe elbisesini, ortasına (beline) bağlamış savaşıyordu. Nihayet on üç yerinden yaralandı. Vefat etmek üzereyken onu yıkayanların arasında yer aldım. Yaralarını tek tek saydım; on üç yara gördüm. Şöyle derdi: Nüseybe'nin boynuna vururken İbn Kamîe'ye bakar gibiyim. Onun en büyük yarası o idi. Bir yıl o yarayı tedavi etmişti. Sonra Resûlullah'ın (s.a.v.) sözcüsü insanları Hamrâü'l-Esed'e çağırdı. Nüseybe (gitmek için) elbiselerini üzerine bağladı; fakat kanın akıntısından gidemedi. O gece yarayı tedavi etmek için sabaha kadar bekledik. Resûlullah (s.a.v.) Hamrâü'l-Esed'den dönünce, evine varmadan, Nüseybe'nin durumunu sormak için Abdullah b. Ka'b el-Mâzinî'yi onun için görevlendirdi. Abdullah, Resûlullah'ın (s.a.v.) yanına döndü; Nüseybe'nin selamette olduğunu ona haber verince Resûlullah (s.a.v.) bundan dolayı çok sevindi.

Bana Abdülcebbâr b. Umâre anlattı. O da Umâre b. Gaziyye'den şöyle dediğini rivayet etti: Ümmü Umâre şöyle dedi: Hatırlıyorum; insanlar Resûlullah'ın (s.a.v.) etrafından çekilmişlerdi. Etrafında ondan daha az sayıda kişi kalmıştı. Ben, iki oğlum ve kocam önünde onu savunuyorduk. İnsanlar ise yenilmiş bir şekilde yanından geçiyorlardı. Resûlullah (s.a.v.) benim kalkansız olduğumu gördü. Geri dönen ve üzerinde kalkan olan bir adam gördü; hemen ona, "Ey kalkan sahibi! Kalkanını savaşacak olan birisine ver." dedi. Adam kalkanını attı; ben de aldım. O kalkanla Resûlullah'ı (s.a.v.) korumaya çalışıyordum. Asıl bize zarar veren süvarilerdi. Eğer onlar da bizim gibi yaya olsalardı, Allah'ın izniyle biz de onlara zarar verebilirdik. Bir adam, at üzerinde geldi ve bana bir darbe vurdu. Kalkanla kendimi korudum; kılıcı bana bir şey yapmadı ve geri çekildi. Bu kez ben atının arka ayaklarındaki kirişlere vurdum; adam sırt üstü yere düştü. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.), "Ümmü Umâre'nin oğlu! Annene yardım et... Annene yardım et..." diye bağırdı. Ümmü Umâre dedi ki: "Adamı parmaparça edinceye kadar oğlum bana yardım etti."

Bana İbn Ebû Sebre anlattı. O Amr b. Yahya'dan, o babasından, o da Abdullah b. Zeyd'den şöyle dediğini rivayet etti: O gün sol pazımda ciddi bir yara aldım. Bana sırık gibi uzun bir adam vurdu; sonra üzerime eğilmeden çekip gitti. Kan durmuyordu. Resûlullah (s.a.v.), "Yaranı bir bezle bağla." dedi. Annem bana doğru geldi; çantasında yara için hazırlanmış bezler vardı. Yaramı bağladı; Resûlullah (s.a.v.) da durup bakıyordu. Sonra annem, "Kalk ey oğlum! Müşriklerle çarpış!" dedi. Peygamber (s.a.v.) ise, "Senin yaptığını kim yapabilir ey Ümmü Umâre?" dedi. Dedi ki: Beni vuran adam geldi. Resûlullah (s.a.v.), "Bu senin oğluna vurandır." dedi. Dedi ki: Ben onu karşılıyor ve atının bacaklarına vuruyorum; at tökezleyip çöküyor. Resûlullah'ı (s.a.v.) gördüm; azı dişleri görününceye kadar tebessüm etti. Sonra şöyle dedi: "İntikamını aldın ey Ümmü Umâre!" dedi. Sonra adama yöneldik ve silahla üzerine çıktık. Resûlullah (s.a.v.), "Seni muzaffer kılan, düşmanından sana göz aydınlığı veren ve intikamını gözünle aldıran Allah'a hamd olsun." dedi.

Bana Ya'kûb b. Muhammed anlattı. O Musa b. Damre b. Sa'îd'den, o da babasından şöyle dediğini rivayet etti: Ömer b. el-Hattâb'a (r.a.) (hilafeti döneminde) bazı giysiler getirildi. İçlerinde geniş ve güzel bir giysi vardı. Bazıları, "Bu giysinin değeri şu kadardır. Bunu Abdullah b. Ömer'in eşi Safiyye bt. Ebû Ubeyd'e göndersen!" dediler. Abdullah b. Ömer onunla daha yeni evlenmişti. Bunun üzerine Ömer şöyle dedi: Bunu ondan daha müstahak olan birisine göndereceğim; Ümmü Umâre bt. Ka'b'a... Uhud günü Resûlullah'tan (s.a.v.) işittim; şöyle diyordu: "Sağıma ve soluma ne kadar baktıysam Ümmü Umâre'nin beni korumak için savaştığını görüyordum." dedi.

el-Vâkıdî dedi ki: Bana Sa'îd b. Ebû Zeyd anlattı. O da Mervân b. Ebû Sa'îd b. el-Mua'llâ'dan şöyle dediğini rivayet etti: Ümmü Umâre'ye, "Kureyş kadınları o gün kocalarıyla birlikte savaşıyorlar mıydı?" denildi. Ümmü Umâre şöyle dedi: "Allah'a sığınırım; onlardan bir kadının bir ok ya da bir taş attığını görmedim. Fakat onlarda defler ve davullar vardı. Onlara vuruyorlar ve Bedir'de öldürülenleri Kureyş'e hatırlatıyorlardı. Ayrıca onlarla birlikte sürmelikler ve miller vardı. Bir adam geri çekildikçe ya da geri kaldıkça o kadınlar ona sürmelik ve mil veriyor ve "Sen ancak bir kadınsın!" diyorlardı. Hatta ben o kadınların hezimete uğramış bir şekilde geri çekildiklerini ve yaya olarak erkeklerin peşine takıldıklarını, hatta yolda düştüklerini gördüm. -At sahipleri de o kadınlarla ilgilenmeyip atlarının sırtında çekip gidiyorlardı.- Onlar yaya olarak erkeklerin ardında gidiyorlar ve yolda düşüyorlardı. Hind bt. Utbe'yi -kendisi ağır bir kadındı ve hamileydi- oturmuş ve atlardan korkmuş bir şekilde yürüyemez halde gördüm. Onunla birlikte başka bir kadın daha vardı. Hatta müşrikler bize saldırdılar ve bir kısmımızı yaraladılar. O gün okçular yüzünden bize ne kadar zarar geldiğinin ve Resûlullah'a itaatsizliklerinin hesabını Allah'ın yanında göreceğiz."

el-Vâkıdî dedi ki: Bana İbn Ebû Sebre anlattı. O Abdurrahman b. Abdullah b. Ebû Sa'sa'a'dan, o da el-Hâris b. Abdullah'tan şöyle dediğini rivayet etti: Abdullah b. Zeyd b. Âsım'dan işittim; şöyle diyordu: Uhud'da Resûlullah (s.a.v.) ile birlikte bulundum. İnsanlar onun etrafından dağılmaya başlayınca ona yaklaştım; annem de onu savunuyordu. Resûlullah (s.a.v.) bana, "Ey Ümmü Umâre'nin oğlu!" diye seslendi. Ben, "Buyur!" dedim. "At!" dedi. Ben de Resûlullah'ın (s.a.v.) önünde müşriklerden bir adama bir taş attım. O, atın üzerindeydi. Taş, atın gözüne isabet etti. At tökezledi; sonra hem at, hem de sahibi yer düştü. Ben de taşlarla ona vurmaya başladım. Hatta adamın üstünde taşlardan bir yük istif ettim. Peygamber (s.a.v.) de bakıyor ve tebessüm ediyordu. Sonra annemin boynundaki bir yaraya baktı ve "Annene... Annene yardım et; yarasını sar. Allah ailenize bereket koysun. Annenin makamı filan ve filanın makamından daha hayırlıdır. Senin babalığının (annenin kocası) makamı filan ve filanın makamından daha hayırlıdır. Senin makamın da filan ve filanın makamından daha hayırlıdır. Allah ailenize rahmet etsin." dedi. Annem de "Ey Allah'ın Resûlü! Allah'a dua et de cennette senin yanında olalım." dedi. Resûlullah (s.a.v.), "Ya Rabbi! Onları cennette arkadaşlarım yap!" dedi. Annem, "Artık dünyada başıma ne gelirse umursamam." dedi.

Dediler ki: Hanzale b. Ebû Âmir, Cemîle bt. Abdullah b. Übey b. Selûl ile evlenmişti. Zifafa girdiği gecenin sabahında da Uhud Savaşı başlamıştı. Hanzale, hanımının yanında yatmak için Resûlullah'tan izin istemişti. Resûlullah ona izin verdi. Ertesi gün sabah namazını kılınca Resûlullah'ı (s.a.v.) aramaya başladı. Cemîle de onun peşine düştü. Döndü; Cemîle onunla birlikteydi. Onunla yattı ve cünüp oldu, sonra çıkmak istedi. Cemîle daha önce ailesinden dört kişiye haber vermiş ve zifafın gerçekleşmiş olduğuna onları şahit tutmuştu. Daha sonra kendisine, "Neden onları zifafa şahit tuttun?" denildi. Cemîle şöyle dedi: "Ben rüyada semânın yarıldığını ve Hanzale'nın içine girdiğini görüyordum. Sonra sema kapanıyordu. Ben kendi kendime: 'Bu, şehadettir!' dedim." Bu yüzden Cemîle zifafın gerçekleştiğine şahit tutmuştu. O gece Abdullah b. Hanzale'ye hamile kalmıştı. Sonra Sâbit b. Kays onunla evlendi. Onun için Muhammed b. Sâbit b. Kays'ı dünyaya getirdi.

Hanzale b. Âmir silahını aldı; Uhud'da safları düzeltirken Resûlullah'a (s.a.v.) yetişti. Dedi ki: Müşrikler çekilince Hanzale b. Ebû Âmir, Ebû Süfyân b. Harb ile karşılaştı. Hanzale atının arka ayaklarındaki kirişlere vurdu; at tökezledi ve Ebû Süfyân yere düştü. Ebû Süfyân, "Ey Kureyş topluluğu! Ben Ebû Süfyân b. Harb'im!" diye bağırmaya başladı. Hanzale onu kılıçla kesmek istiyordu. Ebû Süfyân sesini, hezimetten dolayı ona iltifat etmeyen birkaç adama duyurdu. Hatta el-Esved b. Şe'ûb ona baktı ve Hanzale'ye mızrakla bir hamle yaptı; mızrak onu delip geçti. Hanzale de mızrakla ona doğru yürüdü ve onu hareketsiz bıraktı. Sonra ikinci darbeyi vurarak onu öldürdü. Ebû Süfyân ise ayakları üzerinde koşarak kaçtı. Bazı Kureyşlilere yetişti. Adam atından indi ve Ebû Süfyân'ın ardına düştü. -Bu, Ebû Süfyân'ın sözüydü- Hanzale öldürülünce, babası yanından geçti. Hanzale, Hamza b. Abdülmuttalib ve Abdullah b. Cahş'ın yanı başında uzanıyordu. Babası şöyle dedi: "Vallahi sen öldürülmeden seni bu adamdan (Resûlullah'ı kastediyor) sakındırmıştım. Vallahi babana saygılı, hayatında güzel ahlaklı biriydin. Kuşkusuz ölümün de ileri gelen ve eşraftan olan arkadaşlarınla beraberdir. Eğer Allah öldürülen bu adamı (Hamza'yı kastediyor) veya Muhammed'in ashâbından birisini mükâfatlandıracaksa Allah seni de mükâfatlandırsın." Sonra, "Ey Kureyş topluluğu! Bana da size de aykırı davranmış olmasına rağmen Hanzale'ye müsle yapılmaz (organları kesilmez)." dedi. Hanzale'nin babası, Hanzale için hayır gördüğü hiçbir şeyi yapmaktan geri kalmadı. Bu yüzden herkese müsle yapıldığı halde Hanzale'ye yapılmadı.

Resûlullah'ın (s.a.v.) ashâbına ilk defa müsle yapan Hind olmuştur. Hind, kadınlara müsle yapmalarını emrediyordu. Kulaklarını ve burunları kesiyordu. Hiçbir kadın kalmamıştı ki, üzerinde (kulaklardan ve burunlardan yapılmış) iki kolluk, iki bilezik ve iki halhal olmasın. Hanzale dışında bütün Müslüman şehitlere müsle yapılmıştı. Resûlullah (s.a.v.), "Ben meleklerin Hanzale'yi, yer ile gökler arasında, gümüş kaplar içinde el-Müzn suyu ile yıkadıklarını gördüm." dedi. Ebû Üseyd es-Sâ'idî dedi ki: Biz gittik, Hanzale'ya baktık; başından su damlıyordu. Eşine haber gönderildi ve kendisine soruldu. Eşi, Hanzale'nin cünüb olarak yola çıktığını söyledi.

Vehb b. Kabûs el-Müzenî, kendilerine ait birkaç koyunla Müzeyne dağından geldi. Onunla birlikte yeğeni el-Hâris b. Ukbe b. Kabûs da vardı. Baktılar ki, Medine bomboştur. "İnsanlar nerededirler?" diye sordular. Onlar da "Uhud'dadırlar; Resûlullah (s.a.v.) Kureyş müşrikleriyle savaşmaya gitti." dediler. Bunlar da "Artık gözümüzle gördükten sonra bir iz aramayız." dediler ve çıktılar. Uhud'da Resûlullah'a (s.a.v.) yetiştiler ve Müslümanların savaştıklarını gördüler. Üstünlük Resûlullah'tan (s.a.v.) yanaydı. Onlar da Müslümanlarla birlikte ganimet toplamaya başladılar. Fakat müşriklerin süvarileri arkalarından geldiler. Onların arasında Hâlid b. el-Velîd ve İkrime b. Ebû Cehil de vardı. İki grup birbirine karıştı. Vehb b. Kabûs ve yeğeni şiddetli bir şekilde savaştılar. Müşriklerden bir grup onlardan ayrıldı. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.), "Bu grubun hakkından kim gelecek?" dedi. Vehb b. Kabûs, "Ben ey Allah'ın Resûlü!" dedi. Vehb ayağa kalktı ve onlara oklar attı. Nihayet dönüp geri gittiler. Başka bir grup daha ayrıldı, geldi. Bu sefer Resûlullah (s.a.v.), "Bu bölüğün hakkından kim gelecek?" dedi. el-Müzenî, "Ben ey Allah'ın Resûlü!" dedi. Ayağa kalktı; geri dönünceye kadar onları kılıçla kovaladı. Sonra el-Müzenî döndü. Bu kez başka bir bölük daha ayrıldı, geldi. Resûlullah (s.a.v.), "Kim bunlara karşı çıkacak?" dedi. el-Müzenî, "Ben ey Allah'ın Resûlü!" dedi. Resûlullah (s.a.v.), "Kalk ve cennetin müjdesini al!" dedi. Bu kez el-Müzenî sevinçli bir şekilde ayağa kalktı ve "Vallahi ne ahdi bozarım ne de bozdururum!" dedi. Kalktı, içlerine girdi ve kılıçla onlara vurmaya başladı. Resûlullah (s.a.v.) ve Müslümanlar da ona bakıyorlardı. Nihayet el-Müzenî bölüğün üst tarafından çıktı. Resûlullah (s.a.v.) da, "Ya Rabbi! Onu esirge!" diye dua ediyordu. Onlar el-Müzenî'yi kuşattıkları halde el-Müzenî onlara geri dönüyor ve hep böyle devam ediyordu. Nihayet onların kılıçları ve mızrakları el-Müzenî'nin üzerinde birleşti ve onu şehit ettiler. O gün onda yirmi mızrak darbesi bulundu. O darbelerin her birisi de öldürücü darbeydi. O gün el-Müzenî'ye en kötü şekilde müsle yapıldı. Sonra onun yeğeni ayağa kalktı ve tıpkı amcası gibi savaştı. Ömer b. el-Hattâb (r.a.), "En çok üzerinde ölmek istediğim ölüm şekli, el-Müzenî'nin ölümüdür." diyordu.

Bilâl b. el-Hâris el-Müzenî anlatıyor ve şöyle diyordu: Sa'd b. Ebû Vakkâs'la birlikte el-Kâdisiyye'ye vardık. Allah bize fethi müyesser kılıp da ganimetlerimiz aramızda taksim edilince, Müzeyne kabilesinden Kabûs'un akrabalarından bir genç ganimetten mahrum edildi. Sa'd uykudan kalktığı zaman onun yanına gittim. Sa'd, "Bilâl mi?" dedi. Ben, "Evet Bilâl!" dedim.

Sa'd, "Merhaba sana; bu senin yanındaki kimdir?" dedi. Ben de "Kavmimden bir adam; Kâbûs ailesinden..." dedim. Sa'd, "Mehaba, hoş geldin! Gözün aydın olsun. Bu, öyle bir adamdı ki, Uhud'da ondan gördüklerimi hiç kimsede görmedim. Hatırlıyorum; Uhud'da müşrikler her taraftan bizi kuşatmışlardı. Resûlullah (s.a.v.) aramızdaydı ve müşriklerin bölükleri her taraftan çıkıyordu. Resûlullah (s.a.v.) da insanlara göz atıyor, onları işaretliyor ve "Bu bölüklerin hakkından kim gelecek?" diyordu. Her seferinde el-Müzenî, "Ben ey Allah'ın Resûlü!" diyordu. Her seferinde de el-Müzenî bölükleri defediyordu. En son ayağa kalktığı zamanı hiç unutmuyorum; Resûlullah (s.a.v.) kendisine, "Kalk ve cennetin müjdesini al." demişti. Sa'd dedi ki: Ben onun izini sürdüm; Allah bilir ya, o gün onun arzu ettiğini ben de arzuluyordum. İkimiz müşrikler topluluğunun arasına daldık. Tekrar ikinci kez dalıncaya kadar orada kalıyorduk. Allah onu esirgesin; onu yaraladılar. Vallahi ben de o gün darbe almak istiyordum. Fakat ecelim henüz gelmemişti. Sonra Sa'd o anda onun hissesini istedi ve fazlasıyla ona verdi. "İster burada bizim yanımızda kal, ister ailene git." dedi. Bunun üzerine Bilâl, "O dönmeyi istiyor." dedi. Biz de döndük.

Sa'd dedi ki: Ben şehadet ederim; o öldürülmüş iken Resûlullah'ın onun üzerinde durduğunu ve "Allah senden razı olsun; ben senden razıyım." dediğini gördüm. Sonra Resûlullah'ın (s.a.v.) onun ayak tarafına durduğunu gördüm. Resûlullah o sırada aldığı yaraları almıştı ve onun için kabri üzerinde durmanın zor olduğunu biliyordum. Nihayet kabrine konuldu. Üzerinde yeşil işaretler bulunan bir hırka vardı. Resûlullah (s.a.v.) hırkayı onun üzerine uzattı; hırka başını örttü ve baldırlarına kadar yetişti. Bize emretti; biz de üzerlik otu topladık, o lahdin içindeyken ayakları üzerine koyduk. Allah'a kavuşma konusunda el-Müzenî'nin durumu kadar bana sevimli gelen başka bir hal yoktur.

Dediler ki: İblis, "Muhammed öldürüldü!" diye bağırınca, insanlar dağılmaya başladı. Onlardan bazıları Medine'ye geldi. İlk olarak Medine'ye gelip de Resûlullah'ın (s.a.v.) öldürüldüğünü söyleyen Sa'd b. Osman b. Ubâde'dir. Ondan sonra bazı adamlar daha gelerek kadınlarının yanına da girdiler. Kadınlar, "Siz Resûlullah'ı korumayıp kaçtınız mı?" dediler.

Dedi ki: İbn Ümmü Mektûm, "Siz Resûlullah'ı korumayıp kaçtınız mı?" dedi, sonra onlardan rahatsızlığını dile getirdi. Resûlullah (s.a.v.) İbn Ümmü Mektûm'u Medine'de vali olarak bırakmış; insanlara namaz kıldırıyordu. Sonra İbn Ümmü Mektûm, "Bana Uhud yolunu gösterin." dedi. Onu yola koydular. Adam, Uhud yolundan gelen herkese haber soruyordu. Sonra Müslümanlara yetişti. Resûlullah'ın selamette olduğunu öğrenince geri döndü. Uhud'dan geri gelenlerden bazıları şunlardır: Filanca,[170] el-Hâris b. Hâtıb, Sa'lebe b. Hâtıb, Sevvâd b. Gaziyye, Sa'd b. Osman, Ukbe b. Osman, Hârice b. Âmir -Hârice, Mekke ile Medine arasında bulunan Melel'e kadar ulaşmıştı-, Evs b. Kayzî ve Benî Hârise'den bir grup. Bunlar Medine'ye iki günlük mesafede bulunan eş-Şukra'ya kadar yetişmişlerdi. Ümmü Eymen onlara yetişmiş ve yüzlerine toprak fırlatmıştı. Hatta bazılarına, "Kirmanı al da bununla ip eğir; kılıcını bana ver!" demişti. Sonra Ümmü Eymen yanındaki bazı kadınlarla birlikte Uhud'a gitti.

Hadisi rivayet edenlerden bazıları demişler ki: Müslümanlar dağı geçmediler; onlar dağın eteğindeydiler. Oradan başka yere de gitmediler. Peygamber (s.a.v.) de oradaydı.

Deniliyor ki: Abdurrahman (b. Avf) ile Osman (b. Affân) arasında bir tartışma vardı. Abdurrahman, el-Velîd b. Ukbe'ye haber gönderdi, onu çağırdı ve "Kardeşine git; sana söyleyeceklerimi ona bildir. Senden başka, sözümü ona bildirecek birisini bilmiyorum." dedi. el-Velîd, "Tamam, yaparım." dedi. Abdurrahman Velîd'e, "Söyle ona; Abdurrahman sana diyor ki: Ben Bedir'de bulundum, sen bulunmadın. Ben Uhud günü yerimde kaldım, sen ise kaçtın. Ben Rıdvân Biati'nde bulundum; sen bulunmadın." dedi. el-Velîd geldi, durumu ona haber verdi. Bunun üzerine Osman dedi ki: "Kardeşim doğru söylemiştir. Bedir'de bulunamadım, çünkü Resûlullah'ın (s.a.v.) kızı hastaydı. Resûlullah (s.a.v.), savaşa katılmış gibi benim hissemi ayırdı. Uhud günü kaçtım; Allah ondan dolayı beni affetti. Rıdvân Biati'ne gelince, Ben Mekkelilerin yanına gitmiştim; Resûlullah (s.a.v.) beni göndermişti. Resûlullah (s.a.v.), "Osman Allah ve Resûlü'nün emrindedir." demiş ve bir elini diğer elinin üzerine koyarak benim için biat almıştı. Resûlullah'ın (s.a.v.) sol eli, benim sağ elimden daha hayırlıdır." el-Velîd b. Ukbe kendisine geldiği zaman Abdurrahman, "Kardeşim doğru söylüyor." dedi.

---

[170] ح nüshasında "Ömer ve Osman" şeklinde geçmektedir. Belâzürî, Vâkıdî'den rivayetle Osman'ı zikretmiş; ancak Ömer'i zikretmemiştir (*Ensâbü'l-Eşrâf*, I, 326).

Ömer b. el-Hattâb (r.a.), Osman b. Affân'a baktı ve "Bu, Allah'ın affettiklerindendir. Vallahi Allah'ın affedip de reddettiği hiçbir şey olmaz." Osman iki grubun karşı karşıya geldiği gün (Uhud günü) kaçmıştı.

Bir adam Osman'ı İbn Ömer'e sordu. İbn Ömer şöyle dedi: O Uhud günü büyük bir günah işlemişti. Allah onu affetti. O, iki grubun karşılaştığı gün (Uhud günü) kaçmıştı. Fakat size küçük bir yanlışlık yaptı, onu öldürdünüz.

Ali b. Ebû Tâlib (r.a.) dedi ki: Uhud günü müşrikler saldırıda bulununca Ümeyye b. Ebû Huzeyfe b. el-Muğîre geldi; adam zırhlı ve demirlere bürünmüştü. Sadece gözleri görünüyordu ve "Bu gün, Bedir'e karşılıktır." diyordu. Müslümanlardan bir adam ona karşı çıkıyor; Ümeyye onu öldürüyordu. Ali b. Ebû Tâlib (r.a.) dedi ki: Ona yöneliyorum ve kılıçla başına vuruyorum. Başında bir tolga, tolganın altında da miğfer vardı. Kılıcıyla bana vuruyor; ben de kalkanla kendimi koruyordum. Adamın kılıcı kalkanda sıkıştı; bu kez ben vuruyorum. Onun zırhı eteklerine kadardı. Ayaklarını kestim. Yere düştü; kılıcını kalkandan kurtarmaya çalıştı ve kurtardı. Adam iki dizi üzerindeyken benimle mücadele ediyordu. Nihayet koltuğunun altında bir sökük gördüm ve kılıcı oraya sapladım. Yere düştü; öldü; ben de başından ayrıldım.

Resûlullah (s.a.v.) o gün, "Ben Âtikelerin oğluyum!" diyordu. Yine, "Ben Peygamberim, yalan değil; Ben Abdülmuttalib'in oğluyum!" diyordu.

Dediler ki: Ömer b. el-Hattâb'ın yanına geldik; bir grup Müslüman'la birlikte oturuyorlardı. Enes b. Mâlik'in amcası Enes b. en-Nadr b. Damdam onların yanından geçti ve "Burada neden oturuyorsunuz?" dedi. Onlar, "Resûlullah (s.a.v.) öldürüldü." dediler. Adam, "Ondan sonra yaşayıp da ne yapacaksınız ki? Kalkın ve o ne için ölmüş ise siz de o uğurda ölün." dedi. Sonra kılıcını kuşandı ve öldürülünceye kadar savaştı. Ömer b. el-Hattâb (r.a.), "Ben, Allah'ın kıyamet gününde onun tek başına bir ümmet olarak dirilteceğine inanıyorum." dedi. Yüzünde yetmiş darbe bulundu. Enes b. Nadr tanınmadı. Nihayet kız kardeşi onu, güzel parmaklarından ya da güzel dişlerinden tanıdı.

Dediler ki: Mâlik b. ed-Duhşüm, Hârice b. Zeyd b. Ebû Zühre'nin yanından geçti; Hârice minderi üzerinde oturuyordu. Onda on üç yara vardı. Her birisi de onu öldürecek kadar etkiliydi. Mâlik, "Muhammed'in öldürüldüğünü bilmiyor musun?" dedi. Hârice, "Eğer Muhammed öldürülmüş ise Allah bakidir. Muhammed tebliğde bulundu. Sen de dinin için savaş." dedi.

Mâlik, Sa'd b. Rebî'in yanından geçti; onda da on iki yara vardı. Her bir yara da öldürecek kadar etkiliydi. Mâlik, "Muhammed'in öldürüldüğünü biliyor musun?" dedi. Sa'd b.

Rebî, "Ben Muhammed'in Rabbinin risaletini tebliğ ettiğine şehadet ederim. Sen dinin için savaş. Çünkü Allah hay ve bakidir." dedi.

Bir münafık, "Muhakkak ki, Allah'ın Resûlü öldürüldü; siz de ailenize geri dönün. Çünkü onlar (Mekkeliler) evlere gireceklerdir." dedi.

Bana Abdullah b. Ammâr anlattı. O da el-Hâris b. el-Fudayl el-Hatmî'den şöyle dediğini rivayet etti: Uhud günü Sâbit b. ed-Dahdâha geldi; Müslümanlar dağınıktılar ve üstünlük ellerinden çıkmıştı. Sâbit, "Ey Ensâr topluluğu! Bana gelin... Bana gelin... Ben Sâbit b. ed-Dahdâha'yım. Eğer Muhammed öldürülmüş ise Allah hay ve bakidir. Siz dininizi müdafaa edin. Allah arkanızdadır ve size yardım edecektir." diye bağırdı. Hemen bir grup Ensâr ona doğru kalktı. Sâbit yanındaki Müslümanlarla saldırmaya başladı. Onların karşısında ise çok sert bir bölük duruyordu; içlerinde Hâlid b. el-Velîd, Amr b. el-Âs, İkrime b. Ebû Cehil ve Dırâr b. el-Hattâb gibi Kureyş'in reisleri vardı. Onlarla vuruşmaya başladılar. Hâlid b. el-Velîd mızrakla ona doğru bir hamle yaptı; onu vurdu. Mızrak onu delip geçti ve Sâbit ölü olarak yer düştü. Onunla birlikte olan Ensâr da öldürüldü. Deniliyor ki, bunlar, en son öldürülen Müslümanlardı. Resûlullah (s.a.v.) ashâbıyla birlikte vadiye yetişti; orada savaş yoktu.

Uhud'dan önce Ensâr'dan bir yetim, bir hurma ağacı yüzünden Ebû Lübâbe'yi Resûlullah'a (s.a.v.) şikâyet etmişti. Resûlullah (s.a.v.) Ebû Lübâbe'nin lehine hükmetti. Yetim, o hurma ağacı için üzüldü. Resûlullah (s.a.v.) Ebû Lübâbe'den, ağacı yetime vermesini talep etti. Ancak Ebû Lübâbe bunu kabul etmedi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) Ebû Lübâbe'ye, "Sana bu hurma ağacı yerine cennette bir hurma ağacı olacaktır." dedi. Ebû Lübâbe bunu da kabul etmedi. İbnü'd-Dahdâha, "Ey Allah'ın Resûlü! Ben yetime bir hurma ağacı versem bana ne var?" diye sordu. Resûlullah (s.a.v.), "Cennette bir hurma ağacı olacak." dedi. Dedi ki: Sâbit b. ed-Dahdâha gitti; Ebû Lübâbe b. Abdülmünzir'den, bu hurma ağacını, bir hurma bahçesi karşılığında satın aldı. Sonra hurma ağacını çocuğa geri verdi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.), "İbnü'd-Dahdâha için Cennette nice etekleri yere kadar inmiş hurma ağaçları olacak." dedi. Resûlullah'ın (s.a.v.) bu sözünden dolayı İbnü'd-Dahdâha'nın şehit olması bekleniyordu; nihayet Uhud'da şehit oldu.

Dırâr b. el-Hattâb at üzerinde geliyor ve kendisine ait uzun bir mızrağı arkasından sürüklüyordu. Hemen Amr b. Mu'âz'a bir darbe vuruyor; mızrak delip geçiyordu. Amr mağlup oluncaya kadar ona doğru yürüdü. Sonunda yüzüstü yere düştü. Dırâr şöyle diyordu: "Seni hurilerden birisiyle evlendiren bir adamı yok edemezsin." Dırâr, Muhammed'in ashâbından on kişiyi evlendirdiğini söylüyordu. İbn Vâkıd dedi ki: İbn Ca'fer'e, "On kişiyi öldürdü mü?" diye sordum. İbn Ca'fer, "Üç kişiyi öldürmesi dışında diğerlerinin haberi bize gelmedi." dedi. O gün Dırâr, Müslümanların geri çekildikleri sırada Ömer b. el-Hattâb'a (r.a.) da bir darbe vurmuş ve "Ey İbnü'l-Hattâb! Bu şükredilecek bir darbedir. Vallahi amacım seni öldürmek değildi." demişti.

Dırâr b. el-Hattâb konuşuyor ve Uhud Savaşı'nı anlatıyordu. Ensâr'ı anlatıyor ve onlara karşı gösterdiği merhametten söz ediyordu. Ensâr'ın İslâm'daki (gönül) zenginliklerinden, cesaretlerinden ve ölüme ne kadar çabuk atladıklarından söz ediyordu. Sonra şöyle diyordu: Benim kavmimin eşrafı Bedir'de öldürülünce şöyle demeye başladım: Kim Ebü'l-Hakem'i öldürdü? "İbn Afrâ öldürdü." deniliyor. Peki, Ümeyye b. Halef'i kim öldürdü? "Hubeyb b. Yesâf öldürdü." deniliyor. Kim Ukbe b. Ebû Mu'ayt'ı öldürdü? "Âsım b. Sâbit b. Ebü'l-Aklah öldürdü." deniliyor. Şunu kim öldürdü? Bunu kim öldürdü?

Bunların isimleri bana söyleniyordu. Süheyl b. Amr'ı kim esir aldı? "Mâlik b. ed-Duhşüm." dediler. Uhud'a çıktığımızda şöyle diyordum: "Eğer kalelerinde kalsalar, kaleleri sağlamdır; onlara ulaşamayız. Birkaç gün kalır, sonra döneriz. Eğer kalelerinden çıkıp meydana çıksalar onları hallederiz. Yanımızda, onların sayısından çok daha fazla insan vardır. Üstelik bunlar, intikamları alınmamış kimselerdi. Biz hanımlarla yola çıkmıştık. Hanımlar bize Bedir'de öldürülenleri hatırlatıyorlardı. Bizde atlar vardı; onlarda yoktu. Bizim silahlarımız onlarınkinden fazlaydı. Onların (Medine dışına) çıkmaları kararlaştırıldı. Uhud'da karşılaştık. Vallahi onlara karşı ciddi bir varlık göstermeden mağlup olup geri çekildik. Kendi kendime, "Bu, Bedir Savaşı'ndan daha şiddetli olacak." dedim. Hâlid b. el-Velîd'e, "Onlara saldır." diyordum. O da bana, "Saldırmamız için ihmal edilen bir taraf görüyor musun?" dedi.

Nihayet okçuların bulundukları tepenin boş olduğunu gördüm. Hemen, "Ey Ebû Süleyman! Arkana bak!" dedim. Hâlid b. el-Velîd, atının gemini çevirdi ve saldırmaya başladı. Biz de onun arkasından saldırdık. Tepenin üstüne kadar çıktık; orada güçlü bir kişi bulamadık. Sadece birkaç kişi vardı; onları da hallettik. Sonra ordunun içine girdik. Müslümanlar da karargâhta ganimet toplama peşindeydiler. Atları onların üzerine sürdük; her birisi bir tarafa kaçmaya başladı. Kılıçlarımızla onlara istediğimiz gibi saldırdık. Dostlarımızın katilleri olan Evs ve Hazrec'in büyüklerini aramaya başladım; fakat hiç birini bulamadım; hepsi kaçmışlardı. Bir deve sağımlığı kadar bir zaman dilimi içinde Ensâr birbirlerini çağırmaya başladı. Ensâr gelip aramıza girdiler. Atların üstündeydik. Doğrusu bize karşı sabrettiler ve kendilerini feda ettiler. Hatta benim atımı kestiler; yaya kaldım. On kişiyi öldürdüm. Onlardan birinin eliyle ölümü tadar gibi oldum; hatta kanın kokusunu aldım. O da boğazıma sarılmış, beni bırakmıyordu. Nihayet her taraftan gelen mızraklar onu aldı da yere düştü. Elimle onlara ikramda bulunan ve beni onların eliyle inletmeyen Allah'a hamd olsun.

Dediler ki: Resûlullah (s.a.v.) Uhud günü, "Zekvân b. Kays hakkında bilgisi olan var mı?" diye sordu. Ali b. Ebû Tâlib (r.a.) şöyle dedi: Ey Allah'ın Resûlü! Ben gördüm; atlı bir adam peşine düşmüştü. Nihayet ona yetişti ve "Eğer kurtulursan yaşamak bana haram olsun!" diyordu. Adam atıyla üzerine hamle yaptı; Zekvân ise yaya idi. Adam, "Al sana! Ben İbn Ilâc'ım!" diyordu. Adama doğru hamle yaptım; adam atlıydı. Adamın ayaklarına kılıçla vurdum; bacağının ortasından ayaklarını kestim. Sonra onu atından düşürüp işini bitirdim. Baktım ki adam, Ebü'l-Hakem b. el-Ahnes b. Şerîk b. Ilâc b. Amr b. Vehb es-Sakafî'dir.

Bana Sâlih b. Havvât anlattı. O da Yezîd b. Rûmân'dan şöyle dediğini rivayet etti: Havvât b. Cübeyr şöyle dedi: Müşrikler saldırıya geçip okçular tepesine çıktılar. Tepe Müslümanlardan arınmıştı. Sadece Abdullah b. Cübeyr on kadar arkadaşıyla orada kalmıştı. Onlar Ayneyn'in başındaydılar. Hâlid b. el-Velîd ve İkrime b. Ebû Cehil atlarla görününce Abdullah b. Cübeyr arkadaşlarına, "Müşriklerin geçememesi için [mevzilere] yayılın." dedi. Abdullah b. Cübeyr ve arkadaşları düşmanın yüzüne karşı dizilip yüzlerini güneşe çevirdiler. Onlar bir süre savaştılar. Nihayet komutanları Abdullah b. Cübeyr öldürüldü. Diğerleri de yaralanmışlardı. Abdullah yere düşünce onu soyarak en çirkin şekilde müsle yaptılar (organlarını kestiler). Mızraklar karnına saplanmış, göbeğinden, belinin altına ve kasığına kadar yırtmıştı. Bağırsakları buradan dışarı çıkmıştı. Müslümanlar tekrar saldırdıklarında, o haliyle yanından geçmiştim.

Havvât b. Cübeyr dedi ki: Uhud'da, hiç kimsenin gülmediği bir yerde güldüm; hiç kimsenin uyuklamadığı yerde uyukladım ve hiç kimsenin cimrilik yapmadığı yerde cimrilik yaptım. Kendisine, "Onlar nedir?" diye soruldu. Şöyle dedi: Abdullah b. Cübeyr'in (cenazesini) taşımıştım. Ben onun pazılarından tutmuş, Ebû Hanne de ayaklarından tutmuştu. Yarasını da sarığımla bağlamıştım. Biz onu taşırken, bir taraftan müşrikler saldırıyordu. Yarasına bağladığım sarığım çözüldü ve cenazenin bağırsakları dışarı çıktı. Arkadaşım korkmaya başladı; arkasına bakıp arkada düşman olduğunu zannetti. Ben de gülmeye başladım. Bir adam da, bir mızrağı boğazımın çukuruna atmak istedi; uykum geldi ve mızrak yere düştü. Ben Abdullah b. Cübeyr için mezar kazarken, yanımda yayım vardı. Onu dağa çıkaramayınca vadiye indirdik. Kirişe zarar vermeyeyim diye, yayımın demiriyle mezarı kazmaya başladım. Bu yüzden kirişi çıkardım. Nihayet bitirinceye kadar demiriyle kazdım. Sonra onu defnettik ve döndük. Müşrikler de çevremizi kuşattılar. Çarpıştık; nihayet fazla durmadan geri çekildiler.

Dediler ki: Vahşî, el-Hâris b. Âmir b. Nevfel'in kızının kölesiydi. Bazıları Cübeyr b. Mut'im'in kölesi olduğunu söylediler. el-Hâris'in kızı Vahşî'ye, "Babam Bedir'de öldürüldü. Eğer üç kişiden birisini öldürürsen özgürsün. Yani, eğer Muhammed'i, Hamza b. Abdülmuttalib'i ya da Ali b. Ebû Tâlib'i öldürürsen özgürsün. Çünkü bunlardan başkasını babama denk göremiyorum." dedi. Vahşî dedi ki: Resûlullah'a gelince; sen de bilirsin ki, onu öldürmeye gücüm yetmez ve ashâbı onu teslim etmezler. Hamza'ya gelince; dedim ki: Vallahi eğer onu uykuda bulsam, heybetinden onu uyandıramam. Ali'ye gelince; onu arıyordum." Vahşî dedi ki: Bir ara Ali'yi ararken karşıma çıktı. Bana görünen uyanık, tecrübeli ve etrafını kontrol edebilen bir adamdı. Ben, "Bu benim aradığım adamım değil." dedim. Birden insanları yararak gelen Hamza'yı gördüm. Bir kayanın arkasında ona pusu kurdum. Hamza saldırarak ve sıkıştırarak geliyordu; gür ve sık sakalı vardı. Sibâ b. Ümmü Enmâr onunla karşılaştı. Sibâ'ın annesi, Şerîf b. Ilâc b. Amr b. Vehb es-Sakafî'nin cariyesi olup Mekke'de kadınları sünnet ediyordu. Sibâ'a, "Ebû Niyâr" denirdi. Hamza ona, "Sen de mi bize saldıranlardan oldun ey bızırları kesenin oğlu? Gel bakayım!" dedi. Hamza ona hamle yaptı; adam takatten düşünceye kadar ona ok attı. Nihayet onun üzerine abandı ve koyun keser gibi onu kesti. Sonra beni gördüğünde saldırarak bana doğru gelmeye başladı. Suyun akıntısına geldiğinde bir cürufa bastı ve ayakları kaydı. Ben de amacıma ulaşıncaya kadar kısa mızrağımı salladım. Mızrağı bel altına vuruyorum ve mesanesinden çıkıyordu. Onun arkadaşlarından bir grup üstüne geldiler. Onların, "Ey Ebû Umâre!" dediklerini ve onun da cevap veremediğini işitiyordum. Kendi kendime, "Vallahi adam öldü." dedim. Hind'in babası, amcası ve kardeşi yüzünden başına gelenleri hatırladım. Hamza'nın öldüğünü görünce arkadaşları başından çekildiler. Onlar beni görmüyorlardı. Ona doğru hamle yaptım; karnını yardım ve ciğerini çıkardım. Ciğerini Hind bt. Utbe'ye götürdüm. Kendisine, "Eğer babanın katilini öldürürsem bana ne verirsin?" dedim. Hind, "Üzerimdeki elbise senin olsun." dedi. Ben, "İşte bu Hamza'nın ciğeridir." dedim. Onu dişeriyle parçaladı, sonra ağzından attı. Yutamadı mı yoksa midesi mi bulandı; bilmiyorum. Hind hemen elbiselerini çıkarıp bana verdi. Sonra, "Mekke'ye döndüğümde sana on dinar vereceğim." dedi. Ardından bana, "Öldürüldüğü yeri bana göster." dedi. Hamza'nın cesedini ona gösterdim. Hind onun tenasül uzuvlarını, burnunu ve kulaklarını kesti. Sonra bunları iki kolluk, iki bilezik ve iki halhal yaptı ve bunlarla Mekke'ye girdi. Hamza'nın ciğeri de yanındaydı.

Bana Abdullah b. Ca'fer anlattı. O İbn Ebû Avn'dan, o ez-Zührî'den, o da Urve'den şöyle dediğini rivayet etti: Ubeydullah b. Adî b. el- Hıyâr bize anlattı; dedi ki: Osman (r.a.) zamanında Şam seferine çıktık; ikindiden sonra Hıms'tan geçtik. Biz, "Vahşî ile görüşebilsek!" dedik. Onlar bize, "Görüşemezsiniz. O şu anda sabaha kadar içki içiyor." dediler. Seksen kişiydik ve onu beklemek üzere orada geceledik. Sabah namazını kıldıktan sonra Vahşî'nin evine geldik; aniden yaşlı bir adamla karşılaştık. Ona, üzerinde oturabileceği kadar bir halı serilmişti. Kendisine, "Bize Hamza ve Müseylime'nin öldürülmelerini anlat!" dedik; o bundan hoşlanmadı ve bizden yüz çevirdi. Kendisine, "Bu gece senin için burada kaldık." dedik. Bunun üzerine Vahşî şöyle dedi: Ben Cübeyr b. Mut'im b. Adî'nin kölesiydim. Hamza b. Abdülmuttalib Cübeyr'i Bedir'de öldürmüştü. O güne kadar kadınlarımız hep şiddetli bir üzüntü içindeydiler. Bana, "Eğer sen Hamza'yı öldürürsen özgürsün." dediler.

Vahşî dedi ki: Ben de insanlarla birlikte çıktım; benim kısa mızraklarım vardı. Hind bt. Utbe'nin yanından geçince bana, "Ey Ebû Demse! Bizi de rahatlat; sen de rahatla." diyordu. Uhud'a vardığımızda Hamza'ya baktım; insanları yok edip geliyordu. Beni gördü; onun için bir çalının altında pusuya yatmıştım. Bana doğru geldi, fakat Sibâ el-Huzâ'î onun karşısına çıktı. Hamza hemen ona yöneldi ve "Sen de mi bize saldıranlardan oldun ey bızırları kesenin oğlu? Gel bakayım!" dedi. Adamı kaldırdı; Hamza'nın ayaklarının parlaklığını gördüm, sonra adamı yere vurdu ve onu öldürdü. Sonra hızla bana doğru gelmeye başladı. Nihayet bir cüruf karşısına çıktı ve içine düştü. Ben de mızrağımı ona sallamaya başladım. Mızrak göbeğinden girdi ve ayaklarının arasından çıktı. Onu öldürmüştüm. Hemen Hind. bt. Utbe'nin yanından gittim; bana elbiselerini ve ziynetlerini verdi.

Müseylime'ye gelince; ölüm bahçesine girmiştik. Onu gördüğümde ona bir mızrak attım; Ensârlı bir adam da ona kılıçla vurdu. Hangimizin onu öldürmüş olduğunu senin Rabbin bilir. Ancak ben bir kadının, bir duvarın üzerinde, "Onu Habeşli köle öldürdü." diye bağırdığını işittim.

Ubeydullah dedi ki: Vahşî'ye, "Beni tanıyor musun?" dedim. Vahşî dikkatlice baktı ve "Adî'nin oğlu! Annen de Âtike bt. el-Îs idi, değil mi?" dedi. Ben, "Evet!" dedim. Vahşî, "Vallahi, emzirildiğin kundak içinde seni annene verdiğim günden beri seninle karşılaşmadım. Senin ayaklarının parlaklığına şimdi bakıyor gibiyim." dedi.

Hind'in ayaklarında, Zafer boncuklarından yapılmış iki halhal, gümüşten yapılmış iki bilezik ve yine gümüşten iki yüzük vardı. Hepsi de ayak parmaklarındaydı ve bunları bana verdi.

Safiyye bt. Abdülmuttalib şöyle diyordu: Uhud günü yüksek evlere (kalelere) taşındık. Biz Fâri denilen bir kaledeydik; yanımızda Hassân b. Sâbit de vardı. Yahudilerden bir grup gelip kalelerimize ok atıyorlardı. Ben, "Sende de ok yok mu ey İbn Furey'a?" dedim. Hassân, "Hayır vallahi, beni Resûlullah (s.a.v.) ile birlikte Uhud'a çıkmaktan men eden şeyi (ok atmayı) beceremiyorum." dedi. Bir Yahudi de kaleye tırmanıyordu. Ben, "Kılıcı elime bağla; ondan sonra sen rahat ol." dedim. Hassân b. Sâbit dediğimi yaptı. Hemen o Yahudi'nin boynunu vurdum. Sonra kafasını Yahudilere fırlattım. Bunu gördüklerinde çekildiler. Günün başlangıcında Fâri denilen kalede kaleleri gözetliyordum. Baktım; mızraklar atılıyor. Ben, "Mızraklar onların silahlarından mıdır? Ya onlardan biri kardeşime isabet etse de haberim olmasa?" dedim. Sonra günün sonunda çıktım ve Resûlullah'a (s.a.v.) yetiştim.

Safiyye bt. Abdülmuttalib şöyle anlatıyordu: Ben kalelerdeyken Resûlullah'ın (s.a.v.) ashâbının çekildiklerini biliyordum. Bir ara Hassân b. Sâbit kalenin tepesine çıkıyor; bakıyor ki, üstünlük Resûlullah'ın ashâbındadır. Bunun üzerine geldi; hatta kalenin duvarında durdu. Ben de tam o sırada elimde kılıçla çıkmıştım. Nihayet Benî Hârise yurduna geldiğimde Ensâr'dan bir grup kadınla karşılaştım; Ümmü Eymen de onlarla birlikteydi. Resûlullah'ın yanına varıncaya kadar koştuk. Oraya vardığımızda Resûlullah'ın (s.a.v.) ashâbı dağınıktı. İlk karşılaştığım kişi yeğenim Ali idi. Ali bana, "Halacığım dön; çünkü insanlar geri çekildiler." dedi. Ben, "Peki, Resûlullah'ın durumu?" dedim. Ali, "Allah'a şükür iyidir." dedi. Ben, "Onu bana göster, onu görmeliyim." dedim. Müşriklerden gizli bir şekilde onu bana işaret etti. Resûlullah'ın (s.a.v.) yanına vardım; yaralıydı. Resûlullah (s.a.v.) da, "Amcam ne yaptı acaba? Amcam Hamza ne yaptı acaba?" diyordu. el-Hâris b. Sımme [Hamza'nın durumunu öğrenmek için] gitti; fakat gecikti. Ali b. Ebû Tâlib (r.a.) çıktı; çıkarken şu şiiri okuyordu:

Allahım! Kuşkusuz el-Hâris b. Sımme,
Arkadaşımızdı ve dostluğu vardı bizimle.
Kayboldu, önemli bir sorumluluk içinde...
Cenneti arıyor, emelini gerçekleştirmek üzere...

el-Vâkıdî dedi ki: Ben çocuk iken bu şiiri el-Asbağ b. Abdülazîz'den işittim. el-Asbağ, Ebü'z-Zinâd'ın yaşındaydı. Nihayet Ali, el-Hâris'in yanına vardığında Hamza'yı öldürülmüş olarak buldu. Ali hemen durumu Resûlullah'a (s.a.v.) bildirdi. Resûlullah (s.a.v.) yürüyerek gitti ve Hamza'nın başında durdu; dedi ki: "Hayatımda, beni bu kadar öfkelendiren bir yerde asla durmadım." O arada Safiyye görünmeye başladı. Resûlullah (s.a.v.), "Ey ez-Zübeyr! Anneni benden uzaklaştır." dedi. Hamza için kabir kazılıyordu. ez-Zübeyr hemen, "Anneciğim, insanlar geri çekilmişler, sen de geri dön." dedi. Safiyye, "Resûlullah'ı (s.a.v.) görmeden bunu yapacak değilim." dedi. Safiyye Resûlullah'ı gördüğünde, "Ey Allah'ın Resûlü! Annemin oğlu Hamza nerededir?" dedi. Resûlullah (s.a.v.), "İnsanlar arasındadır." dedi. Safiyye, "Onu görmeden dönmeyeceğim." dedi. ez-Zübeyr dedi ki: "Hamza defnedilinceye kadar annemin yerinden ayrılmasına engel olmaya çalıştım." dedi. Resûlullah (s.a.v.), "Eğer kadınlarımızı üzecek olmasaydı, kıyamet günü kuşların kursağından ve yırtıcıların karnından diriltilinceye kadar Hamza'yı kuşlar ve yırtıcılar için açıkta bırakacaktık." dedi.

Safvân b. Ümeyye o gün Hamza'ya baktı ve "Kim bu?" dedi. "Hamza b. Abdülmuttalib'tir." dediler. Safvân, "Onun kadar bugünkü gibi kavminde hızlı davranan bir adam görmedim." dedi. O gün Hamza kartal tüyü ile kendini işaretlemişti. Deniliyor ki: Hamza vurulduğunda Safiyye bt. Abdülmuttalib gelmiş, onu arıyordu. Bunun üzerine Hamza ile Safiyye arasına bir grup Ensâr girdi. Resûlullah (s.a.v.), "Onu bırakın, gelsin." dedi. Safiyye Hamza'nın yanında oturdu; ağladığı zaman Resûlullah (s.a.v.) da ağlıyordu. Safiyye hıçkırdığı zaman Resûlullah (s.a.v.) da hıçkırıyordu. Resûlullah'ın (s.a.v.) kızı Fâtıma da ağlıyordu. Fâtıma ağladığı zaman Resûlullah (s.a.v.) da ağlıyordu. Resûlullah (s.a.v.), "Senin [başına gelenler] gibi bir musibet ebediyen başıma gelmeyecektir." diyordu. Sonra Resûlullah (s.a.v.), "Müjdeler olsun size! Cibrîl geldi; Hamza'nın yedi gök ehlinin arasında, 'Allah ve Resûlü'nün arslanı' olarak yazılmış olduğunu bana söyledi."

Dedi ki: Resûlullah (s.a.v.) Hamza'ya çok çirkin bir müslenin (organların kesilmesi) yapıldığını gördü. Bu durum onu çok üzdü. Bunun üzerine, *"Eğer ceza verecekseniz, size yapılan işkencenin misliyle ceza verin. Ama sabrederseniz, elbette o sabredenler için daha hayırlıdır."*[171] ayeti nazil oldu. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) affetti ve kimseye müsle yapmadı.

"Eğer ceza verecekseniz, size yapılan işkencenin misliyle ceza verin. Ama sabrederseniz, elbette o sabredenler için daha hayırlıdır."
(Nahl, 16/127)

Hamza'ya yaptıkları müsle sebebiyle Resûlullah'ın (s.a.v.) duyduğu üzüntüden dolayı Ebû Katâde Kureyş'e saldırmak istiyordu. Ebû Katâde ayaktaydı; her seferinde Resûlullah (s.a.v.) kendisine -üç defa- "Otur!" diye işaret etti. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.), "(Gidersen) Allah'ın yanında seninle hesaplaşırım." dedi. Sonra Resûlullah (s.a.v.), "Ey Ebû Katâde! Kureyş emanet ehlidir. Onlara tuzaklar kuranları Allah yüzüstü süründürür. Muhtemelen eğer ömrün vefa ederse onların yaptıkları işlere karşı kendi yaptığın işleri ve onların yaptıklarına karşı kendi yaptıklarını küçümseyeceksin. Eğer Kureyş şımaracak olmasaydı, onların Allah yanındaki değerlerini onlara haber verecektim." dedi. Bunun üzerine Ebû Katâde, " Vallahi ey Allah'ın Resûlü! Allah ve O'nun Resûlü'ne yaptıkları sebebiyle, sadece Allah ve Resûlü için onlara kızmıştım." dedi. Resûlullah (s.a.v.), "Doğru söyledin; onlar peygamberlerine karşı ne kötü kavimdirler!" dedi.

---

[171] Nahl, 16/127.

Abdullah b. Cahş dedi ki: "Ey Allah'ın Resûlü! Gördüğün gibi bunlar Uhud'a indiler. Ben ise Allah'tan ve O'nun Resûlü'nden bir şey istemiş ve şöyle demiştim: "Allah'ım! Sana yemin ederim ki, yarın düşmanla karşılaşalım istiyorum. Onlar beni öldürüp boğazlasınlar ve bana müsle yapsınlar. Öldürülmüş olarak sana geleyim ve başıma bunlar gelmiş olsun. Sen bana, 'Neden bunlar sana yapıldı.' diyesin. Ben de, 'Senin için Allah'ım!' diyeyim ve Sen'den bir şey daha istiyorum Allah'ım; benden sonra terekeme (arkamda bıraktığım mala) sahip çıkmanı..." Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.), "Evet!" dedi. Abdullah hemen çıktı ve öldürülünceye kadar savaşmaya başladı. Ona her türlü çirkin müsle yapıldı ve defnedildi. O ve Hamza bir kabre konuldular. Resûlullah (s.a.v.) da onun terekesine sahip çıktı. Annesine Hayber'de bir yer aldı.

Abdullah b. Cahş'ın kız kardeşi Hamne bt. Cahş geldi. Resûlullah (s.a.v.), "Metin olmaya çalış ey Hamne!" dedi. Hamne, "Kim öldürüldü ey Allah'ın Resûlü?" dedi. Resûlullah (s.a.v.), "Dayın Hamza!" dedi. Hamne, "انا لله وانا اليه راجعون [Allah'a aidiz ve mutlaka O'na döneceğiz.]; Allah onu affetsin ve onu esirgesin. Şehitlik ona helal olsun." dedi. Sonra Resûlullah (s.a.v.), "Ey Hamne! Metin olmaya çalış!" dedi. Hamne, "Kim [öldürüldü] ey Allah'ın Resûlü?" dedi. Resûlullah (s.a.v.), "Kardeşin Abdullah." dedi. Hamne, "انا لله وانا اليه راجعون [Allah'a aidiz ve mutlaka O'na döneceğiz.]; Allah onu affetsin ve onu esirgesin. Cennet ona helal olsun." dedi. Sonra Resûlullah (s.a.v.) Hamne'ye, "Metin olmaya çalış!" dedi. Hamne, "Kim [öldürüldü] ey Allah'ın Resûlü?" dedi. Resûlullah (s.a.v.), " Mus'ab b. Umeyr!" dedi. Hamne, "Eyvah! Eyvah başıma gelenlere!" dedi. Veya "Eyvah kısır kaldım, eyvah!" dedi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.), "Kocanın, hanımının yanındaki yeri bambaşkadır." dedi. Sonra Hamne'ye, "Neden kocan için böyle dedin?" dedi. Hamne, "Ey Allah'ın Resûlü! Onun oğullarının yetimliği aklıma geldi; bu beni korkuttu." dedi. Resûlullah (s.a.v.) çocuklarına iyi davranılması için Allah'a dua etti. Hamne, Talha b. Ubeydullah ile evlendi ve Talha için Muhammed b. Talha'yı dünyaya getirdi. Talha çocuklarına çok düşkündü. Hamne o gün bazı kadınlarla birlikte, gazilere su vermek için Uhud'a çıkmıştı.

Benî Dînâr kadınlarından olan Sümeyrâ bt. Kays geldi. en-Nu'mân b. Abdi Amr ve Süleym b. el-Hâris adında iki oğlu Uhud'da Resûlullah'ın (s.a.v.) yanında öldürülmüştü Çocuklarının ölüm haberi kendisine verilince, "Resûlullah'ın (s.a.v.) durumu nasıl?" dedi. İnsanlar, "İyidir. Allah'a şükürler olsun istediğiniz gibidir." dediler. Sümeyrâ, "Onu bana gösterin; onu görmek istiyorum." dedi. Resûlullah'ı (s.a.v.) ona gösterdiler. Sümeyrâ, "Sen iyi olduktan sonra her türlü musibet hafif gelir ey Allah'ın Resûlü!" dedi. Sonra iki oğlunun cenazelerini alıp yola çıktı; onları Medine'ye götürecek olan bir deveye bindiler. Âişe (r.a.) yolda onlara rastladı. Âişe, "Arkanda ne var?" dedi. Sümeyrâ: "Allah'a hamdolsun; Resûlullah (s.a.v.) çok iyidir, vefat etmemiştir. Allah müminlerden şehidler almıştır. *'Allah o inkâr edenleri hiçbir fayda elde etmeden öfkeleriyle geri çevirdi. Allah'ın yardımı savaşta müminlere yetti.'"* [172] dedi. Âişe, "Bu seninle beraber olanlar kim?" dedi. Sümeyrâ, "İki oğlumdur. Sen yola devam et." dedi.

---

[172] Ahzâb, 33/25.

Dediler ki: Resûlullah (s.a.v.), "Kim bana Sa'd b. Rebî'den bir haber getirecek? Onu orada gördüm -Eliyle vadiye işaret etti-; onda on iki ok yarası vardı." dedi. Muhammed b. Mesleme -bazılarına göre Übey b. Ka'b- Resûlullah'ın gösterdiği tarafa doğru gitti. Dedi ki: Öldürülenler arasında onları tanımaya çalışıyordum. Birden yere düşmüş halde iken yanından geçtim. Ona seslendim; cevap vermedi. Sonra, "Resûlullah (s.a.v.) beni sana gönderdi." dedim. O anda derin bir nefes alıp körük gibi ses çıkardı ve "Resûlullah (s.a.v.) sağ mıdır?" dedi. Ben, "Evet, sağdır. Sende on iki ok yarası olduğunu bize haber verdi." dedim. Sa'd b. Rebî şöyle dedi: Doğru; on iki yara aldım. Her bir yara beni öldürecek türdendir. Kavmin olan Ensâr'a selam götür ve onlara de ki: "Aman ha, Allah'tan korkun ve Akabe gecesinde Resûlullah'a verdiğiniz söze sadık kalın. Vallahi sizde açılıp kapanan bir göz olduğu müddetçe Resûlullah'a bir zarar geldiği takdirde hiçbir şekilde mazur olamazsınız." Vefat edinceye kadar yanından ayrılmadım. Dedi ki: Sonra Resûlullah'a (s.a.v.) döndüm ve Sa'd b. Rebî'in durumunu ona haber verdim. Sonra baktım; Resûlullah (s.a.v.) kıbleye yönelmiş, ellerini kaldırmış, "Allah'ım! Sa'd b. Rebî'den razı olduğun halde sana kavuşsun." şeklinde dua ediyordu.

Dediler ki: Şeytan Müslümanların moralini bozmak için "Muhammed öldü." diye bağırdığı zaman Müslümanlar bu yüzden her tarafa dağıldılar. Öyle ki, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yanından geçtikleri halde onlardan hiç biri durup ona bakmıyordu. Resûlullah (s.a.v.) da onları arkalarından çağırıyordu. Nihayet onlardan bazıları el-Mihrâs'a kadar ulaştılar; Resûlullah (s.a.v.) ise ashâbını kayalıklarda arıyordu.

Bana Musa b. Muhammed b. İbrahim anlattı. O da babasından şöyle dediğini rivayet etti: Resûlullah (s.a.v.) onlara döndüğünde küçük bir grup halindeydiler.

Bana ed-Dahhâk b. Osman anlattı. O da Damre b. Sa'îd'den şöyle dediğini rivayet etti: Resûlullah (s.a.v.) ashâbına ulaştığında onlar küçük bir gruptu. Resûlullah (s.a.v.) kayalığa vardı; onlar ise dağda dağınık haldeydiler. Onlar orada, kendilerinden öldürülenlerin haberlerini ve Resûlullah'tan (s.a.v.) gelenleri birbirlerine anlatıyorlardı. Ka'b dedi ki: Resûlullah'ı (s.a.v.) ilk tanıyan bendim; üzerinde miğfer vardı. Onu görünce, "İşte Resûlullah (s.a.v.); sağ-salimdir!" diye bağırıyordum. Resûlullah (s.a.v.) elini ağzına koyarak susmamı işaret ediyordu. Sonra benim teçhizatımı istedi. -Teçhizat sarıydı veya bir kısmı sarıydı- Resûlullah (s.a.v.) kendi teçhizatını çıkarıp benimkini giydi. Sonra Resûlullah (s.a.v.) kayalıkta, iki Sa'd arasında -Sa'd b. Ubâde ile Sa'd b. Mu'âz- zırh içinde ve eğilerek ashâbına göründü. Resûlullah (s.a.v.) yürüdüğü zaman eğilerek yürürdü. -Bazılarına göre Resûlullah (s.a.v.) Talha b. Ubeydullah'ın üzerine dayanmaktaydı.- Resûlullah (s.a.v.) o gün yaralanmıştı. Öğle namazını bile ancak oturarak kılmıştı. Talha ona, "Ey Allah'ın Resûlü! Gücüm-kuvvetim yerindedir." dedi ve onu Uhud yolunda -el-Cezzârîn (kasaplar) vadisine gitmek isteyenlerin yolu üzerindeki- kayaya kadar sırtında taşıdı. Resûlullah (s.a.v.) ondan daha öteye gitmedi. Sonra Talha, tepeye kadar Resûlullah'ı taşıdı. O da, yanından hiç ayrılmayanlarla birlikte ashâbına doğru gitmeye başladı. Müslümanlar onun yanındakilere baktıklarında, onları müşrik zannederek kayalıklara doğru kaçmaya başladılar. Hatta Ebû Dücâne başındaki kırmızı sarığı sallayarak onlara işarette bulundu da onlar onu tanıdılar ve döndüler ya da bazıları döndü.

Deniliyor ki: Resûlullah (s.a.v.) yanından ayrılmayan grubun içinde görününce -Yedi Muhacir ve yedi Ensâr olmak üzere on dört kişiydiler. Diğerleri dağa tırmanıyorlardı.- Resûlullah (s.a.v.) yanındaki Ebû Bekr'e tebessüm ederek, "Onlara [toplanmaları için] işaret yap." diyordu. Ebû Bekr (r.a.) de onlara işaret yapmaya başladı. Buna rağmen, Ebû Dücâne başındaki kırmızı sarığı çıkarıp onlara sallayıncaya kadar dönmediler. Ebû Dücâne tepeye çıkmış, hem sarığı sallıyor, hem de bağırıyordu. Bunun üzerine durdular. Müslümanlar hep bir araya geldiler. Hatta Ebû Bürde yayının içine bir ok yerleştirmiş, Resûlullah (s.a.v.) ile birlikte olan gruba atmak üzereydi. Müslümanlar konuşup da Resûlullah (s.a.v.) onları çağırınca, Resûlullah'ı (s.a.v.) gördüklerinde sevinçten, sanki başlarına hiçbir musibet gelmemiş gibiydi.

Onlar bu durumdayken ve düşmanlarının uzaklaşmalarıyla rahatlamışlarken Şeytan vesvesesiyle ve keder vermesiyle yine ortaya çıktı. Râfi b. Hadîc dedi ki: Ben Ebû Mes'ûd el-Ensârî'nin yanı başındaydım. Adam kavminden öldürülenleri anlatıyor ve kavminin halini soruyordu. Kendisine Sa'd b. Rebî ve Hârice b. Züheyr gibi bazı adamlar haber veriliyordu. Bunları duyunca "انا لله وانا اليه راجعون" diyor ve onlara rahmet okuyordu. Bazı insanlar da akrabalarını soruyor ve birbirlerine haber veriyorlardı. Onlar bu durumdayken, Allah onlardan üzüntüyü gidermek için müşrikleri geri döndürdü. Müslümanlar bir de baktılar ki, müşriklerin bölükleri karşılarında ve düşmanları üstlerinde duruyorlar. Müslümanlar daha önce anlattıklarını unutuverdiler. Resûlullah (s.a.v.) da bizi çağırdı ve bizi savaşa teşvik etmeye başladı. Ben de şunlara ve şunlara bakıyorum; dağın tepesine doğru tırmanmaya başladılar.

Ömer şöyle diyordu: Şeytan "Muhammed öldürüldü!" diye bağırdığında, bir dağ keçisi gibi dağa tırmandım. Sonra Resûlullah'ın (s.a.v.) yanına geldim. Resûlullah (s.a.v.), *"Muhammed ancak bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler gelip geçmiştir."* ayetini[173] okuyordu. Ebû Süfyân da dağın tepesindeydi. Resûlullah (s.a.v.), "Allah'ım! Bize galip gelmesinler." dedi. Müşrikler dağılmaya başladılar.

---

[173] Âl-i İmrân, 3/144.

Ebû Üseyd es-Sâ'idî dedi ki: Hatırlıyorum; bize uyku hali gelmeden önce, üzüntülü olduğumuzdan dolayı isteyenlere teslim olacak durumdaydık. Bize uyku hali verildi; üzerimizde kalkanlar tokuşturuluncaya kadar uyuduk. Korktuk; sanki bundan önce bize hiçbir musibet gelmemiş gibiydi.

Talha b. Ubeydullah dedi ki: Uyku hali bizi öyle kaplamıştı ki, insanların kalkanları birbirine tosluyordu.

ez-Zübeyr b. el-Avvâm dedi ki: Uyku hali bizi kapladı. Öyle ki, uykudan dolayı her birimizin çenesi göğsündeydi. Ben, rüya görür gibi, Mu'attib b. Kuşeyr'in şöyle dediğini işitiyordum: "Bu işten bize bir şey olsaydı burada öldürülmezdik." Bunun üzerine Allah onun hakkında aynı lafızlarla, *"Bu işten bize bir şey olsaydı burada öldürülmezdik."*[174] ayetini indirdi.

Ebü'l-Yeser dedi ki: Hatırlıyorum; Uhud günü, kavmimden on beş adamla birlikte Resûlullah'ın (s.a.v.) yanı başındaydık. Güvenimiz için Allah'tan bize bir uyku hali verilmişti. Horlamayan hiçbir adam yoktu. Hatta kalkanlar tokuşuyordu. Ben Bişr b. Berâ b. Ma'rûr'un kılıcının elinden düştüğünü gördüm; fakat kendisi farkında değildi. Sonra yerde köreldikten sonra onu aldı. Müşrikler de altımızda bir yerdeydiler.

Ebû Talha dedi ki: Bize uyku hali verildi. Ben uyukluyordum. Öyle ki, kılıcım elimden düştü. Ancak o gün uyku hali münafıklara ve kalbinde kuşku bulunanlara verilmemişti. Her münafık içindekini konuşuyordu. Uyku hali, sadece iman ve yakin ehline verilmişti.

Dediler ki: İki ordu savaşı sona erdirince Ebû Süfyân geri çekilmek istedi. Kendisine ait kırmızı-siyah renkte dişi bir atın üstünde geldi ve dağın eteğinde Resûlullah'ın (s.a.v.) ashâbını gördü. Hemen orada avazı çıktığı kadar, "Yücel Hübel!" demeye başladı. Sonra, "İbn Ebû Kebşe Nerede? İbn Ebû Kuhâfe nerede? İbnü'l-Hattâb nerede? Bedir gününe karşılık bir gündür bu gün. Hey! Bilin ki, günler dönüşümlüdür. Savaş da süreklidir. Hanzale'ya karşı da bir Hanzale vardır." dedi. Bunun üzerine Ömer, "Ona cevap vereyim mi ey Allah'ın Resûlü?" dedi. Resûlullah (s.a.v.), "Evet, ona cevap ver." dedi. Ebû Süfyân tekrar, "Yücel Hübel" dedi. Ömer b. el-Hattâb (r.a.) ise, "Allah daha yüksek ve daha yücedir!" dedi. Ebû Süfyân, "O put iyilikseverdir; ona karşı saygılı ol!" dedi. Sonra, "İbn Ebû Kebşe nerede? İbn Ebû Kuhâfe nerede? İbnü'l-Hattâb nerede?" dedi. Ömer, "Bu Resûlullah'tır. Bu da Ebû Bekr'dir. Bu da Ömer'dir." dedi. Ebû Süfyân, "Bugün Bedir gününe karşılık olacaktır. Bilin ki, günler dönüşümlüdür; savaş da süreklidir." dedi. Ömer, "Durum hiç de eşit değildir; bizim ölülerimiz cennette, ama sizin ölüleriniz ateştedir." dedi. Ebû Süfyân, "Bunu siz söylüyorsunuz. Eğer dediğiniz gibiyse biz zarar ettik ve kaybettik demektir." dedi. Sonra, "Bizim Uzzâ'mız vardır, ama sizin Uzzâ'nız yoktur." dedi. Ömer, "Allah bizim mevlamızdır, ancak sizin mevlanız yoktur." dedi. Ebû Süfyân, "O put iyilikseverdir; ona saygılı ol ey İbnü'l-Hattâb!" dedi.

---

[174] Âl-i İmrân. 3/154.

Sonra, "Kalk bana gel, seninle konuşayım ey İbnü'l-Hattâb" dedi. Ömer ayağa kalktı. Ebû Süfyân, "Dinin hakkı için söyle; biz Muhammed'i öldürdük mü?" dedi. Ömer, "Yemin ederim ki, onu öldüremediniz ve o şu anda sizi duyuyor." dedi. Ebû Süfyân, "Doğrusu sen benim yanımda İbn Kamîe'den daha doğru sözlüsün." dedi. İbn Kamîe, onlara Peygamber'i (s.a.v.) öldürdüğünü haber vermişti. Sonra Ebû Süfyân sesini yükselterek, "Siz ölülerinizin cesetlerinde bir bozma ve bir kesme bulacaksınız. Bilin ki, bu bizim büyüklerin görüşü değildir." dedi. Sonra Cahiliye damarı onu tuttu ve "Doğrusu eğer büyüklerimizden gelmiş olsaydı çirkin karşılamazdık." dedi. Sonra, "Gelecek yılın başında sizinle buluşmamız Bedru's-Safrâ'da olacaktır." diye çağrıda bulundu. Ömer bir müddet durdu; Resûlullah'ın (s.a.v.) ne diyeceğini bekledi. Resûlullah (s.a.v.), "Tamam, de." dedi. Bunun üzerine Ömer, "Tamam, öyle olsun." dedi. Sonra Ebû Süfyân geri çekildi ve yolculuğa başladılar. Resûlullah (s.a.v.) ve Müslümanlar endişe edip müşriklerin Medine'ye saldırarak çocukları ve kadınları öldürmelerinden ciddi ciddi korkmaya başladılar. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) Sa'd b. Ebû Vakkâs'a, "Müşrikler hakkında bize bilgi getir. Eğer develere binip atları salıvermişlerse bu yola çıkmak anlamındadır. Eğer atlara binip develeri salıvermişlerse bu Medine'ye saldırı demektir. Nefsim yed-i kudretinde olan Allah'a yemin ederim ki, eğer onlar Medine'nin üzerine yürürlerse biz de onların üzerine yürürüz, sonra onların işini bitiririz." dedi.

Sa'd dedi ki: Koşarak gittim. Kendi kendime, "Eğer beni korkutacak bir şey olursa Resûlullah'a dönerim." diyordum. Ben koşmaya devam ediyordum. Onların peşlerinden yürümeye başladım. Onlar el-Akîk denilen yerdeydiler. Onları görüp ne yaptıklarını anlamaya çalıştığımda develere binip atları salıverdiklerini gördüm. Kendi kendime, "Bu durum memleketlerine doğru yola çıkacakları anlamındadır." dedim. Ancak el-Akîk'te bir müddet durdular; Medine'ye girip girmeme konusunda istişarede bulundular. Safvân b. Ümeyye onlara, "Onlara zaten gereken zararı verdiniz. Dönün; galip olduğunuz halde yorgun olarak onların üzerine gitmeyin. Çünkü başınıza neyin geleceğini bilemezsiniz. Bedir günü kaçtınız. Vallahi onlar galip iken sizin peşinize düşmediler." dedi. Resûlullah (s.a.v.), "Safvân onları gelmekten alıkoymuş." dedi.

Sa'd onların bu hal üzere yola devam ettiklerini ve el-Mükeymin dağına girdiklerini görünce Resûlullah'a (s.a.v.) döndü; fakat morali bozuk gibiydi. Sa'd, "Ey Allah'ın Resûlü! Müşrikler Mekke'ye yöneldiler; develere binip atları salıvermişlerdi." dedi. Resûlullah (s.a.v.), "Ne diyorsun?" dedi. Sa'd, "Aynen öyle, ey Allah'ın Resûlü!" dedi. Sonra Resûlullah (s.a.v.)

benimle yalnız kaldı ve "Dediğin doğru mu?" dedi. Ben, "Evet ey Allah'ın Resûlü! Doğrudur." dedim. Resûlullah (s.a.v.), "Ama neden seni moralsiz gibi gördüm?" dedi. Ben, "Doğrusu, onların kafile halinde memleketlerine gidişlerine sevinmiş olarak Müslümanlara gelmek istemedim." dedi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.), "Kuşkusuz Sa'd tecrübelidir." dedi. Deniliyor ki: Sa'd döndüğünde, onların develere bindiklerini ve atları salıverdiklerini yüksek sesle söylemiş. Resûlullah (s.a.v.) da Sa'd'a, sesini indirmesini işaret etmişti. Dedi ki: Sonra Resûlullah (s.a.v.), "Harb bir hiledir. Onların dönmüş olmalarından dolayı insanlara sevincini gösterme. Allah onları geri döndürdü." dedi.

el-Vâkıdî dedi ki: Bana İbn Ebû Sebre anlattı. O Yahya b. Şibl'den, o da Ebû Ca'fer'den şöyle dediğini rivayet etti: Resûlullah (s.a.v.) şöyle dedi: "Eğer müşriklerin Medine'ye girmek istediklerini görürsen, haber ikimiz arasında (sır) kalsın. Sakın Müslümanların morallerini bozma." dedi. Bunun üzerine Sa'd gitti; müşriklerin develere bindiklerini görünce döndü. Sevinçle onların döndüğünü bağırarak söylemekten kendisini alıkoyamadı."

Ebû Süfyân Mekke'ye, Kureyş'in yanına geldiğinde, önce Hübel'in yanına geldi ve "Sen çok iyilik yaptın, bana yardım ettin; Muhammed ve ashâbı konusunda yüreğimi soğuttun." dedi ve saçını tıraş etti.

Amr b. el-Âs'a, "Uhud'da, Müslümanlarla müşriklerin ayrılışları nasıl oldu?" diye soruldu. Bunun üzerine Amr b. el-Âs şöyle dedi: "Ne yapacaksın bunu? Allah İslâm'ı getirtti; küfrü ve küfür ehlini de yok etti." Sonra şöyle dedi: "Biz onlara (ilk) hamle yaptığımızda, vurabildiklerimizi vurduk; onların her biri bir tarafa dağıldı. Daha sonra onlardan bir grup ortaya çıktı. Kureyş istişare etti ve "galibiyet bizimdir." dediler. Eğer geri çekilmiş olsaydık, zaten İbn Übey'in insanların üçte biriyle geri döndükleri haberi bize gelmişti. Ayrıca Evs ve Hazrec'ten bir grup da savaştan geri kalmışlardı. Bizde yaralılar vardı, ama bize saldıracaklarını düşünmedik. Üstelik atlarımızın tümü oklarla yaralanmıştı. (Kureyşliler) gittiler. Biz er-Revhâ'ya ulaşmamıştık ki, Müslümanlardan bir grup bizi gözetlemeye başladı, ancak yola devam ettik.

Uhud'da Öldürülen Müslümanlar

Bize Muhammed b. Şücâ anlattı; dedi ki: Bize el-Vâkıdî anlattı; dedi ki: Bana Süleyman b. Bilâl anlattı. O Yahya b. Sa'îd'den, o da Sa'îd b. el-Müseyyeb'ten şöyle dediğini rivayet etti: Uhud'da Ensâr'dan yetmiş kişi öldürüldü.

Bana İbn Ebû Sebre anlattı. O Rübeyh b. Abdurrahman'dan, o da Ebû Sa'îd el-Hudrî'den benzerini rivayet etti. Bana Amr b. Osman anlattı. O Abdülmelik b. Ubeyd'den, o da Mücâhid'den benzerini rivayet etti. Dediler ki: Uhud'da dört Kureyşli öldürüldü; diğerleri Ensâr'dandı. el-Müzenî, kardeşinin oğlu ve el-Hebît'in iki oğlu; toplam yetmiş dört kişi şehit edildi. Bu, üzerinde ittifak edilen sayıdır.

Benî Hâşim'den Hamza b. Abdülmuttalib; onu, Vahşî öldürdü. En doğru olan budur. Bize göre bunda ihtilaf yoktur.

Benî Ümeyye'den Abdullah b. Cahş b. Riâb; onu, Ebü'l-Hakem b. el-Ahnes b. Şerîk öldürdü.

Bazılarına göre öldürülenlerin beşi *Kureyş*'tendi. *Benî Esed*'den, Hâtıb'ın mevlası Sa'd ve *Benî Mahzûm*'dan Şemmâs b. Osman b. eş-Şerîd; Şemmâs'ı Übey b. Halef öldürdü.

Deniliyor ki: Ebû Seleme b. Abdülesed Uhud'da yaralandı; daha sonra bu yaradan dolayı öldü. Cenazesi, el-Âliye'de, Benî Ümeyye b. Zeyd yurdunda, bugün Abdüssamed b. Ali'ye ait olan kuyunun iki direği arasında yıkandı.

Benî Abdüddâr'dan Mus'ab b. Umeyr; onu İbn Kamîe öldürdü. Benî Sa'd b. Leys'ten el-Hebît'in oğulları Abdullah ve Abdurrahman.

Müzeyne'den iki adam; Vehb b. Kabûs ve kardeşinin oğlu el-Hâris b. Ukbe b. Kabûs.

Ensâr'ın Benî Abdüleşhel kabilesinden on iki kişi öldürüldü. Amr b. Mu'âz b. en-Nu'mân; onu Dırâr b. el-Hattâb öldürdü. el-Hâris b. Enes b. Râfi, Umâre b. Ziyâd b. es-Seken ve Seleme b. Sâbit b. Vakaş... Seleme'yi, Ebû Süfyân b. Harb öldürdü. Bir de Amr b. Sâbit b. Vakaş; onu Dırâr b. el-Hattâb öldürdü. Rifâ'a b. Vakaş; onu Hâlid b. el-Velîd öldürdü. el-Yemân Ebû Huzeyfe; Müslümanlar onu yanlışlıkla öldürdüler. Denildiğine göre Utbe b. Mes'ûd onu yanlışlıkla öldürmüştü. Bir de Sayfî b. Kayzî; onu da Dırâr b. el-Hattâb öldürdü. el-Hubâb b. Kayzî ve Abbâd b. Sehl... Abbâd'ı, Safvân b. Ümeyye öldürdü. Râtic Kalesi sakinlerinden olup Benî Abdüleşhel'den sayılan İyâs b. Atîk b. Abdula'lem b. Za'ûrâ b. Cüşem; onu da Dırâr b. el-Hattâb öldürdü. Ubeyd b. et-Teyyihân; onu, İkrime b. Ebû Cehil öldürdü. Bir de Habîb b. Kayyim.

Benî Amr b. Avf'ın, sonra Benî Dubey'a b. Zeyd boyundan Ebû Süfyân b. el-Hâris b. Kays b. Zeyd b. Dubey'a. Bu zat kızların babasıdır (Ebü'l-Benât) ki; Resûlullah'a (s.a.v.), "Savaşayım, sonra da kızlarıma döneyim." demiş; Resûlullah (s.a.v.) da, "Bu zat, Allah Azze ve Celle'yi tasdik etmiştir." demişti.

Benî Ümeyye b. Zeyd b. Dubey'a'dan Hanzale b. Ebû Âmir; onu, el-Esved b. Şe'ûb öldürdü.

Benî Ubeyde b. Zeyd'den Üneys b. Katâde; onu Ebü'l-Hakem b. el-Ahnes b. Şerîk öldürdü. Resûlullah'ın (s.a.v.) okçular emiri Abdullah b. Cübeyr b. en-Nu'mân; onu İkrime b. Ebû Cehil öldürdü.

Benî Ganm b. es-Selm b. Mâlik b. Evs'ten Hayneme Ebû Sa'd; onu Hübeyre b. Ebû Vehb öldürdü.

Benî el-Aclân'dan Abdullah b. Seleme; onu İbnü'z-Ziba'rî öldürdü.

Benî Mu'âviye'den, Subayk b. Hâtıb b. el-Hâris b. Heyşe; onu Dırâr b. el-Hattâb öldürdü. Toplam sekiz kişidirler.

Belhâris b. Hazrec'ten Hârice b. Zeyd b. Ebû Züheyr; onu Safvân b. Ümeyye öldürdü. Bir de Sa'd b. Rebî. Bu ikisi aynı kabre defnedilmişlerdir. Bir de, Evs b. Erkam b. Zeyd b. Kays b. en-Nu'mân b. Salebe b. Ka'b...Toplam dört kişidirler.[175]

Benî el-Ebcer'den -Onlar aynı zamanda Benî Hudre'dirler.- Mâlik b. Sinân b. el-Ebcer. Bu zat, Ebû Sa'îd el-Hudrî'nin babasıdır. Onu Gurâb b. Süfyân öldürdü. Bir de, Sa'd b. Süveyd b. Kays b. Âmir b. Ammâr b. el-Ebcer ve Utbe b. Râfi b. Mu'âviye b. Ubeyd b. Sa'lebe... Toplam üç kişidirler.

Benî Sâ'ide'den Sa'lebe b. Sa'd b. Mâlik b. Hâlid b. Nümeyle, Hârise b. Amr ve Nefis b. Ferve b. el-Bedî. Toplam üç kişiydiler.

Benî Tarîf'ten Abdullah b. Sa'lebe ve Kays b. Sa'lebe. Ayrıca onların anlaşmalılarından olan Cüheyne kabilesinden Tarîf ve Damre.

Benî Avf b. Hazrec'in Benî Sâlim kolunun Benî Mâlik b. el-Aclân b. Yezîd b. Ganm b. Sâlim boyundan Nevfel b. Abdullah; onu Süfyân b. Uveyf öldürdü. Abbâs b. Ubâde b. Nadle; onu Süfyân b. Abdüşems es-Sülemî öldürdü. en-Nu'mân b. Sâlim b. Mâlik b. Sa'lebe b. Ganm; onu Safvân b. Ümeyye öldürdü. Abde b. el-Hashâs; en-Nu'mân b. Sâlim ve Abde bir kabre konuldular. Bir de Mücezzer b. Ziyâd; onu el-Hâris b. Süveyd, pusu kurarak öldürdü.

---

[175] Müellif, öldürülenlerin dört kişi olduğunu belirtmekle birlikte burada üç kişinin adı sayılmıştır (E).

Bana el-Yemân b. Ma'n anlattı; O da Ebû Vecze'den şöyle dediğini rivayet etti: Uhud günü üç kişi bir kabre konuldu; en-Nu'mân b. Mâlik, Mücezzer b. Ziyâd ve Abde b. el-Hashâs.

Mücezzer b. Ziyâd'ın öyküsü şöyleydi: Hudayr el-Ketâib adlı bir adam Benî Amr b. Avf kabilesine geldi. Süveyd b. es-Sâmit, Havvât b. Cübeyr ve Ebû Lübâbe b. Abdülmünzir (bazılarına göre Sehl b. Huneyf) ile konuştu ve şöyle dedi: "Beni ziyaret edin; size şarap içirip deve keserim. Yanımda birkaç gün kalırsınız." dedi. Onlar da, "Filan gün sana geleceğiz." dediler. Sözleştikleri günde Hudayr'a geldiler. Hudayr onlar için develer kesip onlara şarap içirdi. Onun yanında üç gün kaldılar. Hatta etin tadı bozulmaya başlamıştı. Süveyd o zaman yaşlı bir adamdı. Üç gün geçince adamlar, "Galiba evimize dönmek zorundayız." dediler. Bunun üzerine Hudayr, "Hoşunuza gitmedi mi? Eğer hoşunuza gittiyse kalın; ama eğer isterseniz evinize dönebilirsiniz." dedi. İki genç, sarhoşluktan dolayı yürüyemeyecek durumda olan Süveyd'i kaldırdılar ve el-Harre'ye bitişik bir yoldan geçtiler. Öyle ki, Benî Gusayne kabilesine yakın bir yerdeydiler. Burası, Benî Sâlim'in [arazisinin] doğu tarafının hizasındaydı. Süveyd tamamen sarhoştu; oturdu ve bevletmeye başladı. Hazrec'ten bir adam onu gördü. Çıktı; nihayet Mücezzer b. Ziyâd'a kadar geldi ve "Taze bir ganimete ne dersin?" dedi. Mücezzer, "Ne ganimeti?" dedi. Hazrecli, "Süveyd... Silahsızdır ve sarhoştur." dedi. Dedi ki: Mücezzer b. Ziyâd çıplak kılıçla çıktı. Süveyd'i taşıyan iki genç onu gördüklerinde geri çekildiler. Onların silahları yoktu. Evs ile Hazrec arasında da eskiden beri düşmanlık vardı. İki genç hızlı bir şekilde geri döndüler; fakat yaşlı (Süveyd) yerinde kaldı. Hiç hareket edemiyordu. Mücezzer b. Ziyâd başında durarak, "Senin hakkında Allah bana fırsat verdi." dedi. Yaşlı adam, "Bana ne yapmak istiyorsun?" dedi. Mücezzer, "Seni öldürmek istiyorum." dedi. Süveyd, "Elini yemekten çek ve aklını bir kenara koy; sonra annene döndüğün zaman, 'Ben Süveyd b. es-Sâmit'i öldürdüm.' de" dedi.

Süveyd'in öldürülmesi Bu'âs vakasına sebep olmuştu. Resûlullah (s.a.v.) Medine'ye geldiğinde el-Hâris b. Süveyd b. es-Sâmit ve Mücezzer b. Ziyâd Müslüman oldular. İkisi de Bedir'e katılmışlardı. el-Hâris, babasının intikamını almak üzere Mücezzer'i öldürmek için çaba gösterdi. Fakat o gün onu öldürmeye muvaffak olamadı. Uhud günü olup da Müslümanlar geri çekildiklerinde el-Hâris Mücezzer'e arkadan yaklaştı ve boynunu vurdu. Resûlullah (s.a.v.) Medine'ye döndü; sonra Hamrâü'l-Esed Gazvesi'ne çıktı. Hamrâü'l-Esed'den dönünce Cibrîl ona geldi; el-Hâris'in, pusu kurmak suretiyle Mücezzer'i öldürdüğünü haber verdi ve Resûlullah'a onu [kısas ederek] öldürmesini emretti. Resûlullah (s.a.v.), Cibrîl'in [olayı] haber verdiği çok sıcak bu günde Kubâ'ya gitti. Aslında Resûlullah (s.a.v.) böyle sıcak bir günde Kubâ'ya gitmezdi. Resûlullah'ın (s.a.v.) Kubâ'ya gittiği günler Cumartesi ve Pazartesi günleriydi. Resûlullah (s.a.v.) Kubâ mescidine girip orada istediği kadar namaz kıldığında, Ensâr Resûlullah'ın (s.a.v.) gelişini duydu ve ona selam vermeye başladılar. Resûlullah'ın (s.a.v.) böyle bir günde ve böyle bir saatte gelişini acayip karşıladılar. Resûlullah (s.a.v.) oturdu; konuşmaya ve insanlarla musafaha etmeye başladı. Nihayet el-Hâris b. Süveyd, sarıya boyalı bir örtünün içinde çıkageldi.

Resûlullah (s.a.v.) el-Hâris'i görünce, Uveym b. Sâ'ide'yi çağırdı ve kendisine, "el-Hâris b. Süveyd'i mescidin kapısına getir ve Mücezzer b. Ziyâd'a karşılık onun boynunu vur. Çünkü o Mücezzer'i Uhud'da öldürmüştü." dedi. Uveym hemen el-Hâris'i tuttu. el-Hâris, "Beni bırak; Resûlullah (s.a.v.) ile görüşeceğim." dedi. Fakat Uveym kabul etmedi. el-Hâris Uveym ile didişerek Resûlullah (s.a.v.) ile görüşmek istedi. O arada Resûlullah (s.a.v.) kalktı ve binip gitmek istedi. Merkebinin, mescidin kapısına getirilmesini istedi. el-Hâris şöyle diyordu: "Vallahi ey Allah'ın Resûlü! Onu ben öldürdüm. Fakat Vallahi benim onu öldürmem, dinden dönmem ya da din hakkında kuşku duymamdan dolayı değildir. Sadece şeytanın iğvası ve nefsime uymam sebebiyle olan bir şeydi. Kuşkusuz yaptıklarımdan Allah'a ve O'nun Resûlü'ne tövbe ediyorum. Onun diyetini de vereceğim. Ayrıca üst üste iki ay oruç tutup bir köle de azat edeceğim ve altmış miskin doyuracağım. Ben Allah'a ve O'nun Resûlü'ne tövbe ediyorum." el-Hâris Resûlullah'ın (s.a.v.) üzengisinden tutmuştu. Mücezzer'in çocukları da oradaydılar. Resûlullah (s.a.v.) onlara bir şey söylemedi. el-Hâris konuşmasını bitirince Resûlullah (s.a.v.), "Ey Uveym! Onu getir, boynunu vur." dedi ve yoluna devam etti. Uveym de onu mescidin kapısına getirip boynunu vurdu.

Deniliyor ki: Hubeyb b. Yesâf, el-Mücezzer b. Ziyâd'ın (Uhud'da) boynu vurulduğu zaman onu gördü ve Peygamber'in (s.a.v.) yanına gelip ona haber verdi. Resûlullah (s.a.v.) da merkebine binerek bu işi araştırmaya başladı. Resûlullah (s.a.v.) merkebinin üzerindeyken Cibrîl indi ve yolculuk esnasında durumu ona bildirdi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) Uveym'e emretti ve onun boynunu vurdu. Hassân b. Sâbit bu konuda şöyle dedi:

Ey Hâris! Sen dedelerinizin bir anlık gaflet uykusuna kapıldın,
Yazık sana; yoksa Cibrîl'in senden habersiz olduğunu mu sandın?

Bana Mücemmi b. Ya'kûb ve onların şeyhleri anlattılar; dediler ki: Süveyd b. es-Sâmit öldürüldüğü zaman şu beyitleri okumuştur:

Kardeşlerim Cülâs ve Abdullah'a bildir mektubumu;
Ey Hâris! Onları utandırma sakın; yaşlansan bile;
Öldür Cidâre'yi; onunla karşılaşırsan;
Bir de tanıdık veya tanımadık, Benî Avf kabilesini...

Benî Selime kabilesinden Benî Selime'nin mevlası Antere; onu Nevfel b. Mu'âviye ed-Dîlî öldürdü.

Belhublâ'dan Rifâ'a b. Amr.

Benî Harâm'dan, Abdullah b. Amr b. Harâm; onu Süfyân b. Abdüşems öldürdü. Amr b. el-Cemûh ve Hallâd b. Amr b. el-Cemûh; Hallâd'ı, el-Esved b. Ca'ûne öldürdü. Toplam üç kişiydiler.

Benî Habîb b. Abdühârise'den el-Mu'allâ b. Levzân b. Hârise b. Rüstüm b. Sa'lebe; onu İkrime b. Ebû Cehil öldürdü.

Benî Zurayk'tan Zekvân b. Abdükays; onu Ebü'l-Hakem b. el-Ahnes b. Şerîk öldürdü.

Benî en-Neccâr'ın, Benî Sevâd boyundan Amr b. Kays; onu Nevfel b. Mu'âviye ed-Dîlî öldürdü. Bir de Amr b. Kays'ın oğlu Kays b. Amr, Salît b. Amr ve Âmir b. Muhalled.

Benî Amr b. Mebzûl'den Ebû Useyre b. el-Hâris b. Alkame b. Amr b. Mâlik; onu Hâlid b. el-Velîd öldürdü. Bir de, Amr b. Mutarrif b. Alkame b. Amr...

Benî Amr b. Mâlik'ten -onlar Benî Muğâle'dir- Evs b. Harâm...

Benî Adî b. en-Neccâr'dan Enes b. en-Nadr b. Damdam; onu Süfyân b. Uveyf öldürdü.

Benî Mâzin b. en-Neccâr'dan Kays b. Muhalled ve onların mevlası Keysân. Onun köle olup azat edilmediği de söylenir.

Benî Dînâr'dan Süleym b. el-Hâris ve en-Nu'mân b. Abdi Amr; bunların ikisi Sümeyrâ bt. Kays'ın oğullarıydı.

Benî en-Neccâr'dan 12 kişi şehit olmuştur.

Uhud'da Öldürülen Müşriklerin İsimleri

Benî Esed'den Abdullah b. Humeyd b. Züheyr b. el-Hâris; onu Ebû Dücâne öldürdü.

Benî Abdüddâr'dan Talha b. Ebû Talha; bu adam müşriklerin sancağını taşıyordu. Onu Ali b. Ebû Tâlib öldürdü. Osman b. Ebû Talha; onu Hamza b. Abdülmuttalib öldürdü. Ebû Sa‘îd b. Ebû Talha; onu Sa‘d b. Ebû Vakkâs öldürdü. Müsâfi b. Talha b. Ebû Talha; onu Âsım b. Sâbit b. Ebü'l-Aklah öldürdü. el-Hâris b. Talha; onu Âsım b. Sâbit öldürdü. Kilâb b. Talha; onu Zübeyir b. el-Avvâm öldürdü. Cülâs b. Talha; onu Talha b. Ubeydullah öldürdü. Ertât b. Abdüşürahbîl; onu Ali b. Ebû Tâlib (r.a.) öldürdü. Kâsıt b. Şureyh b. Osman; denildiğine göre onu Kuzmân öldürdü. -Sonra Suâb onu taşımıştı- Bir de Ebû Azîz b. Umeyr; onu Kuzmân öldürdü.

Benî Zühre'den Ebü'l-Hakem b. el-Ahnes b. Şerîk; Ali b. Ebû Tâlib (r.a.) onu öldürdü. Sibâ b. Abdüluzzâ el-Huzâ‘î; onun adı Amr b. Nadle b. Abbâs b. Süleym'dir. O Ümmü Enmâr'in oğludur. Hamza b. Abdülmuttalib onu öldürdü.

Benî Mahzûm'dan Hişâm b. Ümeyye b. el-Muğîre; onu Kuzmân öldürdü. el-Velîd b. el-Âs b. Hişâm; onu Kuzmân öldürdü. Ümeyye b. Ebû Huzeyfe b. el-Muğîre; onu Ali b. Ebû Tâlib (r.a.) öldürdü. Hâlid b. el-A‘lem el-Ukaylî; onu Kuzmân öldürdü.

Bize Yunus b. Muhammed ez-Zaferî anlattı. O da babasından şöyle dediğini rivayet etti: Kuzmân geldi ve müşriklere şiddetle saldırmaya başladı. Hâlid b. el-A‘lem onu karşıladı. Her ikisi de yaya idiler. Kılıçlarıyla birbirlerine girdiler. Yanlarından Hâlid b. el-Velîd geçti; mızrağını Kuzmân'a fırlattı. Mızrak öldürücü yere isabet etmedi; sıyırdı geçti. Hâlid b. el-Velîd, Kuzmân'ın onu öldürmek üzere olduğunu gördüğü halde onu öyle bırakıp yoluna devam etti. Onlar bu halde iken

Amr b. el-Âs ona bir darbe vurdu. Fakat onu öldürmeye muvaffak olamadı. Onlar bu şekilde birbirleriye uğraştılar; nihayet Kuzmân Hâlid b. el-A‘lem'i öldürdü. Kuzmân ise o anda aldığı bir yaradan dolayı öldü. Bir de Osman b. Abdullah b. el-Muğîre; onu el-Hâris b. es-Sımme öldürdü. Benî Mahzûm'dan öldürülenler toplam beş kişiydi.

Benî Âmir b. Lüey'den Ubeyd b. Hâciz; onu Ebû Dücâne öldürdü. Şeybe b. Mâlik b. el-Mudarrib; onu Talha b. Ubeydullah öldürdü.

Benî Cümah'tan, Übey b. Halef; onu Resûlullah (s.a.v.) bizzat eliyle öldürdü. Amr b. Abdullah b. Umeyr b. Vehb b. Huzâfe b. Cümah -Bu zat Ebû Azze'dir.- Resûlullah (s.a.v.) Uhud günü onu esir aldı ve onun dışında hiç kimseyi esir almadı. Ebû Azze, "Ya Muhammed! Bana bir iyilik yap." dedi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.), "Mümin bir delikten iki kez ısırılmaz. Mekke'ye dönüp de yanaklarını sıvazlayarak 'Ben Muhammed'i iki kez kandırdım.' diyemeyeceksin." dedi. Sonra Âsım b. Sâbit'e emretti; onun boynunu vurdu. Ebû Abdullah el-Vâkıdî dedi ki: Ebû Azze'nin esareti konusunda bundan başka şeyler de işittik. Bana Bükeyr b. Mismâr anlattı; dedi ki: Müşrikler Uhud'dan ayrıldıklarında gecenin ilk vaktinde Hamrâü'l-Esed'e indiler. Sonra oradan ayrılıp gittiler ve Ebû Azze'yi uykuda bıraktılar. Nihayet gün ışıdı ve Müslümanlar ona yetiştiler. O da yeni uyanmış, sağa-sola bakınıp duruyordu. Onu esir alan Âsım b. Sâbit idi. Resûlullah (s.a.v.) emretti ve boynunu vurdu.

Benî Abdümenât b. Kinâne'den Hâlid b. Süfyân b. Uveyf, Ebü'ş-Şa‘sâ b. Süfyân b. Uveyf, Ebü'l-Hamrâ b. Süfyân b. Uveyf ve Gurâb b. Süfyân b. Uveyf.

Dediler ki: Müşrikler Uhud'dan ayrılınca Müslümanlar ölülerinin başlarına gittiler. Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ilk getirilen Hamza b. Abdülmuttalib idi. Resûlullah (s.a.v.) Hamza'nın üzerinde namaz kıldı sonra, "Meleklerin onu yıkadığını gördüm." dedi. Çünkü Hamza o gün cünüptü. Resûlullah (s.a.v.) şehitleri yıkamıyor ve *"Onları kanları ve yaralarıyla birlikte kefenlerine sarın. Çünkü Allah yolunda yaralanan hiç kimse yoktur ki, kıyamet günü yarasıyla Allah'ın huzuruna gelmesin. Yarasının rengi kan rengi olacak; ama kokusu mis kokusu olacaktır."* dedi. Sonra Resûlullah (s.a.v.), "Onları olduğu gibi bırakın; ben kıyamet günü bunlara şahitlik yapacağım." dedi. Resûlullah'ın (s.a.v.) ilk defa, üzerine dört tekbir aldığı (cenaze namazı kıldığı) kişi Hamza'dır. Sonra diğer şehitler Resûlullah'a (s.a.v.) getirildi. Her bir şehit geldikçe Hamza'nın yanına uzatılıyordu. Resûlullah (s.a.v.) Hamza'nın üzerine ve diğer şehitlerin üzerine namaz kıldı. Öyle ki, Resûlullah (s.a.v.) Hamza'nın üzerine yetmiş defa namaz kıldı. Çünkü şehitlerin sayısı yetmiş idi. Deniliyor ki: Önce dokuz şehit getiriliyordu; Hamza da onuncu oluyordu. Resûlullah (s.a.v.) onların üzerine namaz kılıyordu. Sonra dokuz şehit kaldırılıyor; fakat Hamza yerinde kalıyordu. Bu kez dokuz şehit daha getirilip Hamza'nın yanı başına konuluyor ve üzerlerine namaz kılınıyordu. Resûlullah (s.a.v.) bunu yedi kez tekrarladı. Bazılarına göre Resûlullah (s.a.v.) şehitlerin üzerine dokuz, yedi ve beş tekbir almıştır.

Talha b. Ubeydullah, İbn Abbâs ve Câbir b. Abdullah şöyle diyorlardı: Resûlullah (s.a.v.) Uhud'da öldürülenlerin üzerine namaz kıldı ve "Ben onların üzerine şahidim." dedi. Bunun üzerine Ebû Bekr (r.a.), "Ey Allah'ın Resûlü! Onlar bizim kardeşlerimiz değiller mi? Müslüman olduğumuz gibi onlar da Müslüman olmadılar mı ve cihat ettiğimiz gibi onlar da cihat etmediler mi?" dedi. Resûlullah (s.a.v.), "Doğru; fakat bunlar ellerinin emeklerinden bir şey yemediler. Benden sonra neler ihdas edeceğinizi bilmiyorum." dedi. Bunun üzerine Ebû Bekr (r.a.) ağladı ve "Biz senden sonra da var olmaya devam mı edeceğiz ey Allah'ın Resûlü?" dedi.

Bana Üsâme b. Zeyd anlattı. O ez-Zührî'den, o da Enes b. Mâlik'ten şöyle dediğini rivayet etti: Resûlullah (s.a.v.) Uhud şehitleri üzerine namaz kılmamıştır. Bana Amr b. Osman anlattı. O Abdülmelik vb. Ubeyd'den, o Sa'îd b. el-Müseyyeb'ten, o da Resûlullah'tan (s.a.v.) benzerini rivayet etti.

Resûlullah (s.a.v.) o gün Müslümanlara, "Kabir kazarken geniş ve güzel kazın. İki veya üç kişiyi bir kabre koyun ve onlara Kur'ân okuyun." dedi. Müslümanlar kabirde onlara Kur'ân okuyorlardı. Abdullah b. Amr b. Harâm, Amr b. el-Cemûh, Hârice b. Zeyd, Sa'd b. Rebî, en-Nu'mân b. Mâlik ve Abde b. el-Hashâs, bir tek kabre konulmuş kişiler olarak bilinirler. Hamza b. Abdülmuttalib'i gömdüklerinde, Hamza kabirdeyken Resûlullah (s.a.v.) üzerine bir hırkanın örtülmesini emretti. Hırka başını örttüğünde ayakları açıkta kalıyordu; ayaklarını örttüğünde yüzü açıkta kalıyordu. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.), "Yüzünü örtün." dedi. Ayakları üzerine de üzerlik otu kondu. O gün Müslümanlar ağlayıp, "Ey Allah'ın Resûlü! Allah Resûlü'nün amcasına bir kefen bulamıyoruz." dediler. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.), "Şehirler ve kırsal alanlar fethedilecektir. İnsanlar onlara doğru gideceklerdir. Sonra ailelerine (eşya) gönderecekler. Siz Hicaz'ın çıplak arazisinde yaşıyorsunuz. Eğer bilirlerse Medine onlar için daha hayırlıdır. Nefsim yed-i kudretinde olana yemin ederim ki, Medine'nin sıkıntısına ve fakirliğine sabreden hiç kimse yoktur ki, ben onun için şefaatçi veya şahit olmayayım." dedi.

"Onları kanları ve yaralarıyla birlikte kefenlerine sarın. Çünkü Allah yolunda yaralanan hiç kimse yoktur ki, kıyamet günü yarasıyla Allah'ın huzuruna gelmesin. Yarasının rengi kan rengi olacak; ama kokusu mis kokusu olacaktır."
(Hadisi şerif)

Dediler ki: Abdurrahman b. Avf'a bir yemek getirildi. Abdurrahman, "Hamza -ya da başka bir adam- için bir kefen bulunamadı. Mus'ab b. Umeyr öldürüldü ve bir hırka dışında ona bir kefen bulunamadı. Her ikisi de benden daha hayırlıydılar. Mus'ab bir hırka içinde öldürülmüşken Resûlullah (s.a.v.) ona uğradı ve "Ben Mekke'de seni gördüm; Mekke'de senin gibi zarif elbiseli, saçı güzel ve dalgalı olan birisi yoktu.

Şu anda ise sen başı dağınık bir halde ve bir hırkanın içindesin." dedi. Sonra kabre konulmasını emretti. Mus'ab'ın kabrine kardeşi Ebü'r-Rûm, Âmir b. Rebî'a ve Suveybit b. Amr b. Harmele indiler. Hamza'nın kabrine de Ali b. Ebû Tâlib (r.a.), ez-Zübeyr, Ebû Bekr ve Ömer (r.a.) indiler. Resûlullah (s.a.v.) ise kabrinin başındaydı.

İnsanlar veya insanların ekserisi şehitlerini Medine'ye götürdüler. Onların çoğu Bakî el-Cebel mezarlığında, bugün çarşıda olan Zeyd b. Sâbit'in evinin yanında, Sûku'z-Zuhr'da (ez-Zuhr çarşısı) defnedildiler. Bazıları da Benî Selime yurdunda defnedildiler. Mâlik b. Sinân, Dâru Nahle'nin yanındaki Aba ashâbının yerinde defnedildi. Sonra Resûlullah'ın (s.a.v.) münadisi (tellalı), "Şehitleri, öldürüldükleri yere geri götürün." şeklinde çağrıda bulundu. Fakat insanlar ölülerini defnetmişlerdi. Sadece sekeratta olan birisi geri götürüldü. Münadinin sesi ona gelmiş ve henüz defnedilmemişti. O da Şemmâs b. Osman el-Mahzûmî idi. Şemmâs sekeratta olduğu halde Medine'ye taşınmıştı. Şemmâs Resûlullah'ın (s.a.v.) eşi Hz. Âişe'nin yanına götürüldü. Resûlullah'ın (s.a.v.) eşi Ümmü Seleme, "Amcamın oğludur ve başkasının evine götürülüyor." dedi. Resûlullah (s.a.v.), "Onu Ümmü Seleme'ye götürün." dedi. Şemmâs Ümmü Seleme'ye götürüldü ve orada vefat etti. Resûlullah (s.a.v.) onu Uhud'a götürmemizi emretti. İçinde öldüğü elbiseleriyle orada defnedildi. Şemmâs bir gün ve bir gece canlı kalmış fakat bir şey yememişti. Resûlullah (s.a.v.) onu ne yıkadı, ne de üzerinde namaz kıldı.

Dediler ki: Orada (Uhud'da) defnedilen Müslümanlar vadide defnedildiler. Talha b. Ubeydullah'a, Uhud'daki toplu mezarlar sorulduğu zaman şöyle derdi: "Uhud'da yaşayan bedevilerden bir grup, Ömer zamanındaki kıtlık yılında öldüler ve oraya defnedildiler. O toplu kabirler onların kabirlerdir." Abbâd b. Temîm el-Mâzinî bunu reddediyor ve şöyle diyordu: "Onlar kıtlık yılında ölen bir grup insandı." İbn Ebû Zi'b ve Abdülazîz b. Muhammed şöyle derlerdi: Bu toplu kabirler hakkında bilgimiz yoktur. Bunlar, çöl ehlinden bir grup insanın kabirleridir. Fakat şehitlerin kabirleri kaybolmuştur. Onların yerlerini ne vadide, ne Medine'de ne de çevresinde biliyoruz. Ancak biz Hamza b. Abdülmuttalib, Sehl b. Kays, Abdullah b. Amr b. Harâm ve Amr b. el-Cemûh'un kabirlerini biliyoruz. Resûlullah (s.a.v.) her yıl onları ziyaret ediyordu. Yamaca yaklaştığı zaman Resûlullah (s.a.v.) sesini yükseltiyor ve "Sabrettiğinize karşılık size selam olsun. Dünya yurdunun sonu (cennet) ne güzeldir!" diyordu. Sonra Ebû Bekr (r.a.) her yıl aynısını yapıyordu. Sonra Ömer her yıl aynısını yapardı. Sonra Osman her yıl aynısını yapardı. Sonra Mu'âviye hacca veya umreye gittiğinde aynısını yapardı.

Resûlullah (s.a.v.) şöyle derdi: "Keşke ben de dağ (Uhud Dağı) ashâbıyla birlikte gadre uğrasaydım!" Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kızı Fâtıma iki-üç günde bir onları ziyaret eder, onların yanında ağlar ve onlara dua ederdi. Sa'd b. Ebû Vakkâs da el-Gâbe'deki (ormandaki) arazilerine gider; sonra şehitlerin kabirlerinin arkasından gelir ve üç kere, "es-Selâmü aleyküm" derdi. Sonra arkadaşlarına döner ve "Selâmınızı alan bir kavme selam vermek istemez misiniz? Birisi onlara selam verecek olursa mutlaka kıyamete kadar onun selamını alırlar." derdi. Resûlullah (s.a.v.) Mus'ab b. Umeyr'in yanından geçerken yanında durur; dua eder, *"Müminler içinde Allah'a verdikleri sözde duran nice erler vardır. İşte onlardan kimi sözünü yerine getirip o yolda canını vermiştir; kimi de (şehitliği) beklemektedir."*[176] ayetini okur ve "Ben şehadet ederim ki, bunlar Allah'ın yanında şehittirler. Onlara gelin; onları ziyaret edin ve onlara selam verin. Nefsim elinde olan Allah'a yemin ederim ki, kıyamet gününe kadar onlara selam ve-

"Müminler içinde Allah'a verdikleri sözde duran nice erler vardır. İşte onlardan kimi sözünü yerine getirip o yolda canını vermiştir; kimi de (şehitliği) beklemektedir."
(Ahzâb, 33/23)

---

[176] Ahzâb, 33/23.

ren oldukça onlar selamını alırlar." derdi. Ebû Sa'îd el-Hudrî, Hamza'nın kabri üzerinde durur; dua eder ve yanındakilere, "Onlardan birisine selam veren olursa mutlaka selamını alırlar. Onlara selam vermeyi ve onları ziyaret etmeyi terk etmeyin." derdi. İbn Ebû Ahmed'in mevlası Ebû Süfyân şunu anlatıyordu: Kendisi Muhammed b. Mesleme ve Seleme b. Selâme b. Vakaş ile birlikte (mübarek) aylarda Uhud'a giderdi. Önce Hamza'nın kabrine selam verirler; onun yanında dururlardı. Ayrıca Abdullah b. Amr b. Harâm'ın ve oradaki diğer kabirlerin yanında durulardı.

Resûlullah'ın (s.a.v.) zevcesi Ümmü Seleme her ay Uhud'a gider, onlara selam verir ve öğleye kadar orada kalırdı. Bir gün Ümmü Seleme, yanında kölesi Nebhân olduğu halde Uhud'a gitti; kölesi Uhud şehitlerine selam vermedi. Bunun üzerine Ümmü Seleme, "Akılsız! Neden onlara selam vermedin? Vallahi kıyamet gününe kadar onlara selam veren birisi oldukça mutlaka selamını alırlar." dedi. Ebû Hüreyre Uhud şehitlerine çokça gidip gelirdi. Abdullah b. Amr el-Gâbe'ye (ormana) gidip Zubâb denilen yere geldiğinde hemen şehitlerin kabirlerine yönelir ve onlara selam verirdi. Sonra tekrar Zubâb'a döner ve çöl yoluna girerdi. Abdullah b. Ömer onların kabirlerini yol yapmak istemiyordu. Sonra ilk yoluna dönünceye kadar paralel yolda yürürdü. Fâtıma el-Huzâ'iyye şöyle demişti: Hatırlıyorum; şehitlerin kabirleri yanında güneş batmıştı; kız kardeşim de benimle birlikteydi. Ben kardeşime, "Gel Hamza'nın kabrine selam verip dönelim." dedim. Kız kardeşim, "Peki" dedi. Biz Hamza'nın kabrinin başında durduk ve "es-Selâmü aleyke ya Amme Resûlillah [Sena selam olsun ey Allah Resûlü'nün amcası!]" diye selam verdik. Bize "ve aleyküma's-selâm ve rahmetullahi" şeklinde cevap veren bir söz duyduk. Dediler ki: Yakınımızda insanlardan kimse yoktu.

Dediler ki: Resûlullah (s.a.v.) ashâbının defnini bitirince, atını istedi ve ona bindi. Müslümanlar onun etrafında, onunla birlikte çıktılar ve çoğu yaralındı. Fakat hiç kimse Benî Selime ve Benî Abdüleşhel kadar yaralanmamıştı. Resûlullah'la birlikte on dört kadın vardı. Harre'ye geldiklerinde Hz. Peygamber (s.a.v.), "Sıra halinde dizilin; Allah'a hamd edeceğiz." dedi. Hemen insanlar iki sıra halinde dizildiler; kadınlar da arkalarındaydı. Sonra Resûlullah (s.a.v.) dua etti ve şöyle dedi: "*Allah'ım! Bütün hamdler sana mahsustur. Allah'ım! Senin açtığını kimse kapatamaz ve senin verdiğine kimse engel olamaz. Engel olduğun bir şeyi de kimse veremez. Saptırdığın bir kimseyi kimse yola getiremez. Doğru yola getirdiğini de kimse saptıramaz. Senin uzaklaştırdığını kimse yaklaştıramaz ve senin yaklaştırdığını kimse uzaklaştıramaz. Allah'ım! Senin bereketini, rahmetini, fazl ve afiyetini istiyorum. Allah'ım! Daimi ve sürekli olan, değişmeyen ve kaybolmayan nimetleri istiyorum. Allah'ım! Korkulu günde emniyeti, yokluk zamanlarında bolluğu istiyorum. Allah'ım! Bize verdiklerinin ve bize vermediklerinin şerrinden sana sığınıyorum. Allah'ım! Bizi Müslüman olarak öldür. Allah'ım! Bize imanı sevdir ve kalplerimizi onunla süsle. Küfrü, fâsıklığı ve isyanı bize çirkin göster ve bizi doğru yolda olanlardan eyle. Allah'ım! Senin Resûlü'nü tekzip eden ve senin yolundan çıkan Ehl-i Kitap kâfirlerini helak et. Allah'ım! İndir onların üzerine azabını ve belanı, ey Hak olan İlah! Âmîn*"

Sonra sağdan Benî Hârise yurduna varıncaya kadar yürüdü. Nihayet Abdüleşhel kabilesinin yanında göründü. Onlar ölüleri üzerine ağlıyorlardı. Resûlullah (s.a.v.), "Fakat Hamza'nın ağlayanı yok." dedi.

Kadınlar çıkıp Resûlullah'ın (s.a.v.) sağ-salim olduğuna bakıyorlardı. Hatta Ümmü Âmir el-Eşheliyye, "Bize, Resûlullah (s.a.v.) geliyor, denildi; biz de ölülerimiz için yas tutuyorduk.

Çıktık; ben Resûlullah'a (s.a.v.) baktım; eskiden olduğu gibi üzerinde zırh olduğunu gördüm. Resûlullah'a baktım; sonra "Her türlü musibet bundan sonra hafif gelir." dedim.

Ümmü Sa'd b. Mu'âz -yani Kebşe bt. Ubeyd b. Mu'âviye b. Belhâris b. el-Hazrec- çıktı ve Resûlullah'a (s.a.v.) doğru koşmaya başladı. Resûlullah (s.a.v.) atının başında duruyordu. Sa'd b. Mu'âz da onun atının yularından tutuyordu. Sa'd, "Ey Allah'ın Resûlü! Bu, benim annemdir." dedi. Resûlullah (s.a.v.), "*Ona merhabalar olsun.*" dedi. Annem Resûlullah'ı (s.a.v.) yakından görünceye kadar yaklaştı ve "Seni sağ-salim gördüm ya, musibet teğet geçmiş sayılır." dedi. Resûlullah (s.a.v.) oğlu Amr b. Mu'âz sebebiyle ona başsağlığı dileklerini iletti. Sonra kendisine, "Ey Ümmü Sa'd! Müjdeler olsun ve onların ailelerine de müjde ver ki, ölülerinin hepsi birlikte cennettedirler- Onlar on iki kişiydiler- ve onlar aileleri için şefaatçi olacaklardır." dedi. Ümmü Sa'd da, "Biz buna razıyız ey Allah'ın Resûlü. Bu müjdeden sonra onlara kim ağlar ki?" dedi. Sonra, "Ey Allah'ın Resûlü! Geride kalanlara dua et." dedi. Resûlullah (s.a.v.) da, "Allah'ım! Onların kalblerindeki hüznü gider, musibetlerini hafiflet ve geride kalanlara güzel bir akıbet ihsan eyle." dedi.

Sonra Resûlullah (s.a.v.), "Ey Ebû Amr! Hayvanı serbest bırak." dedi. Ebû Amr atı serbest bıraktı; insanlar da onu izlediler. Resûlullah (s.a.v.), "Ey Ebû Amr! Yara senin ev halkında yaygındır. İçlerinde bir yaralı yoktur ki, kıyamet günü yarası en gelişmiş halde gelmesin. Yarasının rengi kan renginde olacak fakat kokusu mis kokusu olacaktır. Kim yaralıysa evinde dursun ve yarasını tedavi ettirsin. Benden kesin bir emirdir; hiç kimse benimle beraber evime gelmesin." dedi. Bunun üzerine Sa'd b. Mu'âz onlara çağrıda bulundu ve "Resûlullah'ın kesin emridir; Abdüleşhel kabilesinden hiçbir yaralı Resûlullah'ı (s.a.v.) takip etmesin." dedi. Bütün

yaralılar hemen geri çekildiler. Geceleyin ateş yakıp yaraları tedavi ettiler. Onlarda otuz yaralı vardı. Sa'd b. Mu'âz Resûlullah (s.a.v.) ile birlikte evine kadar gitti. Sonra kadınlarına döndü ve onları yola koyup gönderdi. Sa'd bütün kadınları Resûlullah'ın (s.a.v.) evine getirdi. Kadınlar akşam ile yatsı arasında ağladılar. Resûlullah (s.a.v.) gecenin üçte biri geçtikten sonra uykudan kalktı ve ağlama sesini işitti. Resûlullah (s.a.v.), "Bu nedir?" dedi. "Bunlar Ensâr kadınlarıdır; Hamza için ağlıyorlar." denildi. Resûlullah (s.a.v.), "Allah sizden ve çocuklarınızdan razı olsun." dedi ve evlerimize dönmemizi emretti. Dedi ki: Biz gece yarısından sonra evlerimize döndük; erkeklerimiz de bizimle birlikteydiler. Bu güne kadar bile, bizden bir kadın ağladığı zaman mutlaka Hamza ile başlardı.

Deniliyor ki: Mu'âz b. Cebel Benî Selime'nin kadınlarını, Abdullah b. Revâha da Belhâris b. el-Hazrec'in kadınlarını getirdi. Sonra Resûlullah (s.a.v.), "Ben bunu kastetmemiştim." dedi ve onları ağıt söylemekten şiddetle nehyetti.

Resûlullah (s.a.v.) akşam namazını Medine'de kıldı. Ashâbının başına gelen bir felaketten sonra Medine'ye dönmüştü. Resûlullah'ın (s.a.v.) kendisi de bu musibete maruz kalmıştı. İbn Übey ve onunla birlikte olan münafıklar alay ediyorlar; Müslümanların başına gelenlerden dolayı seviniyorlar ve en çirkin sözleri açıkça söylüyorlardı. Resûlullah'ın (s.a.v.) ashâbı döndüler; çoğu da yaralıydı. Abdullah b. Abdullah b. Übey de yaralı olarak dönmüştü ve gecenin bir vaktine kadar yarasını ateşle yakıyordu. Babası İbn Übey ise, "Senin onunla birlikte bu şekilde çıkman doğru değildi. Muhammed bana isyan etti de çocukların sözüyle hareket etti. Vallahi, ben işin bu sonuca varacağını görür gibiydim." diyordu. Bunun üzerine oğlu, "Allah, Resûlü'ne ve Müslümanlara ne uygun görmüşse o hayırlıdır." diyordu.

Yahudiler de açıkça kötü sözler söylüyorlardı. Onlar, “Muhammed sadece saltanat peşindedir. Bugüne kadar hiçbir peygamberin başına böyle bir felaket gelmiş değildir. Hem bedeni yaralandı; hem de ashâbı felakete uğradı.” dediler. Münafıklar da Resûlullah'ın (s.a.v.) ashâbına, onu terk etmelerini ve ondan ayrılmalarını telkin ediyorlardı. Onlar Resûlullah'ın (s.a.v.) ashâbına, “Eğer öldürülenleriniz burada, yanımızda olsaydılar öldürülmezlerdi.” dediler. Hatta Hz. Ömer bunu birkaç yerde işitmişti. Bunun üzerine Resûlullah'ın (s.a.v.) yanına gitmiş ve kendilerinden bu sözü işitmiş olduğu Yahudi ve münafıkları öldürmek için izin istemişti. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.), “Ya Ömer! Allah dinini güçlendirecek ve peygamberini destekleyecektir. Yahudilerle bir anlaşmamız var; onları öldüremem.” dedi. Ömer, “Şunlar da münafıklardır ey Allah'ın Resûlü!” dedi. Resûlullah (s.a.v.), “Onlar açıktan Allah'ın bir olduğuna ve benim onun elçisi olduğuma şehadet getirmiyorlar mı?” dedi. Ömer, “Evet, şehadet ediyorlar. Ancak kılıçtan kurtulmak için şehadet getiriyorlar. Onların işi açıkça ortaya çıktı ve Allah, bu felaketle birlikte onların kinlerini ortaya çıkardı.” dedi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.), “Allah'ın bir olduğuna ve Muhammed'in onun elçisi olduğuna şehadet edeni öldürmekten menedildim. Ey İbnü'l-Hattâb! Biz Rüknü (Hacerü'l-Esved'i) selamlayana kadar (Mekke'nin fethine kadar) Kureyş bir daha bugünkü gibi bize zarar veremeyecektir.” dedi.

Dediler ki: Abdullah b. Übey'in her Cuma günü, Mescid-i Nebevî'de (dünyevî) şeref için oturduğu bir yeri vardı; burayı terk etmek istemiyordu. Resûlullah (s.a.v.) Uhud'dan Medine'ye dönünce Cuma günü minbere oturdu. Abdullah b. Übey hemen ayağa kalktı ve “İşte Allah'ın Resûlü aranızdadır. Allah sizi onunla şereflendirmiştir. Ona yardım edin ve ona itaat edin.” dedi. Fakat Uhud'da yaptıklarını yapıp da, tekrar aynı şeyleri söylemek isteyince Müslümanlar ona doğru ayağa kalktılar, “Otur ey Allah'ın düşmanı!” dediler. Ebû Eyyûb ve Ubâde b. es-Sâmit ona doğru kalkmışlardı. Orada hazır olanlardan ona en öfkeli olanlar bu ikisiydi. Fakat Muhacirlerden kimse onun için ayağa kalkmamıştı. Ebû Eyyûb onun sakalından tutmuş; Ubâde b. es-Sâmit de ensesinden onu itiyordu. Ona, “Sen bu makama layık değilsin.” dediler. Onu itip kaktıktan sonra dışarı çıktı. Çıkarken adımlarıyla insanların omuzlarının arasından çıkıyor ve “Sanki kötü bir şey söyledim ben. Ben ona destek olmak için ayağa kalktım.” diyordu. Mu'avviz b. Afrâ onunla karşılaştı ve kendisine, “Ne oluyor sana?” dedi. Abdullah b. Übey, “Daha önce de oturduğum yerime oturdum. Kavmimden bazı adamlar bana doğru ayağa kalktılar. Fakat bana en çok öfkelenen Ubâde ve Hâlid b. Zeyd idi.” dedi. Mu'avviz ona, “Dön; Resûlullah senin için Allah'tan af dilesin.” dedi. Abdullah b. Übey ise, “Vallahi benim için Allah'tan af dilemesini istemiyorum.” dedi. Bunun üzerine, *“Onlara, 'Gelin, Allah'ın peygamber'i sizin için mağfiret dilesin.' denildiği zaman başlarını çevirirler. Sen onların, büyüklük taslayarak uzaklaştıklarını görürsün.”*[177] ayeti nazil oldu. Dedi ki: “Ben onun oğluna bakıyor gibiyim; insanların arasında oturuyor ve babasına nasıl da göz atıyordu!” Abdullah b. Übey, “Muhammed beni Sehl ve Süheyl'in ağılından çıkardı”[178] diyordu.

“Onlara, 'Gelin, Allah'ın peygamber'i sizin için mağfiret dilesin.' denildiği zaman başlarını çevirirler. Sen onların, büyüklük taslayarak uzaklaştıklarını görürsün.”
(Münafikûn, 63/5)

Uhud'da Nazil Olan Ayetler

el-Vâkıdî dedi ki: Bana Abdullah b. Ca'fer anlattı. O da Ümmü Bekr bt. el-Misver b. Mahreme'den şöyle dediğini rivayet etti: Babam el-Misver b. Mahreme Abdurrahman b. Avf'a, “Bize Uhud'u anlat.” demişti. Abdurrahman b. Avf şöyle demişti: Yeğenim! Âl-i İmrân suresinden 120. ayetinden sonraki ayetleri oku; adeta bizimle birlikte orada hazır olacaksın, *"Hani sen sabah erkenden müminleri savaş mevzilerine yerleştirmek için ailenden ayrılmıştın... Allah hakkıyla bilen ve işitendir."*[179] Dedi ki: Resûlullah (s.a.v.) sabah erkenden Uhud'a geldi. Ashâbını savaş için sıra halinde diziyordu. Adeta onları ok gibi doğrultuyordu.. Safın dışına çıkan bir göğüs görse hemen ona, "Geri *çekil!"* derdi. *"O zaman içinizden iki bölük bozulmaya yüz tutmuştu. Hâlbuki Allah onların yardımcısıydı."*[180] ayetindeki iki bölükten maksat Benî Selime ve Benî Hârise idi. Onlar Resûlullah (s.a.v.) ile birlikte Uhud'a çıkmamaya niyet ettiler. Sonra teşvik edildiler ve onlar da çıktılar. Allah, *"Andolsun, sizler güçsüz olduğunuz halde Allah Bedir'de de size yardım etmişti"*[181] buyurdu. Yani, siz azdınız. Müslümanlar Bedir'de 310 kişi civarındaydılar. Ayetin devamında, *"Öyle ise Allah'tan korkun ki, ona şükretmiş olasınız."* buyruluyor. Yani Bedir savaşında size ihsan ettiği zaferden dolayı ona şükredin. *"O zaman sen müminlere şöyle diyordun..."*[182] ayetinde geçen zaman, Uhud günüdür. Ayetin devamında Allah şöyle buyuruyor: *"İndirilen üç bin melekle Rabbinizin sizi takviye etmesi sizin için yeterli değil midir? Evet, eğer siz sabır gösterir ve Allah'tan sakınırsanız..."* Resûlullah (s.a.v.) Uhud'a çıkmadan önce kendisine *"Ben peş peşe gelen bin melek ile size yardım edeceğim."*[183] ayeti nazil olmuştu. Sonra Allah şöyle buyurdu: *"Evet, eğer siz sabır gösterir ve Allah'tan sakınırsanız onlar, hemen şu anda üzerinize gelseler, Rabbiniz nişanlı beş bin melekle sizi takviye eder."*[184] Dedi ki: Müslümanlar sabretmediler; dolayısıyla Resûlullah (s.a.v.) bir tek melekle bile desteklenmedi. Ayette geçen "مسومين" kelimesi *"işaretli"* anlamındadır. *"Allah bunu, size sırf bir müjde olsun ve kalpleriniz bu sayede rahatlasın diye yaptı."*[185] Yani müjdelenmeniz ve rahatlamanız için bunu yaptı. Sonra Allah şöyle buyuruyor: *"Allah, kâfirlerden bir kısmının kökünü kessin veya onları perişan etsin; böylece bozulmuş bir halde dönüp gitsinler..."*[186] Yani onlardan bir kısmını öldürürüz ve diğerleri bozulmuş bir şekilde dönerler. *"Bu işte senin yapacağın bir şey yoktur Yahut da (Müslüman olsunlar da) Allah tövbelerini kabul etsin; ya da (ısrar ederlerse) onlara azap etsin diye Allah (Bedir'de size yardım etti). Çünkü onlar zalimdirler."*[187] Dedi ki: Yani Uhud günü hezimete uğrayanlar... Deniliyor ki bu ayet, Hamza hakkında nazil olmuştur. Resûlullah (s.a.v.) ona yapılan müsleyi (organların kesilmesi) görüp de, "Kesinlikle ben de onlara müsle yapacağım." dediğinde bu ayet nazil olmuştur. Deniliyor ki bu ayet, Resûlullah (s.a.v.) hakkında nazil olmuştur. Uhud günü kendisine ok atıldığında, "Bunu peygamberlerine yapan bir kavim nasıl iflah olur?" dediğinde nazil olmuştur.

---

[177] Münafikûn, 63/5.

[178] İbn Übey bu sözüyle Mescid-i Nebevî'nin arsasının, Benî Neccâr'dan bu iki çocuğa ait olduğunu hatırlatmak istiyor ve Mescid-i Nebeviyye de “Ağıl” diyor (M).

Sonra Allah şöyle buyuruyor: *"Ey iman edenler! Kat kat arttırılmış olarak faiz yemeyin."*[188] Cahiliye döneminde, birisinin hakkı gerçekleşip de, borçlusunun ödeme durumu yoksa hak sahibi alacağını geciktirir, daha sonra kat kat alırdı. Sonra Allah şöyle buyuruyor: *"Rabbinizin bağışına koşun."* Dedi ki: Bundan maksat imamla birlikte alınan ilk tekbirdir. *"Genişliği gökler ve yer kadar olan cennete koşun."*[189] Deniliyor ki: cennet dördüncü semadadır. *"O Takva sahipleri ki, bollukta da darlıkta da Allah için harcarlar."* Ayette geçen *"Sarra"*dan maksat bolluktur; *"Darra"*dan maksat da darlıktır. *"Öfkelerini yutarlar ve insanları affederler."*[190] Yani insanlar onlara eziyet

"Allah, kâfirlerden bir kısmının kökünü kessin veya onları perişan etsin; böylece bozulmuş bir halde dönüp gitsinler."
(Âl-i İmrân, 3/27)

---

[179] Âl-i İmrân, 3/121.
[180] Âl-i İmrân, 3/122.
[181] Âl-i İmrân, 3/123.
[182] Âl-i İmrân, 3/124.
[183] Enfâl, 8/9.
[184] Âl-i İmrân, 3/ 125.

[185] Âl-i İmrân, 3/ 126.
[186] Âl-i İmrân, 3/27.
[187] Âl-i İmrân, 3/28.
[188] Âl-i İmrân, 3/130.
[189] Âl-i İmrân, 3/133.
[190] Âl-i İmrân, 134.

ettiklerinde... *"Yine onlar ki, bir kötülük yaptıklarında ya da kendilerine zulmettiklerinde Allah'ı hatırlayıp günahlarından dolayı hemen tövbe-istiğfar ederler... Bir de işledikleri kötülüklerde bile bile ısrar etmezler."*[191] Şöyle deniliyor: Tövbe ile birlikte büyük günah olmaz; ısrarlı olduğu takdirde de küçük günah olmaz. Allah şöyle buyurdu: *"Bu (Kur'ân), bütün insanlık için bir açıklamadır."* Yani körlük ve kapalılık perdesini kaldırmaktadır. *"ve hidayettir."* Yani dalaletten kurtuluştur. *"ve takva sahipleri için bir öğüttür."* [192] *"Gevşeklik göstermeyin."* Yani düşmanla yapacağınız savaşta... *"ve üzüntüye kapılmayın."* Yani Uhud'da başınıza gelen ölüm ve yaralanmadan dolayı... *"Eğer inanmışsanız, üstün gelecek olan sizsiniz."*[193] Yani, Onların Uhud'da başınıza getirdikleri felaketin birkaç kat fazlasını Bedir'de onların başına getirdiniz.

Allah, *"Eğer siz (Uhud'da) bir acıya uğradıysanız..."* buyurdu. Yani yaralandıysanız... *"O kavim de benzer bir acıya uğramıştır."* Yani Bedir'de yaralanmışlardır. *"O günleri, biz insanlar arasında dönüşümlü yaparız."* Yani bir gün onların lehine, bir gün de sizin lehinize olacak; ancak akıbet sizin olacaktır. *"Ta ki Allah, iman edenleri ortaya çıkarsın."* Yani peygamberiyle birlikte savaşanları ortaya çıkarsın. *"ve aranızdan şahitler edinsin."*[194] Uhud'da öldürülenleri kastediyor. *"Bir de böylece Allah iman edenleri günahlardan temize çıkarmak, kâfirleri de helak etmek ister."*[195] Yani, savaşan ve Resûlullah'ın (s.a.v.) yanında sebat gösterenleri imtihan edip müşrikleri de helak etmek istiyor. *"Yoksa Allah içinizden cihad edenleri belli etmeden, sabredenleri ortaya çıkarmadan cennete gireceğinizi mi sandınız?"*[196] Yani, Uhud'da öldürülen,

---

[191] Âl-i İmrân, 135.
[192] Âl-i İmrân, 3/ 138.
[193] Âl-i İmrân, 3/139.
[194] Âl-i İmrân, 3/140.
[195] Âl-i İmrân, 3/141.
[196] Âl-i İmrân, 3/142.

orada sınava tabi tutulan ve o gün sabredenler... *"Andolsun ki siz, ölümle yüz yüze gelmeden önce onu temenni ederdiniz. İşte şimdi onu karşınızda gördünüz."*[197] Yani, adamların elindeki kılıçları gördünüz. Resûlullah'ın (s.a.v.) ashâbından bazıları Bedir'den geri kalmışlardı. İşte onlar, Resûlullah'ın (s.a.v.) Uhud'a çıkması için ısrarcı olanlardı. Böylece sevap ve ganimet elde edeceklerdi. Uhud günü gelince onlardan bazıları kaçtılar. Deniliyor ki: onlardan bir grup, Resûlullah (s.a.v.) Uhud'a çıkmadan önce kendi aralarında, "Keşke hepimiz müşriklerle karşılaşsak da, ya onları mağlup etsek ya da şehitlik mertebesine ulaşsak!" şeklinde konuştular. Uhud günü ölümü gördükleri zaman kaçtılar. *"Muhammed ancak bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler gelip geçmiştir. Şimdi o ölür ya da öldürülürse gerisin geriye dönecek misiniz?"* Dedi ki: Şeytan Uhud günü Cu'âl b. Sürâka es-Sa'lebî'nin şekline girdi ve "Muhammed öldürüldü." diye bağırdı. Bunun üzerine insanlar her tarafa dağıldılar. Ömer dedi ki: Ben, tıpkı bir dağ keçisi gibi dağa tırmanıyordum. Nihayet Resûlullah'ın (s.a.v.) yanına vardığımda ona, *"Muhammed ancak bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler gelip geçmiştir."* ayeti nazil oluyordu. *"Kim böyle geri dönecek olursa, Allah'a hiçbir şekilde zarar vermiş olmayacaktır."*[198] Yani savaştan kaçar ve geri çekilirse...

"Hiç bir kimse yok ki, ölümü Allah'ın iznine bağlı olmasın. Ölüm belli bir süreye göre yazılmıştır." Yani, bir nefsin eceli gelmeden ölmesi imkânsızdır. Bu ayet Abdullah b. Übey'in sözüne cevaptır. O ve arkadaşları Uhud'dan dönüp de "Eğer yanımızda olsalardı ölmezler ve öldürülmezlerdi." dediklerinde; Allah, ölümün belli bir süreye göre yazılmış olduğunu haber verdi. Allah şöyle buyuruyor: *"Kim dünya nimetini isterse kendisine ondan veririz."* Yani kim dünya için çalışırsa dünyadan

---

[197] Âl-i İmrân, 3/143.
[198] Âl-i İmrân, 3/144.

istediğini ona veririz. *"Kim de âhiret sevabını isterse..."* Yani, kim âhireti isterse... *"Ondan da ona veririz. Biz şükredenleri mükâfatlandıracağız."*[199] *"Nice peygamberler vardır ki, beraberlerinde birçok Allah erleri (Ribbiyyûn) bulunduğu halde savaştılar..."* Ayette geçen "ربيون" kelimesinden maksat *"Büyük cemaat"* demektir. *"Savaştılar da, bunlar Allah yolunda başlarına gelenlerden dolayı gevşeklik ve zaaf göstermediler."* Yani Allah yolunda (nefislerine) teslim olmadılar ve niyetlerinde zayıflık olmadı. *"ve boyun eğmediler."* Yani düşmanlarına zillet göstermediler. *"Allah sabredenleri sever."*[200] Allah bu ayetle, onların sabrettiklerini haber veriyor. *"Onların sözleri, sadece şöyle demekten ibaretti: 'Ey Rabbimiz! Günahlarımızı ve işlerimizdeki taşkınlığı bağışla, ayaklarımızı yolunda sabit kıl ve kâfirler topluluğuna karşı bizi muzaffer eyle.' Allah da onlara dünya nimetini ve âhiret sevabının güzelliğini verdi."*[201] Yani, onlara nusret ve zafer ihsan eyle ve âhirette cenneti onlara vacip kıl.

"Ey iman edenler! Eğer kâfirlere uyarsanız, gerisin geriye sizi eski dininize dönderirler de hüsrana uğrayanların durumuna düşersiniz."[202] Yani eğer, sizi yüzüstü bıraktıkları meselelerde Yahudi ve münafıklara uyarsanız, dininizden dönersiniz. *"Oysa sizin mevlanız Allah'tır."* Yani Allah müminlerin mevlasıdır ve sizi koruyacaktır. *"Yakında kâfirlerin kalplerine korku salacağız."*[203] Dedi ki: Resûlullah (s.a.v.), *"Önden bir aylık mesafe, arkadan da bir aylık mesafe olmak üzere korku ile yardım olundum."* dedi. *"Siz Allah'ın izni ile düşmanlarınızı öldürürken Allah size olan vaadini yerine getirmiştir."* Ayette geçen "تحسونهم"den maksat öldürmektir. Yani Allah, "Eğer

---

[199] Âl-i İmrân, 3/145.
[200] Âl-i İmrân, 3/ 146.
[201] Âl-i İmrân, 3/147, 148.
[202] Âl-i İmrân, 3/149.
[203] Âl-i İmrân, 3/151.

sabrederseniz beş bin melekle size destek çıkacak." diye size haber verendir. *"Nihayet öyle bir an geldi ki, zaafa düştünüz ve Peygamber'in verdiği emir konusunda tartışmaya başladınız ve asi oldunuz."* Ayette geçen "فشلتم", düşmana karşı zaaf gösterdiniz ve tartıştınız, demektir. Yani Resûlullah'ın (s.a.v.) yerleştirmiş olduğu okçuların tepede kalıp kalmamaları ve burayı terk ettikleri takdirde asi olup olmayacağınız konusunda tartıştınız. Oysa Resûlullah (s.a.v.) onları oraya yerleştirmiş ve "Yerlerinizden asla ayrılmayın. Öldürüldüğümüzü görseniz bile bize yardım etmeyin. Ganimet topladığımızı görseniz bile bize katılmayın." şeklinde emir vermişti. *"Allah arzuladığınız galibiyeti size gösterdikten sonra zaafa düştünüz."* Yani, müşriklerin hezimetini görmüştünüz ve kaçtınız. *"Dünyayı isteyeniniz de vardı."* Yani müşriklerin ordugâhını ve oradaki ganimet mallarını; *"Âhireti de isteyeniniz de vardı."* Ahreti isteyenler Abdullah b. Cübeyr ve yanındakiler gibi, yerinde sebat edip ganimet için ayrılmayan okçulardır. İbn Mes'ûd, "Bu ayeti işitene kadar, Resûlullah'ın (s.a.v.) ashâbından dünyaya talip olanların olduğunu bilmiyordum." dedi. *"Sonra Allah, sizi onlardan alıkoydu."* Diyor ki, ta ki onlara karşı üstünlük sizin olsun. *"Denemek için"*; yani ta ki, müşrikler geri dönsünler ve sizden öldürülecek olanları öldürüp yaralanacak olanları yaralasınlar. *"Andolsun, Allah sizi bağışladı."*[204] Yani, o gün savaştan kaçanları ve ganimet peşine düşenlerin tümünü affetti.

"O zaman siz uzaklaşıyordunuz." Yani, dağa tırmanıp kaçıyordunuz. *"Peygamber arkanızdan sizi çağırdığı halde hiç kimseye dönüp bakmıyordunuz."* Müslümanlar o gün hezimete uğramış olarak dağa tırmanıyorlardı. Peygamberleri de arkadan, "Ey Müslümanlar! Ben Allah'ın elçisiyim; bana geliniz." şeklinde bağırdığı halde kimse dönüp bakmıyordu. Allah onların bu davranışlarını affetti. *"Allah size keder üstüne*

---

[204] Âl-i İmrân, 3/152.

keder verdi." Birinci keder ölüm ve yaralanmadır. İkinci keder de, Resûlullah'ın öldürülmüş olduğu haberini işitmeleriydi. Bu ikinci keder, başlarına gelen ölüm ve yaralanma şeklindeki kederlerini onlara unutturdu. Bazılarına göre birinci kederleri, hezimete uğradıklarında dağa tırmanıp Resûlullah'ı (s.a.v.) terk etmeleriydi. İkinci kederleri de, Müşriklerin onlara hamle yapmalarıydı. Dağın yamacından onlara saldırdılar. Bu keder, birincisini onlara unutturdu. *"Bundan dolayı gerek elinizden gidene"*; yani, topladığınız halde ellerinizden çıkan müşriklerin mallarından dolayı; *"Gerekse başınıza gelenlere üzülmeyiniz."*[205] Yani, öldürülmeniz ve yaralanmanızdan dolayı... *"Sonra o kederin arkasından Allah size bir güven indirdi ki, uyuklama hali bir kısmınızı kaplıyordu"*dan, *"...burada öldürülmezdik"* kısmına kadar... Zübeyir (r.a.) dedi ki: Bu sözü Mu'attib b. Kuşeyr'den işittim. Uyku hali beni kaplamış; rüya görüyor gibiydim. Onun, *"Bu konuda elimizde bir şey olsaydı, burada öldürülmezdik."* şeklindeki sözü söylediğini işitiyordum. İttifakla kabul edildi ki, Mu'attib bu sözün sahibidir. Allah dedi ki: *"Şöyle de: Eğer evelerinizde kalmış olsaydınız bile, öldürülmesi takdir edilmiş olanlar öldürülüp düşecekleri yere kendiliğinden çıkıp giderlerdi."* Allah demek istiyor ki, öldürülecekleri yere gitmemeleri mümkün değildir. *"Allah içinizdekileri yoklamak ve kalplerinizdekileri temizlemek için böyle yaptı."* Yani Allah içlerindeki kin ve hasedi çıkarıyor. *"Allah, içinizde ne varsa hepsini bilir."*[206] Yani, içinizde sakladığınız iyilik veya kötülük ne varsa hepsini biliyor.

"Uhud'da iki ordu karşılaştığı gün sizi bırakıp gidenleri, sırf işledikleri bazı hatalar yüzünden şeytan yerlerinden kaydırmıştı." Uhud günü hezimete uğrayanları kastediyor. Diyor ki: Başlarına gelen, onların günahları sebebiyleydi. *"Yine de Allah onları affetti."*[207] Yani geri çekilmeleri sebebiyle... *"Ey iman edenler! Sizler inkâr edenler ve kardeşleri hakkında, 'Eğer bizim yanımızda kalsalardı ölmezler ve öldürülmezlerdi' diyenler gibi olmayın."* Dedi ki: Bu ayet, Abdullah b. Übey hakkında nazil olmuştur. Allah müminlere diyor ki: Abdullah b. Übey'in söylediği gibi söylemeyiniz. Ayette geçen inkâr edenlerden maksat Abdullah b. Übey'dir. *"Allah bu kanaati, onların kalplerine bir hasret yarası olarak koydu."*[208] *"Eğer Allah yolunda öldürülür ya da ölürseniz, şunu bilin ki, Allah'ın rahmeti ve mağfireti, onların topladıkları bütün şeylerden daha hayırlıdır."*[209] Yani, kim ki kılıçla öldürülse ya da düşmanın karşısında ölürse, bu onun için dünyadan toplayacağı her şeyden daha hayırlıdır. *"Andolsun, eğer ölseniz ya da öldürülseniz de Allah huzurunda toplanacaksınız."*[210] Yani, kıyamet günü hepiniz Allah'ın huzurunda toplanacaksınız. *"O vakit Allah'tan bir rahmet sebebiyle onlara yumuşak davrandın."* Allah'ın *"...şüphesiz etrafından dağılıp giderlerdi"* sözü, Uhud'da Resûlullah'ın etrafından çekilenleri kastediyor. *"Şu halde onları affet ve bağışlanmaları için dua et ve iş hakkında onlara danış."* Allah, Resûlü'nün sadece savaşta ashâbıyla istişarede bulunmasını emrediyor. Resûlullah (s.a.v.) da, savaş dışında hiç kimseyle istişarede bulunmuyordu. *"Kararını verdiğin zaman da artık Allah'a dayanıp güven."*[211] Yani savaş için insanları topladığın zaman.

"Bir peygambere, emanete ihanet yaraşmaz. Kim emanete (devlet malına) ihanet ederse, kıyamet günü ihanet ettiği şeyin günahı boynuna asılı olarak gelir."[212] Dedi ki: Bu ayet Bedir günü nazil olmuştu. Müslümanlar kırmızı bir halı ele geçirmişlerdi.

---

[205] Âl-i İmrân, 3/153.
[206] Âl-i İmrân, 3/154.

---

[207] Âl-i İmrân, 3/155.
[208] Âl-i İmrân, 3/156.
[209] Âl-i İmrân, 3/157.
[210] Âl-i İmrân, 3/158.
[211] Âl-i İmrân, 3/159.
[212] Âl-i İmrân, 3/ 161.

Arkadaşları, "Ancak Peygamber (s.a.v.) bunu almıştır." dediler. Bunun üzerine bu ayet nazil oldu. "*Allah'ın hoşnutluğunu gözetenle Allah'ın hışmına uğrayan bir olur mu hiç?*"[213] Yani Allah'a iman edenle onu inkâr eden bir olur mu? "*Onlar Allah katında derece derecedirler.*"[214] Yani, Allah'ın yanındaki faziletleri farklıdır. "*Andolsun ki Allah, içlerinden bir peygamber göndermekle müminlere büyük bir lütufta bulunmuştur.*" Bu peygamberden maksat Hz. Muhammed'dir (s.a.v.). "*Allah'ın ayetlerini okuyan*"; yani Kur'ân'ı okuyan. "*Kendilerini temizleyen ve kitap ve hikmeti öğreten*"; yani onlara Kur'ân'ı öğretiyor. Hikmet ise, sözdeki isabettir. "*Hâlbuki onlar daha önce apaçık bir sapıklık içindeydiler.*"[215]

"*İki katını düşmanınızın başına getirdiğiniz bir musibet, kendi başınıza geldiği için mi 'Bu nasıl oluyor?' dediniz?*"[216] Uhud'da başlarına gelen musibeti kastediyor. Müslümanlardan yetmiş kişi öldürülmüş; ayrıca çok sayıda yaralı da vardı. "*Bu nasıl oluyor, dediniz. De ki: O kendi kusurunuzdandır.*" Peygamber'e isyan etmeniz sebebiyle... Okçuları kastediyor. "*İki katını düşmanınızın başına getirdiğiniz bir musibet...*"; bundan maksat Müslümanların, Bedir günü yetmiş kişiyi öldürmeleri ve yetmiş kişiyi de esir almalarıydı. "*İki birliğin karşılaştığı gün...*"den maksat Uhud günüdür. "*Ancak Allah'ın dilemesiyle olmuştur ki, bu da, müminleri ayırt etmesi ve münafıkları ortaya çıkarması içindi...*"[217] Yani müminlerin kimin savaştığını ve kimin öldürüldüğünü bilmeleri ve münafıkların da bunu bilmeleri içindi. "*Bunlara 'Gelin Allah yolunda çarpışın ya da savunma yapın.' denildiği zaman, 'Savaşmayı bilseydik elbette peşinizden gelirdik.' dediler.*" Bunu diyen Abdullah b. Übey idi.

---

[213] Âl-i İmrân, 3/162.
[214] Âl-i İmrân, 3/163.
[215] Âl-i İmrân, 3/164.
[216] Âl-i İmrân, 3/ 165.
[217] Âl-i İmrân, 3/ 166.

"*Ya da savunma yapın.*"; yani sayıyı çoğaltın veya zafer için dua edin, anlamındadır. Abdullah b. Übey Uhud günü, "*Savaşmayı bilseydik elbette peşinizden gelirdik.*" demişti. Allah da şöyle buyurdu: "*Onlar o gün imandan çok kâfirliğe yakındılar.*"[218] Bu kısım da Abdullah b. Übey hakkında nazil olmuştur. "*Oturup da kardeşleri hakkında 'Bize uysalardı öldürülmezlerdi.' diyenlere...*" Bunu söyleyen de Abdullah b. Übey'dir. "*De ki: Eğer doğru sözlü insanlar iseniz canlarınızı ölümden kurtarın bakalım.*"[219] Bu kısım da Abdullah b. Übey hakkında nazil olmuştur. "*Allah yolunda öldürülenleri sakın ölü sanmayın... Onlar Allah'tan gelen nimet ve keremin, Allah'ın, müminlerin ecrini zayi etmeyeceği müjdesinin sevinci içindedirler.*"[220] İbn Abbâs dedi ki: Resûlullah (s.a.v.) şöyle dedi: "*Sizin kardeşleriniz Uhud'da şehit olduklarında onların ruhları yeşil kuşların içine konuldu. Onlar cennet nehirlerine gider ve cennetin meyvelerinden yerler. Sonra altından kandiller ışığında arşın gölgesine geri dönerler. Onlar yediklerinin ve içtiklerinin ve akşam sığındıkları yerin ne kadar güzel olduğunu görünce, 'Keşke kardeşlerimiz Allah'ın bize yaptığı ikramı bilselerdi; ta ki, cihattan ve savaşmaktan geri kalmasalardı.' derler. Allah, 'Ben onları size haber vereceğim.' dedi ve 'Allah yolunda öldürülenleri sakın ölü sanmayın.' ayetini indirdi.*" Resûlullah'tan (s.a.v.) bize gelen habere göre şehitler cennette, ışıltılı bir nehir üzerinde ve yeşil bir kubbe içindedirler. Sabah-akşam rızıkları onlara gelir. Bu ayet münasebetiyle İbn Mes'ûd şöyle dedi: Şehitlerin ruhları Allah yanında yeşil kuşlar gibidirler. Onların, arşa bağlı kandilleri vardır. Cennette istedikleri yerde dolaşırlar. Sonra Rabbin onlara görünür ve "Arzu ettiğiniz bir şey var mı; size vereyim?" der. Onlar, "Ey Rabbimiz! Biz cennette değil miyiz ve istediğimiz gibi her yerine gidemiyor muyuz?" derler. Sonra Rabbin ikinci kez onlara görünür ve "Arzu ettiğiniz bir şey var mı; size vereyim?" der. Onlar, "Ey Rabbimiz! Ruhlarımızı cesedimize iade et; yeniden senin yolunda şehit olalım." derler. *"Yara aldıktan sonra yine Allah'ın ve Peygamber'in çağrısına uyanlar..."*[221] Bunlar Hamrâü'l-Esed Gazvesi'ne katılanlardır.

---

[218] Âl-i İmrân, 3/167.
[219] Âl-i İmrân, 3/168.
[220] Âl-i İmrân, 3/169-171.

Bana Abdülhamîd b. Ca'fer anlattı. O da babasından şöyle dediğini rivayet etti: Muharrem ayında Uhud gününün gecesinde baktık ki, Abdullah b. Amr b. Avf el-Müzenî Resûlullah'ın (s.a.v.) kapısında duruyor. Bilâl de Peygamber'in (s.a.v.) kapısında oturuyordu. Bilâl ezan okumuş; Peygamber'in (s.a.v.) çıkmasını bekliyordu. Peygamber (s.a.v.) çıkınca el-Müzenî onun için ayağa kalktı ve "Ey Allah'ın Resûlü! Ailemden geldim; Melel denilen yerde iken Kureyş'in oraya indiklerini gördüm. Kendi kendime, "Onların içine girip istihbarat alayım." dedim. Onlarla birlikte oturdum. Ebû Süfyân ve arkadaşlarını işittim; şöyle diyorlardı: "Biz bir şey yapmadık. Siz kavmin (Müslümanların) güç ve hiddetlerini kırdınız. Dönün de, geri kalanları kökten yok edelim." Safvân ise bunu kabul etmiyordu. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) Ebû Bekr ve Ömer'i çağırdı. el-Müzenî'nin haber verdiklerini onlara anlattı. İkisi, "Düşmanın peşine düş. Onlar çoluk-çocuğun üzerine gelmesinler." dediler. Resûlullah (s.a.v.) selam verince insanlar hızla döndüler. Resûlullah (s.a.v.), düşmanlarının ele geçirmek üzere, Bilâl'in insanlara çağrıda bulunmasını emretti. Dediler ki: Resûlullah (s.a.v.) Uhud günü Medine'de sabahlayınca düşmanlarını ele geçirmelerini emretti. İnsanlar yaralı oldukları halde çıktılar.

"Bir kısım insanlar müminlere: 'Düşmanlarınız olan insanlar size karşı asker topladılar. Aman sakının onlardan' dediklerinde bu, onların imanlarını bir kat daha arttırdı... Böylece Allah'ın rızasına uymuş oldular."[222] Ebû Süfyân b. Harb Uhud günü bir dahaki seneye Resûlullah'a, Bedir'de es-Safrâ'da buluşmayı vaat etmişti. Ebû Süfyân'a, "Peygamber'e verdiğin sözü yerine getirmez misin?" denildi. Ebû Süfyân, Müslümanları savaştan vazgeçirmek için Nu'aym b. Mes'ûd el-Eşca'î'yi Medine'ye gönderdi ve "Eğer Müslümanları vazgeçirirsen sana on deve vereceğim." dedi. Nu'aym, "Kureyş büyük bir ordu toplamış; sizin yurdunuza geliyorlar. Onlara karşı çıkmayınız." diyordu. Bu haber Resûlullah'a (s.a.v.) ulaşınca, "Nefsim elinde olana yemin ederim ki, kimse benimle yola çıkmasa bile tek başıma da olsam çıkarım." dedi. Müslümanların gözü açıldı ve ticaret için çıktılar. Bedir'de ticaret mevsimi vardı. *"Allah'ın nimet ve keremiyle geri geldiler..."* Yani ticaret yaptılar. Allah, *"Ticarette kâr edin."* diyor. *"Kendilerine hiçbir fenalık dokunmadan..."* yani savaşla karşılaşmadılar. Sekiz gün kalıp sonra geri döndüler. *"İşte o şeytan ancak kendi dostlarını korkutur. Şu halde eğer iman etmiş kimseler iseniz onlardan korkmayın, benden korkun."*[223] Diyor ki: Şeytan dostlarını ve kendisine itaat edenleri korkutur. *"Resûlüm! İnkârda yarışanlar sana kaygı vermesin. Çünkü onlar Allah'a hiçbir zarar veremezler... Şurası muhakkak ki, imanı verip küfrü alanlar..."*[224] Yani küfrü imana tercih edenler. *"İnkâr edenler sanmasınlar ki, kendilerine mühlet vermemiz onlar için daha hayırlıdır..."*[225] Mühletten maksat, Allah'ın onların bedenlerine sıhhat vermesi, rızıklarını vermesi ve düşmanlarına galip kılmasıdır. Yani onlara mühlet veriyorum ki, küfürlerini arttırsınlar.

"Allah müminleri bulunduğunuz durumda bırakacak değildir. Sonunda murdarı temizden ayıracaktır. Bununla beraber Allah size gaybı da bildirecek değildir. Fakat Allah elçilerinden

---

[221] Âl-i İmrân, 3/172.

[222] Âl-i İmrân, 3/ 173-174.

[223] Âl-i İmrân, 3/175.

[224] Âl-i İmrân, 3/176-177.

[225] Âl-i İmrân, 3/178.

dilediğini ayırt eder..."[226] Yani Allah Uhud'da yaralananları gayba muttali kılacak değildir. *"Allah'ın, kereminden kendilerine verdiklerini infakta cimrilik gösterenler sanmasınlar ki, o kendileri için hayırlıdır... Cimrilik ettikleri şey de kıyamet gününde boyunlarına dolanacaktır..."*[227] Dedi ki: Zekâtı ödenmeyen hazine, yılan şekline girip boynuna dolanacak ve iki avurdunu dişleyip, "Ben senin hazinenim." diyecektir. *"Muhakkak Allah fakirdir, biz de zenginiz, diyenlerin sözlerini andolsun ki Allah işitmiştir..."* Dedi ki: *"Kim ki Allah'a karz-ı hasen verirse..."* ayeti nazil olduğu zaman Yahudi olan Finhâs, "Allah fakirdir, biz de zenginiz. Allah bizden borç mu alacak?" dedi. *"Onların bu dediklerini, haksız yere peygamberleri öldürmeleriyle birlikte yazacağız ve 'tadın o yakıcı azabı' diyeceğiz."*[228] *"Bu, dünyada iken kendi ellerinizle yapmış olduğunuzun karşılığıdır."*[229] Yani inkâr etmenizin ve peygamberleri öldürmenizin karşılığıdır. *"Doğrusu Allah bize, ateşin yiyeceği (yakıp kor edeceği) bir kurban getirmedikçe hiçbir peygambere inanmamamızı emretti..."*[230] Bu ve bundan sonra gelen ayet Yahudileri kastediyor. *"Sizden önce kendilerine kitap verilenlerden birçok üzücü söz işiteceksin"*; yani Yahudilerden. *"...ve müşriklerden"*[231]; yani Araplardan... Dedi ki: Peygamber'e (s.a.v.) savaşması emredilmeden önce bu ayet nazil olmuştur.

"Allah, kendilerine kitap verilenlerden 'Onu mutlaka insanlara açıklayacaksınız ve onu gizlemeyeceksiniz.' diyerek söz almıştı. Onlar ise bunu kulak ardı ettiler... Onlar için elem verici bir azap vardır."[232] Dedi ki: Peygamber'in (s.a.v.) vasfını gizlememeleri konusunda Yahudi âlimlerinden söz almıştı.

---

[226] Âl-i İmrân, 3/179.
[227] Âl-i İmrân, 3/ 180.
[228] Âl-i İmrân, 3/ 181.
[229] Âl-i İmrân, 3/182.
[230] Âl-i İmrân, 3/183.
[231] Âl-i İmrân, 3/186.
[232] Âl-i İmrân, 3/187.

"Onu kulak ardı ettiler."; yani, vasıflarını değiştirdiler ve onu kendileri için gelir kaynağı yaptılar. *"Sanma ki, yaptıklarıyla sevinen, yapmadıklarıyla övünmek isteyenler; evet, sanma ki, onlar azaptan kurtulacaklardır."*[233] Dedi ki: Bu ayet, münafıklar hakkında nazil olmuştur. Resûlullah (s.a.v.) gazaya çıktığı zaman onlar, "Sen gazaya çıkacağın zaman biz de seninle birlikte çıkacağız." dediler. Fakat Resûlullah (s.a.v.) çıktığı zaman onlar onunla birlikte çıkmıyorlardı. Bazılarına göre ayet Yahudiler hakkında nazil olmuştur.

"Onlar ki ayakta dururken, otururken ve yanları üzerine yatarken (her zaman) Allah'ı anarlar..."[234] Dedi ki: ayakta, oturarak ve yanları üzerinde, yani uzanarak namaz kılarlar. *"Ey Rabbimiz! Doğrusu, biz 'Rabbinize inanın.' diye imana çağıran bir davetçiyi işittik."*[235] Dedi ki: davetçiden (münadiden) maksat Kur'ân'dır. Çünkü bütün müminler Peygamber'i görmemişlerdi. *"Onlar ki hicret ettiler, yurtlarından çıkarıldılar; benim yolumda eziyete uğradılar; çarpıştılar ve öldürüldüler..."*[236] Yani Mekke'den çıkarılan Muhacirler. *"İnkârcıların diyar diyar dolaşması sakın seni yanıltmasın. Azıcık bir menfaattir..."*[237] Yani müşriklerin ticaretleri ve sanatları azıcık bir menfaattir. *"Ehl-i Kitap'tan öyleleri var ki, Allah'a, hem size indirilene, hem de kendilerine indirilene tam bir samimiyetle ve Allah'a boyun eğerek iman ederler."*[238] Abdullah b. Selâm'ı kastediyor. *"Ey iman edenler! Sabredin; (düşman karşısında) sebat gösterin (cihad edin), hazırlıklı ve uyanık olun ve Allah'tan korkun..."*[239] Dedi ki: Resûlullah (s.a.v.) döneminde, periyodik olarak

---

[233] Âl-i İmrân, 3/ 188.
[234] Âl-i İmrân, 3/191.
[235] Âl-i İmrân, 3/193.
[236] Âl-i İmrân, 3/195.
[237] Âl-i İmrân, 3/196-197.
[238] Âl-i İmrân, 3/199.
[239] Âl-i İmrân, 3/200.

savaş için hazırlık yapmak yoktu; sadece bir namazı kıldıktan sonra diğerini beklemek vardı.

Câbir b. Abdullah dedi ki: Sa‘d b. Rebî Uhud'da öldürülünce Resûlullah (s.a.v.) Medine'ye döndü; sonra Hamrâü'l-Esed'e gitti. Sa‘d'ın kardeşi geldi; onun mirasını aldı. Sa‘d'ın iki kızı vardı ve hanımı hamileydi. Sa‘d b. Rebî öldürülünceye kadar Müslümanlar Cahiliye dönemindeki gibi birbirlerine vâris oluyorlardı. Sa‘d vefat edince, (Resûlullah) onun malını hepsine dağıttı. -Henüz farâiz ayetleri nazil olmamıştı- Sa‘d'ın hanımı da çalışkan ve azimli bir kadındı; ekmek ve etten oluşan bir yemek hazırlamıştı. -Sonra Resûlullah'ı (s.a.v.) da davet etmişti- Hanımı o gün el-Esvâf'taydı (Medine'nin haremi ve banliyösü). Sabah erkenden Resûlullah'ın (s.a.v.) yanına gittik. Resûlullah'ın (s.a.v.) yanında otururken; Uhud Gazvesi'ni, orada öldürülenleri ve Sa‘d b. Rebî'i konuşuyorduk. Baktık Resûlullah (s.a.v.), "Kalkın bizimle gelin." dedi. Biz de onunla birlikte ayağa kalktık; yirmi kişiydik. Nihayet el-Esvâf'a vardık. Resûlullah (s.a.v.) içeri girdi; biz de onunla birlikte girdik. Kadının, iki hurma direği arasını su ile ıslattığını ve yere bir hasır attığını gördük. Câbir b. Abdullah dedi ki: Vallahi orada ne bir kilim, ne de yastık vardı. Oturduk; Resûlullah (s.a.v.) Sa‘d b. Rebî hakkında konuşuyordu. Resûlullah (s.a.v.) ona rahmet okuyor ve "O gün öldürülünceye kadar okların ona saplandığını gördüm." diyordu. Kadınlar bu sözü duyduklarında ağlamaya başladılar; Resûlullah'ın (s.a.v.) gözleri de yaşardı ve onları ağlamaktan nehyetmedi.

Câbir dedi ki: Sonra Resûlullah (s.a.v.), "Biraz sonra size cennet ehlinden bir adam görünecek." dedi. Bunun üzerine gelecek olana bakmaya başladık. Ebû Bekr (r.a.) çıktı. Hemen ayağa kalktık ve Resûlullah'ın (s.a.v.) söylediğini ona müjdeledik. Sonra Ebû Bekr (r.a.) selam verdi; oradakiler de onun selamını aldılar ve oturdu. Sonra Resûlullah (s.a.v.), "Biraz sonra size cennet ehlinden bir adam görünecek." dedi. Kimin hurmalar arasından çıkacağını öğrenmek için bakmaya başladık. Ömer (r.a.) çıktı. Hemen ayağa kalktık ve Resûlullah'ın söylediğini ona müjdeledik. Sonra Ömer oturdu. Resûlullah (s.a.v.) yine, "Biraz sonra size cennet ehlinden bir adam görünecek." dedi. Hurmalar arasından bakmaya başladık; baktık ki, Ali b. Ebû Tâlib (r.a.) çıktı. Hemen ayağa kalktık ve Resûlullah'ın (s.a.v.) söylediğini ona müjdeledik. Sonra yemek getirildi. Câbir dedi ki: Bir veya iki adamın yiyeceği kadar bir yemek getirildi. Resûlullah (s.a.v.) elini içine koydu ve "Bismillah diyerek alınız!" dedi. Doyuncaya kadar ondan yedik. Vallahi o yemekten bir şey eksilttiğimizi görmedik. Sonra Resûlullah (s.a.v.), "Bu yemeği kaldırın!" dedi. Yemeği kaldırdılar. Sonra bize bir tabak içinde, ilk ürün (turfanda) veya bir sonraki ürün olan hurma getirildi. Resûlullah (s.a.v.), "Bismillah diyerek yeyin!" dedi. Doyuncaya kadar yedik. Ben tabakta, ilk getirildiği kadar hurma olduğunu gördüm. Öğle vakti geldi; Resûlullah (s.a.v.) bize namaz kıldırdı ve suya dokunmadı. Sonra oturduğu yere döndü ve konuşmaya başladı. Sonra ikindi vakti geldi; yemeğin kalan kısmı getirildi. Resûlullah (s.a.v.) kalktı ve ikindi namazını kıldı ve suya dokunmadı.

Sonra Sa‘d b. Rebî'in hanımı ayağa kalktı ve şöyle dedi: "Ey Allah'ın Resûlü! Sa‘d b. Rebî Uhud'da öldürüldü. Kardeşi geldi ve onun terekesini aldı. Sa‘d arkasında iki kız bıraktı. Hiçbir malları yok. Ey Allah'ın Resûlü! Kadınlar ancak mal için nikâh ediliyorlar." Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.), "Allah'ım! Sa‘d'ın terekesine sahip çıkmayı güzelleştir. Bu konuda henüz bana bir şey nazil olmadı. Eve döndüğüm zaman bana gel." dedi. Resûlullah (s.a.v.) evine döndüğünde kapısında oturdu; biz de onunla birlikte oturduk. Birden Resûlullah'ı (s.a.v.) bir sıkıntı tuttu; nihayet kendisine Kur'ân nazil olduğuna kanaat getirdik. Dedi ki: Resûlullah (s.a.v.) rahatladı; alnından inci taneleri gibi ter iniyordu. Resûlullah (s.a.v.), "Bana Sa'd'ın hanımını getirin." dedi. Dedi ki: Ebû Mes'ûd Ukbe b. Amr çıktı; nihayet kadını getirdi. Sa'd'ın hanımı çalışkan ve azimli bir kadındı. Resûlullah (s.a.v.) kadına, "Çocuklarının amcası nerede?" diye sordu. Kadın, "Ey Allah'ın Resûlü! Evindedir." dedi. Resûlullah (s.a.v.), "Onu bana çağır!" dedi sonra, "Otur!" dedi. Kadın oturdu. Adamı getirmek için bir adam koşmaya başladı; adamı getirdi. Adam Belhâris b. el-Hazrec'teydi. Yorgun bir şekilde geldi. Resûlullah (s.a.v.), "Kardeşinin terekesinin üçte ikisini onun kızlarına ver!" dedi. Kadın öyle bir tekbir getirdi ki, Mescittekiler sesini duydular. Sonra Resûlullah (s.a.v.), "Kardeşinin hanımına da terekesinin sekizde birini ver. Geriye kalan da senindir." dedi. O gün anne karnındaki çocuğa miras bırakılmadı. O çocuk da Ümmü Sa'd bt. Sa'd b. Rebî olup Zeyd b. Sâbit'in hanımı ve Hârice b. Zeyd'in annesiydi.

Ömer b. el-Hattâb (r.a.) hilafete getirilince Zeyd b. Sâbit, Ümmü Sa'd bt. Sa'd ile evlenmişti ve Ümmü Sa'd hamileydi. Zeyd b. Sâbit karısına, "Eğer babandan kalan mirası konuşmak istiyorsan, bugün için müminlerin emiri (Ömer) anne karnındaki çocuğa da miras veriyor." dedi. Çünkü babası Sa'd b. Rebî öldürüldüğü zaman Ümmü Sa'd annesinin karnındaydı. Bunun üzerine Ümmü Sa'd, "Kardeşimden bir şey isteyecek değilim." dedi.

Müşrikler Uhud'da (ilk etapta) hezimete uğrayınca, Uhud'da hezimetin haberini ilk götüren kişi Abdullah b. Ebû Ümeyye b. el-Muğîre idi. Kendisi Mekke'ye girip haberi vermek istemedi; Tâif'e gitti haberi oradan verdi; dedi ki: "Muhammed'in ashâbı galip geldiler, bizler mağlup olduk. Size ilk haberi getiren de benim." Bu haber, müşriklerin ilk etapta hezimete uğramalarıyla ilgiliydi. Sonra müşrikler geri dönüp hamle yaptılar ve elde ettiklerini elde ettiler. Muhammed'in ashâbının öldürüldüğü haberini Kureyş'e ilk haber veren kişi Vahşî idi.

Bana Musa b. Şeybe anlattı. O da Katar b. Vehb el-Leysî'den şöyle dediğini rivayet etti: Vahşî Resûlullah'ın (s.a.v.) ashâbının felakete uğradıklarını Mekke ehline haber vermeye gittiğinde dört gün boyunca devesinin üzerinde yürüdü. Hacûn'un üzerindeki tepeye ulaştığında yüksek sesiyle defalarca, "Ey Kureyş topluluğu!" diye bağırmaya başladı. Nihayet insanlar ona yöneldiler; fakat kendilerine istemedikleri bir haber vermesinden korkuyorlardı. Vahşî insanların sakinleştiğini görünce, "Müjdeler olsun size! Biz, hiçbir savaşta öldürülmeyecek kadar çok sayıda Muhammed'in ashâbını öldürdük. Muhammed'i de yaraladık ve onu yarasıyla bıraktık. Ben birliğin başı olan Hamza'yı da öldürdüm. İnsanlar Muhammed'in ashâbının öldürüldüğü haberiyle sağa-sola dağılıp sevinç gösterisinde bulundular. Cübeyr b. Mut'im Vahşî'yle yalnız kalarak, "Ne dediğine dikkat et!" dedi. Vahşî, "Vallahi doğru söylüyorum." dedi. Cübeyr, "Sen gerçekten Hamza'yı öldürdün mü?" dedi. Vahşî, "Evet vallahi, onun karnına bir mızrak attım; ayaklarının arasından çıktı. Sonra çağrıldı ve cevap vermedi. Onun çiğerlerini aldım ve gözüyle görsün diye Hind'e götürdüm." dedi. Bunun üzerine Cübeyr, "Kadınlarımızın kederini götürdün ve yüreklerimizdeki ateşi soğuttun." dedi ve hemen o gün kadınlarının yağ ve koku sürünmelerini emretti.

Mu'âviye b. el-Muğîre b. Ebü'l-Âs o gün hezimete uğramıştı. İleriye doğru yürümeye başladı ve Medine'ye yakın bir yerde uyudu. Sabahlayınca Medine'ye girdi ve Osman b. Affân'ın (r.a.) evine geldi; kapısını çaldı. Eşi Ümmü Külsûm bt. Resûlullah (s.a.v.), "Osman burada değildir; Resûlullah'ın (s.a.v.) yanındadır." dedi. Mu'âviye, "Ona bir haber gönder. Bir yıl önce kendisinden satın aldığım bir devenin parası benim yanımdadır. Parasını getirdim. Yoksa giderim." dedi. Dedi ki: Ümmü Külsûm Osman'a haber gönderdi; Osman geldi. Onu görünce, "Yazık sana; beni de kendini de helak ettin. Neden geldin?" dedi. Mu'âviye, "Amcaoğlu! Senden başka, bana daha yakın ve daha uygun hiç kimsem yok." dedi. Osman onu evin bir tarafına aldı; sonra onun için emân almak üzere Resûlullah'ın (s.a.v.) yanına gitti. Oysa Osman gelmeden Resûlullah (s.a.v.), "Mu'âviye Medine'de sabahlamış; onu arayın." demişti. Onu aramışlar, fakat bulamamışlardı. Bazıları, "Onu Osman b. Affân'ın evinde arayın." demişti. Bunun üzerine Osman'ın evine girdiler ve Ümmü Külsûm'a sordular. Ümmü Külsûm onun evde olduğuna işaret etti. Onu, kendilerine ait üçayaklı su soğutucusunun (Himâre) altından çıkardılar ve Resûlullah'ın (s.a.v.) yanına götürdüler. Osman onun getirildiğini görünce, "Seni hak ile gönderene yemin ederim ki, onun için senden emân almaya gelmiştim. Onu bana bağışla Ey Allah'ın Resûlü!" dedi. Resûlullah (s.a.v.) onu bağışladı; ona güvence ve üç gün mühlet verdi. Eğer üç gün sonra Medine'de bulunsa öldürülecekti. Dedi ki: Osman çıktı; ona bir deve aldı ve devesini teçhiz etti; sonra, "Lütfen yola çık." dedi. Adam da yola çıktı. Resûlullah (s.a.v.) da Hamrâü'l-Esed'e yürüdü. Osman da Müslümanlarla birlikte Hamrâü'l-Esed'e gitti. Mu'âviye üçüncü güne kadar Medine'de kaldı. Üçüncü gün gelince devesine bindi ve çıktı. Nihayet el-Akîk'in başına yetişti. Resûlullah (s.a.v.), "Kuşkusuz Mu'âviye buraya yakın bir yerde sabahlamış; onu arayın." dedi. İnsanlar onu aramaya başladılar; yolunu şaşırdığını gördüler. Onun izini takip ettiler; nihayet dördüncü gün ona yetiştiler. Zeyd b. Hârise ve Ammâr b. Yâsir onu aramakta hızlı davrandılar. el-Cemmâ'da ona yetiştiler. Zeyd b. Hârise ona vurdu. Ammâr ise, "Benim onda hakkım vardır." dedi. Her ikisi ona ok atarak onu öldürdüler. Sonra Resûlullah'ın (s.a.v.) yanına döndüler ve ona haber verdiler. Deniliyor ki Mu'âviye'ye, Medine'ye sekiz mil mesafede bulunan eş-Şerîd tepesinde yetişildi. Burada yolunu şaşırmıştı. Zeyd ve Ammâr ona yetiştiler ve sürekli ona ok atarak, ölünceye kadar onu hedef haline getirdiler.

Hamrâü'l-Esed[240] Gazvesi

Bu gazve, hicretin 32. ayında, Şevvâl'ın sekizinde, Pazar günü meydana geldi. Resûlullah (s.a.v.) Cuma günü Medine'ye geldi ve beş gün Medine dışında kaldı.

Dediler ki: Resûlullah (s.a.v.) Pazar günü sabah namazını kılınca, yanında Evs ve Hazrec'in ileri gelenlerinden Sa'd b. Ubâde, Hubâb b. el-Münzir, Sa'd b. Mu'âz, Evs b. Havlî, Katâde b. en-Nu'mân ve Ubeyd b. Evs vardı. Onlar Mescit'te, Resûlullah'ın (s.a.v.) kapısında gecelemişlerdi. Resûlullah (s.a.v.) sabah namazından dönünce Bilâl'e, "Resûlullah, düşmanınızın peşine düşmenizi emrediyor. Sadece dün savaşa katılanlar bizimle beraber çıkacaklardır." diye çağrıda bulunmasını emretti.

Dedi ki: Sa'd b. Mu'âz, kabilesine çıkma emrini vermek için evine döndü. İnsanlarda yara da çok yaygındı. Benî Abdüleşhel'in ekserisi, hatta tümü yaralıydı. Sa'd b. Mu'âz geldi ve "Resûlullah (s.a.v.), düşmanınızın peşine düşmenizi size emrediyor." dedi. Üseyd b. Hudayr, -kendisinde yedi yara vardı; onları tedavi etmek istiyordu- "Allah ve Resûlü'nün emri baş-göz üstüne." dedi. Hemen silahını çıkardı, yaralarının tedavisini önemsemedi ve Resûlullah'a (s.a.v.) kavuştu. Sa'd b. Ubâde de kavmine geldi; onlara çıkmayı emretti. Hemen giyinip orduya katıldılar. Ebû Katâde de Hurbâ[241] halkına geldi; onlar yaraları tedavi ediyorlardı. Ebû Katâde, "Bu Resûlullah'ın (s.a.v.) münadisidir. Düşmanınızın peşine düşmemizi size emrediyor." dedi. Hemen silahlarına sarılıp yaralarını önemsemediler. Benî Selime kabilesinden kırk yaralı çıktı. Tufeyl b. en-Nu'mân'da on üç yara vardı. Hırâş b. es-Sımme'de on yara vardı. Ka'b b. Mâlik'te on küsur yara vardı. Kutbe b. Âmir b. Hadîde'de dokuz yara vardı. Nihayet üzerlerinde silah olduğu halde, bugün Medine'nin birinci yolu olan tepenin başında, İbn Ebû Inebe kuyusunun yanında Resûlullah'a (s.a.v.) yetiştiler ve orada Resûlullah (s.a.v.) için sıra halinde dizildiler. Resûlullah (s.a.v.) onlara bakıp yaraların yaygın olduğunu görünce, “Ya Rabbi! Benî Selime'ye rahmet et!” dedi.

---

[240] Medine'ye sekiz mil mesafede olan bir yerdir. Zü'l-Huleyfe'ye gittiğin zaman yolun solunda kalır (*Şerhu Mevâhibi'l-Ledûniyye*, II, 70).

[241] Hurbâ, Medine'de, el-Mizâz ile Mescidu'l-Kıbleteyn arasında bulunan ve Benî Selime'ye ait olan bir yerdir (*Vefâü'l-Vefâ*, II, 298).

el-Vâkıdî dedi ki: Bana Utbe b. Cebîre anlattı. O da kavminden bazı adamlardan şöyle dediklerini rivayet etti: Abdullah b. Sehl ve Râfi b. Sehl b. Abdüleşhel Uhud'dan döndüler. Onlarda çok sayıda yara vardı. Abdullah'ın durumu yara bakımından daha ağırdı. Sabahleyin Sa'd b. Mu'âz kendilerine gelip de Resûlullah'ın, onlara düşmanlarının peşine düşmelerini emrettiğini haber verdiğinde onlardan birisi arkadaşına, “Vallahi Resûlullah'la (s.a.v.) birlikte bir gazveden geri kalırsak bu, büyük zarardır. Vallahi binecek bir hayvanımız da yok. Ne yapacağımızı da bilmiyoruz.” dedi. Abdullah, “Gel bizimle.” dedi. Râfi, “Hayır, vallahi yürüyemem.” dedi. Kardeşi, “Bizimle gel; seni kendi aramızda çeker, idare ederiz.” dedi. Sürünerek çıktılar. Râfi güçsüzleşti; Râfi'in kardeşi yürüdüğünde Abdullah onu nöbetleşe sırtında taşıyordu. Nihayet yatsı vakti Resûlullah'ın (s.a.v.) yanına geldiler. Onlar ateş yakıyorlardı. İkisi Resûlullah'ın (s.a.v.) huzuruna getirildiler. O gece Resûlullah'ın (s.a.v.) koruma görevini Abbâd b. Bişr yapıyordu. Resûlullah (s.a.v.), “Sizi geri bırakan nedir?” dedi. İkisi durumlarını ona haber verdiler. Resûlullah (s.a.v.) onlara hayır duasında bulundu ve “Eğer uzun yaşarsanız sizin için at, katır ve deve gibi binekler olacaktır. Ancak durum sizin için hayırlı değildir.” dedi.

Bana Abdülazîz b. Muhammed anlattı. O da Ya'kûb b. Ömer b. Katâde'den şöyle dediğini rivayet etti: Bu iki şahıs Enes ve Mu'nis idiler. Bu, onların kıssasıdır.

Câbir b. Abdullah dedi ki: “Ey Allah'ın Resûlü! Bir tellal, ‘Sadece dün savaşa katılanlar bizimle beraber çıkacaklardır.’ diye çağrıda bulundu. Oysa ben çıkmak için çok hırslıyım. Ama babam beni kız kardeşlerim için geride bıraktı ve ‘Oğlum! Onların yanında erkek olmadan benim ve senin onları bırakmamız doğru değildir. Onlar genç kızlardır; onlar için korkuyorum. Zaten ben Resûlullah (s.a.v.) ile birlikte çıkıyorum. Belki Allah bana şehadeti nasip eder.’ dedi. Bu yüzden ben kız kardeşlerimin yanında kaldım. Ben arzuladığım halde Allah şehitlik konusunda babamı bana tercih etti. Ey Allah'ın Resûlü! İzin ver de seninle birlikte çıkayım.” Resûlullah (s.a.v.) ona da çıkma izni verdi.

Câbir dedi ki: Benden başka, dün (Uhud'da) onunla birlikte savaşa katılmayanlardan hiç birisi çıkmadı. Uhud savaşına katılmayan bazı adamlar daha çıkmak için izin istediler; fakat Resûlullah (s.a.v.) kabul etmedi. Resûlullah (s.a.v.) sancağını istedi. Sancak dünden beri hazır durumdaydı. Sancağı Ali b. Ebû Tâlib'e verdi. Bazılarına göre sancağı Ebû Bekr'e verdi.

Resûlullah (s.a.v.) yaralı olduğu halde çıktı. Onun yüzünde iki miğfer halkasının izi vardı. Alnında da, saçların çıkış yerinde yara vardı. Ön dişi kırılmış; dudağı da içten yaralıydı. İbn Kamîe'nin darbesi sebebiyle sağ omuzu gücünü yitirmişti. Resûlullah (s.a.v.) (eve) girdi; iki rekât namaz kıldı. İnsanlar da toplanmışlardı. Medine'nin dış mahallelerindeki insanlar ilanı duyunca gelmişlerdi. Sonra tekrar iki rekât namaz kıldı ve atının mescidin kapısına getirilmesini istedi. Talha, Resûlullah'ı karşıladı. O da münadinin sesini işitmiş ve çıkmış; Resûlullah'ın ne zaman hareket edeceğini bekliyordu. Bir de baktı ki, Resûlullah'ın (s.a.v.) üzerinde zırh ve miğfer var; sadece gözleri görünüyor. Resûlullah (s.a.v.), “Ey Talha, silahın nerede?” dedi. Ben, “Yakındadır ey Allah'ın Resûlü!” dedim.

Talha dedi ki: Ben çıkıp koşuyor, zırhımı giyiyor, silahımı alıyor ve kalkanımı göğsüme koyuyordum. Bende dokuz yara vardı. Ancak ben, kendi yaramdan ziyade Resûlullah'ın yaralarını merak ediyordum. Sonra Resûlullah (s.a.v.) Talha'ya yöneldi ve "Şu anda kavim (müşrikler) görünüyor mu?" dedi. Talha, "Onlar es-Seyyâle'dedirler ey Allah'ın Resûlü!" dedi. Resûlullah (s.a.v.), "Tahmin ettiğim gibi. Ancak ey Talha, Allah bize Mekke'yi fethedinceye kadar onlar bir daha dünkü gibi bize bir zarar veremezler." dedi. Resûlullah (s.a.v.) Eslem kabilesinden üç kişiyi, müşriklerin izini takip etmek üzere keşif kolu olarak görevlendirdi: Benî Sehm'den Süfyân b. Hâlid b. Avf b. Dârim'in iki oğlu Salît ve Nu'mân; yine ismi bize söylenmeyen Benî Uveyr'in Eslem kolundan bir üçüncü adam da onlarla birlikteydi. İkisi hızlı yürüyorlardı; üçüncü adam geride kaldı. Onlardan birisinin ayakkabısının ipi koptu. Üçüncü adama, "Ayakkabını bana ver." dedi. Adam, "Hayır, vallahi vermeyeceğim." dedi. Onlardan birisi ayağıyla onun göğsüne bir darbe vurdu. Adam sırt üstü yere düştü. Adamın ayakkabısını aldı ve Hamrâü'l-Esed'de müşriklere yetişti. Müşrikler maniler söylüyorlardı. Aslında Kureyşliler geri dönmek istiyorlardı, fakat Safvân onları dönmekten vazgeçirmeye çalışıyordu. Müşrikler iki adamı gördüler; onları hemen yakaladılar ve öldürdüler. Müslümanlar onların öldürüldükleri yere vardılar ve orada karargâhlarını kurdular. O iki adamı da bir kabre koydular.

İbn Abbâs dedi ki: Bu, onların kabridir. Onlar kardeş idiler. Resûlullah (s.a.v.), Hamrâü'l-Esed'de karargâh kuruncaya kadar ashâbıyla birlikte yola devam etti. Câbir dedi ki: Bizim yiyeceğimizin ekserisi hurmaydı. Sa'd b. Ubâde Hamrâü'l-Esed'e otuz deve yükü (hurma) götürttü. Ayrıca kesmek için develer götürdü. Bir gün iki deve, bir gün de üç deve kestiler. Resûlullah (s.a.v.) onlara, gündüz odun toplamalarını emrediyordu. Akşamladıklarında, bize ateş yakmamızı emrediyordu. Her bir adam bir ateş yakıyordu. Biz o gecelerde, uzak yerlerden bile görülen beş yüz ateş yakmıştık. Karargâhımızın ve ateşlerimizin sözü her tarafa yayılmıştı. Hatta o ateşler, düşmanımızı alt eden şeylerden biriydi.

Ma'bed b. Ebû Ma'bed el-Huzâ'î Resûlullah'ın (s.a.v.) yanına geldi. O gün müşrik idi. Huzâ'a kabilesi de Resûlullah'ın (s.a.v.) müttefikiydi. Ma'bed, "Ey Allah'ın Resûlü! Ashâbınla birlikte başına gelenler çok zorumuza gitti. Hiç kuşkusuz, Allah'ın senin şerefini yüceltmesini, musibetin de başkasında olmasını isteriz." dedi. Sonra yoluna devam etti. Nihayet Ebû Süfyân ve Kureyş'i er-Revhâ'da buluyor; onlar şöyle diyorlarmış: "Ne Muhammed'i öldürdünüz, ne genç kızları bindirdiniz. Siz ne kötü iş yaptınız! Onlar dönmek için toparlanıyorlar." Aralarında birisi de, "Biz bir şey yapmadık. Onların ileri gelenlerini öldürdükten sonra, artmamaları için köklerini kazımadan geri döndük." diyordu. Bunu diyen de İkrime b. Ebû Cehil idi. Ma'bed, Ebû Süfyân'ın yanına gelince, "İşte Ma'bed! Onun yanında haber vardır. Ey Ma'bed arkanda ne var?" dedi. Ma'bed şöyle dedi: "Ben Muhammed ve ashâbını arkamda bıraktım; ama sizin aleyhinizde ateş püskürüyorlardı. Dün (Uhud'da) savaşa katılamayan Evs ve Hazrecliler onun yanındaydılar. Size kavuşup da sizden intikam almadan dönmeyeceklerine de yemin etmişlerdi. Üstelik onlar kavimleri ve öldürdüğünüz ileri gelenleri için çok öfkelenmişlerdi." Onlar, "Yazık sana! Ne diyorsun?" dediler. Ma'bed, "Vallahi yola çıkmadan atların perçemlerini gördük." dedi.

Sonra Ma'bed, "Onlarda gördüklerim beni şu beyitleri söylemeye itti." dedi:

Neredeyse düşüyordu devem seslerden,
Yerden asil atlar ve insanlar fışkırdığı zaman.
Atlar, eşraftan uzun insanlarla koşuyorlardı.
Buluşmada onlar yalnız ve mızraksız olacaklar.
Onlarla buluştuğunda vay İbn Harb'in başına geleceklere, dedim.
Bethâ vadisi insanlarla sallanmaya başladığında...

Ma'bed gelmeden önce, Ebû Süfyân ve arkadaşlarını geri dönmelerine vesile olan şeylerden birisi de Safvân b. Ümeyye'nin sözleriydi. Safvân şöyle diyordu: "Arkadaşlar! Yapmayın! Müslümanlar üzüntülüdürler. Muhammed'in, savaşa gelmeyen Hazreclileri de etrafına toplamasından korkuyorum. Üstünlük sizde iken dönün. Kuşkusuz, döndüğünüzde hezimete uğramayacağınızdan emin değilim." Resûlullah (s.a.v.), "Safvân ferasetli olmadığı halde onlara doğru yolu göstermiştir. Muhammed'in nefsi yed-i kudretinde olana yemin ederim ki, taşlar onlar için işaretlenmişti. Eğer dönselerdi dünkü (Bedir'deki) gibi giderlerdi." dedi. Bunları duyan müşrikler, korkarak Müslümanları aramaktan hızlı bir şekilde vazgeçtiler. Abdülkaysoğullarından Medine'ye gitmek isteyen bir grup Ebû Süfyân'a uğradı. Ebû Süfyân onlara, "Geri döndüğünüz takdirde, yarın Ukâz çarşısında develerinize kuru üzüm yüklemem karşılığında, size söyleyeceklerimi Muhammed'e iletir, sonra bana gelir misiniz?" dedi. Onlar, "Evet." dediler. Ebû Süfyân, "Muhammed'e ve ashâbına nerede ulaşırsanız, geri dönmeye karar verdiğimizi ve peşlerinde olduğumuzu onlara söyleyin." dedi. Ebû Süfyân yola devam etti. Abdülkaysoğullarının kervanı da el-Hamrâ'da Resûlullah'a (s.a.v.) ulaştı. Ebû Süfyân'ın onlara söylediğini Müslümanlara haber verdiler. Müslümanlar, "Allah bize kâfidir. O ne güzel vekildir!" dediler. *"Yara aldıktan sonra Allah ve Peygamber'in çağrısına uyanlar, (özellikle) onların içinde iyilik yapanlar ve takva sahibi olanlar için pek büyük bir mükâfat vardır."*[242] ayeti ile *"Bir kısım insanlar müminlere 'Düşmanlarınız olan insanlar size karşı asker topladılar; aman sakın onlardan!' dediklerinde bu, onların imanlarını bir kat daha arttırdı ve 'Allah bize kâfidir; o ne güzel vekildir.' dediler."*[243] ayeti burada nazil oldu. Ma'bed de Ebû Süfyân ve arkadaşlarının korkarak geri döndüklerini

---

[242] Âl-i İmrân, 3/172.
[243] Âl-i İmrân, 3/ 175.

bildiren bir adamı Resûlullah'ın (s.a.v.) yanına göndermişti. Sonra Resûlullah (s.a.v.) Medine'ye döndü.

Ebû Seleme b. Abdülesed'in Katan'a ve Benî Esed'e Seriyyesi

Hicretin 35. ayının başında Muharrem'de meydana geldi.

el-Vâkıdî dedi ki: Bana Amr b. Osman b. Abdurrahman b. Sa'd b. Yerbû anlattı. O Seleme b. Abdullah b. Amr b. Ebû Seleme b. Abdülesed'den rivayet etti. Başkası da bana yine bu seriyye hakkında anlattı. Hadisin esası Amr b. Osman'dan gelmiştir. O da Seleme'den rivayet etti; dediler ki: Ebû Seleme b. Abdülesed Uhud Savaşı'na katılmıştı. Kubâ'dan dönünce, Medine'nin yakınlarındaki el-Âliye'de, Benî Ümeyye b. Zeyd'in misafiri olmuştu. Yanında hanımı Ümmü Seleme bt. Ebû Ümeyye de vardı. Ebû Seleme Uhud'da pazısından yaralanmış ve evine dönmüştü. Resûlullah'ın (s.a.v.) Hamrâü'l-Esed'e gittiğini haber aldı. Hemen bir merkebe bindi ve Resûlullah'ı (s.a.v.) bulmaya çalıştı. Nihayet el-Akîk'te, el-Asabe[244] denilen yerden inerken Resûlullah'a yetişti. Böylece Resûlullah (s.a.v.) ile birlikte Hamrâü'l-Esed'e gitti. Resûlullah (s.a.v.) Medine'ye döndüğünde o da Müslümanlarla birlikte el-Asabe'den döndü. Bir ay boyunca el-Asabe'de kaldı; yarasını tedavi ediyordu. Nihayet yarasının iyileştiğini gördü. Yara bağlandı; fakat yaranın içinde bilinmeyen bir iltihap oluştu. Hicretin 35. ayı, Muharrem'in başında Resûlullah (s.a.v.) onu çağırdı ve "Bu seriyye ile birlikte çık; Seni seriyyenin başında görevlendirdim." dedi; onun için bir sancak bağladı ve "Benî Esed toprağına kadar git. Onlar hep birlikte sana saldırmadan sen onlara hücum et." dedi; ona ve onunla birlikte olan

---

[244] el-Asaba, Kuba mescidinin batısında, Benî Cehcebâ'ların bir yeridir (*Vefâü'l-Vefâ*, II, 346).

Müslümanlara hayır duasında bulundu ve Allah'tan korkmalarını tavsiye etti.

Bu seriyyede Ebû Seleme ile birlikte 120 kişi çıktı. Onlardan birisi Ebû Sebre b. Rühm idi. Bu zat, Ebû Seleme'nin anneden kardeşiydi. Ebû Seleme'nin annesi Berre bt. Abdülmuttalib idi. Ayrıca seriyyede Abdullah b. Süheyl b. Amr ve Abdullah b. Mahreme el-Âmirî de vardı. Benî Mahzûm'dan, Mu'attib b. el-Fadl b. Hamrâ el-Huzâ'î -Mahzûm kabilesinin anlaşmalısıydı- ve Mahzûm kabilesinden de Erkam b. Ebü'l-Erkam vardı. Benî Fihr'den, Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh ve Süheyl b. Beydâ vardı. Ensâr'dan, Üseyd b. Hudayr, Abbâd b. Bişr, Ebû Nâile, Ebû Abs, Katâde b. en-Nu'mân, Nasr b. el-Hâris ez-Zaferî, Ebû Katâde, Ebû Ayyâş ez-Zürakî, Abdullah b. Zeyd, Hubeyb b. Yesâf ve bize isimleri söylenmeyenler vardı.

Onu heyecanlandıran şey şu idi: Tay kabilesinden bir adam, kendisinin akrabası ve Resûlullah'ın ashâbından birisiyle evli olan bir kadını aramak için Medine'ye gelmişti ve Resûlullah'ın ashâbından olan hısımının evine misafir olmuştu. Taylı adam dünürü olan sahâbîye şu haberi verdi: Huveylid'in iki oğlu olan Tuleyha ve Seleme, kavimlerini ve kendilerine itaat edenleri dolaşarak onları Resûlullah'a (s.a.v.) karşı savaşmaya davet etmişler. Amaçları, Medine'ye yakın yere gelmekmiş. Demişler ki: "Biz Muhammed'e gideceğiz; evinin ortasında (onu halledeceğiz) ve çevresindekileri alacağız. Çünkü onların, Medine'nin çevresinde yayılan hayvanları vardır. Biz atların sırtında çıkacağız. Hiç kuşkusuz atlarımızı (baharda) otlatmış bulunuyoruz. (Onlar bu yüzden güçlüdürler). Tecrübeli ve asil beygirler üzerinde çıkacağız. Eğer baskın sonucu bir mal elde edersek döneriz; eğer onların topluluğuyla karşılaşırsak zaten savaşa hazırlıklıyız. Zira bizim atlarımız var, onların atları yok. Üstelik yanımızda tıpkı atlar gibi asil beygirler de var. Müslümanlar ise, Kureyş'in pek yakında kendilerine vurduğu darbeyle felakete maruz kalmışlardır. Onlar bir zaman kendilerine gelemezler ve bir topluluk onların etrafında birikmez." Onların arasından Kays b. el-Hâris b. Umeyr adında bir adam ayağa kalktı ve "Arkadaşlar! Vallahi bu düşünceniz doğru değildir. Onlar tarafından bir mağduriyete uğramış değiliz. Onlar, birileri tarafından malları talan edilecek kimseler değillerdir. Kuşkusuz bizim yurdumuz Yesrib'ten çok uzaktır. Üstelik bizim Kureyş gibi bir topluluğumuz da yoktur. (Bildiğiniz gibi) Kureyş uzun bir zaman Arapların içinde yardım talebinde bulundular. Ayrıca onlar, Müslümanlardan almak istedikleri bir intikamın peşindeydiler. Sonra Kureyşliler develere bindikleri halde yola çıktılar. Atlara binip, çok sayıda insanla -kendilerine tabi olanların dışında 3.000 kişilik savaşçı grupla- silah taşıdılar. Oysa sizin çabanız, eğer toplanabilirse 300 kişilik bir grupla çıkmaktır. Kendi kendinize gururlanıp yurdunuzdan öyle çıkacaksınız. Hezimete uğramayacağınızdan emin değilim." dedi.

Onlar henüz fikirlerinde ısrar ederken adamın bu konuşması, yola çıkma konusunda neredeyse onları kuşkuya düşürecekti. Resûlullah'ın (s.a.v.) Ashâbından olan zat, o Taylı adamı aldı, Resûlullah'a götürdü ve adamın verdiği haberi aynen Resûlullah'a (s.a.v.) bildirdi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) Ebû Seleme'yi görevlendirdi. Taylı adam da Ebû Seleme ile birlikte kılavuz olarak yola çıktı. Hızlı bir şekilde yürüyüp onları yolun güzergâhından saptırdı ve kestirme yoldan yürüdü. Taylı adam, gece-gündüz onlarla birlikte yürüdü. el-Ahbâr'ı geçerek Katan'ın -Benî Esed'in sularından birisidir. Onların tümü bu suyun üzerindeydi.- aşağısına yetiştiler. Orada yayılmakta olan hayvanlar buldular. Hemen hayvanlarına baskın yaparak onların bir çobanını ve üç köleyi yanlarına aldılar. Geri kalanlar kurtuldular. Kurtulanlar, topluluklarına gelip onlara haber verdiler ve Ebû Seleme'nin seriyyesine karşı dikkatli olmalarını söylediler. Ayrıca Ebû

Seleme'nin seriyyesinin çokluğunu onlara anlattılar. Topluluğun her biri bir tarafa dağıldı. Ebû Seleme, suyun başına geldiğinde topluluğun dağılmış olduğunu gördü. Hemen orada karargâhını kurdu, koyunları ve develeri arayıp bulmak için arkadaşlarını sağa-sola dağıttı. Arkadaşlarını üç kısma ayırdı. Bir kısmı onunla birlikte (karargâhta) kaldı. Diğer iki grup da değişik yönlerde baskınlar yaptılar. Ebû Seleme arkadaşlarını, dikkatli bir şekilde arama yapmaları ve hasta olmadıkları takdirde mutlaka kendi bulunduğu yerde gecelemeleri konusunda uyardı. Ayrıca birbirlerinden ayrılmamalarını emretti. Her bir grubun üzerine de, onlardan birini yönetici olarak görevlendirdi. Hepsi sağ-salim bir şekilde ona döndüler; çok sayıda koyun ve deve ele geçirmişler, fakat kimseyle karşılaşmamışlardı. Ebû Seleme, bütün bunlarla birlikte hızlı bir şekilde Medine'ye döndü. Taylı adam da onunla birlikte döndü. Gece yola devam ederken Ebû Seleme, "Ganimetlerinizi bölüştürün." dedi. Ebû Seleme kılavuzluk yapan Taylı adana ganimetten razı olacağı kadar verdi. Resûlullah'a (s.a.v.) temiz bir köle ayırdı. Sonra humusu [beşte biri] çıkardı. Daha sonra geri kalanını arkadaşları arasında taksim etti. Herkes payını öğrenmiş oldu. Sonra Medine'ye girinceye kadar koyun ve develeri sürdüler.

Ömer b. Osman dedi ki: Bana Abdülmelik b. Umeyr anlattı. O Abdurrahman b. Sa'd b. Yerbû'dan, o da Ömer b. Ebû Seleme'den şöyle dediğini rivayet etti: Ebû Seleme'yi yaralayan adam Ebû Üsâme el-Cüşemî idi. Uhud günü bir mızrağın sivri ucunu onun pazısına vurmuştu. Bir ay durup yarasını tedavi etti. Gördüğümüz kadarıyla iyileşmişti. Resûlullah (s.a.v.) hicretin 35. ayı, Muharrem'in başında onu Katan'a görevlendirdi. On küsûr gün Medine'nin dışında kaldı. Medine'ye geldiğinde yara nüksetti. Cemaziyelâhir'e üç gece kala vefat etti. Yüseyre'de, Benî Ümeyye'nin kuyusunun yanında, iki direk arasında cenazesi yıkandı. O kuyunun Cahiliye dönemindeki ismi el-Abîr idi. Resûlullah (s.a.v.) ona "el-Yüseyre" ismini koydu. Sonra cenazesi oradan taşındı ve Medine'de defnedildi.

Ömer b. Ebû Seleme dedi ki: Annem (Ümmü Seleme) dört ay on gün boyunca iddet bekledi. Sonra Resûlullah (s.a.v.) onunla evlendi ve Şevvâl'in son günlerinde zifafa girdi. Annem şöyle derdi: "Şevvâl ayında evlenmekte ve zifafa girmekte bir sakınca yoktur. Çünkü Resûlullah (s.a.v.) Şevvâl ayında benimle evlendi ve zifafa girdi. Ümmü Seleme hicretin 59. yılı Zilkâde ayında vefat etti.

Ebû Abdullah el-Vâkıdî dedi ki: Ömer b. Osman el-Habeşî'ye anlattım. Seriyyeyi ve Ebû Seleme'nin Katan'a çıkışını bildi ve "Taylı adam'ın ismi sana söylenmedi mi?" dedi. Ben, "Hayır!" dedim. Ömer b. Osman, "Zeyneb et-Tâiyye'nin amcası el-Velîd b. Züheyr b. Tarîf idi. Zeyneb, Tuleyb b. Umeyr'in eşiydi. Taylı adam, Tuleyb b. Umeyr'in evine misafir oldu. Olanları ona haber verdi. Tuleyb onu alıp Peygamber'in (s.a.v.) yanına götürdü ve Benî Esed'in haberini ona iletti. Aslında Müslümanların çıkışa niyetleri yoktu. Taylı adam onlarla birlikte kılavuz olarak döndü; adam bu konuda uzmandı. Dört gün boyunca onlarla birlikte Katan'a kadar gitti. Taylı adam, Müşrikler onlardan haberdar olmasınlar diye, onları bilinen yolun dışında bir yoldan götürdü. Sonra otuz kadar deveyi talan ederek kavmin yanına geldiler. Ama onların develeri aldıklarını bildiklerini gördüler. Bu yüzden onlardan korktular; çünkü savaşa hazırlıklıydılar. İki taraf savaştı; aralarında yaralananlar oldu ve ayrıldılar. Sonra Taylılar Benî Esed'e saldırdılar; onlardan da yaralananlar vardı. Aynı zamanda Benî Esed'in çok sayıda koyunlarını ve develerini talan ettiler. İslâm oraya girinceye kadar onlardan bir şey kurtaramadılar.

el-Vâkıdî dedi ki: Bizim arkadaşlarımız ise şöyle diyorlar: Ebû Seleme, Uhud günü aldığı yaranın sonradan nüksetmesi sebebiyle Uhud şehitlerindendir. Aynı şekilde Akabe ashâbından

Ebû Hâlid ez-Zürakî Yemâme'de yaralanmış; Ömer'in hilafeti zamanında yarası nüksetmiş ve o yara sebebiyle vefat etmiştir. Arkadaşlarımıza göre Ebû Hâlid de Yemâme şehitlerindendir. Çünkü o Yemâme'de yaralanmıştı.

el-Vâkıdî dedi ki: Ya'kûb b. Muhammed b. Ebû Sa'sa'a'ya Ebû Seleme'nin hadisininin tümünü anlattım. Bunun üzerine şöyle dedi: Eyyûb b. Abdurrahman b. Ebû Sa'sa'a bana haber verdi; dedi ki: Resûlullah (s.a.v.) Ebû Seleme'yi hicretin 34. ayında, Muharrem'in başında 125 adamla birlikte görevlendirdi. Onların içinde Sa'd b. Ebû Vakkâs, Ebû Huzeyfe b. Utbe ve Ebû Huzeyfe'nin mevlası Sâlim de vardı. Onlar Katan'a varıncaya kadar gece yürüyor, gündüz gizleniyorlardı. Müslümanlar, Kavmin (Benî Esed'in) orada toplandıklarını gördüler. Bunun üzerine Ebû Seleme sabahın köründe onları kuşattı. Önce Müslümanlara öğüt verdi ve Allah'tan korkmalarını emretti. Sonra onları cihada teşvik etti. Ayrıca dikkatli bir şekilde arama yapmaları konusunda onları uyardı ve her iki adamı kardeş yaptı. Kavim (Benî Esed) onlara hamle yapmadan orada hazır olanlar uyanık durdular ve hazırlık yapıp silahlandılar ya da silah kullanacak olanlar silahlandılar ve savaş için dizildiler. Sa'd b. Ebû Vakkâs onlardan bir adama hamle yaptı. Önce ayağını kesti, sonra işini bitirdi. Bedevilerden bir adam da Mes'ûd b. Urve'nin üzerine mızrakla hamle yaptı ve onu öldürdü. Müslümanlar arkadaşlarının elbisesinin soyulmasından korkarak onu yanlarına aldılar. Sonra Sa'd, "Ne bekleniyor?" diye bağırdı. Bunun üzerine Ebû Seleme hamle yaptı. Müşrikler kendilerini koruyan(lar)la birlikte dağıldılar. Müslümanlar da onları takip etti. Sonra müşrikler her yöne dağılmaya başladılar. Fakat Ebû Seleme onları aramaktan alıkoydu ve toplanma yerine döndü. Öldürülen arkadaşlarını defnettiler ve müşriklerin hafif olan eşyalarını aldılar. Toplanma yerinde çoluk-çocuk yoktu. Sonra Müslümanlar Medine'ye döndüler. Suya bir gecelik mesafede olan yolu şaşırdılar. Hemen müşriklere ait develere saldırıp onları çobanlarıyla birlikte aldılar. Yol güzergâhından ayrılmalarının sebebi, develere ve çobana su vermekti. Onların ganimetleri yedi deveydi.

Bana İbn Ebû Sebre anlattı. O da el-Hâris b. el-Fudayl'dan şöyle dediğini rivayet etti: Sa'd b. Ebû Vakkâs dedi ki: Yolu şaşırdığımızda, bize yolu göstermek üzere kılavuz olarak Araplardan bir adamı ücretle tuttuk. Rehber adam, "Ben de sizinle birlikte develere saldıracağım; bana ne vereceksiniz?" dedi. Biz de, "Sana humusu (beşte bir) veririz." dedik. Dedi ki: Rehber adam onlara develerin bulunduğu yerleri gösterdi ve humusu aldı.

Bi'ru Ma'ûne Gazvesi

Hicretin 36. ayının başında Safer ayında meydana geldi.

Bana Muhammed b. Abdullah, Abdurrahman b. Abdülazîz, Ma'mer b. Râşid, Eflah b. Sa'îd, İbn Ebû Sebre, Ebû Ma'şer ve Abdullah b. Ca'fer anlattılar. Her birisi bana bu hadisin bir kısmını anlattı. Kuşkusuz bazıları bazısından daha dikkatliydi. Ayrıca isimlerini vermediklerimiz de vardır. Bana anlattıklarının tümünü topladım. Dediler ki: *Mulâ'ibü'l-Esinne* (oklarla oynayan adam)[245] lakabıyla meşhur olan Âmir b. Mâlik b. Ca'fer Ebü'l-Berâ Resûlullah'ın (s.a.v.) yanına geldi. Ona iki deve ve iki at hediye etti. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.), "Ben bir müşrikin hediyesini kabul etmem." dedi ve ona İslâm'ı arz etti. Ancak adam ne Müslüman oldu, ne de uzak kaldı ve "Ya Muhammed! Ben senin bu işini güzel ve şerefli bir iş olarak görüyorum. Kavmim de arkamdadır. Eğer sen ashâbından bir kaçını benimle birlikte gönderirsen, senin davetine icabet edip sana tabi olacaklarını umuyorum. Eğer onlar sana tabi olurlarsa senin işin daha da güçlenmiş olur!" dedi. Resûlullah (s.a.v.), "Ben onlar için Necd ehlinden endişe ediyorum." dedi. Âmir, "Onlar için korkma! Necd ehlinden birisinin onlara saldırması halinde ben onların koruyucusu olacağım." dedi. Ensâr'dan yetmiş kadar genç verdı; onlara "Kur'ân okuyucular" (Kurrâ) denirdi. Akşam olduğunda Medine'nin bir yerine dağılır, ders verir ve namaz kılarlardı. Nihayet sabahın erken saatinde tatlı su alırlar ve biraz odun toplayarak Resûlullah'ın (s.a.v.) hücresine gelirlerdi. Onların aileleri de Mescitte olduklarını zannediyorlardı. Resûlullah (s.a.v.) onları gönderdi; onlar da yola çıktılar ve Bi'ru Ma'ûne'de öldürüldüler. Resûlullah (s.a.v.) onları öldürenlere on beş gece boyunca bedduada bulundu. Ebû Sa'îd el-Hudrî dedi ki. Onlar yetmiş kişiydiler. Bazılarına göre onlar kırk kişiydiler. Onların kırk kişi olduklarına dair rivayeti daha sahih görüyorum. Resûlullah (s.a.v.), onlarla birlikte bir mektup yazdı. el-Münzir b. Amr es-Sâ'idî'yi ashâbına emir olarak tayin etti. Bi'ru Ma'ûne'ye varıncaya kadar yürüdüler. Bu, Benî Süleym sularından birisidir. Bu su, Benî Âmir ile Benî Süleym arazisinin arasındadır. Her iki belde de ondan sayılır.

---

[245] Kendisine "*Mulâ'ibü'l-Esinne*" (ملاعب الأسنة) denilmesinin sebebi şudur: Arap savaşlarında, Sevban günü, Kays kabilesi ile Temîm arasında bir küçük vaka meydana gelmişti. O gün kardeşi onu bırakıp kaçmıştı; bir şair de şöyle demişti: Kaçtın ve şiddetle mızrak ağacıyla oynayan ananın oğlu Âmir'i teslim ettin! (*er-Ravdu'l-Ünf*, II, 174).

Bana Mus'ab b. Sâbit anlattı. O Ebü'l-Esved'den, o da Urve'den şöyle dediğini rivayet etti: el-Münzir Benî Süleym'den el-Muttalib adlı bir kılavuzla yola çıktı. Bi'ru Ma'ûne'ye varınca orada karargâh kurdular ve develerini salıverdiler. Hayvanlarını korumak için el-Hâris b. es-Sımme ve Amr b. Ümeyye'yi görevlendirdiler. Resûlullah'ın (s.a.v.) mektubunu Âmir b. Tufeyl ve Benî Âmir'den bazı adamlara götürmek üzere Harâm b. Milhân'ı gönderdiler. Harâm onların yanına vardığında mektubu okumadılar; Âmir b. Tufeyl, Harâm'a saldırarak onu öldürdü. Âmir b. Tufeyl, Benî Âmir'den de Müslümanlara karşı yardım talep ettiyse de, onlar kabul etmediler. Âmir b. Mâlik Ebû Berâ ise, Muhammed'in ashâbını koruduğunu ve onlara karışmamalarını söylemek için, kavimden önce Necd tarafına çıkmıştı. Necd ehli, "Ebû Berâ'nın koruması çiğnenmez." dediler. Sonuçta Âmir b. Mâlik, Âmir b. Tufeyl ile birlikte savaşmayı reddetti. Benî Âmir, Âmir b. Tufeyl'e yardım etmeyi kabul etmeyince Âmir b. Tufeyl Süleym'den -Usayye ve Ri'l kabileleri gibi- bazı kabileleri yardıma çağırdı. Bu iki kabile Âmir b. Tufeyl ile birlikte savaşa çıktılar ve onu kendilerine reis yaptılar. Bunun üzerine Âmir b. Tufeyl, "Allah'a yemin ederim ki, bu adam (Harâm b. Milhan) yalnız gelmemiştir. Kavmi (Kur'ân okuyucularını) buluncaya kadar onun izini sürdüler. Baktılar ki, onlar geç kalan arkadaşlarını bulmak için izini sürmeye başlamışlar. Müşrikler onlarla karşılaştılar; emirleri el-Münzir de onlarla birlikteydi. Benî Âmir, hafızları kuşattılar ve onlarla savaştılar. Nihayet Resûlullah'ın (s.a.v.) ashâbı öldürüldü. Sadece emirleri el-Münzir b. Amr kaldı. Ona, "Eğer istersen sana emân veririz." dediler. el-Münzir, "Ben Haram'ın öldürüldüğü yere gelmeden ne size elimi verir (ne sizinle dost olur) ne de sizden emân kabul ederim. (Haram'ın öldürüldüğü yere vardıktan) sonra sizin emânınız (korumanız) benden kalkmış olur." dedi. Haram'ın öldürüldüğü yere gelinceye kadar ona emân verdiler, sonra ondan korumalarını kaldırdılar. Sonra el-Münzir öldürülünceye kadar onlarla çarpıştı. Resûlullah'ın (s.a.v.) onun hakkında "Ölüme koşan adam"[246] şeklindeki sözünün manası budur.

Hayvanların peşinde olan el-Hâris b. es-Sımme ile Amr b. Ümeyye hayvanlarla birlikte geldiler. Fakat yırtıcı kuşların karargâhlarına veya karargâhlarına yakın yerlerde uçuştuklarını gördüklerinde kuşkulanıp, "Vallahi arkadaşlarımız öldürül-

---

[246] Yani, ölüm onu öldürüleceği yere sevk eti (*en-Nihâye fî Garibi'l-Hadîs*, III, 132).

müşler! Vallahi Necdlilerden başka kimse arkadaşlarımızı öldürmemiştir!" dediler. Yüksekçe bir yere çıktılar. Arkadaşlarının öldürüldüklerini ve (düşman) süvarilerinin de orada durduklarını gördüler. el-Hâris b. es-Sımme, Amr b. Ümeyye'ye, "Sence ne yapmalıyız?" dedi. Amr, "Hemen Resûlullah'a (s.a.v.) varıp durumu ona haber vermeyi düşünüyorum." dedi. Bunun üzerine el-Hâris, "el-Münzir'in öldürüldüğü bir yerden uzaklaşacak değilim." dedi. Sonra müşriklerle karşılaştılar. el-Hâris, onlardan iki kişiyi öldürünceye kadar onlarla savaştı. Sonra müşrikler onu yakaladılar; onu ve Amr'ı esir aldılar ve el-Hâris'e, "Sana ne yapmamızı istersin? Seni öldürmek istemiyoruz." dediler. el-Hâris, "Beni el-Münzir ve Harâm'ın öldürüldüğü yere götürün." dedi. Onlar, "Tamam, yaparız." dediler. Onu götürdüler; sonra serbest bıraktılar. el-Hâris onlarla savaştı; onlardan iki kişiyi öldürdü; sonra öldürüldü. Müşrikler mızrakları onun vücuduna saplamadan onu öldürmediler.

Âmir b. Tufeyl, ellerinde esir olup savaşmamış olan Amr b. Ümeyye'ye, "Benim annemin bir canlıyı azat etme adağı vardı. Ona karşılık serbestsin." dedi ve perçemini kesti. Sonra Âmir b. Tufeyl Amr b. Ümeyye'ye, "Arkadaşlarını tanıyor musun?" dedi. Dedi ki: "Evet tanıyorum." dedim. Dedi ki: Âmir b. Tufeyl onların arasında dolaştı ve neseplerini sordu. Sonra bana, "Arkadaşlarından bulamadığın biri var mıdır?" dedi. Ben de, "Ebû Bekr'in mevlası Âmir b. Füheyre'yi bulamıyorum." dedim. Âmir b. Tufeyl, "O adam aranızda nasıl biriydi?" dedi. Ben de, "O bizim en iyilerimizden ve Peygamberimizin ilk ashâbındandı." dedim. Âmir, "Sana onun haberini vereyim mi?" dedi ve yanındaki bir adama işaret ederek şöyle dedi: "Bu adam onu mızrakla vurdu, sonra mızrağını çıkardı. Ardından adam yükseltilerek göğe götürüldü. Vallahi o kadar ki, onu göremiyordum." Amr dedi ki: "Bu Âmir b. Füheyre'dir." dedim. Onu öldüren de, kendisine Cebbâr b. Sülmâ denilen Benî Kilâb'tan bir adamdı. Adam şöyle anlattı: Âmir b. Füheyre'ye mızrak attığında onun "Vallahi kazandım!" dediğini işittiğini söyledi. Dedi ki: Ben içimde, "Onun "Kazandım!" sözü ne anlama geliyor acaba?" dedim. Sonra Dahhâk b. Süfyân el-Kilâbî'ye geldim ve olanları ona haber verdim. Onun "Kazandım!" sözünün ne anlama geldiğini ona sordum. Dahhâk, "Cenneti kazanmış." dedi ve İslâm'ı bana arz etti. Ben de Müslüman oldum. Asıl beni İslâm'a davet eden, Âmir b. Füheyre'nin öldürüldüğünde semaa yükseltilmesiydi. Dedi ki: Dahhâk b. Süfyân Resûlullah'a (s.a.v.) bir mektup yazarak benim Müslüman oluşumu ve Âmir b. Füheyre'nin öldürülüşü ile ilgili gördüklerimi ona haber verdi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.), "Melekler onun cenazesini aldılar. O, İlliyyîn'e götürüldü." dedi.

Bi'ru Ma'ûne'nin haberi Resûlullah'a gelince; aynı gecede hem onların ölüm haberi, hem de Mersed b. Ebû Mersed'in haberi geldi; Resûlullah (s.a.v.) Muhammed b. Mesleme'yi gönderdi ve "Bu Ebû Berâ'nın işidir; ben gitmelerini istemiyordum." demeye başladı. Resûlullah (s.a.v.) haberin geldiği gecenin sabah namazının ikinci rekâtında, onları öldürenlere beddua etti. Namazda "*Semi'a'llahu limen hamideh* [Allah kendisine hamdedeni duyar.]" dediğinde şöyle dedi: "Mudar kabilesini şiddetle tepele Allah'ım! Benî Lihyân, Zi'b, Ri'l, Zekvân ve Usayye kabilelerini sana havale ediyorum. Onlar Allah ve Resûlü'ne isyan ettiler. Allah'ım! Benî Lihyân, Adal ve el-Kâre'yi sana havale ediyorum. Allah'ım! el-Velîd b. el-Velîd'i, Seleme b. Hişâm'ı, Ayyâş b. Ebû Rebî'a'yı ve düşkün olan müminleri kurtar. Allah Gıfâr kabilesini mağfiret eylesin ve Eslem kabilesine selamet versin." Sonra secdeye gitti. Bu duayı on beş gün boyunca söyledi. Bazılarına göre kırk gün söyledi. Nihayet "*...Bu işte senin yapacağın bir şey yoktur. Ya Allah tövbelerini kabul etsin, ya da onlara azap etsin...*"[247] ayeti nazil oldu.

---

[247] Âl-i İmrân, 3/2128.

Enes b. Mâlik şöyle diyordu: "Allah'ım! Bi'ru Ma'ûne'de Ensâr'dan yetmiş kişi öldürüldü..." Ebû Sa'îd el-Hudrî ise şöyle diyordu: "Birçok yerde Ensâr'dan yetmişer kişi öldürüldü. Uhud günü yetmiş kişi, Bi'ru Ma'ûne günü yetmiş kişi, Yemâme'de yetmiş kişi ve Ebû Ubeyd Köprüsü gününde yetmiş kişi." Resûlullah (s.a.v.) Bi'ru Ma'ûne'ye üzüldüğü kadar Uhud şehidlerine üzülmemişti. Enes b. Mâlik şöyle diyordu: Allah Bi'ru Ma'ûne'de öldürülenler hakkında "بلغوا قومنا انا لقينا ربنا فرضي عنا ورضينا عنه" [Rabbimize kavuştuğumuzu kavmimize bildirin. O bizden razı, bizde ondan razıyız.] şeklinde Kur'ân indirmiş; biz onu okuyorduk. Sonra [bu ayet] neshedildi.

Dediler ki: Ebû Berâ, yaşlı bir pir-i fânî olduğu halde yola çıktı. el-Îs'ten kardeşinin oğlu Lebîd'i hediyelik bir atla (Medine'ye) gönderdi. Resûlullah (s.a.v.) onun hediyesini reddetti ve "Bir müşrikin hediyesini kabul etmem." dedi. Bunun üzerine Lebîd, "Mudar kabilesinden herhangi birisinin[248] Ebû Berâ'nın hediyesini reddedeceğini sanmıyordum." dedi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.), "Eğer bir müşrikin hediyesini kabul etseydim Ebû Berâ'nın hediyesini kabul ederdim." dedi. Lebîd, "Ebû Berâ bunu gönderdi; vücudunda bulunan bir ağrıdan dolayı senden şifa istiyor." dedi. -Ebû Berâ'nın vücudunda öldürücü bir kütle vardı-. Resûlullah (s.a.v.) yerden bir avuç toprak aldı, ona tükürdü ve "Bunu sulandır, sonra ona içir." dedi. Adam bunu yaptı ve iyileşti. Deniliyor ki: Resûlullah (s.a.v.) ona bir bal tulumunu göndermiş; adam iyileşinceye kadar onu yalamış. O gün Ebû Berâ, kavminin içinde dolaşıyor ve Belî toprağına gitmek istiyordu. el-Îs'ten geçti. Oğlu Rebî'a'yı Lebîd ile birlikte (Medine'ye) gönderdi; yiyecek götürüyorlardı. Resûlullah (s.a.v.) Rebî'a'ya, "Ey Rebî'a! Babanın (himaye ile ilgili olarak) verdiği söz ne oldu?" dedi. Rebî'a, "Evet, bir kılıç darbesi ya da bir mızrak darbesi o sözü kırdı." dedi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.), "Evet!" dedi. Hemen İbn Ebû Berâ çıktı ve durumu babasına haber verdi. Âmir b. Tufeyl'in, Resûlullah'ın (s.a.v.) ashâbına yaptıkları Ebû Berâ'nın çok zoruna gitmişti. Fakat yaşlılıktan ve zafiyetten dolayı hareket edecek durumda değildi. Ebû Berâ, "Benî Âmir'den sadece kardeşimin oğlu (Âmir b. Tufeyl) bana ihanet etti." dedi. Nihayet Belî'nin sularından, el-Hedm[249] denilen suya varıncaya kadar gittiler. Rebî'a bir ata bindi ve kendisine ait bir devenin üzerinde olan Âmir b. Tufeyl'e yetişti. Mızrakla ona bir darbe vurdu, fakat darbe öldürmeyecek bir yere isabet etti ve tesir etmedi. İnsanlar bağırmaya başladılar. Âmir, "Darbe bana zarar vermedi; bana zarar vermedi!" dedi. Rebî'a, "Ebû Berâ'nın sözü yerine gelmiş oldu." dedi. Âmir b. Tufeyl ise, "Amcamı affettim; bu onun işidir." dedi.

Resûlullah (s.a.v.), "Allah'ım! Benî Âmir'e hidayet nasip eyle ve Âmir b. Tufeyl'den intikamımı al!" dedi.

Amr b. Ümeyye geldi; nihayet Resûlullah'ın (s.a.v.) yanına vardı. Yaya olarak dört gün yürümüştü. Medine'nin vadilerinden olan Kanât'a[250] geldiğinde, Benî Kilâb'tan iki adama rastladı. Onlar Resûlullah'ın (s.a.v.) yanına gelmişler; Resûlullah (s.a.v.) onları giydirmişti. Üstelik Resûlullah (s.a.v.) onlara emân vermişti. Fakat Amr bu durumdan haberdar değildi. Onları kaylule vaktine kadar izledi. Onlar uykuya dalınca Amr, Benî Âmir'in Bi'ru Ma'ûne Ashâbına yaptığına karşılık olarak onları öldürdü. Sonra Resûlullah'ın (s.a.v.) yanına geldi ve Bi'ru Ma'ûne ashâbının öldürülüşünü ona haber verdi. Resûlullah (s.a.v.), "Sen onların arasındaydın!" dedi. Deniliyor ki: Sa'd b. Ebû Vakkâs Amr b. Ümeyye ile birlikte dönmüş; Resûlullah (s.a.v.), "Seni ne zaman gönderdiysem mutlaka arkadaşlarının arasından bana döndün." dedi. Deniliyor ki: Amr b. Ümeyye onlarla birlikte değildi; hatta seriyyede sadece bir Ensârî vardı. Bize göre doğru olan da budur. Amr, Benî Âmir'den iki adamı öldürdüğünü Resûlullah'a haber verdi. Resûlullah (s.a.v.), "Sen ne kötü yapmışsın! Benden emân ve koruması olan iki adam öldürmüşsün. Onların diyetlerini ödemem lazım." dedi. Âmir b. Tufeyl de Resûlullah'a (s.a.v.) bir mektup yazarak ve bir grup arkadaşlarını göndererek Resûlullah'a şu haberi iletti: "Senin ashâbından bir adam, bizim arkadaşlarımızdan iki kişiyi öldürmüştür. Hâlbuki onların senden emân ve korumaları vardı." Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.), iki hür Müslüman'ın diyeti kadar bir meblağı, onların diyeti olarak çıkardı ve o adamlarla onlara gönderdi.

---

[248] Resûlullah (s.a.v.) da Mudarî'dir (M).

[249] el-Hedm, Vâdi'l-Kurâ'nın arkasında olan bir yerdir (*Mu'cemü'l-Büldân*, VIII, 449).

[250] Kanât, Medine vadilerinden birisidir (*Vefâü'l-Vefâ*, III, 363).

Bana Mus'ab anlattı. O Ebû Esved'den, o da Urve'den şöyle dediğini rivayet etti: Müşrikler Urve b. es- Salt'a ısrarla emân vermek istediler; fakat o reddetti. -Çünkü Urve'nin Âmir b. Tufeyl ile dostluğu vardı.- Üstelik onun kavmi Benî Süleym de bunu çok istedi. Ama Urve yine reddetti ve "Sizden emân kabul edemem ve arkadaşlarımın ölümleri üzerine nefsini rahatlatamam." dedi. Bi'ru Ma'ûne ashâbı kuşatıldıklarında, "Allah'ım! Senin Resûlü'ne selam götürecek kimse bulamıyoruz. Ona selam söyle." dediler. Hemen Cibrîl (a.s.) bunu ona haber verdi.

Bi'ru Ma'ûne'de Kureyş'ten Şehid Olanların İsimleri

Benî Teym kabilesinden Âmir b. Füheyre. Benî Mahzûm'un anlaşmalılarından el-Hakem b. Keysân. Benî Sehm'den, Nâfi b. Büdeyl b. Verkâ. Ensâr'dan, emir olan el-Münzir b. Amr. Benî Zurayk'ten, Mu'âz b. Mâ'is. Benî en-Neccâr'dan Milhân'ın iki oğlu Harâm ve Süleym. Benî Amr b. Mebzûl'den el-Hâris b. es-Sımme, Sehl b. Âmir b. Sa'd b. Amr ve Tufeyl b. Sa'd. Benî Amr b. Mâlik'ten Enes b. Mua'z b. Enes ve Ebû Şeyh Übey b. Sâbit b. el-Münzir. Benî Dînâr b. en-Neccâr'dan, Atıyye b. Abduamr.

Aynı aileden Ka'b b. Zeyd b. Kays ise, öldürülenlerin arasından kurtulmuş ve Hendek günü öldürülmüştü. Benî Amr b. Avf'tan Urve b. es-Salt adlı şahıs, aslen Benî Süleym'den olup Benî Amr'ın anlaşmalısıydı. en-Nebît'ten Mâlik b. Sâbit ve Süfyân b. Sâbit. Şehit olup ismi bilinenlerin toplamı on altı kişidir.

Abdullah b. Revâha, Nâfi b. Büdeyl'e mersiye yazmıştı. Arkadaşlarımızdan onu okuduklarını işittim; şöyle diyor:

Nâfi b. Büdeyl'e Allah rahmet eylesin,
Cihadı talep edenin rahmeti gibi...
Kararlıydı, karşılaşmada doğruydu,
İnsanlar üzerine geldiklerinde,
Hep doğruyu söylerdi.

Enes b. Abbâd es-Sülemî -Tu'ayme b. Adî'nin dayısıydı. Tu'ayme, Ebü'r-Reyyân diye künyelenirdi- Bi'ru Ma'ûne gününde, kardeşinin oğlunun kanını aramak için kavmini teşvik ediyordu. Nihayet Nâfi b. Büdeyl b. Verkâ öldürüldü; o da şöyle dedi:

Huzâ'alı İbn Verkâ'yı bıraktım, ölü olarak,
Kasırgaların toz kopardığı bir savaş alanında.
Onu tanıdığımda Ebü'r-Reyyân'ı hatırladım,
Ve o gün inanmıştım, intikamını alacağıma.

Arkadaşlarımdan işittim; bunu doğruluyorlardı. Hassân b. Sâbit de el-Münzir b. Amr'a mersiye yazarak şöyle dedi:

İbn Amr'a rahmet eylesin Allah. Kuşkusuz,
Kavuşması doğru, bu tür kavuşma ise daha doğrudur.
İki iş söylediler ona ve "Birini seç!" dediler.
Kendisi ilk etapta, Allah'a en yakın olanını seçti.

İbn Ca'fer bana Hassân'ın kasidesini, hiç takılmadan ve uzunca okudu.

er-Recî Gazvesi

Hicretin 36. Ayının başında Safer ayında meydana geldi.

Bana Musa b. Ya'kûb anlattı. O Ebü'l-Esved'den, o da Urve'den şöyle dediğini rivayet etti: Resûlullah (s.a.v.), Kureyş'in haberlerini getirsinler diye Recî ashâbını Mekke'ye casus olarak göndermişti. Necd yolundan gittiler; Reci mevkiine vardıklarında Benî Lihyân onların karşısına çıktı.

Bana Muhammed b. Abdullah, Ma'mer b. Râşid, Abdurrahman b. Abdülazîz, Abdullah b. Ca'fer, Muhammed b. Sâlih, Muhammed b. Yahya b. Sehl İbn Ebû Hasme ve Mu'âz b. Muhammed, isimlerini hatırlayamadığım bazı şahıslarla birlikte anlattılar. Her birisi bana hadisin bir kısmını anlattı. Kuşkusuz insanların bazıları bazısından daha anlayışlıdır. Bana anlattıklarının hepsini topladım. Dediler ki: Ebû Süfyân b. Hâlid b. Nübeyh el-Hüzelî öldürülünce Benî Lihyânlılar Adal ve el-Kâre[251] kabilelerinin yanına giderek onlara bazı avantajlar sağladılar ve onları Resûlullah'ın (s.a.v.) yanına gönderip onunla konuşmaya (ondan Kur'ân öğretmeni istemeye) ikna ettiler. Böylece Peygamber de, onları İslâm'a davet etmek için ashâbından bir grup çıkaracaktı. Biz de arkadaşımızı öldürenleri öldürmüş olacağız; diğerlerini de Mekke'ye, Kureyş'in yanına götürüp onların karşılığında onlardan para alacağız. Çünkü Kureyşliler, Bedir'de öldürülen reislerine karşılık Muhammed'in ashâbından birisinin kendilerine verilmesi ve ona müsle yapıp öldürmeleri kadar hiçbir şeyden hoşlanmıyorlardı.

Sonuç olarak Adal ve el-Kâre'den -Bunlar Huzeyme'ye mensup iki oymaktılar.- İslâm'ı ikrar eden yedi kişi Medine'ye geldiler. Resûlullah'a (s.a.v.), "İslâm aramızda yayılmaktadır. Ashâbından, bize Kur'ân öğretecek ve bizi İslâm konusunda bilgilendirecek bazı adamları bize gönder." dediler. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) yedi kişi gönderdi. Mersed b. Ebû Mersed el-Ganevî, Hâlid b. Ebü'l-Bükeyr, Abdullah b. Târık el-Belevî ve anneden kardeşi Mu'attib b. Ubeyd -Bu ikisi Benî Zafer'in anlaşmalılarıdır.-, Hubeyb b. Adî b. Belhâris b. el-Hazrec, Benî Beyâda'dan Zeyd b. ed-Desinne ve Âsım b. Sâbit b. Ebü'l-Eflah... Deniliyor ki, onlar toplam on kişiydiler ve emirleri de Mersed b. Ebû Mersed idi. Bazılarına göre de emirleri Âsım b. Sâbit b. Ebü'l-Eflah idi.

Bunlar, el-Hedde'ye yakın ve er-Recî denilen Huzeyl kabilesine ait bir suya kadar geldiler. Yolda iken Lihyân kabilesinin gönderdiği arkadaşları, onlarla savaşmak için yardım istediler. Muhammed'in (s.a.v.) ashâbı bir anda kendilerini, ellerinde kılıçlar bulunan yüz okçuyla yüz yüze buldular. Muhammed'in (s.a.v.) Ashâbı kılıçlarını çıkarıp ayağa kalktılar. Düşmanları ise, "Sizi öldürmek istemiyoruz; sadece sizin vasıtanızla Mekkelilerden para almak istiyoruz. Allah'a söz veriyoruz ki, sizi öldürmeyeceğiz." dediler. Hubeyb b. Adî, Zeyd b. ed-Desinne ve Abdullah b. Târık teslim oldular. Hubeyb, "Kavmin yanında benim desteğim vardır." dedi. Âsım b. Sâbit, Mersed, Hâlid b. Ebü'l-Bükeyr ve Mu'attib b. Ubeyd ise, onların korumalarında ve güvencelerinde kalmayı reddettiler. Âsım b. Sâbit, "Ben hiçbir zaman bir müşrikin korumasını kabul etmemeye ant içtim." dedi. Âsım onlarla savaşmaya başlıyor ve şöyle diyordu:

Nedir derdim, güçlü bir okçu olduğum halde?
Dertleri büyüktür okun ve yayın.
Yanağından kayıyor, mızrak uçları.
Dünya hayatı batıldır, ölüm hak...
İlahın takdir ettiği her şey,
Gelecek kişinin başına ve kişi ona dönecek.
Annem kaybetsin beni,
Savaşmazsam sizinle eğer.

---

[251] İbn Hişâm dedi ki: Adal ve el-Kâre, el-Hûn b. Huzeyme b. Müdrike kabilesindendir (*es-Sîretü'n-Nebeviyye*, III, 178).

el-Vâkıdî dedi ki: Arkadaşlarımızdan bu şiiri okuyan hiç kimse görmedim. Dedi ki: Âsım b. Sâbit okları bitinceye kadar onlara ok attı. Sonra mızrağı kırılıncaya kadar onlara mızrak sapladı. Elinde kılıcı kalmıştı. Âsım, "Allah'ım! Günün ilk saatlerinde senin dinini korudum; sen de günün sonunda vücudumu koru." dedi. Onlar Resûlullah'ın (s.a.v.) ashâbından öldürdüklerini soyuyorlardı. Dedi ki: Âsım'ın kılıcının kını kırıldı; sonra öldürülünceye kadar savaştı. Âsım bir adam öldürmüş ve iki kişiyi de yaralamıştı. Âsım savaşırken şöyle diyordu:

Atar benim gibiler, Ebû Süleyman'ım ben,
Şerefli bir cemaatin şerefinin mirasçısıyım ben.
Mersed'i ve Hâlid'i kıyam ederken buldum ben.

Sonra onu öldürünceye kadar oklar vücuduna girmeye başladı.

Sülâfe bt. Sa'd b. eş-Şüheyd'in kocası öldürülmüştü ve dört oğlu vardı. Âsım b. Sâbit onlardan ikisini, el-Hâris'i ve Müsâfi'i öldürmüştü. Kadın, imkân bulduğu takdirde Âsım b. Sâbit'in kafatasında içki içmeye and içti. Hatta Âsım'ın başını getirene yüz deve vaat etmişti. Araplar bunu biliyorlardı; Benî Lihyân da bu durumdan haberdardı. Bu yüzden, Sülâfe bt. Sa'd'a götürmek ve ondan yüz deve almak için Âsım'ın kafasını kesmek istediler. Fakat Allah ona eşek arılarını gönderdi; arılar onu koruyor ve hiç kimse ona yaklaşamıyordu. Yaklaşanın yüzünü ısırıyorlardı. Hatta arılar çok etkiliydi ve hiç kimsenin gücü onlara yetmiyordu. Bunun üzerine müşrikler, "Onu akşama bırakın; akşam olunca arılar gider." dediler. Gece olunca Allah bir sel gönderdi. -Oysa semânın herhangi bir tarafında bir tek bulut görmedik.- Sel onu aldı götürdü ve üzerine namaz kılamadılar. Ömer b. el-Hattâb (r.a.) Âsım'dan söz ederken -Âsım, pis (necis) oldukları için hiçbir müşrike dokunmamayı ve hiçbir müşrikin de kendisine dokunmamasını kendine nezretmişti- şöyle dedi: "Allah müminleri muhafaza ediyor. Âsım hayatında müşriklerin kendisine dokunmalarını yasakladığı için Allah onların ona dokunmalarına engel oldu."

Mu'attib b. Ubeyd de yaralanıncaya kadar onlarla savaştı. Fakat müşrikler ona yetişip öldürdüler. Sonra müşrikler Hubeyb, Abdullah b. Târık ve Zeyd b. Desinne'yi götürdüler. Onlar, okların yaylarıyla bağlanmışlardı. Nihayet Merrü'z-Zahrân'a geldiklerinde Abdullah b. Târık, "İlk hainlik budur. Vallahi sizinle arkadaşlık yapmayacağım. O öldürülenlerde benim için örnek vardır." dedi. Onu vazgeçirmek istedilerse de reddetti. Sonra elini bağdan kurtarıp kılıcını eline aldı. Ona engel olmak istediler; fakat Abdullah onların üzerine hamle yaptı; onlar çekilmek zorunda kaldılar. Bu kez müşrikler onu öldürünceye kadar taşladılar. Onun kabri Merrü'z-Zahrân'dadır. Müşrikler, Mekke'ye girinceye kadar Hubeyb b. Adî ve Zeyd b. ed-Desinne ile yola devam ettiler.

Hubeyb'e gelince, Huceyr b. Ebû İhâb onu seksen miskal altın karşılığında satın aldı. Bazılarına göre onu elli deve karşılığında satın aldı. Bazılarına göre de, el-Hâris b. Âmir b. Nevfel'in kızı onu yüz deve karşılığında satın aldı. Huceyr, Bedir'de öldürülen kardeşinin oğlu Ukbe b. el-Hâris b. Âmir karşılığında onu öldürmek için satın almıştı. Zeyd b. ed-Desinne'ye gelince, Safvân b. Ümeyye onu elli deveye satın aldı ve babasına karşılık onu öldürdü. Deniliyor ki: Kureyş'ten birçok kimse Zeyd'e ortak oldular. Fakat haram aylardan Zilkâde ayı girdi. Huceyr Hubeyb'i, Benî Abdümenâf'ın cariyesi Mâviyye adlı bir kadının evinde hapsetti. Safvân b. Ümeyye de, Zeyd b. ed-Desinne'yi Benî Cümah'tan bazı insanların yanında hapsetti. Bazılarına göre kölesi Nistâs'ın yanında hapsetti. Mâviyye, daha sonra İslâm'ı kabul etti ve iyi bir Müslüman oldu. Mâviyye şöyle derdi: "Vallahi Hubeyb'ten daha hayırlı bir kimse görmedim. Vallahi, kapının deliğinden ona bakıyordum. Ayaklarında demirden prangalar vardı. Vallahi yeryüzünde yenilen bir tek üzüm tanesinin olduğunu bilmiyorum; ama Hubeyb'in elinde adam başı kadar bir üzüm salkımından yediğini gördüm. O ancak Allah'ın ona gönderdiği bir rızıktı." Hubeyb geceleyin Kur'ân okurdu. Kadınlar onu işitirler; yürekleri incelir ve ağlarlardı. Mâviyye dedi ki: Ben Hubeyb'e, "Ey Hubeyb! Bir ihtiyacın var mı?" dedim. Hubeyb, "Hayır; ancak bana biraz tatlı su versen… Ayrıca putlar için kesilenleri bana yedirme. Bir de beni öldürecekleri zaman bana haber ver." dedi.

Mâviyye dedi ki: Haram aylar çıkınca onu öldürmeye karar verdiklerinde durumu ona haber verdim. Vallahi ölüm için kederlendiğini görmedim ve bana, "Bana bir bıçak getir; onunla tıraş olacağım." dedi. Mâviyye dedi ki: Oğlum Ebû Hüseyin ile birlikte ona bir ustura gönderdim. Çocuk gidince, "Eyvah!" dedim; "Ben ne yaptım? Adam intikam alır, oğlumu öldürür ve 'Bir adama karşılık bir adam.' der." dedim. Oğlum ona usturayı götürünce usturayı aldı ve mizah yaparak, "Vallahi sen cesursun. Siz beni öldürmek istediğiniz halde, annen benim hainlik yapmamdan korkmadı mı ki, seni bu demirle gönderdi." dedi. Mâviyye dedi ki: Ben de bunu duyuyordum. Ben, "Ey Hubeyb! Allah'ın emânıyla sana güvendim ve ilahına güvenerek sana o demiri verdim. Oğlumu öldürmen için sana vermedim." dedim. Bunun üzerine Hubeyb, "Onu öldürecek değilim. Üstelik dinimizde ihanet yoktur." dedi. Sonra onu yarın çıkarıp öldüreceklerini ona haber verdim. Dedi ki: Onu demirle birlikte çıkarıp Ten'îm'e kadar götürdüler. Onunla birlikte kadınlar, çocuklar, köleler ve Mekkelilerden bir grup da çıktı. Hiç kimse geride kalmadı. İntikam peşinde olanlar onun öldürülüşüne bakarak yürekleri soğuyacaktı. İntikam peşinde olmayanlar da zaten İslâm'a ve Müslümanlara muhaliftiler. Onu Ten'îm'e götürdüklerinde, yanında Zeyd b. ed-Desinne de vardı; uzun bir darağacı istediler ve yere çaktılar. Hubeyb darağacına vardığında, "İki rekât namaz kılmam için bana müsaade eder misiniz?" dedi. Onlar, "Elbette." dediler. Hubeyb hemen uzatmadan iki rekât namaz kılarak namazını tamamladı.

Bana Ma'mer anlattı. O ez-Zührî'den, o Amr b. Ebû Süfyân b. Üseyd b. el-Alâ'dan, o da Ebû Hüreyre'den şöyle dediğini rivayet etti: İlk kez, öldürülme anında iki rekât namaz kılmayı sünnet haline getiren Hubeyb'dir. Sonra Hubeyb, "Vallahi, eğer benim ölümden korktuğumu düşünmeseydiniz çokça namaz kılardım." dedi. Sonra, "Allah'ım! Onların sayısını azalt, onları teker teker öldür ve onlardan hiç birini bırakma!" diye dua etti.

Mu'âviye b. Ebû Süfyân dedi ki: Onun duasında hazır bulundum. Hatırlıyorum; Ebû Süfyân, onun yaptığı duadan korkarak beni yere yatırdı. Ebû Süfyân o gün beni bir çekti ki, kuyruk sokumumun üzerine düştüm ve uzun zaman onun ağrısından şikâyetçi oldum.

Huveytıb b. Abdüluzzâ dedi ki: Hubeyb'in duasını işitmek korkusuyla parmağımı kulağıma sokarak kaçtım.

Hakîm b. Hizâm dedi ki: Hubeyb'in duasının korkusundan ağacın arkasına saklandım.

Bana Abdullah b. Yezîd anlattı; dedi ki: Bana Sa'îd b. Amr anlattı; dedi ki: Cübeyr b. Mut'im'den işittim; şöyle diyordu: O gün Hubeyb'in duasını görmek korkusundan adamların arkasına gizleniyordum.

el-Hâris b. Barsâ dedi ki: Vallahi, Hubeyb'in duasının, onlardan hiç birini bırakmayacağına inanıyordum.

Bana Abdullah b. Ca'fer anlattı. O da Osman b. Muhammed el-Ahnesî'den şöyle dediğini rivayet etti: Ömer b. el-Hattâb (r.a.), Sa'îd b. Âmir b. Hizyem el-Cümahî'yi Hıms'a vali tayin etti. Sa'îd arkadaşlarının arasındayken bir baygınlık geçirmişti. Bu durum Ömer b. el-Hattâb'a (r.a.) anlatıldı. Bir ara Hıms'tan geldiğinde Ömer ona, “Ey Sa'îd! Başına gelen nedir; yoksa sende delilik mi var?” dedi. Sa'îd, “Hayır vallahi ey Müminlerin Emiri! Fakat öldürüldüğü esnada Hubeyb'in yanında hazır olanlardanım ve duasını işittim. Vallahi ben bir mecliste onu hatırladığımda mutlaka baygınlık geçiririm.” dedi. Bu durum, Ömer'in yanında onu daha hayırlı hale getirdi.

Bana Kudâme b. Musa anlattı. O Abdülazîz b. Rummâne'den, o Urve b. ez-Zübeyr'den, o da Nevfel b. Mu'âviye ed-Dîlî'den şöyle dediğini rivayet etti: O gün Hubeyb'in duasında hazır bulundum. Orada hazır olanlardan hiç birisinin onun duasından kurtulduğunu görmedim. Ben ayaktaydım; onun duasının korkusuyla yere kapandım. Kureyş'in yanında bir ay veya daha fazla kaldım; onların meclislerinde Hubeyb'in duasından başka bir şey konuşulmuyordu.

Dediler ki: Hubeyb namaz kılınca onu darağacına çıkardılar. Sonra onun yüzünü Medine'ye çevirip onu bağladılar. Daha sonra kendisine, “İslâm'dan dön; seni serbest bırakalım.” dediler. Hubeyb, “Hayır! Vallahi bütün dünya benim olsa İslâm'dan dönmeyeceğim.” dedi. Müşrikler, “Şu anda Muhammed'in senin yerinde olmasını ve senin evinde oturuyor olmanı ister miydin?” dediler. Hubeyb, “Hayır! Vallahi ben evimde otururken Muhammed'in ayağına bir dikenin batmasını bile istemem.” dedi. Onlar kendisine, “Ey Hubeyb! Bu dinden dön.” dediler. Hubeyb ise, “Asla dönmeyeceğim.” diyordu. Onlar, “Lât ve Uzzâ'ya yemin olsun ki, eğer dönmezsen seni öldüreceğiz.” dediler. Hubeyb, “Kuşkusuz, benim Allah yolunda öldürülmem az bir şeydir.” dedi. Hubeyb onların tekliflerini reddedince -Onun yüzünü geldiği yöne (kıblenin tersine) çevirmişlerdi.-, “Benim yüzümü kıbleden çevirmenize gelince, Allah *‘Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü oradadır’*[252] buyuruyor.” dedi. Sonra, “Allah'ım! Ben ancak düşmanların yüzünü görüyorum. Allah'ım! Burada, senin Resûlü'ne benden selam götürecek kimse yoktur. Sen selamımı ona ilet Allah'ım!” diye dua etti.

Bana Üsâme b. Zeyd anlattı. O da babasından şunu rivayet etti: Resûlullah (s.a.v.) Ashâbıyla birlikte oturuyordu. Üzerine vahiy nazil olduğu zamanlar gibi onu bir baygınlık tuttu. Dedi ki: Sonra onu duyduk; şöyle diyordu: “ve aleyhi's-selâm ve rahmetullahi.” Sonra, “Bu Cibrîl idi; Hubeyb'in selamını bana iletti.” dedi. Dedi ki: Sonra Müşrikler Bedir'de öldürülenlerin çocuklarını çağırdılar; toplam kırk kişiydiler. Her bir çocuğun eline bir mızrak verdiler. Sonra onlara, “İşte sizin babalarınızı öldüren adam budur.” dediler. Onlar da ona mızraklarıyla hafif bir şekilde vurdular. Bu sebeple darağacında sıkışıp döndü ve yüzü kıbleye geldi. Hubeyb, “Kendi zatı için, Peygamber'i için ve müminler için razı olduğu kıbleye yüzümü çeviren Allah'a hamdolsun.” dedi. Aslında Hubeyb'in öldürülmesi için feryad-figan edenler İkrime b. Ebû Cehil, Sa'îd b. Abdullah b. Kays, el-Ahnes b. Şerîk ve Ubeyde b. Hakîm b. Ümeyye b. el-Evkas es-Sülemî idi. Orada hazır olanlardan birisi de Ukbe b. el-Hâris b. Âmir idi. O şöyle derdi: “Vallahi ben Hubeyb'i öldürmedim. O gün ben küçük bir çocuktum. Fakat Abdüddâroğullarının Avf b. es-Sibâk boyundan Ebû Meysere adında bir adam elimden tuttu ve mızrağın üzerine koydu. Sonra elimi tuttu. Sonra öldürünceye kadar eliyle ona vurmaya başladı. Onu mızrakla vurunca ben (onun elinden) kurtuldum. Adamlar, “Ey Ebû Serve'a! Ebû Meysere ona iyi vurmuyor.” diye bağırdılar. Bunun üzerine Ebû Serve'a mızrağı ona vurdu; mızrak Hubeyb'in sırtından çıktı. Hubeyb bir an durdu; Allah'ı birledi ve Muhammed'in onun elçisi olduğuna şehadet getirdi. el-Ahnes b. Şerîk dedi ki: Eğer Muhammed herhangi bir durumda hatırlanmayacak olsaydı Hubeyb onu bu haldeyken hatırlamazdı. Ama hiç bir babanın evladı için, Muhammed'in ashâbının Muhammed için duydukları üzüntü kadar üzüntü duyduğunu görmedik.

---

[252] Bakara, 2/115.

Dediler ki: Zeyd b. ed-Desinne, Safvân b. Ümeyye'nin ailesinin yanında, demirden bir prangayla hapsedilmişti. Zeyd gece namaz kılar, gündüz de oruç tutardı. Kesilen hayvanların etlerinden bir şey yemiyordu. Bu durum, Safvân'ın zoruna gitti. Onlar onun tutukluluğunu iyi geçirmesini sağlıyorlardı. Bunun üzerine Safvân kendisine haber göndererek, hangi etlerden yemek istediğini sordu. Zeyd, "Allah'ın dışındakiler adına kesilen etlerden yemem. Fakat ben süt içerim." dedi. Zeyd oruç tutuyordu. Safvân, iftar vakti ona bir bardak süt getirilmesini emretti. Bir dahaki iftara kadar onu içiyordu. Onu ve Hubeyb'i bir günde çıkardıklarında ikisi karşılaşmış oldular. Her birisinin yanında da insanlardan bir grup vardı. Her biri arkadaşının hal-hatırını sordu ve arkadaşının başına gelenlere sabretmesini tavsiye etti; sonra ayrıldılar. Zeyd'in öldürülmesini üstlenen kişi Safvân'ın kölesi Nistâs idi. Onu Ten'îm'e götürdüler ve onun için bir hurma kütüğünü diktiler. O zaman Zeyd, "İki rekât namaz kılayım." dedi ve iki rekât namaz kıldı. Sonra onu darağacına çıkardılar. Sonra Zeyd'e, "Yeni dininden çık ve bizim dinimize gir; seni serbest bırakalım." demeye başladılar. Zeyd ise, "Hayır! Vallahi asla dinimi terk etmeyeceğim." dedi. Onlar, "Muhammed'in şu anda elimizde olmasını ve senin de evinde olmanı ister miydin?" dediler. Zeyd, "Ben evimdeyken Muhammed'in ayağına bir dikenin bile batmasını istemem." dedi. Dedi ki: Ebû Süfyân b. Harb şöyle diyordu: "Muhammed'in ashâbı kadar ona düşkün olan hiç bir adamın ashâbını görmedik." Hassân b. Sâbit dedi ki: -Bu şiir doğrudur; onu Yunus b. Muhammed ez-Zaferî'den işittim.-

Keşke emanet Hubeyb'e ihanet etmeseydi,
Keşke Hubeyb kavmin durumunu bilseydi.
Sattılar onu, Züheyr b. el-Ağar ve Câmi,
Yasakları çiğniyorlardı onlar eskiden beri.
Koruma sözü verdiniz; korurken ihanet ettiniz;
Yazıklar olsun size,
Ve sizler er-Recî'in çevresinde,
Fakir ve itibarsız adamlardınız.

Yine Hassân b. Sâbit dedi ki: -Eskiden beri doğru olarak biliniyor.-

Şayet yurtta emanet sahibi bir bey olsaydı,
Hakikatin koruyucusu ve dayısı Enes olan bir adam olsaydı;
O zaman geniş bir yerde ağırlardın Hubeyb'i.
Ve ey Hubeyb! Sana bekçiler konmaz, prangalar bağlanmazdı.
Ve seni Ten'îm'e ayak takımları götürmezdi.
Ey Hubeyb, sabret! Öldürülmek bir şereftir;
Nefsin rücû edeceği nimet cennetlerine doğru yürü!
Hıyanetle aldattılar seni, sözlerinde durmadılar onlar...
Sen onların yurdunda mahpus bir misafirdin.

Dizin

A

Abbâd b. Abdullah b. ez-Zübeyr 173
Abbâd b. Bişr 71, 212, 240, 243, 282, 388, 394
Abbâd b. Bişr b. Vakaş 212
Abbâd b. Kays b. Âmir b. Hâlid b. Âmir b. Zureyk 224
Abbâd b. Sehl 350
Abbâd b. Temîm 204, 360
Abbâs b. Abdülmuttalib 75, 76, 77, 256
Abbâs b. Ubâde b. Nadle 287, 308, 351
Abd b. Zem‘a b. Kays b. Nasr b. Mâlik 199
Abde b. el-Hashâs 197, 221, 351, 352, 359
Abde b. el-Hashâs b. Amr b. Zemere 221
Abdullah b. Abdullah b. Übey b. Mâlik b. el-Hâris b. Ubeyd b. Mâlik 220
Abdullah b. Abdülmuttalib 17
Abdullah b. Abdümenâf b. en-Nu‘mân b. Sinân 223
Abdullah b. Amr b. el-Âs 255
Abdullah b. Amr b. Harâm 56, 69, 71, 270, 271, 315, 316, 317, 355, 359, 361, 362
Abdullah b. Amr b. Ümeyye 146, 178
Abdullah b. Ca‘fer 47, 74, 173, 199, 200, 203, 204, 205, 207, 208, 209, 211, 228, 235, 251, 335, 367, 399, 408, 413
Abdullah b. Ca‘fer b. Abdurrahman b. Misver b. Mahrame 47
Abdullah b. Ca‘fer ez-Zührî 209
Abdullah b. Cahş 49, 59, 60, 63, 64, 66, 196, 209, 303, 323, 340, 349
Abdullah b. Cübeyr b. en-Nu‘mân 182, 214, 350
Abdullah b. Ebû Bekr 30, 104, 168, 233, 246
Abdullah b. Ebû Katâde 30, 47, 69, 104, 233, 251
Abdullah b. Ebû Rebî‘a 79, 139, 181, 196, 250, 251
Abdullah b. Ebû Rifâ‘a 205
Abdullah b. Ebû Ubeyde 138, 170, 205, 217
Abdullah b. el-Ced b. Kays b. Sahr b. Hansâ 223
Abdullah b. el-Hâris b. Fadl 49
Abdullah b. el-Humeyyir 223
Abdullah b. en-Nu‘mân b. Belzeme b. Hunâs 223
Abdullah b. er-Rebî 220

Abdullah b. ez-Zübeyr 26, 173
Abdullah b. Humeyd b. Züheyr 296, 356
Abdullah b. Ka'b b. Amr b. Avf b. Mebzûl b. Ganm b. Mâzin 218
Abdullah b. Ka'b b. Amr el-Mâzinî 150, 163
Abdullah b. Ka'b el-Mâzinî 71, 98, 320
Abdullah b. Kays b. Hâlid b. Halede b. el-Hâris b. Sevâd 216
Abdullah b. Kays b. Sahr b. Harâm b. Rebî'a b. Adî b. Ganm 223
Abdullah b. Mahreme b. Abdüluzzâ 211
Abdullah b. Mahreme el-Âmirî 394
Abdullah b. Mâlik 108
Abdullah b. Maz'ûn 71, 211
Abdullah b. Mes'ûd 141, 160, 205, 210
Abdullah b. Muhammed b. Ömer b. Ali 120
Abdullah b. Musa b. Ümeyye b. Abdullah b. İbn Ebû Ümeyye 125
Abdullah b. Müknif 150, 152
Abdullah b. Nebtel 172
Abdullah b. Nûh 167, 236, 249
Abdullah b. Ömer 68, 93, 197, 206, 267, 321, 362
Abdullah b. Revâha 54, 116, 165, 219, 365, 407
Abdullah b. Sa'd b. Hayseme 151
Abdullah b. Sa'lebe b. Hazme b. Asrem 215, 221, 351
Abdullah b. Sa'lebe b. Su'ayr 119, 145
Abdullah b. Safvân el-Âsğar 255
Abdullah b. Sehl 213, 388
Abdullah b. Seleme el-Aclânî 132, 164, 194, 214
Abdullah b. Süheyl b. Amr 211, 394
Abdullah b. Şihâb 288, 289, 294
Abdullah b. Târık b. Mâlik b. Temîm b. Şu'be b. Sa'dullah b. Ferân b. Belî b. Amr b. el-Hâf b. Kudâ'a 213
Abdullah b. Târık el-Belevî 409
Abdullah b. Umeyr 161, 219, 220, 357
Abdullah b. Urfuta 220
Abdullah b. Übey 197, 220, 232, 261, 262, 323, 365, 366, 367, 371, 375, 376, 377
Abdullah b. Zeyd b. Sa'lebe b. Abdürabbih b. Zeyd b. el-Hazrec b. el-Hâris 220
Abdullah el-Ekber 255
Abdullah el-Hadramî 13
Abdurrahman b. Abdullah b. Ebû Sa'sa'a 199, 322
Abdurrahman b. Abdullah b. Zekvân 153
Abdurrahman b. Abdurrahman el-Ensârî 194
Abdurrahman b. Abdülazîz 29, 30, 47, 168, 212, 251, 399, 408
Abdurrahman b. Avf 51, 71, 127, 129, 132, 137, 154, 196, 198, 206, 210, 291, 359, 367
Abdurrahman b. Ayyâş 56, 58
Abdurrahman b. Ebü'z-Zinâd 48, 251
Abdurrahman b. el-Hâris 108, 126, 146, 205
Abdurrahman b. Muhammed b. Abd 109, 145
Abdurrahman b. Muhammed b. Ebû Bekr 48, 246
Abdurrahman b. Muhammed b. Ebü'r-Reccâl 121
Abdurrahman b. Sa'd b. Yerbû 47, 56, 58, 199, 393, 396
Abdüddâr 181, 195, 204, 210, 272, 290, 350, 356
Abdüddâroğulları 272, 278, 279
Abdülazîz b. Muhammed 69, 208, 223, 361, 388
Abdüleşheloğulları 263
Abdülhamîd b. Ca'fer 47, 137, 138, 149, 236, 378
Abdülhamîd b. Ebû Abs 48
Abdülhamîd b. İmrân b. Ebû Enes 48
Abdülmecîd b. Abs 153
Abdülmecîd b. Ebû Abs 213
Abdülmecîd b. Sehl 65
Abdülmelik b. Abdülazîz 94
Abdülmelik b. Ca'fer 92
Abdülmelik b. Mervân 26
Abdülmelik b. Süleyman 215
Abdülmelik b. Ubeyd 56, 58, 193, 199, 349
Abdülmuttalib 77, 117, 143, 329
Abdülmuttaliboğulları 76, 89
Abdülmüheymin b. Abbâs b. Sehl 148, 153
Abdüluzzâ b. Meşnû b. Vefdân b. Kays b. Abdüşems b. Abdüvüd 199
Abdülvâhid b. Ebû Avn 127
Abdülvehhâb b. Ebû Hayye 47, 124
Abdümenâf 32, 74, 89, 117, 179, 181, 194, 195, 200, 201, 202, 203, 204, 208, 209, 210, 223, 252, 411
Abdürabbih b. Hak b. Evs b. Kays b. Sa'lebe b. Tarîf 222
Abdürabbih b. Sa'îd 211
Abdürrezzak 35
Abdüssamed b. Ali 349
Abs b. Âmir b. Adî b. Sa'lebe b. Ganeme b. Adî 224
Âd 127
Adal 403, 408
Addâs 80, 82, 90
Adî b. Ebü'z-Zağbâ 69, 87, 92, 99, 131, 216
Adî b. el-Hıyâr 195
Adîoğulları 93
Ahlâf 117, 139
Ahmed b. Hanbel 35, 36, 37
Âişe (Hz. Peygamber'in eşi) 69, 120, 169, 173, 181, 297, 299, 314, 315, 341, 360
Âişe bt. Kudâme 134, 135, 206, 209
Âişe bt Sa'd 285,
Âiz b. Mâ'is 224
Âiz b. Yahya 47, 113, 129, 194
Akabe 28, 286, 342, 397
Âkil b. Ebü'l-Bükeyr 201, 211
Akîl b. el-Esved b. el-Muttalib 204
Ali (r.a.) 13, 21, 22, 41, 47, 51, 53, 61, 70, 84, 99, 105, 117, 118, 120, 121, 125, 132, 133, 135, 136, 141, 142, 149, 157, 194, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 222, 225, 255, 267, 277, 279, 291, 295, 299, 300, 306, 309, 328, 333, 334, 338, 349, 356, 360, 383, 389
Ali b. Ümeyye 84, 121, 132, 133, 135, 206
Ali b. Yezîd b. Abdullah b. Vehb b. Zem'a al-Esedî 61
Ali el-Medenî 13
Alkame b. el-Mücezziz 53
Alkame b. Mersed 193
Alkame b. Mücezzez seriyyesi 41
Âmir b. Ebü'l-Bükeyr 211
Âmir b. el-Hadramî 112, 113, 114, 201, 202
Âmir b. Füheyre 210, 225, 402, 403, 406
Âmir b. Mâlik b. Ca'fer Ebü'l-Berâ 399
Âmir b. Mâlik Ebû Berâ 401

Âmir b. Muhalled 216, 224, 355
Âmir b. Rebî'a 61, 66, 211, 360
Âmir b. Sa'd 57, 68, 154, 155, 406
Âmir b. Seleme b. Âmir b. Abdullah 220
Âmir b. Tufeyl 400, 401, 402, 405, 406
Âmir b. Ümeyye b. Zeyd b. el-Hashâs b. Mâlik b. Adî b. Âmir 218
Âmir b. Yezîd 85, 86
Ammâr b. Yâsir 71, 102, 139, 170, 195, 203, 205, 206, 210, 386
Amr b. Abd 106, 201, 216
Amr b. Ebû Amr 69, 199, 208, 212
Amr b. Ebû Süfyân 79, 181, 194, 413
Amr b. el-Âs 52, 53, 74, 75, 253, 254, 255, 272, 330, 348, 357
Amr b. el-Ezrak 195
Amr b. el-Hadramî 60, 61, 65, 108, 111, 114
Amr b. el-Hakem b. Sevbân 137
Amr b. er-Rebî 181, 182, 195
Amr b. Hâşim b. Abdülmuttalib 86
Amr b. Hişâm 91
Amr b. Humeme ed-Devsî 53
Amr b. İyâs 221
Amr b. Kays 181, 198, 216, 220, 355
Amr b. Mu'âz b 212, 350
Amr b. Mutarrif 355
Amr b. Osman b. Abdurrahman b. Sa'd b. Yerbû 393
Amr b. Sa'lebe b. Vehb b. Adî b. Mâlik b. Adî 217
Amr b. Sâbit b. Vakaş 312, 350
Amr b. Sâlim 257
Amr b. Süfyân 195, 206
Amr b. Sürâka 55, 211
Amr b. Zeyd b. Avf b. Mebzûl 72, 218
Amre bt. el-Hâris b. Alkame 255
Antere 224, 355
Anz 211
Arâbe b. Evs 267
Arabistan 210
Arsatü'l-Bakal 259
Âsım b. Adî b. el-Ced b. el-Aclân 214
Âsım b. Amr b. Katâde 28, 35
Âsım b. Ebû Avf b. Subeyre es-Sehmî 135
Âsım b. el-Ukeyr 220
Âsım b. Ömer 97, 103, 107, 111, 125, 175, 180, 194, 201, 203, 204, 205, 206, 207, 213, 261, 301
Âsım b. Sâbit 162, 164, 194, 202, 203, 214, 279, 282, 291, 294, 299, 331, 356, 357, 409, 410
Âsım b. Sâbit b. Kays 214
Asmâ 49, 225, 227
Atâ b. Muhammed b. Amr b. Atâ 211
Atâ b. Zeyd el-Leysî 85
Atıyye b. Abduamr 406
Atıyye b. Nüveyre b. Âmir b. Atıyye b. Âmir b. Beyâda 225
Âtike bt. Abdülmuttalib 26, 75, 76, 78, 80, 89, 90, 173, Âtike bt. el-Îs 336
Âtike bt. Üseyd 238, 239
Attâb b. Üseyd 53
Avf b. es-Sibâk 415
Ayneyn 271, 272, 333
Aynü'-Temr 219
Ayyâş b. Abdurrahman el-Eşca'î 68
Ayyâş b. Ebû Rebî'a 94, 403
Azze 86, 91, 161, 197, 253, 254, 292, 350, 357

B

Bâbü'z-Zeheb 47
Bağdat 10, 11, 12, 13, 33, 36
Bahhâs b. Sa'lebe b. Hazme b. Asrem b. Amr b. Ammâre 221
Bahreyn 35
Bakî Mezarlığı 241, 245
Bankıpore 19
Batnu Nahle 51, 60, 111, 303
Batnu'l-Akîk 72
Bedir 22, 26, 48, 49, 54, 56, 58, 59, 65, 66, 67, 68, 71, 72, 73, 80, 81, 82, 83, 84, 87, 88, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 98, 99, 102, 105, 106, 109, 110, 113, 115, 119, 120, 121, 122, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 160, 161, 163, 164, 166, 167, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 185, 187, 188, 189, 191, 192, 193, 194, 196, 199, 200, 202, 207, 208, 209, 211, 212, 213, 214, 215, 217, 218, 220, 221, 222, 223, 225, 226, 227, 229, 232, 233, 234, 237, 238, 251, 252, 253, 254, 255, 258, 260, 262, 263, 264, 272, 275, 276, 285, 286, 301, 308, 316, 321, 328, 331, 332, 334, 336, 346, 347, 353, 368, 369, 370, 371, 375, 376, 379, 392, 408, 411, 415
Bedru's-Safrâ 346
Bedrü'l-Mev'id Gazvesi 50, 54
Behrâ 221
Bekroğulları 84, 85, 86
Belhâris b. el-Hazrec 287, 351,364, 365, 384, 409
Belhublâ 355
Belî 213, 215, 218, 221, 404, 405
Benî Abd b. Ka'b b. Abdüleşhel b. Ze'ûra 212
Benî Abd b. Kusay 209
Benî Abdullah 55, 120, 220
Benî Abdurrahman 55, 120
Benî Abdüddâr 195, 204, 210, 290, 350, 356
Benî Abdüleşhel 143, 212, 270, 350, 363, 387
Benî Abdülmedân seriyyesi 53
Benî Abdüşems 175, 181, 194, 202, 203, 208
Benî Âbid b. Abdullah b. Amr b. Mahzûm 205
Benî Adî b. en-Neccâr 201, 217, 355
Benî Adî b. Ganm b. Ka'b b. Selime 223
Benî Adî b. Ka'b 101, 201, 210
Benî Adî b. Nâbî b. Amr b. Sevâd 224
Benî Afrâ 70, 116
Benî Âiz b. Sa'lebe b. Ganm 216
Benî Âmir b. el-Mülevveh 52
Benî Âmir b. Lüey 207, 305, 357
Benî Âmir b. Mâlik b. en-Neccâr 217
Benî Amr b. Abduavf 216
Benî Amr b. Avf 151, 165, 201, 227, 228, 265, 350, 352, 407
Benî Amr b. Mâlik 217, 355, 406
Benî Amr b. Mebzûl 217, 355, 406
Benî Asrem b. Fihr b. Ganm b. Sâlim 221
Benî Atîk b. Amr b. Mebzûl 217
Benî Avf b. Amr b. Avf b. Mebzûl b. Amr b. Ganm b. Mâzin 218
Benî Avf b. el-Hazrec 220, 351
Benî Bekr 50, 259
Benî Beyâda 225, 409
Benî Cehcebâ b. Külfe b. Avf b. Amr b. Avf 215
Benî Cez b. Adî b. Mâlik b. Sâlim b. Ganm 220

Benî Cüdâre b. Avf b. el-Hâris b. el-Hazrec 220
Benî Cümah 179, 181, 197, 200, 206, 211, 357, 411
Benî Cüşem b. el-Hazrec 219, 222
Benî Da‘d 221
Benî Dînâr 59, 68, 219, 341, 355, 406
Benî Dubey‘a b. Zeyd 214, 350
Benî Ebû Rifâ‘a 197
Benî Ebü’s-Sâib 206
Benî el-Abbâs 124
Benî el-Aclân b. Amr b. Âmir b. Zureyk 224
Benî el-Aclân b. Ganm b. Sâlim 220
Benî el-Bedî b. Âmir b. Avf 222
Benî el-Ebcer 220, 351
Benî el-Edrem 296
Benî el-Fâkihe b. el-Muğîre 205
Benî el-Hadânî 34
Benî el-Hâris b. el-Hazrec 202, 219
Benî el-Hâris b. Fihr 201, 212
Benî el-Hublâ 220
Benî el-Hurak 99
Benî el-Muğîre 137, 205, 238
Benî el-Muttalib b. Abdümenâf 194, 201, 208
Benî el-Velîd b. el-Muğîre 205
Benî en-Nadîr 54, 55, 190, 234, 250
Benî en-Nâr 99
Benî en-Neccâr 228, 268, 355, 406
Benî Esed 49, 179, 181, 196, 200, 203, 209, 218, 268, 349, 356, 393, 395, 397, 398
Benî Eslem 7
Benî Evd 105
Benî Fihr 194, 296, 394
Benî Ganm b. Dûdân 209
Benî Ganm b. es-Selm b. İmruülkays b. Mâlik b. Evs b. Hârise 215, 216, 217, 350
Benî Gıfâr 99, 126, 256
Benî Gusayne 221, 352
Benî Habîb b. Abdühârise 224, 355
Benî Hadîde 224
Benî Hâlid b. Âmir b. Zureyk 224
Benî Hansâ b. Mebzûl b. Amr b. Ganm b. Mâzin 218
Benî Hansâ b. Sinân b. Ubeyd 223
Benî Harâm b. Cündüb b. Âmir b. Ganm b. Adî b. en-Neccâr 218
Benî Harâm b. Ka‘b b. Ganm b. Ka‘b b. Selime 222
Benî Hârise 23, 212, 213, 242, 244, 269, 270, 307, 315, 327, 337, 363, 368
Benî Hâşim 7, 35, 76, 78, 116, 156, 194, 208, 349
Benî Hudre 351
Benî Hunâs b. Sinân b. Ubeyd b. Adî 223
Benî Huzeyme Gazvesi 53
Benî İmrân b. Mahzûm 206
Benî İmruülkays b. Sa‘lebe 219
Benî Kayle 272
Benî Kaynukâ 41, 49, 190, 229, 233
Benî Kays b. Mâlik b. Ka‘b b. Hârise b. Dînâr 219
Benî Kays b. Ubeyd b. Zeyd b. Rifâ‘a b. Mu‘âviye b. Amr b. Mâlik 217
Benî Kilâb 53, 402, 405
Benî Kurayza 50, 54, 55, 190, 219, 242, 245
Benî Levzân b. Ganm 221
Benî Lihyân 42, 50, 55, 403, 408, 410

Benî Lihyânlılar 408
Benî Ma‘îs b. Âmir b. Lüey 85
Benî Mahzûm 36, 74, 87, 136, 179, 181, 196, 200, 210, 349, 356, 357, 394, 406
Benî Mahzûm b. Yakaza 205, 210
Benî Mâlik b. el-Aclân b. Yezîd b. Ganm b. Sâlim 351
Benî Mâlik b. en-Neccâr 201, 216
Benî Mâlik b. Hısl 181, 198, 211
Benî Mardaha b. Ganm b. Mâlik 221
Benî Mâzin b. en-Neccâr 218, 355
Benî Mes‘ûd b. Abdüleşhel b. Hârise b. Dînâr 219
Benî Mu‘âviye 195, 215, 311, 351
Benî Muğâle 355
Benî Muhalled b. Âmir b. Zureyk 224
Benî Nâdir Gazvesi 50
Benî Nevfel b. Abdümenâf 181, 195, 203, 209
Benî Nu‘mân b. Sinân b. Ubeyd b. Abd b. Adî b. Ganm 223
Benî Rifâ‘a 205
Benî Ri‘l 42, 50, 55, 403, 408, 410
Benî Rizâh b. Ka‘b 213
Benî Sa‘d b. Bekr 201
Benî Sa‘d b. Leys 155, 211, 350
Benî Sâ‘ide 221, 222, 282, 351
Benî Sa‘lebe b. Abduavf b. Ganm 216
Benî Sa‘lebe b. Amr b. Avf 214
Benî Sa‘lebe b. Mâzin 218
Benî Sa‘lebe b. Ubeyd 223
Benî Sâlim 220, 263, 351, 352
Benî Sehm 7, 77, 179, 198, 200, 211, 390, 406
Benî Selime 69, 70, 201, 222, 259, 355, 360, 363, 365, 368, 387, 388
Benî Selime b. Harâm 201
Benî Selime b. Sa‘d b. Ali b. Esed b. Sâride b. Tezîd b. Cüşem 222
Benî Sevâd b. Ganm b. Ka‘b b. Selime 224
Benî Sevâd b. Mâlik b. Ganm b. Avf 216
Benî Süleym 49, 51, 64, 209, 235, 248, 249, 400, 406, 407
Beni Süleym Madeni 64
Benî Tarîf 222, 351
Benî Temîm 53, 204
Benî Teym 196, 210, 406
Benî Ubeyd b. Adî b. Ganm b. Ka‘b b. Selime 223
Benî Ubeyd b. Mâlik b. Sâlim b. Ganm b. el-Hazrec 220
Benî Ubeyd b. Sa‘lebe b. Ganm b. Mâlik 216
Benî Ubeyd b. Zeyd b. Mâlik b. Amr b. Avf 214, 350
Benî Ubeydullah 55, 120
Benî Usayye 42, 50, 55, 403, 408, 410
Benî Useyre b. Abduavf 216
Benî Ümeyye b. Beyâda 225
Benî Ümeyye b. el-Muğîre 205
Benî Ümeyye b. Zeyd 165, 213, 225, 242, 349, 350, 393
Benî Ümeyye b. Zeyd b. Mâlik b. Avf 213
Benî Üneyf 215
Benî Zafer 213, 275, 313, 409
Benî Zekvân 42, 50, 55, 403, 408, 410
Benî Zeyd b. Mâlik b. Sa‘lebe b. Ka‘b b. el-Hazrec b. el-Hâris b. el-Hazrec 219, 221
Benî Zeyd b. Sa‘lebe b. Ganm 216

Benî Zi'b 42, 50, 55, 403, 408, 410
Benî Zurayk 201, 224, 355
Benî Züheyr 73
Benî Zühre 76, 92, 93, 101, 201, 210, 252, 356
Berre bt. Abdülmuttalib 394
Berze 87
Berze bt. Mes'ûd es-Sakafî 255
Besbes b. Amr 69, 87, 99, 222
Beşîr b. Muhammed b. Abdullah b. Zeyd 180
Beşîr b. Sa'd 52, 219
Bettâr 231
Bi'ru Ma'ûne 50, 62, 217, 219, 222, 224, 399, 400, 403, 404, 405, 406, 407
Bilâl 133, 196, 204, 206, 210, 247, 268, 270, 298, 326, 349, 378, 387
Bilâl b. el-Hâris el-Müzenî 325
Birinci Bedir Gazvesi 59
Birkü'l-Gımâd 96
Bişr b. Berâ b. Ma'rûr 223, 345
Bu'âs 230, 242, 353
buğday 9, 243
Buharî 38
Buhrân 41, 49, 54, 64, 248, 249
Büceyr b. Ebû Büceyr 219
Bükeyr b. Mismâr 254, 357
Büvât 48, 54, 58
Büyûtü's-Sukyâ 59, 68, 69, 72
Büyük Bedir Savaşı 66
Büzürg Tahrânî 21

C

Ca'fer b. Amr 201, 204, 205
Ca'fer b. Ebû Tâlib 171, 208
Câbir b. Abdullah 137, 168, 223, 237, 316, 358, 382, 389
Câbir b. Atîk b. el-Hâris b. Kays b. Heyşe b. el-Hâris b. Mu'âviye 215
Câbir b. Hâlid b. Abdüleşhel b. Hârise 219
Câbir b. Süleym 307
Cahiliye 14, 18, 64, 91, 132, 134, 261, 264, 267, 279, 346, 369, 382, 396
Cebbâr b. Sahr 141, 194, 223, 284
Cebbâr b. Sülmâ 402
Cemel 14, 15, 306
Cemîle bt. Abdullah b. Übey b. Selûl 323
Cibrîl 102, 104, 119, 126, 127, 130, 157, 160, 164, 183, 233, 247, 339, 353, 354, 406, 415
Cisru Ebû Ubeyde 143
Cu'âl b. Sürâka 267, 283, 371
Cuhfe 48, 56, 57, 58, 59, 69, 89, 91, 93, 147, 200, 255
Cübeyr b. İyâs b. Hâlid b. Muhalled 224
Cübeyr b. Mut'im 105, 109, 137, 161, 179, 181, 195, 251, 254, 334, 336, 385, 413
Cüheym b. es-Salt 89, 90, 173
Cündüb b. Damre el-Cündu'î 122
Cürcân 12
Cüzâm 74

D

Dabbe 58, 212
Dacnân 85
Dahhâk b. Hârise b. Sa'lebe b. Ubeyd 223
Dahhâk b. Osman 246, 295, 343
Dahhâk b. Süfyân 53, 403
Damdam b. Amr 74, 75, 77, 78, 81, 83, 84, 87,
Damre 58, 351
Damre b. Amr 222
Damre b. Sa'îd 295, 343
Dârekutnî 38
Dâru Nahle 360
Dârü'n-Nedve 251, 255
Dâvud b. el-Husayn 102, 106, 120, 128, 143, 201, 202, 203, 204, 207, 209, 211, 213, 217, 312
Debbe 98
def 86, 275, 276
Dırâr b. el-Hattâb el-Fihrî 305
Dihye el-Kelbî 127
Du'sûr b. el-Hâris 247
Du'sûr b. Muhârib 246
Dubâ'a bt. ez-Zübeyr 73
Dûmetü'l-Cendel 41, 50, 51, 54

E

Ebân b. Osman 26
Ebân b. Sâlih 94
Ebân el-Attâr 26
Ebû Abdullah el-Varrâk 47
Ebû Abdullah Muhammed b. Şücâ 47, 146
Ebû Abs b. Cebr b. Amr b. Zeyd b. Cüşem b. Hârise 213
Ebû Afek 41, 49, 227, 228
Ebû Âmir el-Fâsık 287, 294
Ebû Amr b. el-Cemûh 70
Ebû Atâ b. es-Sâib b. Âbid b. Abdullah 197
Ebû Avn 74, 127, 203, 235, 335
Ebû Azîz 106, 195, 255, 356
Ebû Azze Amr b. Abdullah b. Umeyr el-Cümahî 161, 253
Ebû Azze Amr b. Abdullah b. Vehb 197
Ebû Bekr b.Kuhâfe 52, 53, 54, 71, 72, 93, 95, 103, 106, 115, 130, 135, 148, 154, 157, 158, 159, 162, 210, 219, 265, 291, 297, 305, 307, 343, 346, 358, 360, 361, 378, 382, 389, 402
Ebû Bekr b. Abdullah 47, 68, 93, 149, 169, 288
Ebû Bekr b. Abdullah b. Ebû Cehm 169, 288
Ebû Bekr b. Abdullah b. Muhammed b. Ebû Sebre 47, 149
Ebû Bekr b. Abdullah b. Muhammed b. Ebû Sebre 47, 65
Ebû Bekr b. İsmail 57, 63, 68, 72, 154, 155, 201
Ebû Bekr b. Ömer b. Abdurrahman b. Abdullah b. Ömer el-Hattâb 93
Ebû Bekr b. Süleyman b. Ebû Hasme 81, 145
Ebû Berâ 401, 403, 404, 405
Ebû Bürde b. Niyâr 65, 128, 153, 155, 206, 213, 270, 283
Ebû Cehil 56, 76, 77, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 89, 90, 91, 92, 94, 100, 109, 112, 113, 114, 115, 119, 120, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 149, 153, 162, 163, 165, 179, 181, 185, 197, 200, 201, 202, 205, 251, 254, 255, 268, 272, 276, 283, 306, 325, 330, 333, 350, 355, 391, 415
Ebû Dâvud b. Âmir b. Mâlik b. Hansâ 218
Ebû Dâvud el-Mâzinî 70, 71, 129, 144, 198, 204
Ebû Dayyâh b. Sâbit 215
Ebû Dücâne 22, 56, 125, 135, 136, 203, 205, 207, 221, 291, 296, 299, 303, 306, 309, 310, 311, 319, 343, 344, 356, 357
Ebû Ebü'l-A'ver es-Sülemî Süfyân b. Abdüşems 316
Ebû Eyyûb 197, 216, 367
Ebû Eyyûb el-Ensârî 197, 216
Ebû Hakîme 217
Ebû Hâlid ez-Zürakî 398
Ebû Hamza Abdülvâhid b. Meymûn 203
Ebû Hanne 215, 334
Ebû Hârice b. Kays b. Mâlik b. Adî b. Âmir b. Hansâ b. Amr b. Mâlik b. Adî b. Âmir 218

Ebû Hasme 47, 65, 81, 145, 150, 165, 251, 269, 408
Ebû Hâşim 190
Ebû Hatim er-Râzî 31, 36
Ebû Hind el-Beyâdî 167
Ebû Hukeyme 81, 173, 174, 257
Ebû Huzeyfe b. Utbe 55, 66, 209, 398
Ebû Huzeyme b. Evs b. Asram b. Zeyd b. Sa‘lebe 216
Ebû Hüreyre 193, 286, 312, 362, 413
Ebû İshâk el-Eslemî 124
Ebû Katâde 30, 47, 52, 69, 104, 233, 251, 276, 339, 340, 387, 394
Ebû Kays b. el-Fâkih b. el-Muğîre 121, 136, 205
Ebû Kays b. el-Velîd 205
Ebû Kebşe 70, 208, 345, 346
Ebû Kubeys 75, 170
Ebû Leheb 79, 80
Ebû Lübâbe b. Abdülmünzir 54, 151, 166, 213, 233, 235, 331, 352
Ebû Ma‘şer 30, 31, 34, 35, 36, 44, 48, 66, 204, 207, 209, 251, 285, 399
Ebû Mahşî 209
Ebû Mersed el-Ganevî 73, 195, 208, 409
Ebû Mes‘ûd Ukbe b. Amr 384
Ebû Muhammed el-Hasan b. Ali b. Muhammed el-Cevherî 47
Ebû Mus‘ab b. İsmail b. Mus‘ab b. İsmail b. Zeyd b. Sâbit 227
Ebû Müleyl b. el-Ez‘ar 214
Ebû Müsâfi el-Eş‘arî 205
Ebû Nâile 240, 241, 242, 294, 394
Ebû Niyâr 335
Ebû Ömer Muhammed b. el-Abbâs b. Muhammed b. Zekeriyâ Hayyeveyh 47
Ebû Râfi 100, 266
Ebû Rühm el-Gıfârî 55, 126, 294
Ebû Sa‘îd el-Hudrî 263, 267, 297, 317, 349, 351, 362, 400, 404
Ebû Sebre b. Ebû Rühm 211, 394
Ebû Sehm 181
Ebû Seleme b. Abdülesed 49, 54, 140, 209, 210, 349, 393
Ebû Selît 217
Ebû Serve‘a 415
Ebû Sevr 195, 201
Ebû Sinân b. Mihsan 209
Ebû Süfyân b. Harb 49, 57, 75, 81, 87, 88, 90, 91, 92, 93, 100, 122, 123, 167, 171, 175, 181, 188, 194, 234, 251, 252, 255, 257, 258, 259, 272, 281, 287, 288, 312, 323, 344, 345, 346, 347, 348, 350, 362, 378, 379, 391, 392, 413, 416
Ebû Süfyân b. el-Hâris 350
Ebû Süleyman 179, 180, 304, 332, 410
Ebû Şeyh 217, 406
Ebû Talha 106, 181, 196, 217, 236, 255, 256, 272, 275, 276, 277, 278, 279, 293, 294, 314, 345, 356
Ebû Tâlib 118
Ebû Ubeyd Köprüsü 404
Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh 52, 55, 297, 394
Ebû Ubeyde b. Muhammed b. Ammâr b. Yâsir 139
Ebû Ufeyr 128, 153, 194, 236
Ebû Ukayl b. Abdullah b. Sa‘lebe b. Beyhân 215
Ebû Urve b. Ebû Amr el-Basrî 34
Ebû Useyre b. el-Hâris b. Alkame 303, 355
Ebû Üsâme el-Cüşemî 110, 144, 201, 292, 396
Ebû Üseyd es-Sâ‘idî 125, 149, 153, 206, 222, 324, 345
Ebû Vedâ‘a 172, 173, 180, 181, 198, 238
Ebû Vedâ‘a b. Dubeyre 172, 198, 238
Ebû Za‘ne 283, 284
Ebû Zem‘a 94, 250
Ebü’d-Derdâ 303
Ebü’l-A‘ver Ka‘b b. el-Hâris b. Cündüb b. Zâlim b. Abs b. Harâm b. Cündüb 218
Ebü’l-Âs b. er-Rebî 169, 181, 195
Ebü’l-Âs b. Nevfel 195
Ebü’l-Bahterî 84, 89, 129, 130, 165, 170, 179, 200, 204
Ebü’l-Bedâh b. Âsım 214
Ebü’l-Esved 204, 210, 400, 408
Ebü’l-Ferec el-İsfahânî 7
Ebü’l-Gaydak 276, 313
Ebü’l-Gays 286
Ebü’l-Hakem 82, 90, 136, 137, 235, 238, 331,
Ebü’l-Hakem b. el-Ahnes 333, 349, 350, 355, 356
Ebü’l-Hamrâ 70, 217, 357
Ebü’l-Heysem b. et-Tehiyyân 213
Ebü’l-Huveyris 74, 105, 109, 113, 129, 194, 212, 288
Ebü’l-Kâsım Abdülvehhâb b. Ebû Hayye 124
Ebü’l-Kâsım b. Ebû Hayye 146
Ebü’l-Münzir b. Ebû Rifâ‘a 197, 205
Ebü’l-Yeser 195, 204, 206, 224, 297, 345
Ebü’n-Nemir el-Kinânî 311
Ebü’r-Reyyân 407
Ebü’r-Rûm 290, 360
Ebü’ş-Şa‘sâ b. Süfyân b. Uveyf 357
Ebü’z-Zinâd 48, 78, 109, 119, 131, 173, 174, 199, 200, 244, 251, 306, 338
Ebvâ 48, 58, 92, 200, 257, 258
ed-Dahhâk b. Abduamr 219
ed-Damrî 98
ed-Debe 202
ed-Duğuniyye 255
Eflah b. Sa‘d 214
Ehâbîş 253, 256
Ehl-i Beyt 261
Ehl-i Sünnet 23
el-A‘yânu’ş-Şîa 21
el-Abîr 397
el-Adb 153
el-Ahmer 170
el-Ahnes b. Şerîk 92, 333, 349, 350, 355, 356, 415
el-Ahvas 214
el-Akîk 59, 94, 165, 259, 347, 386, 393
el-Âliye 151, 165, 349, 393
el-Arsa 259
el-Âs b. el-Muğîre 205
el-Âs b. Hişâm b. el-Muğîre 80, 142, 204, 205, 310, 356
el-Âs b. Münebbih 82, 84, 121, 154, 207
el-Asabe 393
el-Asbağ b. Abdülazîz 338
el-Aynü’l-Müsta‘cele 202
el-Bakî 41, 166, 243, 245
el-Beğûm bt. el-Mu‘azzil b. Kinâne 255
el-Bekkâî 34
el-Belâzürî 20, 23, 40, 44
el-Belkâ 52
el-Berâ b. Âzib 68, 267
el-Buhrân 54
el-Buk 68, 70
el-Bürdî 28
el-Cemmâ 59, 311, 386
el-Cemûm 51
el-Cezîre 33

el-Cezzârîn 343
el-Cinâb 52
el-Cuhfe 48, 59, 89, 91, 93, 200
el-Cürf 259
el-Ebtah 75
el-Ebvâ 200, 257, 258
el-Esvâf 382
el-Esved b. Abdülesed b. Hilâl b. Abdullah b. Amr b. Mahzûm 206
el-Esved b. Ca'ûne 355
el-Esved b. el-Muttalib 86, 91, 173, 174, 179, 200, 204, 250, 251
el-Esved b. Şe'ûb 323, 350
el-Esvedü'l-Ansî 19
el-Eş'as b. Hilâl 12
el-Fakîh 198, 224
el-Felceteyn 233
el-Fihrist 7, 14, 21, 28, 35, 36, 39
el-Fur 248
el-Furğ 147
el-Füls 53
el-Gâbe 50, 54, 55, 154, 259, 361, 362
el-Gamîm 147
el-Gamr 50
el-Garkad 243
el-Habat 41, 52
el-Habîreteyn 98, 99
el-Habreteyn 98
el-Hadâik 230
el-Hâfız ed-Derâverdî 38
el-Hakem b. Keysân 60, 61, 62, 406
el-Hamrâ 210, 392
el-Hâris b. Âiz b. Esed 196
el-Hâris b. Âmir 74, 83, 84, 106, 130, 179, 200, 203, 334, 411, 415
el-Hâris b. el-Fudayl 330, 399
el-Hâris b. Enes 71, 212, 281, 350
el-Hâris b. en-Nu'mân b. Ebû Hazme 215
el-Hâris b. es-Sımme 22, 291, 299, 301, 357, 400, 401, 402, 406
el-Hâris b. Evs 71, 212, 240, 242, 243
el-Hâris b. Fudayl 228
el-Hâris b. Hâtıb 23, 134, 151, 214, 327
el-Hâris b. Hazeme 71, 212
el-Hâris b. Hazeme b. Adî b. Ebû Ganm b. Sâlim b. Avf b. Amr b. Avf 212
el-Hâris b. Hişâm 90, 106, 119, 146, 172, 205, 251, 255
el-Hâris b. Kays b. Hâlid b. Muhalled 224
el-Hâris b. Kays b. Heyşe b. el-Hâris b. Ümeyye 215
el-Hâris b. Rifâ'a b. Sevâd 216
el-Hâris b. Sımme 151, 217, 302, 303, 338
el-Hâris b. Süfyân b. Abdülesed 255
el-Hâris b. Zem'a 121, 174
el-Harrâr 41, 48
el-Harre 260, 268, 269, 315, 352
el-Hasan b. Ubeydullah b. Huneyn 124
el-Hâviye 62
el-Havrâ 66, 151
el-Haysumân b. Hâbis el-Huzâ'î 147, 170
el-Hayzürân Kabristanı 13
el-Hebît 349, 350
el-Hedde 91, 409
el-Hedm 405
el-Heysem b. Adî 20
el-Hisy 267
el-Hubâb 101, 102, 106, 133, 135, 197, 267, 276, 284, 291, 307
el-Hubâb b. Kayzî 350
el-Husayn b. Abdurrahman b. Amr 271
el-Husayn b. el-Hâris b. Abdülmuttalib 208
el-Ird 259, 260, 264
el-Îs 51, 337, 404
el-İsfahânî 7, 24
el-Kâre 403, 408
el-Karede 49, 249
el-Kasvâ 131, 165, 168
el-Kavâkıle 212
el-Kedîd Gazvesi 41, 52
el-Ketûm 231
el-Kurtâ 42, 50
el-Küdr 49, 54
el-Makburî 69
el-Me'mûn 10, 11, 12
el-Merzubân 154
el-Meyfa'a 42, 52
el-Mihrâs 21, 291, 342
el-Mikdâd b. Amr 62, 73, 96, 210, 294
el-Misver b. Mahreme 261, 367
el-Misver b. Rifâ'a 150, 152
el-Mu'allâ b. Levzân 355
el-Mu'terida 98, 99
el-Muğîre b. Abdurrahman 26, 106
el-Muhâcir b. Mismâr 57
el-Muhayrîk 312
el-Munsarıf 72
el-Mutallib 180
el-Mücezzer b. Ziyâd 130, 204, 221, 354
el-Müktemin 72
el-Münekkâ 246
el-Münzir b. Amr 50, 56, 222, 400, 401, 406, 407
el-Münzir b. Kudâme es-Sâlimî 230
el-Münzir b. Muhammed b. Ukbe b. Uhayha b. el-Cülâh b. Harîş b. Cehcebâ b. Külfe 215
el-Münzir b. Sa'd 181
el-Müreysî 8, 50, 54, 55
el-Müseyyeb 39, 58, 94, 109, 153, 161, 162, 179, 300, 349, 359
el-Müzn 324
el-Ubeys 71
el-Üseyl 156, 157, 163, 164, 204
el-Velîd b. el-Âs b. Hişâm 310, 356
el-Velîd b. el-Velîd 94, 170, 196, 403
el-Velîd b. Ukbe 181, 194, 327, 328
el-Velîd b. Züheyr b. Tarîf 397
el-Vetîr 170
el-Vitâ 259
el-Yâfi'î 19
el-Yemân Huseyl b. Câbir 284
el-Yüseyre 397
Enes b. Abbâd es-Sülemî 407
Enes b. en-Nadr 329, 355
Enes b. Katâde 265
Enes b. Mu'âz b. Enes b. Kays b. Ubeyd 217
Enese 55, 70, 202, 208
Enmâr 203, 210, 334, 356
en-Nadîr 33, 54, 55, 190, 234, 250
en-Nadr b. el-Hâris 84, 156, 171, 204
en-Nakra 51
en-Nebît 225, 265, 407
en-Necdiyye 234
en-Nehdiyye 228
en-Nu'mân b. Abdi Amr 219, 355
en-Nu'mân b. Ebû Mâlik , 199, 206
en-Nu'mân b. Sâlim 351
Ensâr 15, 28, 55, 56, 58, 96, 113, 116, 132, 133, 134, 141, 148, 150, 151, 165, 167, 169, 191, 201, 202, 207, 208, 212, 229, 234, 262, 287, 289, 291, 307, 311, 315, 319, 330, 331, 332,

337, 339, 342, 343, 349, 350, 353, 365, 394, 400, 404, 406
Erbed b. Humeyre 209
Erkam b. Ebü'l-Erkam 153, 154, 210, 394
er-Racî 50
er-Râzî 31, 36, 38
er-Rebî b. Sebre 233
er-Recî 42, 43, 211, 213, 408, 409, 417
er-Revhâ 71, 94, 151, 155, 166, 167, 214, 215, 217, 222, 231, 349, 391
er-Rubey 217
er-Rüveyse 129
Es'ad b. Yezîd b. el-Fâkih b. Zeyd b. Halde b. Âmir 224
Eslem 7, 100, 143, 194, 212, 250, 390, 403
Esmâ 139
Esmâ bt. Mervân 41
es-Safedî 7, 16
es-Safî 153
es-Safrâ 194, 201, 202, 203, 379
es-Sağdiyye 231
es-Sahl 232
es-Sâib b. Ebû Hubeyş b. el-Muttalib b. Esed 129, 196
es-Sâib b. Ebû Lübâbe 152
es-Sâib b. Ebû Rifâ'a 206
es-Sâib b. Ebü's-Sâib 206
es-Sâib b. Osman 71, 211, 294
es-Sâib b. Ubeyd 194
es-Semtî 8
es-Sevrî 190, 193, 202
es-Seyyâle 390
es-Sukyâ 68, 70
es-Süheylî 19
es-Sünen 33
eş-Şeyhayn 267, 268, 270, 297
eş-Şukra 327
et-Tabakat 13
et-Tabakâtü'l-Kebîr 19
et-Taraf 41, 51
et-Teyyâ 98
et-Tufeyl 70, 208
Evs 55, 106, 120, 215, 232, 237, 240, 255, 257, 260, 262, 267, 272, 274, 275, 276, 290, 299, 332, 349, 352, 387, 391
Evs b. el-Mi'yar b. Levzân 206
Evs b. Erkam b. Zeyd 308, 351
Evs b. es-Sâmit 221
Evs b. Harâm 355
Evs b. Havlî 56, 220, 387
Evs b. Kayzî 23, 269, 327
Evs b. Sâbit b. el-Münzir b. Harâm 217
Eyyûb b. Abdurrahman b. Ebû Sa'sa'a 204, 398
Ezri'ât 232, 233
ez-Zerkânî 31
ez-Zeyyâl 71
ez-Zübeyr b. el-Avvâm 102, 135, 203, 206, 209, 279, 291, 302, 345
ez-Zührî 24, 28, 29, 30, 35, 37, 62, 65, 81, 107, 108, 111, 119, 141, 153, 161, 162, 167, 169, 170, 199, 200, 201, 207, 209, 211, 229, 232, 234, 235, 236, 248, 261, 287, 288, 300, 335, 359, 413

F

fal okları 80, 81, 110
Fars 7
Fas 34
Fâtıma bt. el-Velîd b. el-Muğîre 255
Fedek 51, 52
Ferve b. Amr b. Vezfe b. Ubeyd b. Âmir 225
Ferve b. Amr el-Beyâdî 197
Ferve b. es-Sâib 181, 197
Ferve b. Huneys b. Huzâfe b. Sa'îd b. Sa'd b. Sehm 198
Fidda 231

fidye 132, 157, 158, 159, 160, 161, 164, 182, 191, 196, 253, 303
Firavun 190
Furât b. Hayyân 91, 250, 251
Fütûhu'l-Büldân 20

G

Gâlib b. Abdullah 52, 77, 296
ganimet 54, 61, 65, 67, 70, 83, 95, 137, 141, 148, 149, 152, 153, 172, 182, 188, 191, 238, 265, 282, 324, 332, 371, 373
Gannâm b. Evs b. Gannâm b. Evs b. Amr b. Mâlik b. Âmir b. Beyâda 225
Gassân b. Mâlik b. Sa'lebe b. Amr b. el-Aclân 221
Gatafân 41, 49, 216, 220, 235, 246
Gayka 147
Gaziyye b. Amr 216, 318
Gazze 74, 252
Guillaume 33
Gurâb b. Süfyân 255, 351, 357
gülyabani 154

H

Habbâb b. el-Eret 150, 210
Habîb b. el-Esved 223
hac 9, 10, 53, 54
Hacerü'l-Esved 300, 366
Hacı Halife 19, 26, 29, 32
Hâciz b. es-Sâib b. Uveymir b. Âiz 206
Hadîce 181, 182
Hadrâ seriyyesi 41, 52
Hafs b. Amr b. Ebû Talha 236
Hafs b. el-Ahyef 85, 181, 198
Hakîm b. Hizâm 78, 81, 84, 99, 100, 109, 110, 111, 113, 114, 115, 129, 145, 413
Hâlid b. Abdullah el-Kasrî 24
Hâlid b. Ebü'l-Bükeyr 66, 211, 409
Hâlid b. el-A'lem el-Ukaylî 113, 310, 356
Hâlid b. el-Heysem 156
Hâlid b. el-Kâsım 225
Hâlid b. el-Velîd 53, 181, 196, 219, 272, 276, 280, 283, 287, 288, 304, 324, 330, 332, 333, 350, 355, 356
Hâlid b. Hişâm 169, 196
Hâlid b. İlyâs 169
Hâlid b. Kays b. Mâlik b. el-Aclân b. Ali b. Âmir b. Beyâda 225
Hâlid b. Kays b. Sa'lebe b. Ubeyd b. Sa'lebe b. Ganm 216
Hâlid b. Zeyd 216, 218, 367
Hallâd b. Amr b. el-Cemûh 70, 222, 355
Hallâd b. Râfi b. Mâlik b. el-Aclân 224
Hallâd b. Süveyd b. Sa'lebe b. Amr b. Hârise b. İmruülkays 219
Hals 129
Hamne 300, 340, 341
Hamne bt. Cahş 300, 340
Hamrâü'l-Esed 49, 54, 319, 353, 357, 378, 382, 386, 387, 390, 393
Hamza b. Abdülmuttalib 22, 48, 55, 56, 70, 116, 117, 118, 125, 132, 136, 143, 149, 195, 203, 204, 205, 206, 208, 262, 263, 278, 309, 323, 324, 334, 335, 336, 338, 339, 340, 349, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 365, 369, 385
Hamza b. el-Humeyyir 223
Hamza b. Suheyb 128
Hanîfîler 170
Hanîfîlik 170
Hansâ bt. Hıdâm 214
Hanzale b. Ebû Âmir 287, 323, 350
Hanzale b. Ebû Süfyân 79, 202
Harâm b. Milhân 218, 400

Hârice b. Abdullah b. Ka‘b 149
Hârice b. Abdullah b. Süleyman 312
Hârice b. Âmir 23, 327
Hârice b. el-Humeyyir 223
Hârice b. İbrahim b. Muhammed b. Sâbit b. Kays b. Şemmâs 126
Hârice b. Zeyd 219, 287, 308, 317, 329, 351, 359, 384
Hârise b. Amr ve Nefis b. Ferve b. el-Bedî 351
Hârise b. en-Nu‘mân 71, 195, 216
Hârise b. Sürâka 113, 143, 201, 202, 217
Harmele b. Amr 136, 205
Harrâr 41, 48, 57
Harun b. Sa‘d 34
Harun el-Fervî 8
Harun er-Reşîd 9, 11, 12
Has‘am 53
Hasmâ seriyyesi 41
Hassân b. Sâbit 173, 217, 226, 238, 239, 337, 354, 407, 416, 417
Hâtıb b. Amr b. Abdüşems b. Abdüvüd 211
Hâtıb b. Ebû Belte‘a 154, 196, 209, 294
Hatîb el-Bağdadî 8, 9, 13
Havlânî 60
Havvât b. Cübeyr 151, 182, 215, 283, 333, 352
Havvât b. Sâlih 215
Hayber 33, 50, 51, 54, 55, 170, 190, 340
Hayf 99
Hayneme Ebû Sa‘d 350
Hays 167
Hazrec 15, 16, 120, 166, 174, 202, 213, 216, 219, 220, 221, 222, 224, 225, 227, 232, 237, 257, 260, 262, 267, 272, 276, 287, 299, 332, 349, 351, 352, 364, 365, 384, 387, 409
Hediyyetü’l-Ârifîn 17
Hendek 50, 54, 55, 147, 219, 407
Hıms 335, 413, 414
Hırâş b. es-Sımme 71, 195, 222, 294, 387
Hıristiyan 123
Hibbân b. el-Arika 113, 201, 202, 292
Hicr 75, 170, 171, 175, 177, 179
hicret 36, 43, 65, 122, 123, 124, 131, 182, 186, 191, 381
Hilâl b. el-Mua‘llâ 225
Himâre 386
Hind bt. Amr b. Harâm 314, 315
Hind bt. Münebbih b. el-Haccâc 255
Hind bt. Utbe 174, 255, 322, 335, 336
Hindistan 19
Hismâ 51
Hişâm b. el-Velîd b. el-Muğîre 181
Hişâm b. Umâre 74, 179
Hişâm b. Urve 26, 33, 69, 212
Horasan 11
Horovitz 11, 19, 28, 29, 37
Hubâb b. el-Münzir 101, 106, 133, 135, 197, 205, 222, 259, 267, 284, 291, 307, 387
Hubeyb b. Adî 42, 409, 411
Hubeyb b. Yesâf 83, 94, 130, 133, 203, 206, 219, 308, 331, 354, 394
Huceyr b. Ebû İhâb 251, 411
Hudâ-bahş Kütüphanesi 19
Hudeybiye 51, 55, 153
Hudre 298, 351
Hufâf b. Îmâ b. Rahda 108
Huleyde b. Kays b. en-Nu‘mân b. Sinân 223
Huleyfe b. Adî b. Amr b. Mâlik b. Âmir b. Füheyre b. Âmir b. Beyâda 225
Humm 57, 69
Hunâs bt. Mâlik b. el-Mudarrib 255
Huneyn 8, 53, 54, 55, 124
Huneys b. Huzâfe b. Kays 211
Hurbâ 70, 387
Hureys b. Zeyd 220
Hurûbu’l-Evs ve’l-Hazrec 16
Huseyke 69, 70
Huseyketü’z-Zübâb 69
Huseyl b. Câbir 284
Huveytıb b. Abdüluzzâ 79, 250, 251, 413
Huveyyisa b. Mes‘ûd 244
Huyey b. Ahtab 234
Huzâ‘a 210, 257, 259, 391
Huzeyl 409
Hübel 80, 290, 345, 346, 348
Hübeyre b. Ebû Vehb 106, 144, 253, 350
hür 155, 406

I

Irak 9, 10, 12, 20, 36, 40, 98, 250
Irku’z-Zabye 87, 88, 93, 164
Iyâd b. Züheyr 212

İ

İblis 78, 85, 86, 119, 120, 124, 189, 283, 327
İbn Abbâs 65, 102, 118, 119, 128, 153, 193, 199, 202, 208, 261, 358, 377, 390
İbn Âiz el-Mahzûmî 154
İbn Âmir bostanı 52
İbn Arfece 215
İbn Arika 201
İbn Asâkir 8
İbn Atîk 50
İbn Bükeyr 34, 44
İbn Cüreyc 35, 182
İbn Ebû Attâb 246
İbn Ebû Avn 203, 235, 335
İbn Ebû Dâvud el-Mâzinî 70
İbn Ebû Habîbe 47, 102, 106, 120, 122, 128, 194, 201, 202, 203, 204, 207, 209, 211, 213, 217, 244, 251
İbn Ebû Hatim er-Râzî 31, 36
İbn Ebû Inebe 388
İbn Ebû Kebşe 345, 346
İbn Ebû Sebre 30, 57, 63, 150, 151, 152, 153, 167, 207, 212, 251, 274, 282, 285, 286, 287, 288, 289, 303, 320, 322, 348, 349, 399
İbn Ebû Serh 123
İbn Ebû Şurayk 101
İbn Ebû Tuvâle 206
İbn Ebû Zi‘b 69, 361
İbn Ebü’l-Avcâ es-Sülemî 52
İbn Ebü’l-Hadîd 22, 23
İbn Ebü’l-Hukayk 50
İbn Ebü’z-Zinâd 109, 119, 131, 173, 174, 199, 200, 244, 306
İbn Ezher 72
İbn Furey‘a 337
İbn Hacer 12, 29, 30, 32, 33, 35, 38
İbn Hacer el-Askalânî 12
İbn Hallikân 7, 11, 12
İbn Hareşe 296, 297
İbn Hayyeveyh 203
İbn Hibbân 35
İbn Hişâm 24, 34, 132, 408
İbn Hubeyş 19
İbn İshâk 17, 18, 22, 23, 24, 25, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 37, 38, 41, 44
İbn İsme b. Mâlik b. Ümeyye b. Dubey‘a 214
İbn Ka‘b 228, 232, 234, 237, 287
İbn Ka‘b el-Kurazî 228
İbn Kamîe 287, 288, 289, 290, 294, 295, 296, 298, 300, 318, 319, 346, 350, 389
İbn Kammata 123

İbn Kavkal 287, 309
İbn Kesîr 17, 18, 20, 24, 31, 34
İbn Kuteybe 11, 28
İbn Mes'ûd 71, 102, 103, 139, 140, 141, 149, 160, 373, 377
İbn Revâha 51, 115, 165
İbn Rukayş 228
İbn Seyyidü'n-Nâs 8, 13, 31, 33, 37
İbn Sümeyye 103
İbn Süneyne 242, 244
İbn Şihâb 24, 29, 295, 298
İbn Tağrîberdî 7
İbn Uhayha 73
İbn Uzeyne 67
İbn Übey 230, 231, 232, 267, 268, 270, 271, 348, 365, 367
İbn Ümmü Abd 103
İbn Ümmü Mektûm 54, 55, 236, 249, 251, 327
İbn Üneys 50
İbn Yâmîn 245, 246
İbnü'l-Adeviyye 204
İbnü'l-Erkam 154
İbnü'l-Esîr 34
İbnü'l-Eşref 49, 236, 237, 238, 239, 241, 242, 243, 244, 245
İbnü'l-Hanzaliyye 81, 83, 92, 100, 114, 145, 146
İbnü'l-Müseyyeb 56, 199
İbnü'n-Nedîm 13, 14, 17, 18, 21, 24, 28, 35, 36, 39
İbnü'z-Zağberî 253
İbrahim b. el-Münzir 32
İbrahim b. Muhammed b. Şürahbîl el-Abderî 289
İbrahim b. Yahya b. Zeyd b. Sâbit 138
İbrahim el-Harbî 14, 37, 39
içki 62, 91, 173, 234, 250, 279, 335, 410
İdam 52
ifsad 112, 180
İkrime b. Ebû Cehil 137, 181, 197, 202, 251, 254, 255, 268, 272, 276, 283, 306, 325, 330, 333, 350, 355, 391, 415
İlliyyîn 403
Îmâ b. Rahda 108
İsa 7, 21, 31, 32, 155, 160, 171, 173, 181, 297
İsa b. Cafer b. Sâib Hâsir 7
İsa b. Hafs b. Âsım 155
İsa b. Ma'mer 173, 181
İsa b. Talha 297
İsâf 65, 187
İshâk b. Abdullah b. Ebû Ferve 288
İshâk b. Hârice 195, 205
İshâk b. Hâzim 162, 168, 234
İshâk b. Sâlim 120
İshâk b. Yahya 128, 180, 297
İsmail b. İbrahim b. Ukbe 48
İsmail b. Muhammed 57, 63, 154, 201, 209, 211
İsme b. el-Husayn b. Vebre b. el-Aclân 221
İsrâfîl 105, 119
İsrâîliyât 28
İyâs b. Ebü'l-Bükeyr 211
İyâs b. Evs b. Atîk 263

K

Ka'b b. Amr b. Abbâd b. Amr b. Sevâd 224
Ka'b b. Cemmâz b. Mâlik b. Sa'lebe 222
Ka'b b. el-Eşref 41, 172, 173, 237, 238, 239, 241, 245
Ka'b b. Umeyr el-Gıfârî 52
Ka'b b. Zeyd 219, 407
Kâbe 75, 76, 86, 170, 171
Kabûs 324, 325, 350
Kala'î 231
Kanât 298, 405
Karâretü'l-Küdr 235
Karaviyyîn Mescidi 34
Katâde b. en-Nu'mân 98, 213, 276, 292, 293, 294, 387, 394
Katan 41, 49, 393, 395, 396, 397, 398
Katan b. Vehb 285
Katar b. Vehb el-Leysî 385
kâtiplik 123
Kavkal 221, 287, 309
Kays b. Amr b. Kays b. Zeyd b. Sevâd 216
Kays b. Ebû Sa'sa'a 72, 218
Kays b. el-Hâris 94, 395
Kays b. el-Mihres 94
Kays b. el-Velîd b. el-Muğîre 120
Kays b. es-Sâib 197
Kays b. es-Seken b. Kays b. Zeyd b. Harâm 218
Kays b. İmruülkays 90
Kays b. Mahreme b. Abdülmuttalib b. Abdümenâf 32
Kays b. Mihsan b. Hâlid b. Muhalled 224
Kays b. Muhalled 218, 355
Kays b. Muharris 94, 95, 307, 308
Kays b. Sa'lebe 216, 222, 351
Kays Ebü'l-Aklah 214
Kayser 170
Kebşe bt. Ubeyd b. Mu'âviye b. Belhâris b. el-Hazrec 364
Kennâz b. el-Husayn 55, 208
Kerîme bt. el-Mikdâd 62
Kerîme bt. Ma'mer b. Habîb 134
Kesîb 247
Keşed 66, 67
Keşed el-Cühenî 66, 67
Keşfü'z-Zünûn 17, 19, 26, 29, 32
Kısas 105
Kilâb b. Talha b. Ebû Talha 279
Kinâne 58, 85, 255, 311, 357
Kinâne b. Ali b. Rebî'a b. Abdüluzzâ 255
Kinâne b. Ebü'l-Hukayk 250
Kisrâ 170
Kitâbü Darbi'd-Denânîr 15, 16
Kitâbü İhtilâfi Ehli'l-Medine ve'l-Kûfe fî Ebvâbi'l-Fıkh 16
Kitâbü Makteli'l-Hüseyn 14, 21
Kitâbü Mevlidi'l-Hasan ve'l-Hüseyn ve Makteli'l-Hüseyn 15, 20
Kitâbü Mevlidi'l-Hasan ve'l-Hüseyn ve Maktelihi 16
Kitâbü Sıffîn 15, 16
Kitâbü Tefsîri'l-Kur'ân 17
Kitâbü Yevmi'l-Cemel 15
Kitâbü Zikri'l-Kur'ân 15, 17
Kitâbü'l-Eğânî 24
Kitâbü'r-Ridde 15, 17, 18, 19
Kitâbü'r-Ridde ve'd-Dâr 15, 18
Kitâbü's-Sîre 14, 16, 18
Kitâbü't-Târîh ve'l-Meğâzî ve'l-Meb'as 14, 17, 18
Kitâbü't-Târihi'l-Kebîr 18
Kitâbü't-Terğîb fî İlmi'l-Meğâzî ve Galati'r-Ricâl 16
Kitâbü't-Terğîbi fî İlmi'l-Kur'ân 16
köle 123, 139, 174, 235, 236, 274, 281, 336, 354, 355, 396
Kubâ 151, 256, 353, 393
Kubâs b. Eşyem 146
Kudâme b. Maz'ûn 134, 211
Kudâme b. Musa 134, 206, 209, 414
Kudeyd 48, 52, 56, 120, 200
Kûfe 16, 33, 35, 105
Kuleyb (Kalîb) 99, 101, 103, 105, 162, 163, 216
Kurayza 33, 50, 54, 55, 190, 219, 242, 245
Kureyş 15, 27, 42, 48, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 63, 64, 65, 67, 70, 73, 74, 75, 76, 78, 79, 80, 81, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 90, 91, 92, 93, 95, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 120, 124, 126, 127, 129, 135,

140, 141, 142, 146, 147, 156, 157, 161, 164, 171, 172, 173, 174, 175, 178, 180, 183, 185, 189, 193, 207, 212, 229, 238, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 264, 274, 276, 281, 287, 294, 299, 303, 310, 321, 323, 324, 330, 339, 340, 348, 349, 366, 378, 379, 384, 385, 391, 394, 395, 406, 408, 411, 414
Kurrâ 400
Kutbe b. Âmir 53, 56, 71, 196, 224, 294, 388
Kuteyle bt. Amr b. Hilâl 255
Kuzmân 22, 275, 276, 279, 310, 313, 356, 357
Kürz b. Câbir 48, 51, 54, 59
Küseyyir b. Abdullah b. Amr b. Avf el-Müzenî 88

L

Lât 77, 79, 80, 130, 141, 155, 302, 414
Latîme 78
Lebde b. Kays 223
Left 93
Levi Della Vida 25
Lüey 77, 85, 207, 303, 305, 357

M

Ma'ân 74
Ma'bed b. Abbâd b. Kaş'ar b. el-Kadm b. Sâlim b. Ganm 220
Ma'bed b. Ebû Ma'bed el-Huzâ'î 391
Ma'bed b. Kays b. Sahr b. Harâm b. Rebî'a b. Adî b. Ganm 223
Ma'bed b. Vehb 135, 155, 207
Ma'den 64, 235
Ma'kıl b. el-Münzir b. Serh b. Hunâs 223
Ma'mer b. Ebû Serh 212
Ma'mer b. el-Hâris 211
Ma'mer b. Habîb 134
Ma'mer b. Râşid 30, 31, 34, 35, 44, 119, 248, 251, 286, 287, 399, 408
Ma'n b. Adî b. el-Ced b. el-Aclân 214, 215
Ma'n b. İsa 31, 32
Ma'n b. Ömer 228
Mahacce 67
Mahled b. Hufâf 146
Mahmûd b. Amr b. Yezîd b. es-Seken 271
Mahmûd b. Lebîd 97, 103, 125, 194, 213, 261
Mahreme b. Nevfel 74, 75, 252
Maktelü'l-Hüseyn 16
Mâlik b. Abdullah b. Osman 196
Mâlik b. Amr en-Neccârî 266
Mâlik b. Ebü'r-Ricâl 48
Mâlik b. ed-Duhşüm 155, 168, 198, 221, 329, 332
Mâlik b. Enes 30, 31, 33
Mâlik b. Hısl 181, 198, 207, 211
Mâlik b. Mes'ûd 222
Mâlik b. Rebî'a b. el-Bedî 222
Mâlik b. Sâbit 215, 407
Mâlik b. Sinân 263, 297, 351, 360
Mâlik b. Züheyr el-Cüşemî 201, 292
Mâviyye 411, 412
Mecdî 56, 87, 88
Medine 7, 9, 10, 16, 21, 23, 27, 29, 30, 32, 33, 35, 36, 38, 39, 40, 41, 42, 44, 48, 49, 51, 52, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 63, 64, 66, 67, 68, 69, 71, 81, 85, 87, 88, 89, 92, 93, 94, 95, 98, 99, 120, 122, 123, 131, 143, 144, 147, 150, 151, 154, 165, 168, 173, 176, 178, 179, 180, 181, 182, 186, 195, 196, 198, 199, 202, 214, 226, 227, 228, 229, 230, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 240, 245, 246, 248, 249, 250, 251, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 265, 266, 271, 289, 290, 298, 301, 307, 315, 317, 324, 327, 332, 341, 347, 348, 353, 359, 360, 361, 365, 366, 378, 379, 382, 385, 386, 387, 388, 389, 392, 393, 394, 396, 397, 398, 400, 404, 405, 408, 414
Mekke 8, 14, 23, 27, 29, 42, 52, 53, 54, 55, 56, 59, 69, 72, 73, 74, 75, 77, 78, 79, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 88, 89, 90, 91, 93, 94, 96, 98, 101, 103, 109, 117, 120, 122, 123, 129, 130, 131, 135, 139, 145, 147, 157, 158, 159, 160, 162, 168, 170, 171, 172, 173, 175, 178, 180, 181, 185, 186, 187, 195, 196, 199, 234, 237, 238, 239, 251, 253, 255, 257, 258, 259, 300, 301, 302, 327, 335, 347, 348, 357, 359, 366, 381, 384, 385, 390, 408, 411
Melel 23, 67, 73, 168, 327, 378
Menât 53
Merrü'z-Zahrân 81, 86, 93, 145, 200, 411
Mersed b. Ebû Mersed 73, 208, 403, 409
Mersed b. Kennâz 50, 55
Mervân b. el-Hakem 145, 245
Mervân b. Muhammed 7
Mes'ûd b. Abdüsa'd b. Âmir b. Adî b. Cüşem b. Mecde'a b. Hârise 213
Mes'ûd b. Ebû Ümeyye 205
Mes'ûd b. Evs b. Zeyd 216
Mes'ûd b. Halde b. Âmir b. Muhalled 224
Mes'ûd b. Rebî 71, 210
Mes'ûd b. Sa'd b. Kays b. Halde 224
Mescid-i Dırâr 214
Mescid-i Harâm 65, 75
Mescid-i Nebevî 8, 366, 367
Mesku'z-Zi'b 255
Meşarif-i Şam 232
Mevlidü'l-Hasan 16
Meyfa'a 42, 43, 52
Mı'attib b. Avf b. el-Hamrâ 210
Mı'attib b. Ubeyd b. Ünâs b. Teym b. Şu'be b. Sa'dullah b. Ferân b. Belî b. Amr b. el-Hâf b. Kudâ'a 213
Mı'âz b. Muhammed el-Ensârî 175
Mi'avviz 168, 205
Midlâc b. Amr 209
Mihca 113, 201, 202, 211
Mîkâîl 105, 119, 159, 164
Mikrez b. Hafs b. el-Ahyef 181, 198
Mirâtü'l-Cinân 19
Mirba b. Kayzî 269
Mistah b. Üsâse 70, 208
Mu'attib b. el-Fadl b. Hamrâ el-Huzâ'î 394
Mu'attib b. Kuşeyr 214, 345, 374
Mu'âviye b. Abdükays 207
Mu'âviye b. el-Muğîre b. Ebü'l-Âs 385
Mu'âviye Kazâme 317
Mu'avviz b. Afrâ 138, 217, 367
Mu'avviz b. Amr b. el-Cemûh b. Zeyd b. Harâm 222
Mu'âz b. Amr 136, 137, 141, 149, 205
Mu'âz b. Cebel 98, 224, 365
Mu'âz b. el-Cemûh 222
Mu'âz b. es-Sımme b. Amr b. el-Cemûh 223
Mu'âz b. Mâ'is 202, 224, 406
Mu'âz b. Mâ'is b. Kays b. Halde 224

Mu‘âz b. Muhammed 29, 47, 251, 408
Mu‘âz b. Rifâ‘a b. Râfi 124, 133, 206
Mu‘âz el-Berâ b. Ma‘rûr 289
Mu‘cemü’l-Üdebâ 15, 20, 22, 28
Mu’te 52, 219
Mudar 24, 403, 404
Muhacir 262, 289, 343
Muhammed b. Abbâd b. Ca‘fer el-Mahzûmî 182
Muhammed b. Abdullah b. Amr 209
Muhammed b. Abdullah b. Cahş 64
Muhammed b. Abdullah b. Ebû Sebre 30
Muhammed b. Abdullah b. Müslim 47, 251
Muhammed b. Amr 47, 211
Muhammed b. Avf 138
Muhammed b. Bicâd 73
Muhammed b. Cübeyr b. Mut‘im 105, 109, 161
Muhammed b. Ebû Humeyd 146, 178
Muhammed b. el-Hasan b. Üsâme b. Zeyd 249
Muhammed b. el-Kâsım 233
Muhammed b. Hilâl 193
Muhammed b. İkrime b. Abdurrahman b. el-Hâris b. Hişâm 205
Muhammed b. İshâk 32
Muhammed b. Ka‘b el-Kurazî 121
Muhammed b. Kudâme 106, 134
Muhammed b. Mesleme 41, 42, 50, 55, 212, 231, 239, 240, 242, 245, 246, 268, 269, 288, 291, 299, 300, 342, 362, 403
Muhammed b. Müslim 28, 29
Muhammed b. Müslim b. Ubeydullah b. Şihâb ez-Zührî 28, 29
Muhammed b. Osman el-Yerbû‘î 199
Muhammed b. Rifâ‘a b. Sa‘lebe b. Ebû Mâlik 138
Muhammed b. Sa‘d 19, 40
Muhammed b. Sâlih b. Dînâr 29, 47, 251
Muhammed b. Semâ‘a 11
Muhammed b. Şücâ 47, 61, 93, 94, 124, 137, 146, 251, 349
Muhammed b. Talha et-Tavîl 32
Muhammed b. Yahya b. Hibbân 199, 204
Muhammed b. Yahya b. Sehl 47, 65, 103, 150, 165, 194, 251, 408
Muhammed b. Ziyâd b. Ebû Hüneyde 246
Muharribe 139
Muhayyisa 244, 269
Muhrî 99
Muhriz b. Âmir b. Mâlik b. Adî b. Âmir b. Ganm b. Adî 218
Muhriz b. Ca‘fer 201
Muhriz b. Nadle 54, 195, 209
Mulâ‘ibü’l-Esinne 399
Mus‘ab b. Abdullah 125
Mus‘ab b. Umeyr 71, 104, 106, 156, 195, 210, 267, 273, 276, 285, 290, 291, 296, 302, 318, 341, 350, 359, 361
Mus‘ab ez-Zübeyrî 39
Musa 21, 88, 160,
Musa b. Damre b. Sa‘îd 81, 286, 321
Musa b. Muhammed 29, 47, 125, 129, 194, 202, 203, 205, 207, 212, 251, 342
Musa b. Sa‘d b. Zeyd b. Sâbit 149
Musa b. Ukbe 29, 30, 31, 32, 36, 44, 200
Musa b. Ya‘kûb 47, 73, 105, 109, 144, 210, 290, 408
Muslih 99
Mutayyebûn 139
Mübeşşir b. Abdülmünzir 152, 213, 316
Mübeşşir b. Ebü’l-Münzir 201
Mücâhid b. Musa 39
Müleyha 64
Müleyl b. Vebre b. Hâlid b. el-Aclân 221
münafık 172, 269, 270, 313, 330, 345
Mürey b. Sinân el-Hârisî 268
Müsâfi 205, 255, 279, 356, 410
Müseylimetü’l-Kezzâb 19, 132, 319, 336
müsle 308, 310, 316, 324, 325, 333, 339, 340, 369, 408
Müzeyne 215, 324, 325, 350

N

Nadr b. el-Hâris 84, 106, 156, 171, 204
Nâfi b. Büdeyl b. Verkâ 406, 407
Nâfi b. Cübeyr b. Mut‘im 137, 179
Nâfi b. Ebû Nâfi Ebü’l-Hasîb 212
Nahbâr 66
Nahle 49, 59, 60, 64, 65, 86, 108, 111, 112, 196, 303, 360
Nâile 65, 187, 240, 241, 242, 294, 394
Nasr b. el-Hâris b. Abdürizâh b. Zafer b. Ka‘b 213
Necâşî 27, 171
Necd 43, 49, 52, 60, 249, 400, 401, 408
Necîh b. Abdurrahman es-Senedî Ebû Ma‘şer el-Medenî 35
Nesâî 35, 38
Nevfel b. Abdullah b. Nadle b. Mâlik b. el-Aclân 220, 351
Nevfel b. Abdullah el-Muğîre 61
Nevfel b. Huveylid b. el-Adeviyye 90, 124, 141, 142, 179, 200
Nevfel b. Huveylid b. Esed 204
Nevfel b. Mahreme 92
Nevfel b. Mu‘âviye 79, 103, 145, 175, 202, 254, 355, 414
Nevfel b. Mu‘âviye ed-Dîlî 79, 145, 175, 202, 254, 355, 414
Nistâs 254, 281, 411, 416
Nu‘aym b. Mes‘ûd el-Eşca‘î 250, 379
Nu‘aymân b. Amr b. Rifâ‘a b. el-Hâris b. Sevâd 216
Nu‘mân b. Asar 215
Nuhsu’l-Cebel 306
Nübeyh b. el-Haccâc 103, 207
Nüseybe bt. Ka‘b 318, 319

O

okçular 280, 322, 333, 350
Osman b. Abdullah b. el-Muğîre 61, 196, 302, 303, 357
Osman b. Affân 18, 23, 54, 71, 135, 137, 150, 208, 248, 327, 328, 335, 361, 385, 386
Osman b. Dahhâk b. Osman 246
Osman b. Ebû Hubeyş 181, 196
Osman b. Ebû Süleyman 179, 180
Osman b. Mâlik b. Ubeydullah b. Osman 205
Osman b. Maz‘ûn 198, 206, 211, 294

Ö

Ömer b. el-Hadramî 63
Ömer b. el-Hattâb 23, 52, 62, 71, 95, 109, 113, 129, 135, 139, 142, 143, 155, 157, 158, 159, 160, 161, 176, 177, 178, 201, 205, 210, 211, 226, 265, 288, 309, 321, 325, 327, 328, 329, 331, 344, 346, 347, 360, 361, 366, 371, 378, 383, 384, 398, 410, 413, 414
Ömer b. Hüseyn 106

Ömer b. Osman b. Abdurrahman b. Sa'îd b. Yerbû el-Mahzûmî 47

R

Râbiğ 48, 56, 57, 257, 302
Râfi b. Ancede 213
Râfi b. el-Hâris b. Sevâd b. Zeyd b. Sa'lebe 216
Râfi b. el-Mua'llâ b. Levzân b. Hârise b. Sa'lebe b. Adî b. Mâlik 224
Râfi b. Hadîc 65, 68, 128, 267, 268, 283, 344
Râfi b. Mâlik 56, 102, 206, 224
Râfi b. Sehl b. Abdüleşhel 388
Râfi b. Yezîd 71, 212
Rakka 10, 11
Râtic Kalesi 350
Rebî b. İyâs 221
Rebî'a b. Derrâc b. el-Anbes b. Vehbân b. Vehb b. Huzâfe b. Cümah 198
Rebî'a b. el-Esved 203, 204
Recez 277
Rekiyye 60
Remle bt. Târık b. Alkame 255
Revhâ 87, 88, 94, 95, 98, 151, 155, 166, 167, 214, 215, 217, 222, 231, 349, 391
Rey 33
Ri'l 401, 403
Ridde savaşları 18
Rifâ'a b. Abdülmünzir 213
Rifâ'a b. Amr b. Zeyd b. Sa'lebe b. Mâlik b. Sâlim b. Ganm 220
Rifâ'a b. Ebû Rifâ'a 205
Rifâ'a b. Râfi b. Mâlik 102, 206, 224
Rifâ'a b. Râfi ez-Zürakî 198
Rubeyyi bt. Mu'avviz 139
Ruhayle b. Sa'lebe b. Hâlid b. Sa'lebe b. Beyâda 225
Rukayye 150, 166, 208
Rum 216
Ruşeyd el-Fârisî 311

S

Sa'd b. Ebû Vakkâs 22, 48, 57, 63, 66, 70, 72, 73, 99, 102, 194, 196, 197, 198, 210, 271, 278, 279, 285, 291, 292, 294, 295, 304, 306, 325, 347, 356, 361, 398, 399, 405
Sa'd b. en-Nu'mân b. Ekkâl 195
Sa'd b. er-Rebî 205, 256
Sa'd b. Havle 211
Sa'd b. Hayseme 67, 142, 151, 201, 215
Sa'd b. Mâlik b. Abd b. Ka'b 212
Sa'd b. Mâlik el-Ganevî 73
Sa'd b. Mâlik es-Sâi'dî 151
Sa'd b. Mu'âz 54, 71, 82, 83, 94, 96, 103, 106, 148, 154, 156, 161, 203, 212, 231, 240, 260, 265, 267, 291, 298, 343, 364, 365, 387, 388
Sa'd b. Osman 23, 327
Sa'd b. Rebî b. Amr b. Ebû Züheyr b. Mâlik b. İmruülkays 219
Sa'd b. Süveyd b. Kays 351
Sa'd b. Ubâde 54, 72, 151, 153, 260, 262, 267, 290, 291, 298, 343, 387, 390
Sa'd b. Ubeyd b. en-Nu'mân b. Kays b. Amr b. Ümeyye b. Zeyd b. Ümeyye 213
Sa'd b. Zeyd 53, 71, 149, 270
Sa'îd b. Abdurrahman b. Rukayş 214
Sa'îd b. Âmir b. Hizyem el-Cümahî 413
Sa'îd b. Amr 202, 413
Sa'îd b. el-Âs 73, 100, 135, 142, 203
Sa'îd b. el-Müseyyeb 58, 94, 109, 153, 161, 162, 179, 300, 349, 359
Sa'îd b. Hâlid el-Kârizî 149
Sa'îd b. Osman b. Hâlid b. Muhalled 224
Sa'îd b. Süheyl b. Abdüleşhel b. Hârise b. Dînâr 219
Sa'îd b. Zeyd 66, 150, 210
Sa'lebe b. Amr b. Mihsan b. Amr b. Atîk 217
Sa'lebe b. Ganeme 224
Sa'lebe b. Hâtıb 23, 213, 327
Sa'lebe b. Sa'd b. Mâlik b. Hâlid b. Nümeyle 351
Sa'lebe ve Muhârib 246
Sabiî 178
Sâbit b. Amr b. Zeyd b. Adî b. Sevâd 216
Sâbit b. ed-Dahdâha 330, 331
Sâbit b. el-Ciz 204
Sâbit b. Hâlid b. en-Nu'mân b. Hansâ b. Useyre 216
Sâbit b. Hansâ b. Amr b. Mâlik b. Adî b. Âmir 218
Sâbit b. Kays 126, 137, 214, 323
Sâbit b. Sa'lebe b. Zeyd b. Sa'lebe 223
Sachau 31
Safiyye bt. Abdülmuttalib 337, 339
Safiyye bt. Ebû Ubeyd 321
Safrâ 99, 150, 156, 165, 194, 201, 202, 203, 346, 379
Safvân b. el-Beydâ 201, 212
Safvân b. Ümeyye 134, 135, 161, 171, 175, 177, 198, 249, 250, 251, 253, 254, 255, 257, 272, 281, 282, 289, 308, 339, 347, 350, 351, 392, 411, 416
Sakaf b. Amr 209
Sâlih b. Keysân 153
Sâlim b. Umeyr 49, 215, 228
Salît b. Amr 355
Salît b. en-Nu'mân b. Eslem 250
San'a 35
sancak 56, 57, 98, 106, 256, 267, 272, 280, 290, 393
Sâre 86, 91
Sayfî b. Âbid b. Abdullah b. Ömer b. Mahzûm 206
Sayfî b. Ebû Rifâ'a b. Âbid b. Abdullah b. Ömer b. Mahzûm 197
Sayfî b. Kayzî 350
Schott-Reinhardet 28
Sehl b. Atîk b. en-Nu'mân b. Amr b. Atîk 217
Sehl b. Huneyf 22, 214, 291, 299, 303, 352
Sehl b. Huneyf b. Vâhib b. Ukeym b. el-Hâris b. Sa'lebe 214
Sehl b. Kays b. Ebû Ka'b b. el-Kayn 224
Seleme b. Abdullah b. Amr b. Ebû Seleme b. Abdülesed 393
Seleme b. el-Fadl el-Ebreş el-Ensârî 34
Seleme b. Eslem b. Harîş 143, 194, 212
Seleme b. Hişâm 94, 403
Seleme b. Sâbit b. Vakaş 212, 350
Seleme b. Selâme 71, 93, 166, 212, 260, 362
Seleme el-Harre 260
Selît b. Kays b. Amr b. Ubeyd b. Mâlik b. Adî b. Âmir 217
Selît b. Kays el-Mâzinî 197
Sellâm b. Ebü'l-Hukayk 50
Sellâm b. Mişkem 50, 234
Semüre b. Cündüb 267, 268
Seniyyetü'l-Beydâ 81
Sevâd b. Gaziyye 104, 196, 218
Sevâd b. Zeyd b. Sa'lebe b. Ubeyd 223
Sevde bt. Zem'a 168
Sevîk 49, 54, 233, 234, 235
Sevîk Gazvesi 49, 233, 234, 235
Sevr b. Zeyd 286
Sevvâd b. Gaziyye 23, 327
Seyer 99, 150, 165, 202
Seyyâle 67, 390

Sırâr 236
Sibâ b. Urfuta 54, 55
Sîfü'l-Bahr 56
Silkân 240, 241, 294
Simâk b. Hareşe 132, 221
Simâk b. Sa'd 219
Sinân b. Ebû Sinân b. Mihsan 209
Sinân b. Sayfî b. Sahr b. Hansâ 223
Sinân b. Subey b. Sa'lebe 216
Suâb 22, 279, 281, 356
Subayk b. Hâtıb b. el-Hâris b. Heyşe 351
Subey b. Kays b. Ayşe b. Ümeyye b. Âmir b. Adî b. Ka'b b. el-Hazrec 219
Subeyh 209
Suheyb b. Sinân 210
Sukyâ 59, 68, 69, 70, 72, 146, 168
Sulayt b. Kays 71
Suriye 10
Suveybit b. Harmele 210, 290, 360
Süfyân b. Abdüşems es-Sülemî 308, 351
Süfyân b. Hâlid b. Nübeyh 41, 42, 49, 50, 408
Süfyân b. Sâbit 407
Süfyân b. Uveyf 255, 256, 351, 355, 357
Süfyân ed-Damrî 98
Süheyl b. Amr 78, 81, 90, 125, 155, 157, 165, 171, 198, 199, 200, 211, 332, 394
Süheyl b. Amr Şenevke 168
Süheyl b. Amr Zü'l-Enyâb 165
Süheyl b. Beydâ 160, 212, 394
Süheyl b. Râfi b. Ebû Amr b. Âiz b. Sa'lebe b. Ganm 216
Sülâfe bt. Sa'd b. eş-Şüheyd 255, 279, 410
Süleym b. Amr b. Hadîde 224
Süleym b. el-Hâris b. Sa'lebe 219
Süleym b. Kays b. Kahd 216
Süleym b. Milhân 218
Süleyman b. Sühaym 63
Sümeyrâ bt. Kays 341, 355
Sürâka b. Amr b. Atıyye b. Hansâ b. Mebzûl 218
Sürâka b. Cu'şüm 78, 85, 119, 120, 124, 189
Sürâka b. Ka'b b. Abdüluzzâ b. Gaziyye b. Amr b. Abd 216
Süvâ 53
Süveybıt b. Harmele 71
Süveyd b. Mahşî 209

Ş

Şam 10, 29, 47, 48, 52, 54, 56, 59, 60, 66, 73, 74, 75, 104, 126, 154, 232, 233, 249, 250, 252, 288, 335
Şarkı 86
Şemmâs b. Osman b. eş-Şerîd 210, 349
Şenevke 168
Şercü'l-Acûz 242
Şerîf b. Ilâc b. Amr b. Vehb es-Sakafî 334
Şerîk b. Ebû Nemir 85
Şeybe b. Mâlik 357
Şeybe b. Rebî'a 89, 149, 163, 201, 203
Şiî 21, 22, 23
Şiîlik 21
Şirk 135
Şu'ayb b. Ubâde 180, 220, 221
Şukrân 154, 157, 166, 208
Şücâ b. Vehb 52, 209

T

Taberî 17, 18, 19, 20, 26, 27, 31, 34, 36
Tâif 27, 43, 53, 54, 55, 62, 80, 161, 384
takıyye 21
Talha b. Ebû Talha 106, 181, 196, 255, 256, 272, 275, 276, 277, 279, 356
Talha b. Huveylid el-Esedî 19
Talha b. Ubeydullah 66, 150, 210, 279, 291, 295, 297, 304, 305, 341, 343, 345, 356, 357, 358, 360
Tarîf 222, 351, 397
Târîhu Bağdâd 8, 9, 10, 11, 12, 13, 39
Tay 206, 209, 394
Tebûk 53, 55, 75, 215
tef 278, 280
Temîm b. Ye'âr b. Kays b. Adî b. Ümeyye b. Cüdâre 220
Ten'îm 122, 412, 416, 417
Teym b. Gâlib 296
Tu'ayme b. Adî 22, 79, 201, 203, 407
Tulayha 214
Tuleyb b. Umeyr 71, 209, 397
Türbân 67, 73, 167
Türbe 52

U

Ubâde b. el-Velîd b. Ubâde 148
Ubâde b. es-Sâmit 55, 148, 221, 232, 367
Ubâde b. Kays b. Mâlik 219
Ubeyd b. Abd b. Alkame 194
Ubeyd b. Ebû Ubeyd 108, 126, 213
Ubeyd b. et-Teyyihân 213, 350
Ubeyd b. Evs 56, 194, 213, 387
Ubeyd b. Hâciz el-Âmirî 303
Ubeyd b. Sa'lebe 216, 351
Ubeyd b. Yahya 71, 102, 124, 133, 206
Ubeyd b. Zeyd b. Âmir b. el-Aclân 224
Ubeyde b. el-Cerrâh 51, 52, 55, 291, 297, 394
Ubeyde b. el-Hâris 48, 56, 70, 117, 118, 149, 201, 202, 203, 208
Ubeyde b. Sa'îd b. el-Âs 100, 135, 203
Ubeyde bt. Nâil 285
Uceyr 99
Uhud 21, 22, 23, 43, 49, 54, 55, 95, 157, 161, 175, 186, 197, 214, 215, 218, 219, 222, 224, 231, 246, 251, 252, 258, 259, 260, 263, 265, 266, 270, 271, 272, 275, 279, 280, 282, 284, 285, 286, 287, 288, 291, 293, 295, 297, 299, 300, 303, 304, 305, 306, 307, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 321, 322, 323, 324, 326, 327, 328, 330, 331, 332, 333, 336, 337, 340, 341, 343, 345, 348, 349, 352, 353, 354, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 382, 383, 384, 388, 389, 391, 393, 396, 397, 404
Ukayl 174, 194, 197, 215
Ukbe b. Âmir b. Nâbî b. Zeyd b. Harâm 222
Ukbe b. Ebû Mu'ayt 83, 84, 131, 164, 181, 194, 203, 331
Ukbe b. Osman 23, 224, 327
Ukbe b. Vehb b. Kelede 220, 297
Ukeydir 53
Ukkâşe 50, 61, 66, 143, 207, 209, 293
Ukkâşe b. Mıhsan 66, 293
Ukkâşe b. Mihsan 50, 143, 207, 209
Umâre b. Gaziyye 204, 227, 320
Umâre b. Hazm 55, 71, 195, 216
Umâre b. Huzeyme 307
Umâre b. Ükeyme el-Leysî 124, 129

Umâre b. Ziyâd b. es-Seken 272, 291, 350
Umeyr b. Abduamr b. Nadle b. Gubşân b. Süleym b. Mâlik b. Efsâ 210
Umeyr b. Abduamr Zü'ş-Şimâleyn 201
Umeyr b. Adî b. Hareşe 49, 225
Umeyr b. Ebû Vakkâs 68, 201, 210
Umeyr b. el-Hâris b. Sa'lebe b. Harâm 223
Umeyr b. el-Humâm 113, 201, 202, 222
Umeyr b. Harâm 222
Umeyr b. Ma'bed b. el-Ez'ar 214
Umeyr b. Osman b. Amr b. Ka'b b. Sa'd b. Teym 204
Umeyr b. Vehb 78, 81, 110, 111, 113, 175, 176, 177, 178, 181, 197, 209, 357
Umeyr b. Vehb b. Umeyr el-Cümahî 110, 175
Umre 195
Urayd 234, 242
Urve b. es- Salt 406, 407
Urve b. ez-Zübeyr 26, 27, 104, 107, 203, 414
Usaym 218
Usayye 401, 403
Useyre b. Amr b. Âmir b. Mâlik 217
Usfân Akabesi 91
Utbe b. Abdullah b. Sahr b. Hansâ 223
Utbe b. Cebîre 388
Utbe b. Ebû Vakkâs 294, 295, 298
Utbe b. Gazvân 63, 64, 66, 71, 195, 209, 294
Utbe b. Râfi b. Mu'âviye 351
Utbe b. Rebî'a 55, 66, 76, 85, 89, 99, 107, 108, 109, 111, 119, 122, 163, 200, 203, 209, 221
Uveym b. Sâ'ide 152, 213, 231, 353
Uveymir b. Âiz b. İmrân b. Mahzûm 206
Uyeyne b. Hısn 53
Uzzâ 53, 77, 79, 80, 130, 141, 155, 290, 302, 346, 414

Ü

Übey b. Abbâs b. Sehl 206, 222
Übey b. Halef 181, 197, 294, 300, 301, 302, 349, 357
Übey b. Ka'b 55, 60, 71, 193, 195, 217, 256, 342
Übey b. Sâbit b. el-Münzir b. Harâm b. Amr 217
Ümeyme bt. Sa'd b. Vehb b. Eşyem b. Kinâne 255
Ümeyye b. Âbid 205
Ümeyye b. Ebû Huzeyfe 169, 196, 328, 356
Ümeyye b. Halef 48, 58, 74, 80, 82, 84, 86, 89, 91, 100, 121, 132, 133, 134, 162, 163, 165, 179, 198, 200, 206, 308, 331
Ümeyye b. Levzân b. Sâlim b. Sâbit b. Hezzâl b. Amr b. Kuryûş b. Ganm 221
Ümeyyeoğulları 26
Ümmü Âmir el-Eşheliyye 363
Ümmü Bekr bt. el-Misver 92, 200, 367
Ümmü Cüheym bt. el-Hâris b. Hişâm 255
Ümmü Eymen 292, 300, 327, 337
Ümmü Hakîm bt. Târık 255
Ümmü Kırfe 51
Ümmü Külsûm bt. Resûlullah 385
Ümmü Sa'd bt. Sa'd b. Rebî 318, 384
Ümmü Seleme 169, 360, 362, 393, 397
Ümmü Sibâ bt. Enmâr 210
Üneys b. Katâde b. Rebî'a b. Hâlid b. el-Hâris b. Ubeyd b. Zeyd 214
Üsâme b. Zeyd 54, 68, 143, 166, 168, 190, 249, 266, 267, 359, 415
Üseyd b. Hudayr 67, 68, 167, 259, 260, 265, 267, 270, 276, 283, 284, 290, 291, 387, 394
Üseyd b. Züheyr 267
Üseyr b. Zârim 50, 51

V

Vâdi'l-Kurâ 51, 54, 233, 405
Vahşî 281, 334, 335, 336, 337, 349, 384, 385
Vâkıd b. Abdullah 61, 63, 66, 196, 211
Varaka b. İyâs b. Amr b. Ganm 221
ve'l-Hüseyn 15, 16, 20
veba 69
Vedî'a b. Amr b. Cürâd b. Yerbû b. Tuhayl b. Amr b. Ganm b. er-Rebe'a b. Rüşdân b. Kays b. Cüheyne 216
Vehb b. Kabûs 324, 325, 350
Vehb b. Münebbih 26, 28
Vehb b. Sa'd b. Ebû Serh 211
Vehb b. Umeyr b. Vehb b. Halef 197
Vuddân Gazvesi 54

W

Wellhausen 37

Y

Ya'kûb b. Muhammed 29, 48, 199, 204, 218, 266, 271, 286, 321, 398
Ya'kûb b. Mücâhid Ebû Hazre 148
Ya'kûb b. Ömer b. Katâde 289, 291, 388
Ya'kûb b. Zeyd 151
Yahudi 33, 172, 229, 231, 239, 242, 244, 312, 337, 366, 372, 380
Yahya b. Abdullah b. Ebû Katâde 30, 47, 104, 233, 251
Yahya b. Abdülazîz b. Sa'îd b. Sa'd b. Ubâde 72
Yahya b. Ebû Küseyyir 156
Yahya b. el-Muğîre b. Abdurrahman 106
Yahya b. Hâlid 9, 10, 12
Yahya b. Ma'în 13
Yahya el-Bermekî 9
Yâkût 11, 15, 16
Yecec 84
Yemâme 35, 132, 214, 215, 222, 319, 398, 404
Yemen 17, 28, 35, 41, 53, 60, 96, 104, 139, 181, 211
Yesâr 32, 42, 100, 235, 236
Yesrib 74, 78, 82, 83, 88, 91, 98, 103, 110, 172, 221, 234, 242, 246, 264, 395
Yezîd b. Âmir b. Hadîde 224
Yezîd b. el-Hâris 202, 219
Yezîd b. el-Mühellib 35
Yezîd b. el-Münzir b. Serh b. Hunâs 223
Yezîd b. el-Müzeyyen 220
Yezîd b. en-Nu'mân b. Beşîr 180
Yezîd b. Firâs el-Leysî 85
Yezîd b. Harun 38
Yezîd b. Hâtıb 313
Yezîd b. Rukayş 206, 209
Yezîd b. Rûmân 104, 106, 107, 206, 207, 236, 333
Yezîd b. Temîm et-Temîmî 205
Yezîd b. Zeyd b. Hısn el-Hatmî 225
Yunus 29, 32, 47, 110, 137, 160, 192, 202, 251, 301, 356, 416

Yunus b. Muhammed ez-Zaferî 29, 47, 110, 202, 251, 301, 356, 416

Z

Zafâr 181
Zâtü Atlâh 41, 43, 52
Zâtü Ecdâl 99, 202
Zâtü'l-Fudûl 153
Zâtü'r-Rikâ Gazvesi 50, 54
Zâtü's-Selâsil 41, 52
Zekvân b. Abdükays 163, 164, 224, 269, 287, 355
Zekvân b. Kays 333
Zem'a b. el-Esved 79, 81, 89, 94, 106, 107, 130, 153, 165, 170, 179, 200
Zerkâ 74
Zeyd b. Ali 120
Zeyd b. ed-Desinne 409, 411, 412, 416
Zeyd b. el-Hâris b. el-Hazrec 219
Zeyd b. el-Hattâb 210
Zeyd b. Erkam 68, 267
Zeyd b. Hârise 49, 51, 52, 54, 55, 70, 150, 165, 208, 237, 249, 250, 294, 386
Zeyd b. Mulays 204
Zeyd b. Sâbit 68, 138, 149, 227, 267, 360, 384
Zeyd b. Sehl b. el-Esved b. Harâm 217
Zeyd b. Talha 151
Zeyd b. Vedî'a b. Amr b. Kays b. Cez 220
Zeyneb (Resûlullah'ın kızı) 181, 182, 239
Zeyneb et-Tâiyye 397
Zî Emer 41
Zikrü'l-Ezân 16
Ziyâd b. Lebîd b. Sa'lebe b. Sinân b. Âmir b. Adî b. Ümeyye b. Beyâda 225
Zû Emer 49, 54, 246, 247
Zû Huşub 58
Zû Tuvâ 81, 170, 257
Zurayb 99
Zü'l-Huleyfe 196, 259, 387
Zü'l-Kassa 43, 51, 246
Zü'l-Keffeyn 53
Zü'l-Mecâz 302
Zü'l-Merve 66, 151
Zü'l-Uşeyrâ 48, 54, 59
Zü'l-Yedeyn 210
Zübeyr b. el-Avvâm 31, 102, 135, 203, 206, 209, 279, 291, 302, 345
Züheyr b. Ebû Rifâ'a 206
Züheyr b. Mâlik el-Cüşemî 304
Züheyr b. Râfi 267
Züheyr el-Cüşemî 144, 201, 292
Zühreoğulları 92
Zülfikâr 153
Zür'a b. Abdullah b. Ziyâd b. Lebîd 225

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
İlahiyat Fakültesi Dekanlığı
KÜTÜPHANESİ

11 x 8,7